

AL LIAMM 132

TAOLENN

Barzhonegoù gant YOUENN GWERNIG	3
Barzhoniezh Bro Indez gant BALDOON DHINGRA (tr. A. DUVAL)	7
Kanenn-bobl a Vro Gambodj gant BALDOON DHINGRA (tr. A. DUVAL)	8
Barzhonegoù Berber (tr. Erwan EVENOU)	9
Kleier an Trec'h gant YOUENN GWERNIG	16
Tonkad Harki gant YANN MIKAEL	28
Dek Indian gant ERNEST HEMINGWAY (tr. Ronan HUON)	38
An Istor hag ar Vro gant PER BOURDELLES	44
Notennoù war zigarez lenn gant F. KERVELLA	52
Notennoù.	68

BARZHONEGOU

Youenn GWERNIG

Kouviadur Orbidus

Ho pediñ a ran, Denelezh ker,
d' an deiz d' an eur a blijo deoc'h
(dalc'hmat e son ar sonerien)
d'un abadenn hep dilhad sul
deuit e noazh deuit e noazh
fell a ra din
 ho kaout noazh
da zañsal e sal va c'halon.

Ma, setu va c'hartenn gouvi
krediñ a ran ne zeuio den
met noz ha deiz
ha sed ul le
e vano dor va zi dibrenn.

4

Gant va bag aet d' ar strad
bremañ n' hellan bout nec'het
daerenn 'bet em lagad
evit va bagig kollet

ken teñval an neñv dall
ken gwak ha lemm ar wagenn
am luskell en he brall
e stardoù flour he froudenn

war-neuñv va-unan war-neuñv en noz
flourad an dour
 ha skeud ur pesk
holen an avel
 ha spi ur skrev
askell brim (kouronk
ur gizell wevn o tigeriñ
kalon lintrus ar gouralenn)
o regiñ banne an neñv
'vit dizoloiñ - marteze - kevrinoù rok
al loar

war-neuñv va-unan war-neuñv er mor
an houl am doug
 ha nerzh ar chal
davet un tir
 e beoc'h divrall
neuerezh gouez (froud
va youl am laka da zornañ
ed glas ar mor)
a-dizh davet ar c'herreg du
lec'h - marteze - e kavin c'hoazh
(o horellañ) peñse va bag oa aet
d' ar strad.

*

5

Setu ar pont n' eus met treuziñ ha mont
pelec'h ? n' oar den ha ne vern din

gant ma c'hellfen herzel ouzh yud an tren
kinkladur goulllo mil lomber
dallus dindan bannoù an heol
ha galv aner mut bouzarus
pep logellig he c'hleuzeurig tredan
war elum ;

Ar spont ledan ha noazh ma 'm boa kejet gwechall
gantañ e varv gell skuilhet a-wagennoù
war e roched gwenn-kann
ne gavan ken neblec'h kan e gomzoù tener
na tan sioul e lagad don
ne gavan nemet roud e alan en avel
hag e wrez o wanaat war leurenn yen
ar pont.

*

Aet eo un den da anaon
pe glemm a glevan en avel
perak e rank d' ar glav follañ
ar bleuñv perak perak
gweñviñ dalc'hmat perak
e varv ar c'hlaz war ar maen-glas
Bom Bim Bom Boom
Jan Bleud Job Taer
perak
pa varv un den ?

*

6

Chomet on meur a wech

'traoñ al liorzha ouzh ar vur gozh
skoachet dindan delt klouar va mantell
e peoc'h teñval an eurioù kevrinel
a bed evit dibenn an noz

chomet on meur a wech

tamolodet ouzh an dreilhenn
o selaou ouzh kanoù kuñv an avel
da zibenn-hañv abred er beure gell
gant frond diwezhañ ur vleunienn

chomet on meur a wech

da seloou ouzh takennoù glav
'poket goustad-goustadik d' am fenn-kab
nodet nijet diouzhin pep youl achap
diouzh boem un eur ken flour ha flav

chomet on meur a wech
da selaou ouzh takennoù glav.

*

Skeudenn ar goantenn-vlev hir Izold
meleganez korf gwak houlennek ur veleganez
ha krennded tener brokus he bronn
he begel rozenn ankoueet ar wagenn seiz he c'hof
lagad dibar diere o tañsal
'n ur sellout (ouzhin) ha n' hellan
heuliañ broust ar rozenn e lusk an houlennek

n' eus den da damall nemet n' hellan
derc'hel em daouarn kalon frondus
ar vleunienn o neuial
e morioù ken kozh.

7

BALDOON DHINGRA

(troidigezh gant Anjela DUVAL)

Barzhoniezh Bro Indez

- Mervel 'ran, met en ur vervel e kounaan ac'hanout
Levenez va ene, karantez dous nemeti.
Mervel a ran, met soñj am eus eus joa va c'hentañ trivliad
Dirak da zremm ken kaer trolinennet heneuz ha glan
Soñj am eus eus skrij va Boud dirak ar Gened soutil
Az kronne holl evel un aergelc'h blizidik.
Soñj am eus eus da vrennid c'hwezet ken c'hwek
O strobinnell nevez ar Garantez ! 'n ur vervel
E kounaan hini da hini marzhioù da Gened e bleuñv
Da zaoulagad don hañval ouzh lotuzennoù dindan ar glizh,
Ar perlez ma 'z eo da zaeroù
Douster da zivrec'h gwevn,
Da vuzelloù ma par warne an hiraezh evel ur wenanenn.
Mervel a ran, met soñj am eus eus rodelloù da vlev frondus
O c'hoari war da zremm.
Soñj am eus eus ruzder tener ar Garantez
A guzhes e plegioù da zivrec'h,
Hag eus sked da zaoulagad.
An daoulagad-se ! An daoulagad karet-se !
Me o adwel lintrus evel stered
Dindan gouel da zaeroù a levenez.
Re vezint bepred 'vit va c'halon Stered ar Beure.
Mervel 'ran. Mervel 'ran. Met kounaat a ran.
Ra vezo roet din ur vunutenn, netra nemet ur vunutenn
C'hoazh d' arvestiñ da abrantoù du
Hañval ouzh kresk ul loar teñval ;
Da sioulaat da ziweuz loskus
Gant aezhenn fresk ar Garantez
Hag ar vunutenn-se nemeti a 'n em leugno
A Wenvidigezh peurbadel ha digemmus an neñv.

Indez-Bilhana.

8

BALDOON DHINGRA

(troidigezh gant Anjela DUVAL)

Kanenn-bobl a Vro Gambodj

- Dirazout, va divrec'h, va daouarn, va daeroù
Va boud a-bezh a gren.
'Vel ma kren delioù an avalenned-kanell
Hejet gant an avel.
- An delioù avalenned-kanell ne grenont ket
Va muiañ-karet, skrijañ ' reont
Dindan flourig an avel a 'n em vezv

Gant o fokoù frondus.
Deus ganin fenez dindan an avalenned-kanell
Hag evel o delioù te ' skrijo dindan va flourigoù
Hag evel an avel me a 'n em vezvo
Gant da bokoù frondus.
- Mont a rin, met evit va fokoù
Petra din a roi ?
- Evit da bokoù me ' ginnig dit va fokoù.
- Evit va c'halon, petra din a roi ?
- Evit da galon me ' ginnig dit va c'halon.
- Evit va c'harantez, petra din a roi ?
- Evit da garantez, me ' ginnig dit va Buhez !
- Degemer 'ran da bok, da galon, da vuhez !
Ha me 'n em ro dit holl en eskemm
Hag hollgrenus ez in fenez
Da ginnig dit va Fok.
Dindan an avalenned-kanell
Flouret gant an avel
Hag en avel mezet
Gant pokoù frondus...

BARZHONEGOU BERBER

N' emañ ket em soñj amañ trevezañ Leconte de Lisle : Berbered a vez graet a-werso eus ur boblad annezet e Norzafrika, da heul ar C'hresianed a rae « barbaroi » anezho, e-giz ma raent eus forzh petore tud gant na vent ket Hellaziz...

Tonkad ar Verbered, keit ha m' omp gouest da vont en o istor, a zo bet a-holl-viskoazh bezañ trec'het gant armeoù kreñvoc'h pe gevredigezhioù urzhietoc'h : Fenikiz da gentañ, diazezet en Ifrikia pergen ha war an aodoù dre vras, da heul, ar Romaned ha pelloc'h Bizantiniz, chomet war o lerc'h rivinoù meurdezus ha mengleuzioù pezhioù moneiz... Gwech ebet, koulskoude, ne zaoublege an drec'hidi dindan yev an estren : Emsavadeg Jugurtha, argad Tingad ha pet krogad all hen diskouez splann. Pa c'hoarvezas an aloubadeg diwezhañ, hini an Arabed, en em unanas holl veuriadoù Menez Aoures en-dro d' ar rouanez vojennek ar C'haina evit derc'hel penn ouzh ar Vuzulmiz. An dro-mañ c'hoazh e tapjont lamm, ha tremen a reas ar « Maghreb » dindan lezenn an Islam.

Rouantelezhioù berber a voe savet adarre er c'hantvedoù da heul, islamat avat e oant, ha pa ne veze ket beli ar c'halif o ren war-eeun warno, e chome bepred kreñv-tre levezon ar C'horan, ken na deas war goazhañ ar sevenadur kozh evit reiñ lec'h d' an doareoù bevañ arab. Tammig-ha-tammig e teuas an arabeg da vezañ yezh an holl er c'hompezennoù hag er porzhioù-mor bras.

Ar menezioù avat, hag ar Sahra ivez, a zalc'he gwelloc'h d' ar berbereg. Hiziv an deiz e reer Berbered eus ar gouerien a ra c'hoazh gant ar berbereg. Kavet e vezont en Atlasoù Maroko hag e meur a gornad en Aljeria : darn eus an dezerzh, Aoures, Kabilia.

10

Kilet eo ar yezh avat buan-buanoc'h dirak an arabeg hag ar galleg war-un-dro. Bremañ ne vez sellet outañ peurliesañ nemet evel un doare trefodach. E div rannvro evelato ez eo chomet bev-mat an emskiant berber : an Ahaggar pe Hoggar, e-kreiz ar Sahra, ma weler eno hiziv c'hoazh un ugent mil bennak a d-Touareg gant o lizherenneg kozh-Noe, ha Kabilia, etre Aljer ha Steif (" Sétif ").

Kabiliz, daoust pegen taer ma voent evit argas ar Gall, o deus diskouezet nevez 'zo heg a-walc'h ouzh an arabegerien. O yezh, ma ne vez ket skrivet, a ro bod d' un toullad barzhonegoù pobl dudius.

Amañ da heul em eus lakaet e brezhoneg daou anezho (1), savet gant kouerien diglod ha dianav, an hini kentañ war-dro 1871, an eil e 1943. Arabat ober fae warno : mar dint eeun ha digempenn, diwanet e-barzh speredoù gwirion ha peuzdizesk, e vefe diaes kavout displeget fraesoc'h ha donoc'h, prederioù ha poanioù-kalon an Norzafrikad-etre, peoc'hus, kizidik, gwech emgar ha gwech emro, hedro ivez, ken e villigo arc'hoazh pezh emañ o vennigañ hiziv. Ne vez nemet un doare da veizañ ar pobloù arall : digeriñ ledan-ledan ar galon...

Erwan EVENOU.

(1) Diwar troidigezhion gallek gant berberegourien.

11

Latar ha koumoul ouzh an neñv,
Avel hag erc'h ha grizilh,
Ar brini, an aourgon
A youc'h you you

Hag er fuzuilhoù, ar poultr a strakata.
Hiziv e teu an Igawawen
Da gaout o digoll diouzh emgann Icherriden.
Henozh ne harzho ket ar chas,
Leñvit, â C'hallaoued,
Mar ho peus daeroù.

*

Kevarc'h d' an hini en deus krouet ar broadoù,
En deus savet an harzeier,
An hini ivez a roas ene deomp.

Gwerzhet ez omp evit Bro-C'hall,
E labourer eviti,
En he luioù, er menezioù.

Pebezh souezh, p' eo bet astennet dezhañ
Ar gartenn-enroll hag ar gwiskamant,
'Vit ma 'z aio d' en em gannañ war an talbenn.

Aon e ra bout disrannet diouzh e vreudeur,
N' eus ket a bareadenn,
Gouizieien, deskit din habasketed.

Kement hag anzav ar wirionez
A wask va c'halon a-c'houde ar c'heloù :
Aon am eus da vervel ken yaouank.

Ar sadorn da noz an hini ' oa,
Deiz eñvorus ha glac'harus
Ma voen mat-servij-armet.

12

Neuze 'oan kreñv ha kaer,
Hag ar mezeg a lavaras din :
« Truez am eus ouzh ar plac'h a garfe ac'hanout. »

Evit echuiñ, a-raok din mont er-maez,
E stokas ouzh va askre hag e lavaras :
Dalc'h mat, chañs dit, â va mabig ! »

- O va Doue, aotreet hoc'h eus an dra-se !...
A-benn daou zeiz e kerzhin kuit
Da Cherc'hell. Marteze e varvin.

Perak ez afen-me da servijout ar Roumi ?
Gouzout mat a ra ne zegasin netra gwelloc'h,
Beuzet e vin e-touez kement a soudarded kadarn.

« Kenavo tad, kenavo mamm, »
Se am eus lavaret er beure-mañ
D' am zud hag int o ouelañ.

Setu me bremañ er c'harr-boutin-mañ
O redek hep ma oufen da belec'h,
Ma vefe da strad ar ganienn, e vefen laouen.

Kent loc'hañ,
Kent mont kuit evit mat,
Me 'm eus he gwelet gant ur picher.

Gwerenn ar c'harr a oa torret,
Hag hi he deus sellet ouzhin

O vont d' ar feunteun.

He sell hepken en deus va lazhet,
Peogwir e tamalle din
Treitouriñ kement a c'herioù flour.

Chomet eo a-sav zoken,
He daoulagad koant o parañ warnon,
O gouzañv avat n' em eus ket gallet.

13

Leñvañ a raen etre va daouarn :
« A Sidi Mohand pe El Hosin,
Va degasit en-dro dezhi, bev ha yac'h. »

Penaos, â donkadur digemmus,
Gwastañ ' rez va nerzh ha va c'hened
Evit lazhañ gant an enkrez an hini a garan bepred.

A Roumi, loen a Roumi,
Gwan on, izil eo va divrec'h,
Ne c'hellan ket da zifenn ouzh an Alaman.

Mar kredez em flanedenn,
M' henn tou dit, dre Akhal Aberkan,
N' em eus hini vat ebet.

Kerzh kuit, na soñj ket ennon,
Laosk me d' am mamm,
Laosk me d' am c'harantez.

Emañ o tostaat Beni-Douala,
Chomet a-sav ar c'harr-boutin,
N' em boa nemet usent lur, o roet am eus.

E Beni-Douala ez eus bet graet ur c'helc'h,
Ha ni a oa e-kreiz,
Prest da arnodiñ an armoù.

Poket em eus d' o douar ha lavaret :
« N' eus nemedoc'h, Sent, hag a oar va dazonet,
Va diwallit ouzh ar reuz ! »

Goût a ouzon ez an da vervel,
Evel d' an holl war an douar
Emañ ar foz tu bennak, ne ouzon menn.

A Sent a azeulan,
C'hwi hag am sponte pa oan bugel,
Ya skoazellit, grit din bout habask.

14

Etre ho tivrec'h emeon-me,
A c'hwi hag am eus servijet a wir galon d' ar gouelioù,
Gwan on hag ez an da loc'hañ.

Gwelout a ran mil bez din, digoret :
Strad ar morioù, kerreg ar menezioù,
Ar stêrioù froudennus, ar c'harr-nij o kouezhañ...

Lezel a ran dindan da warez
An hanter eus va c'horf,
A Sent va bro, Chabhâ an hini eo.

Mar dougez c'hoazh bri din,
Laosk ac'hanon, ro lamm din,
Hogen degas frealz dezhi evit va bout kollet.

Kar-te anezhi em lec'h,
Dalc'h koun eus va servijoù,
N' em eus ket da ankouaet, neuze gopr anezhi.

A-raok kuitaat ac'hanoc'h,
Diwallourien va bro,
Roit habasketed vras d' am zud oajet.

(Dont a ra er-maez eus ar voskeenn, ha kerzhout war-hed 500 metrad betek ar c'harr-boutin.)

Souezhet-mik e vanan
War dreuzoù al lec'h santel :
Al lu bras a ya war-raok.

Nag a dud-veur, va Doue,
Hoc'h eus krouet da vervel !
A-benn neuze edon o skrijal.

Ar gleze savet gantañ er vann
A lugerne dindan heol e-giz tan,
Pounner e oa ar seier warno, truez am boa outo.

15
Ho karout a ran, â vuzulmiz
Doujus, sentus ;
Gourdud a zo ac'hanoc'h, hael ez oc'h.

Ar rener a oa gouez,
Un Arab eo, sur a-walc'h,
Krizañ e dal a rae : unan du eo.

Ar re all a yae d' ar paz,
Krenañ ' ra an douar, lorc'h a zo ennon,
Ne soñjan ket e Chabhâ ken.

Ar serjant hag al letanant
O deus aozet an armoù deomp,
Hag e vountent warnomp evel chatal.

E Tizi-Ouzou omp bet o pourmen
Hag o tisammañ ar c'halonoù e don ar gwerennoù,
Gwin-aniz a zo aet ganeomp, ha ni 'oa mezv.

C'houджа eo hor gward,
N' en deus tad nemet Doue,
Skrivañ ' rae war ar marilh ar re c'halvet, hep truez.

Cherchell, ti ar reuzeudigezh,
Emaon e-mesk an estrenien,
Ha koulskoude ez on laouen.

A va Mamm, na ouel ket,
Mar deomp d' ar brezel,
Ez eus Doue da ziwall ac'hanomp.

Neb n' eo ket merket e varv gant an tonkadur,
Hennezh ne varvo ket,
Ha pa vefe e strad ar mor.

NOTENNOU:

Ar Roumi : an Europad, ar Gall.

Sidi Mohand pe El Hosin : anv ur sant.

Chabhâ : anv ar garedig.

KLEIER AN TREC'H

Kejet em boa ganti en un doare iskis a-walc'h. E gwirionez, ne oa ket ur mare evit traoù boutin da c'hoarvezout, iskis ar mare, iskis an darvoudoù anezhañ. Edon harpet ouzh ar c'hleuz e traoñ un avalenneg, oc'h arvestiñ ouzh bannoù diwezhañ an heol o livañ skeudoù hir war lein tour karrezek Sant-Gweltaz ; skuizh-divi e oan ha naon du am boa. Netra divoutin e kement-se evit ur c'hrennard naontek vloaz goude labourioù tenn an deiz. Met n' em boa ket labouret an deiz-se, kerzhout a-dreuz parkeier ne laran ket, hag ar benveg a starden ouzh va bruska (un draig du stlapet un nozvezh diouzh ur vag, moarvat) am boa implijet diouzh ar beure evit lazhañ un den. Ha moarvat e oan prest da lazhañ evit kaout boued.

Edo moged tier Sant-Gweltaz o sevel a-us d' an avalenned. Prest e oa ar soubenn du-hont ha pep hini en-dro d' an daol, e galon digor. Kaol, ognon, patatez, ur penn-rutun hag ur mell tamm kig moc'h, ur soubenn fonnus gant lagadoù alaouret war he gorre. An tamm kig saourus, chugus, a rae ur chourig druz pa veze troc'het un dailhad anezhañ. Hag an dorzh vara, bara ar menez...

Met ne greden ket mont di. N' anavezen den ebet eno. Gwelloc'h e vije bet din marteze klask mont d' ar gêr, en desped d' ar riskl bout paket ganto. Da vihanañ em bije gouezet digant piv goulenn bod ha boued. Met re zañjerus e vije bet, e soñje din. Anat e oa e oamp bet gwerzhet, ha moarvat e oa bet lazhet pep hini eus va bagad. Chañs am boa bout bet d' an ampoent e ged ouzh tu ar stêr ; sioul e oa pep tra, gwennaat a rae ar goulou-deiz e lusenn difiñv ar stankenn ; diouzh ribl ar stêr e save frond boemus ar vent c'houez, er pellder e ruilhe dibaouez trouz damvouget ar ganoliadeg. Boazet e oamp bremañ ouzh an trouz-se o ruilhal deiz ha noz en avel skañv, gouzout a raemp e oa trouz hor mignoned o tostaat... Ha neuze, trumm, e krogas ar fuzuilhadedeg... Ur c'houblad houidi, dinijet koulz lavarout a-zindan va zreid, a dec'has a-denn-askell hir hag en em gollas er vrumenn. Bremañ e c'hoarie an traoù da vat. Dirollet an ifern war Gervizien. Sanket em zoull, e-tal ar stêr, n' ouien ket petra ober. Gwerzhet e oamp bet, anat. N' em boa ket klevet harzhadedeg prim hor mindrailherezigoù, petra an diaoul a c'hoarie gant gedourien ouzh tu hent Rualleg ? Moarvat e oant bet paket : ne gleven nemet strakoù didruez armoù pounner ar soudarded. Koulz eo din tec'hout. Paket e oamp, koulz oa din tec'hout. Met n' hellen ket. Un trivliad iskis, spont ha diskred kemmesket moarvat gant « boemerezh klañvus an dañjer » (un dra am boa lennet un tu bennak, hag a darzhe bremañ em spered gant un dalc'husted touellus) am dalc'he spilhennet, nodet em zoull, met lemm ha dihun evel ur c'had.

17

Pa welis ar soudard, n' edo ken nemet un ugent troatad diouzhin. Deut e oa didrouz-kaer a-hed ar c'hleuz ; n' ouzon ket penaos ur pakad ler, poultr ha dir evel-se a c'helle kerzhout ken didrouz all e-touez linad ha drez, met aze e oa, soublet, o vont war-raok kammed-ha-kammed, e viz-yod ouzh pluenn e venveg-lazhañ, evel ur chaseour.

N' edo nemet un dek troatad diouzhin pa stardis war bluenn va mindrailherezig, hag he stardañ a raen c'hoazh pa oa aet an holl dennoù en e gorf.

Gourlammat a reas, evel ma 'm bije met dezhañ flac'hadoù en e fas, hag e vanas evel souezhet ur pennadig a-raok kouezhañ e-giz ur wezenn diskaret, tamm ebet evel paotred ar sinema.

Divoemet e oan en dro-mañ. Ul lamm er stêr, na oa na don na ledan, ha skarzhañ ma ouien mont en tu all, a-hed ar c'hleuz. Morse n' em eus redet ken

buan em buhez. Ul lamm all a-dreuz hentig don Krenoran, ha dao war-du lanneier Langdor, e-giz ma 'm bije bet holl diaouled an Ifern o tec'haloupat war va lerc'h. Gwir eo, n' ouzon ket c'hoazh penaos n' on ket bet paket. Un taol chañs, anat.

Erru e beg ar roz, ne oan ket evit mont ken. Ret e oa din paouez ha kemer va anal. Krenañ a raen tout.

18

Gwashoc'h-gwazh e strake kurun an armoù. Diouzh ar stankenn e save ur moged disheñvel-krenn diouzh al lusenn veure. Edo va zoull-gad dres bremañ o kemer neuz ur menez-tan, ha pelloc'h, a-us da Gervizien, e save uhel en oabl, ur bouchad moged louet, euzhus. Echu e oa deomp. Kontet eo bet lazhadeg Kervizien war bep kazetenn goude an dispac'h, kontet eo bet penaos e oa bet lazhed pep den eus va bagad, hag ivez perc'henned Kervizien : Job an Taleg hag e wreg, ha penaos e oa bet lezet o merc'hig peluzet, Marie-Christine, da rostañ en he gwele. Met henn gouzout a raen dija, ha me o kemer va anal e-touez ar balan e lanneier Langdor, hag en em c'houlenn a ran c'hoazh penaos e oan deut-me a-benn d' en em dennañ.

D' an ampoent ne venne din nemet tec'hout, ar pellañ m' hellen. Ur c'had e oan. Met lazhed em boa un den. Morse n' eo bet tuet gedon da lazhañ tud. Chañs am boa bout bet e ged ouzh tu ar stêr. Tec'het em boa, ha tec'het, ha kerzhet an devezh-pad a-dreuz parkeier, ha frondoù degaset din bremañ gant siminalioù Sant-Gweltaz am lakae da c'hlaourañ. Ne oan ket ur c'had ken, ur bleiz ne laran ket.

Ha neuz ur bleiz a oa warnon moarvat pa lammis gant ar plac'h o tont diseblant-kaer en ur vouskanañ e-trañ an avalenneg. Biskoazh avat n' on bet ur jiboud, met morse d' am soñj n' eo bet plac'h all ebet ken spontet ganin hag houmañ. Gwir eo, ne oan nemet pri ha tout, gant barv ha blev hir, hag ar vindrailherezig-se a starden ouzh va c'hostez, ha me o huchal evel un azen : « Gra peoc'h, pe e tennan !... » Spontet-krenn e oa bet dirak ur seurt gweledigezh o lammat dreist ar c'hleuz, ken spontet ma oa aet an holl wad diouzh he fas, hag e chome nodet dirazon. Ha me ken nodet all dirazi. N' ouien dare petra ober. Dre c'hras Doue e tisouezhas a-benn ar fin, hag en ur vousc'hoarzhin e laras din :

- O, en diwezh, ur brogarour ! Rak ur brogarour ez out, neketa ?

N' ouien ket petra respont. Naon am boa, hag aon. Ne raen ket gwall forzh hag ur brogarour e oan pe ur maltouter : roet em bije klod ar bed-holl evit ur pladad soubenn. Hag aon am boa. Merc'hed. N' em boa ket klasket re c'hoazh dibradañ gouel o c'hevren. Mod all n' em bije ket diskouezet ur seurt rustoni e-keñver ar goantenn a-sav, ken kenedus ha didro, e-kreiz ar wenodenn, he daoulagad glas-boull paret warnon, kuñv, esmaet - goursavet memes, siwazh din ! Ken abafet e oan ma oa tost din keuziañ d' am soudarded dir o skopañ plom ha tan. Met diouzh an tu kreñv edon, hag ur gwaz e oan, na petra 'ta, ha dav e oa din kaout boued, mod pe vod. Klask a raen lavarout dezhi un dra rok, diskouez e oan ar mestr, met n' hellis nemet balbouzañ :

19

- Hag... hag a-du ez out ganeomp ?...

*

Gant aked e oan o tastum bruzun va c'hrapouezhenn ziwezhañ. Ur pred-roue am boa bet : ur mell tamm bara, ha kig moc'h, hag ur c'hofad krampouezh gwinizh-du. Manet e oa ar plac'h ganin, met van he doa graet da furchal e pep korn ha da sellout dre al lumber pa oan bet o tebriñ.

E kambrig tour Sant-Gweltaz e oamp.

Mirout a rae he moereb alc'houez ar chapel. Bep sul e teue di ur beleg eus Gwinevez da lavarout an oferenn. Aes-tre e oa bet dezhi laerezh an alc'houez ha digeriñ an nor-dal, hag en em silet em boa tre. Gwelloc'h e oa din en em guzhat,

a lare-hi, rak ne oant ket holl a-du ganeomp e Sant-Gweltaz.

Pignet e oamp e kambrig an tour, e-lec'h ma tiktoke ardivink an horolaj hag e veze, d' ar sul, brallet an daou gloc'h.

Kavet em boa en ur c'horn ur pakad stignoù kozh bet implijet gwechall evit ar volz-kañv, da vare m' edo c'hoazh Sant-Gweltaz ur barrez. O dispoultrennañ a rejomp hag o renkañ d' ober din ur gwele aes a-walc'h.

- Pell 'zo n' int ket bet implijet, a lare ar plac'h evit va frealziñ emichañs.

Diskennet e oa neuze, skañv ha didrouz, gant ar viñs teñval.

- Kaout a rin an tu da skrapañ un draig bennak er gegin. Ne vin ket pell, he doa laret.

Pa zistroas, ur pennadig mat goude, edon morgousket war va gwele, gantañ c'hwez iskis koar kozh. Ul lamm a ris.

- Hei, goustadik, brezelour kadarn, me an hini eo ! C'hoarzhin a rae. N' eo ket bet aes tostaat ouzh an armeler gant an dud o vont hag o tont er gegin. Galvet eo bet va moereb da di he c'hoar, a zo prest-bras da wilioudiñ. Evit fenoz e vo emichañs. Setu : bara, kig, krampouezh hag ur voutailhad sistr. Se a raio vad dit.

20

Setu ma oan o tastum pizh bruzun va c'hrampouezhenn, ha sellout a raen ouzh ar plac'h o vont hag o tont e kambrig an tour. C'hoant kaozeal he doa, anat. Dre ma pigne nerzh ar sistr, hini beuz anezhañ, d' am empenn, e kreske eskell d' am lentegezh, c'hoant kaozeal a save din ivez.

- Trugarez dit a greiz-kalon, poent oa din kaout un draig bennak, a laris en diwezh.

Distreiñ a reas, primik, ha dindan he selloù en em gavis esmaet-holl. Souden e santis va c'halon e noazh, evel un draezhenn pa ziskenn an tonn. Aet e oa an heol da guzh, ruz e oa an oabl, hag e damskleur kambrig an tour e kemere he dremm ul liv tener. Ur rozenn. Ha voulouz don he daoulagad o sellout ouzhin ...

- N' eus tra ebet na rafen evit ur brogarour. Dalc'hmat on bet a-du gant ar vrogarourien ; alies eo bet ret din tevel, rak n' oa ket va zud a-du ganto... Ar re gozh, te oar, o soñj atav e traoù kozh, traoù int bet stummet ganto. Ha n' eo ket aes tarzhañ diouzh ar stummoù-se, memes p' emaint o lazhañ hoc'h ene. Me n' on ket a-enep traoù kozh 'zo... Traoù evel an iliz-mañ n' int ket kozh, evidon-me da vihanañ...

Houmañ a ouie anezhi 'vat. C'hoant garchennat a save din, ha pa vije bet nemet evit kuzhat va diaezamant.

- Feiz 'vat, kavout a ra din eo kozhik-mat an iliz-mañ, n' eo ket ?...

- Pemp kant vloaz.

Deut e oa ar respont ken fraezh ha tra, dic'hoarzh ha sioul, evel rebech evezhiek ur c'helenner, pe ur seurez.

Berr e chomis. Ha skuizh e oan, trelatet-spontus gant ar plac'h-se ken tost ouzhin, luziet un tamm bremañ va spered gant ar sistr. Dres d' an ampoent, dre c'hras Doue, e krogas rodegou an horolaj da c'hoari o jabadao evit seniñ nav eur. Baom ! Gourlamm a reas ar plac'h. Gwir eo, dres dindan ar c'hleier e oamp. Sailhañ a reas em c'hichen war ar stignoù, hag eno e chomas, chouket, betek an taol diwezhañ. Neuze e tirollas da c'hoarzhin, ha me ganti.

- Ma, n' eo ket tout, a lare-hi bremañ, met dav eo din lavarout un dra dit. Jeu bras e oa e ti va moereb, ha n' oa ket hepken en abeg d' he c'hoar : keloù zo bet gant ar skingomz. Yudal a rae ar mevel bras, ar genaoueg anezhañ... Ac'h, an den-se... koulskoude n' eo ket ur gwall zen, met ken diot, siwazh ! Ret-mat d' am moereb kaout ur mevel bras evit ober war-dro he douar, trawalc'h he deus d' ober gant he c'henwerzh. Intañvez eo. Ma, laret he deus ar skingomz e oa koulz lavarout echu an abadenn. Ar radio dieub evel just, daou zevezh 'zo ne vez ket klevet ken hini ar gouarnamant. Sodiñ a rae ar mevel bras, hi ! hi ! hi !... « Ur vezh, ur vezh, a huche-eñ, aet eo pep tra da goll, n' eus ket urzh ken !... » Met peseurt urzh gwelloc'h eget hini hon douar ? Pell a-walc'h, re bell eo bet aloubet. Ha c'hoazh, nann, n' eo ket bet aloubet hon douar. N' eo ket hon douar, hag un druez eo : hon ene an hini e oa...

21

Ma, gant houmañ ne oa nemet ene, ene, ene ! Morse n' em boa en em gannet evit un dra evel-se. Ret-mat e oa bet din mont gant ar vrogarourien dre ma ne gaven netra all ebet d' ober dre aze. Ret e oa bet din ober un dra bennak. Met houmañ a ouie anezhi sur, ha keloù a oa bet gant ar skingomz.

- Ya, kemennet oa bet deomp, em bagad... e teufe urzh hep dale evit an arsailh diwezhañ. Ouzh he gortoz e oamp, met... moarvat ez omp bet gwerzhet...

Kontañ a ris neuze petra a oa c'hoarvezet diouzh ar beure, ha penaos em boa en em gavet e Sant-Gweltaz.

Dilavar e vane ar plac'h, he selloù kollet en oabl o teñvalaat e karrez al lumber, kinklet gant ur steredenn, hag edomp hon daou moarvat o sellout outi. Klouar e oa an noz.

- Na trist eo, a laras-hi, paour-keizh tud, ken tost ouzh deiz an trec'h. Fellout a rae din kement ober un dra bennak ivez, met ne oa ket tu gant va zud. E Skol-Veur Roazhon emañ, skol ar Medisinerezh...

Ma, koshoc'h oa houmañ eget na gave din.

- ... Evel just, n' on ket bet gwall bell c'hoazh war ar studi, met pa grogas ar reuz bras hag e voe kaset ar studierien d' ar gêr, e laras va zad e oa gwell din dont amañ gant va moereb e Sant-Gweltaz, ha nag eürus e oan ! Amañ sur, e soñje din, e kavin brogarourien hag e c'hellin sikour un tamm, ha pa vefe nemet evit ober war-dro ar re c'hloazet. Siwazh, bet eo bet lidet ar friko hepzon ! Eürus on evelato on bet gouest d' ober un draig bennak en diwezh...

22

Mat, e soñjis, n' on nemet un digarez evit ar plac'h-mañ, devet gant hec'h uhelvennad broadel, graet ganti bremañ he dlead e-keñver ar Vammvro dre harpañ ha moarvat « saveteiñ » ur paour-kaezh stourmer *on the run* ! Ur gerseen iskis a ziglore em c'halon, evel ur fleurenn louet, dianav a-grenn, ha drouk un tamm : disouezbenn ar gwaz gloazet en e fouge. Ha koulskoude, houmañ a oa kalz gwelloc'h egedon, kavet he doa un digarez evit servijañ he Bro dre sikour ur brogarour. Evidon-me n' em boa kavet digarez uheloc'h eget kaout boued, ha ma oan bremañ o kouezhañ e karantez ganti, n'oa tamm ebet dre he faot.

Savet e oa betek al lumber.

- Na sioul eo an noz, a laras-hi.

Ul lamm a ris. Un dra iskis a c'hoarveze, divoemet-krenn e oan. Mont a ris en he c'hichen, hag edomp hon daou o sellout ouzh an noz. Uhel e oa al loar dija, met n' helle ket tre c'hoazh gwennaat gwad an deiz du-hont, a-us d' ar menez, war-du Lokeored. Lentik c'hoazh, e save galv ar paotr-noz, mistr ha flour evel huanad ur bugel o vorediñ. Sioul e oa an noz, ya, hag e vanemp hon daou kichen-ha-kichen, fromet-holl, o selaou ouzh ar sioulded-se, sioulded iskis, mezevellus, pa dav a-grenn kroz diabell ar ganoliadeg.

Dremm-ouzh-dremm e oamp, he blev o flouarañ va jod. Treiñ a reas ouzhin he mousc'hoarzh.

- Warc'hoazh e sono ar c'hleier e Breizh a-bezh.

Dindan bannoù al loar e kemere he dremm ur gened voull, kevrinus, evel un dremm damwelet dre huñvre. N' hellen ket distagañ va selloù diouzh he re. Un trivliad arvarus am mouge, krenañ a raen war va divesker.

Ne vousc'hoarzhe ket ken.

Rust, he c'hemeris etre va divrec'h, hep gouzout re. Menel a rejomp ur pennadig evel-se, stardet an eil ouzh egile, hep larout mann.

Mont a reas avat diouzh va divrec'h, ken sioul ha tener, ma oa aet diouzhin a-raok din gouzout.

- N' eo ket mat... en iliz... Skuizh out, ur gwall zevezh ac'h eus bet, poent eo dit ober un tamm kousk.

Droch a-walc'h en em gaven. Gouzout a raen e oa ret din lavarout un dra bennak d' am digareziñ, lavarout dezhi ar c'heuz am boa bet o vout ken diseven en he c'heñver, met goullo a-grenn en em gave va spered, hag e gwirionez, tamm keuz ebet n' am boa d' am disevended, keuz d' he c'horf tener ne laran ket.

23

A-daol-trumm e tirollas adarre an horolaj, ha taol kentañ dek eur a darzhas en hon divskouarn... Baom !... Gant ur garmig spontet e tilmmas-hi ouzhin, ha tra ma stoke warnomp tarzh an arem ken bouzarus ha ma vijemp bet e boest un daboulin vras, e stardis he c'horf ouzh va hini en ur flouarañ he fennad blev gell. Santout a raen he c'halonig o lammat ouzh va bruska, klask a ris pokat d' he diweuz. Hiboudiñ a reas c'hoazh : n' eo ket mat... n' eo ket mat... Hag e laren-me : se n' eo ket an iliz, n' eo nemet an tour... Kinnig a reas din he diweuz da boket, hag e santis he c'horf o tont gwan-gwan etre va divrec'h, ha ken tener...

Dasseniñ a rae c'hoazh taolioù dek eur en hon divskouarn ha du-hont, e porzh ur vereuri, edo ur c'hi o harzhal ouzh al loar.

*

Heol bras a rae e kambrig an tour pa zihunis. Kaer em boa bet ober e-doug va amzer en arme guzh, morse n' em boa gellet dihuniñ drezon va-unan bep peder eur, hervez lezenn aour, pe zir kentoc'h, ar « c'hard » : bep taol e oa bet ret va hejañ evel ur sac'h pilhoù. Seul wech ma tihunen evelato, e kemeren krog em mindrailherezig, se a oa deut da vezañ ur boaz, un « eil natur », evel da lod all skarzhañ o fri pe lakaat o rezad-dent. Ne oa mindrailherezig ebet ouzh va c'hostez hiziv, nag en tu kleiz na neblec'h. Lammat a ris diouzh va gwele kañvaous. Gwall nec'het e oan. Met aze e oa, a-harp ouzh ar voger ; he zapout a ris, hag un tamm mat gwelloc'h en em gavis o santout he dir yen ouzh va bizied.

Ha neuze e teuas din koun eus douter an derc'hent, ar plac'h, ha keloù eus an trec'h. Trec'het hor boa. N' em boa implij ebet ken evit ur seurt benveg. Frankiz en diwezh, ha boued. Dirollañ a ris da c'hoarzhin.

Gant ur gwigour e tigoras dor an tour war an iliz teñval. Un hanter dousenn maouezed kozh en em gave eno ; unan anezho a droas he c'hein hag a chomas da sellout ouzhin hep paueze gant chuchumuchu he chapeled.

Heol bras a rae, dallus, war ar blasenn letonek. Er penn all, tre e-kichen ar groaz vein, edo ur vandennad tud o tivizout. Tevel a rejont pa stlakas an nor-dal war va lerc'h, hag e vanjont aze o sellout ouzhin a-gostez, hep larout grik.

- Salud tout 'n dud, a laris-me. Respont ebet. Ur barrad kounnar a grogas ennon.

- Arsa, ha bouzar oc'h ? Salud ! Salud ! Ne respontit ket ? Marteze n' oc'h ket eürus da vout dieub ? Dieub, dieub ! Youc'hou !...

Youc'hal a raen evel un den sot. Sevel a ris va mindrailherezig, hag e laoskis ur barrad tennoù a-us d' o fennoù. Tec'hout a rejont a bep tu.

Ne oa chomet nemet un den kozh e-tal ar groaz. Manet e oa eno, e divrec'h kroaziet war e vruched. Mont a ris dezhañ. O sellout ouzhin e oa, en ur chaokat un dra bennak etre e javedoù dizant.

- Demat, tad kozh ! Perak n' out ket tec'het da heul ar re all, tad kozh ?...

Dilavar e vane. Sellout a rae ouzhin, hag en em gavis diaes-tre. Skopañ a reas war an douar, hag e laras :

- Perak tennañ war ar groaz, mabig ?

Sellout a ris ouzh ar groaz. Aet e oa un tamm mat anezhi, delwennig an tu dehou freuzet, nijet, kollet da viken, bruzunet, aet da netra e-touez ar geot.

- N' oan ket o tennañ war ar groaz, tad kozh, m' henn tou, n' oan nemet o tennañ en aer, n'oa nemet evit ober trouz...

- Me oar, mabig, nemet evit ober trouz, me oar. Met freuzet eo bet hor c'hroaz.

Ne oan ket evit respont, re ziaes en em gaven, ne oan ken nemet un torfedour dirak e varner. Ha c'hoazh, morse n' em bije graet un dra evel-se a-ratozh. Ur bern traoù am boa graet, a oa bet ret-mat din ober a-ratozh-kaer, traoù doñjerus n' hell den ankouaat e vuhez-pad, met se a oa traoù a oa bet ret-mat din ober, pe vervel. Morse n' em bije kredet tennañ war ar groaz.

- Petra ' c'hoari gant hor brezelour, hag emañ o tennañ war e dud bremañ ?

Mouezh sklintin ar plac'h. Deut e oa a-red-kaer en ur stlejañ daou varc'h-houarn.

- Deomp buan d' an Uhelgoad, moarvat ez eo pep hini du-se o lidañ an dieubidigezh. O, demat toñtoñ Fañch !

Un tamm hej a reas an den kozh d' e benn, hep rannañ ger.

- Brrr... buan-buan... deomp ac'han !... deomp da gaout dremmoù seder, a laras ar plac'h a vouezh izel.

Lammat a rejomp war hor c'hezeg-houarn, hag a-dizh d' an traoñ war-du hent an Uhelgoad ! Treiñ a ris va fenn a-raok ar c'horn-tro. Edo dalc'hmat toñtoñ Fañch du-hont, war ar blasenn, o sellout ouzhin, en ur chaokat.

- Greomp ur redadeg, a huche ar plac'h. An hini kentañ a boko d' egile !...

Grad a gavis n' he doa ket gwelet petra oa bet graet d' ar groaz.

Gounit lañs a raen warni en diskenn, dre ma oan ar pounnerañ. Lammat a raen evel ma vijen bet war varc'h, o hopal :

- Hei do, marc'h dall ! Hei do !... Argad ! Argad ! Youc'hou !...

Hag e kleven ar plac'h d' am heul o c'hoarzhin leizh he c'halon. Tizhet ganin an duchenn evelato, ha ret-mat pouezañ war an troadikelloù... Krak !... lammat a reas ar chadenn.

- Kerzh 'tav, a laris d' ar plac'h, ne vin ket pell war da lerc'h.

- Kerzh 'tav, kerzh 'tav, paotr Skaer prim e bav ! Te zo ur bigoudenn 'vat.

- Skarzh ac'han, dañvadez Men' Arre, va zad-kozh oa boser !...

Mont a reas gant he hent, en ur c'hoarzhin. Bigoudenn, biskoazh c'hoazh ! Ne oa nemet bigoudenned o vevañ en tu all d' ar Menezioù Du, moarvat. Met re zistenn e oa ar chadenn, dav e oa din sachañ war ar rod a-dreñv un tammig. Kavout a ris un alc'houez er sac'hig ler, met ne oa ket aes distekañ togoù-biñs ar c'hozh tra merglet-se.

Sioul-dreist e oa ar vro. Kavout a rae din e oan o klevout richan al laboused evit ar wech kentañ. Ankouaet em boa. Heol ur sulvezh goude ar gousperoù, va mamm o flepañ gant un amezegez e liorz Stank Aodren, c'hwez - ha blaz - ar flamboez, c'hwez ar c'hafe ha blaz ar gouign-amann, an nadozioù e-tal ar prenestr, ha goude, hor baleadenn sioul a-dreuz ar park bras. Ankouaet em boa. Sul e oa hiziv, ha sul e vo warc'hoazh, ha sul bemdez goude, ha peoc'h, hag amzer da selaou ouzh al laboused, ha boued.

26

Un tarzha a stlakas souden en aer voull, ha pemp pe c'hwec'h all d' e heul. Fuzuילו. Tost-tre e oant, a-boan ur c'hard-lev. Ha neuze fraoñv galloudus ur c'heflusker war hent an Uhelgoad. Un tumporell o kemer e lañs a-raok an duchenn. Ar soudarded ! Stlepel a ris ar marc'h-houarn er strouezh, ha me ha lammat war ar c'hleuz e-touez ar c'helvez. Gwelout a raen an hent bras. Hep dale e teuas un tumporell, hag un eil, hag un trede. Tremen a rejont e-biou hentig Sant-Gweltaz, an tanfoeltr d' o reor. Sellout a raen outo o pignat ar buanañ m' hellent gant hent ar menez. Leizh a soudarded e oant. Ne gomprenen ket. Me gave din e oa echu an abadenn. Ha perak an tennoù ? Va Doue, ar plac'h !...

Kavout a ris he marc'h-houarn war al leton, dres goude korn-tro ar vilin. He c'havout a ris ivez hep dale, astennet a-hed he c'horf e-touez ar brug.

- N' am zouch ket, a laras-hi ; poan he doa kaozeal. Tizhet eo va mell-kein. N' hellan ket fiñval. Ar... ar soudarded... aon am eus bet... klasket 'm eus tec'hout ha... tennet o deus warnon...

Ar soudarded, trec'het hag o klask tec'hout o-unan, o tennañ war ur plac'h o redek en ur parkad brug ! Dres neuze, ma 'm bije bet ar galloud, em bije lazhet pep hini anezho, an eil war-lerc'h egile. Ha roet em bije va buhez evit gwelout ar plac'h a-sav, hep ar gwad-se o tiverañ eus he divesker, ar plac'h a-sav hag o c'hoarzhin. N' eo ket bet gouest va c'halon da vegañ kasoni abaoe. Aet eo dreist-hi. Aet eo marteze d' un dra gwashoc'h. N' ouzon ket, N' anavezan ket va c'halon.

N' hellen ken nemet flourañ he faour kaezh blev gell, strewet tro-war-dro d' he dremm vorlivet. Deuet e oa ur c'hwezenn yen d' he zal.

- Mont a ran da glask sikour, dousig din-me, mont a ran... Ne vin ket pell...

Lammat a ris dreist an torchadoù brug. Gervel a reas :

- Gortoz !...

Ha me ha distreiñ, ha mont war va daoulin en he c'hichen.

- Selaou... O, selaou 'ta, karedig-me...

27

Kemer a ris he dorn yen em dorn.

- ...ar c'hleier, kleier an trec'h...

Dont a raent a bep tu, mouezhioù don, mouezhioù skañv, mouezhioù tener,
hini Gwinevez, hini Plouie, hini Lokeored... mouezhioù Breizh a-bezh o nijal en
avel. Sul e oa hiziv !

- Kae bremañ, karedig, kae buan... Gortoz a rin.

Ha pa oan-me o vont d' an daoulamm ruz war-du an Uhelgoad, e teuas din
soñj n'em boa ket zoken goulennet diganti hec'h anv.

Tonkad Harki

Dihunet e voen a-daol-trumm gant taolioù stoket ouzh dor hor foukenn : ar gward Djendli e oa.

- Aotrou Mikael, emezañ goustadik, peder eur hanter eo.
- Trugarez, Djendli.

Adserriñ a reas an nor. Lammat a ris buan diouzh va gwele hag e tihunis Gwilh Ar Brizh, va c'heneil-foukenn, a oa c'hoazh en e gousk. Ur paotr eus Pluniav e-kichen Pondivi e oa. Bez e oa ac'hanomp ar Vreizhiz nemeto a chome c'hoazh en SGTP. Buan e voemp gwisket : berrvragoù, rochedig, sandalennou ha setu holl. Heñvel evit ar fich : un dornad dour war an dremm, a-us d' an dar, e korn ar foukenn, un taol broust-dent, un taol krib er blev hag echu. Dek munud goude ez aemp er maez. Fresk e oa an aer. Ne oa ket savet c'hoazh an heol, hogen goulaouet e oa an oabl evel boaz gant luc'h an aezhenn-douar o leskiñ er dastumva MD I. Mont a rejomp d' ar gegin. René Mary, un Norman, a oa eno endeo, hag edo o tommañ ur banne kafe a evjomp goustadik, fistilh dister etrezomp, hanter gousket ma oamp c'hoazh. Prientet en doa Moktar, ar c'heginer, ur yendalc'her evidomp, gant died fresk hag un adlein e-barzh. Kregiñ a ris er yendalc'her diouzh un tu, Gwilh diouzh an tu all ha kuit hon tri.

Ne oa mui fresk an aer. Gwrez an aezhenn o leskiñ a zeue betek ennomp, bountet gant avel ar c'hreisteiz.

- Troet eo an avel, eme Mary, chañs am bo ma n' eus ket siroko hiziv.

Diskenn a rejomp betek kreiz an diazezlec'h m' edo daou garr 4X4 Renault ouzh hor gortoz. Gwerzhet e oant bet d' un embreger aljeriat eus Wargla. Daou vloaz a oa tremenet abaoe dizalc'hidigezh Aljeria, ha ned ae ket mat an traoù er Sahara gant an embregerezhioù pe gevredadoù gall o korvoiñ an tireoul hag an diraezhenn, rak fellout a rae d' ar gouarnamant aljeriat broadelañ ar c'hevredadoù brasañ evit tennañ ar muiañ gounid eus ar binvidigezh nevez-se deuet da vezañ evit ar stad aljeriat marc'h-ambilh hec'h armerzh. An SGTP, lec'h ma oan implijad, a oa e-touez ar c'hevradadoù war-nes bezañ broadelet, hag ar renerien o doa divizet abaoe tri miz gwerzhañ dre guzh ul lodenn eus ar binvioù a oa dreistezhomm dezho. Bez e oa ar c'hirri a rankemp kas da Wargla un darn eus ar pezh a oa gwerzhet endeo, ha setu perak en doa rener an diazezlec'h gourc'hemennet deomp-ni Europiz ober al labour-se, ha naren da vlenierien aljeriat evel evit ul labour ordinal.

29

Kargañ a rejomp ar yendalc'her e log unan eus an daou garr, ha pep hini en em lakaas ouzh e rod-stur, Gwilh ouzh hini stlejer ar c'harrdouger, René ha me ouzh hini ar 4X4 Renault. E-pad ur predig e lezjomp ar c'hefluskerioù da dommañ, ha kuit goude hep ober re a drouz evit tremen hep dihuniñ ar c'hamp ; ar gward Djendli hepken hor c'hevarc'has pa dreuzjomp ar c'hamp. Straed vras Hassi Messaoud a oa didud ken abred diouzh ar beure. Buan e voemp e-maez eus kêr, pevar-ugent kilometrad hor boa d' ober evit tizhout Wargla. Etrezo ne oa netra nemet uhelgompezennoù meinek ha torgennoù gips dastroc'het gant traoniennou, lec'h ma stumm hag adstumm an avelioù tevennoù traezh dizehan. An hent ledan ha teret mat, savet abaoe 1958 hepken, goude dizoloidigezh an tireoul, a gildroe etre an tevennoù, o krapañ gant an uhelgompezennoù hag o tiskenn en traoniennou. Heñvel ouzh an Nevada pe Mec'hiko-Nevez, a weler alies er westernnoù, e seblante din ar rann-se eus ar Sahara. A-wechoù e kejed ouzh tropelloù kañvaled pe givri o peuriñ ar geot rouez a gresk memestra bep nevez-amzer, hogen e derou miz Gouhere e oa ar geot krazet endeo, ha ne gejjomp nemet ouzh daou pe dri c'hañval

treut-eskern, hualet o zreid a-raok, hep gwelout o mesaer.

Goude war-dro un eur ha kard, e tegouezhjomp e kroazh-hent an Tri Fikern, lec'h ma kej hent Hassi Messaoud gant hini Touggourt o vont etrezek Wargla. Eno edo un ti-polis, ha d' ar c'houlz-se e oa kontrollet an tremenezh en abeg d' an taol-dispac'h graet gant Kabiliz renet gant Ait Ahmed. War dec'h e oa ar pennoù, c'hwitet o zaol ganto, ha darn a glaske diraez ar Senegal pe ar Soudan a-dreuz d' ar Sahara.

30

Gouzout a ouieomp e c'hallemp bezañ kontrollet gant ar polis, hag urzh a oa bet roet deomp da ziskleriañ e kasemp dafar da Hassi el Hadjar, ur gwelead tireoul, dek ha tri-ugent kilometrad diouzh Wargla er mervent, amc'hwiliet nevez 'oa. Koulskoude e tremenjomp hep trubuilh ; ar poliser, gwisket en e *gachabia*, e vindrailherezig ouzh e gostez, a sellas ouzhomp, sioul, o vutuniñ e sigaretenn. Ugent kilometrad a vane c'hoazh d' ober ; an hent a-hed an nijva a dreuze ur balmezeg, ur *chott* (lenn holenet, sec'h a-grenn e-pad an hañv), hag ur balmezeg all adarre. Bremaik goude e voe gwelet kentañ tiez Wargla, tiez izel gant toennoù kompez pe hantervoullheñvel, gwennrazet o mogerioù. An heol savet bremañ a zameuc'he e vannaou war gwenn ar mogerioù-se. Lakaat a ris va lunedoù-heol. Ar gêr a zihune, un nebeut kirri a dremenas e-biou deomp, azened bihan o tont eus puñs ar balmezeg a biltrote war ribl an hent, sammet gant sac'hadoù dour, o blenier a-c'haoliad war o c'hein, e dreid o ruzikañ war an douar.

Emwel hor boa gant prener an dafar war ur wiler, war-du hent C'hardaia, e-kichen hent ur c'hazarn bet gall a-raok an dizalc'hidigezh. Treuziñ a rejomp enta Wargla, hag e renkjom hor c'hirri kichen-ha-kichen war ar blasenn a oa hanter ac'hubet gant kirri a bep seurt, chalbotkirri dreist-holl, o liv kaki pe velen-traezh a roe da c'houzout e teue an dafar-se eus an arme c'hall. Prenet e oa bet emichañs gant an houarnacher en doa e zastumlec'h e-kichen ar blasenn, anezhañ ur park bras, traoù a bep seurt e-barzh, gronnet gant orjal dreinek daou ward arabiat en o *c'hachabia* a oa dirak ur c'harrdi, tost d' ur gozh tommerez debret gant ar mergl. Gwilh a zeuas ganin da c'houlenn outo hag-eñ n' o doa ket gwelet Amar Mokrän, prener an dafar, rak ne welemp den ebet ouzh hor gortoz. Dont a rejomp a-benn, Gwilh ha me gant hon tamm arabeg, hag unan eus ar warded gant e damm galleg, da veizañ n' anavezent ket an den-se. Ret-mat e voe deomp e c'hortoz. Ne zeuas nemet a-benn un hanter eur, hogen ne oa ket Amar Mokrän, e vreur Ahmed ne lavarant ket, un den daou-ugent vloaz, gwisket mistr giz Europa, brazik ha kofek, hanter voal e benn lart. Komz a rae galleg un tammig evel italianeg pe evel tud eus kreisteiz Bro-C'hall, pezh a zouge da grediñ en doa bevet du-hont meur a vloaz. Goulenn a reas ouzhomp renkañ an dafar e penn pellañ ar blasenn, e lec'h na oa ket teret. Ar pezh a rejomp. Hogen dre ur fazi-bleniañ, e chomas René hag e garr sachet en traezh, hag o vennout en em dennañ alese hep disterniañ an adkarr, e torras rod-ahel a-dreñv e chalbotkarrig.

31

Gwallgaset e oa bet ar garbedoù war gwenodennoù meinek Messaoud, ha damdorret e oa endeo ar rod-ahel emichañs, a-raok dont da Wargla hiziv. Disterniet e voe an adkarr ha renket well-wazh. Ahmed Mokrän hor saludas hag a yeas kuit. Ne oa ket tu da adaozañ pont a-dreñv chalbotkarrig René, hogen ruilhal a c'helle memestra, ur 4X4 Renault e oa, da lavarout eo gant peder rod lusket. Bez e oa tu da vont oc'h antellat ar pont a-raok, hogen ret e oa tennañ kuit ar rod-ahel dorret. René Mary a grogas en e vinvioù hag a stagas gant al labour. Ne oa ket ezhomm eus tri den evit ober kement-se, ha Gwilh a reas e vennoz debriñ merenn. Tapout a rejomp ar yendalc'her enta, ha setu ni hon daou o chaokat e disheol va chalbotkarrig, pep hini hervez e c'hoant : pastez-moc'h pe sardin, e boestoù-mir evel just, silzig sec'h pe bacon gant amann. Ur verenn a-zoare en doa Moktar prientet evidomp. Deuet-mat e voe ivez ar bier manet fresk er yendalc'her. Bez e oa ivez boutailhoù *Gazouz Sifra* pe *Hamra* (chug suraval pe aouraval e brizhyezh Aljeria, da lavarout eo dour-gaz melen pe ruz), hogen re sukret e oa, ar bier a dorre gwelloc'h ar sec'hed. En ur zebriñ sioul e sellen ouzh gwezennoù kentañ ar balmezeg, skoanet-mik, pa verzis un den, ur morian diouzh e zremm, a gavas din iskis e emzalc'h. Teurel a rae selloù a-gleiz hag a-zehou, hag e klaske tostaat ouzhomp dre en em silañ a-dreñv ar gwez. Evel m'edo

chalbotkarrig René etrezomp hag ar balmezeg, e steuzias an den diouzh va gwel en diwezh. Daoust ma kaven iskis un tammig troioù ar paotr-se, e paouezis da deurel evezh. Gwilh a gomze ganin eus e dangarr nevez hag eus an ehanoù da zont, en ur zistouvañ ur voutailhad vier evit pep hini ac'hanomp. Gant gwir blijadur e santemp an died fresk o tiskenn en hor c'horzailhennoù sec'hedek, e-pad ma klevemp René Mary o jarneal gwashoc'h-gwashañ, oc'h ober war-dro e rod-ahel dorret.

- Ur banne bier a yelo ganit, René ! a huchas Gwilh.

- Lez ac'hanon da echuiñ, a respontas René, pemp munud c'hoazh, hag echu an abadenn.

Kenderc'hel a rejomp, Gwilh ha me, da zivizout, pa lavaras Gwilh a-daol-trumm, dre fent :

- Ar maout zo ganeomp ; kavet en deus René un darbarer !

32

Treiñ a ris va selloù ouzh René hag e welis un den o komz outañ. Bez e oa ar morian am boa gwelet pemp munud a-raok oc'h en em silañ a-dreñv ar gwez. Displegañ a rae da René, en un doare aonik atav, traoù na gomprened ket. Treiñ a reas René davedomp, hag e lavaras a vouezh uhel :

- Hag anavezout a rit-hu un den anvet Pierre Blanc ?

Dianav e oa deomp. Tostaat a rejomp ouzh ar morian, ur paotr tregont vloaz d' ar muiañ, treut a-walc'h ha gwiskamantoù koñchezet war e gein. Spontet e hañvale ar paour-kaezh den. Goulenn a ris outañ petra felle dezhañ. Besteodiñ a rae, ha meskañ galleg hag arabeg. Kavout a reas din ivez e venne mont e ti un den anvet Pierre Blanc. Pierre Blanc ?... Pierre Blanc ?... Nann, ne gomze ket eus Pierre Blanc, hogen eus Pères Blancs, leaned anvet evel-se e galleg abalamour d' ar saeou gwenn a zougont, hag a rae war-dro ar glañvidi, an emzivad hag an deskadurezh prevez. Bez o doa evel just un ti e kreiz kêr Wargla. Diskouez a rejomp dezhañ an hent evit mont di, hogen nac'h a reas groñs ; goulenn a rae ouzhomp e gas, ha dre guzh war ar marc'had.

- Va lakait e-barzh ur sac'h, va c'huzhit, arabat dezho va gwelout, int a fell dezho va lazhañ, a lavare hag azlavare ar paour-kaezh morian, o krenañ evel ul laer tapet war an tomm. Displegañ a rejomp dezhañ e c'hallemp e gas da di an Tadoù Gwenn, hogen ober se e kuzh a oa un afer all : edo o zi e-kichen ur blasenn lec'h ma oa marc'had diouzh ar beure. A-greiz-holl an den a zistagas ur frazenn hol lakaas da welout sklaeroc'h en e istor.

- Hoc'h aspediñ a ran en anv Jezuz, Mari ha Jozeb, emezañ.

- Kristen out ? a c'houlennis outañ.

- Ya, kristen on, ha c'hwi ivez, neketa ? a lavaras, o kregiñ er groazig ispilhet ouzh kerc'henn Gwil.

- Deus e skeud va chalbotkarrig ; gwelloc'h e vimp du-se evit komz.

Ar paotr, dilent bremañ, a grogas da zibunañ e istor.

33

Ganet e oa bet war an harzoù etre ar Sahara hag ar Soudan. Emzivad ez yaouank, e voe degemeret e ti an Tadoù Gwenn e Tamanraset. Desavet ganto e voe kelennet war ar relijion gristen ha badezet. D' e naontek vloaz ez eas e bagadoù mehari an arme c'hall a blede gant tiriadoù ar Sahara war harzoù Libia, Tchad ha Soudan. E-doug ar brezel en Aljeria, e stourmas a-enep d' ar fellagha, d' ar moudjahedin. Pa c'hounezas Aljeria he dizalc'hidigezh, an arme c'hall a zistrobas he bagadoù mehari hag ar paotr a zistroas da Damanraset. Ne voe ket ken gwelet fall gant an dud, rak ne oa ket eñ an hini nemetañ engouestlet er

bagadoù-se. Hogen ne oa ket kalz labour er vro. Dont a reas war eoulvaez Hassi Messaoud hag eno e kavas implij evel darbarer gant ur c'hevredad-amc'hwiliañ. C'hwec'h miz goude, echu e labour e Hassi Messaoud, e tilec'hias ar c'hevredad-se trema Edjeleh, hag ar paotr en em gavas dilabour. Kantren a reas neuze a-gleiz hag a-zehou da glask fred, oc'h ober berzh gwech an amzer. Ne bade al labour nemet ur miz pe zaou ; ar c'hevredadoù gall a yae kuit an eil re goude ar re all, aon warno bezañ broadelet gant gouarnamant Aljeria. Teir sizhun a voe en doa kavet fred en un embregerezh aljeriat a save tiez tro-war-dro da Wargla. Mat ez ae an traoù adarre pa zeuas darn eus e geneiled-labour bet moudjahedin en arme-dieubiñ a-benn da c'houzout piv e oa, petra a oa anezhañ, ha petra en doa graet e-pad ar brezel. Bezañ en em gannet a-enep d' ar fellagha a oa a-walc'h endeo evit lod da vezañ barnet d' ar marv. Hogen bezañ degemeret relijion ar roumi war ar marc'had a oa re evit an holl. Ar re bet moudjahedin a isas holl baotred ar chanter a-enep dezhañ evit e lazhañ. Dont a reas a-benn evelkent da dec'hout ha d' en em repuiñ en ur balmezeg. E hemolc'herien o doa kollet e roud, hogen bez' e oa klask amañ c'hoazh, rak gouzout a raent n' en doa ket tec'het diouzh ar balmezeg. Pevar devezh a-bezh en doa kantreet eno, o tebriñ nemet un nebeut kraoñ-palmez, hogen hep gallout evañ an disterañ banne dour. Gedet e oa bet zoken e-pad an noz en-dro d' ar puñs nemetañ a oa er balmezeg, dre ma ouient e klaskfe dont da gerc'hat dour. Dalc'het en doa mat war e sec'hed, hogen dinerzhet-krenn e oa bremañ. Er beure-se hepken en doa kavet tu da dremen gwrinnenn ar gwez hep gwelout e c'hedourien ha da zont betek ennomp. Hogen ne grede ket krediñ o doa dilezet o freizh. Gortoz a rae ma vefe sachet ganeomp diouzh e enkadenn.

34

P' en doa echuet e zanevell, e chomjomp ur pennadig o sellout kenetrezomp hep rannañ grik. A-benn ar fin e lavariz :

- Neuze, petra soñjit eus an dra-se ?... Petra c'hellomp ober evitañ ?...

Gwilh a hejas e zivskoaz, hogen René Mary a zisklerias krenn ha krak :

- Fellout a ra dezho bezañ dizalc'h ; dezho bremañ d' en em glevout. N' omp ket o vont d' en em chalañ gant ar sidi-se. Ma fell dit selaou holl laouerien ar vro-mañ, n' ez po ket a-walc'h eus da c'hast vuhez evit teurel pled ouzh an holl. Va ali a rofen dit ?... Mat, setu : echu eo ganin renkañ ar c'harr : skarzomp kuit ac'haleñ a-raok ma kouezho war hor penn holl vallozhioù ar vro villiget-mañ.

Bez e oa eus kement-se, eus komzoù ken brav, respont ur Gall. « Bras eo, brav eo, hael eo Frañs ! » am eus klevet digant ur Gall meur ; hogen pa c'houlenn un den bennak harp diganto, evel ar paour-kaezh morian-mañ en doa stourmet kement ganto da zerc'hel ha da astenn o impalaeriezh dre ar bed, n' o deus ar C'hallaoued nemet dismeg en e geñver, bremañ m' emaint war ar raden. Graet em boa endeo va meno diwar-benn Gallaoued 'zo, hogen respont Mary a greñvae c'hoazh ar meno-se, ha henn lavarout a ris dezhañ didro. Feuket a-walc'h e voe, hogen ne rae forzh ebet din. Gwilh ne lavaraz netra : marteze e soñje un tammig evel René, hogen ne felle ket dezhañ mont a-enep d' ur c'henvroad. Dont a reas ar gaoz war al labour e Hassi Messaoud, hag ar morian da c'houlenn ha deuet e oa en-dro ar c'hevredad en doa implijet anezhañ endeo. Anavezout a rae tud o dije gallet e c'hoprañ c'hoazh. Goulenn a reas ivez hag-eñ e oa tadoù misionerien e Hassi Messaoud. E gwirionez e oa un tad gwenn a zeue bep sul da oferenniñ er chapel ; un ti en doa ivez e-kichen ar chapel-se.

- Neuze, eme an den, va c'hasit ganeoc'h ma n' eus ket tu da vont betek ti tadoù gwenn Wargla ; marteze emañ c'hoazh an arme c'hall e diazezlec'h Wed Ic'harc'har. Me a fell din mont da Vro-C'hall ; eno hepken e c'hellin bevañ e peoc'h.

- Gwelet e vo... Siwazh evidout va faotr, n' eus mui an disterañ soudard gall er vro abaoe bloaz, nemet e savlec'hioù atomel Reggan ha Hamagir.

Tu a oa da vont gantañ betek Hassi Messaoud, o terc'hel kont eus ur skoilh avat : ar bolised o kontrollañ gaolhent Touggourt. Koulskoude ret e oa klask ober an taol ; tremenet e oamp dibistig diouzh ar beure.

- Diwall, Yann, eme René adarre, taol evezh ouzh pezh a rit. Ma'c'h eus ur gudenn da zirouestlañ gant an archerien aljeriat, arabat e vo dit kontañ warnomp.

- Mat, mat, ne c'houlennan netra diganit. Hogen, ma 'z eus an disterañ chañs d' ober dezhañ tremen, n' eo ket te an hini eo a viro ouzhin d' henn ober.

René a droas diwar e garnoù hag a yeas da zastum e vinvioù. Reiñ a rejomp, Gwilh ha me, peadra d' an den da zebriñ ha da evañ, ken sec'hedek ha marnaoniet e oa, ha goude ez ejomp gant an hent, René e penn, Gwilh war-lerc'h, ha me gant ar morian. Ne fellas ket dezhañ azezañ em c'hichen. Chom a reas hanter c'hourvezet war leur al log, evit mirout na vefe gwelet gant an dud, kement a aon en doa da vezañ anavezet. Buan e voe treuzet kêr, ar palmezegi, ha tizhet an ti-polis. Hon treizhad a oa atav war leur al log. Gortoz a raen gant un tamm nec'h ar c'houlz ma rankfe René tremen dirak ar post. Harzet e vo pe ne vo ket ? An archer a roas dezhañ an urzh da chom a-sav. Ar morian, o welout kement-se, a bennfollas, mall warnañ tec'hout kuit. Mil boan am boe da herzel outañ d' henn ober : gwelet e vije bet gant an archerien, ha tec'hout a vije bet en em ziskouez kablus eus un dra bennak. O c'houzout n' o doa ket ar boliserien aljeriat merien en o bizied evit tennañ, e welen endeo pezh a vije c'hourvezet. Pa voe deuet va zro da vezañ kontrollet, ha me atav ouzh ar rod-stur, e teuas an archer betek ennon da c'houlenn diganin va faperioù : kartenn aotre-bleniañ, kartenn piv-oc'h ha kartenn-labour. Sellout a reas pizh outo hep rannañ grik, hag o daskoras din neuze en un doare seven.

D' an ampoent-se e verzas ar morian kluchet war al leur, oc'h ober van da vezañ klañv pe vezv. Goulenn a reas an archer ouzhin piv e oa an den-se ; respont a ris e oa anezhañ ur paotr o veajiñ dre samm, am boa kemeret em c'harr war ribl an hent. Implijad e oa e Hassi Messaoud, lec'h ma tistroe bremañ goude un tamm ehan-labour. Evit e zigareziñ, e lavaris d' an archer en doa evet emichañs muioc'h eget boaz gant mignoned a-raok o c'huitaat. Daoust din gouzout e oa difennet groñs, hag a-berzh-stad, d' ar Vuzulmiz evañ alkoool, e kave din ne vefe ket ken grevus evitañ bezañ tamallet evit mezventi ha bezañ tamallet evit e afer fall. Ober a reas an archer tro al log, digeriñ a reas an nor all hag e krogas da hejañ ar morian, o c'houlennata anezhañ a vouezh rok en arabeg. Van a rae atav ar morian da vezañ mezv evel m' em boa gourc'hemennet dezhañ. En diwezh e roas e baperioù d' an archer. Hemañ o c'hemeraz hag a yeas er post. Ur pennadig goude e teuas en-dro gant ur roll-anvioù, hag e krogas d' o c'heñveriañ gant hini ar morian. Hep arvar e oa ar roll-se anvioù an dud klask warno gant ar polis, goude taol-dispac'h c'hwitet Ait Ahmed, ha soñjal a ris n' en doa ar morian netra da welout gant an dud-se : tu a oa evitañ enta da dremen hep tamall. An amzer a yae e-biou ; pizh e selle an archer ouzh e roll. Diverañ a rae kement ar c'hwezenn diouzh va c'hroc'hen ma oa glebiet va roched ; war-dro dek eur hanter e oa, an heol a domme start, ha pounneroc'h c'hoazh e oa an aer dindan houarn al log. Erfin ez echuas an archer gant e gontroll-anvioù ; n' en doa kavet netra da rebech ouzh ar morian. Plegañ a reas e follennoù, daskor a reas e baperioù d' am zreizhad, hag e roas urzh din da vont kuit. Derc'hel a ris war un huanad a zisamm, ha skarzhañ hep mui gortoz. Gwilh ha René, a oa o c'hedal ac'hanon pelloc'h, a loc'has d' o zro. Ober a ris pemp kilometrad d' an nebeutañ kent d' ar morian asantiñ teurel e bouez war an azezenn, ken tenn e oa bet an tremen evitañ dirak ar c'hontrollbost. Krenañ, leñvañ ha c'hoarzhin a rae war un dro, ken laouen e oa. Tennañ a reas diouzh e c'hodell e gartenn piv-oc'h evit he regiñ a dammoù ; dont a ris a-benn koulskoude da herzel outañ d'henn ober, dre lavarout dezhañ edo c'hoazh war dachenn ar Republik Aljeriat memestra. Un toullad kunujennoù a zistagas diwar-benn ar paour-kaezh republik-se, hag Arabiz dre vras ; ne felle ket dezhañ bezañ aljeriat daoust ma komze o yezh. Goulenn a reas ouzhin traou da evañ adarre. Goullonderiñ a reas war-bouez nebeut ur mell voutailhad chug-frouezh. Ne rae forzh din, rak n' edomp ket pell mui eus

Hassi Messaoud. Ur wech erruet ez is war-eeun d' ar chapel. N' edo ket an tad gwenn eno. Lezel a ris gant ar morian un nebeut pourvezioù a chome c'hoazh er yendalc'her. Aon warnañ adarre, ez eas buan d' en em guzhat er chapel. D' an abardaez e teuis en-dro gant dour ha traoù da zebriñ, tapet dre laer er predva. Gortozet e oan gant ar morian, atav war evezh ; ne oa ket deuet an tad gwenn. Ne zeuas nemet d'ar sul beure, hervez pezh a ouezis goude, rak ne oa ket tu evidon da zont d' ar chapel antronoz. Re a labour am boa ha rankout a raen mont kuit en ehanoù d' al lun da noz.

37

Ur miz hanter goude e oan distroet er vro. Klask a ris gouzout petra oa c'hoarvezet gant ar morian. En aner ; an tad gwenn a oa aet kuit hag unan all a oa deuet da gemer e lec'h. Morse ne ouezis petore diwezh a voe d' e donkad Harki.

Gwenvenez, Sant-Gwazeg, 7 Eost 1968.

(Troidigezh diwar ar saozneg gant RONAN HUON)

DEK INDIAN

Antronoz gouel ur Bevar a viz Gouere (1), p' edo o tistreiñ diwezhat d' ar gêr e karr bras Joe Garner ha gant e diegezh e tremenas Nick nav Indian mezv war an hent. Soñj en devoa e oa nav, rak Joe Garner en devoa harzet e gezeg e teñvalijenn ar peuznoz, lammet en devoa war an hent ha stlejet un Indian er-maez eus ar roudoù-karr. An Indian a oa kouezhet gant e dremm en traezh. Joe en devoa e stlejet er brouskoad ha pignet en-dro war ar bank.

- « Kement-se a ra nav, » eme Joe, « abaoe m' hon eus kuitaet kêr. »

- « An Indianed-se, » he doa lavaret an Itron Garner.

Nick a oa war ar bank a-dreñv gant ar baotred Garner. Distreiñ a reas evit gwelout an Indian a oa bet stlejet gant Joe war vord an hent.

- « Daoust hag e oa Billy Tabeshaw ? » a c'houlenas Carl.

- « Oa ket. »

- « E vragoù a denne kalz da re Villy. »

- « An holl Indianed a zoug ar memes seurt brageier. »

- « N' am eus ket e welet tamm ebet, » eme Frank, « tad a oa diskennet ha pignet en-dro a-raok m' am eus gwelet tra. Me grede edo o lazhañ un naer. »

- E-leizh a Indianed a lazh naered fenoz, me gred, » a laras Joe Garner.

- « An Indianed-se, » eme adarre an Itron Garner.

Derc'hel a rejont gant o hent. Kuitaat a rejont an hent-bras ha krapat an torgennoù. Tenn e oa d' ar c'hezeg hag ar baotred a ziskennas evit mont war droad. An hent a oa traezhek. Erru war lein an dorgenn, e-kichen ar skol, e tistroas Nick hag e sellas er pellder. Gweiout a reas gouleier Petroskey ha pelloc'h c'hoazh en tu-all da Bae Little Traverse, gouleier Harbour Springs. Sevel a rejont en-dro er c'harr.

(1) Gouel dieubidigezh ar Stadoù Unaned.

- « Dleout a rafent lakaat grouan war an tamm hent-mañ, » eme Joe Garner.

Ruilhal a raent er c'hoad bremañ. Joe hag an Itron Garner a oa azezet kichen-ha-kichen war ar bank a-raok. Nick a oa etre an daou baotr. Degouezhout a reas an hent en ur frankizenn.

- « Amañ en deus Tad friket ur skoñs. »

- « Pelloc'h e oa. »

- « Ne ra forzh pelec'h e oa, » eme Joe hep treiñ e benn, « kement lec'h zo mat evit frikañ ur skoñs. »

- « Gwelet am eus daou dec'h da noz, » eme Nick.

- « Pelec'h 'ta ? »

- « En traoñ, 'kichen al Ienn. War lerc'h pesked marv oant war an aod. »

- « Moarvat e oant razhed-mor, » eme Carl.

- « Skoñsed e oant, gout a ran petra eo ur skoñs memestra. »

- « Dav vefe dit, » eme Carl, « peogwir ac'h eus ur gamaradez Indian. »

- « Chom peoc'h, » eme an Itron Garner.

- « Ma, ar memes c'hwezh o deus, tost da vat. » Joe Garner a zirollas da c'hoarzhin.

- « Paouez da c'hoarzhin, Joe, » eme an Itron Garner, « ne blij ket din e komzfe Carl evel-se. »

- « Ur vestrez Indian ac'h eus Nickie ? » a c'houlennas Joe.

- « M' eus ket. »

- « Geo, bez en deus Tad, » eme Frank, Prudence Mitchell eo e vestrez. »

- « N' eo ket. »

- « Mont a ra d' he gwelout bemdeiz. »

- « N' an ket. » Nick, azezet etre an daou baotr en deñvalijenn en em sante goull hag eürus en diabarzh o vezañ hegaset abalamour da b-Prudence Mitchell. « N' eo ket va mestrez, » emezañ.

- « Selaou anezhañ 'ta, » eme Carl, « o gwelout a ran bemdeiz asamblez. »

- « Carl n' eo ket evit kaout ur gamaradez, » eme e vamm, « pas zoken ur squaw. »

Carl a chome sioul.

- « Carl ' oar ket ober diouzh ar merc'hed, » eme Frank.

40

- « Serr da c'henou ! »

- « Ar gwir zo ganit, Carl, » eme Joe Garner. « Gant ar merc'hed ne zeu ar baotred da netra 'vat. Sell ouzh da dad. »

- « Kement-se oan o c'hortoz eus ho perzh, » an Itron Garner a dostaas ouzh he gwaz evel ma stroñse ar c'harr. « En hoc'h amzer avat hoc'h eus bet ur bern. »

- « Klaoustre n' en dije ket tad kemeret ur squaw evel mignonez. »

- « Piv a oar, » eme Joe. « Gwelloc'h dit diwall, Nickie, ma fell dit mirout Prudie. »

E wreg a guzulikas en e skouarn ha Joe a c'hoarzhazas.

- « Perak e c'hoarzhit ? » a c'houlennas Frank.

- « Na lavar ket, Garner, » a grozas e wreg. Joe a c'hoarzhazas adarre.

- « Nickie a c'hell mirout Prudence, » a laras Joe, « me 'm eus unan vat. »

»

- « Setu penaos eo ret komz, » eme an Itron Garner.

Ar c'hezeg a boanie en traezh. Joe a lakaas e fouet da strakal en deñvalijenn.

- « Hei ! Sachit 'ta ! Warc'hoazh e vo startoc'h 'vit se. »

Trotal a rejont en ur ziskenn an diribin hir, ar c'harr hejet-dihejet. Erru er vereuri e tiskennas an holl. An Itron Garner a zibrennas an nor hag a yeas e-barzh evit dont er-maez gant ul lamp en he dorn. Carl ha Nick a ziskargas ar pezh a oa e foñs ar c'harr. Frank a azezas en a-raok evit mont d' ar marchosi da zisterniañ ar c'hezeg. Nick a bignas an diri hag a zigoras dor ar gegin. Edo an Itron Garner o kempenn an tan er fornigell. Distreiñ a reas evel m' edo o teurel eoul war ar c'hoad.

- « Kenavo Itron Garner ha trugarez evit bezañ va degaset. »

- « Chomit peoc'h, Nickie. »

- « Plijadur 'm eus bet. »

- « Plijout a ra deomp ho kaout ganeomp. Ha ma chomfec'h gant ho koan ? »

- « Gwell eo din mont. Soñjal a ran eo chometad d' am c'hortoz. »

- « Mat, kit neuze ha lavarit da Garl dont d' an ti mar plij. »

- « Ya. »

- « Noz vat, Nickie. »

- « Noz vat, Itron Garner. »

41

Nick a dreuzas ar porzh evit mont d' ar c'hrañj. Edo Joe ha Frank o c'horro.

- « Noz vat, » eme Nick, « plijadur 'm eus bet. »

- « Noz vat, Nick, » a c'hopas Joe Garner, « chomez ket da goaniañ ? »

- « Nann, ne c'hellan ket. C'hwi laro da Garl he deus e vamm ezhomm anezhañ. »

- « Mat, noz vat Nick. »

Nick a gerzhas diarc'hen er wenodenn a dreuze ar prad e traoñ ar c'hrañj. Flour e oa ar wenodenn ha fresk ar glizh dindan e dreid noazh. Pignat a reas dreist ur gloued e traoñ ar prad. Mont a reas dre an draonienn, e dreid gleb o sankañ er fank gwak ha neuze e krapas dre ar c'hoadoù fav sec'h betek ma welas gouleier an tiig. Ul lamm a reas dreist ar gloued hag e reas an dro betek an nor dal. Dre ar prenestr e wele e dad, en e goazez ouzh taol, o lenn ouzh skleur al lamp bras. Nick a zigoras an nor hag a yeas e-barzh.

- « Arsa, Nickie, un devezh mat eo bet ? »

- « Dreist, tad, ur Bevar ar viz Gouere eus ar c'hentañ. »

- « Naon ac'h eus ? »

- « Me gred.»

- « Petra 'c'h eus graet eus da votoù ? »
- « O lezet 'm eus e karr ar C'harnered. »
- « Deus er gegin. »

Tad Nick a dremenas da gentañ gant ar goulou. Chom a reas a sav ha sevel golo ar voest skorn. Mont a reas Nick er gegin. E dad a zegasas dezhañ un tamm kig yar yen war un asied hag ur picher laezh hag o lakaas war an daol dirak Nick.

- « Bez ez eus gwastell ivez, » emezañ, « trawalc'h 'po?»
- « Dispar eo. »

Mont a reas e dad en e goazez war ur gador e-kichen an daol goloet gant lien koaret. Ur skeud vras a rae war ar vogel.

- « Piv en deus gounezet ar c'hoari-mell ? »
- « Petoskey, pemp da dri. »

E dad a selle outañ o tebriñ ha gant ar picher e tiskennas dezhañ ur werennad laezh. Nick a evas hag a dorchas e c'henou gant e servietenn. E dad a astennas e vrec'h da gemer an dartezen war ar stalenn. Troc'hañ a reas ur pezh tamm da Nick. Un dartezen lus e oa.

42

- « Petra hoc'h eus graet tad ? »
- « Bet on o pesketa er beure-mañ. »
- « Petra hoc'h eus paket ? »
- « Beked hepken. »

An tad a oa azezet o sellout ouzh e vab o tebriñ ar wastellenn.

- « Hag en enderv-mañ petra hoc'h graet ? » a c'houlennas Nick.
- « Bet on o vale war-dro ar c'hamp Indian. »
- « Gwelet unan bennak ? »
- « An holl Indianed a oa e kêr oc'h ober korfadou. »
- « N' hoc'h eus gwelet den ? »
- « Gwelet 'm eus ho mignonez, Prudie. »
- « Pelec'h edo ? »
- « Er c'hoadoù e oa gant Frank Washburn. Degouezhet on warne. Plijadur o doa. »

E dad a selle outañ.

- « Petra raent ? »
- « N' on ket chomet da c'houzout. »
- « Lavarit din petra raent. »
- « N' ouzon ket, » eme e dad, « n' am eus graet nemet o c'hlevout. »

- « Penaos hoc'h eus gouezet e oa int ? »
- « O gwelet am eus. »
- « Me grede 'poa laret n' ho poa ket o gwelet. »
- « O geo, gwelet em eus. »
- « Piv a oa ganti ? »
- « Frank Washburn. »
- « Daoust hag e oant, daoust hag e oant... »
- « E oant petra ? »
- « Daoust hag e oant eürus ? »
- « Me soñj din. »

E dad a savas hag a yeas er-maez dre dor neud-orjal ar gegin. Pa zistroas edo Nick o sellout ouzh e asied. Gouezet en doa.

- « Un tamm c'hoazh ? » E dad a gemeras ar gontell da droc'hañ an dartezenn.

- « Nann, » eme Nick.
- « Gwelloc'h e vije deoc'h kemer un tamm all. »
- « Nann, n' am eus ket c'hoant. »

E dad a zistalias an daol.

- « Pelec'h e oant er c'hoad ? » a c'houlennas Nick.
- « En tu all d' ar c'hamp. » Nick a sellas ouzh e asied.

43

E dad a lavaras dezhañ, « Gwelloc'h e vije deoc'h mont da gousket, Nick. »

- « Mont a ran. »

Mont a reas Nick en e gambr, diwiskañ a reas e zilhad hag ez eas en e wele. Klevout a reas e dad o fiñval er sal. Nick a oa astennet, e benn war ar goubenner.

- « Va c'halon zo frailhet, » a soñjas, « ma n' em santan evel-se e tle bezañ frailhet va c'halon. »

Goude ur pennad e klevas e dad o c'hwezhañ war ar goulou hag o vont en e gambr. Klevout a reas ur barrad avel o sevel hag o c'hwezhañ er gwez hag e santas anezhañ o n' em silañ, fresk, a-dreuz orjal ar preneustr. Chom a reas pell gant e fas war ar goubenner ha goude ur pennadig e tisoñjas soñjal e Prudence. A-benn ar fin e vanas kousket. Pa zihunas, en noz, e klevas an avel er pin e-kichen an ti ha gwagennoù al lenn o vervel war ar ribl hag ec'h en em roas adarre da gousket. Diouzh ar beure e c'hwezhe an avel da vat, ar gwagennoù ar rede uhel war an draezhenn hag e chomas pell dihun a-raok ma teuas en-dro d' e soñj e oa frailhet e galon.

AN ISTOR HAG AR VRO

Prezegenn displeget e Kendalc'h Keltiek Foujera

Petra eo ar Vro ? Un dachennad-douar. N' eo ket avat n' eus forzh pehini. War an dachennad-douar-se ez eus ur bobl o vevañ. Hag e c'halvan an douar-se va bro, hag ar bobl-se tud va bro.

Petra eo ur Bobl? Tud hag a zo unanet e doare pe zoare. Marteze dre ma heuliont ur relijion, pe m' o deus krouet ur c'hultur, pe dre m' o deus labouret a-unan, gouzañvet a-unan, pe savet ur stad politikel, pe dre ma 'z int en em gannet enep hevelep enebour. Unanet int, setu perak int ur Bobl.

- I -

Un dachennad-douar n' eo ket a-walc'h evit ober ur Vro. Kemeromp Breizh da skouer. En ur vodadeg dalc'het eistez 'zo evit gouzout war betra en em glevout kent ma teuo ar Jeneral de Gaulle da Gemper, e kinnigis en em glevout da gentañ da lavarout e oa Breizh ur ragenez. Souezhet on bet o vezañ dislavaret war gement-se. « Pelec'h emañ harzoù ar ragenez ? » a voe goulennet diganin ; hag ar goulenn ne oa ket diboell. - Ya, pelec'h emañ harzoù ar ragenez ?

1. Pa zegouezhas Breizhiz e Breizh, e savjont teir rouantelezh vihan o vont betek al linenn Gwened-Pontorson.

2. Ar Rouaned (Nevenoe, Erispoe, Salaun) a aloubas ar C'honstantin hag an douar bras betek kêr Angers.

3. E-pad hir amzer e vevas Breizh e-diabarzh an harzoù a anavomp.

45

4. Met ar gouarnamant gall a fell dezhañ ober ganimp un " Ouest " a bevar, eizh, pe seitek departamant.

Setu aze kudenn an dachennad-douar, kudenn harzoù ar Vro. Penaos e vo diskoulmet ? Ne vo diskoulmet nemet dre an ISTOR : an istor dremenet hag an istor da zont. Rak petra eo an istor ? Strivoù an dud, ar boan kemeret gante evit :

Krouiñ o Bro,
Sterniañ o Bro gant Renerien,
Krouiñ buhez enni, buhez korf, spered ha kalon,
ha diwall Bro ha buhez diouzh an estren a glask o mougañ.

Setu perak, evit harzoù Breizh, n' eus respont vat ebet nemet respont an Istor. Aze emaint unnek kant vloaz 'zo. An Dispac'h gall pa grouas an « departamantoù » ne gredas ket o nac'h. Daoust ha sujet ha dinerzhet a-walc'h eo Breizhiz bremañ evit asantiñ e vefent diframmet eus an douaroù ma 'z int bet plantet enne, unnek kant vloaz 'zo, gant gwad o zud kozh d' o sielliñ, hag e vefent kaset ha degaset, pellaet ha tostaet evel ur paotr-saout elektrik ?

An Istor a responto.

- II -

Ha goude an dachennad-douar, ar Bobl a zo warni o vevañ.

1. - Daoust hag e oa ret da Vreizh, dre blanedenn-natur, bezañ staget ouzh Bro-C'hall, pe e vije bet staget ouzh he « gwashañ enebour », Bro-Saoz ? Daoust ha n' helle ket bevañ drezi hec'h-unan ?

2. - Daoust hag eo Breizhiz ur Bobl, peogwir int disheñvel etreze, e komzont div yezh, hag eo troet selloù darn etrezek ar mor, ha selloù ar re all etrezek an douar bras ?

Petra 'respont dimp an Istor ?

Da gentañ, ne oa ret ebet da Vreizh bezañ stag ouzh mestr ebet. Biskoazh n' eo bet ken dispar he stad ha pa oa distag. Bro-Denmark, Bro-Holland, Bro-Velgia, Bro-Bortugal, a dlefe eta bezañ stag ivez ? E gwirionez, eus broioù bihan arvorioù douar-bras Europa, n' eus nemet Breizh hag a vefe stag.

46

Perak ? dre ma n' helle ket bevañ drezi hec'h-unan ? N' eo ket gwir. D' an amzer ma 'z eo bet staget, e oa en he finvidikañ, hag ar spered broadel en e virvidikañ. - Perak 'ta neuze ?

Dre ma oa Breizhiz lapoused-yar ret dezhe mont du gludañ dindan ar C'hilhog gall gant aon rak bezañ lonket gant al Loupard saoz ? N' eo ket gwir. Breizh, evel pep bro war an douar, a vire he frankiz dre gempouez, o 'n em glevout tro ha tro gant ar C'hallaoued enep ar Saozon ha gant ar Saozon enep ar C'hallaoued... Koll a reas he frankiz pa voe ken dinerzhet Bro-Saoz gant ar brezel-diabarzh, Brezel an Div Rozenn, ken n' helle harp ebet ken dont eus an tu-se.

Un abeg all a voe c'hoazh ma kollas Breizhiz o frankiz, hag hemañ ne zeue ket eus an diavaez. An Dug Frañsez II a oa un den a blijadur, dinerzhet e youl gant ar blijadurezh. Lezel a reas ar Varoned da lazhañ an Teñzorier, penn-araok ar stourm enep Bro-C'hall ; e arme a voe trec'het gant ar C'hallaoued ; ur feur a sinas, o plegañ da uhelveli ar Roue gall ; ha neuze e varvas, ar pezh a zo kaer ha frommus d' ar galon, met un diskoulm divalav war dachenn ar vuhez !

E verc'hig unnek vloaz, an Dugez Anna, a stourmas, a c'houzañvas, a zimezas, a addimezas, hag a zeuas a-benn da adc'hounit frankiz evit he fobl. Met n' he doe nemet ur verc'h, hi kennebeut, hag houmañ ne oa ket ken dibleg a youl ha ma oa he mamm, ha setu diwar an trede dimeziñ e teuas ur feur all. Doue da bardono d' hec'h anaon, daoust d' an holl droug a zo deveret ac'hane !

Skoazell ebet a-ziavaez, renerien gwak a-ziabarzh, setu perak e kollas Breizhiz o frankiz. Ne voe ket eta dre ma oa ret dre natur, met dre m' eo bet degouezhet evel-se darvoudoù an istor. Hag ar pezh a zo bet graet gant an istor, a c'hell ivez an istor dizober.

* * *

Enebourien Breizh a lavar ivez n'hell ket Breizhiz bezañ ur Bobl, pa eo troet darn etrezek ar mor, darn etrezek an douar bras, ha darn all a vev e-kreiz ar vro ; ha darn a zo brezhonegerien, ha darn a zo gallegerien...

47

Petra a zeskomp en Istor ?

An Arvor a zo bet pinvidik. Dor ar vro eo, ha mar deomp paour bremañ, eo dre m' en deus lakaet ar gouarnamant gall gwirioù ken uhel da stouvañ toull an nor-se. Met pa oa pinvidik an Arvor e oa pinvidik an Argoad ivez. Karout a rajen ho kas d' ober un dro da greiz Breizh, da Vulad, da Gernaskleden, da Gelven, d' ar Faoued... deoc'h da welout ! Aes eo kompren : al lin eostet a-hed an Arvor a veze gwiadet gant gwiaderien an Argoad, ha addegaset etrezek ar porzhioù-mor

evit bezañ gwerzhet e Bro-Spagn, Bro-Saoz pe Skandinavia.

* * *

Komzomp ivez eus Breizh-Uhel ha Breizh-Izel, peogwir e lavaront n' helle Breizh-Uhel nemet en em stagañ ouzh Bro-C'hall ha sachet Breizh-Izel d' he heul.

Sellit ouzh kastell Foujerez, aze dirak ho taoulagad. Sur ha sur mat, n' eo ket evit stagañ Breizh ouzh Bro-C'hall e voe savet ! Evit stourm ouzh ar C'hallaoued, evel Gwitreg, Kestelbriant hag all, ne lavaran ket !

Pa 'z aimp da Roazhon, e welimp Palez Breujoù Breizh. Eno ar *Saeoù Ruz Bras*, evel ma veze anvet an dud a lezenn, en em vodas, La Chalotais en o fenn, evit difenn Gwirioù Breizh.

Hanter-hent etre Foujerez ha Roazhon, e welimp tachenn-emgann Sant-Albin...

Piv a lavaro eta he deus sachet Breizh-Uhel ar vro etrezek Bro-C'hall ? Ur skouer a vefe a-walc'h evit respont dezhañ. En amzer Loeiz XIV a Vro-C'hall, pa en em savas Breizhiz enep truaжоù displeal, Kerneviz diwar-dro Keraez a yeas da Vontroulez da zigeriñ ar porzh d' al listri hollandat. Gouzout mat a raent e oa an Arvor dor an Argoad... Hag e-pad ma oa soudarded gall o krougañ Breizh-Izeliz, e oa soudarded gall all o tangwallañ Kêr Roazhon, o teurel ar vourc'hizion dre ar prenestroù, o rostañ bugaligoù war an tantadoù. Hag an test a zoug testeni a gement-se eo an Itron ha skrivagnerez gall, an Itron de Sévigné.

48

E kement korf a zo, korf korfel pe vicherel pe bolitikel... en deus pep ezel e labour dezhañ e-unan d' ober. Met ar c'horf n' eo evelkent nemet ur c'horf hepken, hag un testeni truezus a gement-se hon eus, peogwir, er stad mantrus m' emañ Breizh bremañ, ne zeuer a-benn da zegas gwellaenn ebet dre ma klask pephini gwellaat e stad, disparti diouzh ar re all : labour-douar, ijinerezh, pesketaerezh, kenwerzh, kelennadurezh, relijion, pephini en e gornig. N' eus diskoulm ebet d' al labour-douar, na d' an ijinerezh... na d' an deskadurezh na d' ar relijion, disparti diouzh ar re all. N' eus, pa glasker don ha betek ar wrizienn, nemet ur gudenn, kudenn Vreizh. Ha n' eus bet diskoulmet hini ebet, hag hini ebet ne vo diskoulmet keit ma ne gompreno ket ar re a zo er penn « ez aio da goll ar rouantelezh disrannet enep dezhi hec'h-unan ».

- III -

Ar gouarnamant a glask diskar Breizh a oar mat talvoudegezh an Istor, ha setu perak e serr dor ar Skol ouzh hon hini. Lavarout a ra zoken, n' hon eus Istor ebet ken abaoe ma 'z omp stag ouzh Bro-C'hall, n' eo hon Istor nemet un deveradur eus Istor Bro-C'hall.

Gwelomp eta :

1. - Kemer a ra Breizhiz o lod, sur mat, en Istor Bro-C'hall ; pe 'vez mat dezhe pe ne vez ket ! Pa gomze Brizeug eus Napoleon kozh evel ma komze tud e amzer, e lavare e oa ur Bleiz a Vrezel, hag emañ bremañ en ur stankad gwad en Ifern. Kontañ 'ra petra reas Paotred Ploveur pa rankjont mont d' ar brezel. Goulenn a rejont digant o zud, o amezeien hag o ferson kanañ Ofis an Anaon evite. Goulenn a rejont digant ur c'halvez ober dezhe un arched. Ha pa zegouezhas ar prosesion-kañv war harzoù ar barrez, e taoljont en arched o dilhad breizhat, hag o blev hir bet krennet gant an ofiserien c'hall.

Pa zistroas Napoleon eus Enez-Elba hag e adkrogas ar brezel, e nac'has martoloded Breizh mont, e tiflipas tri-chant skoliad eus skolaj Gwened, ha gant tud ar maeziou e stourmjont hag e trec'hjont war soudarded Napoleon, kent zoken ma voe trec'het e Waterloo.

Bremañ avat, p' emañ o ziez o kouezhañ en o foull, pa rankont distrujañ o eostoù, pa rank o bugale hag o bugale-vihan divroañ, pep bloaz da zeiz an « Armistis » e vez bodet ar « Poilued » kozh en-dro d' ar banniel triliv, unan anezhe a ra ur brezegenn e galleg plat, karget e vezont a zebraj hag a evaj - hani ru - ha pa vezont leun a-walc'h, e vezont lakaet da vlejtal ur paour-kaezh Marseillaise.

49

Sur ha sur mat, n' eo ket Istor an dra-se ! Breizh-istor marteze ? Un istor marmouzien ? Met, truezusañ 'zo, ar varmouzien-se a zo bet Emgannerien galonek ! Petra ' vije bet arme Bro-C'hall hep ar re-se ? Ha bremañ e vezont lakaet da lidañ evel marmouzien an Trec'h o deus gounezet evel tud a galon ? INT-I ! mibien ar re a save o fennoù en amzer dremenet, pa veve ar vro er frankiz, er binvidigezh, e-kreiz al labourioù kaer hag an enor, par da nep pobl er bed !

2. - Gwir Istor evelkent a zo c'hoazh, daoust d'ar brizh-istor-se. Gwir dud a zo c'hoazh e Breizh, ar re a anver « ar Stourm » hag « an Emsav ». Er seitekvet kantved, ar Bonedoù Ruz ; en driec'hvet, Pontkalleg, La Chalotais hag ar Roueri ; en naontekvet, Kervarker ha La Borderie ; en ugentvet, an Ao. Perrot ha paotred ar Strollad Broadel. Kaer o devo « istorourien » ' zo balbouziñ warno, o istor-i eo istor Vreizh en amzer-vremañ, ar re a stourmas, a c'houzañvas, ha ne blegjont biskoazh. Ar re emañ o anvioù war Vonumantoù ar brezelioù hag o c'horfoù o vreiniañ pell diouzh o bro... unan anezhe a voe ur soudard yaouank a Vellioneg barnet ha fuzuilhet drema komze brezhoneg. Ar re a reer ar gont anezhe e niveradurioù an divroañ. Ni, hag a voe klasket ober marmouzien ac'hanomp gant ar Simbol, Bécassine hag ar skolioù gall. Al labourerien-douar fall-galonet. Ha n' ankounac'hain ket ar re a zo bet muntret e-pad ar brezel diwezhañ, nag ar re n' o deus salvet o buhez nemet a drugarez d' ar repu hoc'h eus roet dezhe, c'hwi hon Breudeur Tramor.

Istor Breizh n' eo ket istor ar re n' int mat nemet da vont war-lerc'h ha da gemer skouer diwar ar re all ; met istor ar re a rann o c'halon o welout Breizh dismantret, hag ar re a striv da sevel ur Vreizh Nevez.

50

- IV -

Ur goulenn c'hoazh : peseurt implij ober gant an Istor ? Ho pet soñj eo ret da gentañ OBER an Istor. An Istor eo trec'h ha lanv buhez ur bobl. Rak-se, mar domp gwir dud, eo dimp da aozañ hiziv ar pezh a vezo warc'hoazh. Goude ar brezel n' hon eus ket bet kalon d' hen ober. Lavaret hon eus d' ar re yaouank : « Kae d'ar C'holonioù ! » ha setu n' eus ken a golonioù ! - « Kae da Bariz ! » ha setu o deus tud Pariz a-walc'h ha re d' ober gant o yaouankizoù o-unan ! - « Kae da vartolod ! » ha setu e chom ar vartoloded diambark ! Petra d' ober ken, nemet ar pezh a lavare ur beleg hag a zo e penn ur skol uhel : lakaat an hanter eus ar Vretoned er Polis, da skeiñ war bennoù an hanter all, hag e-giz-se e vo labour d' an holl !

An Istor a zo d' ober, DARVOUDOU A ZO DA GROUIÑ, bras pe vihan. Al labourerien-douar ne grouont ket Istor pa zistrujont frouezh o labour : met pa en em gannont, e klaskont hen ober. Ar vroadelourien ne grouont ket Istor pa en em zispennont pe chom pehini en e doull da chaokat menozioù trenk. Met pa stlakont... n' eo ket o daouarn, met... traoù all, e klaskont hen ober, ha pa en em strollont da labourat asambles.

Pep den a c'hell kaout talvoudegezh vras en Istor. Ha pep hini ac'hanomp a dle OBER ISTAR, gant tud e di, tud e barrez, tud e vicher, met evit mad an holl. Evit kement-se eo ret kompren sklaer, ijinañ dispont, ha mont etrezek ar pal : frankiz evit ar c'henwerzh, frankiz evit ar skolioù, frankiz evit bezañ gwir dud ha Gwir Vretoned, da sevel un Unaniezh ar Broioù Keltiek war aodoù ar Mor Bras...

* * *

Mar deo ret ober Istor, eo mat ivez hen deskiñ. Evel ma tesker ur vicher. An ofiserien a zesk istor ar brezelioù a-wechall. An dispac'hourien a zesk istor an dispac'hioù a zo bet. Perak ha penaos eo deuet hemañ da vat ? Penaos ha perak eo c'hwitet hennezh ? Skiant-prenet a zo gwelloc'h eget skiant naturel. An Istor « skiantel », evel ma lavarar, he deus berniet ul lodenn vras eus skiant-prenet an amzerioù tremenet.

51

An Istor « entanet » a zo ken talvoudus-all pe dalvoudusoc'h. An dud a gemmas dremm ar bed o doa kalonoù ivez. Enep-skiantel e vefe deskiñ ar pezh a rejont, penaos o deus hen graet, hep deskiñ perak. Ar glac'har a oa e kalon an Dugez Anna pa zimezas da Roue Bro-C'hall ha pa laveras : «Na gwalleurus on-me o rankout dimeziñ d' un den hag en deus graet din kement a zroug ! » eo a zispleg dimp ar peurrest eus he buhez. Evit mont en erv war o lerc'h, eo ret d' hor c'halonoù birviñ gant an tan a vervas e kalonoù an oberourien-istor-se.

Ha va frazenn ziwezhañ a vo tennet eus ar Skritur Sakr « Mallozh d' an deskadurezh ha ne dro ket e karantez ! »

" Pa zistrujer ur sevenadurezh en ur bobl homañ ne chom ganti nemet an netra. "

A. Malraux.
(diwar-benn an arz Skyth en U.R.S.S.)

NOTENNOU YEZH WAR ZIGAREZ LENN

VII. - " **Ar Bed Keltiek** ", niv. 120, kerzu 1968
(gant Geriadur R. Hemon, p. 275-280).

Dav eo din reiñ meuleudi da Alan Heussaff evit e bennad « Garvuhezeged ar gellig » hag a zo e keñver yezh eus ar pezh a ve mat kavout e pep lec'h pa reer gant yezh « skiantel » evit an holl. Kendalc'het e vez gant Geriadur R. Hemon, hag adarre e welan em bo meur a dra da lavarout diwar-benn e zisplegadennoù. Kent kregiñ gantañ, avat, setu un notenn all bennak.

P. 317 : « N' hor boe ket ezhomm anavezadenniñ pell ar vro evit... » Anat eo e vije bet ret lakaat « ezhomm da anavezadenniñ ». Met gwell e vije bet moarvat ober gant un dro-lavar : « Ne voe ket bet ret dimp anavezadenniñ ».

- « Ret din lavarout ez eo ar guped-se dreistordinal..., ez eo o **fluennoù** kalz hiroc'h ha tevoc'h eget gwern ul lestr ». *O fluñv* eo a ranked lakaat amañ, rak ma ne chome nemet « pluennoù » gant ar paourkaezh guped eo ez oant bet displuet en a-raok.

- « Al Loariz, pa *goshaont*, ne *varvont* ket ». Na tud an Douar, kennebeut, kement hag a ouzon, rak a-barzh koshaat ez eo ret bezañ bev ! Ur wech marv avat ne goshain ket ken. Aet da gozh eo a ranked lakaat amañ.

P. 318 : « Ur pikol kaolenn... hag a vez *pomet* atav ». Pom, pe pome, eo a felle d' an oberour lavarout, emichañs. Gwech ebet n' em eus gwelet den o pomañ (pe : pomeañ) ur gaolenn !

53

Geriadur.

rost g. « nep tra a zo rost » a lavar R. H., hogen « rost » n' eo ket anv-gwan tamm ebet, ne deo ket muioc'h anv-gwan eget ne deo « sac'h » el lavarenn *farz-sac'h*. Rost a zo hepken, en ur gomz eus ar c'hig, kig bet rostet. Un dalvoudegezh all en deus avat el lavarenn *c'hwezh ar rost* = c'hwezh an deved.

rostañ, v. tre, en deus da nebeutañ div dalvoudegezh : 1) Tremen a-us d' an tan evit deviñ un tamm an diavaez ; evel-se eo e vez rostet ur yar goude ma vez bet displuet. 2) Lakaat da boazhañ, hep dour, er forn, pe en ur gaoter war an tan; ar yar bet rostet war an tan a c'hell bezañ rostet adarre evel-se. Evel verb gwan en deus ivez meur a dalvoudegezh : 1) Deviñ diwar-c'horre, peurvuiañ ouzh tan flamm : *rostet eo bet ar blev war va dorn en ur dapout un etev*. 2) Kaout tomm-tre dirak an tan : *emañ o rostañ e korn an oaled*.

II. rouanez 2. « ur blantenn (Vinca) a gresk el lec'hioù *gwaskedet* ha gleb ». El lec'hioù *gwasked*, a gav din, rak anez da se ne vije ket kavet kalz anezho moarvat, rak n' em eus ket gwelet kalz a dud o vont da sevel gwaskedoù evit reiñ tu d' ar blantenn-se da greskiñ.

roudenn 2 a zo diglok kaer ha, mar deo « ul linenn », ne deo ket ret tamm ebet e vefe eeun. Treiñ a rafen kentoc'h : « linenn a vez graet evit ober ur merk ; da skouer : ur roudenn a vez graet gant penn ur vazh er poultr pe er pri ». 3. a vije evidon hepken « hent bet merket en a-raok ».

roudennañ. Ne welan ket e pe zoare e c'heller « lakaat roudenn », ar ger-mañ o vezañ ur ger unan hep talvoudegezh hollek. Ne welan ket muioc'h petra en deus « a-stur » da ober amañ kennebeut all. *Roudennañ* udb. a zo hepken « ober

roudennoù » war an dra-se. En tu gwan e vez graet ivez gant roudenniñ :
roudenniñ aes a ra ar gwer-se.

rouez a zo displeget gwall fall ivez en doare-mañ : a-skign hep bezañ *stardet* an eil ouzh egile ». Moarvat n' en deus ar ger nemet un displegadur mat : « ha n' eo ket stank », ha traoù a zo a c'hell bezañ stank hep bezañ start an eil ouzh egile. Ha penaos e tisplegfe neuze R. H. ar ger en « un tamouez rouez » pe « un tamm danvez rouez » ?

roustad n' eo ket *taolioù* eo ! Reiñ ur roustad da unan bennak a zo skeiñ kalz *taolioù* gantañ avat (reiñ dezhañ ur « gwiskad » *taolioù*).

54

rouz g. -ien n'emañ ket e-barzh. A vez lavaret eus un den un tammig brell. Ober e *rouz* = ober e sod (evit ar blijadur).

Mankout a ra ivez **rouzenn** gg. gant e ziv dalvoudegezh 1) -ed plac'h he c'hroc'hen rous. 2) -où tachenn, en aod, goloet a gregin a ro dezhi ul liv rous.

roz-roc'h. Souezhet bras e vefen mar bije e gwirionez un anv brezhonek evit ar *Cistus*, ar re-mañ o vezañ plant ha ne greskont ket e Breizh Izel (nemet en ul lec'hig hepken, hervez) ha ne gav ket din e vije savet kalz anezho kennebeut en-dro d' an tiez.

ur **rozell** gg. ne deo ket hepken ur benveg evit ledañ, petra bennak ma vez graet ivez kement-se gantañ. An holl verc'hed o deus bet da labourat gant ar rozell war al leurioù ne oa ket peurvuiañ evit « ledañ » ar greun an hini oa.

Reishoc'h eo displeget *rozellat* koulskoude.

rugenn gg. Marteze e c'hell bezañ eus ar ger-se, daoust ma n' em eus ket e glevet. Klevet em eus avat atav **rugagn**, hemañ o vezañ hollek, da lavarout eo gourel.

ruilh g. -où. Diglok eo ar pezh a lavarer diwar e benn. Arabat e ve ankounac'haat « kelc'h graet gant un danvez bennak (koad, houarn...) hag a c'hell ruilhal pe dreñ warnañ e-unan ». Pa oan bugel em eus, evel ar vugale all, gwelet ur c'houer bennak o stagañ e loen-kezeg ouzh ur ruilh e-kichen dor an ostaleri, pe ur pesketaer o stagañ e vag ouzh ur ruilh war gae ar porzh ; alies ivez em eus c'hoariet en ur redek war-lerc'h ur ruilh. Gant ur ruilh e vez graet ivez evit plaenaat ha stardañ an douar goude ma vez bet ogedet.

II. roz a zo displeget fall, a gav din. Ne gredan ket e vije kendalvoud gant « menez », met gant un diribin, serzh peurvuiañ. Roziou a gaver niverus a-hed ar stêrioù kammigellus.

run a zo lakaet da vezañ gourel. A c'hell bezañ ; met en anvioù lec'hioù da vihanañ ez eo gwregel : *ar Run Vras*.

rusk n' eo ket un anv stroll, da lavarout eo un anv lies a saver diwarnañ un unanderenn ruskenn, met un anv gourel hollek. Tostaet e vez amañ ouzh « plusk », ar pezh a zo pellik, koulskoude. Ouzh kroc'hen eo amañ da dostaat. N' eo ket hepken diruskañ ur vazh haleg am eus graet meur a wech, met ivez diruskañ va biz pe va gar.

55

IX. - " **O sellout war va c'hiz** ", trede levrenn, gant Youenn Olier.

Daoust m' en deus kaset ivez war un dro al levrenn 4-5, e kredan e vo a-walc'h din komz diwar-benn an hini am eus lennet betek-hen. Ha c'hoant din da vurutellañ dre ar munud brezhoneg an oberour, avat, e vije ret din moarvat sevel ul levr ken tev hag e hini, ha buanoc'h e teufen a-benn da adskrivañ e levr penn-da-benn. Ne venegin amañ eta nemet un toulladig poentoù hag a zo a-bouez distreiñ warno.

1. Diwar-benn an ober gant araogennoù.

Adalek c'hwec'hvet linenn ar pennad kentañ e kavan kement-mañ : *war-dro an abardaez e oamp degouezhet da Glegereg*. Ha fazioù a seurt-se a vez kavet e meur a lec'h all : *a zegouezhe da Gemper, pa oamp erruet da Roazhon* (p. 49), *pa c'hoarveze gantañ sevel d'ar gador-brezeg* (p. 63), *pa erruas an Amerikaned da Roazhon* (p. 73). Ur fazi hennezh ha na zleje ket bezañ graet koulskoude gant an disterañ bugel e disterañ klas ar skol ! Ne zleer ober gant **DA** nemet goude verboù o verkañ al loc'h evel mont, kas, kerzhout, redek, dougen... ha, war an tu enep, dont, degas, deredek... Gant verboù hag a verk ur stad-bezañ ez eo avat **E** eo a zo da ober gantañ : bezañ, erruout, degouezhout, en em gavout a zo eus ar verboù-se.

Ne deo ket hepken etre DA hag E e vez kemmesk, met ivez gant O : *poan am eus da grediñ kement-se* (p. 91), evel m'en devije kement a boan ma teu da grediñ kement-se. Pe c'hoazh gant GANT pe OUZH : *seurt dismegañs ne c'helle ket degouezhout dezho atav* (p. 14), *e-giz pa vije bet oc'h ober goulennoù dezhañ e-unan* (p. 66).

Gwechoù all e laka an oberour an **da** el lec'h ma n' eus tamm ezhomm ebet a netra : *er mare-mañ emeur o c'hortoz d' an Alamaned ha ret eo... d' ar re-mañ hastañ buan da vezañ trec'het* (p. 20).

Un tammig skoempoc'h eo ar frazenn da heul : *nemet e oa aet an tad G. da gelenn e Redon* (p. 62). Ar reishañ a vije moarvat skrivañ « ... e oa aet da Redon da gelenn » ; pe neuze treiñ en un doare all : « nemet an tad G. a oa bremañ o kelenn e Redon ». Ha pa zeu din kavout an anv diwezhañ-mañ war va hent eo koulz din reiñ da anaout e kav din e ve poent reiñ d' an anv-se ur stumm brezhonek un tamm reishoc'h. Mar deo gwir e teu diwar ur *Roton* kozh ez eo anat e tle bezañ *Reudon* (pe neuze *Rodon*).

56

N' ouzon ket pet gwech e teu gant Y. Olier lakaat ivez eus e-lec'h ma tleer lakaat GANT, p. 44 da skouer : " *L'âme obscure* " **eus** *Daniel-Rops*, " *la Retraite sentimentale* " **eus** *Colette*. An neb ne blijfe ket dezhañ implij gant amañ a zo tu dezhañ bepred da dremen hep netra : " *L'âme obscure* " *Daniel-Rops*.

2. Diwar-benn an tu-gwelout.

Peogwir em eus gwelet abaoe e kendalc'h ken gwazh all da ober an hevelep treuzlec'hiadur el levrenn 4-5, on krog da vezañ nec'het gant doare gwelout Y. Olier ha na wel ket, a vije lavaret, ar c'hemm a zo etre *mont* ha *dont*. Setu a laka : *O mab a oa o paouez dont tre er c'hloerdi bras* (p. 57), *an Alamaned a oa deuet tre e Yougoslavia* (p. 104). Evel ma vije bet ar skrivagner er c'hloerdi bras ivez pa zegouezhas ar mab eno pe evel ma vije bet o chom e Yougoslavia pa oa en em gavet an Alamaned eno.

3. An deiziata.

War ar bajenn 5 e lennan : *Dilun 15 a viz Gouere 1940*, hag e kendalc'h evel-se a-hed al levr betek *Digwener 27 a viz Mezheven 1941*. Ha war ar bajenn 44 e kavan : *D' an tri em boa graet un droiad*. Kement-se a roio din tu da resisaat penaos e tleer merkañ an devezhioù.

Houmañ a vije ar frazenn reizh evit ar skouer gentañ : *Lun, 15 a viz Gouere 1940*. Met skrivañ : D'al lun a viz G. a vije reizh ivez.

Dilun ne vez graet gantañ nemet evit un deiz resisaet-mat e-keñver ar pred m'emeur o komz. Gant ur verb en amzer dremenet e talvez *dilun*, pa ne vez ket lakaet pishoc'h an traoù, kement ha « *dilun diwezhañ* » pe « *dilun tremenet* » : *dilun eo bet fall an amzer*. Gant ur verb en amzer vremañ pe en amzer da zont :

dilun emañ foar Lesneven, e talvez neuze kement ha « dilun kentañ » pe « dilun a zeu ». Peurvuiañ ne daer ket pelloc'h eget dilun penn-sizhun (en dazoned) pe dilun all (koulz en dazoned hag en tremened). Ma skrivan kement-mañ d' an 9 a viz kerzu, avat, e c'hellin lavarout : *diriaou, 12 a viz kerzu, emañ gouel Sant Kaourintin, ha digwener 13 e vo pemp bloaz warn-ugent abaoe marv Yann-Vari Perrot*. Ha se hepken dre m' eo an devezhioù-se devezhioù tost.

57

Al lun, dizalc'h, ne vez graet gantañ nemet pa vez doareet. Da skouer : *al lun eo devezh ar marc'had er gêr-se pe al lun 30 a viz kerzu eo lunvezh diwezhañ ar bloaz*. Pa vez talvoudegezh adverb e vez ret lakaat **da** dirak : d' ar merc'her 25 emañ Gouel Nedeleg.

Lun, e-unan, evel er skouer bet roet da gentañ, ne vez kavet nemet en ur roll, setu perak e vez lakaet ur virgulenn war e lerc'h.

An eil testenn bet meneget a zo da vezañ reizhet evel-hen : d' an **dri** em boa graet un droiad. Distroomp war ar gudenn-se, mar kirit. Ar ger *tri* n' emañ ket amañ tamm ebet evel diazez (a vez graet c'hoazh « niver-pegementiñ » anezhañ), met evel niver urzhiañ. Ne lavarint ket koulskoude ez eo un « niver-petvediñ », rak n'emañ ket aze evit respont ouzh ur goulenn graet gant ar *petvet* ? ar *betvet* ? pe *da betvet* ? hogen ouzh ar goulenn **d'ar bet** ?

Lakaomp em bije tri c'hamalad. Evit komz diwar o fenn e vo tu din da lavarout : d' an **dri** eus ar miz eo bet an **tri** ouzh va gwelout. En doare kentañ ez eo an *dri* ur raganv urzhiañ a vez graet gantañ un adverb amzeriañ en ur lakaat **da** dirazañ. En eil doare ez eo an *tri* ur gwir anv-kadarn hag a zo dezhañ ul liester reizh, an *trioù*, hag ur stumm gwregel, an *teir*.

Pa skrivis va levr-yezhadur n' em boa ket meizet mat c'hoazh e oa e brezhoneg niveroù urzhiañ disheñvel diouzh an niveroù « petvediñ » ha dezho stumm niveroù-diazez, pa ne ve e-keñver ar c'hemmadur. Da reizhañ e vije eta an § 448, pajenn 268. Un enklask graet ur pemp bloaz warn-ugent bennak a zo gant ARVOR, en devoa diskouezet e oa dianav en ul lodenn eus ar vro an ober gant niveroù petvediñ evit an urzhiañ hag e vez graet eno gant an *dri* e-lec'h gant an *trede*. Bremañ e kav din e vije ur fazi ober gant an niveroù petvediñ evit an deiziata (degemeret em boa gwechall e oa reizh, hogen hepken dre ma heulien ar pezh am boa lennet e lec'h all ; em gwall e oan sur a-walc'h war ar poent-se). Ne fell ket din lavarout dre-se e ve fall lavarout d' an *deiz kentañ* pe d' an *eil devezh eus ar miz*, met ne gredan ket e ve mat « an deket a viz eost ». Anat eo e c'heller lavarout : *d'ar c'hentañ* (pe aliesoc'h : *d'an deiz kentañ*) a viz genver evel ma lavarer *d'an deiz diwezhañ a viz kerzu* (met : *d'an eil devezh diwezhañ eus ar miz* !) Adalek eno e ranker lakaat avat : an daou, an dri, ar bevar... betek an dregont hag an unan ha tregont.

58

X. - "Hor Yezh", niv. 54, 4/1967 (miz genver 1969).

Laouen on bet o welout adarre " Hor Yezh " o tont aliesoc'h er-maez ha fiziañs am eus e kendalc'ho da zegas dimp alies danvez studi ha danvez da brederiañ warnañ. Pennadoù talvoudus a gaver en niverenn-mañ, ha dreist-holl kendalc'h ar studiaden savet gant A. Heussaff diwar-benn brezhoneg Sant-Ivi ha Notennoù Gw. ar Menn diwar-benn «an niver ». Va fennad a vo dreist-holl er wech-mañ a-zivout an notennoù-se, kent-se avat setu un draig bennak o tennañ da berzhioù gwan on kouezhet warno e penn kentañ an niverenn.

1) P. 2, lin. 7-8 : « An niverennoù 50/51 ha 52/53 a zo deut er-maez abretoc'h er bloaz-mañ, ha setu bremañ ma embannomp an niverenn 54 ». Dizampart kentoc'h eget direizh eo moarvat ar frazenn-se. Lakaat abretoc'h evel ma reer amañ a zo reiñ da grediñ ez eo deut kentoc'h an div niverenn er-maez er bloaz-mañ eget ne oant deut warlene, tra ma 'z eus c'hoant reiñ da anaout hepken ez eus deut div niverenn all er-maez er bloaz-mañ a-raok an hini emeur oc'h embann.

Ret e vije bet treiñ ar frazenn en un doare all evit mirout ouzh un dro-lavar hag a zo marteze reizh e galleg, met n' he deus netra da ober e brezhoneg (marteze evelato e c'helljed lavarout « abretoc'h er bloaz », hep *mañ* ebet avat !). Evit an eil rann e vije bet gwell moarvat : « ha setu ma 'c'h embannomp bremañ », ha gwelloc'h c'hoazh : « ha ni oc'h embann bremañ ».

P. 3, lin. 2 da 5 - « Ar paotrig a oa o pourmen gant e vreur ha T. an T., o tresañ kroazioù kozh hag o klask « ur maen bras-kenañ gant lizherennoù fentus », hervez a lavare un den kozh. » N' eus forzh penaos ez eo *ma*, ha neket *a*, a oa da lakaat amañ. Met gant-se e kavo deoc'h c'hoazh e lavare an den kozh e oa ar paotrig o vale hag o klask ur maen bras, tra ma kav din e tlee an den kozh bezañ lavaret e oa dre eno « ur maen gant lizherennoù fentus ». Ha setu perak e kav din e vije bet ret skrivañ : « evel ma lavare un den kozh ».

59

P. 3, lin. 6 : « betek ur c'hoadig e-lec'h e oa kalz a vein ». « E-lec'h ma oa » eo a vije bet reizh. Bez' e c'heller lavarout ivez avat : « ur c'hoadig ma oa kalz... », pe neuze gwelloc'h : « ur c'hoadig a oa ennañ kalz a vein », pe ivez, hep verb ebet : « betek ur c'hoadig kalz a vein ennañ ». Lin. 7 : « Goude un eur pe zaou e tiskouezas ar paotrig an enskrivadur ». Ma n' en devoa ar paotrig da ober nemet « diskouez » an enskrivadur d' ar re all ne welan ket mat perak e oa ezhomm da « glask » an enskrivadur-se. Ha betek-hen ez eo ar wech kentañ din klevout e vez lavaret « daou eur ».

2) Paneve da daolenn ar bajenn gentañ ne zeufe ket al lenner a-benn da c'houzout gant piv eo bet skrivet an *Notennoù diwar-benn an niver*. Evit mirout na c'hoarvezje kement all hiviziken e kav din e vije mat lakaat anv an oberour pe dirak talbenn ar pennad (evel ma ra " Al Liamm ") pe neuze diouzhtu dindan an talbenn-se.

Ur studiadenn fonnus a vije da ober diwar-benn ar c'hudennoù a gomzer anezho en notennoù-se. Ne fell din amañ da heul nemet ober un evezhiadenn bennak dre vras.

Diwar-benn an « unanderenn » da gentañ. Da gregiñ e lavarin eo arabat krediñ ez eo bet savet hol levrioù yezhadur *e-keñver ar brezhoneg* ; en enep, savet int bet *e-keñver* ur yezh all, d.l.e. *e-keñver* ar galleg. Neb a varn *e-keñver* ar galleg, avat (pe n' eus forzh pe yezh latin pe c'herman), a lavaro ez eo *gwezenn* evitañ ur ger diazez hag e kemero *gwez* evit liester ar ger-se. Evit unan hag a varno evel brezhoneger ez eo *gwez* ar ger diazez, ar ger-se, hag a zo lies, en devo c'hoazh ul liester : *gwezioù*, hogen ne vo dezhañ unander ebet. Diwar ar ger *gwez*, avat, e savo, gant harp an dibenn -ENN, ur ger evit envel unan eus ar *gwez*. Ar ger-se a zo *gwezenn*, hag hemañ en devez, ar pezh a zo reizh neuze, ul liester hag a zo *gwezennoù*. Ret eo pouezañ war ar c'hraf n' emañ ket an « unanderenn » *gwezenn* da vezañ lakaet war un hevelep pazenn gant ur ger unan evel *kazh*, hag a zo anezhañ ur ger diazez er yezh.

60

Perak e wel ar Vretoned an traoù e lies pa lavaront : *per, kistin, moc'h, logod, laou...*, tra ma ra kalz yezhoù gant un anv unan, a denn moarvat da ijin pep yezh. Perak *per*, anv lies, ha perak *aval*, anv unan ? Met zoken pa vez un anv unan da ziazez e brezhoneg, e reomp gant al liester el lec'h ma ra ar galleg gant an unander, hag ur frazenn c'hallek evel « les habitudes du chat » a zo da vezañ troet e brezhoneg « boazioù ar c'hizhier », nemet ha boazioù *kazh-mañ-kazh* a vije.

Roparz Hemon, hag a savas moarvat al levr yezhadur kentañ e brezhoneg, a reas « anvioù-stroll » eus gerioù diazez evel *mez, kaol, gwenan, merien*, hag o stad a oa hini ar « strollder ». Hevelep anv en deus roet ivez avat da anvioù all evel *dour, bara, bleud, melchon, danvez, arc'hant*, anvioù hag a vez santet koulskoude evel anvioù unan. Un anv-stroll gwirion a zo un anv lies, er pezh a verk e vez unanennoù hag a vez merket pep hini anezho gant an « unanderenn » : *ur wezenn, ur gaolenn, ur wenanenn*. En eil rummad avat n' eus nemet gerioù gourel unan, danvez eo a verkont ha n' eo ket ur strollad unanennoù. *E-keñver* «

strollder » an anvioù diazez lies ez eus amañ ar pezh a anvan un « hollder » ha gerioù hollek eo *mel, riz, paper, houarn, gwad*, hag all.

Ma ! Ouzh ar pep brasañ eus an anvioù hollek e c'heller ivez stagañ an dibenn -ENN evit sevel gerioù deveret evel *paperenn, dourenn, gloanenn, mezherenn*. N' hon eus ket da ober amañ koulskoude gant unanderennoù, daoust ma 'z eus unanennoù, dreist-holl e gerioù evel *gloanenn*, pe *gwinizhenn, melchonenn*... Anvioù diazez a zo ivez hag a zo anezho strollderioù pe hollderioù : *greun, had, gwer*, a zo eus ar re-se. En o zouez ez eus ur rummad anvioù hag a verk peurvuiañ tri zra : ar c'histin ne vezont ket darev a-raok miz here (frouezh) ; ar c'histin-se n' int ket kozh c'hoazh (gwez) ; ar c'histin n' eo ket gwall vat da ober tan (koad).

En tu-hont da se e kaver c'hoazh an dibenn -ENN staget ouzh anvioù unan pe gwriziennoù-verb a bep seurt, pe c'hoazh ouzh gerioù doareañ : *garenn, loc'henn, skeudenn, pradenn, toenn, gwaskedenn, glazenn, uhelenn*... Pe neuze e vez graet ganti evit brezhonekaat ur bern anvioù gallek : *pajenn, linenn, bolenn, pibenn, estajerenn*... Ur bern anvioù a zo ivez, evel *lusenn, tosenn, kuchenn, kudenn*, ha na weler ket mat a belec'h e teuont.

61

Savet diwar a bep seurt gerioù all ez eo n' eus forzh penaos an anvioù en -enn, hag int unanderennoù pe get, gerioù evel ar re all, ha kement hini a zo anezho a c'hell kaout ul liester reizh en -où. Hini ebet anezho avat n'emañ da vezañ sellet outañ evel ouzh stumm-unan un anv lies, zoken pa 'z eo aet da goll ar strollder m' eo bet savet an unanderenn diwarnañ, ar pezh a c'hoarvez evit gerioù evel *gwrizienn, gwazhienn*, ha dre vras ivez evit *delienn* ha *silienn* peogwir e klotont bremañ ouzh anvioù lies gwirion evel *gwrizioù, gwazhied, delioù, silioù*. Fall a reer eta pa reer evel-hen er geriadurioù brezhoneg-galleg (kemer a ran va skouerioù en hini R. Hemon) :

- gwesped coll. -enn *guêpes*. Ret e vije bet lakaat : gwesped coll. -où ; ha pelloc'h : gwespedenn f. -où *guêpe*.

- gwinizh coll. -enn *blé, froment*. Amañ e vije bet ranket lakaat : gwinizh m. -où *froment, blé* (rak « *blé* » a zo da dreiñ gant ar brezhoneg ed !) ; ha goude : gwinizhenn f. -où *grain de froment, variété de froment*.

3) **Anvioù gant meur a liester** - Ar ger **marc'h**, meneget p. 18 gant Gw. ar Menn eo moarvat ar ger brezhonek a gaver ar muiañ a stummoù lies evitañ. Hag ar pezh a zo souezhus a-walc'h, ne gaver ket er roll an daou zoare a vez klevet an aliesañ, a gav din : *marc'hoù* ha *mirc'hi* (« *merc'hi* » o vezañ koulskoude un adstumm eus hemañ). Ha daoust da se n' en devez ket ar ger *marc'h* tamm ebet al ledander implij a zo hini ar galleg « *cheval* ». N' eo ket eñ eo a zo ar ger diazez, **kezeg** an hini eo, ger ha na vez ket santet ken evel liester « *kazeg* », ar pezh ez eo koulskoude hep mar. Un doare « unanderenn » a zo dezhañ : loen-kezeg ez eo, pe c'hoazh « loen » hepken (« *aneval* » e kornioù a zo). Ha *marc'h* ne deo ket muioc'h eget anv par ar gazeg. Ha setu perak ivez liester gwirion « *kazeg* » a zo *kezekenned*. Hag ar ger-mañ a zo anezhañ war un dro un doare « unanderenn », hag a chom hep stumm-unan, avat, ar pezh a c'hoarvez kenkoulz all gant *buoc'henned*, ar pezh n' eo ket gwir evit *kiozenned* rummad ar chas.

Kudenn an triad *park, parkoù, parkeier* a zo disheñvel-bras. Amañ hon eus da ober gant ar pezh am boa graet « *eilliesterioù* » anezho em Yezhadur. Hag e gwirionez n' en deus *park* nemet ur stumm lies hepken, ha *parkoù* eo henezh. Met an anv *parkoù*-se, d' e dro, a c'hell bezañ staget outañ un dibenn liesaat hag e teu da vezañ *parkeier*, ar pezh a zo evit « *parkevier* » (kv. ouzh : gaou - gevier). An holl anvioù en -eier avat ne zeuont ket diwar anvioù en -où ; evel-se *edeier* a c'hell koulz bezañ liester « *edeg* » ha ma 'z eo hini « *edoù* », hep na vije kemm gwirion ebet e talvoudegezh ar ger !

62

En em c'houlenn a ra Gw. ar Menn ha bez' e vez kavet en un tu bennak an

heuliad « ed - edoù - edeier, edennoù ». Ne asurin ket an dra evit va bro c'hinidik, rak du-hont e tal *ed*, anavezet evel *id*, kement hag « heiz » ha neket kement ha « gwinizh », ha ne gav ket din bezañ klevet *ideier*, hogen komprenet mat e vije, a gredan, koulz ha ma vije komprenet *gwinizheier* ivez. A-wechoù e vez c'hoazh hiroc'h an aridennad gerioù. Savet diwar ar gerioù *prad* ha *koad* em eus klevet an heuliadoù-mañ (a viran ar stummoù rannyezhel evit o diskrivañ, rak o zalvoudegezh o deus, a gav din) :

- *prad*, *prajoù*, *prajeier* : *pradenn*, *pradennoù* (hiniennoù a zo a lavar : *prajenn*, *prajennoù*)

- *koad*, *koajoù*, *koajeier* : *koajenn*, *koajennoù*, *koazinier*

Anat eo avat ne deo ket *prad* ha *koad* anvioù-stroll, na *pradenn* pe *koadenn* unanderennoù gwirion. Met *edenn* koulskoude ne deo ket un unanderenn wirion daoust ma talvez « ur c'hreunenn ed ».

Anat eo ivez ne vo ket atav implijet an holl stummoù gant an holl, nag e pep lec'h. Tamm-ha-tamm e teuer da voazañ ouzh un doare-ober. Evel-se gwechall e Kerne e kleven dreist-holl komz eus « parkeier », ha bremañ e Treger e klevan dreist-holl ober gant « parkoù ».

4) **An anvioù en -OU** - Unan eus perzhioù gwan ar skrivadur a vez graet anezhañ peurunvan eo an doare da skrivañ -où pa vez da ober gant un anv lies, hag -ou pa vez an anv en unander. Komz a ran, anat, eus ar gerioù m' emañ enno « ou » evit -aou didon. Hervez ar reolenn-se e vije ret dimp skrivañ : *Ul louzou mat a zo bet roet din evit diouennañ al louzoù a sav em fark*. Pe c'hoazh : *ur botou brav ac'h eus*, hag : *ur re votoù nevez int*. Ne gav ket deoc'h ez eo un tammig souezhus evelato ? Gwir eo ivez e skriver *selaou* ar verb a vije reizh skrivañ *seloù* (distaget « chilou » gant an dud a zeskas din komz).

63

5) **Unan bennak** - Un tammig souezhet on bet o welout an oberour o kavout da lavarout diwar-benn implij al liester er verb da heul *un... bennak*. Evidon-me a gave moarvat ken plaen an dra ma n' am eus ket meneget an dra em Yezhadur (§ 473) pa verkis koulskoude div dalvoudegezh disheñvel bennak evit merkañ an amresisaat :

a) *damniveriñ*, ma talvez *un... bennak* kement hag « hiniennoù » pe « un nebeud ». Anat eo e rank neuze ar verb bezañ el liester,

b) *damziskouezañ*, ma talvez *un... bennak* kement hag « hini pe hini » ; hag aze e tle neuze ar verb bezañ en unander.

Er frazenn « ur c'hilhog bennak a gane diwar o c'hilud » e komprenet ne oa ket hepken unan eus ar c'hilheien a oa o kanañ, met unan amañ, unan ahont, pe unan bremañ, unan all goude. Mar bije bet avat « ...diwar e glud » e oa ken anat all ne oa nemet unan ha ne ouijed ket mat pehini oa ar c'hilhog-se.

Ar ger *hiniennoù* evit an *damniveriñ* a ro dimp da gompren marteze an dro-boell a ro un dalvoudegezh amresisaat d' an anvioù lies, dreist-holl d' ar re en -où. Evel-se ez eo aes komprenet ez eo steredennoù « hiniennoù eus ar stered » pe c'hoazh « ur steredenn amañ, ur steredenn ahont ». Diaesoc'h eo moarvat displegañ *steredoù*, hogen komprenet e vez mat ne vez ket gwelet heñvel ar stered bep noz eus ar bloaz, na da bep eur eus an noz, nag e pep lec'h eus ar bed. *Steredoù* a vo evel-se hiniennoù eus an doareoù ma weler ar stered, darnoù eus hollad ar stered, ha steredeier a c'hell bezañ zoken m' en em laka ho meiz da gantren dre an ec'honder. Gwall vuan e kred Gw. ar Menn, a gav din, e teuo a-benn da anaout pere eo ar gerioù a vez graet ganto en ur c'horn-bro, pe zoken gant den pe zen ; un den n' eo ket ur mekanik a zo bet berniet ennañ un niver resis a c'herioù pe a stummoù-ger. Muioc'h e oar ober hag « adkrouiñ » a ra alies ar gerioù en devez ezhomm anezho, met hepken p' en devez ezhomm anezho.

6) Ur gerig bennak evit echuiñ diwar-benn ar gudenn meneget er bajenn 28 war-zigarez ar frazenn « ar brezhoneg er skol ». Ne gavan netra e gwirionez da damall d' al lavarenn-se, petra bennak ma vije bet gwell ganin *brezhoneg er skol*, ha ne welan ket penaos e talvezje er skol kement hag « er skol mañ 'r skol » (taoliet evezh e lakaan div wech ar ger-mell, pe neuze « e skol-mañ-skol »). Pa lavaran e rank ar vugale « mont d' ar skol » etre o c'hwec'h hag o c'hwezek vloaz, ne lavaran ket da be skol e tleont mont. Koulz all, pa lavaran e tle ur c'hristen mat « mont d' an oferenn » bep sul, ne roan ket da anaout da be oferenn en deus da vont. N' em eus avat netra da lavarout kennebeut a-enep *brezhoneg er skolioù*, nemet ez eo ret teuler evezh neuze n' en deus mui « skol » aze ar memes talvoudegezh hag emañ evit « ti-skol » ha neket « skol dre vras ».

64

Kudenn ar frazenn a zo bet roet war-lerc'h avat a zo dudius. An oberour en deus gwelet mat ez eus tu da lavarout : *ar paotr a vez brasoc'h eget ar plac'h*. Ha gwelet en deus ivez e ve gwelloc'h ar frazenn-se el liester ; hogen ar gudenn n' emañ ket amañ dreist-holl war an niver, met war ar verb, rak « ar baotred a zo brasoc'h eget ar merc'hed » ne ve ket gwelloc'h eget « ar paotr a zo brasoc'h eget ar plac'h ». Ma lavaran avat : « En ti-se ez eus daou a vugale, ar paotr a zo brasoc'h eget ar plac'h » e kav din e ve diaes tamall ar frazenn-se.

Ar c'hemm en implij *oad* hag *oadoù* (hemañ peurvuiañ dindan ar stumm « oajoù ») a zo anavezet mat dre Vreizh-Izel a-bezh, a gav din. Ma c'houlennan : *Pe oad eo* (kentoc'h eget « *Pe oad en deus ?* ») e c'houlennan un dra resis (= pe niver bloavezhioù ?). Ha me o c'houlenn avat : Peseurt oajoù en deus ? e tiskouezan ne ouzon ket mat pe en deus tri bloaz warn-ugent pe driwec'h vloaz, nemet ec'h ouzon e c'hell kaout war-dro ugent vloaz. Taolet e vo evezh ivez e vez lavaret alies : « E peseurt oajoù emañ ? »

DIWAR-BENN AR BREZHONEG **AGENTAOU**

Trugarekaat a ran an Ao. Kervella evit bezañ lennet gant aked ar bruzunenoù a ouiziegezh am eus embannet en Ogam XIX, 528, hag evit bezañ displeget e soñj en niv. 130 eus Al Liamm, p. 356-357. Ne gav ket din koulskoude e tegas ar varnadenn sklerijenn a-walc'h war teñvalderioù va gouiziegezh yezhoniel. Setu rak-se an evezhiadennoù a gemeran an aotre da ober d' am zro :

65

1°) * keñchoù a c'hellfe bezañ ur stumm arnevez ha rannyezhel e KLT. Hep mar eo avat *agentaou* koshoc'h eget stummidigezh ar rannyezhoù. Ha ma n' eo ket -aou ul liester pouezmouezhiet ne welan ket mat petra eo. Tra voutin eo un dilec'hiadur taol-mouezh ha klotañ a ra stummadur ar brezhoneg gant hini ar c'herneveg *agensow*, *agynsow* « lately, just now, recently » (Morton Nance, Cornish-English Dictionary 2a), « a while since, lately » (Williams, Lexicon Cornu-Britannicum 4a).

2°) Stummoù hag eilstummoù evel *akétaou*, *agétaou* a vez lakaet kichen-ha-kichen gant ar c'heriadurourien (Ar Gonideg, Dict. Bret. Fr. 1821, 4b ; 1850, 1 Ha ; Pelletier 8) hag e brezhoneg krenn e kaver *aguetou* (Barba 70 § 292) e-kichen *aguetou* (Barba 59 § 245 ; 89 § 378). Alies a-walc'h e skrived ar c'hemmadur. Ha diouzh un tu all e kaver e gwenedeg gerioù kevrennek evel *akoub*, *akerh*, *akosté* : n' eus ket a gemmadur enno, na skrivet na distaget. Bez' e c'helled distagañ *aketaou* ivez er yezh krenn.

3°) Hep mar ebet eo er- ur rannig adverbheñvel. Luzietoc'h eo neoazh ar gudenn : e gwenedeg ez eus *eroalh* evit *a-walc'h*, *eroüedus* « froidureus » (Châlons Ms) evit *anouedus* (Ernault, Dict. Bret. Fr. du dial. de Vannes 8a). Ret eo degemerout eo bet kemmesket ar rannig hag an araogenn en *ergentaou*. Ne gaver ket alies a- kendalvoud gant er- : *ervat* a zo disheñvel diouzh *avat* e-keñver ar stumm hag ar ster ha n' eus ket *a-c'hlas oc'h eilañ er *c'hlas*. Bez' ez eus

zoken e kembraeg krenn ur stumm hep araogenn : *cynneu*, hag a-wechoù e taskemm ar gensonenn gentañ : *gynheu*, *gynnheu* (Revue Celtique XI, 349-350 ; Geirfa 255b). N' eus forzh penaos n' eo ket testeniekat *ergentaou* el lennegezh krenn-vrezhonek ha tu a zo da grediñ e oa ur stumm pobl, pe ur ger rouez miret a-dreuz ar geriadurioù.

4°) N' eo ket sur kennebeut ez eo *egetaou* deveret eus **engentaou* dre wanadur an **n** kentañ. Boas eo ar brezhoneg eeunaat ar strolladoù kensonennoù ha ken alies-all e taskemm ar vogalennoù a/e: eus ar galleg *incliner* e teu *aklinañ*, eus *encourager akourajiñ* ; e krennvrezhoneg ez eus *asquipet* eus *esquipé*, *affet* eus *effet*, hag all.

Christian-J. GUYONVARC'H.

66

Respont F. Kervella

Laouen on bet o welout C. J. Guyonvarc'h o tegas e lod da heul va evezhiadenn war niverenn 130 Al Liamm diwar-benn ar ger *agentaou*. Gwell a se ma 'm eus roet tu evel-se da zihuniñ ar spered enklask ; aon am eus da vezañ bet komprenet a-wechoù a-dreuz hag e vo mat din marteze stagañ c'hoazh ur gerig bennak. N' em eus lavaret gwech ebet e oa *agentaou* hag *ergentaou* ur ger hepken, hogen « daou c'her kar » ; ha n' eus abeg ebet da glask bepred un adverb en a-pa vez unan en en-, pe ar c'hontrol (ar ger « avat » ne deo ket un adverb doareañ er yezh vremañ, hogen ur stagell enebañ, ha ne c'hell ket a se bezañ tostaet ouzh « ervat », ar pezh a c'hellfed ober gant « da-vat »).

Ma lavarais e vije deut an anv-lies **kentaou* da vezañ **keñchoù* gant dilec'hiadur an taol-mouezh, e oa evit lavarout ne c'helle ket *ergentaou* dont diwar « er c'hentoù » hag e oa da glask an orin en un doare koshoc'h.

Gwir eo ivez moarvat ne vez ket kavet *ergentaou* er skridoù eus ar yezh-krenn, met na pet ha pet all a c'herioù a zo war an hevelep pazenn ; kement-se ne vir ket outañ da vezañ ur ger bev-mat ha tamm ebet « ur ger rouez miret a-dreuz ar geriadurioù ». Daoust ma ne oa ket evidon ur ger pemdeziek, em eus e glevet alies-kaer en-dro din ; gwech ebet avat n' em eus klevet *agentaou*, met kavout a ra din bezañ klevet ur wechig bennak *kentaou*, berr-ha-berr, hep gellout koulskoude reiñ un testeni rik.

En abeg da se ne c'hellan ket asuriñ peseurt talvoudegezh a zo e gwir gant *agentaou*, a vez troet « récemment » gant R. Hemon (Dic. B.-F., 1964) ; hag evit *ergentaou* e ro hemañ « naguère ». Atav em eus klevet ar ger gant an dalvoudegezh « er mintin-mañ ». Gwir eo e c'hell bezañ aze un treuzlec'hiañ evel ma c'hoarvez gant ar ger *emberr* hag a zo dezhañ an dalvoudegezh « en abardaez-mañ » ha n' eo ket hini « dizale ».

Un evezhiadennig evit echuiñ hag a aesaio kompren marteze perak emañ an taol-mouezh war ar silabenn ziwedhañ : tra ma vo distaget reizh *un tammig bara*, *ur banneig gwin*, e vo gallet respont ouzh ar goulennoù *un tamm bara ho po ? ur banne gwin ho po ?* gant *un tammig*, *ur bannig*, toniet war -ig : [tâm'mik], [bânnik].

67

Evezhiadenn. - Evit ma vije sklaeroc'h evit o adkavout em eus kavet gwell, adalek an niverenn-mañ eus Al Liamm, niveriñ en un doare all ar rummadoù notennoù bet embannet, re an niverenn-mañ o vezañ an eizhvet, an navet hag an dekvet.

Euadenn. - Niverenn 131 Al Liamm. Daoust ma ne oa ket c'hoazh miz ebrel anezhi p'eo bet moulet an niverenn-se, e oa, 'm eus aon, ur goukoug bennag diamzeret o nijal dre aze p'eo bet lizherennet va fennad hag hi ha dozviñ ur vi bennak e-lec'h ma ne oa ket ezhomm anezho. Evel-se e vez kavet er bajenn 435,

linenn 14 eus an traoñ, un R a re er ger a zlee bezañ **kiltet**. E linenn 9 ar bajenn 436 ez eo un R a re eo a gaver er pezh a zlee bezañ skrivet [sa:l]. En tu-hont da se e tleer lakaat *gantañ*, ha neket « ganti » er pevare linenn kent dilost ar pennad.

NOTENNOU

Kañv

Kerseet omp bet o klevout e oa aet da anaon hor c'houmananter Pol ar REST. Marvet eo war-lerc'h ur wallzarvoud degouezhet gantañ d' ar 17 a viz Kerzu 1968. D' e diegezh ha d'e vignoned e kasomp hor gourc'hemennou a gengañv.

Klevet hon eus gant doan kelou marv an Ao. Erwan ARTUR, e Sant-Servan, e miz Here.

D' e famith ha d' e vignoned e kinnigomp hor gourc'hemennou a gengañv.

Klevet hon eus gant kerse e oa aet ivez da anaon ur mignon bras da Vreizh an Iwerzhonad Oscar Mac UILIS, d' an 2 a viz C'hwevrer.

Oscar Mac UILIS en doa desket hor yezh. Meur a wech eo deut da Gamp ar Vrezhonegerien hag en hañv diwezhañ hor boa e welet e Mur hag e miz Eost er C'hendalc'h Keltiek. Sikouret en doa kalz ar Vretoned repuget en Iwerzhon ha meur a hini ac'hanomp a anaveze mat e di e Dalkey hag a veze atav digor d' e vignoned o deus keuz bras dezhañ.

Hor Mignoned

Mikaela ha Herve-Alan BERR a ro deoc'h da anaout eo bet ganet o mab kentañ Iwan-Youenn-Gwenog e Pont 'n Abad, d' an 22 a viz Here 1968.

Laouen eo Anne-Gaelle LARNICOL-DOUSSIN o kemenn deoc'h ganedigezh he breurig Tangi-Reun-Gwenc'hlan-Nedeleg e Coulommier, d' ar 16 a viz Genver 1969.

Hor gwellañ gourc'hemennou.

Profou

Degouezhet eo ganeomp ar profou-mañ e-korf an daou viz diwezhañ :

MIZ KERZU 1968 :

F. Tourmen, 10 lur ; J. Gueguen, 1.000 ; J. Mahé, 4 ; Yann Goas, 5 ; H. Le Floc'h, 5 ; C. Laurent, 30.

- War un dro : 1.054 lur.

5.913,31 lur a zo bet profet d' " Al Liamm " evit 1968.

MIZ GENVER 1969 :

L. Morvezen, 10 lur ; L. Bothorel, 15 ; M. J. Marot, 10 ; dizanv, 15 ; A. Herry, 20 ; Y. Gelezeau, 5 ; E. Le Carrer, 5 ; M. T. Marcepoil, 5 ; F. Vossen, 16,13 ; Y. Prunennec, 20 ; E. Leon, 4 ; M. Gourlaouen, 15 ; Y. Guernic, 23 ; A. Le Bihan, 25 ; B. Assicot, 8,60 ; A. Cloître, 10 ; E. Le Roux, 15 ; E. Miniou, 5 ; C. Le Brazidec, 5 ; J. D. Richard, 20 ; dizanv, 34,77 ; A. Duval, 10 ; F. Le Calonnec, 5.

- War un dro : 301,50 lur.

Bennozh Doue d'an holl zonezonerion !

69

Hor c'hef evit 1968

DISPIGNOU

luriou

Moulañ :

niv. 126 2.242,31

niv. 127	2.073,53	
niv. 128	2.146,31	
niv. 129	2.173,72	
niv. 130	2.291,66	
niv. 131	2.361,69	
bandennoù	118,55	
		13.407,77
Mizoù-post	297,84	
Bruderezh	54,60	
War un dro		13.760,21

ENKEFIADURIOU

	lurioù	
Koumanantoù	12.075,95	
Niverennoù gwerzhet	828,50	
Chomlec'hioù kemmet	18,00	
Profoù	5.913,31	
War un dro		18.835,76

STAD AR C'HEF

Koll ar bloavezhioù all	- 3.222,81
Gounid 1968	5.075,55

Er c'hef, d' an 31 a viz Kerzu 1968 1.852,74

Trugarez bras d' hor profourien galonek ha dreist-holl d' an hini en deus graet deomp ur prof 3.000,00 lur, ha d' an hini en deus kaset 1.000,00 lur er bloaz tremenet. A-drugarez dezho e chom er c'hef 1.852,74 lur. Evit ar wech kentañ n' eus toull ebet ken er c'hef. A-hend-all ma ra pep hini ur striv e vo marteze tu da dizhout 600 koumananter a-raok fin ar bloaz.

70

Levrioù gwerzhet e 1968

Sed amañ roll al levrioù gwerzhet gant Kelc'h Sevenadurel Roazhon (A. Baron).

Embannadurioù Al Liamm :

Yezhadur Roparz Hemon : 165 (112 e 1967) ; Cours Elémentaire : 165 (120 e 1967) ; Méthode Rapide : 135 ; Geriadur Gallek-brezhonek : 80 ; Geriadur Brezhonek-gallek : 71 ; Mari Vorgan, Roparz Hemon : 21 ; Kontadennoù an amzer-vremañ : 22 ; Diamantoù Keroulaz : 6 ; Yezhadur bras Kervella : 15 ; Levrioù bugale : 32 ; An Teirgwrn Pembroke : 3 ; An Ti a drizek siminal : 8 ; Barzhonegoù, R. Hemon : 7 ; Abrobin, Y. ar Goy : 5 ; Marvailhoù loened : 2 ; Hol Lennegezh kozh, Aeozen : 2 ; Geriadur Istorel, R. Hemon : 1 ; An tri boulomig, R. Hemon : 1 ; An ti Satanazet, J. Riou : 2 ; Alanig an tri Roue : 2 ; Evidon va unan, Ronan Huon : 4 ; Notennoù diwar-benn ar Gelted : 1 ; Istor al lennegezh, Abeozen : 2 ; Dremm an Ankou, Abeozen : 15 ; An Irin glas, Ronan Huon : 10 ; Fest-noz, Y. Olier : 4 ; Evit ket a netra, R. ar Mason : 3.
War un dro 168 levr a bep seurt e 1968 (54 e 1967) ha 616 levr evit deskiñ.

Kendalc'h :

Ar an Deulin, Y. B. Kalloc'h : 40 ; Kanomp uhel : 150.

Emgleo Breiz :

Levr kelenn niv. 1 Tricoire : 5 ; Pladennoù o vont gant al levr : 4 ; Deskom brezoneg : 9 ; Le Breton par l'image (Seite) : 61 ; Pladennoù : 3 ; Geriadurig brezh.-gall. gall: brezh. : 100.

Trugarez d' an Ao. Baron evit e ziskleriadurioù hag e labour.

Gwerzhet e stal an Itron Kemere e Kemper :

Geriadur brezhonek-gallek : 61 ; Geriadur gallek-brezhonek : 86 ; Yezhadur : 129 ; Cours Elémentaire : 97 ; Méthode Rapide : 69 ; Yezhadur Kervella : 1 ;

Geriadur Istorel : 41 levrenn.
War un dro : 489 levr evit deskiñ.

Mari Vorgan : 6 ; Barzhonegoù, R. Hemon : 7 ; Alanig an tri roue : 3 ; Papi Gonto, 4 ; Geotenn ar Werc'hez : 5 ; An ti a drizek siminal : 7 ; Labous ar wirionez : 3 ; Marvailhoù ar Vretoned : 5 ; Evelse e komze Zarathoustra : 3 ; Ar an Deulin : 4 ; Gwechall gozh e oa : 4 ; Ma c'horn-bro : 3 ; Istor Breizh Toutouig : 3 ; Geriadur a gorfadurezh : 6 ; Notennoù diwar-benn ar Gelted : 3 ; Toull al lakez : 4 ; Barzaz Breiz : 34 ; Barzhaz Al Liamm : 4 ; An Irin glas : 6. - **Ar** re all dre hiniennoù.

War un dro ez eus bet gwerzhet 753 levr e 1968 e stal an Itron Kemere.

71

Tristan hag Izold

Un nebeut skouerennoù eus Tristan hag Izold gant Langleiz a zo e gwerzh e ti J. Queillé, 47, rue Notre-Dame, Guingamp - c.c.p. 1136-82 Rennes. Ar priz zo 25 lur.

Kenskoazell

Un niver mat a vrogarourien zo bet harzhet nevez zo e Breizh. Ne vern ar pezh a c'heller soñjal diwar-benn o obererezh, n' eo ket ni o c'hondaono, gant ar vezh. Ret eo deomp avat sikour tiegezhioù ar re o deus lakaet o surentez hag o buhez en arvar evit ma vevo Breizh.

Ar Gevredigezh Skoazell Breizh diskleriet hervez lezenn a zo he fal sikour e pep keñver ar brizonidi bolitikel hag o ziegezhioù.

Gallout a reer kas ar profoù d' ar c'hadoriad : Dr Le Scouezec, 37, avenue du Château, 92 - Meudon, c.c.p. 15 786 52 Paris, pe d' ar chomlec'hioù-mañ war-eeun pe d' ar c'hont-red.

Naoned Mlle Marot, 18, rue Lafayette, Nantes.

Roazhon : Entente Familiale Bretonne, 30, place des Lices pe P. Roy, 95, avenue de Rochester, c.c.p. 244 83 Rennes.

Brest : R. Goarant, 15, rue Pierre-Brossolette, c.c.p. 93 186 Rennes.

Sant-Brieg : Mme Pierre Génie, Libraire, 14, rue St-Gouéno pe Michel Dhainaut, Photographe, place de la Grille.

Lanuaon : Yves Jézéquel, 17, rue Général-Leclerc, Perros-Guirec, c.c.p. 1965 09 Rennes.

Naoned e Breizh ! Kenstrivadeg tresañ Emglev an Tiegezhioù

Gant ar vugale hag ar re yaouank e vo kaset deomp tresadennoù o tiskouez istor kêr ha bro Naoned.

Ment ar paper : 21 X 27.

Skrivañ ul lavarenn vrezhonek war an tu reizh (tu an dresadenn) ; skrivañ anv, oad ha chomlec'h an tresour war an tu gin.

Kas an tresadennoù da Emglev an Tiegezhioù, 30, place des Lices, 35 - Rennes, pe 4, allée Maurice-Tourneur, 44 - Nantes, pe c'hoazh 25, rue Léon-Harmel, 29/N - Brest. Tu a zo da zibab gwerzennoù " Enor da Naoned " da lakaat e traoñ an dresadenn.

Deuet eo er-maez " Pirc'hirin Kala-goañv "

Levr Abeozen Pirc'hirin kala-goañv zo deut a-zindan ar wask. Al levr-mañ ez eus ennañ 206 pajenn hag ugent kontadenn diwezhañ Abeozen. Moarvat ez eo oberenn wellañ ar skrivagner.

War baper boutin : 20,00 lur.

Ar skouerennoù war baper kaer a zo peurwerzhet.

Mlle Queillé, 47, rue Notre-Dame, Guingamp - c.c.p. 1136 82 Rennes.

72

Dindan ar wask

Emañ Al Liamm o kregiñ gant embannadur klok ar Bibl. Al levrenn gentañ a zo dindan ar wask a gaver enni ar pevar Aviel. Al levr en devo 300 pajenn, ment " Al Liamm ". War-dro 20 lur e kousto.

Emañ ivez dindan ar wask ur mouladur nevez eus Geriadur brezhonek-gallek Roparz Hemon, ennañ e vo war-dro 750 pajenn.

Embannadurioù

Degouezhet eo ganeomp an embannadurioù roneoskrivet da heul :

- **Ar Bed Keltiek**, niv. 121. Koumanant 15 lur. 24, rue Poull ar Bachet, Brest.
- **Hor Yezh**, niv. 54. Laouen omp o welout " Hor Yezh " o tont en-dro d' ar vuhez. Spi hon eus e teuio ingal er-maez bremañ. En niverenn-mañ e kaver studiadennoù gant Per Denez, Alan Heussaff, Gw. ar Menn, G. Pennaod, Y. Blerger. Kt 20 lur, Mlle Queillé, c.c.p. 1240-22 Rennes.
- **Preder**, kaier 101 : pezh-c'hoari Euripides " Alkestis ", troet diwar ar gresianeg gant Youenn Olier, rakskrid gant Pierrette Kermoal. Priz ar c'haier : 4,50 lur, c.c.p. 16 093 13 Paris, G. Etienne.
- Teir skouerenn eus **Gwenedour** e galleg, " Le Traité d'Union ", ur studiadenn gant G. Toublanc. Kt 10 lur, c.c.p. Rennes 120-68. H. Hillion, Arzon.
- **An Tribann**, kelaouenn voulet ar C'hoursez, enni ur pennad digeriñ e brezhoneg gant A. Russon.
- Kannadig Kêr-Vreiz, e brezhoneg evit al lodenn vrasañ. Pennadoù gant Goulc'henn Pennaod, Gwion Letard ha Fulup. Kêr Vreiz, 43, rue Saint-Placide, c.c.p. 55 56 83 Paris.

Dastumadenn barzhonegoù okitanek

Ar varzhoniezh e servij div bobl trevadennet. L'Institut d'Etudis Occitans a ginnig " Breizh atao ", un dastumadenn barzhonegoù okitanek gant Enric Espient, Joan Larzac, Ives Roqueta lakaet e brezhoneg gant Youenn Gwernig. Al levr a zeuy er-maez d' an 30 a viz Ebrel. Gallout a reer rakprenañ : Institut d'Etudis Occitans, c.c.p. Toulouse 1074 53. War baper kaer 15,00 lur ; war baper boutin : 10,00 lur.

Levrioù gallek

Degouezhet eo ganeomp **Le Folklore de La Bretagne** gant Paul-Yves Sébillot, 2 levr keinet. P.-Y. Sébillot zo mab ar gwerinonour brudet Paul Sébillot.

73

Al levr kentañ zo gouestlet d'ar bed gwirion, ar ganedigezh, ar badeziant, ar yaouankiz, an dimeziñ, ar gouelioù, an diduamantoù.

An eil levr zo hini ar c'hevrin, ar c'hredennoù a bep seurt, ar sorserezh hag all.

An daou levr o deus 410 ha 304 pajenn, gant skeudennoù kozh. Priz 120 lur. Embannet gant Embannadurioù G. P. Maisonneuve et Larose, 11, rue Victor-Cousin, Paris V°. Skignet e Breizh gant : Cité-Diffusion, 1, rue Branda, 29/N - Brest.

Degouezbet eo ganeomp ivez **La Bretagne dans la guerre**, gant Herve Le Boterf, embannet gant Editions France-Empire. El levrenn gentañ mañ e kont, goude un damsell war ar mare-mañ hag istor Breizh, an darvoudoù kent ar brezel da lavarout eo ar bloavezhioù 1938-1939 hag erfin ar brezel e 1940. Reiñ a ra Herve Le Boterf ul lec'h bras d' ar stourm renet e-pad an amzer-se gant broadelourien ha disrannerien a stourmas a-wel d' an holl a-enep Bro-C'hall.

Diouzh an amzer

Alioù fur roet gant an Aotrou Blotkellek, noter e Landremeur, d'un niz dezhañ hag en doa darempredoù fall gant paotred zo.

« N' en deo ket fur na dereat envel ho pugel Enogad !
N' en deo ket fur na dereat brezhonegañ outañ dalc'hmat.
N' en deo ket fur na dereat bout ezel ur strollad breizhat.
N' en deo ket fur na dereat bout paour e-lec'h pinvidikaat.
N' en deo ket fur na dereat bout kastizet ha prizoniad.
N' en deo ket fur na dereat lakaat banniel Breizh da strakal.
N' en deo ket fur na dereat « Jean-Zay-aat » glas, gwenn, ruz Bro-C'hall.
N' en deo na fur na dereat bezedachekaat lost ho tan-karr.
N' en deo na fur na dereat bout ur Breizhat a zo brogar. »

« Sell ouzhin, va niz : kofek, maget-mat, ruz va fri, va fenn laouen,
Me 'm eus daou di, gisti 'vit c'hoari, tankirri, ur yacht dre lien.
Me lenn « Ouest-France », « L'Aurore », « La Nation », me ya d' ar sul d' an oferenn.
Ne labouran ket en aner, me lip ar botoù U.N.R.
Ha d' az eontr vez douget bri, zoken gant an dud a veli
Me zo un den penn-kil-ha-troad.
A goustiañs gwenn hag a ouenn vat. »

STEN KIDNA, d' an 20 a viz C'hwevrer 1968.

Litaniou

Evit ar vugale staget ouzh o c'houzoug botez koat an dispri,
Evit hor merc'hed koant a droas da c'histi war baveger Bro-C'hall,
Evit hon tud desket a zilezas ar glod evit da zihuniñ,
Evit hon arzourien ha n' o deus ket gallet kas o huñvre da benn,
Evit ar soudarded a varvas ur mintin o youc'hal « Bevet Breizh ! »
Sav alese va fobl.

74

Evit hon treitourien a gav mat ar soubenn aozet e Paris,
Evit ar vistri skol ha ne verzont ket c'hoazh e stummont sklavourion,
Evit ar mab bihan divarrek da gompren yezh e vamm-gozh karet,
Hag evit ar vamm-gozh a gred dezhi bout sod pa gomz yezh he spered,
Evit hon holl vigi a red war ar morioù gant ur banniel estren,
Evit ar micherour a chom dilabour-krenn, ret dezhañ divroañ.
Sav alese va fobl.

Sav alese va fobl, mall bras eo, warc'hoazh e vo re ziwezhat.
Hep kas, met seder ha nerzhus, goulenn da wir digant ar vistri fall.
Torr ar chadennoù kozh a ranjennas ken pell da ene mezhekaet :
War-sav neuze gant pobloù all,lorc'hus e vi dirak ar bed nevez.

STEN KIDNA.

Unvaniezh Koad Keo

Unvaniezh Koad Keo a bed hec'h izili, he mignoned hag an emsaverien, da zont da lidañ ar 25vet Dalc'h Soñj d' ar 7 a viz Ebrel e Skrignag evit 25vet deiz-ha-bloaz marv Yann-Vari Perrot.

Bodadeg da 11 eur er Groaz Ruz (pa guitaer Skrignag, war hent Berrien, kemer an hent kentañ war an tu kleiz). Goulenn a reer digant an holl dont diouzh ar beure, evit lidañ en un doare dereat eñvor ar re o deus, evel Yann-Vari Perrot, roet o buhez evit Breizh.

Bodadeg Vloaz Skourr an Deskadurezh Vroadel

Hevlene e vo dalc'het Bodadeg Vloaz Skourr an Deskadurezh Vroadel e Roazhon d' ar sul 9 a viz Meurzh 1969.

Diouzh ar beure e vo displeget danevelloù bloaziek an aozadurioù-kelenn ha -stummañ : S.A.D.E.D., Kelc'h Debauvais, Framm Yaouankiz Vreizh, Emsav.

Da 14.00 e c'hallo kement hini a vo eno kemer perzh en ur gendael war an Deskadurezh e Breizh.

Da 16.00 e roy Ronan Huon, rener Al Liamm, un displegadenn.

Aozet e vo ar Vodadeg Vloaz e Maison des Jeunes, Boulevard de Vitré, Maurepas, Roazhon. Da 9.30 e krogo an emvodoù. Da greisteiz, e vo kavet boued en ti-emvod.

Emsav Stadel Breizh

Danevell devezhioù politikel Mur.

Aozet en deus **Emsav Stadel Breizh** tri devezh-studi politikel e Mur d' an 27, 28 ha 29 a viz Kerzu 1968. E-kerz an devezhioù-se ez eus bet pleustret, e doare displegadennoù ha kendaeloù, war gudennoù al labour politikel diazez, ha dreist-holl war an danvezioù bet meret a-hed ar bloavezh 1968 e-ser an emvodoù hag ar pennadoù politikel diseurt a zo bet eztaol buhez an Emsav.

75

Roll al labour :

Gwener 27-12-68 :

09.00 - kentel : termenadurioù war ar yezh resis : petra eo ar galloud-erounit, gourc'hwel, korfuniad, kellid, amkan, stael, amaezh, maodiern... ?

10.00 - displegadenn : Ar Stad : Istor ar Stad er C'hornog - ar Stad roman, he diskar, ar gevredigezh er Grennamzer, an Iliz hag ar Stad.

11.00 - kendael : darempredoù etre kreizennoù lec'hel an aozadurioù : ar c'hudennoù a sav da heul emastenn Kelc'h Debauvais, darempredoù K.D. gant ar c'helligoù ha gant E.S.B.

14.00 - kendael : petra lavarout d'an dud ? - penaos displegañ d' an dud ster ha talvoudegezh al labour a renomp ? Penaos lakaat anezho da emouezañ ouzh kudennoù Breizh ?

16.30 - kendael : Politikerezh etrevroadel : kelaouiñ zo da ober ar broioù bihan dishual, an emsavioù broadel (Euzkariz, Flandreziz, Katalouniz...), an emsavioù keltiek pergen - evit ar re-mañ, n' eo ket dre ar saozneg eo e tleer skoulmañ darempredoù, met dre ar yezhoù keltiek end-eeun. Ret eo ivez studiañ an emsavioù broadel hag ar reizhadoù politikel all.

Sadorn 28-12-68 :

09.00 - kentel : termenadurioù war ar yezh resis.

10.00 - displegadenn : petra eo ar c'hevala istorek ? Hollek eo keal ar c'hevala (sl. Marx) ; n' e gaver ket en armerzh hepken : ar yezh zo kevala, ar patromoù

stuzegezhel zo kevala, an istor zo kevala, e kement ha ma talvont deomp da grouiñ, da genderc'hañ. Er c'heñver-se e ranker enebañ kevala ouzh hengoun.

11.00 - kendael : darempredoù gant strolladoù all e Breizh - gant strolladoù a bled gant ar brezhoneg, gant al ledemsavioù o labourat e galleg, gant ar strolladoù gall, gant ar c'hweluniadoù. Studiet eo bet dreist-holl kudenn an darempredoù gant U.D.B., Sav-Breizh hag ar c'hweluniadoù.

14.30 - kendael : betek pelec'h kejañ er mare-mañ gant ar boblañs ? Pouezus eo lakaat Breizhiz dirak kudennoù gwirion o bro, ha dizarbenn ar fals-kudennoù hag ar fals-kinnigoù (ar rann-vroelerezh...). Diforc'h a ranker avat etre kelaouiñ ha tuta, etre reiñ d' ar boblañs da c'houzout ez eus an Emsav ha degas tud nevez d' an Emsav framm, rak frammoù zo da ziazezañ ha tud da stummañ.

16.30 - kendael : Pleustr ar c'helligoù : danevell al labour pleustrek bet kaset da benn e Roazhon abaoe ma 'z eus bet savet kelligoù eno ; ster ha talvoudegezh ar c'helligoù ; kudenn an darempredoù etre ar c'helligoù o-unan.

Sui 29-12-68 :

14.00 - kendael : Stummadur an emsaverion : istor ar stummadur en eil hag en trede emsav ; kudennoù a-vremañ ar stummadur : an deskadurezh, micher an emsaver, diorreidigezh patromoù buhez pe patromoù stuzegezhel nevez.

76

Kelc'h Debauvais

Devezh-studi emsavel e Roazhon.

D' ar sul 08 12 68 e aozas Kelc'h Debauvais, e kenlabour gant emsaverion Roazhon, un devezh-studi e galleg evit danvez emsaverion Roazhon. Pleustret e voe war an danvezioù-mañ : keñverioù an Emsav hag ar bobl vrezhon, talvoudegezh levr R. Hemon **Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh** ha doareoù Emsav Stadel Breizh.

G. Maze a ziskouezas penaos e klot an Emsav gant ul lusk don eus ar bobl vrezhon. Ar youl da vevañ a anad enni mui-ouzh-mui abaoe 1945 a respont da labour an Emsav etre 1919 ha 1945. Emsavegezh ar bobl vrezhon ned eo ket orinel : adkavet e vez an hevelep lusk en ur bern pobloù eus Europa hag er pobloù trevadennet. Koulskoude evit disoc'hañ e rank an emsavegezh-se kemer ur furm stadel. Ar bobl vrezhon he deus ar gwir da vevañ, hogen ar gwir-se ne vo lezenn nemet ur wech savet ar Stad Vrezhon. N' eus nemet ar Stad Vrezhon a c'hell rein o dellid d' ar Vrezhoned. N' eus nemet drezi o devo Breizhiz galloud klok war o zonkad. Al labour sevel Stad renet gant an Emsav a glot gant krouidigezh ur gevredigezh nevez e Breizh. An diaester pennañ a sav dirak ar bobl vrezhon zo kavout en he ser tud prest da labourat dizehan, en un doare urzhiet ha speredek, da grouiñ ar gevredigezh hag ar Stad nevez.

Y. Olier a zezrevellas buhez R. Hemon hag e lec'h en Emsav ; da c'houde e roas un alberz eus e oberennoù, **Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh** pergen, o pouezañ war roll R. Hemon e savidigezh ul lennegezh vroadel par da re ar broioù all hag e diorroadur ar yezh lennegel. Plaenaat a reas pennadoù 'zo eus **Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh** : Kornog, Tagore ha diskar ar C'huzh-heol, Breizh hag ar Bed, Gandhi, o tisplegañ mennozioù politikel R. Hemon hag an doareoù kinniget gantañ evit saveteiñ ar yezh. En ur dremen, e venegas strivoù R. Hemon da reiñ buhez en-dro d' al lennegezh-pobl (Kannadig Gwalarn).

F. Favereau a zisplegas e oa liammet diorreadur Emsav Stadel Breizh ouzh stad ar vro ha tremened an Emsav. S.A.D.E.D. zo bet savet e 1962 en abeg d' an ezhomm a stummadur o devoa an emsaverion e pep keñver. Ar sternioù a zo bremañ e Breizh zo bet desket er skol c'hall, e galleg, evit ezhommoù ar gevredigezh c'hall. Ar Vrezhoned o deus ezhomm eus ur stummadur emsavel brezhoneg evit labourat ha bevañ er gevredigezh vrezhon nevez. Ar brezhoneg zo unan eus priziusañ binvioù o deus ar Vrezhoned evit unvaniñ ar gevredigezh vrezhon. E 1965 e voe savet KELC'H DEBAUVAIS evit aozañ an deskadurezh vrezhon kentañ derez. A-benn kemer perzh

gwirion er gevredigezh nevez e rank an emsaver piaouañ kevala istorek an Emsav. Ar brezhoneg, an istor, al lennegezh zo ar binvioù en deus ezhomm pep emsaver evit gwirizennañ en Emsav. FRAMM YAOUANKIZ VREIZH, savet e 1967, a bled gant stummadur ar grennarded hag ar vugale. Respont an Emsav eo d' ar preder a ziskouez yaouankizoù Breizh gant o zonkad. Kevreet eo S.A.D.E.D., KELC'H DEBAUVAIS ha FRAMM YAOUANKIZ VREIZH e SKOURR AN DESKADUREZH VROADEL. Unan eus emsavioù ar framm brezhon eo S.D.V. Dre ma 'z ay al labour war-raok e vo savet skourroù all a gemero lec'h an emsavioù gall a zo bremañ e Breizh. Abaoe 1968 e kemer Emsav Stadel Breizh un dremm nevez gant savelidigezh kreizennoù kevredigezhel lec'hel. Kreizennoù a seurt-se zo endeo e meur a lec'h e Breizh hag en estrenvro. Labour ar c'hreizennoù kevredigezhel zo dreist-holl ul labour politikel. O roll zo diorren ur vuhez kevredigezhel gwirion e Breizh ha ledañ ar gevredigezh nevez d' ar vro en he fezh.

77

Da heul pep displegadenn e voe kendalet war an danvezioù pleustret. Enrollet e voe ur skoliad er rummad Brezhoneg Kentañ Bloavezh hag unan all er rummad Eil Bloavezh. An dalc'hoù a badas eus 10.00 eur da greisteiz hag eus 14.00 da 18.00 eur.

" **Emsav** " - kelaouenn bolitikel miziek - 30, place des Lices, 35 - Rennes -

Pennad-digeriñ an niverenn 24 (Kerzu) a zispleg an enebadur a vez e pep reizhiad etre ar Stad hag ar gevredigezh, rak « etre ar veli hag ar rezid ez eus un dislavar politikel » ha « deuet eo an dislavar rezid beli da c'hoari en hon touez, hag un dra vat eo ». E-lec'h un daelerezh diabarzh renet gant ar veli c'hall (rezid brezhon enebet ouzh beli c'hall), ma teue al luskadoù eus an Emsav da vezañ « un dra bennak evel pempet troad ar maout », ez eus diwanet gant diorreidigezh Emsav Stadel Breizh un daelerezh etre ul luskad rezidelour hag ul luskad belielour, gwirizennet o-daou er c'hevala istorek brezhon. E gwir, « un huñvre eo kemer da bal ar rezid brezhon ma ne gemerer ket da bal war un dro ur veli vrezhon ». An daelerezh nevez-se zo an azon ez eus hiviziken ur vuhez keodedel brezhon.

Da heul ar pennad-se e teu un arroud eus « Poell an Istor gant Hegel ha danevelloù obererezh a-berzh Skourr an Deskadurezh Vroadel : unan e kemenn savidigezh *Rann ar C'helaouiñ* e par ar Skourr, eben o reiñ roll ar c'hentelioù nevez embannet gant S.A.D.E.D., unan all o tanevelañ an emvod foran aozet d' an 3 a viz Du gant Kelc'h Debauvais.

Kendalc'h an Notennoù Armerzhel (20) zo anezhañ ur studiadenn diwar-benn « emdroadur an unvezhioù-kenderc'hañ rakkevalaour » : ar stal dornwezhel, hec'h emdroadur ; an atant, e zoareoù pennañ, e emdroadur etrezek an embregerezh gounezal, emdroadur da zont an atant.

Emsav, 30, place des Lices, 35 - Rennes. An niverenn : 2 F. Ar c'houmanant bloaziek (o teraouiñ e miz Genver) : 20 F. - C.C.P. 2 460 10 Rennes.

78

Emañ Emsav o paouez kregiñ gant he zrede bloavezh : deuet eo er-maez he niverenn 25 e Genver 1969.

E lec'h all e kavot roll ha diverradur ar pennadoù embannet gant an niverennoù diwezhañ. Amañ e lavarimp deoc'h hepken he deus Emsav embannet 344 fajenn e 1967 ha 380 pajenn e 1968, - pe c'hoazh, evit aesaat deoc'h ar priziadur, tra ma embanne Al Liamm 400.000 ger skridoù en daou vloavezh-se, e teue 360.000 ger gant Emsav... N' it ket dreist-holl da grediñ ez eo an 360.000 ger-se « gerioù nevez » ! Mennozioù nevez eo a gaver en Emsav da gentañ-holl, hag ur souezh eo merzout pegen aes ha resis eo deuet ar brezhoneg da vezañ abaoe ma 'z eo yezh pemdeziek tud ar c'hêrioù.

War betra e pleustras Emsav e 1968 ? War an darn vuiañ eus an danvezioù a zo e preder ar Vrezhoned hag an emsaverion vrezhon. E-touez studiennoù all he deus

roet d' he lennerion pennadoù diwar-benn :

- kudennoù al labour-douar (e du hag e kerzu) ;
- doareoù ar gevredigezh vrezhon (e gouere hag e gwengolo) ;
- kelennadurezh U.D.B. displeget gant dileuridi U.D.B. o-unan (e gwengolo) ;
- emsavioù broadel ha darvoudoù Kembre hag Iwerzhon (e genver, meurzh, ebrel, eost) ;
- berzhioù hag enkadennoù an armerzh soviedel hag an armerzhioù sokialour (e genver ha c'hwevrer) ;
- an F. L. B. (e mezheven) ;
- daou geal diazez eus ar preder politikel a-vremañ : an arallekadur, ar c'hevala (e gwengolo) ;
- istor ar bobl vrezhon : kouerion Vreizh (e genver), an nevez-amzer 1968 e Breizh (e mezheven), an emsav yezhel (en eost), istor Breizh meizet evel istor un diempradur (e gwengolo) ;
- an arc'hant, ar moneiz, ar c'hred (e meurzh, ebrel, mae) ;
- ar reuzioù er skol-veur, er c'hweluniadoù hag el levrierezh gall (e mezheven) ;
- ar riñverezh armerzhel (e gouere, eost, here) ;
- an deskadurezh vroadel (e meurzh) ;
- an armerzh amerikan hag emdroadur ar gevalaouriezh (e du) ;
- al luskad folkloriel brezhon hag e dalvoudegezh istorel (e gwengolo ha here).

Ouzhpenn-se, e pep niverenn e kaver danevelloù eus obererezh an Emsav, imbourc'hioù pervezh war e gelennadurezh, lizheroù digant al lennerion, notennoù lennadur, h.a.

E Kerzu 1968 ez echue ar rummad **Notennoù Armerzhel**, rummad a vo gronnet d' ober un dornlevr armerzhouriezh. E Genver 1969 e teraou an Notennoù Politikel, a zo o mennad reiñ ur gelennadurezh-diazez war an danvez politikel.

An notennoù kentañ a bled gant ar Stad : orin ar ger, orin an dra, azonoù pennañ ar Stad (kevredigezhioù politikel hag ampolitikel, dezvad gwirel ar Stad, foranelezh, ensavadekaat), ar Stad hag an tir, ar Stad hag an dud, eus an Natur d' ar Stad, ar Stad evel beli, ar Stad evel nerzh, ar Stad hiziv (Stad ha broad, ar riez impalaerel, ar riez vroadel, Stad ha kumuniezhoù amstadel, arzaeladur dreistbeli ar Stad, ar vroadelouriezh arnevez, etreriezelezh ha dreistriezelezh, kevreadelouriezh).

79

E-touez pennadoù all e kinnig ivez an niv. 25 un dezvarn war an F. L. B. hag ur studienn war ar rannvroeladur gall.

Evit koumanantiñ pe adkoumanantiñ :

Kas 20,00 F da EMSAV C.C.P. Rennes 2 460 10

Deraouiñ a ra ar c'houmanant e miz Genver

Alioù d' ar goumananterion nevez :

Ur benveg-studi ha stummañ eo da gentañ-penn ar gelaouenn Emsav. Dre-se e rank mont a-bazenoù ha displegañ resis-ouzh-resis an danvezioù a bleustr warno.

Diaes eo deraouiñ lenn Emsav o kregiñ war-eeun gant an niverenn 25 : un darn vat eus ar pennadoù anezhi zo kendalc'h ar pennadoù embannet er bloavezhioù tremenet, pe da nebeutañ ez int diazezet evit ar mennozhioù hag ar yezh war skridoù ar bloavezhioù tremenet.

Setu perak ez aliomp ar goumananterion nevez da bourchas an daou vloavezhiad kentañ (1) hag o studiañ kent stagañ gant ar bloavezhiad-mañ.

(1) Kas 24,00 F dre vloavezh, eleze 48,00 F evit an daou vloavezhiad da EMSAV, C.C.P. Rennes 2 460 10 en ur venegiñ : Bloavezhiad 1967, Bloavezhiad 1968.

Keleier eus ar brizonidi

Laouen omp bet o c'houzout e oa bet didoulbac'het hol lennerien galonek, an Aotrou ar C'hamm hag an Aotrou Lec'hvien. Hor mignon Pierre Lemoine, harzet e Kemper, a zo atav en ospital e Roazhon. Spi hon eus e teuio buan e yec'hed endro.

AL LIAMM 133

TAOLENN

Barzhonegoù gant YOUENN GWERNIG	83
Al lizher meur gant DIDROUZ	87
Tad ar Vro gant ABENNEZ	95
Notennoù evit kelenn an Istor	108
Abeozen : Pirc'hirin Kala-goañv gant YOUENN OLIER	124
Bloaz hanter o kelenn ar Yezh e Pariz gant LOEIZ ANDOUARD	129
Notennoù yezh, war zigarez lenn gant F. KERVELLA	136
Al Levrioù gant GOULVEN PENNAOD	144
Notennoù	149

BARZHONEGOU

Youenn GWERNIG

Un deiz ha ma oan o vale er prad
 E prad ar vammenn ha n' hellan kounaat
 An deiz, ar bloaz nag ha dihun e oan,
 E welis un dra hag e larout a ran :
 Kreisteiz e oa pe abredik goude,
 Douster an nevez-amzer a grene
 E broñsoù brondou o bronnoù tener
 Prest da ziglorañ en amzer lijer ;

Ar c'houmoul gwenn dirak dremm ar Gwenved
 'Vel un erc'h tener a vane dired,
 En aer nag un aezhenn nag un avel,
 Kan ar goukoug 'veze klevet a-bell
 Hag ar voualc'hig o c'hoari he sutig,
 Ar c'hilh o regiñ gant e notennig
 ('vel ur bugel o vorediñ) peoc'h don
 An oabl, glasvez ar gwez hag al leton ;

Souden e welis e penn-all ar prad
 Ur c'harenn a-grenn o sevel dibrad,
 'Vel ur fuzeen o sevel a-dizh,
 Bann, mezevellus he c'hlasted divrizh,
 O lammat d' an oabl en ul lamm diharz,
 Ha nodet em boem e welis he marzh
 O tarzhañ a-drak ha didrouz d' an nec'h :
 Tan-arvest o veskañ tan, aour hag erc'h,

Ha me o sellout eürus, dilavar,
 Estlammet, ouzh an abadenn dibar,
 Garennoù all a grogas da lammat
 Diouzh pep geotenn ha pep bleunienn timat
 O wiadiñ 'tre an oabl hag an tir,
 Redadeg c'hlas dallus bulzun ha bir
 En o monedone gouez ha tener,
 Ur skramm leun a vraouac'h hag a zouster ;

84

Goloet-krenn en em gave an neñv,
 Hepdale e krogas un erc'h a vleuñv
 Da gouezhañ tro-war-dro, dous ha frondus,
 Delioù-vleunienn liesliv niverus :
 Safron, bokedoù glas, bleunioù nevez,
 Louzoù-an-hañv, daoulagad ar Werc'hez,
 Ha lod a n' hellan ken nemet bamañ
 Dirak o liv, o tont gwitibunan

Ken 'n em gavas ar pradig goloet,
 Betek va daoulin sed ha me gwisket
 Hag em levenez e ruilhen diharz
 E-touez un erc'h n' am boa gwelet biskoazh
 Ken flour ha leun gant frondoù, ar vuhez
 E soñje din n' oa netra all nevez
 Da gaout ken hag e oa koulz mervel,
 Em dorn edo ur c'hwil o klask sevel.

BEAJ

Hep anaout, mabig, n' oa ket mat dit
klask mont di
hep anaout hirded ar gordenn,
bremañ ha kignet da reor
ouzh hinkinoù mein an donderioù
hag out gwelloc'h a se ?

85

N' on ket. Na gwelloc'h, siwazh,
na gwashoc'h,
met lavar din, perak
eo ret da gement gouzañv ?
N' em eus gwelet na mein na dour
nemet pennoù, pennoù tud
ha tan o daoulagad
ha lufre o dent
(o skrignal)

nemet korfoù, korfoù tud
kened mezellus kelloù
ar c'horf meur
(o tourtañ)

korfoù merc'hed hag all n' oar den ken
mil brec'h d' an nec'h
d' an traoñ - loc'henoù
(o labourat)

Pe zroug, mabig, a soñj dit
a zo el labour, lavar din, pe zroug ?

Droug ebet p' eo un den o krouiñ
memes p' eo un den o c'hoari
Droug ebet el labour p' eo un den
oc'h ober war-dro e neizh 'vel un evn,
Droug avat el labour p' eo ret d' un den
labourat nemet evit treuzvevañ
rak ar vuhez 'zo deomp 'vit bout labouret,
piv ' c'hell lava' pe vurzud a gousk e pep den ?
Met renet eo ar bed, hervez, gant ar Menoz pe Mister Ford
hag ezhomm o deus eus brec'hioù an dud
- loc'henoù - d' an nec'h d' an traoñ, dibaouez,
engroez doñvaet o kerzhout dibaouez e genou Moloch,
Moloch, Moloch an ugentvet kantved
ne vez ken rostet dezhañ korfoù bugale
met eneoù tud deut.

* * *

86

Eno emañ ar c'hovel veur ma c'hwezh enni
dalc'hmat un tan n' hell den lazhañ
n' hell den n' hell den pe ne venn da zen
tud o kouezhañ ennañ a-veuriadoù
en ur skrignal en ur c'hoarzhin en ur leñvañ
o stardañ traoù (didalvez) en o divrec'h
pe netra, nemet o genou leun a c'hoarzh
diot diskiant nirvana aner ar genaoueg
karantezed o lammat koublet e lagad ar c'hovel
o vont digoublet gant gwagennoù an tan
en ur c'harmiñ mallozhioù d' o c'harantez

koantenned flour e yaouankiz o c'hened
o koshaat dirazout e kelc'hioù an tan
a gelc'h da gelc'h pep hini a gant vloaz
euzh ur goantenn o koshaat buan-buan
mil, daou vil bloaz, balzamegenn e pemp munut,
he c'hof digor o tisteurel a-builh kroueelled du
o fennoù divuzul o skrignal, dremmoù marmouz,
o c'hoarzh mut 'n orbid skrijus ar marv
tud a bep oad a bep liv a bep ment
lod gant o empenn c'hwezhet 'vel ur bellenn
ramzel evel korfoù lod-all
den ne oar ken hag enebour pe geneil a neui
gantañ e troellennoù didermen an tan
n' eus amzer ken pe sodiñ a ra hag a-c'hin e kerzh
nemet ar re-se d' an nec'h, goved dic'hoarzh
a-ispilh ouzh chadenn ar vegin
a oar (marteze) ouzh pe du 'skar nadoz an eurier.

AL LIZHER MEUR

- O ya, me ho kar !

He fenn a gouezhas war skoaz Yann, hag e floutas e c'houzoug gant he jod. Santout a reas e zivrec'h o starda anezhi goustadik, e vizied o vont-dont skañv war he blev.

Hep gouzout dezhi e oa aet davetañ ; met buan e kilas :

- Pegen sot !

- Nann, n' eo ket sot ! Fiziañs hepken... Bezit e peoc'h ; bezit laouen !...

E vouezh a oa chomet dous ha plaen, ha war e zremm ne lennas souezh ebet, nemet sell un den mat o herzel outi.

Pa voe serret an nor warnañ, e chomas ur pennadig dall ha dinerzh. Klask a reas renkañ un draig bennak e-barzh ar sal, met he daouarn ne sentent ket. Azezañ a rankas war ur gador.

Dirazi, dre ar prenestr, e wele mogerioù kreñv ar c'hastell o lugerniñ hiziv e bannoù-heol kuñv an diskar-amzer, e-touez ar gwez a flammine o delioù melen-kras.

Levenez ha tommder ivez en he c'hreiz, degaset gant an den mat a oa deuet ken tost dezhi. Ha mezh da vezañ en em lezet da vont, hi, Mona, pried ken unanet gant Loeiz ma teue an daou anv war diweuz an dud : « Mona, Loeiz », etre divrec'h ur gwaz all !

- Faziet em eus gant va gerioù. N' eo ket te eo a felle din lavarout, met c'hwi, Yann hag Anna. O daou mignoned start din, deomp... Ret e vo din diskleriañ ar wirionez-se da Yann, kentañ tro m' e welin. Petra en deus komprenet ?...

Met perak neuze he doa briataet anezhañ ? Dre ma klaske gwelout sklaer en hec'h ene, e sanke donoc'h en deñvalijenn. Chom a rae he spered stag ouzh ur skeudenn a bare evel ul luc'hedenn : Yann ha hi, briataet e-tal an nor.

88

- Fiziañs, en doa lavaret Yann.

Pe follentez ? Gwanded ? Skuizhder, a soñjas.

Ezhomm he doa bet da gemer harp war unan bennak, ken skuizh e oa gant an tregas, dres pa n'edo ket Loeiz er gêr. Edont o vont da zilojañ diouzh al lojeiz a oa deuet da vezañ re vihan evito o c'hwec'h ; kavet o doa un ti nevez gant solieradur ha kalatrez, a blije kalz dezhi ; met dilezel a rankfe arvest ar c'hastell, en tu all d' ar park, a oa manet ganti abaoe he yaouankiz, hag a roe nerzh-kalon dezhi. He c'herent, a oa o chom er memes ti, a vouzhe outo dre m' edont o vont d' o c'huitaat, ha gerioù gros a oa savet etre Loeiz ha he zad ; daoust da se he doa un tammig enkrez o terriñ al liamm a oa chomet bev etrezo. Ouzhpenn-se edo kouezhet an drev war he fevar bugel. Ne c'helle na kousket en noz, na diskuizhañ en deiz, ne oa den d' he frealziñ, re bonner e oa bet ar bec'h, ha setu ma oa kouezhet.

Kouezhet ? Ar ger a reas euzh dezhi, hag en em zifenn a reas. Pa soñje en amzer m' o doa graet anaoudegezh gant Anna ha Yann, e kave dezhi e oa deraouet da zihunañ eus kousk hir he bugaleaj. Betek neuze n'he doa bevet nemet e-touez bourc'hizien eus he renk : e-keñver politikerezh ha relijion, en he holl zoareoù ha darempredoù, n' he doa graet nemet resteurel ar mennozioù, ar c'homzoù, al luskoù intret enni gant he zud.

Ha setu ma oa deuet reveulzi miz Mae. En-dro dezhi, ne gleve kaoz nemet eus lazherezh, freuz ha tan, ha keneiled dezhi a oa aet da guzhat war ar maez. Hi a oa bet da gentañ ken pennfollet hag ar re all, met kejet he doa ouzh Yann, hag e oa bet souezhet ouzh e welout kentoc'h a-du gant ar reveulzi ; ha kement-se, emezañ, dre ma oa kristen : « Cohn-Bendit zo tostoc'h d' an Aviel eget Pompidou ».

Divizoù hir o doa bet war ar poent-se e-pad an harz-labour, ha war destennoù all n' he doa ket kredet boulc'hañ a-raok. Yann hag Anna a lakae o bugale er skol-stad, pezh a vije bet ur vezh evit kostezenn Mona ; daoust ma ne oa ket bet kendrec'het gant Yann, e teuas da soñjal ne oa ket kristen-rik hec'h abegoù da gas he bugale d' ar skol gristen.

89

Anna ne gemere ket kalz perzh en divizoù. Ur vaouez sioul e oa, lezel a rae he fried da gomz evito o-daou, ha klask mirout outañ a-wechoù da gemer hentoù re droidellek.

Loeiz ne blije ket dezhañ randoniñ war ar c'hudennoù-se ; ne veze ket pell o tiskleriañ e soñj war bep tra, ha raktal e kave ul labour fonnusoc'h da ober. Bloavezhioù-pad e oa bet Mona bamet o welout pegen efedus e oa he gwaz. Bremañ avat e kave e varn un tammig re verr.

An daou diad a oa aet pep hini diouzh e du evit an hañv, pa voe embannet dre ar bed Lizher Meur ar Pab a-zivout reizhañ niver ar vugale. Goude an enebiezh a oa savet etre ar gristenien abalamour d' ar gudenn-se, ken na seblante den gouzout mat e pelec'h edo ar wirionez, al Lizher a gennerzhas Mona ha Loeiz..

- Poent ' oa, eme Loeiz, reiñ un taol-stur war an tu mat !

Rak evito, ne oa reizh diarbenn an engehentadurioù nemet dre heuliañ lezennoù ar gorfadurezh.

Nebeut goude, o doa bet digant Yann hag Anna ur gartenn a rae meneg eus al Lizher Meur : « Bara benniget evidoc'h ? » a c'houlennent. Mona a oa bet flemmet gant seurt goaperezh, hag e skrivas ul lizher hir, o lezel he c'halon hag he fenn da zibunañ he soñjoù : daoust dezhi da asantiñ da lezenn ar Pab, emezi, peogwir e oa katolig, e kave anezhañ re galet ha re strizh, re vuan da gondaoniñ an dud - an niver brasañ - na c'hellent ket sevel ken uhel hag ar pal merket gantañ.

N' edo ket Loeiz er gêr p' he doa skrivet al lizher ; darbet e voe dezhi gortoz evit e ziskouez dezhañ ; met aon he doa bet en dije Loeiz kavet un abeg bennak, ha kaset e voe.

- N' eo ket ar Pab a zo da damall, a respontas Yann, met mab-den e-unan, hag e Grouer.

Lezenn don e gorf a oa ober bugale, c'hoant e ene a oa en em reiñ ha bezañ kemeret, hag al lezenn hag ar c'hoant e vounte davet an hevelep ober.

Hag evel-se e kendalc'has o darempredoù. Alies e vezent an eil re e ti ar re all, Mona ha Yann o vreutaat e-pad eurioù, plijadur ganto, zoken pa ne c'halle ket an eil gounit war egile ; Anna o servijañ ar bara hag ar c'hafe hag o troc'hañ ar gaoz bep an amzer ; Loeiz gant e gontell o kizellañ tra pe dra

evitañ pe evit ar vugale. Keneiled digor an eil re d' ar re all : penaos krediñ o doa an divizoù-se degaset anezhi hiziv betek seurt briatadur ?

90

Gwir e oa, en dro-mañ o doa komzet diwar o fenn o-unan. Yann a oa deuet d' o gwelout da fin ar pred, o soñjal edo Loeiz er gêr. Pa voe aet ar vugale d'ar skol, hi hec'h-unan he doa goulennet digant Yann chom pelloc'hik. Kontet he doa dezhañ ar pezh a nec'he he spered : he c'herent, he bugale glañv, he skuizhder... Deuet e oa an diviz adarre war Lizher ar Pab.

- Aesoc'h e vije d' an dud gwelout sklaer, eme Yann, ma karfer bezañ frankoc'h war pezh a sell ouzh traoù ar reizh. Met ar veleien a gomz en un doare ken strobet ma ne gomprenet netra ganto ; hag ar gristenien dimezet a guzh, mat pe fall, pezh a reont...

Displegañ a reas penaos Anna hag eñ o doa ur wech gallet disammañ mignoned dezho, tud a feiz hag a youl vat, a oa deuet o c'harantez da vezañ ur rangalon evito. Santout a reas Mana un deneridigezh vras o strilhañ en hec'h askre.

- Deomp-ni ivez e vez diaes, emezi. Ne c'hellfen ket menel etre daou, ha Loeiz zo ken c'hoantek ha me...

Aon a gemeras rak pezh a lavare :

- Va Doue, Yann, n' em eus ket komzet c'hoazh da zen ebet diwar-benn an traoù-se. Bez' e tlefen kaout mezh...

- Perak mezh ? Seul donoc'h an anaoudegezh, seul vrasoc'h an doujañs ivez.

- Met daoust ha n' eo ket displeal d' hor priedoù ?

- Ne gredan ket. N' em eus c'hoant ebet d' ho tistagañ diouzh Loeiz. Gwelloc'h, eürus on o welout ac'hanoc'h oc'h en em garout kement, ha ken laouen.

Ur mousc'hoarzh a baras en e zaoulagad. Damskrijañ a reas-hi o klevout komzoù ken didro, met ne lennas gadaliez ebet war e zremm. Ha fromet en em gavas o vezañ kelc'hiet en ur vignoniezh ken ledan.

Yann a savas :

- Poent eo din mont da labourat. Chomet on re bell da c'hlabousañ ganeoc'h.

91

- O nann, Yann ! Nag a vad hoc'h eus graet din ! O ya, me ho kar !

Ha dibradet e voe gant un houlenn a deneridigezh.

* * *

Klask a reas pediñ, met ne ouie ket penaos, pe kanañ meuleudi da Zoue evit he frealzidigezh, pe goulenn pardon evit he gwanded. Gant an enkrez en he c'halon e savas evit ober he labour, hag e voe sедераet un tammig. Pa zistroas ar vugale eus ar skol, e pokas dezho feulsoc'h eget boaz, muioc'h a evezh a daolas outo, hag e soñje : « Ne c'hell ket va mignoniezh gant Yann bezañ drouk, pa ra din bezañ tostoc'h d' am bugale ».

Nemet e chome he spered stag ouzh an hevelep skeudenn, hi etre divrec'h Yann, un dra na vije aotreet gant den na lezenn ebet. Ma vije distroet Loeiz d' ar gêr an abardaez-se ! Hogen ar meurzh ne oa ken, ha betek ar sadorn e vefe war an hent, dalc'het gant e labour. Gwelloc'h e vije gwelout Yann da gentañ, eeunañ an traoù gantañ, a-raok kontañ pep tra da Loeiz. Marteze e teufe Yann, e-unan pe gant Anna, a-raok pe goude koan. Met Yann ne zeuas ket. Daoust ha n' en doa graet van ebet ouzh froudenn ur vaouez ? Pe strafuilhet e oa evelti ? Gouzout !

Al labour he doa da ober evit an dilojadenn a zihentas he spered diouzh hec'h anken. Traezoù a oa da renkañ, da lakaat e pakadoù, kement a draoù berniet ganto abaoe ma oant dimezet, pep tra o tegas dezhi an eñvor eus ar mareoù eürus tremenet gant Loeiz. Bez' e oa da blediñ ouzh ar dilojerien, gant aon na dorrffent tra pe dra. Hag ar vugale, hag ar boued. Hi hec'h-unan.

Daoust da se, e pleg he c'halon, e sante nec'h, keuz ha frealz ken bev hag ur bugel oc'h en em vagañ diwarni, ur bugel lezet enni gant Yann.

* * *

92

Bezañ en un ti nevez a oa eviti evel bezañ ganet un eil gwech, ken dic'hortoz e oa. Evel ur plac'hig vihan e rede eus ur gambr d' eben, e pigne hag e tiskenne gant an diri netra nemet dre c'hoari. N' edo ket Loeiz aze, hi a reas da vestrez an ti, o reiñ urzhioù d' an dilojerien, o lakaat pep tra lec'h ma plije dezhi. Mouget e oa hec'h anken gant an estlamm, ha kanaouennoù a savas d' he diweuz. Un dra hepken a rae diaes dezhi, ur pezh moger uhel en tu all d' ar straed, hag a harze an heol. Loeiz a oa deuet adarre da gemer e lec'h e-kreiz he soñjoù. Laouen e oa n' edo ket ganti, dre ma c'helle aozañ evitañ un degemer kaer. Gwiskañ a reas ar sae a blije dezhañ ar muiañ, dre ma lakae a-wel stummoù he bruched, hag ispilhañ ouzh he divskouarn bizoù a rae d' he dremm splannañ muioc'h.

Prientet he doa mat he zroioù. Loeiz he briataas taer gant lorc'h ur pried yaouank, hag o daou ez ejont stag-ha-stag da ober tro an ti.

Goude koan, aet ar vugale da gousket, Mona a chomas diwisket evit mont d' he gwele, diouzhtu e teuas korf kreñv ha tomm he gwaz en e c'hourvez ouzh he hini. Pebezh disamm adkavout ar gwaz a oa kreizenn he buhez hag he c'hoant, ar c'horf youlek a anaveze ken mat, ar c'hwez gouez a save eus e groc'hen hag e vlev, hag a strobinnelle hec'h emskiant.

- Ni hon daou, emezañ o flourañ he blev.

A-daol-trumm, e c'herioù, hag e zorn war he blev a zegasas war gorre he spered eñvor ar pok roet da Yann, ha flemmet e voe he c'houstoniañs. Loeiz a grede e oa e-unan ganti, pa sante en he c'halon ar roud lezet gant Yann. Ne c'helle ket chom disleal evel-se. Kontañ a reas dezhañ.

Dre ma tisplege, an eeunañ ma c'helle, e sante divrec'h Loeiz o tiskregiñ diouzh he dargreiz, hag e voe glac'haret, hogen kenderc'hel a reas. Loeiz a selaoue, dilavar. Treiñ a reas war e gein p' he doe echuet.

- Loeiz, ur wreg fall on evidout.

- Nann, Mona, arabat dit en em chalañ ; fiziañs am eus ennout, hag e Yann. Met n' eo ket mat e vijes ken trubuilhet evit un dra ken bihan ; marteze emhout tapet gwashoc'h eget na gav dit.

Komz a rejont diwezhat en noz. Tamm-ha-tamm e teuas Loeiz da welout ne oa ket feuket, nemet e klaske an tu d' he zennañ eus an enkadenn-se.

- Deomp da gaout an Ao. Fereg, a ginnigas. Mona a asantas. Loeiz a oa un den eeun ha nerzhus, mat e oa lezel gantañ ar garg da ren he buhez, hiviziken koulz ha gwechall.

93

Loeiz eo a gomzas dirak ar beleg, hep klask tro d' e gomzoù. Mona en em sante chifet gantañ un tamm ; ha gouzout a rae e oa ar gudenn rouestletoc'h eget na lavare he gwaz, hogen ne gavas ket an tu da zisplegañ ar wirionez, hag e lezas an traoù da vont. Respont ar beleg a zeuas, ken didro all :

- Faziet hoc'h eus, emezañ, o krediñ e c'hellfe bezañ mignoniezh, ha netra ken, etre ur gwaz hag ur vaouez. Ho... keneil en deus sachet ac'hanoc'h dre un hent risklus. Penaos hoc'h eus e lezet da gomz diwar-benn traoù ken prevez ? C'hwi a lavar en deus divorfilet ac'hanoc'h ; met dimezet oc'h dirak Doue, d' ho pried eo reiñ deoc'h pezh hoc'h eus ezhomm.

An hanter eus Mona a enebe ouzh komzoù ar beleg, met moustrañ a reas warni hec'h-unan. Kablus e oa bet, pec'het he doa, dezhi da baeañ. Ne gredas ket difenn Yann, kement e vije bet hag en em zifenn hi. Soublañ a reas dirak ar beleg hag he gwaz.

Loeiz a lavaras e vije ret mont da zisplegañ stad an traoù da Yann ha da Anna, evit ma oufent perak e oa torret an darempredoù etrezo. Un degemer laouen a voe graet dezho evel boaz. E ti ebet n' he doa Mona en em santet ken brav hag amañ. Anna ha Yann a oa tud a renk izel, ne ouient ket na ne glaskent ket kargañ sioulder an amzer gant frazennoù goullo ijinet gant mondianed. Amañ e c'hell Mona bezañ, ha netra ken.

Loeiz, hep koll amzer, a lavaras perak e oant deuet. Yann a seblantas souezhet, kinnig a reas troc'hañ ar gomz da Loeiz, met hemañ a c'houlennas digantañ e lezel da echuiñ. Anat e oa en doa aozet mat e brezegenn abaoe m' o doa gwelet an Ao. Fereg. Ne reas da gentañ nemet resteurel pezh en doa klevet digant ar beleg, met goude-se, evit kadarnaat e glozadur, e sammas war Yann bec'h war vec'h, o tamall dezhañ e gartenn, e lizhiri, e weladennoù. Mona a voe spontet ouzh e welout o freuzañ pep levenez, pep kened en o darempredoù, o teurel pep eñvor er pri. Met ne c'hellas ober netra, Loeiz a gomze ken plaen ha ken eeun.

94

Yann ne bare ket e zaoulagad warni. Sanket e oa e benn etre e zivskoaz, evel un den kablus ivez. Bep an amzer e selle ouzh Anna, ha Mona a sante luc'hedenn ur garantez kennerzhus o tremen etrezo, e-pad m' edo Loeiz o vreviñ anezhi. Yann a oa skuizh, ha nec'het.

- N' edon ket en gortoz kement-mañ. N' en em anavezan tamm ebet er gwaz ac'h eus diskouezet deomp, Loeiz. Met n' eus forzh. Un dra hepken a lavarin : Mona zo ken glan, ma kav dezhi he deus pec'het o reiñ ur pok d' ur c'heneil, hag an dra-se en deus krignet hec'h ene. Deuet out, Loeiz, da droc'hañ hon darempredoù, ha troc'het mat int ganit. Eus hon daou vloaz mignoniezh ne chom ket an disterañ eñvor digailhar. N' hon eus netra da ober ganeoc'h ken.

Sevel a reas, lakaat e vrec'h war skoaz Anna, hag ambroug anezho betek an nor.

Meur a zevezh e chomas ar velkoni da deñvalaat spered Mona. Ha keuz da vezañ chomet hep sevel a-enep da damalloù Loeiz. Met neuze en dije he nec'h padet pelloc'h c'hoazh. Re skuizh e oa.

A-nebeudoù e tistroas d' he buhez a-gent. Dor Yann hag Anna, klozet outo, a oa serret war ar bed laouen, leun ha diniver he doa bet un alberz anezhañ. Adkavout a reas rod ar vuhez fur, he fried, he bugale, ar boued, an ti. Loeiz a bedas he c'herent, pe mignoned eus o renk, da zont d' o gwelout, hag e teuas d' en em damolodiñ e neizh he boazioù, he mennozioù, ha komzoù he bed a-wechall, c'hwennet diouto pep tra a c'hellfe bezañ arouez un ene bev.

En em voazañ a reas ouzh ar voger a harze bannoù an heol.

TAD AR VRO

Kentarvest

(N'eo ket savet ar ouel ; klevout a reer sonerezh broadel sonet war an delenn...
En un taol, setu ma klevet ur vouezh evel o tont eus ar bed all, o lavarout ar
varzhoneg da heul. Teñval-dall eo ar sal.)

Chom a-sav, tremeniad,
Ouzhin sell ur prantad
Ha selaou va c'homzoù :
Me a zo Nevenou,
A roas lamm d' ar Gall,
D' an estren, d' ar vro fall
A venne hualañ Breizh
Enep pep gwir, pep reizh.
Ha me zo Tad ar Vro,
Hendad da " Vreizh Atav " !

Klev va mouezh, tremeniad,
Stourm evit da vroad
Ha kouna va c'homzoù :
Me a zo Nevenou,
Keneil da Gonwion
Ha trec'hour e Ballon.
Ra gounaio Breizhiz
Ez on Tad ar Frankiz
Ha ra vo va anv
Lugan da " Vreizh Atav " !

Kae en-dro, tremeniad,
D' an holl a-berzh o zad
Kas kemenn va c'homzoù :
Me a zo Nevenou.
Evel don e rankit
Adc'honez ar Rezid
Evel e Kad Vallon
Va mouezh a ro an ton
D' ar brezel 'vit ar Vro.
Bebet hon Breizh atav !

(diwar " BARZHAZ-HUD UR GWENEDOUR ")

96

Arvest kentañ

(E 826, e Gwened. E kambr Konwion, arriagon Gwened. En ur c'horn e weler
ur gwele-plenk, ur pallenn e burell warnañ. En tu-rall, un daolig gant peadra da
skrivañ hag ur groaz warni. Daoulinet, e-kreiz al leurenn, ouzh an arvesterion,
emañ Konwion o pediñ. Ur c'hloareg yaouank, kroaziet e zivrec'h gantañ, zo en e
sav e-kichen an daol. En amc'houloù emañ ar gambr pa sav ar ouel. Tamm-ha-tamm e
sav an heol hag e teu e vannoù dre ar prenestr a-uc'h da'n daol.)

KONWION (juntret e zaouarn gantañ ha durc'haet e zaoulagad da'n neñv) :

A Zoue, tad espar an douar a garan,
Bep beure e skleur ar weur e'z aspedan.
Gwashat eo stad divat Breizh, hon Broad kaezh ;
Davedout avat e sav hon lavar fraezh :
Daskor o rezid, o reizhted da Vreizhiz,
Pa rudell warne avel but an dud kriz ;
Ar Franked rankles, hep rank, a sank o fank
En hor bro o reuziañ hor c'horou distank ;
Faezh eo an dud kaezh, dantet gant o saezhou,
Aonet, alvaonet, kendaonet etalte,
Gwallet, palforset, dallet o bugale...

(O sevel ha treiñ trema ar prenestr, e zivrec'h savet ouzh an heol) :

97

Heol, diroll da c'houloù war holl hon tir,
Bod an dud nodet gant todilhon an dir,
E'z klod 'savo dezhe o dae e par ar Gad,
Renet gant Nevenou, o fennour ha tad...

(Da'r c'hloareg yaouank) :

Er me 'venn emberr kemenn da Nevenou
Penaos emañ an den bremañ e metou
Breizhiz, reizh ha spis, a vo kannad kadarn
An impalaer...

Kae, raktal, â Gonhouarn ;
Difrae, lavar ar c'heloù da Nevenou :
Selaouet eo bet enta hon pedennoù.

(Konhouarn a ya kuit. Kenderc'hel a ra Konwion, en e sav, troet ouzh an arvesterion) :

Nevenou er penn - ni gant hon pedenn reizh -
A zigabestro Breizh diouzh mestr an direizh,
Diouzh ar gall kriz ha fall gant e vallozh dall
Ha ra souzo diouzh sourr pep enebour all.

(Entanet) :

Ra vo, ra savo, ra vano, ra chomo,
Glan hag unvan, reizh ha kevan, Breizh, va Bro,
Ha ni da zougen bri
Da viken en hon ti
Da Nevenou hon Ri !

DIG (un manac'h yaouank, o tigeriñ an nor) :

Tad Konwion - ha da Zoue bennozh -
Emañ Nevenou amañ o c'hortoz.

KONWION (al levenez o parañ war e zremm) :

Dig, Doue da vennigo Nevenou,
P' emañ kemennet bremañ e'm metou !

NEVENOU (doare warnañ da vout skuizh - komz a ra evel ur c'hadour, taer hag entanet) :

Setu me ! hag e teuan da'z pete
A-benn war da gemenn gant levenez...
Setu deuet ha klevet din ar c'heloù
Goanaget ganin en aner e'm maner.
Sada me, Tad ker, kannad da'n impalaer,

Pa vezin kiriek war an tir-man, gwir eo,
Pa c'hellin derc'hel evel ma'z on dareo
D'henn ober, Tad ker,
98

Me, Nevenou a venn...

Neoazh, danzen anken 'ra se din em fenn,
Pa rankin gourc'hemenn gouroned ar vro
Ha gouren ouzh pep gouenn estren ken na vo
Deut va dezev da vat ha rezet va Bro !
Erfin, keneil, daoust din bout blin ha skuizh,
Gant millizhien Breizhiz, va c'henvroiz,
E vennan-me, laouen, bout e penn va bro,
D' he herpel ha d' he sevel hael en-dro -
Da lakaat span da grabanoù ganas
Ar Frank a daol anken, hep rank, siwazh,
En hon bro teket ganto 'dal Karl de C'hrot
Ha Breizhiz abaoe, abafet ha sot,
Ne gredont ken gedal gwelloc'h er bed,
N' int ket 'vit krediñ e ve da'r peoc'h e bred ;
Pevare 'paro arre war hon douar
Greiz al levenez hag ar rezid dispar...
Kannadig Hludwig on-me er prantad rik
Ma 'z out lakaet da arriagon war va gwik,
E kêrbenn Ereg ha sez hon tierniezh
Ma ren ar Ragener en e eskobiezh...

(Gant muioc'h a dan) :

Adalek bro-Ereg e chalfomp d' hon pal;
Diouti e tiwano tan un hanren all...
Dav da'n adsav evit an nav rannvroad
Ma vint ganimp unan ha kevan da vat...
Pa ne fell da zen sevel 'vit e genel,
Nevenou laouen 'vezo penn ar brezel.
'Vidon, Konwion, a galon ped hael
Ma sello Doue ouzh brezel hor c'henel
Ha ma veizo Breizhiz reizhted va c'halon,
Mennet ma 'z on em c'hreizon da'r stourm gwirion...
N' eo ket gant grad ec'h asantan da'n antell :
Bout dileuriad ar c'heurvil meur em c'henel !
Diwar-se marse ha mar plij da Zoue,
E vo aesoc'h din faezhañ ar c'haezh ri-se
A zouger bri d' e riez savet er pri :
Re ec'hon breman bro hon enebourion
'Vit derc'hel pell d' hec'h antelloù, Konwion.
Dimp e vo neuze beuziñ an euzhadenn,
Divorañ hor c'henel diouzh lôr an estren.
Salv ma talvezo hon galv e-tal Doue !

99

KONWION :

Neb zo glan e bedenn ec'h ateb Doue
Outañ : goût a rez, ne vo ket bout gantañ,
Gant Tad pep broad pa fiz ervat ennañ.
En anv an Aotrou emañ hon skoazell
Ha trec'h vo drezañ hon riez er brezel...
A-raok mont da'n argad, un dra-rall avat
'Ranker ober, keneil ker, 'vit hon broad :
Lakaat gant grad kement breizhad reizh ha gwir
Da gesentiñ ouzh da veli war an tir,
Ouzh ar breizhad, ket avat ouzh ar c'hannad.
Goude e c'helli bout ri unveliek
Ha kas da vroad d' un argad emskiantek...

Preder bepred kleñvedoù da genvroiz,
Kent dit prientiñ hentoù ar brezel kriz.

NEVENOU:

Mont a ran dispont da sevel ar pontoù
A unano kevan tud hon rannvroioù...
Ped atav ha dalc'hmat evit hon broad
Ha 'vidon ivez, Konwion, keneil mat !

(Em vriata a reont ha Nevenou a ya kuit.)

Diwez an arvest kentañ

* * *

Eil arvest

(Nebeut amzer goude. E sal vras ti Nevenou, e Gwened. War div gador, savet war ul leurenn, emañ azezet Nevenou hag e wreg Arc'hantael. En o sav, izeloc'h, meur a vrientin hag a ledvrientin. En o zouesk, Elleg, un denig bihan dister, penn un torfedour dezhañ, gwisket cheuc'h neoazh. A-zehou, e-kichen Nevenou, Kenoù, Aotrou Kaer, kenderv da Nevenou, bras ha yaouank e arvez.)

100

NEVENOU (ouzh e wreg) :

...Kemener an impalaer, pa lavaran,
Gortozit en ho poz, fenez 'vo aman.

ARC'HANTHAEL (taer ha glac'haret war un dro :

Ar Franked-se bepred a rankomp gedal :
Diwezhat e vezont ivez, tud c'hadal !
Pa vez kel avat da vrezeliañ ouzhimp,
Dareo, Barbared, d' ober glac'har dimp...

(He fenn a gouezh ganti war he brennid, ouzh tu he gwaz, hag e ouel goustadik.)

NEVENOU (gant ur vouezh frealzus) :

Na ouelit ket, Arc'hantael ; e kentel,
En hon touez e ouezo Doue desevel
Milourion a hil mat ouzh kil ar c'heurl
Hag o saezhoù 'faezho ar c'haezh tud izil :
N' heller pell derc'hel d' ur vroeledh ec'hon
'Vel m' emañ bremañ bro hon enebourion...

UR FLOC'H (o tigeriñ an nor) :

Tiern Nevenou, a-berzh an impalaer
Ema 'r c'hemener o c'houlenn degemer.

NEVENOU :

Bennozh Doue ! Kemenn dezhañ dont a-benn.

(Ar c'hemener a zeu tre ha Nevenou a gomz outañ) :

Kevarc'h, Bernhardt, dont war varc'h 'keta zo tenn !
Daoust d'Ingelheim bout pell, deut out e kentel !
Lid 'ranker ober da'r 'serviter fidel',
Prim da zegas dimp gant e varc'h blim keloù

Dispar a-berzh e arloz d'hon douaroù.

(Ouzh an holl) :

Klevit el levenez an nevezded-se
A c'hrad dimp gwell stad ha peoc'h mat 'vit hon re...

BERNHARDT (o tirollañ lizher an impalaer hag ouzh e lenn) :

Deoc'h-c'hwi, tud a Vreizh, salud a-berzh Hludwig !
E kuntell Ingelheim 'm eus fellet din rik
Studiañ kudenn va zud a Vreizh-Vihan
Savet 'm eus da vat da vestr warne unan :
Nevenou a vennan lakaat e penn Breizh :
E'm anv breman emañ gouarner ent-reizh
P' en deus e kentel touet sentiñ ouzhin...

NEVENOU (o sevel) :

'Vit ar grasoù brasañ a zegasit din,
Bennoz, kemenner, a-benn a lavaran,
Degemer dereat deoc'h e'm ser amañ !

(Bernhardt a ya er-maez, goude en devout kevarc'het an dud.)

ELLEG (o tostaat ouzh Nevenou, azezet war e gador) :

A-benn ar fin, gant ar c'hemenn, laouen oc'h ;
Kent pep tra enta e sentfet-c'hwi da'n hoc'h !
Kavout dre gavailh savadusted ar Frank
A blij deoc'h, servijer an deñvalijenn.

(O treiñ davet ar vrientinion arall) :

Ur vezh, Aotrounez, an devezh-man d' hon gouenn !
Mont a ran spontet da gontañ se da'm gwreg
A ouelo 'veldon o selaou truezek
Istor an torfed, un dizenor da'n holl...

(Elleg a ya kuit.)

KENOU (durc'haet da Nevenou) :

Elleg ne vez ket pell o sevel traoù foll ;
Me 'vat vo a-du dalc'hmat gant Nevenou.
Feal 'vin o c'hedal etaldoc'h, Aotrou,
Ar mare dispar da argas an estren,
Da vinnizhien kurunenn Vreizh war ho penn.

(An holl vrientinion a ya kuit en ur gevarc'hiñ Nevenou) :

Bevet Breizh hon Bro ha bevet Nevenou !

NEVENOU (a zeu dirak al leurenn, tra ma steuz ar gouloù a-ziwar ar c'hadorioù) :

Bremañ, setu me 'ta taolet er brete !
Salv ma talvo va stourm e-tal va holl re
Ha ma veizo Breizhiz reizhted va doare,
Pa 'z on gwirion ennon enep da'n den-se
A fell din-me bellañ gant skoazell Doue,
Distromañ e vac'hom diwar va bro-me,
Ha sevel va c'henel e kentel neuze.
Pa vo unanet Breizh kevan dindanon,
E c'hellin teurel gant skoazell Konwion

Va lu war stal Hludwig hag al laeron,
E torrinn erfin chadinier ar Brezhon
Ma flimmino 'n hinon lirazhin e Ballon.

Diwez an eil arvest

102
* * *

Trede arvest

(20 Mezheven 845. Emañ Nevenou e kloastr abati Rodon, o c'hortoz Konwion.
Klevout a reer ar venec'h en iliz o kanañ meulgan sant Meven - diouzh gousperoù
kentañ ar sant.)

Dez gouel sant Meven, e vez hon levez,ez,
A galon vervant, kanal hor c'harantez
Da'n abad Meven, tremenet e ene
A'r glenn-man da'n neñv.

Ur manati mat 'vennas 'kreiz ar c'hoadoù
'Vit pediñ Doue, gwir roue an neñvoù,
Bout en e implij, 'vit e servij hael
E-kichen Gwazel.

'N e bened bepred, e voe Meven skedus
Gant e garantez, e fez evit Jezuz ;
Tad ar Gristenion, paeron ar Vrezhoned,
Gwirion 'vez kanet.

Hon abad, hon tad, evel er manati.
Desk dimp-ni azrec'h ha nec'h ouzh ar pec'hiñ
'Vit mont 'vel ar sent hep laoskentez kentoù
Gant hent an neñvoù.

103
Klod peurbad da'n Tad, penn mat ar broadoù,
Ha d' E Unvab kreñv, olevad an neñvoù,
Ha da'n Awen Glan, a-gevret unanet,
Bremañ 'vel bepred. Amen.

(Kenderc'hel a reer da glevout sonerezh ar gousperoù. Konwion avat,
gwisket gantañ e zilhad eskob, em gav gant Nevenou.)

KONWION (goude en devout briataet Nevenou) :

Sant Meven, dien, a oa breizhad ken mat
Ma c'hell hon skoazellañ er bell hag er gad.
E lid a glevit...

NEVENOU (entanet) :

Hag e trid ar galon
O selaou mouezhioù fraezh ar venec'h vrezhon.
Rodon ha Konwion hag an abati
Vo benniget da viken muiget hini
Gwazel gant broadelourion hael hon bro...
Pedit tra ma vedfomp ar Reizhted en-dro.
Gant mall emañ Gall o tont trema Ballon ;
Pep bugel kruget 'youc'h al lugan brezhon :
Breizh atav ! 'meze, da'r Gad 'vit hon Broad !
Parlochañ 'ranko Karl, ar marlonk frankat...
Heol, sav bagol ha reol ar stourmad,

Gwell vo dimp mervel eget tec'hel divat...
Emaon o vonet, va bennig, Konwion,
Evit ma lidfomp ganit goude Ballon
Ar c'houroned vrezhon, trec'hidi wirion.

(Nevenou em laka war e zaoulin ouzh treid Konwion.)

KONWION (o lakaat Nevenou da sevel) :

Sav en-dro, â va mab, gouron da viken,
Gonideg ar Rezid, lidet vo da ren ;
Arabat da'r c'hadour kouezhañ da'n daoulin.
Bennigañ laouen ar pennour meur a rin,
En anv an Tad, ar Mab, an Awen Glan.
Amen.

(Ober a ra sin ar groaz war Nevenou.)

104

Damantet ha pedet vo amañ
Gant karantez 'vit ar re zo er brezel ;
Ha fenez en iliz benenned hael
Ar geoded 'bedo Doue d' ho tevezañ ;
Ha dalc'hmat fiziit ervat ho kad ennañ.
Bevet Breizh, Nevenou ; sevel 'ray en-dro ;
Bremañ, kit davit ar Rezid ha ra vo
Boz ha buz ha buhez da benn bras hon bro.

(Stouiñ a ra e benn, tra ma 'z a Nevenou kuit.)

Erziwez diraezhet eo dimp an Devezh ;
Deuet eo ar pred a c'hedemp a-zifezh...
Luc'h, heol, koroll uc'h d' hol luoz illur ;
Bez kannad an Tad, penn ha Doue ar gur.
Hag ar c'houroned ha kampioned vrezhon,
Renet gant Nevenou war dachenn Vallon,
A c'hello gonit an dellid evit Breizh,
A ranko stankañ 'n hent da'r Franked direizh
Hag o c'has dic'hras hag asik d' o bro bell
Ha chom distrom diouzh o mac'hom hag o bell.
Sed ar bedenn, Doue, diwanet em c'hreiz
'Vit va fobl ma vo bev en-dro va bro, Breizh.

(Digeriñ a ra dor an iliz ma eo peurganet ar gousperoù ha mont kuit drezi.)

Diwez an trede arvest

* * *

Pevare arvest

(E sal vras ti Nevenou, e Gwened. Evel en eil arvest, emañ an div gador war al leurenn. A bep tu da 'l leurenn, bannieloù Breizh, skoedoù an navrannvroad ha katarouezioù gouroned Vallon. Daou vilour zo er sal, unan a bep tu da 'l leurenn ; ur floc'h e-kichen an nor. Sklêrijennet-kaer eo ar sal gant bannoù an heol. Er-maez e klever tud o kanañ.)

105

An aourc'heotenn stropadennet,
Morenniñ a-benn en deus graet.
Argad !
Morenniñ a-benn en deus graet.

Amalek eo e-tal Bro-C'hall ;
Al latar a-led ha teñval...

Amzer lug ha rugenn direizh ;
Bugel kruget 'youc'h lugan Breizh...

Bevet Nevenou, leviour reizh,
O sevel kevan e Vro-Vreizh.

E Ballon, gouroned ar vro
'Deus gonezet 'n hinon en-dro.

Emgann a voe war c'hlann ar stêr
Ma annez ur manati kaer.

E-kichen Baen war an dachenn,
Dez warn-ugent a Vezheven.

Breizhiz war varc'h o tarc'haouiñ
Gant arflev war dud ar c'haezh ri.

Ar Saozon dic'houest a gouezhe :
Rouestl e-touez renkoù o arme.

Saezhoù digant ar Vrezhoned
'Dape divezh ar c'haezh Franked.

Da'n noz e voe span da'n argad ;
En anhun 'van ar Gall avat.

Antronoz, pa oa fall e stal,
Teñval e dal, 'tec'has ar Moal.

Kollet da vestr an estrenion
Penfestin, luest ha kalon.

Kaeret devezh brouer Ballon ;
Rezet Breizh, salvet ar Brezhon.

Nevenou 'vezo penn bepred ;
Da viken 'vezo enoret.

106

(Nevenou hag Arc'hanthael a zeu tre, war o lerc'h brientinion Vreizh, en o zouesk Kenoù, Aotrou Kaer. Azeziñ a ra Nevenou hag e wreg war an div gador-veur. Pa vez sioulaet da lavarerezh an Aotrounez, e lavar Nevenou.)

NEVENOU :

Breman, p' ema'n holl dud amañ dastumet.
Ra vezo galvet ha klevet an ebed.

(Ar Floc'h a zigor an nor. Konwion hag un nebeut ebed all a zeu tre. An holl zo gante o dilhad-manac'h hag o bazh-abad ; Konwion avat zo gwisket e zilhad-eskob gantañ. Nesaat a reont ouzh kador Nevenou hag e gevarc'hiñ dre stouiñ o fenn. Diouzhtu avat, evel en doare da virout ouzh abad Rodon a stouiñ dirazañ, e sav e zorn en ur lavarout :))

Selaou da geloù a c'hellomp, Konwion.

KONWION (e holl genvreudeur en-dro dezhañ) :

Me, Konwion, abKonon, eskob Rodon,
Hag a-rad Doue abad ar manati,
E-ser va breudeur ker ha 'keñver hon Ri,

A garez garv ha lavarout a-zevri
An eskibion frank, riblerion giboù sakr,
Tud displeal o stal ha Franked fallakr,
A arganta'r vriwerzh ouzh ar gloareged...
Envel a rafen Ragener a Wened
- Doue d' e bardono : aet eo da'r bed all -
Goude bout enebet gant an eskeb fall
Ouzh savadur abati Rodon er penn
Derou hag e-ser tiern Naoned pergen,
Pa lakjont da dalvoudus-dreist da c'halloud
Ha nerzh an impalaer glannoù ar stêr Oud...
Suzan zo bremañ eskob dic'hlan Gwened ;
Feliz e Kemper, Liberal e Leon,
E Dol, an abostol bagol Salakon,
Hag ivez eskibion Naoned ha Roazhon :
'Vel beleion simoniek ha difeson
Ar re-se a lavaran a garezomp
Evel ma karezer a-gor diragomp
Hon enebidi, eskeb frank ha peb-all
A blege diabeg rak Marc'heg ar Fall.
Gwelet 'm eus ar Pab, displeget d' e Veurded
C'hoari fallakr ha dall ar re damallet ;
107

Hor c'homprenet en deus hag hon benniget,
Ra vo bev Leo Bevare, eskob mat,
E-pad pell c'hoazh 'vit hon eurvad hag hon grad.
Dindan renerezh Maen, eskob en Aled,
Brezhon kalonek ha gouron hollvrudet,
A-benn nemeur bremañ em gavfomp kevret.
E maner Koadlouc'h, hanter-hent eus Gwened,
Diskaret e vo ar re-se karezet,
Bet lakaet da eskobed gant ar Franked.
Dilennet e vo en o lec'h pennoù mat
Da ren ar vroiz 'n un doare hegarat.
Nevenou er penn a reno kalonek ;
E Dol e vo lakaet da hollveliek :
Ar gurunenn vo benniget war e benn ;
Levenez e vo an devezh-se d' hon gouenn !

AN HOLL VRIENTINION :

Bevet Breizh hon bro ha bevet Nevenou !

(Nevenou a ziskenn davet Konwion ha lakaat e c'hlin war al leur da
c'houlenn bennozh an abad. An holl a bleg o glin.)

NEVENOU (e-unan en e sav) :

En anv an Tad, ar Mab, an Awen Glan,
Laouen e vennigan penn ar vroad-mañ
Hag an dud kalonek, gouroned Vallon,
O deus gonezet an hinon da'r Brezhon.
Manet kevan gant pep unan va bennozh,
Amañ war an douar trema'r baradoz.

(Em vriata a ra Konwion ha Nevenou. An holl ebed a ya kuit. Klevout a reer
mouezhioù menec'h o kanañ an " Te, Doue a veulomp ", tra ma tiskenn ar ouel.)

DIWEZ

NOTENNOU EVIT KELENN AN ISTAR

gant Kelennerion Devezhioù Studi an Deskadurezh Vroadel

PERAK KELENN AN ISTAR ?

Kompren zo anaout an tremened.

D' ar skoliad a grog gant kentelioù S.A.D.E.D. ez erbeder ar rummad Istor. Da bep ezel eus ur gevredigezh e kelenner istor ar gevredigezh. Da bep emsaver e kelenner istor an Emsav.

Goulenn a c'haller perak ha d' ar goulenn-mañ e klaskimp respont.

Ar gevredigezh ma vevomp ne anavezomp nemet ur mare resis anezhi, hor mare. Evel ma ne varner ket un den goude anaout ur mare eus e vuhez, ne c'haller ket kompren ur gevredigezh en ur mare hep anaout he zremened.

Darvoudoù zo c'hoarvezet araozomp er gevredigezh ma vevomp. Gallout a reomp danevellañ an darvoudoù-se dre venegiñ al lec'hioù, an deziadoù hag ivez ar munudoù war an doare ma 'z int c'hoarvezet. Da skouer, evit danevellañ stagidigezh Breizh ouzh Bro-C'hall e c'hellomp kontañ :

- drouziwezh Sant-Albin-an-Hiliberenn e 1488,
- dimeziñ Anna Vreizh ha feur-emglev 1532,
- an emsavadegoù e Breizh etre 1532 ha 1789,
- an Dispac'h Gall hag e heuliadoù e Breizh.

Hanez .

Ar pevar darvoud pe strollad darvoudoù-mañ a c'haller dezrevellañ o reiñ resisadurioù war an deziad, al lec'h, an doare ma 'z int c'hoarvezet. En ur ober an dezrevell-se avat ne reomp ket Istor c'hoazh er ster strizh ; ur c'hammed kentañ a reomp etrezek an Istor. Ma ned eomp ket pelloc'h eget ar c'hammed-se, n' hor bo graet nemet Hanez.

109

Istor.

Mar klasker mont pelloc'h, mar klasker kompren an darvoudoù, lakaat a-wel arbennoù ha heuliadoù pep hini, savelañ al liammoù etrezo, mar kaver ar poell eus un darvoud d' egile, e reer Istor.

Disheñvel eo Istor stagidigezh Breizh ouzh Bro-C'hall diouzh hanez an hevelep darvoud. An Istor a roy dimp da gompren perak eo deuet rouantelezh kreñv ur bobl emren da vezañ stag ouzh ur vro estren ha da vezañ suj dezhi. Lavarout a raimp ez eo bet stagidigezh Breizh ouzh Bro-C'hall distrujidigezh ur Stad ha sujidigezh ur bobl d' unan all hag e studiomp arbennoù ha heuliadoù an hevelep darvoud war an tachennoù kevredigezhel, armerzhel, bredoniel (1), stuzegezhel.

An hanez a ro daveennoù d' an Istor.

Da skouer : feur-emglev 1532.

An darvoudoù a zo c'hoarvezet war an dachenn, ar brezelioù, ar feurioù-emglev, an euredoù, h.a., ne dalvezont en Istor nemet da reiñ daveennoù en egor hag en amzer. Pa studiomp hanez e lec'hiomp hag ez amzeriomp an darvoudoù. Pa

studiomp Istor e roomp o fouez d' an darvoudoù. Gant feur-emglev 1532 e kavo an istorour un dave resis da stad an darempredoù etre Breizh ha Bro-C'hall en ur mare eus o emdroadur. Diouzh ar savboent hanezel e vemp techet da gompren ar feur-emglev evel derou ur prantad nevez, da sellout hepken e dalvoudegezh e-keñver gwir. Ar sell istorour a ziskouez da gentañ ar feur-emglev evel sielladur stad an darempredoù etre an div vro.

(1) Ar vredoniezh zo studi an emzalc'hioù, an doareoù m' en em rener hervez an degouezhioù. Ar stuzegezh zo hollad boazioù ha kredennoù ur bobl en ur mare.

110

Pouez an hanez en Istor zo pouez ar c'hartennoù en douaroniezh.

Pouez an hanez en Istor zo, en un doare, evel pouez ar jediñ er riñvoniezh, pouez ar c'hartennoù en douaroniezh. Ar pouezusañ eo an Istor, ar riñvoniezh, an douaroniezh. Ar jediñ, ar c'hartennoù, an hanez n' int nemet binvioù, ha daoust ma n' eo ket fentus bepred e rankomp deskiñ ober ganto.

Pa jeder, pa reer kartennoù, e reer riñvoniezh dre ret. Heñveldra pa reer hanez e reer Istor dre ret. Anat eo da skouer ne c'haller ket danevellañ kement tra a zo c'hoarvezet : un dibab a ranker ober e-touez an darvoudoù. Dre ret enta, panave nemet dre e zibab, e ro an daneveller da anaout e soñj diwar-benn an darvoudoù. Pouez a ro da zardvoudoù 'zo, lezel a ra reoù all a-gostez, kinnig a ra a-benn ar fin e zoare da veizañ an tremened.

Daou seurt levrioù Istor Breizh ez eus : hervez ma 'z int savet gant Breizhiz pe gant Gallaoued.

Fraezh eo kement-se el levrioù savet war Istor Breizh. Darn anezho a ganmeul tudennoù hon tremened oc'h ober gouroned eus Pontkalleg, ar Chouaned, h.a. Un doare n' eo ken evito da glask reiñ d' al lennerion vreizhat fiziañs enno o-unan hag en o fobl. Evel ma lavaras Roparz Hemon avat, souezhus eo evelato gwelout diouzh un tu pegen ampart, speredek ha kalonek e voe pennadurezhioù Breizh a-hed ar c'hantvedoù, ha diouzh an tu all pegen mantrus eo bet an disoc'h eus kement-all a oberoù dreist.

Diouzh ur savboent enebet ouzh hemañ e c'haller stadañ n' eus bet e Breizh stourm efedus ebet abaoe ar Rouantelezh hag alese ober eus Pontkalleg hag ar Chouaned tud diampart ha digalon, eus Breizhiz a wechall tud warlerc'hiet ha kilstourmerion.

An eil savboent eo an hini gall. Er savboent kentañ ez eus un egin a savboent brezhon.

Diouzh ar savboent gall n' eus ket a Istor Breizh dioutañ e-unan ; echuiñ a ra forzh penaos en Istor Frañs, ha ne c'hell enta bezañ nemet ur skourr tremenet ha dibouez eus Istor Frañs. Diouzh ar savboent gall ez eo ar Vrezhoned ur rannad C'hallaoued warlerc'hiet eus Kornog Frañs, hag o Istor a-vremañ ne c'hell bezañ nemet un arvez a eil renk eus Istor Frañs.

111

An istorourion vrezhon kentañ a rankas enebiñ ouzh ar savboent gall.

Gwellaennoù a zeuas tamm-ha-tamm da c'houde.

Ar meizadur nevez eus Istor Breizh diazezet gant Breizh Atao, a glote gant politikerezh ar Strollad er mare-se.

An istorourion vrezhon kentañ o deus bet da enebiñ ouzh ar savboent gall, ha setu moarvat perak o deus dreistmeulet hon tud veur hag hon tadoù dre vras. Un emzalc'h emsavel e voe hini An Arc'hantreg, hini La Borderie, hini Danio ivez, daoust ma 'z eo diaes marteze ober un istorourez anezhi. Un emsaverez eus hec'h amzer e voe avat, hag he levr, mar chom eeunik, a voe savet evit entañ ar spered broadel ha digemplezhañ Breizhiz.

Merzet e voe gant an Emsav e-unan ar gwanoù anat a oa gant levrioù hon

istorourion gentañ, ha gwellaennoù a zeuas tamm-ha-tamm gant an istorouriezh vrezhon. E 1927 e verke Breiz Atao (niv. 1, rummad nevez, 01 09 27) e oa bet diglok al levrioù Istor Breizh embannet betek neuze peogwir e ranked anaout Istor Frañs evit ober ganto ; merkañ a ra ar ret ez eo sevel ul levr klok drezañ e-unan o lec'hiañ Breizh en Europa hag er Bed. Ne c'haller ket meizañ evit Breizh un Istor dezhi ma ne reer ket eus Breizhiz ur bobl. Klotañ a rae ar meizadur nevez eus Istor Breizh diazezet gant Breiz Atao ouzh an ezhomm diskuliet en hevelep mare gant an Emsav da Vreizhiz da « vestroniañ o zonkad », hervez ul lugan eus ar Strollad.

An Istor evel anaout zo e dalc'h an Istor evel ober, hag a-geveskemm.

Kejañ a reomp amañ gant ur perzh all eus an Istor. Gwelet hon eus penaos ez eo an Istor un anaoudegezh donoc'h diorreet diwar an hanez. An anaoudegezh-se, mard eo ereet diouzh un tu ouzh he frientidigezh kalvezel ez eo an hanez, a zifourk diouzh an tu all en ur pleustr fetis ; ar pleustr fetis-se o vezañ eviti kalz muioc'h eget un dedalvezadur (1), pa ro e gwirionez he furm dezhi.

(1) Dedalvezañ zo lakaat da dalvezout.

112

Sellomp en-dro ouzh ar skouer hon eus roet amañ diaraok : an doare nevez da anaout Istor Breizh degaset gant Breiz Atao a glote, hon eus lavaret, gant pleustrerezh politikel ar Strollad er mare-se, met n' eo ket a-walc'h lavarout e tisoc'he politikerezh ar Strollad eus an anaoudegezh istorel nevez en doa diazezet, ken gwir ha ret-all eo lavarout ez eo pleustr politikel ar Strollad a roas he furm d' an anaoudegezh istorel nevez. Ha pouezus eo se : an anaoudegezh istorel en deus ur strollad tud en ur mare zo liammet-strizh ouzh oberoù ar strollad-se er mare-se, da lavarout eo ouzh e Istor er mare-se end-eeun. Stadañ an devoud-se zo stadañ ne c'haller ket disrannañ an anaout istorel diouzh an ober istorel e nep mare. Menegiñ a reer an devoud-se o lavarout ez eo istorek an Istor hag o komz eus istoregezh an Istor : an Istor evel anaout zo e dalc'h an istor evel ober hag a-geveskemm.

Meizidigezh hec'h Istor gant ur gumuniezh tud zo un disoc'h eus hec'h Istor e pep mare.

Pep kumuniezh tud, pep pobl he deus un Istor ; tud o vevañ a-gevret o deus un tremened boutin ; n' eo ket dre zegouezh emaint o ren kedvuhez a-gevret. Dre berzh ar gumuniezh ma vev he deus pep hinienn ur gomprenidigezh eus ar bed hag alese ur vezidigezh eus an Istor o klotañ gant ar vuhez renet ganti er gevridigezh-se. Diouzh an tu all, ar gevredigezh hec'h-unan ha kement tra a zo anezhi, betek ar vezidigezh he deus anezhi hec'h-unan, zo an disoc'h eus hec'h Istor. A-se e tennomp div stadadenn : emskiant an hinienn zo bepred gwriziennet e kedvuhez ar gumuniezh pe ar c'humuniezhoù ma vev ; an emskiant, forzh pe emskiant, hiniennel pe kedvuhez, zo bepred istorek, rak da gentañ he doareoù-gwelout zo bet goveliet gant an Istor kent, ha d' an eil dre he natur end-eeun e vez ar bed evel un Istor o treiñ.

113

Stag eo hor meizadur eus Istor Breizh ouzh hon labour a-vremañ hag oc'h emdreiñ gentañ.

War un dachenn bleustrek n' eus ster na pouez gant darvoudoù an tremened nemet e kement ha ma 'z int stag ouzh ar pezh a reomp bremañ, e kement ha ma roont dimp da gompren hon ober a-vremañ. N' eo ket enta Istor Breizh un dra difiñv, sonnet da viken : ar meizadur hon eus-ni anezhañ en Trede Emsav zo disheñvel diouzh meizadur hon istorourion gentañ, disheñvel ivez diouzh ar meizadur o doa tud vBreiz atao anezhañ. Stag eo ouzh hon labour a-vremañ hag oc'h emdreiñ gentañ.

Al levrioù savet gant Breizhiz a-hed ar c'hantvedoù a-zivout Istor Breizh

a ra deomp gouzout penaos e veizent o Istor, da lavarout eo o oberoù, hag er c'heñver-se da gentañ ez int prizius. Met ral a wech e c'hellomp adkemer d' hon re ar savboentoù a gemerent : mar bevomp en hevelep Istor hag int, n' emamp ket en hevelep prantad hag int eus an Istor-se, hag en hevelep doare dres m' en deus emdroet an ober brezhon, en deus ivez emdroet an anaout brezhon. Barn stagidigezh Breizh ouzh Bro-C'hall zo da skouer evidomp-ni bremañ kalz aesoc'h eget na oa da istorourion ar mare.

En hevelep doare, meizadur Istor Breizh goude an Trede Emsav ha da vare ar Stad Vrezhon a vo disheñvel krenn moarvat diouzh hon doare a-vremañ.

Ober Istor zo klask ar poell etre hon ober hag ober hon diaraogerion.

Met n' omp ket degouezhet c'hoazh er par-se. En Istor Breizh hag en hini an Emsav hon eus da gavout an darvoudoù a ro dimp da gompren stad-vremañ an Emsav ha stad-vremañ Breizh. Ar pezh a reomp a ro ur ster da zardvoudoù an tremened ha pa reomp Istor hon eus da glask ar poell etre hon tremened hag ar pezh ez omp, etre hon ober hag oberoù hon diaraogerion.

N' eus ket a Istor Breizh er-maez eus an Emsav.

Nerzh-bevañ ha -krouiñ pobl Vreizh, bet anat gwechall d' an holl, zo marv hiziv diouzh ar savboent gall, rak er savboent gall emañ ar mennadur da zianaout an Emsav, hag en Emsav emañ hiziv dalc'het ent emouiziek nerzh Breizh. N' eus a Istor Breizh nemet evidomp, ha n' eus a Istor Breizh evidomp nemet peogwir e vuhezomp nerzh Breizh e kevredigezh an Emsav ha peogwir e labouromp bemdez da ziorren an nerzh-se.

114

PENAOZ MEIZAÑ ISTAR BREIZH A-RAOK AN EMSAV ?

Istor an Emsav a grog gant ar stagidigezh.

Istor an Emsav a grog gant stagidigezh Breizh ouzh Bro-C'hall. Ezhomm hon eus da gompren an darvoud ez eo bet ar Stagidigezh evit kompren end-eeun an darvoud ez eo an Emsav. Kompren ar stagidigezh hon degas da studiañ amzerioù koshañ ar vro ha kavout er morad a zardvoudoù o deus graet buhez Breizhiz er mare-se ar re a ziskouez al lec'h a gemer an Emsav en Istor.

Ur vuhez virvidik a rene e Breizh e grez ar Stad Vrezhon kentañ. An eil Stad Vrezhon a roy buhez-krouiñ da Vreizh en-dro.

Hep mont marteze betek ar Gelted kozh hon eus ezhomm gouzout ez eus bet e Breizh e-pad ar Rouantelezh ur vuhez virvidik ; bevañ a rae pobl Vreizh gant ur stuzegezh a zeree outi hag ouzh hec'h amzer. Ar frammoù politikel, ar frammoù kevredigezhel pe meradurel, da skouer, hag ar vuhez krouet dre ar frammoù-se a glote kenetrezo ; kempouez kevredadel gwirion a rene er Stad Vrezhon.

Heñvel ouzh ur patrom stuzegezhel eo ur Stad : emañ he stummoù oc'h emdreiñ gant an amzer dre vastañ da ezhommoù nevez ar bobl, o klotañ gant speredegezh hogos difiñv ar bobl-se. Pa lavaromp bremañ e fell dimp sevel ur Stad Vrezhon e fell dimp lavarout ez omp mennet da sevel ar frammoù a aotreo da bobl Vreizh krouiñ en-dro ur bed dezhi a vo bed brezhon an 20^t kantved.

Ar Stagidigezh n' he deus ket diverket an emzalc'hioù brezhon.

Stagidigezh Breizh ouzh Bro-C'hall zo distrujidigezh ar Stad Vrezhon, sujidigezh hor pobl d' unan all. Heuliadoù ar Stagidigezh a gaver war an dachenn bolitikel, elese an tachennoù kevredigezhel, armerzhel, bredoniell, h.a. Evelkent, mard eus bet anezhi un troc'h e buhez ar Vrezhoned, n' he deus ket ar

Stagidigezh miret ouzh ur bern elfennoù a rae buhez pe zivuhez ar bobl vrezhon a verkañ hec'h emzalc'h meur a gantved goude.

115

An drouziwezh a zeuas diwar an digalon. Breizhiz a werzhas o bro gant ar spi da chom bev.

Splann eo evit an armerzh pa gendalc'h er 16t ha 17t kantved war al lañs kemeret e-pad an Dugelezh. Lakaet er-maez prantad ar brezelioù a relijion ez eo pinvidik ar vro. An embregerion vrezhon a zalc'h da bleustriñ ar marc'hadoù anavezet abaoe pell, hogen tamm-ha-tamm e weler o paotaat an embregerion estren er porzhioù brasañ, Sant-Malou ha Naoned da skouer. N' eo ket hepken al lezennoù gall hag ar brezelioù renet gant Frañs ouzh arvalion ar c'henwerzh brezhon eo a zistrujas armerzh Breizh. Digasted, diintrudu hag abafted an embregerion vrezhon eo ivez.

An hevelep arbenn zo d' an drouziwezh armerzhel ha d' an drouziwezh politikel. Da gentañ o deus Breizhiz distaolet o rezid politikel, asantet bezañ sujet d' ur galloud estren. E-se o deus kredet bezañ disammet eus an emell da wareziñ o buhez. Ar peoc'h e voe an arguzenn vras a-du gant ar Stagidigezh : tu ebet ne ve evit Breizh da chom dieub hep ma savfe brezel gant Frañs, hag ar brezel a vije bet marv ar vro. Breizhiz ne gredent ket ken e oant barrek da vevañ o-unan. Gwerzhet o deus o bro gant ar spi da chom bev.

Ar Stagidigezh zo un darvoud en Istor diempradur ar gevredigezh vrezhon. Frouezhioù an diempradur : Divyezhegezh renkadel ha douaroniezhel.

Evit kompren ar Stagidigezh, Istor Breizh da heul ar Stagidigezh ha zoken Istor an Emsav e ranker sevel pelloc'h en amzer. Ret eo distreiñ d' ar mare m' he deus Breizh kollet he c'hreizennoù kevredigezhel ha war un dro hec'h unded. Ar Stagidigezh ned eo nemet un darvoud en Istor diempradur ar gevredigezh vrezhon.

116

Unan eus arouezioù splannañ seurt diempradur eo emzalc'h ar c'hendereoù-leviañ e-keñver ar brezhoneg. O tilezel ar brezhoneg en 12t kantved, e tistrujent unded ar bobl vrezhon hag e prientent he faezhidigezh. Skrivet eo ar C'hustum Kozh-Meurbet en ur yezh estren d' ar bobl ez eo eztaol he speredegezh. An disrann etre Breizh-Izel ha Breizh-Uhel n' eo ket un devoud naturel pe frouezh politikerezh ar Stad C'hall hogen unan eus disoc'hoù an diempradur. Ar gevredigezh vrezhon he doa kollet hec'h unded endeo da vare ar Stagidigezh. Pep kendere a emdroe ent distag diouzh ar c'hendereoù all. Komz a c'haller koulskoude eus ar bobl vrezhon, met displeberet eo hec'h unded, elfennoù pennañ eus an unded-se o vezañ aet da get, an emskiant anezhi o vont war zispisaat, an nerzhoù-frammañ enni o kilañ rak an nerzhoù-diemprañ.

...stourmoù aner an noblañs er Breudoù,

Arabat bezañ touellet gant stourmoù taer Breudoù Breizh e-pad an emrenerezh. Tennañ a raent dreist-holl da virout pep tra digemm e Breizh, betek nac'h degemerout ar gwellaennoù furañ. Ne oa nemet noblañsoù er Breudoù hag ar brasañ niver e oant er Stadoù. O emzalc'h a-hed an emrenerezh a ziskouez e tifennent ur gweladur eus ar gevredigezh hag anezho o-unan a oa distag a-grenn diouzh buhez ar vroad. En em ren a raent diouzh patromoù stuzegezhel hag ur vrizhsperedegezh diazezet war an « enor ». Dindan warez ar Stad C'hall o deus gallet kenderc'hel da gaout ul lec'h er gevredigezh na glote mui abaoe pell gant ar roll a c'hoarient e gwirionez.

...emsavadeg vojennel ar Chouaned, na ouejont nemet difenn un tremened marv,

Ar Chouaned a grede dezho difenn ar relijion o sevel a-enep d' an Dispac'h

Gall hag a-du gant ar roue. Evit gwir e tifennent un urzh kevredigezhel aet da get, ur gweladur kravezel eus ar bed a oa bet o ren er Grennamzer. Gwelloc'h e oa dezho un tremened marv ma o doa o flas eget ur bremañ n' o doa kemeret perzh ebet en e grouidigezh ha na welent ennañ plas ebet evito nag evit talvoudoù o buhez. Ent ergorel ez eus poan o kompren emzalc'h kouerion Vreizh pa stourment evit ur rouantejezh he doa o rivinet gant an tailhoù ha morad he c'hefridiaded sunerion hag a-enep d' un dispac'h a roe dezho an tu da zisteurel gwaskerezh ar roue ha da biaoañ o douaroù. Aes e teu ar gomprenidigezh da vezañ pa lakaer e kont e oa c'hoazh frammet bedouriezh (1) ar werin vrezhon hervez ar patrom krennamzerel : o bed a oa bepred ur bed kravezel ma edo ar roue hanterour etrezo ha Doue hag ar grouadelezh. En em dennañ a raent er bed mojennel-se n' eo ket evel en ur c'hreñvlec'h a feiz, met evel en ur repu a zic'hoanag. Arouezioù fetis ar bed-se e oa ar roue hag ar veleion : o difenn oa e zifenn. Met en ur ober se ne raent nemet difenn un tremened marv. Aze hon eus un azon all eus an dinerzhadur ma edo pobl Vreizh : kentoc'h eget teurel troad er bremañ evit e vestroniañ, oc'h embann frankiz Vreizh hag oc'h emgannañ eviti, pezh a emplege ul lamm war-raok hag ar spered-krouiñ, e kiljont en tremened, o tiskouez e oant marv d' an Istor pe, evel ma lavarer c'hoazh, edont en anistor.

117

...hekleverezh ar vourc'hizion ouzh an Dispac'h Gall, evel ouzh ar Reverzhi C'hreantel, o tanzen ar sujidigezh politikel hag an isdiorreadur.

Ken arouezius-all eo emzalc'h ar vourc'hizion e-pad an Dispac'h gall. Hekleviñ a rejont ouzh un darvoud estren en hevelep doare ma en em rene bourc'hizion Frañs, hogen n'o doa ket sammet en o bro ar roll o doa sammet bourc'hizion Frañs en o hini. Aet int a-du gant an Dispac'h Gall o krediñ bezañ Gallaoued hag o tinac'h Istor o bro. Fellout a rae dezho krediñ e oa steuziet ar bobl vrezhon ha ne oa mui nemet an « Nation ». Ur repu a gavjont int ivez en Dispac'h Gall, da heul o diouer eus ar galonded a oa ret da grouiñ ur Stad Vrezhon war zismantrou ar rouantelezh c'hall e Breizh.

Un emzizalc'h heñvel a reas ar vourc'hizelezh vrezhon en 18t, 19t hag 20t kantved da geñver ar Reverzhi C'hreantel ; p' edo bourc'hizelezhioù ar broioù all o taspugn ar c'hevala a roas tro goude d' ar greanterezh da ziwanañ war o douar, ne ouezas bourc'hizion Vreizh ober netra nemet menel abaf ha, pa stagas an ijinerezhioù nevezc'hanet da c'houlenn kevalaou, mont afo da ginnig o re, o tibourc'hañ e-se Breizh eus he barregezh c'hreantelaat, hag ouzh he lakaat war hent an isdiorreadur.

(1) Bedouriezh un den, ur bobl zo an doare ma kompren ar bed, ar vuhez, an tonkadur.

118

Kollet feiz he doa pobl Vreizh en un dazont broadel.

Kemend-all a zilezioù, a giladennoù, a zigaloniezh a ziskouez a-walc'h he doa pobl Vreizh en he fezh, e-maez un dornadig hiniennou, kollet feiz en un dazont broadel ; evito he doa paouezet Breizh a gemer perzh en Istor hag ez asantent, gant pe hep mezh, da vezañ en anistor.

ISTOR AN EMSAV

Istor an Emsav hag e dri frantad.

An Emsav en deus un Istor. Gwrizioù en deus an Emsav en tremened : hon ober a-vremañ zo diazezet war labour tud pe aozadurioù kent. Istor an Emsav a lakaer da gregiñ gant an embregadennoù kentañ a stourmas da ademprañ kevredigezh Vreizh. Setu perak e seller ouzh mare ar Stagidigezh evel mare derou an Emsav : staget e oa Breizh ouzh Frañs enep da youl ar vrogarourion vrezhon ; kregiñ a reas ar re-mañ diouzhtu gant an emell da freuzañ ar sujidigezh ma oa kouezhet ar vro. Padout a ra bepred o stourm. Ent pleustrek koulskoude e verker derou an

Emsav arnevez er bloaz 1843. Rannañ a reer Istor an Emsav arnevez e tri frantad, a anver an Emsav kentañ (1843-1918) an eil Emsav (1918-1945), an trede Emsav a anavezomp bremañ.

An Emsav politikel kentañ.

An Emsav politikel kentañ zo rannvroelour en derou, gant an Association Bretonne, krouet e 1843, an Union Régionaliste Bretonne, krouet e 1898, hag ar Fédération Régionaliste de Bretagne, krouet e 1911. Dont a reas da vezañ broadelour ar Strollad Broadel kentañ savet e 1911.

119

Breizhiz a rank ren war Vreizh.

Broadelourion an Emsav kentañ a grede dezho e vefe a-walc'h kemmañ renerion Vreizh evit adsevel ar vro. Difenn a raent kement tra a ziforc'he Brezhoned diouzh Gallaoued, ha ken taer e oant pa zifennent ar gwiskamantoù ha pa zifennent ar yezh. Ne glaskent ket didoueziañ en aspadennoù stuzegezhel ar sevenadur tremenet ar pezh a c'hallfe talvout da batrom d' ur vuhez nevez e Breizh. Ar re gentañ int bet avat o veizañ e ranke Breizhiz ren war Vreizh.

An Emsav sevenadurel kentañ ha kentañ unvanidigezh ar yezh.

An Emsav sevenadurel kentañ a gav diazez d' e ober gant al labour graet araozañ war ar yezh. Gant Emglev ar Skrivagnerion e voe unvanet evit ar wech kentañ ar yezh hag ar reizhskrivadur e 1907. E Breizh evel e pep bro he deus unvanidigezh kentañ ar yezh hag ar reizhskrivadur ur pouez istorel bras. E Breizh ez eo bet labour an Emsav sevenadurel kentañ.

An eil Emsav politikel : Breiz Atao hag an eil Strollad Broadel. Digor betek re d' ar preder estren.

En eil Emsav e kaver c'hoazh ar rannadur etre politikerezh ha sevenadur. Eus 1918 da 1945 e labour Breiz Atao war an dachenn bolitikel pleustrek, o kenderc'hel war lañs an Emsav politikel kentañ. Daoust d' o strivoù ne zeu ket a-benn tud vBreiz Atao d' en em dennañ a-dre ar meizframm gall, hag alese ez eo gwariet o meizadur eus ar bed. Levezonadus e chomont ha digor betek re d' ar preder estren : M. Duhamel, dezhañ koulskoude ul lec'h pouezus er Strollad, en kuita evit mont da sokialour gall. E-pad an eil brezel-bed ez eo levezonet un nebeut izili eus ar Strollad Broadel gant preder alaman ar mare. A-du-rall, etre an daou vrezel hag abaoe e vez sellet ouzh an Dispac'h Iwerzhonat evel ouzh ar skouer eus ar pezh a zo d' ober e Breizh. Mar deu keal an dispac'h da annezhañ e speredoù ar vroadelourion e vez meizet muioc'h evel distruj ar Stad estren eget evel krouidigezh ur vro hag ur Stad nevez. Alese ne zeu ket a-benn ar Strollad da ziazezañ un ober politikel kempoell : henn diskouez a ra darvoud ar mouezhiadegoù gall eus 1930 ; Breiz Atao a vennas kemer perzh enno ha da heul e kouezhas en un enkadenn a zisoc'has gant disrann ar Strollad e 1932.

120

Keal an Dispac'h ret, keal ar Stad Vrezhon, bruderezh aozet mat, met labour renet e-barzh ar framm gall, stummadur gall an emsaverion.

Gant an eil Strollad Broadel e voe prientet elfennoù kelennadurezh politikel an Emsav : keal an dispac'h ret, keal ar Stad Vrezhon da sevel pergen ; ouzhpenn-se, dre ur bruderezh aozet mat ha kalonek e voe tizhet hollelezh ar bobl vrezhon gant mennozioù-diazez an Emsav broadel. Renet e voe avat labour Breiz Atao hag an eil Emsav politikel betek ar penn pellañ e diabarzh ar framm gall, e galleg ha gant tud n'o doa nemet ur stummadur gallek. Dre-se ne voent ket evit peursevel ar gelennadurezh na, kent a-se, he seveniñ.

**An eil Emsav sevenadurel : Gwalarn.
Yezh ar Gened. Yezh ar meiz.
Yezh pemdeziek tud ar c'hêrioù.**

An eil Emsav sevenadurel a gendalc'has ivez diouzh e du war lañs an Emsav sevenadurel kentañ. Gwalarn, diwanet diouzh Breiz Atao, a gemeras da venveg labour ar yezh krouet gant Emglev ar Skrivagnerion. Ur rummad skrivagnerion yaouank, sturiet gant Roparz Hemon, a roas da Vreizh he lennegezh kentañ abaoe kantvedoù. Eus ar brezhoneg e rejont yezh ar gened, met ivez yezh ar meiz ha, pouezusañ-holl, yezh pemdeziek tud ar c'hêrioù : eus ar yezh krouet gant an Emsav kentañ o deus graet tud wGwalarn al lavar a zo bremañ hini ar gevredigezh vrezhon arnevez.

O sammañ c'hoazh an diempradur kantvedel.

Liammoù a c'haller diverzout etre Breiz Atao ha Gwalarn, etre an eil Emsav politikel hag an eil Emsav sevenadurel, hogen darempredoù a-ziwar-c'horre n' int ken. Pep hini a chom war e dachenn, gant e breder, gant e yezh, gant e batromoù dezhañ, o sammañ c'hoazh an diempradur kantvedel.

121

An Avel, Avel an Trec'h egin adempradur an Emsav hag ar Vro.

Gortoz a rankomp dibenn an eil brezel-bed evit gwelout gant An Avel hag Avel an Trec'h egin adempradur an Emsav hag ar Vro. An div gelaouenn-se ne reont nemet adkemer ar c'healioù politikel diazezet gant eil Emsav, hogen henn ober a reont e brezhoneg hag o savlec'hiañ al labour politikel brezhon en ur framm brezhon da zont. Diwar an taol diouganerezh-se e loc'has an trede Emsav.

N' eus ken nemet un Emsav o kas da benn rezid Breizh.

En trede Emsav emañ ereet strizh labour sevenadurel ha labour politikel ; n' eus ken nemet un Emsav, an hini a arver ar binvioù meiz prientet dezhañ gant an Emsav sevenadurel kent evit peursevel ar gelennadurezh boulc'het gant an Emsav politikel kent ha kas da benn youl don ar vrogarourion : rezid Breizh.

DEZRANN (1) EMSAVEL ISTOR BREIZH

Daou brantad zo en Istor Breizh : un diempradur o kas Breizhiz er-maez eus an Istor.

Adalek an 12t kantved e weler Breizhiz o tilezel o brezhonelezh, o tilezel ar patromoù stuzegezhel brezhon hag ober gant patromoù gall. Ar patrom-diazev, ar yezh, zo krog er mare-se da vezañ dilezet ha, da heul, ar patromoù buhez all a vez lakaet patromoù gall en o lec'h. Diwar neuze e vez pennadurezhioù intret mui-ouzh-mui gant ar sevenadur gall o kas al labour politikel, ha diouzh an tu all ur bobl, disrann diouto, o virout ar yezh hag ar stuzegezh vrezhon hep ober netra avat evit difenn ha diorren he brezhonelezh. Diempret eo ar gevredigezh vrezhon. Dre an diempradur-se e roer o ster d' an holl zarvoudoù a zo o leuniañ kantvedadoù diskar Breizh. Drezañ ez eo risklet ar bobl vrezhon er-maez eus an Istor, en anistor : ne c'hell ket mui kemer diviz ebet war he zonkadur na furmiñ darvoudoù istorel.

(1) Dezrannañ zo displegañ dre ziskouez diazezennoù an dra displeget.

122

Un adempradur o tisoc'hañ gant ur gevredigezh a sevenadur brezhonek e goudor ur Stad Vrezhon.

Un asked eus an diempradur a gaver er c'hentañ hag en eil Emsav. Diouzh un tu edo an « emsav sevenadurel » o labourat war ar yezh hag o krouiñ dre ar

yezh war an dachenn lennegel. Diouzh an tu all edo an « emsav politikel » o labourat gant patromoù estren war dachenn ar politikerezh pleustrek. Etrezo e vane fraost an dachenn bouezusañ : an hini ma tle diwanañ ar gevredigezh vrezhon arnevez na oant nag an eil nag egile evit tizhout. War an dachenn-se end-eeun emañ diazezet hiziv an trede Emsav : e bal zo krouiñ ur gevredigezh a sevenadur brezhonek e goudor ur Stad Vrezhon.

KLOZADUR

**An Emsav adempred a wel Istor Breizh diouzh savboent an adempredur.
Daelerezh etre an ober politikel hag an anaout istorel.**

Ar meizadur hon eus hiziv eus Istor Breizh zo diazezet war stad an Emsav er mare-mañ. A-geveskemm e kav an Emsav poell e ober a-vremañ er meizadur-se eus Istor Breizh. An Emsav adempred a wel Istor Breizh diouzh savboent diempredur hag adempredur ar gevredigezh vrezhon.

123

Ret e oa d' an disrann c'hoarvezet eizh kantved 'zo er gevredigezh vrezhon bezañ war bareañ evit ma teufemp a-benn da veizañ al lec'h hag ar pouez en deus bet en Istor ar vro. Ar spered brezhon adempred hag eñ nemetken a c'hell kaout ur meizadur reizh eus an diempredur ; ar spered diempred ne c'halle nemet bezañ dall outañ. Meven Mordiern da skouer a lakae war choug uhelidi an 11t hag an 12t kantved drouziwezh Istor Breizh met padout a reas da zisrannañ en e vez labour sevenadurel ha labour politikel. Keal an diempredur zo bet savelet goude ma oa deraouet an ober-adempredur. Ne c'haller kompren ez eo diempred ar gevredigezh e Breizh nemet diwar an ampoent ma stag ar gevredigezh da adempredur. En eskemm, studi istorel an diempredur brezhon abaoe an 11t kantved a ro deomp diazezoù nevez evit ren hon labour-adempredur.

Un daelerezh ez eus etre an ober politikel a renomp, an darvoudoù a grouomp, an Istor a reomp, hag ar meizadur hon eus eus an Istor.

Embannet eo bet an Notennoù evit kelenn an Istor gant EMSAV en he niverenn 26 eus C'hwevrer 1969.

PIRC'HIRIN KALA-GOÑV

Brest, Al Liamm, 1969
Dastumad kontadennoù berr

Abeozen a zo anavezet evel saver ur romant " Havelina Geraouell " ha dreist-holl aozer " Istor al lennegezh vrezhonek ". Pet e-touez ar re yaouank en deus lennet e zastumad kontadennoù kentañ awenet gant brezel bed 1914-1918, " Dremm an Ankoù " pe e droidigezh eus ar " Mabinogion " ? N' eus ket kalz, sur mat. Me ' gav din eta en deus graet mat " Al Liamm " oc'h adembann e stumm ul levrenn un toullad kontadennoù savet gant ar skrivagner dreist-holl e-pad ha goude an eil brezel bed : un doare ez eo da zerc'hel bev koun ur skrivagner mat aet re abred da anaon.

Div lodenn a ya d' ober an dastumad-mañ hag an eil kalz berroc'h eget an hini gentañ pa n' eus anezhi nemet teir c'hontadenn a voe savet hag embannet kalz a-raok ar re all : " Kondle ar Flamm " e-barzh Gwalarn e 1927, " Erôs hag an Ankoù " e 1941 e-barzh Galv ha " Nedeleg Kêr Iz " a zo diembann war a hañval, din da c'houzout da vihanañ hogen a zo bet skrivet moarvat abred a-walc'h gant ar skrivagner.

E gwirionez ez eo ar c'hontadennoù-mañ disheñvel krenn diouzh re al lodenn gentañ. An danvez anezho a zo ur seurt marzherezh barzhonius awenet gant Bro-C'hres an Henamzer pe hen danevelloù Iwerzhoniz pe c'hoazh mojennoù Breizh. Tennañ a reont kentoc'h da varzhonegoù e yezh-plaen hag ar stumm anezho a-hend-all a zo akedet kalz muioc'h eget hini kontadennoù al lodenn gentañ. Mat e ve studiañ er c'heñver-se, da skouer, dibenn " Erôs hag an Ankoù ". Yezh-plaen barzhoniel eo a gaver ivez e-barzh " Kondle ar Flamm " hag e-kreiz " Nedeleg Kêr Iz " ez eus bet silet zoken pezhioù barzhoniezh wirion hag a zegas da goun barzhonegoù Youenn Drezen e-barzh " Kan da Gornog " (an daou skrid-mañ a-hend-all o deus da destenn adsav ar Gelted). Tem " Kondle ar Flamm " koulz hag hini " Erôs hag an Ankoù " avat a zo ar garantez hag " Erôs hag an Ankoù " er c'heñver-se a zo fromus dre ma kaver enni un heklev eus trubuilhoù ha strafuilh ar skrivagner d' ur mare krennus eus e vuhez.

125

Kontadennoù al lodenn gentañ a zo disheñvel krenn diouzh ar re-mañ. Pezh o diforc'h ez eo da gentañ ar mare : savet int bet holl, war-bouez nebeut, e-pad ur prantad berr a-walc'h eus buhez ar skrivagner, p' edo Abeozen prizoniad en tiez-bac'h gall e 1944-1945 hag er bloavezh war-lerc'h 1946, dres goude bezañ bet lezet da vont gant ar pennadurezhioù gall.

En un doare souezhus a-walc'h avat n' en deus ket ar skrivagner tennet danvez ar c'hontadennoù-mañ diouzh ar skiant en devoa prenet en ti-bac'h end-eeun, ma lakaer a-ziforc'h ar gontadenn a zo he zalbenn " Ar Bastard " (1) hogen ret eo resizañ penaos ned eo ket ar brezel er gontadenn-mañ zoken an destenn bennañ - dicheañ un den didra, un den eus ar bobl ha n' en deus na kar na par hag a zo barnet gant « juloded » dre 'n arbenn nemetañ ma n' eo ket eus o gouenn, ne lavaran ket.

D' ar c'hentañ sell e tennfe a-walc'h " Pirc'hirin Kala-goañv " da " c'hGeotenn ar Werc'hez ". En div oberenn-mañ o deus klasket an daou skrivagner distreiñ da en-dro hud o bugaleerezh e-lec'h e kavent ivez andon o galvedigezh ha livañ war un dro ur bed a zo aet da get abaoe. Se a zo anatoc'h c'hoazh, a gav din, e-barzh dastumad Abeozen eget e-barzh hini Jakez Riou rak - hemañ ez eo va menoz, adarre - Abeozen en deus klasket muioc'h a-zevri eget Jakez Riou livañ

kustumoù poblek a zo steuziet hogozik holl a-c'houde derou ar c'hantved (rak n' eo ket korn-bro Gwimilio e 1944, lakaomp, a zo diskouezet deomp, - hini 1900-1910 ne lavaran ket). Se a zo sklaer a-walc'h e-barzh " Merc'hig an Aelez " pe " Ar breur bihan " pe " Dav d' an Ankou " pe erfin e-barzh " Ar gousper " e-lec'h e taolenner deomp gizioù ha gwiskamantoù a zo deuet moarvat da vezañ rouez ma n' int ket aet da goll a-grenn. E gwirionez en deus savet ar skrivagner un doare levr eñvorennoù bugaleerezh ha yaouankiz hag hep mar ebet n' en deus gellet livañ en un doare ken buhezek an holl oristaled en em ziskouez e-barzh pajennoù an oberenn-ma nemet peogwir en deus bet tro d' o anavezout ervat ez vugel.

(1) Kavout a ra din ez eo bet disoñjet pe lezet a-gostez ur gontadenn a zo awenet war-eeun gant e amzer doull-bac'h : Kell 5.

126

A-hend-all avat ez eo dastumad Abeozen disheñvel mat diouzh hini Jakez Riou (daoust ma kaver ennañ bep an amzer arroudennoù en ur yezh-plaen barzhoniell hag a lak da soñjal en hini ar skrivagner kernevat e-barzh " Geotenn ar Werc'hez "). Ret eo merkañ da gentañ n' eus ket enni an dramaegezh a zo perzh gwellañ kontadennoù Jakez Riou. Pezh en deus klasket Abeozen - hag er c'heñver-se moarvat ez eo bet levezonet gant skrivagnerion gembraek zo a vourr o livañ ar pezh a anvont « cymeriadau » (« temzoù-spered »), Dic Trefan da skouer - ez eo, kentoc'h, taolennañ buhez un toullad istrogelled hogen o reiñ pouez peurvuiañ d' o doareoù dibar kentoc'h eget d' o flanedenn reuzeudik.

An elfennoù personel rik koulskoude ne reont ket diouer en oberenn-mañ, dreist-holl, da skouer, en ur gontadenn evel " Un danvez den " e-lec'h e tezevell ar skrivagner morc'hedoù ur bugel yaouank a gemer skiant evit ar wech kentañ eus ar pec'hed. Hogen kontadennoù all ivez a ro deomp un alberz eus prederiadennoù c'hwerv ar skrivagner diwar-benn ar vuhez d' ar mare ma save end-eeun an oberenn-ma hag enno e c'hellfed diverzout temoù zo a bar amañ hag a-hont en e oberennoù all, " Hervalina Geraouell ", e-touez re all, da skouer pa gont e-barzh " Avel d' ar baotred " istor ar sec'henn ha n' oa ket gouest da garout he gwaz. An hevelep c'hwervoni a intr end-eeun kontadenn gantañ an dastumad a zispleg deomp tonkadur ur paour kaezh dichañs ha n' oar ket emaozañ ouzh ar vuhez-mañ, a zo goapaet gant an holl en abeg da se, ha gant e wreg da gentañ holl.

127

Gallus eo a-hend-all en defe soñjet ar skrivagner er gontadenn-mañ e tonkadur an emsaver dre vras, en emsaver a vev en ur bed all ha n' eo ket hini an holl (war un dro en e zegouezh-eñ ha na gave ket, evel emsaver, er gêr an harp) a c'houlenne. Hogen ar preder kevredigezhel ha politikel-se a bar e meur a lec'h all e kontadennoù Abeozen hag a zo disheñvel tre er c'heñver-se diouzh re Jakez Riou. War a haval en deus klasket ar skrivagner reiñ deomp un taolennadur klok a-walc'h eus ar gevredigezh vreizhat en deus bevet enni en e yaouankiz. Liesseurtoc'h eo ar c'hendereoù en em ziskouez e-barzh " Pirc'hirin Kala-goañv eget ar re a zo taolennet e-barzh " Geotenn ar Werc'hez ". Estreget kouerion - perc'henned o douar - a zo livet gant ar skrivagner : moraerion (e-barzh " Avel d' ar baotred " dres), micherourion, paotred hent-houarn, pilhaouerion, marc'hadourion saout, mevelion ostaleri, hep kontañ tavanteion a bep seurt evel ar bigrier evel e-barzh " Skraper ", hep kontañ ivez ar merc'hed-se a zo barnet d' en em werzhañ evit gellout bevañ (" Marianna Fri ruz ") pe ar plac'hed yaouank kozh-se a rank gounit o zamm greun e ti ar re all hag a gosha o unan hep bezañ tañvaet biskoazh tamm eurvad ebet (e-barzh " Merc'hig an aelez ").

E gwirionez ez eo karget an oberenn-mañ a druez ouzh ar geizh ha n' eus arroudenn aroueziusoc'h er c'heñver-se eget al linennoù-mañ tennet diouzh ar gontadenn " Marvet ouzh ar stern " : « Nann, Laou, va flanedenn eo bezañ mevel va buhez pad. Petra ' fell dit ? Mab ar Rubanig a zo ganet da vezañ mevel e ti ar re all hag a varvo mevel er-maez eus an ti... »

Nebeut a sklerijenn a zo eta en oberenn-mañ a chom dic'hoanag a-walc'h. Marteze en em ziskouez un tamm feiz kristen bep an amzer - e-barzh " Pirc'hirin Kala-goañv " dres - hogen houmañ, peurvuiañ, a vez kafunet ha mouget gant an

arvar. Ouzhpennomp ned eo ket ar feiz emsavel anatoc'h er pajennoù-mañ eget ar feiz kristen. Evitañ da vezañ broadelour ne laka ket Abeozen an arallekadur war wel e seurt doare ma vefe anat al louzoù a ranker degas dezhañ.

128

Stumm ar c'hontadennoù-mañ, dre vras, n' eo ket ken akedet hag hini kontadennoù " Geotenn ar Werc'hez " pe zoken hini an eil rumm a gontadennoù a zo moulet en dastumad-mañ. Darn anezho a seblant bezañ bet savet prim a-walc'h ; ret eo kompren ivez ne oa ket dieub mat spered ar skrivagner p' en deus skrivet anezho : diaes eo d' un den a zo dalc'het en un toull-bac'h hag en gortoz da vezañ barnet reiñ e holl spered d' e labour. Marteze ivez ez eo kiriek da stumm laosk ar c'hontadennoù levezon ar skrivagner kembraek Dic Trevan.

Yezh ar skrivagner a chom rannyezhel un tammig a-ratozh moarvat rak bourrañ a rae Abeozen o implijout furmoù leonek zo evel « ganez » h.a. Buhezek hag eeun ez eo avat, hep tizhout pinvidigezh ha livusted yezh Jarl Priel, a oa eveltañ ur brezhoneger a-vihanik.

Evel m' emañ ez eo " Pirc'hirin Kala-goañv " moarvat unan eus oberennoù dudiusañ Abeozen, dreist marteze da gement oberenn all a faltazi savet gantañ.

BLOAZ HANTER 0 KELENN AR YEZH E PARIZ

Kelennet am eus bet ar brezhoneg e-pad bloaz hanter e " Kêr-Vreiz " Pariz e 1967 hag e 1968 ha soñjet em eus e vefe mat, evidon hag evit ar re all, klask tennañ kentel eus an tammig skiant am eus prenet war dachenn kelennadurezh ar yezh.

An holl a oar n' on nag ur brezhoneger a-vihanik nag ur c'helenner a vicher, rak-se ma 'z on aet da vestr-skol brezhonek, eo dre ret, abalamour ma ne oa, moarvat, hini ebet, d' ar mare-se, war an dachenn, a c'helle pe a venne kemer karg " Skol Vrezhoneg ar Sul " war e choug.

Kregiñ a ris eta gant va micher nevez e mizioù kentañ 1967 hag ez eas ar skol ingal en-dro betek sul diwezhañ miz Gouhere gant ur 5 pe 6 bennak a skolidi hogos bep gwech.

* * *

Koulskoude, ne gomzin amañ, koulz lavaret, nemet eus ar hloavezh-skol 1967-1968.

Digoret e voe ar skol d'ar sul 1-añ a viz Here 1967 gant 2 skoliad ha klozet d' ar sul 7 a viz Gouhere 1968 gant 2 skoliad ivez, Goulven Pennaod, unan eus renerien " Gêr-Vreiz ", o vezañ eno.

Graet ez eus bet 34 c'hentel en holl ha, ma n' eus ket bet graet muioc'h eo dre ma voe torret lañs ar skol e-kreiz miz Mae gant an « darvoudoù », evel ma vez lavaret, hag e voe serret ivez d' ar 16 a viz Mezheven o vezañ n' edon ket e Pariz en deiz-se.

130

Setu amañ dindan penaos en em zibunas ar bloavezh-skol :

Niver ar :			
Mizioù ha bloavezhioù	Niver ar c'hentelioù	Niver ar skolidi	en holl pep gwech
1967 :			
Here	5	30	6
Du	4	17	4
Kerzu	3	16	5
1968 :			
Genver	4	25	6
C'hwrevrer	4	27	7
Meurzh	5	37	7
Ebrel	3	12	4
Mae	2	7	3/4
Mezheven	3	6	2
Gouhere	1	2	2
En holl	34	179	5,2

C'hwec'h miz an diskar-amzer hag ar goañv a hañval bezañ eta ar re wellañ evit kelenn ar yezh e Pariz. Ne c'hellfen ket, avat, lavarout perak ez eus bet muioc'h a skolidi o taremprediñ ar skol e-pad tri miz kentañ ar bloavezh nevez eget e-pad tri miz diwezhañ ar bloavezh kozh.

AR SKOLIDI. - Setu bremañ penaos e c'heller renkañ an dud a zo deuet d' ar skol :

	Nann-Bretoned	Bretoned	En holl
Merc'hed	1	5	6
Gwazed	3	13	16
En holl	4	18	22

E-touez ar re gentañ e oa un Alaman yaouank. Ne zeuas, avat, nemet ur wech. E 1967 e oa un Tchekad hag e voe e-mesk va skolidi fealañ.

Kalz niverusoc'h eo bet eta ar wazed eget ar merc'hed.

131

A-bouez eo spisaat ivez e oa, e-mesk ar merc'hed, ur vrezhonegerez hag, e-touez ar baotred, 4 brezhoneger a-vihanik (pe zamvrezhoneger).

Neuze 22 skoliad a zo deuet d'ar skol ur wech da nebeutañ. N' eus bet, avat, nemet 5 den o taremprediñ ar skol well-wazh.

Evit bezañ resisoc'h, setu penaos e c'heller skeudenniñ fealded ar skolidi :

Niver ar c'hentelioù heuliet e-pad ar bloavezh					
20 ha muioc'h	15/16	10/14	3/7	1/2	
skolidi	3	2	3	6	8

Evel-se 'ta, an darn vuiañ eus ar skolidi n' o deus ket darempredet kalz ar skol ha, rak-se, n' o deus ket desket kalz a vrezhoneg.

Koulskoude, 8 den, hag en o zouez 2 blac'h, a zo bet fealoc'h eget ar re all. Ar skoliad fealañ a zo deuet 30 gwech d' ar skol hag ur Gall e oa anezhañ, an eil fealañ a zeuas da 23 c'hentel hag an trede da 20 kentel.

Biskoazh n' on chomet gant va fri war ar gloued. Div wech, avat, em eus graet skol d' un den nemetken. Ar sulvezh ma teuas ar muiañ a dud a voe d' an 22 a viz Here. 10 den a zeuas en deiz-se, en o zouez 3 faotr yaouank eus Breizh-Izel dizesk war ar brezhoneg na welis biken mui goude (1),

(1) Kement-se a ziskouez e c'hellfe dont muioc'h a skolidi.

AN DOARE-KELENN. - P' am eus kroget gant va skol ne ouien ket pe zoare a vije gant va skolidi.

Merzout a ris kerkent 2 dra a-bouez : a - Tud graet o c'hresk ganto e oant-holl, b - ur c'halz anezho a heulie dija kentelioù ur skol-dre-lizher.

Rak-se e kavas din : a - n' em boa ket d' ober skol dezho evel ma vez graet d' ar vugale, b - e ranken dreist-holl pleustriñ war ar yezh komzet.

132

Setu perak, e-lec'h kemerout da zanvez d' am c'hentelioù ul levr-deskiñ bennak, e ris gant pennadoù tennet eus al lennegezh vrezhonek. Evel-se e voe studiet tro-ha-tro :

- 1 - " Labous ar Wirionez " (Nozvezh Kentañ) ;
- 2 - " Havelina Geraouell " (Pennad IX) ;
- 3 - " Bilzig o vont d' ar c'hatekiz " ;
- 4 - " Karr-kañv an Aotrou Maer " (Arvest I-añ).

" Labous ar Wirionez " a zo mat-kenañ e-keñver ar yezh nemet ez eus un tammig c'hwez ar c'hozh gantañ ha setu perak e ris da c'houde gant " Havelina ". " Bilzig " a blijas kalz d' ar skolidi hag o lakaas da c'hoarzhin meur a wech. Pa veze lennet ganto, unan a rae ar person, un all Bilzig, ur plac'h a rae ar garabasenn, h.a... Pep hini en doa e lodenn da zibunañ. Bev-tre e voe ar skol e-giz-se. Setu perak ez is pelloc'h war an hent-se o kemer da zanvez ur pezh-c'hoari. Ha, marteze, pezhioù-c'hoari savet a-ratozh evit skolioù a-seurt-se a

vefe ar gwellañ danvez da studiañ. Neuze, pal ar skol a vefe dont a-benn da c'hoari ur pezh e gwirionez.

Merzout a ris ivez pegen diaes e veze da gentañ evit gallegerien distagañ ar brezhoneg, zoken evit Breizh-Izeliz, ha setu perak e veze echuet, bep gwech, ar gentel gant ur ganaouenn. Desket e voe, evel-se, tro-ha-tro :

" Julig ar Ververo " ;
" Job al Lonker " ;
" Marzhin en e gavell " ;
" Bro Gozh va Zadoù " .

An hini gentañ a zo mat-kenañ, son ha kanaouenn, eeun eo, aes da zeskiñ, fentus. Plijout a reas kalz.

Padout a rae ar gentel un eurvezh hanter pe vuioc'h, eus 10 eur 30 betek kreisteiz. A-wechoù e chome tud 'zo da varvailhat ur pennadig. Ur wech pe ziv e voe koroll gant ar re yaouank.

Setu penaos e veze rannet ar gentel peurliesañ : displeget e veze ar pennad ganin, lennet e veze goude-se gant ar skolidi, respont a raent ouzh goulennoù diwar-benn ar ganaouenn.

Setu eta an doare-kelenn bet implijet ganin hed-ha-hed ar bloavezh tremenet. N' on ket deuet a-benn, avat, d' ober gant ar brezhoneg nemetken, evel m' em bije karet. Re zisheñvel gouiziegezh va skolidi.

133

FROUEZH AR SKOL. - Diaes eo, evel just, o muzuliañ. Pezh a zo sur eo ne vint ket stank evit ar bloavezh 1967-1968. Anat eo diouzh ar sifroù am eus roet uheloc'h.

Un tañva o deus bet ar skolidi, da nebeutañ, eus al lennegezh vrezhonek rak displeget eo bet dezho meur a dra diwar-benn se. E-keñver ar yezh : daou eus ar skolidi a c'hellfe dont da vezañ barrek war ar brezhoneg, ya, gant ma talc'hfent da labourat hag ivez gant ma kavfent tu da gomz brezhoneg. Unan all a zo doare dezhañ, evit ar mare, da labourat start a-walc'h. N' am eus ket fiziañs e teufe ar re all da zeskiñ kalz a dra.

Ar vrezhonegerien a chomo, moarvat, evel m' emaint. Ne labouront ket a-walc'h evit peurzieskiñ o yezh c'henidik. Evit klozañ :

- 3 skoliad a zeuio a-benn (marteze) da zeskiñ brezhoneg mat a-walc'h ;
- 3 pe 4 brezhoneger ne daint ket kalz pelloc'h eget ar yezh desket er gêr ganto hag emaint o tizeskiñ tamm-ha-tamm e Pariz
- 16 pe 15 o deus digalonekaet buan (hag a zo kollet da vat) pe a zo tonket, moarvat, d' hen ober abred pe ziwezhat.

BURUTELLEREZH. - Perak e vez ken rouez an eost en hor skolioù brezhonek ? Meur a abeg a zo, evel just, hag en o zouez darn anezho a zo stag ouzh ar skolidi, un darn all ouzh ar gelennerien, hep komz eus ar yezh hag an emsav. Setu amañ unan bennak anezho, d' am meno :

Deskidi. - a) Douget e vezont da gentañ da is-talvoudekaat diaesterioù ar brezhoneg. P' o anavezont e vezont douget da zigalonekaat.

b) Ne vezont ket youlek a-walc'h evit ober ar strivoù ret da vestroniañ ur yezh. Un dra diaes-diaes eo evit an darn vuiañ eus an dud. Ar Vretoned, peurliesañ, a vez tud laosk anezho, douget nebeut d' ar strivañ pa ne vezont ket en ur framm start.

k) C'hoant a-walc'h o dije kalz tud da c'houzout brezhoneg ; abegoù o c'hoant, avat, n' int ket kreñv a-walc'h evit o lakaat d' e zeskiñ. Ne gomprenont ket, peurliesañ, talvoudegezh denel, sevenadurel ha broadel ar yezh nag ar vad a zegasfe dezho. Tavet e vez, a-hend-all, war an dalvoudegezh-se gant

kelaouennoù an emsav.

134

Kelennerien. - d) Ma vez rouez an eost eo ivez, moarvat, abalamour ma vez rouez an eosterien hag int diampart, alies, war an eostiñ. Ret e vefe dezho gouzout ervat ar yezh ha bezañ bet stummet a-ratozh evit he c'helenn. Kelennerien a-seurt-se, avat, a zo bet rouez atav ha muioc'h c'hoazh hiziv an deiz eget biskoazh.

e) C'houezh ar c'hozh a vez peurluviañ gant hor skolioù hag hon doareoù-kelenn hag e ouzer pebezh si eo hennezh, en deiz a hiziv.

N' eo ket a-walc'h ober gant taolennoù-du ha levrioù - pegen mat bennak e vent - hep komz eus ar skridoù, eus ar pennadoù hag ar poelladennoù a zo ret da gaout. Daou vloaz ' zo em boa kavet e-touez va skolidi ur sekretourez eus ar gwellañ. Ur C'hallez e oa anezhi. Ra vo trugarekaet amañ evit ar skoazell bet roet ganti d' ar skol. Ar bloaz tremenet, n' am eus kavet hini ha ret eo bet din sammañ al labour-se. N' eo ket bet graet kerkoulz, avat.

Bremañ e vez desket ar yezhoù war-bouez pladennoù, bandennoù, filmoù, luc'hvannadurioù ha me ' oar. Ur bladenn bennak da zeskiñ brezhoneg a zo. Koulskoude, ur bras a zilerc'h hon eus war an dachenn-se d' am meno ha n' omp ket tuet a-walc'h da vodernaat hon doareoù.

Ma n' hellomp ket bezañ pourvezet kerkoulz hag ar skolioù-meur e c'hellfemp ober gant ardivinkoù a-vremañ muioc'h eget ne reomp. Ha n'emañ ket pep tra o nevesaat ? Perak e chomfemp-ni war-lerc'h ? An ijin hag an intrudu eo a vank deomp dreist-holl. Paotred an hanter-c'hraet, an damc'hraet e vezomp re alies.

Ar yezh. - f) Daoust hag eo bet studiet ar yezh hec'h-unan e-sell d'he deskiñ buan ? Lavarout a ran deskiñ ha buan. Daoust hag eo bet diforc'het a-walc'h ar pep retañ diouzh ar peurrest ken war dachenn ar gerioù, ken war dachenn ar gevredadurezh ? Daoust hag hon eus pouezet a-walc'h war an distagadur ? Gout a ouzon ez eus " Brezhoneg Eeun " R. Hemon ha levrioù evel re an doktor Tricoire. Bez' ez eus c'hoazh kontadennoù 'zo embannet war A. B. K. meur a vloaz a zo. Daoust hag e c'heller o c'haout ? Petra 'zo c'hoazh ?

135

Emsav ar Yezh. - g) N'eo ket kreñv na buhezek a-walc'h evit reiñ an harp a vefe ret da zeskidi ha kelennerien hor skolioù brezhonek.

Souezhus a-walc'h eo gwelout ken nebeut a dud o taremprediñ hor skolioù en ur gêr evel Pariz ma 'z eus kement a vrezhonegerien o vevañ enni hep komz eus ar Vretoned all. Niver al levrioù-deskiñ gwerzhet a ziskouez ne chom ket ur c'halz anezho dizeblant a-grenn ouzh ar yezh. Perak neuze ne zeu ket muioc'h a dud d' hor skolioù ha perak n' eus nemet un hinienn bennak o vont betek ar pal ?

Setu amañ goulennnoù. D' ar re a zo barrek war ar c'helenn brezhonek da reiñ o ali. Krediñ a ran e vefe ret, da gentañ, ober un enklask bras ha klok war gelennadurezh ar brezhoneg en deiz a hiziv.

NOTENNOU YEZH WAR ZIGAREZ LENN

XI. - " **Barr-Heol** ", niv. 9. Meurzh 1969.

Ken leun ha ken bev ha biskoazh eo kelaouenn an Aotrou Klerg ha peadra da bep hini da lenn e-barzh, ha danvez ivez evit va notennoù. Moarvat dre ma 'm boa bet tro nevez 'zo da reiñ va meno diwar-benn ar ger « polis » on lakaet amañ da vezañ ur « polisman ». Ma ! Setu 'ta ur vicher nevez evidon ! Chomomp c'hoazh eta ur pennadig gant tud ar vicher-se. Anavezout mat a ran ivez ar ger *poliserien*, hogen liester « poliser » eo hemañ ha neket hini « polis » ; an daou c'her a zeu, anat eo, diwar ar galleg. Ur *polis* a zo un den « eus ar polis » koulz hag ar *poliser*, hogen evit e vicher e vez gwisket diouzh se, tra ma chom ar pep brasañ eus ar boliserien gant dilhad heñvel ouzh re pep hini ac'hanomp.

Laouen on bet ivez o c'houzout e reer gant *diweshoc'h* en un tu bennak. Kement-se a ro da grediñ e tle neuze bezañ un anv-gwan *diwezh* ha moarvat ez eo eñ eo a gaver el lavarenn *en diwezh*, enni kentoc'h ar rannig-adverb *en*, ha neket en araogenn + an ger-mell. Ret din lavarout ivez e vezan hegaset o welout skrivañ ar ger-se gant zh (ha gerioù all ivez evel *kouezhañ* !)

Anvioù-lec'h. - Gwell e kavan lavarout evel-se ; n' eo ket da lavarout e vije fall « anvioù lec'hioù » evel ma skriv Klerg (ne lakafen ket un varrennig-stagañ koulskoude), met dre ma vez graet *begoù-bran* eus ar meskl, ha neket « *begoù-brini* », ha ma vez lavaret kabelloù-touseg ha neket « kabelloù-tousigi » (petra bennak ma vez klevet « *togoù-touseged* » e Treger). Skrivañ a rajen ivez anvioù-bro, koulz hag an anvioù-miz (gant anvioù ar mizioù avat a rafen kentoc'h eget gant « anvioù mizioù », marteze dre ma ne dint ket ket niverus-bras).

137

E daou zoare e vez savet an anvioù-lec'h o kregiñ gant *kêr* :

1) Pe e vez staget an eil rann war-eeun ouzh ar ger-se. Ha se a c'hoarvez pa vez an eil rann-se un anv gwan : ar *Gervihan*, ar *Gergozh* ; lakaet e vez neuze ar ger-mell dirak. Met evel-se e vez staget ivez a-wechoù un anv-den : *Kervadeg*, *Kerwioñvarc'h*, *Kerbrad*.

2) Pe e vez lakaet ar ger-mell etre *kêr* hag an anv-den, ha bez' e vez kavet stummoù kozh evel « Keranroux », « Kerangoff », « Keranglas ». Ar ger-mell avat a vir ouzh pep kemmadur, nemet K/C'H evel just : *Kerc'hoad*, hag a gaver a-gozh dindan ar stummoù « Kerancoat » ha « Keranchoat ». Alese Kermarreg ha neket Kervarreg. Bremañ diwar-benn « Keranguiel » a vije distaget bremañ « *Kêr Yell* » hervez Klerg. A c'hell bezañ evit eno, evit un anv heñvel er C'houerc'hed avat em eus klevet Añjela Duval o tistagañ fraezh-tre « *Kêr Iel* » gant an taol-mouezh war an i ; ar skritur kozh hag an doare-se da zistagañ a verk mat e teu an anv diwar un anv-den *Giel*, pe *Giell*, anv hag a gaver sur a-walc'h en anv parrez « *Plouguiel* », an distagadur a vremañ « *Pri-ell* » a roje da grediñ e vije kentoc'h « *Giell* » an hini mat. Daoust ha bez' en deus an anv-se un dra bennak da welout gant liv *yell* ar c'hezeg (er yezh unvan e skriver « *gell* ») a zo un afer all. Ha bez' e c'helle ivez bezañ ledanoc'h implij an anv-gwan-se gwechall eget ne deo bremañ a vije ivez da studiañ.

Ar pennad " Studi ha Dudi " gant J. Konan n' eo ket bet hep dudi evidon. Peadra a zo en e bennad d' hol lakaat da welout pegen berr eo c'hoazh hon anaoudegezh eus ar brezhoneg. Lavarout a ra deomp ez eus ur ger *gwaiad* hag a vije evit *gwaziad* = diwaller gwazi (penaos avat lakaat ur *gway* tregeriat da vont gant ur *waz* leoniat ?). Ha Klerg ha menegiñ ar ger *gwaier* hag a c'hellfe bezañ ennañ ar ger « *gway* » + an dibenn-ger -ER. Marteze, hogen klevout a reer ivez ur *gwaiard*, hag amañ ez eo anat en deus ar ger un dra bennak da ober gant ar galleg

« gaillard ». Kontammadur etre daou c'her ? Bez' e vez klevet ivez alies e Treger *gwersed* pa vije *gwazed* e lec'h all, goude ur meskaj gant ar galleg « gars » moarvat. A-hend-all emañ tre a-du gant gwelout an *eltroguen* kozh troet en *intron*, lec'h an taol-mouezh war ar ger-mañ a laka an dra anat zoken, d' am meno.

138

OUZH ha DIOUZH. - N' eo ket hepken e Treger e e vez klevet stummoù en -ont o tont diwar an araogennoù-se. A-vihanik em eus-me ivez desket distagañ evel-se e Goueled Kerne, evit pezh a sell an trede gour gourel da vihanañ. Marteze e vo mat din reiñ amañ da heul an doare ma 'm eus desket displegañ an div araogenn-se gant ar raganvioù-gour ; evit aesaat al lenn e skeudennin an doare-distagañ en ur droc'hañ ar gerioù etre daou gant ur varrennig-stagañ, an taol-mouezh o kouezhañ war an eil rann :

1 (ouzh) - a-c'hwign, a-c'hwid, a-c'hontañ, a-c'houti, a-c'hwemp, a-c'hwec'h, a-c'houto

2 (diouzh) - di-c'hwign, di-c'hwid, di-c'hontañ, di-c'houti, di-c'hwemp, di-c'hwec'h, di-c'houto.

Er rummad kentañ e vez un tammig dispis ar pezh am eus skeudennet gant « a », anet eo, kreñv-tre an « c'h » avat.

E pennad Frañseza Kervendal ez eus ur ger *euç'hto* hag a zo bet kavet mat lakaat un notenn da zisplegañ e talvez kement hag « a-ziouto ». E gaou, a gav din. Krediñ a ran e tle chom *usto* er yezh unvan ; an doare a anavez-an-me avat a zo *a-zioc'hto*, o tont diwar « a-zioc'h ». *A-ziouto* en deus evidon un dalvoudegezh all hag a zo pell bras eus « a-zioc'hto » hag a vo komprenet el lavarenn da heul : *lakaet eo bet e pign an dilhad nevez-kannet ha bez' ez eus c'hoazh dour o tiverañ a ziouto* (distaget ganeomp a zic'houto) Diwar *a-ziouzh* eo e teu eta.

N' ouzon ket ha kavet e vo un deiz unan bennak gouest da studiañ aketus implij an araogennoù *a*, *eus*, *ouzh*, *diouzh*, ur pezh mat a labour e vo, ha mall bras e vije her c'has da benn. Peurvuiañ e vez displeget an enebiezh etre *ouzh* ha *diouzh* gant skouerioù evel-hen : *lakaat ouzh ar voger, tennañ diouzh ar voger*. Sklaer eo pa vez fiñv, pa ne vez ket avat ez eo disheñvel ha ne lavarfen ket *ouzh ar voger emañ*, met *diouzh ar voger emañ* (ar gerioù-se a vez distaget ganeomp tost evel « ac'h » ha « dic'h »). DI- ar ger-mañ n' en-devez ket aze evidomp un dalvoudegezh enebiañ, hogen un dalvoudegezh lec'hiañ hepken : *diouzh ar wezenn emañ ar skeul, emañ o sellout diouti*. Pa vez fiñv neuze e lakaer **a** dirak : *emañ diouti ; tenn anezhañ a-ziouti 'ta*.

139

KANN-LOAR pe KANT-LOAR ? - Kavout a ran ivez e pennad Frañseza Kervendal : *dindan al loar gant he c'hant*. Un digarez eo din da venegiñ kudenn *kann* ha *kant*. Du-mañ er gêr n' em boa klevet nemet *kant-loar* a zo, pa 'mañ al loar en he *c'hant* pe *gwelloc'h* e vo marteze an amzer ur wech bet ar *c'hant*, hag all. Er geriadurioù avat ne vez kavet nemet *kann-loar*. Gant piv emañ ar reizh ? Anat eo da bep hini he devez al loar vras neuze ur *c'hant* (ledanoc'h eo koulskoude implij « loar vras » eget hini « loar-gant ») hag e vefe a-walc'h 'ta *kant-loar* un doare reizh. Pe neuze, daoust ha ne c'hellje ket *kann* bezañ distaget « kant » aze, evel ma teu *lamm* da vezañ « lamp » e Treger ? Seul-vui ma c'heller soñjal amañ e kant al loar.

*

Gwanoc'h eo ar pennad diwar-benn « ar Menez » evit ar pezh a sell ar yezh. Pa lenn : Ar Mene, ur vro **ne** venn ket mervel, ne deo marteze nemet ur fazi bizskriavañ peogwir e lenner ur vro **na** fell ket dezhi mervel a-us d' an talbenn (hesonoc'h e vije bet koulskoude lakaat **ha** dirak **na**). Arabat en em douellañ avat a zo arvarus ; « arabat bezañ touellet » eo a vije bet dereat, pe « arabat fiziañ ». Hag en un doare souezhus a-walc'h eo bet troet « Comité d'Expansion du

Mené » gant « Strollad Diorroadur ar Mene ». Ne welan ket gwall vat penaos e c'heller diorren ur vro. Lavaret em bije moarvat *Bodad kas a-raok ar Mene*. Met re eeun ha re a-c'hiz-kozh e vo kavet marteze !

Pajenn 68 e lennan ur *mu = ur vilvedenn vilimetr*. Un dra bennak a zo aze hag a zo a-dreuz. Moarvat e vije ret lavarout « ur vilvedenn eus ur milimetr » ; kavout a ra din e c'heller ober ivez gant « ur milvet milimetr ».

140

XII. - Youenn OLIER, " **Barzhonegou** ", Gevred, Roazhon, 1969. Priz : 13 lur. Y. Ollivier c.c.p. 1534-25 Roazhon.

Setu ul levr all o tont er-maez gant ar skrivagner hag a skriv ar muiañ marteze eus skrivagnerien hon amzer. En ur lenn hemañ avat em eus bet keuz ne oa ket bet moulet, rak kalz aesoc'h e vije bet da lenn ha poan am eus o krediñ e vije deuet da galz keroc'h. Rak talvezout a rae ar boan a gav din ha traoù kaer a gaver el levr-se ; lennit, da welout, " Kendiviz " (p. 99) pe " Dervenn " (p. 59), ha c'hoant am eus menegiñ, pa na ve ken ar peder gwerzenn-mañ (p. 45) hag a zo e-touez ar re vrayañ bet lennet ganin :

Hag a-drumm e-kreiz an noz
E plave warnoc'h ar Reuz
Hag an Ankou, e geneil ker,
'vel guped euzh e toull ho tor.

Kalz kempennoc'h e kavan ivez al levr-mañ evit ar pezh a sell ar yezh eget ar pep brasañ eus skridoù Y. Olier. Un toullad mankoù a chom koulskoude ennañ (en tu-hont d' ar mankoù skriverezañ niveruzik), an hini kasausañ anezho sur a-walc'h hini ar c'hemmadur a laka goude NA, an na-se a zo da *nag* ar pezh eo *ha* da *hag*. Ne deo ket dre zievezhded peogwir ec'h adkaver ar fazi e meur a lec'h ; p. 15 : *hep stur na ouel*, p. 16 : *hep c'hoant na c'hopr*, p. 98 : *ne lezez din na beuc'h nag hez*, p. 106 : *na c'hortoz diganin na bedenn nag hirvoud*. Er frazenn-mañ e kaver un **na** all a laka, eñ, ar c'hemmadur reizh da c'hoarvezout : « na c'hortoz » hag a adkaver p. 92 : *na c'hortoz gopr na c'haredon*. An na-se a gaver en doare-gourc'hemenn a eneb ouzh ar rannig stagañ a hag a vlegn ar c'hemm evelti, hag ivez evel ne. NA, NAG, avat, a zo ur stagell hag a glot, war an tunac'h, ouzh HA, HAG, ha war he lerc'h ne vez graet kennebeut kemm ebet. Ret e vije bet eta skrivañ : na gouel, na gopr, na peuc'h (« peoc'h » moarvat), na pedenn, na garedon.

E-touez an toulladig fazioù heverk all e venegin :
p. 70 : Feunteun *kuzh* e-lec'h *guzh*.

141

Puñsañ da *zour* e **boz** va *dorn* a zo evelato un droienn gwall souezhus. Kement hag a ouzon (rak biskoazh n' em eus klevet ar ger) e talvezje *puñsañ* kement ha « lakaat er puñs », pe marteze diouzh ret « toullañ ur puñs », n' eo ket tennañ eus ur puñs eo avat. Mar bije bet *dibuñsañ* c'hoazh ! Ha ne welan ket mat penaos e c'heller komz eus *boz va dorn* peogwir e ranker kaout daou zorn a-barzh kaout ur voz. Biskoazh kennebeut avat n' em eus klevet anv eus « boz an daouarn », rak moarvat ne c'hell bezañ boz all ebet... Ar pezh a vez kemeret gant un dorn hepken a zo un dornad, diouzh ret ur grabanad (bugale a zo hag a zeu dezho tapout a-wechoù ur *palvad* digant unan bennak, ur *palvad* hag a dro neuze da « skouarniad » pe da « jotad », ur *flac'had* e c'hell bezañ ivez), met ar pezh a vez dalc'het etre an daou zorn digor, troet o falvoù war-grec'h, eo a ra ur *vozad*.

p. 43 : Amañ **em** gortoz *ti va zadoù*. Tu am eus bet, a gav din, da skrivañ c'hoazh diwar-benn ar gudenn-se. Degas a ran da soñj hepken ez eo *am* eo a ranker lakaat amañ, rak an *am-se* n' en deus netra da ober gant ar rannig-verb **a**. Ur raganv-gour eo hepken, renadenn-eeun ar verb. Gant un araogenn all e vije lavarret heñvel : *deus amañ d' am* gortoz. Ar frazenn « amañ am gortoz *ti va zadoù* » ne deo ket eus ar re vrayañ evit se. « Amañ amañ *ti va zadoù* ouzh va gortoz » eo a vije ar gwellañ, ma ne fell ket deoc'h echuiñ gant « o c'hortoz ac'hanon ».

p. 49 e kaver ivez div werzenn ha n' eus ket kalz a vel da reiñ dezho, d' an eil da vihanañ :

Grit na leñvo ar vamm
O koll er gad he mab.

Ken plijus eo hag un draen-pesk o sachañ e toull ho kouzoug, ha ret eo bet din adsellout meur a wech a-barzh kompren e oa bet c'hoant lakaat « kollet ganti he mab er gad ».

p. 51 : *Er boan, er breud, er bec'h.* Anat eo en deus fellet da Y. Olier lakaat amañ ar B da genganañ. En trede ger koulskoude ne zleje ket bezañ bet er *bec'h*, hogen **er vec'h**. Rak ur *bec'h* a zo un dra a zouger, peurvuiañ war e gein pe war e ziskoaz (lavarout a reer ivez, en un doare un tammig diresisoc'h, ur samm) : ur *bec'h* foenn, ur *bec'h* keuneud, el loar e wel an dud skeud un den ur *bec'h* lann war e gein, h.a. Ur *bec'h* a seurt-se ne c'heller ket bezañ ennañ, met dindanañ. Bezañ e c'heller bezañ avat er *vec'h* ; ar *vec'h* eo an nerzh a wask achanoc'h pa vez ur *bec'h* war ho kein, hag implijet e vez kenkoulz all evit un dra zifetis : *aet ar re all da vale e oa kouezhet ar vec'h warni er gêr.*

142

Ret eo anzav ne vez ket anv eus ar c'hemm-se e Geriadur Roparz Hemon, ma ne vez meneget nemet ar ger gourel. Gwir eo ez eo ken gwazh evit ar gerioù o livañ ar skiantoù all, pe neuze e vez lakaet an traoù a-dreuz ; e mouladur 1964 e kaver ur ger **blaz**, gourel, a vez troet gant « goût » hag unan gwregel hag a vez troet « mauvaise odeur ». Perak 'ta neuze e klever atav lavarout : *blaz vat a zo gant an amann-se ?* Tostaat a c'heller ouzh *c'hwezh vat*. Ar ger *c'hwezh-se* a vez lakaet da vezañ « gourel ha gwregel » gant Roparz Hemon, hogen ar *c'hwezh* all (= « souffle ») a zo hag a vez lakaet da vezañ gwregel war n' ouzon ket pe ziazez. Daoust ma ne vez ket implijet kaer e kav din e vije kentoc'h gourel. Ur gwall veskaj a zo bet e gwirionez etre ar gerioù a vez distaget [xwe:z] pe [xwe:] gant an dud. Klaskomp un tammig lakaat urzh er gerioù-se :

1) Da gentañ e teu anv ar pezh a vez santet gant ar fri. *C'hwezh* e tle bezañ skrivet ha gwregel eo moarvat (gwregel eo ivez ar *c'hembraeg* « chwaeth » hervez ar geriadur kembraeg-saozneg Collins-Spurrell (advouladur 1967). Ar verb a ya da heul a zo *c'hwesha*.

2) Evit ar galleg « souffle » ez eus un anv **c'hwezh** hag a zo gourel moarvat evel ar *c'hembraeg* « chwyth ». Ar verb a zo avat *c'hwezañ* : *gwall c'hwezañ a ra an avel* ; ar verb *dic'hwezañ* a zo anavezet mat ivez : *dic'hwezañ kreñv a ra e-pad e gousk*. N' eo ket evel e kembraeg eta ma kaver ur verb « chwythu ».

3) Pe disheñvel eo ar ger all a gaver er verb *c'hwezañ* (= galleg « enfler ») pe ne deo ket ? Ma klot mat ar verb ouzh ar *c'hembraeg* « chwyddo », ne anavezan anv ebet (a vije *c'hwez*) hag a glotfe ouzh ar *c'hembraeg* « chwydd ». E geriadur R. Hemon e kaver koulskoude ur ger **foeñv** hag a c'hellfe bezañ ar ger-se (bet e seblant bezañ bet kemeret e gwenedeg) hag a zo disheñvel eus *koeñv*. N' eus forzh penaos *c'hwezañ a ra ar soroc'hell pa vez lakaet c'hwezh enni, ha c'hwezh a vez lakaet enni en ur c'hwezañ e-barzh*.

143

Ur ger evel *bec'h* n' emañ ket e-unan eus e rumm. Un toullad anvioù gourel all evel *tu* (daou du a zo d'an hent), *trouz* (un trouz bennak am eus klevet), *pouez* (evit dont a-benn da bouezañ un dra bennak e vez ret lakaat alies tri pe bevar bouez war ar balañsoù), *priz* (aet eo gantañ ar priz kentañ er genstrivadeg) a c'hell bezañ ivez gwregel, dreist-holl pa verkont un dra ziheverz. Setu ur skouer bennak : *war an du vat pe war an du enep emañ an tamm danvez-se ? Abaoe m' eo deuet an hañv n' int ket evit kousket gant an drouz a ra ar c'hirri o tremen. Pa vez pouez-traoñ gant an hent ez a ar bouez war al loen-limon. N' en deus ket lavaret ar briz edo e soñj goulenn evit e vuoc'h.*

AL LEVRIOU

GOULVEN PENNAOD

Istor ha Politikerezh

Hervé LE BOTERF - La Bretagne dans la guerre (Paris, France-Empire, 1969).

Renan CAERLEON - La Révolution bretonne permanente (Paris, La Table Ronde, 1969).

Yann BEUZEC - " Le Dossier Breton " e Défense de l'Occident. Niv. 79, Février 1969, 13-27, Paris.

A-unan gant kurioù paotred an FLB e tifluk, e galleg, al levrioù diwar-benn istor nevez-c'hoarvezet Breizh hag ar studiadennoù war stourm ar vroadelourion. Ober a rin anv amañ a dri anezhe, disheñvel o fal hag o doareoù, met a hañval din bezañ arouezius.

An hini kentañ, **La Bretagne dans la guerre**, zo oberenn ur romantour anavezet mat : an holl re o deus lennet **Le Défroqué** ha gwelet ar film kaer bet tennet dioutañ, ne c'hellont nemet meuliñ donezon Hervé Le Boterf. Deut eo da istorour bremañ, hag un istorour aketus. Kavet en doa Le Boterf an emsav e-pad ar brezel pa chome e Naoned ; ezel e voe eus Strollad Broadel Breizh ha mignon bras da Olier Mordrel a chom « ar Pennrener » evitañ. Tu en deus bet ivez da zaremprediñ kalz paotred ar Rezistañs hag ar " Free French ". Kement-mañ evit disklaeriañ ar pezh a gaver en e levr. Betek bremañ, ar re o doa skrivet a-zivout Breizh e-pad ar brezel-bed diwezhañ, hag i izili an eil emsav, evel Fouéré pe Caerléon, o doa bet da bal, dreist-holl, danevelliñ istor an emsav-se hag al ledemsavioù en-dro dezhañ, evel pa vije bet anezhe Breizh a-bezh pe dost. Hollekoc'h eo mennoz Le Boterf. Kemer a ra Breizh evel m' edo, « en he dirvoud » a c'hallfed lavarout, da lavarout eo, gant hec'h « aotonomisted » evel-reizh, hogen gant he « frañskilhoned » a bep seurt ivez : petinidi, gaollisted, alamangarourion, ha... Bretoned keitat a c'hortoze sioul dibunadenn an emgannadeg kent ober o mennoz (hag an nebeutañ re ne oant ket !).

145

Aman, el levr kentañ (tri anezhe a vo moarvat), e studi ar bloavezhioù 1938, 1939 ha 1940 a voe ken pouezus evit hon bro. Digeriñ a ra gant ur raskrid anvet « warc'hoazh, bloavezh ar goanag », ma ra anv eus gwall stad Vreizh hiziv an deiz : ur greanterezh na voe ket ganet, un douar war vervel, ur boblañs a rank bevañ en harlu. Berr ha berr, da c'houde, e tres « istor un tremened a zisklaer ar politikerezh a-vremañ », hini ar Stad vac'homour evel hini an dispac'herion vrezhon. Eus 1938 e ra « bloavezh ar gerseenn », ha da enskrid e laka komzoù Mirabeau e 1790 : « Ha Breizhiz oc'h ? - Ar Frañsizion eo a ra lezennoù ». Gouestlet eo dreist-holl da istor Strollad Broadel Breizh ha Breiz Atao : « takennad ebet a wad brezhon evit ar Tchekiz ! », ha lesanvioù reizh en deus evit doareañ an tri faotr-araok eus an eil emsav : Lainé, « ar gentr » ; Debauvais, « ar c'heflusker » ; Mordrel, « an tour-tan ». Mar barn dereat an daou gentañ, ez eo anat e chom Mordrel an tostañ d'e galon hag ar skeudenn a dres anezhañ a zo marteze an hini gwellañ bet livet eus an « tour-tan » -se, o klozañ : « E oa hag e van c'hoazh eus gouenn an diwezhañ marc'hegourion-hont a ziuz a-youl-kaer mont gant an hentoù a-hed an torrodoù en nozioù arnevek ». Ur plas a ra ivez da nevezourion ar brezhoneg, re verr a gav dimp, evel pa na vije ket anezhañ ur brezhoneger ampart. Evel ma ra evit ar bloavezhioù all e kloz e bennad gant un daolenn o tiskouez keñver-ha-keñver, an darvoudoù e Breizh hag er bed.

Eus 1939 e ra « bloavezh ar follentez », an hollved o redek a-herr war-zu ar brezel, an dilestradeg-armoù e Breizh, heskinerezh Daladier ouzh ar vroadelourion, kefridi gevrenus Fred Moysse, disparti Debauvais ha Mordrel ha Diskleriadur brudet Breiz Atao : « Em lakaet hor c'henvroiz diereet diouzh pep emouestladur e-keñver Frañs. Ra gemero e kouch o ober sevel an armeoù brezhon a

roy dimp en-dro an emren hag ar gwir da vevañ ».

Ha setu Breizh, evel broioù all ar c'hornog, lakaet da vat e-kreiz ar brezel ; war-lerc'h faezhidigezh arme Bro-C'hall, setu an Alamaned e Breizh, ha 1940 a voe evit gwir ar pezh a ra anezhañ Le Boterf : bloavezh an emouestladur. Da enskriz en deus lakaet ur frazenn eus e vignon François Brigneau, ur Breton anezhañ, unan eus gwellañ kazetennourion c'hallek a zo bremañ, met ivez, siwazh, gall-put betek mell e eskern, daoust dezhañ konnariñ dirak stad vantrus e vro : « Gwell ganin bezañ eus ur ouenn a vrientinon oc'h emgannañ eget eus ur ouenn a sklaved o vervel ». Kaer al lavarenn, ha trist eo hepken n' en devije ket Brigneau tennet pep kentel diouti evit a sell ouzh Breizh, met gwir e voe evit ar Vrezhoned e 1940. Ar re-mañ a yeas da Bontivi evit embann adc'hanedigezh Vreizh, ar re-se em guzhas aonik a-dreñv skeud klodus ar marichal Pétain, ar re hont, en diwezh, a zibabas kenderc'hel ar brezel evit Frañs gant ar Saozon. Lodenn vrasañ al levr zo gouestlet da 'r bloaz-mañ, hag evit meur a hini ac'hanomp e vo ur souezh deskiñ ar pezh a reas an eil re hag ar re all.

146

Echuiñ a ra al levr gant un nebeut teulioù a-zivout Brest, Yann Goulet, R. Delaporte, an « Azgoulennskrid da 'r Marichal », troidigezh ur varzhoneg kaer gant Olier Mordrel, « C'hwec'h anezho » (bet embannet he skrid orin en Ar Stourmer Nn 7, p. 5) gouestlet da 'r c'hwec'h soudard alaman kentañ bet marvet e Breizh, ha dreist-holl, da zanevellskrid Mordrel a-zivout an doare ma rankas kuitaat Strollad Broadel Breizh e miz Kerzu 1940.

Eus al levr-se e ranker lavarout da gentañ ez eus ul levr istor gwirion anezhañ ; an aozer en deus furchet en teulioù, foran pe brevez, aterset an dud, barnet o oberoù. Nemeur a dra a vo da rebechiñ pe da reizhañ ha diuntuek e chom peurliesañ. Anat eo en deus doujañs evit an holl re em ouestlas, pe a du bennak e ve gant ma 'z eus bet tud a galon anezhe. Un daolenn eus Breizh kouezhet, arallekaet, eo, kenkoulz hag eus Breizh war adsevel. N' eus nemet un dra a c'hallfed tamall ouzh Le Boterf : marteze e c'hell, a-wechoù, bezañ un tamm diwirion e-keñver Henaff, ha reiñ re a bouez da ziskleriadurioù O. Mordrel a anavez gwelloc'h ; da skouer, prizius e vije bet kaout ivez savboent Henaff, Delaporte ha Le Helloco a-zivout « reverzhi-balez » dibenn 1940 ; war a lavaras din, ne voe ket evit kaout o zesteniou, ha keuzius eo, rak mard eo gwirion Olier Mordrel er pezh a skriv, anat eo n' eo ket evit barn diuntuek en e-un un darvoud ma voe aberzhet ennañ.

Evit echuiñ e fell din lavarout en deus al levr ur perzh-mat all, hervezon : frammet mat ha aklaer eo, moulet mat, ha, *not the least*, skrivet e galleg mat... Gouzout a ran ez eo « de bon ton » e-touez ar vrezhonegerion disprizout ar galleg flour ; neozh, kavout a ra din, pa fell da 'n nen ober gant ar galleg, ez eo kenkoulz skrivañ dereat ar yezh-se. Eus an holl levrioù gallek gouestlet da Vreizh n' eur ket evit e lavarout, met pa venner brudañ en estrenvro tonkad hon bro, gwell e vo atav skrivañ reizh eget mac'hagnañ an estreneg evel ur plouk... Hag ur mestr-skrivagner gallek eo Hervé Le Boterf.

* * *

Disheñvel eo mennoz Ronan Caerléon. Anavezet mat eo e levr kent, **Complots pour une République bretonne**, ma konte dimp doareoù pennañ ar c'hentañ hag an eil emsav, o pouezañ muioc'h war an danevelloù diabarzh marteze eget war an darvoudoù o-unan. Al levr-se a voe gwerzhet mat e Frañs hag a lakaas meur a C'hall da gompren rak ha perak ar « Mouvement breton ». Echuiñ a rae gant dibenn ar brezel hag an heskinadeg. Fellout a reas da 'n aozer danevelliñ ar maread nevesoc'h. Evitañ da vezañ istorel rik e chom al levr-mañ, evel an hini kentañ, labour ur c'hazetennour ampart, o tresañ an eil war-lerc'h eben un heuliad taolennoù a c'hallfe bezañ embannet distag e-barzh ur gazetenn.

Rannet eo e div lodenn : « arc'hoazhioù o tiskanañ », « ar poultr war entanañ ». El lodenn gentañ e tanevell dimp diaesterioù an adsevel war-lerc'h 1945, strivoù an nebeut tud kalonek a adkrogas gant an erv, ken war dachenn ar sevenadurel, ken war hini ar politikel. Meur a dra peuzdianav a vo kavet amañ a-

zivout an esaeoù a c'hwhitas pe ar re a reas berzh.

147

Ur meni rakskrid n' eo ken avat evit kontañ ar pouezusañ darvoud bet c'hoarvezet er bloavezhioù-mañ : ganedigezh ha stourm an FLB. Kement ha kement a sotonioù a voe skrivet war e zivout er c'hazetennoù gall gant paotred a geje evit ar wech kentañ gant kudennoù Breizh e oa poent ha tremen poent d' ur brogarour breizhat, o vevañ er « Mouvement breton » evel ar pesk en dour, da reizhañ ar fariadelloù diniver bet eginet e spered rambreüs hon amezeion eus ar reter. Gwell eget nep piv bennak all e oa Ronan Caerléon gouest da adkavout e hent e strouezh al luskadoù brezhon, « ar fouzhlec'h keltiek » evel ma lavare ur paour kaezh kelaouennour gall kollet e benn gantañ goude bezañ tremenet an daou zevezh kentañ eus e vuhez en hon bro (ar pezh na viras ket outañ a zanevelliñ « anien Vreizh » dre ar munud d' e lennerion fidel, evel just !)... Deziadet eo al levr : da 'n dri a viz C'hwevrer 1969 ; da lavarout eo e voe Caerléon evit kenderc'hel gant e enklask betek beaj "Penn Republik Frañs da Vreizh (pe gentoc'h da « Vretoneri », rak Bro-Naoned a voe « disoñjet » gantañ, n' en douetit ket !) ha ne voe ket an aozer evit tremen hep bezañ gwallsius a-walc'h en ur reiñ dimp, kichen-ha-kichen, skeudenn Charles De Gaulle hag hini e c'hourniz, gant lavarenn an hini kentañ : « Tra ma komz ur bobl drec'het ur yezh estr eget hini he zrec'hour, e chom dieub c'hoazh ar gwellañ lodenn anezhi hec'h-unan ».

Ret eo menegiñ el levr-mañ niver bras an teulioù skeudennel, dibabet mat an holl anezhe. Talvoudus e vo al levr, evidomp da gentañ evit lec'hiañ mat fedoù a anavezomp mui pe vui, evit heuliañ gwelloc'h an araokadennoù hon eus graet en un nebeut bloavezhioù. Talvoudus e vo ivez evit ar C'hallaoued a fell dezhe anavezout hor bro ha kompren perak ha penaos ar Vretoned zo degouezhet adarre en ur stad a zamvrezel gant ar Stad vac'homour. Ul levr a vruderezh eo : an aozer ne guzh ket e zibab ; hogen ul levr a vruderezh mat dre ma 'z eo diazezet war fedoù anavezet mat gant an aozer ha n' eo ket savet diwar skañv gant un estren ha pa ve a youl vat.

* * *

Mar gran anv amañ eus ur pennad bet embannet en ur gazetenn c'hallek - ne lavaran ket « gall » rak *Défense de l'Occident* n' eo ket « hegzagonek » evit ur blank - eo dre ma kav din ez eo ar gwellañ bet embannet en tu-rall da 'r Goesnun. Diaes e ve, en ur ober un dousennad a bajennoù, taolennañ gwelloc'h ha spisoc'h kudennoù Breizh. An aozer, Yann Beuzec, genidik eus Konk-Kernev, a anavez mat, eñ ivez, ar « Mouvement breton » : kroget en doa, un nebeut bloavezhioù zo en un dezenn doktorelezh war ar Gwir gouestlet da istor an eil emsav ha da 'n heskinadeg e Breizh.

148

« An Deuliaoueg vrezhon » a fell dezhi diskouez abegoù istorel, sevenadurel, armerzhel an FLB. Taolenniñ a ra ivez al luskadoù breizhek MOB, Sav Breizh, UDB. Reizh eo ar pezh a skriv, daoust n' eo ket tener e-keñver tud digalon zo... Keuzius eo n' eo ket brezhoneger an aozer, rak e stlenn war an emsav a zo gwall wanaet a se : ne hañval ket anavezout, da skouer, ESB ha ne ne gomz eus ar pezh a vez graet e brezhoneg, anat, nemet diwar glevout. Komprenet en deus mat avat pegen buan ez ae an traoù war-raok : « Buan ez a war azviñ ar speredoù e Breizh ; test eo tonkad ar c'hazetenner Yann Bothorel : triwec'h miz zo, edo e penn ur gelaouenn doujus kenañ, embannet gant Chaix-Néogravure ; c'hwec'h miz zo, edo danvez kannad war ur roll eus Talbenn Breizh ; bremañ, emañ en toull ! » Setu penaos ez echu e bennad : « N' eo ket an emdro-se un distro war-zu an tremened nag un dasorc'h eus ar c'hladdalc'helezh. Ar savadur eus Europa eo war ziazezennoù yac'hoc'h dre ma 'z int natureloc'h, o vezañ m' en deus ar genel da ziaz. Un taol grevus e vo evit an boll hollvedidi, ha divroidi all ; an dibenn e vo, ipso facto, eus an holl enkadennoù o hejañ pe o tistrannañ ar C'hornog ».

NOTENNOU

Hor Mignoned

Gwenael MAZE ha Pierrette KERMOAL zo laouen da gemenn deoc'h ez int bet euredet e Trebabu, d' ar 7 a viz Ebrel 1969.

Kas a reomp d' hor mignoned hor hetoù a eürusted.

Kañv

Er miz-mañ ez eo aet da anaon an Dr Loeiz DUJARDIN e Lokournan-Leon. Skrivet en doa gwechall war ar gelaouenn sizhuniek " Arvor " dindan an anv-pluenn Lok. Savet en doa a-hend-all oberennoù, e galleg dreist-holl, en o zouez ur pikol levr diwar-benn buhez hag oberoù Le Gonideg. Graet en doa ivez nevez zo studiadennoù war saverien kartennoù Kont-Leon. Bet e oa prezidant Bleun-Brug.

D' e vignoned ha d' e gerent e kinnigomp hor gourc'hemenoù a gengañv.

Profoù

Degouezhet eo ganeomp ar profoù-man e-korf an daou viz diwezhañ :

MIZ C'HWEVRER :

B. Audic, 19 lur ; It. Maze, 5 ; dizanv, 18,60 ; H. Kalvez, 25 ; C. Barbotin, 25 ; E. Ropers, 15 ; Y. Ar Bec, 200 ; J. Le Coz, 5.
- War un dro : 312,60 lur.

MIZ MEURZH :

J. Konan, 10 lur ; Y. Renault, 20 ; J. Rohou, 5 ; J. Penneg, 15 ; A. Guillou, 45 ; H. Rosmorduc, 5 ; O. Chevillotte, 10 ; J. Creff, 19 ; J. Abarnou, 9 ; J. Y. Haspot, 5 ; Dr Leon, 5 ; R. Delaporte, 20 ; dizanv, 48,35 ; Y. Bouffes, 20. -
War un dro : 236,35 lur.

537,65 lur profoù hon eus bet abaoe derou ar bloaz. Bennozh Doue d' ar brofourien !

Kamp ar Vrezhonegerien

Dalc'het e vo er bloaz-mañ e LESNEVEN eus al lun 14 a viz Gouhere betek an 30, e Ti ar Retred, straed ar Marne.

Ar priz zo 13 lur an devezh pe 195 lur evit ar c'hamp a-bezh.

Skrivañ da V. de Bellaing, 28, rue des 3 Frères Le Goff, Sant-Brieg.

150

Lizhiri

Un okitaniat o c'houlenn levrioù brezhonek (" Istor al Lennegezh " ha " Méthode Rapide ") a skriv kement-mañ : « Okitanour on, ha pell zo ec'h estlamman dirak strivoù ar Vretoned evit difenn o sevenadurezh ha sevel levrioù-kelenn aes. Eus ar gwellañ a ran evit lakaat kement-se da vezañ anavezet amañ. An deiz m' hor bo kemend-all hor bo graet un araokadenn vras evit difenn hor sevenadurezh-ni, ivez ».

P. B.

Devezh ar Brezhoneg

Da geñver Devezh ar Brezhoneg kasit ho prof da Guzul ar Brezhoneg : c.c.p. J. Le Bec, 30 70 20 T Nantes.151

Niverennoù " Al Liamm " da werzhañ

Bez hon eus da werzhañ un nebeut niverennoù eus Al Liamm war baper kaer Alfa. Setu int : niv. 76-84-85-86-87-88-89-90-91-93-94-95. 5 lur ar skouerenn. R. Huon, 2, Venelle Poulbriquen, Brest.

Galv Kuzul ar Brezhoneg

Ret eo bremañ stourm, ha n' eo ket klemm, evit ar yezh hag hor broadelezh. Goulenn a reomp ouzh ar re a zo a-du gant kement-se en em vodañ e pep kêr, e pep parrez, e pep skol, e pep labouradeg, e pep kazarn, evit aozañ ha kas war-raok an argad a zo ezhomm anezhañ er mare-mañ evit saveteiñ hor sevenadurezh hag he lakaat da vleuniañ.

Ret eo da gentañ sevel strolladoù lec'hel, anvet " Kevrenn Stourmerien ar Brezhoneg evit kêr... pe skol... " hag all. Kas anv ar sekretour da Yann Talbot, 44, rue Rabelais, 49 - Angers. Ret eo da c'houde ober ar muiañ ar gwellañ a vruderezh e pep doare, ober ar muiañ ar gwellañ a drouz, evit gounit an emgann war dachenn ar sevenadurezh.

Ret eo ivez aozañ kelennered ar yezh e pep lec'h. E pep kêr e tle bezañ graet skol vrezhonek. E pep kêr e tleer tremen an Trec'h Kentañ. Ar re a gelenn brezhoneg dre gomz a zo pedet da gas o anv da G/Kuzul Ar Brezhoneg, 28, rue des 3 Frères Le Goff, 22 - Saint-Brieuc, evit ma vo kreizennet hag astennet gwelloc'h al labour pouezus-se e Breizh a-bezh hag e kement lec'h ma vev Breizhiz.

Skouer Kembre a rankomp heuliañ : ur yezh vroadel unvan, ur vroadelezh, un Emsav unanet war-du ar pal : hini ar Frankiz.

151

Diskleriadurioù Kuzul ar Brezhoneg

I. - Kuzul Ar Brezhoneg, ennañ 17 kevredigezh sevenadurel a Vreizh, bodet e Karaez d' an 20 a viz Here 1968, a sav enep ar raktresoù oc'h adstummañ ar mererezh gall a c'hellfe lezel Kêr an Naoned ha Bro-Naoned, da lavarout eo ouzhpenn ar bempvedenn eus poblañs ar Vro, er-maez eus ar pezh a vez anvet « rannvro Vreizh », o kenderc'hel evel-se gant ar gaou graet endeo gant gouarnamant Vichy ; a ziskler ne asanto biken pobl ar Vrezhonek e vefe mac'hagnet o bro ha laeret ul lodenn diuti ; a ro he skoazell d' ar pennadurezhioù dilennet, ha d' ar strolladoù poblek, evit stourm ouzh ar raktresoù a droc'hfe Breizh en daou ; a c'houlenn ma kloto ar pezh a vez anvet « rannvro Vreizh » gant an harzoù bet diazezet dre youl ar bobl a-hed tremen mil bloavezh a Istor, da lavarout eo ma strollo enni ar pemp departamant anvet Il-ha-Gwilun, Liger-Atlantel, Aodoù-an-Hanternoz, Morbihan ha Penn-ar-Bed.

II. - Ar gengevredigezh Kuzul Ar Brezhoneg, enni 17 strollad sevenadurel breizhat, bodet e Karaez d' an 13 a viz Ebrel 1969, goude bezañ studiet an adstummadurioù kinniget dre referendom gant ar gouarnamant gall, diwar-benn ar rannvroeladur, a zegas soñj adarre e ranko ur politikerezh a araokaat evit Breizh :

- doujañ da wir harzoù ar Vro, da lavarout eo bodañ ar pemp departamant a-gevret ;
- sevel ur Parlamant dilennet dre mouezh an holl, ha dezhañ ar galloud da zivizout war holl gudennoù ar Vro ;
- sevel ur C'huzul-ren anvet gant ar Parlamant ha kiriek dirazañ ;

- reiñ da yezh ha da sevenadurezh Vreizh, hervez ur politikerezh kulturel demokratek, al lec'h a zere outo en o bro.

Abalamour da se e nac'homp asantiñ d' an touellerezh a vez graet anezhañ referendom ha rannvroeladur, hag a greder kinnig da vouezhioù ar geodedourion.

III - Ar gengevredigezh Kuzul Ar Brezhoneg, enni 17 strollad sevenadurel breizhat, bodet e Karaez d' an 13 a viz Ebrel 1969, a zegas soñj ez eus c'hoazh tost da 40 Breizhad toullbac'het dre m' o deus stourmet evit o bro.

Ar Vreizhiz-se a zo bet dalc'het kloz e-pad meur a sizhunvezh en un doare a ya enep kendiskleriadur europat gwirioù Mab-den, he deus nac'het ar stad gall e wiriekaat. Ranket o deus eta nac'h debriñ ken evit kaout an aotre da resev o lizheroù hag o c'helaouennoù e brezhoneg. Nac'het ez eus bet outo ar reoliadur politikel emaint e gwir da gaout.

Kuzul Ar Brezhoneg a fell dezhañ reiñ enor da galonegezh ar stourmerien-se, ha lakaat a ra kiriegezh an taolioù-nerzh war gein ar bolitikacherien o deus miret Breizh en ur stad a isdiorreadur hag a drevadennezh.

152

Kuzul Ar Brezhoneg a c'houlenn ma vo roet o frankiz d' ar Vreizhiz toullbac'het, ha ma vo lakaet da dalvezout ur politikerezh a araokaat, evit reiñ da Vreizh ha d' ar Vrezhoned, en Europa a hiziv, al lec'h a voe o hini gwechall pa oant ur bobl dieub.

IV. - Ar gengevredigezh Kuzul Ar Brezhoneg, enni 17 strollad sevenadurel breizhat, bodet e Karaez d' an 13 a viz Ebrel 1969, a ro da anavezout an darvoud-mañ : da geñver ul lidadeg savet e Skrignag, deiz Lun Fask 69 e koun eus an Aotrou Perrot, tud dianav o deus diskaret ar groaz savet, war un dachenn-douar prevez, e memor d' an Aotrou Perrot ha re varv an Emsav breizhat, evel ma 'z eus bet disakret endeo un nebeut bezioù eus stourmerien-guzh ar brezel diwezhañ e departamant Aodoù-an-Hanternoz.

Kuzul Ar Brezhoneg a c'houlenn, hervez ar gwir etrevroadel hag hengoun ar broadoù a zifenn Mab-den, ma vo doujet da vezioù ha savadurioù ar re varv. Evit KUZUL AR BREZHONEG, ar C'hadoriad YANN TALBOT.

Kuzul Ar Brezhoneg

- C.C.P. Jean Le Bec, 30 70 20 T Nantes

- Sekretouriezh : 28, rue des 3 Frères Le Goff 22 - Saint-Brieuc.

Sinaturioù ha kaozeadenn Youenn Olier

Emañ " Gevred " o paouez embann un teskad Barzhonegoù gant Youenn Olier. Lod kaer anezho a oa chomet diembann betek-hen hag a zeu da greskiñ hor peadra. Chomet eo an oberour er-maez eus aesamantoù ur yezh guzh ha n' en deus ket pleget da c'hiz ar washaouriezh. Leun eo e levr gant talvoudegezh Mab-den. E Brest eo deuet Youenn Olier d' ar sadorn 19 a viz Ebrel. Sinet en deus e levrioù eus 16 eur da 19 eur en " Oaled Sant Erwan ", 28, straed Charles-Berthelot.

Ouzhpenn-se ez eus bet ur gaozeadenn ha kendiviz gant Youenn Olier, er memes lec'h, da 21 eur diwar-benn : " Lennegezh ha buhez e Breizh 1969 ".

Digor e vez d'an holl " Oaled Sant Erwan " bep meurzh etre 18 eur ha 20 eur e Brest.

153

Ul lizher da Rener ar Stad

Ar strollad kenskoazell da brizonidi Talbenn Dieubiñ Breizh, ennañ 258 beleg ha

lean breizhat a gas ul lizher d' ar Jeneral de Gaulle o tisplegañ an abegoù pennañ o deus da chom hep lavarout ya d' ar referendom.

Reiñ a reomp arroudoù eus al lizher, troet diwar ar galleg. Da gentañ e ra ar strollad anv eus al lizher (chomet direspont) kaset gentañ da c'houlenn emgav gant de Gaulle. « Hiziv neuze penaos e c'hellfemp degemer ho « regionalisation » p' emañ hor prizonidi o c'houzañv... p' hoc'h eus grataet kement a draoù ha ha n' int ket deut da vat ha dreist-holl al lezenn-stur. Evit ma c'hell Breizh adsevel gant labour ar Vretoned e ranker kaout aozadurioù evit divizout dioute o-unan war ezhommoù hor Bro. Ha da gentañ penn eo d'hon skolioù stummañ dreze o-unan an dud a-raok evit Breizh.

Mar bije bet evel-se hor bije gellet lavarout ya. »

Al lizher zo sinet gant Aotrounez Le Breton, Bourdelles ha Blanchard.

" Treflamm "

Deut eo er-maez niverenn 10 Treflamm, ur gelaouennig roneoskrivet, gant tresadennoù e-leizh, evit ar re yaouank. Ar priz n' eo ket merket, ar chomlec'h zo 30 place des Lices, Roazhon.

En niverenn-mañ e kaver troidigezhioù, unan diwar Garcia Lorca, unan all " Pask 1916 " troet gant F. Favereau diwar W. B. Yeats. Merzet hon eus ivez e oa ur pennad " Nac'hañ debriñ ", sinet R. Huon. Fouge vefe ennañ evel just bezañ kenlabourer da " Dreflamm ", met e gwirionez ar pennad zo bet troet gant e vab Gwenaël Huon. Echuiñ a ra an niverenn gant un toullad fentigelloù. Siwazh lod eus ar pajennoù n' int ket splann-tre da lenn.

Emziskouezioù ar Werc'hez e Breizh gant Yves du Meinga

TAOLENN : Ar gweledigezhioù ; Breizh douar Mari ; Hengounioù ; I. V. ar Misionoù ; Rouanez ar Verzherien ; I. V. ar Marv Mat ; Frealz ar Re Boaniet ; Mamm ar Garantez Divin ; I. V. Gwir-Sikour ; I. V. ar Giaoded ; I. V. Druéz ; An Itron Wenn Gaer ; An Itron C'hlas ; I. V. Garmez ; Ar Werc'hez Steredek ; I. V. ar Sklerijenn ; Rouanez an Arvor ; Gwarezerez Vreizh ; I. V. Valestrag ; Chomomp feal.

Daouzek skeudenn - Golo pevar liv

Ment al levr : 15,5 X 20 - 232 bajenn - Ti-moulerezh KastellAodren da vezañ rakprenet 16 lur betek an 10 a viz Mezheven (priz da c'houde 20 lur } mizoù kas).

M. Alan AL LOUARN, " Brudañ ha Skrigañ ", 30, place des Lices, 35-Rennes - c.c.p. 15 237 55 Paris.

154

Lec'hanvadurezh ar Mor

Derc'hel a ra Servij Lec'hanvadurezh ar Mor da embann e studiadenoù war aodoù ar vro. Al levrenn-mañ zo bet savet gant Alan Ar Berr. Gouestlet eo d' an aodoù etre Enez Werc'h hag Enez Vaz. Al labour zo pouezus evit ar re a fell dezho anavezout anv resis ha gwirion an aodoù, ar reier hag an inizi hag o stêr ivez meur a wech.

Embannet eo bet dindan an anv " Toponymie Nautique de la Côte Nord du Finistère ".

" Skoed "

Degouezhet eo ganeomp ar gelaouenn Skoed, kaier bloavezhiek " Koun Breizh ", renet gant ar c'hizeller Raffig Tullou. War an niverenn 3 e kaver ur pennad e brezhoneg, " Moneiz Breizh ", bet savet gant Al Louarn diwar un destenn gant

Mikael Duval. Ar pennadoù all zo e galleg hag a bleustr dreist-holl gant hengounioù Breizh. Ar skouerenn a goust 6 lur. Michel Duval - c.c.p. 2 394 92 Rennes.

Urzh Sant Koulman. Liderezh e brezhoneg

Menec'h Urzh Sant Koulman o deus savet un nebeut levrennoù evit al liderezh e brezhoneg a zo bet lakaet da dalvezout endeo e Minic'hi ar Seizh-Sant. Un ugent bennak a levrennoù emaint e soñj embann. Moulet e vez pep tra diouzh ar skriturdorn (fac-simile), notet hervez ar sonerezh gregoriat. Setu amañ roll al levrennoù savet betek-hen :

niv. 1 : AZVENT , (*diwar Rorate caeli desuper, Alma Redemptoris Mater, Creator alme*) ;
niv. 3 : KORAIZ (*Attende Domine, Audi benigne Conditor, Ave Regina Caelorum*) ;
niv. 5 : PASK (*Victimae Paschali, Regina caeli, Ad Regias Agni dapes*) ;
niv. 8 : BENNOZH AR SAKRAMANT (*Korf hon Doue, diwar Ave Verum ; Ur wezh un den, diwar Homo quidam ; Hozanna ; Te eo en gwir war daou don eus Tantum ergo*) ;
niv. 9 : TE, DOUE (*troidigezh rik diwar Te, Deum*) ;
niv. 10 : OFERENN " Ton Koulmer ", savet evit an Urzh (*Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus*).

Lakaet er-maez, an " Te, Doue " eo eeun a-walc'h, goude dezhi bout spis, yezh al levrennoù-se. Pennadoù zo a oa bet troet mat c'hoazh gant beleien eus an Emsav. N' eo ket bet menec'h sant Koulman evit ober gante. Ar gudenn a sav diwar hevelep troidigezhioù eo an ober gant « c'hwi » ouzh Doue, evel pa vije lies Doue. Diwar skouer ar galleg ez eo bet komzet dre c'hwi ouzh Doue, e brezhoneg. Hevelep arver hon eus da argas, evel ma 'z eo bet graet e galleg nevez zo. An droidigezh evel ar sonerezh zo bet studiet a-genlabour gant menec'h an Urzh.
155

Un nebeut skouerennoù hepken a c'heller kaout digant ar venec'h. N'int ket lakaet e gwerzh ; an arc'hant degemeret a vez evel road a-benn kenderc'hel gant an Oberenn. Talvoud pep levrenn a sav well-wazh da 7,50 FF.

Bez' e c'heller ivez kaout digant ar venec'h kartennoù-sent aes da lakaat en ur golo-lizher. 29 pezh zo bet treset, wardro 1 FF pep hini : Brieg, Samzun, Padarn, Maloù, Pol, Kaourintin, Tuzwal, an Itron Varia, an Itron Santez Anna, mamm ar vro, Jozeb (pried Maria), Jozeb Arimatea (hag ar Graal), Koulman, Gall, Erwan, Herve, Ronan, Iltud, Yann Vadezour, Jakez, Mikael, Gabriel, Mazhe, Mark, Lukaz, Yann, Simon-Maen-Per, Paol, Frañsez (Asizi), " Ar Seizh Sant ".

Kas goulennoù ha roadoù da Briol an Urzh :
R. P. HILLION, Minic'hi ar 7-Sant
22 - VIEUX-MARCHE (Breizh) - c.c.p. Rennes 120-68.

Emsav, niverenn 27, Meurzh 1969

Setu ar pezh a gaver en niverenn-mañ :

Dremm dispac'hel ar brezhoneg.

« Ne c'hell bezañ a vrezhoneg e-maez ur gevredigezh vrezhon ha ne c'hell bezañ a gevredigezh vrezhon e-maez frammoù politikel brezhon ». Lakaat ar brezhoneg er skolioù gall zo distrujañ ar brezhoneg evel benveg da sevel ar vro dre ma stag Breizhiz muioc'h c'hoazh ouzh ar framm gall. Lec'h ar brezhoneg zo er framm dispac'hel brezhon, da lavarout eo en deskadurezh vroadel a zo he roll stummañ Brezhoned mennet da grouiñ ur framm brezhon ha da freuzañ ar framm sujer.

An Emsav hag ar Vro.

Kavout a reer meur a lizher o tennañ dreist-holl da zegouezh F. L. B. : roll an trivli er politikerezh, " kelennadurezh " F. L. B. ha kelennadurezh Emsav Stadel

Breizh.

Danevelloù-obererezh a gaver ivez, unan o tisplegañ al labour graet e-ser emvod hollek Skourr an Deskadurezh Vroadel, bet dalc'het e Roazhon d' an 02 02 69, eben o tennañ da labour Kelc'h Debauvais e Brest.

Skourr an Deskadurezh Vroadel a gemenn e vo aozet devezhioù studi e Mur etre an 28 07 69 hag an 13 08 69.

Notennoù politikel.

Kenderc'hel a reer da studiañ kudenn ar galloud, hag an doare ma vez meizet ar veli gant ar pobloù o-unan. Studiet e vez :

- ar galloud hag ar reizhveli o tezrannañ keal ar reizhveli hag hec'h emdroadur a-hed an istorvezh ;
- ar galloud hag ar gwir, o resisaat ster ar gwir divezel pe naturel hag ar gwir devoudel pe lezennel.

EMSAV, 30, place des Lices, 35 - Rennes - C.C.P. 2 460 10

An niverenn : 2 F. Ar c'houmanant bloaziek (o teraouiñ e miz Genver) : 20 F.

156

Naoned e Breizh !

KENSTRIVADEG TRESAÑ " EMGLEV AN TIEGEZHIOU "

Gant ar vugale hag ar re yaouank e vo kaset deomp tresadennoù o tiskouez istor kêr ha bro-Naoned.

Ment ar paper : 21 X 27.

Skrivañ ul lavarenn vrezhonek war an tu reizh, (tu an dresadenn) ; skrivañ anv, oad ha chomlec'h an tresour war an tu gin.

Kas an tresadennoù da :

Emglev An Tiegezhioù, 30, place des Lices, 35 - Rennes ; pe 4, allée Maurice-Tourneur, 44 - Nantes ;

pe 35, rue Léon-Harmel, 29/ - Brest.

Tud a zo da zibab gwerzhennoù " Enor da Naoned " da lakaat e traoñ an dresadenn.

Skourr an Deskadurezh Vroadel

Bodadeg Vloaz 1969. D' an 9 Meurzh e voe dalc'het e Roazhon eil Bodadeg Vloaz Skourr an Deskadurezh Vroadel.

Dalc'hioù labour ar beure a voe gouestlet da zanevelloù obererezh an aozadurioù-kelenn ha stummañ.

En displegadenn-digeriñ e roas G. Etienne da anaout ar c'hlokadurioù degaset da framm ar Skourr e 1968, al liammoù startoc'h diorreet etre ar Skourr hag an aozadurioù e stumm Rannoù obererezh (Kelenn, Koskor, Kelaouiñ) boutin dezho hiviziken.

Gant G. Maze e voe graet un diverrañ eus al labour kaset da benn e 1968 gant S.A.D.E.D., savidigezh kentelioù nevez war al Lennegezh hag an Istor pergen. An displeger a zegasas da goun ned eo nepred al labour pleustrek nag an obererezh kevredigezhel un abeg d' an emsaverion evit gwallegañ o stummadur.

Roet e voe danevell Kelc'h Debauvais gant J. F. Furic. Er bloavezh-skol-mañ ez eus daouzek klas o vont en-dro gant Kelc'h Debauvais : seizh e Roazhon, tri e Paris, daou e Brest. Embannet ez eus bremañ kentelioù eil bloavezh, o tennañ dreist-holl d' ar vuhez a-vremañ. Dont a ra ar rummad-se da stankañ an toull a chome etre ar Cours Élémentaire ha S.A.D.E.D.

Roll obererezh Emsav ha raklun hec'h embannadurioù evit 1969 a voe dezrevellet gant M. F. Boucher, a zisklerias ivez stad an darempredoù etre skridaozerion Emsav ha bodadenn bolitikel Emsav Stade! Breizh.

En endervezh e voe bleniet ar Gendael war an Deskadurezh e Breizh gant A. E. Ar Berr. Ar c'hentañ displeger, Y. Olier, a bouezas war roll ar Stad evel goudor un deskadurezh vroadel frouezhus. An eil displeger, G. Etienne, a ziskouezas emañ nerzh an Emsav e stummadur e izili. Heuliet e voe pep displegadenn gant ur vreuradeg ma kemeras perzh izili E.S.B. ha dileuridi an aozadurioù kouviet : Al Liamm, K.E.A.V., U.D.B.

Da 16,00 eur, en ur gaozeadenn vuhezek e kontas Ronan Huon, rener Al Liamm, istor ar gelaouenn a zo abaoe ur c'hard kantved ar skouer fetis eus unvaniezh an Emsav.

157

" An Ere "

Evel ma oar an holl e Breizh, e oa aet da get, koulz lavarout, ar biniou hag ar vombard en hor Bro a-raok ar brezel-bed diwezhañ, da lavarout eo a-raok 1939.

Goude ar brezel-mañ e voe ur c'hoari all avat. A-greiz-holl, diwar atiz ur gevredigezh bet savet e-pad ar brezel " Bodadeg ar Sonerien " hec'h anv, e tiwanas bagadoù sonerien a bep tu e Breizh, ken trumm ha ken stank ha kabelleù-touseg war-lerc'h ur barrad-glav.

Pep bagad a oa ennañ : biniawoù, bombardoù ha taboulinoù. Meur a vagad a yae d' ober ur Gevrenn. A-hed bloavezhioù e kreskas o niver. Paotred ha merc'hed Breizh a oa deut da vezañ sot-pitilh ganto. Diouzh ar c'hiz e oa deut da vezañ !

Plijet pe get tud 'zo, ar bagadoù sonerien-mañ eo a roas tu da adsevel an Emsav bet gwallgaset ha diskaret goude ar brezel rak tud hor Bro, e gouelioù Kemper, e gouelioù Brest, a voe sebezet, laouen ha bamet war un dro, ken na savas ur barrad-lorc'h enno o welout miliadoù a dud yaouank o tremen dirazo en ur seniñ er benvegoù kozh war-lerc'h ar bannie! Gwenn-ha-Du bet ken kunujennet...

Siwazh, an niver a ro nerzh ha gwanded war un dro. Nerzh dirak an dud, gwanded er strolladoù o-unan evit pezh a sell ouzh ar sonerezh da gentañ-holl. C'hoant c'hwezhañ e-barzh ur benveg, biniou pe vombard, pe skeiñ war un daboulin a oa. C'hoant mont d'en em ziskouez dirak an holl a oa. C'hoant mont da vale bro e Breizh, en Europa, ha pelloc'h c'hoazh a-wechoù, a oa ivez. C'hoant deskiñ ha peurzeskiñ ar sonerezh a rae diouer peurliesañ avat ha setu perak, e-touez miliadoù a dud yaouank, n' eus nemet un toulladig anezho o deus labouret a-zevri ha desket seniñ e gwirionez. Ar re all ne sonont ket. C'hwezhañ ha skeiñ ne reont ken ! Un druez eo rak, da heul, n' eus nemet pemp pe c'hwec'h bagad-sonerien a-zoare e Breizh er mare-mañ.

Tud ' zo o deus c'hoant kemman penn d' ar vazh ha, goude bezañ klevet ar bagadoù a-hed bloavezhioù, ez int deut da grediñ start e oa ret, evit ober sonerezh mat, diskoulmañ kudennoù an ober gant benvegoù disheñvel en doare-mañ :

- Ar biniou bras, hervezo, n' eo ket graet evit seniñ a-gevret gant ar vombard.
- Ar bagadoù a rank bezañ enno biniawoù bras ha taboulinoù hepken.
- Ar vombard a rank seniñ gant ar biniou kozh hepken ha renañ ar c'hoari.
- Meur a vombard a c'hell seniñ a-gevret.

Breutadegoù a zo bet ha, da heul, o deus an dud-se en em vodet en ur strollad nevez, " An Ere " e anv, dindan baeroniezh " Kendalc'h " (1).

158

" An Ere " n' eus nemet biniawoù bras ha taboulinoù ennañ eta. N' eo ket ur « bagad » hogen ul « laz-seniñ ». An holl dud ennañ a oar diouzh ar sonerezh (en enep ar pezh a gaver er « bagadoù » dre vras) ha sonerezh eo a fell dezho ober da gentañ-holl. Kroget o deus da vat gant al labour.

Pal " An Ere " eo lakaat anavezout e Breizh sonerezh ar biniou bras, tonioù eus Breizh pe donioù eus ar Broioù Keltiek tramor, dre dud desket ganto ar sonerezh ha n' eo ket mui dre dud dizesk war ar vicher.

Rener " An Ere " en deus savet ur c'haer a levr sonerezh endeo (2).

Bodadegoù a vez graet e Roazhon, a vare da vare, e " Klub an Ere ", tud a bep seurt eus kêr pe a lec'h all pedet da zont, dezho da glevout sonerezh keltiek a-benn ober anaoudegezh gantañ.

Kentelioù war ar sonerezh keltiek a zo bet savet gant tud " An Ere " e Roazhon hag e Sant-Brieg.

Spi o deus tud " An Ere " e teuo muioc'h-mui a dud e Breizh d'ober, dre zeskiñ a-zevri, gwir sonerezh gant ar biniou bras.

Y. T.

(1) " An Ere ", 16, straed Thiers, 35 - Roazhon.

(2) " Musique bretonne pour Cornemuse " gant Jakez Pincet, Coop " Breizh ", 4, allée des Ormeaux, 44 - La Baule, c.c.p. 144-67 Rennes, F 12,00.

Magnus Erat (Bras e oa)

" Le genre humain attend la mort de l'homme de génie pour mesurer qu'il était grand.

Crime si monstrueux qu'il semble impossible. "
Ernest HELLO.

Kinniget d'ar re o deus gortozet marv an Ao. Y. V. Perrot evit ober e veuleudi.

MAGNUS ERAT ! BRAS E OA !
Ar glasoù a embannas e varv
O deus strewet dre o son hirvoudus
Ar c'homz-mañ :
Magnus erat !

Hag ar re holl e gare,
E harpe,
A gemere perzh en e levnezioù
Hag en e boanioù kriz
A lavaras war-lerc'h ar c'hleier :
Magnus erat !

159
Ya bras e oa !
C'hwi hag ho poa evitañ
Ur gwir karantez,
C'hwi hag ho poa mesket
Ho c'hoarzhoù hag ho taeloù
Gant e re,
E c'hellit lavarout gant lorc'h :
Magnus erat !

Met c'hwi hag e zilezas
C'hwi hag e zismegañsas,
C'hwi hag a stourmas outañ,
Pa oa eus ar bed-mañ,
Perak e livirit-hu bremañ ivez :
Magnus erat ! Bras e oa !

Tra souezhus !
Skuilh a rit war e gorf merzheriet
Daeloù ha dour benniget
E valzami a rit gant esañs,
Hag e kanit :
Magnus erat !

Re ziwezhat eo !
Bremañ p' eo aet etrezek Bro an Neñv,
N' en deus mui ezhomm
Eus hoc'h aluzenn
Eus an aluzenn-se,
A rit dezhañ hiziv :
Magnus erat !

Perak, livirit din
N' hoc'h eus ket bet ar vadelezh-se
Pa youc'he deoc'h, dinerzhet :
« Naon em eus ! Sec'hed em eus
N' am zilezit ket ! »

Ha tra spontus, didruez,
E-lec'h e c'hennerzhiñ,
E frealziñ,
Ez oc'h chomet bouzar d' e zienez,
Pa n' hoc'h eus ket c'hoazh
E damallet e gaou !
Ha graet fae warnañ.

Aet oc'h zoken betek diskar
E zi, en devoa bet kement a boan
Da sevel : Ti Feiz ha Breizh !
Betek freuzhañ e oberoù
Stourm ouzh e abostelerezh
Ouzh kement tra a rae e levenez
Hag a lakae e ziskibien
Da lavarout outañ
Magnus erat ! Bras e oa !

160
Hag hoc'h eus e lezet da vont
Gant e hent hadet e vein hag a zrez,
O tougen e groaz
hep soñjal bezañ e Sirenead
Ha koulskoude
C'hwi her gouie :
Magnus erat !

Bremañ, bras eo ho nec'hamant
Ec'h anzavit pebezh den-meur e oa,
E tizoloit e labour ramzel,
Hag ec'h en em sentit
Bihan, dister, paour razh
En e gichen, rak :
Magnus erat.

A ! ma n' ho pije ket graet
An torfed euzhus-se
M' ho pef e youc'het
War ho hent
Pa oa c'hoazh eus ar bed-mañ :
MAGNUS ERAT !
N' her ouelfemp ket hiziv !

Herry CAOUISSIN.
Skrivet en Toull-bac'h Kemper d' ar 15 a viz Kerzu 1944,
kentañ deiz-ha-bloaz obidoù an Ao. Y.-V. Perrot e Koatkeo.

Diskleriadur

An diskleriadur-mañ a zo bet kaset deomp gant Skol-Veur Roazhon :

« Kuzul-Oberiañ (C-A) Rann ar C'heltieg eus Skol-Veur Roazhon a gemenn kement-mañ :

I. - E-kerz ar mizioù tremenet ez eus bet savet gant ar studierion hag ar gelennerion ur raktres evit urzhiañ ar studioù hag ar arnodennoù war ar c'heltieg. Kinniget ez eus bet sevel un aotreegezh hag ur vestreegezh-kelenn war ar c'heltieg. Degemeret eo bet gant pennadurezhioù Skol-Veur Roazhon ha kaset enkefridiel ganto da vMinistrezh an Deskadurezh.

II. - Daoust ma 'z eo bet embannet pennaenn emrenezh ar Skolioù-Meur, o deus burevioù ar Ministr dizarbennet-groñs ar raktres-se. Mennet e oant, anat eo, da zidalvoudekaat ar studioù keltiek ha da herzel ouzh al lañs kemeret ganto.

III. - Kement-se a ziskouez splann ar seurt fiziañs a c'heller lakaat er promesaoù kaer bet graet diwar-benn emrenezh ar Skolioù-Meur hag ar rannvroeladur.

Embann a ra ar C'huzul ez eo mennet da dizhout ur gwir dezvad evit ar Studioù keltiek ha da stourm evit ma vo anavezet gwirioù sevenadurel ar bobl vrezhon. Roazhon d' an 27 a viz Meurzh 1969.

Ar C'huzul-Oberiañ. »

161

S.A.D.E.D.

KELENNADUREZH EVIT AN EIZHVET BLOAVEZH SKOL

(1^{añ} Gwengolo 1969 - 30 Ebrel 1970)

1. - Roll ar rummadoù kentelioù.

Daouzek rummad kentelioù a vo aozet en eizhvet Bloavezh-Skol. E daou vlizen int rannet :

a) kentañ blizen :

Brezhoneg-I (10 kentel)
Yezhadur (10 kentel)
Istor (10 kentel)
Douaroniezh-I (10 kentel)
Fizik (10 kentel)
Kimiezh (10 kentel)
Jedoniezh (10 kentel)
Bevoniezh (10 kentel)

b) eil blizen :

Brezhoneg-II (10 kentel)
Krennvrezhoneg (10 kentel)
Douaroniezh-II (10 kentel)
Fizik-II (10 kentel)

Ne vez aotreet da enrollañ evit rummadoù an eil blizen nemet ar skolidi o deus kaset da vat rummadoù 'zo eus ar c'hentañ blizen (da lavarout eo a zo bet talvoudekaet o notenn geitat evit ar rummadoù-se) :

- evit Brezhoneg-II : ar rummad Brezhoneg-I ;
- evit Krennvrezhoneg : ar rummad Brezhoneg-I ;
- evit Douaroniezh-II : ar rummad Douaroniezh-I ;

- evit Fizik-II : ar rummad Fizik-I.

Notenn. - Dieub eo ar skolidi da zibab ar bloaz ma tremenont an arnodenn o klozañ pep rummad. Dre-se ne vez goulennet diganto testeni ebet eus rummadoù ar blizen kentañ evit enrollañ en eil blizen.

2. - Deiziadur.

Padout a ray ar marevezh-enrollañ adalek an 24 Mae 1969 betek an 24 Eost 1969. Padout a ray ar c'henteliezh dre lizher adalek an 28 Eost 1969 betek an 23 Ebrel 1970.

3. - Enrollidigezhioù.

Ne vezo aotreet da enrollañ nemet an danvez skolidi o devo graet berzh en arnodenn an Trec'h Kentañ

4. - Gwirioù-enrollañ.

Ar gwirioù-enrollañ zo 50 F (pemont lur gall) evit pep rummad kentelioù. Talet e vezont da S. A. D. E. D. C.C.P. RENNES 1560 62. War gein ar chekenn, merkañ : dep Skl.

162

5. - Yalc'hadoù-studi. Neb a garfe goulenn ur yalc'had-studi a rank : a) da gentañ enrollañ evel skoliad ent reol, elese talañ e wirioù-enrollañ ; b) kas e c'houlenn a-raok ar 01 11 69 da S.A.D.E.D. dep Skl, 30, Place des Lices, 35 - Rennes.

6. - Arnodennoù 1970.

Daveet e vo an teuliadoù enskrivañ d' an arnodennoù e Genver 1970. Evit goulenn enrollañ evel skoliad, evit pep diskleriadur, skrivañ da : S.A.D.E.D., 30, Place des Lices, 35 - Rennes.

AL LIAMM 134

TAOLENN

Ar Galver gant CHRISTINA ROSSETTI (tr. R. HEMON)	165
Barzhonegoù gant Youenn GWERNIG	167
Gwerz-pobl eus Bro-Hellaz (tr. R. CHAOVEL)	169
Kan ar Roeñverien gant BIRAGO DIOP (tr. Y. TALBOT)	170
Ne fell ket din mont d' o Skol gant GUY TIROLIEN (tr. Y. TALBOT)	172
Barzhaz Breizh	174
Er Stellac'h gant Pierrette KERMOAL	186
Ar gwez el latar gant Joelle KERMOAL	189
Ur veaj e Bro-Skos gant Mikael MADEG	195
Ar verdeadurezh vrezhon ha kelt gant Gab CHEREL	199
Diskleriadur a-berzh al labourien-spered e Tchec'hosloviakia (tr. P. DENEZ)	207
Al Levrioù gant L. ANDOUARD ha ROC'H-VUR	210
Adnotenoù gant G. PENNAOD	214
Notenoù	225

AR GALVER

CHRISTINA, ROSSETTI
(1830 - 1894)

troet diwar ar saozneg gant ROPARZ HEMON

Gervel a ris davetañ : « Paouez,
Va lez e peoc'h !
Netra ne fell din kaout
Eus kement a zo dit.
Va lez e peoc'h ! Na 'm strafuilh mui.
Sevel a rin da 'z kas diwar va zro !
Ha n' em eus ket ar gwir
Da chom didrabas-kaer, va-unan-penn ? »

Hogen a-hed an noz e c'halvas c'hoazh
« Ro digor din ! »
Atav e pleg va skouarn :
« Sav ha va lez da zont ! »
Ha c'hoazh gant daeroù :
« Ro din va lec'h ez kichen ! »
Hag e oa yen an euriou gant ar glizh.
« Gwad a zo war va Zreid, ha war va Dremm,
Ha war va Daouarn, gwad da 'z saveteiñ.
Diwadañ ' ra va C'halon a garantez.
Ro digor din ! »

166

Da zerou-deiz
E tavas trumm e vouezh,
Evel en anken.
Nemet er sioulded
E klevis trouz kammedoù gorrek,
Goustadik o pellaat.
Hag antronoz
E welis war al leton
Roudennoù gwadek,
Ha war an nor
Oa merk ar gwad enlouc'het da virviken.

167

Youenn GWERNIG

BARZHONEGOU

E kreiz koroll ar bed foll-mañ
iskis hag iskisoc'h bemdeiz
morse n' en em gavan kollet kollet
dre ma c'hellan diskenn - tuet eo bet hor gouenn
da ziskenn stummet omp bet
da ziskenn gouennig diskennerien

ez omp deut da vezañ -
diskenn da gaout peoc'h va zraonienn
he stêrig flour o vorediñ dindan ar foenn

gwez-mouar he c'hrabis ha ma gredfe
ar valafenn velen-tener e laerfe dezhi
ur pokig prim hag an dluzhenn
a bok direbech d' he grouan
ne vo morse lazhet ganin
huñvreoù yen he buhez kuzh...

*

168

Tenn, o nann, na tenn eo kavout dremm
an doue kuzh-se doue kuzhet
keit-all ken kuñv e zremm
perak lakaat gouelioù ken du
dirak e zremm dirak e zremm
kaout a ra dit e c'hellow c'hoazh
gwelout ar c'hast
o koll gwashoc'h 'get he c'hened
plac'hig o sellout ouzh he c'horf
gant doñjer
- glan e oar chom al loened -
ar paotr kollet 'n e zramm daonet eürus
o vervel tamm-ha-tamm
- eürus al loened glan -
luc'h ur gontell ha strink ar gwad
tarzh ar poultr ha poulladoù ruz
birvidik o ruilhal ha bernioù kig
hag eskern tud
marv evit netra
doue, vo Dou... ar ouel-se an dorn-se
o vennigañ an arme... o nann, na tenn
eo kavout an dremm-se
dremm va Doue.

169

Gwerz-pobl eus Bro-Hellaz

(Kergustentin kemeret gant an Durked)

Tregerniñ a ra Doue,
Tregerniñ a ra an douar,
Tregerniñ a ra an neñv,
Tregerniñ a ra ivez Santez Sofia, ar manati bras,
Gant pevar c'hant simandrenn, gant daou gloc'h ha tri-ugent ;
Evit pep kloc'h ur beleg, evit pep beleg un diagon.
A-gleiz emañ ar Roue o salmiñ, a-zehou an Eskob-Meur,
Ha ker kreñv o fedenn ma horelle ar peulvanoù.
E oant war-nes stagañ gant ar C'heroubikon,
E oa ar Roue war-nes dont er-maez,
Pa zeuas ur vouezh diouzh an neñv hag an Arc'hael a lavaras :
« Lezit ar C'heroubikon ha diskennit ar Sakramant ;
Beleien, kasit ganeoc'h ho tilhad-lidañ
Rak bolontez Doue eo e kouezho Kêr e daouarn an Durked.
Kasit kemenn da vro ar Franked, evit goulenn tri lestr
Ar c'hentañ evit ar Groaz, an eil evit an Aviel,
An trede - an hini gwellañ - evit hon Taol Santel,
Gant aon na vent kemeret gant ar chas ha stlabezet. »
Fromet e voe an Itron-Varia hag e ouelas ar skeudennoù sakr.
« Tav 'ta, Gwerc'hez Santel, arabat dit gouelañ evel-se ;
Gant an amzer, gant ar bloavezhioù e vint daskoret dit. »

(troet diwar ar gresianeg gant Alan R. CHAOVEL.)

Simandrenn : tamm koad ma vez skoet warnañ da c'hervel ar venec'h d' ar bedenn,
em manatioù ortodoksat ; un doare gong.

Keroubikon : pedenn ortodoksat.

Bro ar Franked : Europa ar C'hornog dre vras.

170

BIRAGO DIOP

(brezhoneg gant YANN TALBOT)

Kan ar Roeñverien

Alies 'm eus goulennet
'N ur selaou ouzh ar youc'hoù
A belec'h ' teue ar c'han rust,
Kan flour ar roeñverien.

Un noz 'm eus goulennet ouzh ar brini gragailhek
Pelec'h ' rede kan rust, kan flour ar V/Bozoed,
Ar gwentig, emeze, kannadour difeal,
E astenne, tost aze, war roufennoù an dour,
Met an dour, a venn chom kenedus noz ha deiz,
A ziverk, dizehan, kilplegioù e groc'henn.

Alies 'm eus goulennet
'N ur selaou ouzh ar youc'hoù
A belec'h ' teue ar c'han rust,
Kan flour ar roeñverien.

Un noz 'm eus goulennet ouzh ar mangezenned,
Pelec'h ' rede kan rust ar roeñverien kalet,
Ar gwentig, emeze, kannadour difeal
E astenne, pell-pell, war veg ar palmez gwer,
Met an holl balmez a zo o blej disuj,
Hag e rankont, dibaouez, kribañ o c'hribell bresk.

Alies 'm eus goulennet
'N ur selaou ouzh ar youc'hoù
A belec'h 'teue ar c'han rust,
Kan flour ar roeñverien.

171

Un noz 'm eus goulennet ouzh ar raoskl aketus
Pelec'h 'rede kan rust, kan flour ar V/Bozoed,
Ar gwentig, emeze, kannadour difeal,
E fizie, ' krec'h du-hont, en ul labousig ruz,
Met al labous, o tec'hout 'n un taol askell kuzh
E ankouazhe a-wechoù en oabl digoumoul.

Hag abaoe e komprenan
'N ur selaou ouzh ar youc'hoù
A belec'h 'teue kan rust,
Kan flour ar roeñverien.

Notenn : BOZO anv ur boblad pesketaerien e Senegal, bro Birago Diop.

(brezhoneg gant YANN TALBOT)

Ne fell ket din mont d'o skol

Aotrou Doue, me ' zo skuizh-divi ;
 Skuizh ez on-me ganet,
 Ha kerzhet em eus kalz adalek kan ar c'hilhog ;
 Ha trist-meurbet ha serzh an hent a gas d' o skol.
 Aotrou Doue, ne fell ken din mont d' o skol.
 Grit, me ho ped, n' in mui.
 Me ' fell din heuliañ va zad en traoñiennoù fresk ;
 Pa nij c'hoazh an noz e kevrin ar c'hoadeier,
 Ma riskl enno ar speredoù argaset gant ar goulou-deiz.
 Me ' fell din mont treid-noazh dre ar gwenodennoù ruz,
 Krazet gant flammoù ar c'hreisteiz ;
 Me ' fell din ober va c'houk e troad ar gwez-bananez pounner,
 Me ' fell din dihuniñ
 Pa vlej du-hont taol-c'hwitell an dud wenn,
 Ha pa zislonk al labouradeg
 E vagad morianed,
 War meurvor ar c'horz-sukr
 Evel ur vatimant eoriet...
 Aotrou Doue, ne fell ken din mont d' o skol.
 Grit, me ho ped, n' in mui.
 Kontañ ' reont e tle ur morianig mont da zeskiñ,
 Evit ma teuio heñvel
 Ouzh Aotrounez-kêr,
 Heñvel ouzh an dud-a-feson ;
 Met me ne c'houlan ket,
 Dont da vezañ, 'vel ma laront,
 Un Aotrou,
 Un den-a-feson.
 Gwell eo ganin straniñ a-hed al labouradegoù-sukr,
 'Lec'h 'mañ ar seier tev,
 Boufet gant ar sukr gell, evel va c'hroc'hen gell ;
 173
 Gwell eo ganin, d' an eur ma komz izel
 Al loar dener ouzh ar gwez-kokoz,
 Pleget gant ar gwent,
 Selaou ouzh ar pezh a lavar en noz
 Mouezh faoutet ur c'hozhiad o tibunañ 'n ur vutuniñ
 Istorioù Zomba hag Alanig al Louarn,
 Hag ur bern traoù all c'hoazh
 Na gaver ket el levrioù...
 Ar re-zu, gout ' ouzoc'h, o deus re labouret.
 Perak ouzhpenn 'n em veuziñ el levrioù
 A gomz dimp eus traoù n' int ket diwar amañ ?
 Ha neuze, re drist eo o skol, e gwirionez ;
 Trist evel
 An Aotrounez-kêr-mañ,
 An dud-a-feson-mañ,
 Na ouzont ken koroll d' an noz e skleur al loar,
 Na ouzont ken kerzhout war seul o zreid noazh,
 Na ouzont ken kontañ er filaj ar marvailhoù a wechall.
 Aotrou Doue, ne fell ken din mont d' o skol.

Notenn : Guy Tirolien zo bet ganet e 1917 en enezenn Wadaloupa (Antilhez).

BARZHAZ BREIZH

" Kan-bale Arzhur " ha " Bosenn Eliant " hag " Ar Rannoù " a gaver amañ da heul zo bet kempennet ha reizhet gant Roparz Hemon

*

KAN-BALE ARZHUR

- Deomp, deomp, deomp, deomp, deomp, deomp, d' ar gad !
Deomp, kar, deomp, breur, deomp, mab, deomp, tad !
Deomp, deomp, deomp holl, deomp 'ta, tud vat !

Mab ar c'hadour a lavare,
'Lavare d' e dad, ur beure :
- Marc'hegerien war lein ar bre !

Marc'hegerien o vont e-biou
Mirc'hed edane, glas o liv,
Hag int o ruflañ gant ar riv.

Stank-ha-stank, e renk, ez eont-i,
C'hwec'h-ha-c'hwec'h ; goude, tri-ha-tri
Mil goaf ouzh an heol o lintriñ.

Stank-ha-stank, e renk, daou-ha-daou,
O vont da heul ar bannieloù,
A vreañsell e gwent an Ankou.

A benn da lost nav hed talmad.
Hag henhont en nec'h, moarvat,
Zo Arzhur, o ren ar bagad. -

175

- Mar deo Arzhur eo ar rener,
Prim d' hor gwareg ho d' hor c' hlaouier,
Ha deomp d' e heul, ho tagomp taer ! -

N' oa ket e c'her laosket a-grenn
Ma tregernas ar youc'hadenn
'Hed ar menezioù penn-da-benn.

Kalon 'vit lagad ! penn 'vit brec'h !
Ha lazh 'vit bloñs, ha traoñ ha krec'h !
Ha tad 'vit mab, ha vamm 'vit merc'h !

Marc'h 'vit kazeg, mestr 'vit mevel !
Mul 'vit azen, gwaz 'vit bugel !
Gwad 'vit daeroù, kêr 'vit kastell !

Tri 'vit unan, ha mat e vo !
Traoñ ha krec'h, noz-deiz, ra ruilho
Ur mor a wad a-dreuz ar vro !

Mar kouezhomp, treuzet er stourmad,
E vimp badezet en hor gwad,
Hag e varvimp a galon vat.

Mar marvomp evel ma 'z eo dleet
Da Gristenien, da Vretoned,
Morse ne varvimp re abred !

*

BOSENN ELIANT

'Tre Langolen hag ar Faoued,
Ur Barzh santel a vez kavet.
An Tad Rasian eo anvet.

Laret en deus da Faouediz :
- Lakait un oferenn bep miz,
Un oferenn en hoc'h iliz. -

176

Ar vosenn en Eliant zo bet,
Hag ur forniad vat he deus graet :
Ganti seizh mil ha kant zo aet.

E bro Eliant, hep larout gaou,
Ez eo diskennet an Ankou :
Ha marv an holl dud nemet daou,

Ur wregig kozh tri-ugent vloa,
Hag ur mab hepken he devoa.

- Emañ ar vosenn 'penn va zi.
Pa garo Doue, tre e teuy,
Ha ni 'yel er-maez, - emezi.

E-kreiz Eliant, er marc'hallac'h,
Geot druz da falc'hat a gavfac'h,

Nemet un hentig 'vit ar c'harr
A gas ar re varv d' an douar.

Kriz vije 'r galon na ouelje,
E parrez Eliant pa welje

Triwec'h karr e-tal ar vered,
Ha triwec'h all c'hoazh o tonet.

'Lec'h oa nav mab en un tiad,
'Z aent d' an douar en ur c'harrad,
O mamm baour ouzh o charreat.

O zad a-dreñv o c'hwibanat,
Kollet gantañ e skiant vat.

Hi a yude, 'c'halve Doue,
Trivliet-holl, korf hag ene.

- Lakait va nav mab en douar,
He me 'roy deoc'h ur gouriz koar,

A ray teir zro en-dro d' ho ti,
Ha teir en-dro d' ar minic'hi.

177

Nav mab am boa, am boa ganet,
Setu ! gant an Ankou int aet,

Gant an Ankou, e toull va dour.
Den da reiñ din ul lommig dour ! -

Leun ar vered 'rez ar c'hleuzioù,
Leun an iliz 'rez an treuzoù.

Ha ret eo binnigañ parkoù
Da lakaat enne ar c'horfoù.

Me 'wel er vered ur dervenn,
Hag ouzh he beg ul liñsel wenn.
Aet an holl dud gant ar vosenn !

*

AR RANNOU

AN DROUIZ
Daik, mab gwenn Drouiz ; ore.
Daik, petra fell dit-te ?
Petra diganin dit-te ?

AR BUGEL
Kan din eus a ur rann,
Kan na oufen bremañ.

AN DROUIZ
Hep rann ar Ret hepken :
Ankou, tad an Anken.
Netra kent, netra ken.
Daik, mab gwenn Drouiz ; ore.
Daik, petra fell dit-te?
Petra diganin dit-te ?

178
AR BUGEL
Kan din eus a ziv rann,
Ken na oufen bremañ.

AN DROUIZ
Daou ejen ouzh ur gibig,
O sachañ, o soetiñ.
Arvestit an estoniñ !

Hep rann ar Ret hepken
Ankou, tad an Anken.
Netra kent, netra ken.
Daik, mab gwenn Drouiz ; ore, h.a.

AR BUGEL
Kan din eus a deir rann, h.a.

AN DROUIZ
Teir rann er bed-mañ a vez :
Tri derou ha tri diwezh,
D' an den, d' an dervenn ivez.

Teir rouantelezh Verzin :
Frouezh melen ha bleuñv lirzhin
Bugaligoù o c'hoarzhin.

Daou ejen ouzh ur gibig, h.a.
Hep rann ar Ret hepken, h.a.
Daik, mab gwenn Drouiz ; ore, h.a.

AR BUGEL

Kan din a beder rann, h.a.

AN DROUIZ

Pevar maen higolenn,
Mein higolenn da Verzin,
Da lemman klezeier blin.

Teir rann er bed-mañ a vez, h.a.
Daou ejen ouzh ur gibig, h.a.
Hep rann ar Ret hepken, h.a.
Daik, mab gwenn Drouiz ; ore, h.a.

179

AR BUGEL

Kan din eus a bemp rann, h.a.

AN DROUIZ

Pemp gouriz an douar,
Pemp darn en hoal,
Pemp maen war hor c'hoar.

Pevar maen higolen, h.a
Teir rann er bed-mañ a vez, h.a.
Daou ejen ouzh ur gibig, h.a.
Hep rann ar Ret hepken, h.a.
Daik, mab gwenn Drouiz ; ore, h.a.

AR BUGEL

Kan din eus a c'hwec'h rann, h.a.

AN DROUIZ

C'hwec'h mabig groet e koar,
Poellet gant galloud loar,
Ma n' ouzout-te, me oar.

C'hwec'h louzaouenn er perig.
Meskañ 'r gaoter 'ra 'r c'horrig,
En e c'henou e vizig.

Pemp gouriz an douar, h.a.
Pevar maen higolenn, h.a.
Teir rann er bed, h.a.
Daou ejen, h.a.
Hep rann ar Ret, h.a.
Daik, mab gwenn Drouiz ; ore, h.a.

AR BUGEL

Kan din eus a seizh rann, h.a.

AN DROUIZ

Seizh heol ha seizh loar,
Seizh planedenn gant ar Yar,
Seizh elfenn gant bleud an ear.

C'hwec'h mabig graet e koar, h.a.
Pemp gouriz, h.a.
Pevar maen higolenn, h.a.
Teir rann er bed, h.a.

Daou ejen, h.a.
Hep rann ar Ret, h.a.
Daik, mab gwenn Drouiz ; ore, h.a.

180

AR BUGEL
Kan din eus a eizh rann, h.a.

AN DROUIZ
Eizh avel o c'hwibanat,
Eizh tan gant an Tantad
E miz Mae er menez-kad.

Eizh annoar wenn-kann-eon,
O peuriñ en enez don,
Eizh annoar wenn d' an Itron.

Seizh heol ha seizh loar, h.a.
C'hwec'h mabig, h.a.
Pemp gouriz, h.a.
Pevar maen higolenn, h.a.
Teir rann er bed, h.a.
Daou ejen, h.a..
Hep rann ar Ret, h.a.
Daik, mab gwenn Drouiz ; ore, h.a.

AR BUGEL
Kan din eus a nav rann, h.a.

AN DROUIZ
Nav dornig gwenn war an daol-leur,
E-kichen tour Lezarmeur,
Ha nav mamm o keinal meur.

O koroll, nav c'horrigan,
Bleuñvek o blev, gwisket e gloan,
'Kelc'h ar feunteun d' al loargann.

Gwiz hag he nav forc'hell all,
E toullig dor an hoc'hsal,
O soroc'hal, o tural,
O tural, o soroc'hal.
Doc'h ! doc'h ! doc'h ! d' ar wezenn aval.
An hoc'h kozh d' ho tioreal.

181

Eizh aval o c'hwibanat, h.a.
Seizh heol, h.a.
C'hwec'h mabig, h.a.
Pemp gouriz, h.a.
Pevar maen higolenn, h.a.
Teir rann er bed, h.a.
Daou ejen, h.a.
Hep rann ar Ret, h.a.
Daik, mab gwenn Drouiz ; ore, h.a.

AR BUGEL
Kan din eus a zek rann, h.a.

AN DROUIZ
Dek lestr tu gin a weled
O tonet eus a Naoned :
Gwa c'hwi ! gwa c'hwi ! tud Wened !

Nav dornig gwenn war an daol-leur, h.a.
Eizh aval, h.a.
Seizh heol, h.a.
C'hwec'h mabig, h.a.
Pemp gouriz, h.a.
Pevar maen higolenn, h.a.
Teir rann er bed, h.a.
Daou ejen, h.a.
Hep rann ar Ret, h.a.
Daik, mab gwenn Drouiz ; ore, h.a.

AR BUGEL

Kan din a unnek rann, h.a.

AN DROUIZ

Unnek Beleg harnezet,
O tonet eus a Wened
Gant o c'hlezeier torret,

182

Hag o rochedoù gwadek,
Prenn-kelvez da vazh-loaek,
Eus a dri c'hant o-unnek.

Dek lestr tu gin a weled, h.a.
Nav dornig, h.a.
Eizh avel, h.a.
Seizh heol, h.a.
C'hwec'h mabig, h.a.
Pemp gouriz, h.a.
Pevar maen higolenn, h.a.
Teir rann er bed, h.a.
Daou ejen, h.a.
Hep rann ar Ret, h.a.
Daik, mab gwenn Drouiz ; ore, h.a.

AR BUGEL

Kan din a zaouzek rann, h.a.

AN DROUIZ

Daouzek miz, daouzek arouez,
An diwezhañ en diwezh,
Saezher, a herlink flemm e saezh.

Daouzek arouez en emzrailh,
Ar Vuoc'h kaer, ar Vuoc'h du-bailh,
O tonet eus Koad-Espailh.

Flemm ar saezh en he c'herc'henn,
He gwad o redek ouzhpenn.
Blejal a ra, sonn he fenn.

Korn o voudal ; tan ha taran !
Glav hag avel, taran ha tan !
Tra mui ken, na tra na rann !

Unnek Beleg harnezet, h.a.
Dek lestr, h.a.
Nav dornig, h.a.
Eizh avel, h.a.
Seizh heol, h.a.
C'hwec'h mabig, h.a.
Pemp gouriz, h.a.
Pevar maen higolenn, h.a.

Teir rann er bed, h.a.
Daou ejen, h.a.
Hep rann ar Ret hepken :
Ankou, tad an Anken.
Netra kent, netra ken.

*

183

DIOUGAN GWENC'HLAN

-I-

Pa guzh an heol, pa goeñv ar mor,
E kanan war dreuzoù va dor.

Pa oan yaouank, me a gane,
Pa 'z on deut kozh, me 'gan ive.

Me 'gan en noz, me 'gan en de,
Ha me leun a geuz koulskoude.

Mar deo ganin stouet va fenn,
Abeg am eus da gaout anken.

Evit aon, n' em eus tamm ebet.
N' em eus ket aon da vout lazhet.

Evit aon, n' em eus tamm ebet.
Amzer a-walc'h em eus bevet.

Pa n' em c'hlaser ket em c'haver,
Ha n' em c'haver ket pa 'm c'hlaser.

Ne vern petra a c'hoarvezo,
Pezh a zo dleet a vezo.

Ret eo d' an holl mervel teir gwezh
Kent evit arsav en diwezh.

184

-II-

Me 'wel an hoc'h 'tont diouzh ar c'hoad
Hag eñ gwall gamm, gloazet e droad,

E veg digor ha leun a wad,
Hag e reun louet gant an oad,

E hoc'hedigoù tro-war-dro,
Gant an naon bras o soroc'ho,

Ar morvarc'h 'n e enep o tont,
Ken na gren an aod gant ar spont,

Ar morvarc'h gwenn 'vel an erc'h kann,
Hag en e benn kerniel arc'hant,

An dour dindanañ o virviñ
Gant tan an taran eus e fri,

Morgezeg war e dro ken stank
Hag ar geot war lezoù ar stank.

- Dalc'h mat 'ta, dalc'h mat 'ta, morvarc'h !
Darc'h gant e benn, darc'h mat 'ta, darc'h !

Ken na riskl er gwad an treid noazh,
Gwazh-ouzh-gwazh, darc'h 'ta, gwazh-ouzh-gwazh !

Me 'wel ar gwad evel ur wazh !
Darc'h mat 'ta, darc'h 'ta, gwazh-ouzh-gwazh !

Ar gwad o sevel betek penn
E c'hlin, ar gwad evel ul lenn !

Gwazh-ouzh-gwazh, darc'h 'ta, gwazh-ouzh-gwazh !
Arsaviñ a ri 'benn arc'hoazh.

Darc'h mat 'ta, darc'h mat 'ta, morvarc'h !
Darc'h gant e benn, darc'h mat 'ta, darc'h !

185
-III-

Ha me kousket flour, em bez sklas,
An erer en noz a c'halvas.

E eredigoù a c'halve,
Hag an holl evned eus an neñv,

Hag e lavare o c'hervel :
- Savit prim war ho tivaskell !

N' eo ket kig brein chas pe zeñved,
Kig kristen 'rankomp da gavet ! -

- Morvran gozh, klev : lavar din-me,
Petra c'hoari ganit aze ? -

- Tal ar penn-lu 'c'hoari ganin.
E zaoulagad ruz a fell din.

'N e zaoulagad e krapan naet,
En abeg d' ar re 'n deus tennet. -

- Na te, louarn, lavar din-me,
Petra c'hoari ganit aze ? -

- E galon a c'hoari ganin,
Oa ken diwir ha va hini,

Hag he deus c'hoantaet da lazho,
He deus da lazhet a bell 'zo. -

- Na te, lavar din-me, touseg,
Petra rez-te e korn e veg ? -

- Me zo amañ en em lakaet,
'C'hortoz e ene da zonet.

Ganin-me vo tra vin er bed,
Evit amantiñ e dorfed,

E-keñver ar Barzh na chom ken
Etre Roc'h-Allaz ha Porzh-Gwenn. -

ER STELLAC'H

« Va bro eo, a-benn ar fin. Ne welan ket rak petra em bije aon, zoken ma vez noz pa zistroin », a soñjis en ur guitaat an ostaleri ; hag e ris va mennoz mont da bourmen. Eizh eur hanter e oa. Kemer a ris ur c'hardenn veinek a bigne un tammig, evit tapout an hentig nevez adc'hraet, mereurioù sioul a bep tu dezhañ. Kousket an dud enno endeo, goude bezañ kempennet ar porzhioù ma veze lakaet an ed, da sec'hiñ moarvat, e-kreiz ur c'helc'h seier lien gros. Klenket e oa ar binvioù dindan al laboù digor.

Tostaat a ris ouzh ar Stellac'h. Ar parkeier plat a leze ar sell d' en em astenn betek an aber. Gwelout a ris neuze pleg ar stêr, eus Logmajan da Landeda. « An tu all », evel ma lavaren gwechall. Merzout a raen fraezh c'hoazh war an oabl louet trolinenn an dorgenn a sav du-se, ur wezenn amañ hag a-hont. Gwir e oa, se n' en doa ket kemmet abaoe dek vloaz. Hogen en un taol e teuas splann da 'm spered ar pezh a santen abaoe daou zevezh ma oan amañ : an traoù a garen hag a oa bet distrujet, mar choment ken hoalus em eñvor, a steuze dirak ar pezh a welen bremañ.

Gwechall ne zeuen ket alies dre amañ. Re lous e oa hent Kertangi ; ret e oa treuziñ ur strouezheg evit mont betek ar Stellac'h, ha forzh penaos, ne oa ket plijus kouronkañ aze. Moarvat ne 'm boa ket sellet da vat zoken ouzh ar c'horn-mañ eus ar vro, ha pa gounen Sant-Pabu, ne oa ket ar skeudenn-se a zeue trumm dirak va daoulagad.

Ur ster nevez a gemeras ar pezh a welen, ur ster kentoc'h. Diskenn a ris dre hent ar Stellac'h, hag etre daou diig savet hogos war an traezh, e tizhis an dour.

Sabatuet e chomis. C'hwezh ar bezhin am leunias. An aber, ledan c'hoazh el lec'h-se, a oa sioul. Gwagenn ebet, nemet, ur wechig an amzer, ur roufenn skañv a floure an dour. Treuzwelus e oa an aber, ken ma tenne d' ur gorread skorn, oc'h adskediñ an oabl sklaer.

187

Eus tiez Prat Ar C'houm, ne welen nemet prenestroù goulaouet, unan e pep hini anezho, nemet en ti koshañ, am boa anavezet a-viskoazh a oa sklerijennet-holl.

Treuziñ a ris ar bezhin berniet gant al lanv. Pignet e oa uhel ar mor. Bremañ e tiskenne, gorrek. Heuliañ a ris oufig ar Stellac'h, o klask divinout ar mein war an traezh rous duet gant an noz o tont. Mont a raen buan a-walc'h, o teurel evezh bras. Santout a raen glebor an traezh blot a-dreuz da 'm sandalennou. Eñvor ur garantez vugaleaj a zeue din, glan ha fresk. Daniel e oa anv ar paotr ; gant plijadur em bije adwelet anezhañ. C'hoarzh et en dije, ma 'm bije kontet dezhañ em boa desket brezhoneg. Ne oa ket chalet gant se, na gant netra, forzh penaos. Gwelout a raen anezhañ sioul, o selaou, distag diouzh pep tra. Treiñ a ris war-du ar mor : en abeg da se e oan deuet d' an Emsav, marteze ; er garantez a vagen ouzh ar c'hornig-bro-mañ e oa ret klask andon al lañs kentañ, trivliadel rik neuze, en doa va c'haset war hent ar bed brezhon ? Pep tra a gave e lec'h.

Chom a ris azezet war ur roc'h, da arvestiñ. Al lusenn a save a-us d' an aber, stankoc'h war-du Logmajan, betek beuziñ ar bigi eoriet e Porzh Ar Vilin, ha na welen anezho bremañ nemet furmoù gwenn. Al lusenn a dizhe tiez pellañ Prat Ar C'houm. Didrouz e oa, hag e kleven sourrig an traezh gleb dilezet gant ar mor. Lavaret e vije bet miliadoù a glogorennoù munut o tarzhañ dizehan, pe

c'hoazh trouz ar c'hranked tennet eus an dour.

En tu all, an ti kozh a oa sklerijennet atav. Heklev ur c'hoarzh a zeuas betek ennon, damvouget gant al lusenn disliv hag an noz o teñvalaat. Gant ar pezh a welen e skine ar vuhez.

Padal ne 'm boa ket hiraezh d' un tremened na adkavfen biken. « Va bro », a soñjen, un tammig souezhet o tizoleiñ e oa ken anat. Amañ edo, e pleg an aber, pa 'z aen d' he c'hask du-hont, e safar an tonnoù, atav pelloc'h war-du ar c'hornog, war an erinoù alaouret o geot sec'h. Amañ edo, evel ouzh va gortoz, en draonienn beoc'hleun. Va bro a santen o vevañ, me en he c'hreiz, va bro adkavet ganin, en diwezh, goude daou vloaz a enklask dic'hoanag.

188

Hag e tistrois goustadig, o kounañ ur soñj a zeue din ken alies pa oan yaouankoc'h : ne oan ket evit gouzañv ar mennoz e tiskenne ar mor e-pad an noz, o tizoleiñ, - hogen evit piv ? - traezhioù dianav din. Perak kement a gened, pa n' eus den evit arvestiñ ?

En noz-mañ avat ne oan ket kerseet ; perzh am boa kemeret er c'hevren, e sioulder klok ar beuznoz.

Ar gwez el latar

Tomm, trouzus e oa sal ar c'hafedi pa zegouezhas Maria gant he mignonez. Un emvod bras a oa antronoz, hag an holl a oa deuet da Roazhon eus Brest, Kastellin, Gwengamp, Kemper pe Paris. Maria he doa tec'het dirazo ha klasket repu e-kichen he mignonez Lenaig. Lenaig, sioul, laouen, hag a selaoue hep c'hoarzhin na enebañ kement tra a lavare Maria pa oa digalonekaet. Graet o doa o-div un nebeut kefridioù, un tamm menaj, en em fichet o doa ivez, rak un doare eeun eo da gaout fiziañs ha da vezañ asur. Sioulaet e oa Maria, kalonekoc'h ; nerzh he doa adkavet gant he mignonez ha divizet o doa war-dro c'hwec'h eur diskenn da adkavout ar re all er c'hafedi boas.

Deuet e oant tre bremañ ha Lenaig he doa kroget da lavarout demat d' an holl, mousc'hoarzhus, asur, prest da respont d' ar farsadennoù. Maria a selle outi met santout a rae endeo he nerzh o teuziñ. Gwelout a rae dres dirazi Yann o kontañ fentigelloù. An div blac'h a oa en e gichen a zirollas da c'hoarzhin pa drevezas pouez-mouezh un arval eus tro-dro Roazhon. Un tammig pelloc'h e oa ar gaoz war ar politikerezh :

- « Setu dres ar fazi a ra al ledemsavioù, » a zistagaz ur vouezh kreñv keit ha ma tisplege Alan da zaou baotr yaouank penaos kelenn brezhoneg en un doare efedus.

An holl dud-se ! Perak e oa ganto, petra a zegase dezho he gwelout ? Pep hini a zle degas e damm d' ar re all, dre e gomzoù, e vousc'hoarzh, e emzalc'h nemetken. Met hi ? Petra ? Klask a reas buan Mikael e-touez an dud. Mar gwel ac'hanon, a soñje Maria, mar mousc'hoarzh din, mar hañval a-greiz-holl laouenoc'h peogwir ez on amañ, e ouezin perak emañ gant an holl, e vin pouezus. Rak dre vMikael e oa sur Maria da adkavout ar re all, drezi hec'h-unan ne oa ket. Met Mikael ne selle ket outi. E foñs ar sal edo o komz, liv al levenez war e zremm. En em santout a rae mat-tre e-touez an dud, en e aez, ha da bep emvod e hañvale da vMaria en doa he disoñjet. Kenderc'hel a reas e-pad ur vunutenn da sellout outañ, met ne fiñvas ket, ne santas ket he selloù paret warnañ nag ar galv a oa enno.

190

- « Demat Maria, penaos emañ ar bed ? Digarezit, disoñjet em eus kas deoc'h an teulioù ho poa goulennet. »

Gant daoulagad goullo e sellas Maria ouzh an hini a gomze outi. Gwan-tre, hep nerzh e oa bet he c'horf. Ne respontas netra.

- « Ya, » a lavaras adarre ar vouezh, « c'hwi ' oar mat an teulioù... »

Maria ne zeue ket a-benn da gomz. Mousc'hoarzhin a reas hep sellout ouzh den, un tammig d' an holl. Lenaig a dapas krog en hec'h ilin evit he c'has ganti betek un daol ma oa c'hoazh plasoù dieub.

- « Te 'wel, » a lavaras neuze Maria, « te 'wel, n' en deus ket gwelet ac'hanon. Petra 'ran amañ ? »

Azezañ a rejont dirak Mikael a gendalc'has difiñv da gomz gant ur c'heneil. Sirius, prederiet zoken e hañvale evel pa vefe ar gudenn a oa en e soñj an dra pouezusañ evitañ. Ha Maria a ouie e oa e gwirionez evit ar mare an dra pouezusañ evitañ.

Maria, stouet he fenn bremañ a selle ouzh ar chokolad tomm a oa bet degaset dezhi. Klask a rae adpakañ he nerzh, mousc'hoarzhin, zoken hep kaout

c'hoant en derou ; ne oa ket c'hoari, met un doare dezhi hepken da stourm outi, ouzh he gwander a anaveze mat. Mar deufe a-benn da sevel he fenn e teufe a-benn ivez da drec'hiñ war he zristidigezh. E-kreiz he soñjoù e klevas mouezh Mikael :

- « Petra ac'h eus graet goude merenn ? N' out ket bet gwelet kalz. Ur vouezh laouen, jentil. Maria he doa c'hoant sevel he fenn, sellout outañ, respont en hevelep doare, hag ar bed m' en em adkavent o-daou a vefe krouet endro, o-daou e vefent e-touez ar re all, hag ar re all ne vefent ket spontus ken. Met ne savas ket he fenn, ne respontas ket, ne vousec'hoarzh ket.

191

Mont a, reas kuit eus ar c'hafedi gant Lenaig ha pignat evit mont da goaniañ. Hañvelout a rae dezhi huñvreal, ur wallhuñvre ma rae poan da vMikael daoust dezhi, ma oa o tistrujañ un dra brav ha bresk hep abeg. Mikael a zeuas d' he c'herc'hat p' edo o tebriñ gant Lenaig. Ne sellas ket outañ. Pa c'houlennas Mikael petra vefe graet goude koan e respontas n' eus forzh petra. Met p' edo Mikael o vont kuit e savas a-greiz-holl, ur bern mennoziou o redek en he fenn. Buan-tre e welas ar pezh a c'hoarveze etrezo er mare-mañ : a-gevret e oant c'hoazh met pep hini a yae diouzh e du, hi, hag a chome trist heptañ, hag eñ na gomprens ket ar pezh a oa ganti ; diouzhtu goude se, ha kalz kreñvoc'h e welas ar garantez a oa etrezo, un dra brav, bresk, un dra glan ma oa hi kret evitañ, evel ma oa kret ivez evit levenez Mikael. Gwelout a reas ar pezh a c'hallfent ober gant an dra bresk-se, ar pezh o doa graet endeo, an elfennoù o doa o daou degaset bemdez d' ar garantez-se. Mar distrujfe se, hi. Kement-se a soñjas buan-tre ha kouezhañ a reas ar vantell bounner a vire outi a sevel he fenn, ha skañvoc'h e krogas d' en em santout, ha dirak Mikael e sellas en e zaoulagad hag e welas enno kement tra a oa-hi o paouez soñjal.

- « Mikael, » a lavaras, « Mikael, arabat eo bezañ dilaouen. »

Ne respontas netra, met e sell a oa brav, laouen, lugernus, e vousec'hoarzh leun a fiziañs, sklaer. Ha Maria a soñjas, en ur sellout ouzh e zremm, e oa hi kret evit e levenez, evit ar sell-se, evit ar mousc'hoarzh-se. Un dra prizius e oa ha ret e oa dezhi diwall evit ma chomfe evel henozh.

Ne oa trouz ebet tro-dro dezho hag int kennebeut ne fiñvent ket. Arabat e oa komz rak re vresk e oa ar mare-se. Ne oa etrezo nemet o selloù leun a fiziañs. Mikael ne c'houlenne netra ha Maria a sioulae tamm ha tamm etre e zivvrec'h. Gouzout a rae hep sellout outañ ar gouloù a oa en e zaoulagad, an douster a oa en e vousec'hoarzh. Ha mousc'hoarzhin a rae ivez.

- « Mont a ran da goaniañ gant ar re all, » a lavaras Mikael, « goude ar pred e teuin da 'z kerc'hat evit mont da vale. »

- « Ya, » a respontas Maria, « ya ». Ha mousc'hoarzhin a rae rak gouzout a ouie endeo e vefe ar valeadenn-se brav evel ur prof.

192

Edont o ruilhal goustadik-tre. An noz a oa deuet ; dilezet o doa kêr evit mont war-du ar maezioù. N' o doa ket divizet al lec'h ma 'z aent ; ne rae forzh gant ma ve eeun an hent. Sioul, eeun hag aketus e oant, prest da zegemerout ha digor o daou a-gevret d' an natur, rak evit ma vefe Maria digor d' an natur n' he doa nemet bezañ digor dezhi hec'h-unan. Met evit ma kejfe Maria ha Mikael dirak an natur e oa ret dezho bezañ digor an eil d' egile.

Mikael a harzas ar c'harr e penn un hentig, pell a-walc'h diouzh kêr ma hañvalas ar vro dianav da vMaria.

- « Pelec'h emaomp, » emezi, « n' anavezan netra. N' eus netra amañ, kollet omp e-kreiz ar parkeier. Pelec'h emaomp ? »

Met n' he doa ket c'hoant kement-se henn gouzout ha pa voe respontet dezhi gant Mikael edont nepell diouzh ar skol-veur ne gredas ket. Kalz pelloc'h eget se edont, en ur vro gevrinus, ur vro a deuzfe diouzhtu pa vefent-int, aet kuit,

ur vro na c'halle bezañ tizhet gant den nemeto.

Bannoù luc'h ar c'harr lezet war enaou gant Mikael a c'houlaoue un tammig an hent evit steuziañ goude en noz hag el latar.

Mikael ha Maria dorn ouzh dorn a yeas tre er vro o doa krouet pe a oa bet krouet evito. Al latar en doa en em silet e pep lec'h eus an douar betek an oabl. Danvez an oabl en-dro d' al loar e hañvale bezañ zoken rak en em fetisaet en doa e koumoul a-us d' ar parkeier ha d' ar gwez. Dastumet en doa e dakennoù war vord an hentig evit neuziañ ur wezenn, ur c'hleuz. Zoken ar geot ma kerzhe evel en un huñvre Maria ha Mikael a oa intret gant al latar rak glebiañ a rae an treid er botoù. En un doare ingal-tre ez ae Mikael ha Maria war-raok. Ne gomzent ket kalz rak ne oa trouz ebet tro-dro dezho ha pa gomzent e oa gant ur vouezh izel-tre, ur vouezh kotoñs, ur vouezh dous, ront, flour, ur vouezh a rouzmouze un tammig unton, met na c'halle direnkañ netra, gloazañ netra, ur vouezh a glote gant al latar rak lemel a rae diouzh ar gerioù ar pezh a zo kalet, flemmus enno evel ma lame al latar diouzh an traoù ar pezh a zo re frank, re garrezek enno. Ar c'homzoù etrezo a oa flour, a yae e-barzh spered egile goustadik-tre hep direnkañ netra, hag a gemere ur plas prientet evito abaoe pell, rak Maria ha Mikael o vale goustadik el latar a oa eürus eus an hevelep eürusted, sioul eus an hevelep sioulder, laouen eus an hevelep levenez, ha pep hini a ouie ar pezh a sante an hini all, rak santout a raent an hevelep tra, pep hini a ouie ne oa ket al latar an dra yen, skornek a yena betek an eskern, an dra a lak da sevel tasmantoù spontus, met takennoù skañv, lugernus, treuzwelus, a zañs er goulou, a vrava kement tra a c'holo. Dizoleiñ a raent a-gevret al latar rak deuet e oant e-barzh e-lec'h chom er-maez anezhañ, rak bale a raent goustadik e-lec'h mont buan gant ur c'harr, rak sellout a raent gant selloù digor, prest da welout braventez an natur goloet gant al latar.

193

Penaos, a soñje Maria o kerzhout laouen ha skañv e-kichen Mikael, penaos ez eus tu da vezañ ken trist ha diouzhtu goude ken laouen, ken pounner ha diouzhtu goude ken skañv, ken tost ouzh an douar ha diouzhtu goude ken tost ouzh an neñv. Met gouzout a rae penaos ha sellout a rae ouzh Mikael a ouie he zennañ diouzh he zristidigezh, hep lavarout netra, hepken en ur zont daveti daoust d' ar c'homzoù displijus a c'halle lavarout dezhañ, evel pa oufe e oa a-dreñv an dristidigezh-se traoù pouezusoc'h a oa gouest eñ da lakaat da vleuniañ. Sellout a rae outañ ha c'hoant he doa lavarout trugarez.

Kerzhnet o doa pell war an hentig ha degouezhout a rejont en ur prad ma oa geot ha gwez. Chom a sav dindan ur wezenn, o zreid er geot gleb, an eil dirak egile. Maria a wele e daoulagad Mikael, en e vouc'hoarzh, en e zremm a-bezh an hevelep levenez a oa enni, met ne lavarent netra hag a-greiz-holl Mikael a gemeras Maria en e ziwrec'h hag a savas anezhi war-du an oabl evel pa rafe ur prof dezhañ pe hepken evit diskouez e levenez, Maria a gomprenas ar jestr-se, ha sevel a reas he divvrec'h a-us d' he fenn war-du an oabl hi ivez. Skourroù ar wezenn a oa izel a-walc'h, un nebeut delioù a chome warno, Maria a gemeras un tamm brank gant teir delienn, an holl skourroù a grenas, takennoù dour a gouezhas warno, ha daoust d'ar yenijenn e oa mat evel fru-mor e miz Eost.

Ur c'hi a harzhas en un ti feurm hag en o zennas eus ar c'houmoul ma oant.

194

- « Eomp kuit buan, » a lavaras Maria, « ur c'hi a zo nepell ha ne blij ket din ar chas. »

Met ne gendalc'hjont ket gant o hent. Ar pennadig amzer o doa tremenet er prad dindan ar wezenn, evel gwarezet gant al latar, a oa bet evel dibenn un doare pirc'hirinaj o doa graet evit en em adkavout etrezo. Kerzhnet o doa betek al lec'h, sioul-tre, hep komz, rak ur pirc'hirinaj a c'houlenn grevusted, sioulder. En em adkavet o doa dindan ar wezenn ha bremañ e tistroent war du ar c'harr, buanoc'h un tammig hag en ur sellout mat ouzh ar pezh a oa tro-dro dezho. Mikael a chomas a-sav da sellout ouzh teir gwezenn e-kreiz ur park. Gwelet e vezent mat hepken dre ma oant louet teñval e-barzh al latar louet

sklaer. Mikael a gavas gerioù eeun evit komz eus stummoù ar gwez, unan hir a bigne etrezek an oabl, eben ront, hag an drede na hir na ront, ha Maria, dedennet gant ar gerioù-se, a chomas ivez o sellout outo ha soñjal a rae e oa ret dezhi dont da vezañ laouen, laouen e gwirionez, e-pad an devezhioù emvod, hepken peogwir e oa a-raok pe goude mareoù evel an hini a vuheze bremañ gant Mikael. Degouezhet e-kichen ar c'harr e selljont c'hoazh un tammig tro-dro dezho ha Mikael a lavaras e oa poent distreiñ e kêr. Er charr, Maria a lakaas ouzh ar werenn a-raok ar brank gant an teir delienn a vire ganto c'hwezh al latar hag e harpas he fenn ouzh skoaz Mikael evit ma chomfent stag an eil ouzh egile evel ma oant abaoe derou ar valeadenn.

UA VEAJ E BRO-SKOS

E miz Gouere ez on aet gant ur mignon da Inizi Kornog Bro-Skos da studiañ penaos emañ ar bed gant ar gouezeleg eno, dreist-holl en inizi South Uist ha re Harris.

Kerkent hag erru e Din-Edin hon eus enklasket ha sklerijennet on bet hag aliet eno. Evit an darn vuiañ eus an dud e Kreisteiz Bro-Skos ez eo an inizi-hont ur seurt gouelec'h brudet a-walc'h hag a blijfe dezho mont di, nemet e vez gwell ganto mont da Vro-C'hall pe da Italia.

Degouezhet omp e Lochboisdale diouzh an noz hag o vezañ n' anavezemp den ebet er porzhig eo bet ret deomp goulenn ouzh unan bennak petra ober. Evel-se eo hon eus kousket e ti ur pesketaer a oa gantañ ur pouez-mouezh iskis a-walc'h. Poan hor boa d' en em gompren. Lent e oa ar ramz a oa anezhañ hag ar c'hoant kousket n' eo ket evit reiñ un distagadur mat. Gouezeleg hepken a vez komzet en e di hag ar vugale evito da anavezout ar saozneg mat-tre ne reont nemet gant ar gouezeleg.

Hervez al lec'h e vez implijet muioc'h a ouezeleg eget a saozneg pe ar c'hontrol. En inizi ar C'hreisteiz e vez implijet ar c'heltieg muioc'h eget e re an hanternoz hag en inizi ar C'hornog muioc'h eget er re all. Gant an holl dud war an oad e teu ar gouezeleg bravoc'h, divyezhek-krenn eo an holl vugale war ar maez hag er c'hêrioù hepken ez eus re hag a ra gant ar saozneg hepken. E Tarbert (Harris) da skouer, e-lec'h m' he deus ur plac'h yaouank lavaret din : komz a reer ar yezh a anavezer gwelloc'h ha tamm-ha-tamm e teu ar saozneg da vezañ hounnezh.

Evit ar gouerien hag ar besketaerien ez eo ar gouezeleg ar yezh a gomzont kenetrezo ha yezh an iliz. Gant ar saozneg e reont evit komz ouzh an estrenien, er c'henwerzh hag er skolioù, ar yezh skrivet eo evit an darn vuiañ anezho.

196

E menezioù hag inizi Bro-Skos ez eus tost da gant mil den a gomz gouezeleg. Evito eo he deus BBC Bro-Skos aozet abadennoù war ar skingomz, hep stourm ebet, div eur pe div eur hanter bep sizhun, sonerezh dreist-holl, keleier hag abadennoù relijiel. Evel e Breizh avat, e vez tamallet alies : « N' eo ket va rannyezh-me » hag int da zisplegañ penaos ez eus ur rannyezh e kement enezenn zo, n' int ket disheñvel-bras an eil ouzh eben evel just, traoùigoù en doare da zistagañ, da lakaat ar pouez-mouezh ha kemmoùigoù er geriadur.

Ur gevredigezh, " An Comunn Gaidhealach ", a bleustr war gudennoù ar yezh hag an hengoun. Ganti e vez moulet levrioù ha kelaouennoù e gouezeleg. War ar maez ne gaver alies nemet al levrioù oferenn e yezh ar vro, met ar c'helaouennoù a vez prenet ha lennet gant meur a gouer, avat. Kavet e vezont en holl stalioù an inizi hag en kement kelaouenn zo ez eus bremañ pennadoù e gouezeleg.

Kelennet e vez bremañ e skolioù ar gouarnamant. E pep rannvro ez eus ur c'hargad a studi ar stad m' emañ enni ar yezh hag hervez niver an dud divyezhek e vez roet un eurvezh hanter pe ziv er c'hlas. Evel ar veleien gatolik e rank ar gelennerien anavezout ar gouezeleg, pezh n' eo ket diaes dre ma 'z a kalz a vugale betek ar Skol-Veur e Glasgo pe Aberdeen e lec'h ma studiont mat-tre. D' ar vugale e vez desket lenn ha skrivañ hag evel-se em eus prenet en ur vag-tremen kelaouenn ur skol eus Harris hag enni e lenner en div yezh, mesk-ha-mesk pennadoù ha barzhonegoù skrivet gant ar skolidi.

E Dalibourc'h (South Uist) em eus kejet gant ur c'hargad, ur c'haner brudet anezhañ, Mac Innes, hag ur beleg, an Tad Mac Neill. E-pad peder eurvezh

em eus komzet gant Mac Innes, a-zivout an inizi da gentañ ha goude-se en deus displeget deomp e soñj diwar-benn ar c'homunism. Ul levr barzhoniezh en deus roet din an Tad Mac Neill hag ivez anv ha chomlec'h ur barzh.

Donald John Mac Donald a zo ur c'houer e rann strujus enezenn South Uist. Gounezet en deus un titl a varzh er bloaz 1949 evit ur mell barzhoneg en doa kroget da sevel p' edo prizoniad e Bro-Alamagn e-pad ar brezel diwezhañ : Moladh Uibhist (e meuleudi enezenn Uist). Evitañ da vezañ ur c'houer ha netra ken ec'h anavez ar varzhed kozh hag ur bern levrioù barzhoniezh e gouezeleg ez eus en e di. Displeget en deus deomp penaos en doa kroget da sevel barzhonegoù p' edo ur c'hrennard, pezh a veze graet gant un niver bras anezho, war a lavar, e penn kentañ ar c'hantved.

197

Alexander Mac Donald ez eus anezhañ ur seurt barzh arall. Ne c'hell na lenn na skrivañ ar yezh ha sevel a ra gwerzioù ha sonioù a-zivout kement darvoud a zegouezh en enezenn. Kavet en deus evidon ur werzenn en deus savet pa voe graet ur pont etre enezenn South Uist hag hini Venbecula. Kouer eo memestra hag e vab hor boa kejet gantañ oc'h ober karr-stop war vord an hent en deus lavaret gant ur mousc'hoarzh ledan e oa gwell gantañ ar gouezeleg.

Brudet eo tud an Inizi Gall evit o c'hanaouennoù. Kalz anezho hon eus klevet, lent e veze an dud (soñjit 'ta, paotred eus Bro-C'hall deut nemet da welout penaos e komzont hag e kanont !) met ne oa ket gwall ziaes o lakaat da ganañ. A-wechoù avat eo bet ret din prometiñ ur werzenn hag evel-se eo bet klevet, war a soñjan, komzoù brezhonek en Inizi-hont evit ar wech kentañ. An doare kozh hepken a blij dezho hag a blij dezho kalz, pismigañ a reont giz nevez an tonioù war ar skingomz. Iskis a-walc'h eo an doare kozh. Ar sonioù evit al labour eo ar re souezhusañ. E Breizh ez eus kan ha diskan, du-hont ez eus « puirt a beul » (sonerezh c'henou). Ken bras eo niver ar c'hanaouennoù ma vez dizoloet re nevez gant kement enklasker a ya dre eno.

War hentoù menezioù Harris hon eus kejet gant Angus Mac Donald, ur paotr start a labour e Aberdeen hag ur c'haner anezhañ. Desket en deus e holl ganaouennoù koulz lavarout er frikioù pa zeu pep hini gant e voutailhad hini kreñv hag ez eus kanaouennoù ha korolloù e-pad daou pe dri devezh. E Harris e vez anavezet ar barzh en deus savet kement son a zo ha gant ar c'haner-mañ eo bet savet hiniennoù evel just. E South Uist avat n' anavezet ket anezho, koshoc'h e vez ar gwerz ha brasoc'h c'hoazh eo niver an tonioù evit labourat, evit koroll pe evit mont da vrezeliañ. Ha koulskoude ganto e vez lavaret : « Ma vije posubl deoc'h mont da enezenn Varra, setu ul lec'h ma 'z eus bet savet meur a son ennañ, n' eo ket evel amañ ». N' omp ket bet e Barra siwazh, c'hwec'h devezh hon eus tremenet e South Uist ha dic'hallus eo bet mont di.

198

Seniñ a reer gant ar biniou bras evel just, gant ar pibroc'h kentoc'h. E-kichen Loch Eynort hon eus klevet William Morrison, biniaouer gwellañ an enezenn o seniñ an tonioù a vez brudet hag anavezet gant ar Vretoned bremañ, tonioù koroll (jig, ril ha straspae) hag ivez ar gwerz kozh ma ne vez ket mui klevet alies an ton anezho, zoken e Bro-Skos. *Gól mór* evel ma reer anezhi, sonerezh veur, gwerz gorrek, gouez hag iskis kenañ ha diaes da seniñ (ha ken diaes all da garout). Tad ar biniaouer a lavare deomp e veze ur biniaouer e kement ti plouz a zo en enezenn gwechall, bremañ int deut da vezañ dibaot, kelennet e vez ar biniou er skol avat met n' eo ket mui heñvel. War ribl dilezet Loch Eynort hon eus klevet gant from sonerezh Skosiz kozh. Ganto holl e ez eo ar gwerz a vez karet ar muiañ, an tonioù koroll goude-se ha fae war an tonioù bale hag evel just en tiig war ribl al Loch ne vez ket alies klevet ar saozneg. An tad en deus lavaret din e tistagen fall ar saozneg evelato hag evit va frealziñ en deus meulet " Silvestrig " am boa kanet dezho ha lavaret en doa anavezet penaos edo va brezhoneg ur yezh keltiek.

Kejet em eus ivez, me evit komz ha va mignon evit skrivañ e notennoù, gant kelennerien, unan anezho en deus dilezet ar gouezeleg, met fellout a ra dezhañ mirout an hengoun. Ur saoz o chom e Scanista (Harris) en un ti anvet « an tigh

sgoile » (an ti skol) avat a ra en e familh gant ar gouezeleg hepken hag ur mailh eo war ar broioù keltiek ha gantañ em eus komzet eus ar brezhoneg hag eus Breizh. Ul levr zo gantañ zoken, bet moulet e Kerdiz, met gwell eo gantañ ar c'hembraeg, a anavez mat. Gant an holl gouerien ez eo anavezet hor Bro du-hont ha pa lavaren edon ur breizhad e hañvale kement-se bezañ reizh evito.

Bremañ evit echuiñ e fell din lavarout pegen mat on bet degemeret ha d' an neb a lenno va fennad ne c'hellan nemet aliañ dezhañ mont d' an Inizi Hebridez ma klever enno gouezeleg gant ar baotred hag ar merc'hed yaouank du o blev ha glas o daoulagad, en ur hetiñ dezho kaout un amzer ken brav ha me. Laouen on da respont d' an neb a fellfe dezhañ goulenn ouzhin an nebeut alioù ha menozioù a c'hellan reiñ a-zivout un hevelep beaj.

Mikael Madeg, 3. rue de Vaucelles 95 - Taverny.

Ar Verdeadurezh vrezhon ha kelt

Tregont kantved kent H. S., an Arvorigiz o deus savet e Su hol ledenez ar peulvanoù hag an taolioù-maen a oa, gwirheñvel, pobladoù a verdeidi hag a laeron-vor.

War veur a daol-vaen, e vez gwelet arouezioù, dezho stumm un U ledan-tre, unan eus ar skourroù-krec'h anezhañ bihanoc'h eget egile. Etre ar skourroù, un nebeut linennoù a-serzh, a c'hallfed sellout outo evel merdeidi en o sav war o bigi. Bigi Lokmariaker zo ar re heverkañ.

P' edo ar Gelted e barr o galloud (diwezh an trede kantved kent H. S.), ne oa ket ar bageerezh enta un nevezinti en Europa.

Hon anaoudegezh eus ar Gelted kozh zo diazezet war div vammenn :

- ar skridoù savet gant skrivagnerion eus an Henamzer. Gresianed ha Romaned dreist-holl ;

- an traolioù a bep seurt kavet en Europa a-bezh.

Bez' e c'haller menegiñ e-touez ar binvioù ijinet e-sell bageal :

- ar radell eeun-tre, a oa arveret dreist-holl evit treizhañ ar stêrioù. Evel-se e voe treuzet en trede kantved kent H. S. ar stêr Pô ;

- ar bilprennenn, anezhi kef divouedet ur wezenn hepken. Kavet ez eus bet meur a hini e lec'hid stêrioù Bro-C'hall ha Breizh-Veur. Lod a c'halle dougen betek tregont den ;

- bigi donoc'h ha ledanoc'h da zezougen ar marc'hadourezhioù war ar stêrioù bras ;

200

- listri evel re Wenediz, stummet da herzel ouzh tonnoù hag avelioù an donvor, dezho ur frigalion hag un aros uhel-meurbet. Graet e oa o c'houc'h gant steuc'henoù prenn derv tev ha kreñv, kenstrollet gant tachoù houarn. Da stankañ ar gwaskoù etre koadennoù o listri, e rae ar Gelted gant lies danvez : ar bezhin (e Bro-Wened), ar reun (el lec'hioù all e Breizh). Tri bloaz 'zo em eus gwelet e Fort-de-France ur gouelier bihan, eitek troatad dezhañ, sturiet gant ur mell Skos a zeue eus an Inizi Shetland. Kalafetet e oa e vag, savet tri-ugent bloaz 'zo, gant reun pone ;

- listri skañv ha herrek, arveret gant Iwerzhoniz dreist-holl, hag a oa anezho ur framm prenn a stigned lerennoù warnañ. Al listri-se a oa liesment. Evit ar re vihanañ, e oa tu d' un den hepken d' o dougen war e choug ; ar re vrasañ a c'halle bezañ lomanet gant ul lestrad-martoloded, ha merdeñ war ar c'heinvor. Hiziv an deiz e vez gwelet e Bro-Iwerzhon bigi stummet evel-se : ar C'hourrac'h. Gwelet em eus unan anezho warlene ; war ar framm ne oa ket stignet lerennoù, met lien terduet. War roeñvoù e vezent peurliesañ : rak-se en iwerzhoneg ar ger *imram*, a dalvez en e ster kentañ *roeñvadenn*, zo deut da dalvezout kement ha *merdeadenn*. Kavet ez eus bet skeudennoù kizellet war reier e Bro-Sveden o taolenniñ listri hir hep gouel na gwern, kaset war-raok gant ugent pe dregont roeñvour ;

- listri dre lien a voazie ivez ar Gelted kozh.

Ar Gelted enta a ouie sevel listri, a ouie arverañ ar roeñv hag ar gouelioù. Hogen evel holl bobloù Europa, ne oant ket barrek d' o leviañ. Iskis e hañval kement-se hiziv an deiz. Ha koulskoude, e-pad pemp mil bloaz, e chomas Europiz divarrek da leviañ ar bigi bras en un doare efedus. Petra a rae diouer dezho ? Ar stur-stambod war vudurunoù (n' eo nemet en trizekvet kantved goude H. S. e voe arveret ar stur-se gant Europiz). Ar Gelted a rae gant ar roeñv-stur, da lavarout eo ur roeñv pe ziv, hir, ledan ha ponner, lec'hiet en aros al lestr. Dileviadus pe dost e oa al listri brasañ dreist-holl pa c'hwezhe an avel a-benn, hag e vezent, moarvat, dihentet alies e barr ur gorventenn.

Petra a rae ar Gelted gant o bigi ?

201

Evel ma ouzoc'h, edo lec'hiet bro gentañ ar Gelted war ribl ar Mor Hanternoz, en ur ranndir varellet a stankoù hag a c'heunioù, ha treuzet gant stêrioù bras ar Roen, ar Weser, an Elb. N' eus souezh ebet enta o welout ar Gelted o sevel radelloù da gentañ, ha bigi da c'houde, evit lakaat ar veajourion, al loened, ar c'hirri hag ar marc'hadourezhioù a bep seurt da dremen eus glann un aven d' eben. A-hend-all e veze ar bigi-se staget a-wechoù d' ober ur meni pont war neuñv.

Abred-tre e kuitaas ar Gelted kozh o bro gentañ evit abegoù liesseurt :

- lod dre zouar ;
- lod all dre vor.

Hag e vo ret dezho sevel listri gouest da herzel ouzh an donvor. Bagadoù anezho en em ziazezas en Enez-Vreizh, hag e voe stank diwar neuze an darempredoù etre an aod a ya eus aber ar Roen da Arvorig, ha Breizh-Veur.

« Testeniet eo an darempredoù etre Spagn diouzh un tu, Arvorig, Iwerzhon hag Enez-Vreizh diouzh un tu all gant :

- pezh barzhoniezh Rufius Festus Avenius Ora Maritima, 372 goude H. S., anezhañ un aozidigezh e gwerzennoù latin eus un henzanevell c'hresian a hañval bezañ bet troet diwar yezh Karthada ;

- ar gavidigezh en holl vroioù-se eus un niver hendraezoù peurheñvel, o tennañ, darn da oadvezh an armoù hag ar binvioù e maen-lufr, darn all da oadvezh an armoù arem. »

(MEVEN MORDIERN in Notennoù... p. 254)

Ar Sagaoù, anezho danevelloù kurioù Lec'hleniz, a veneg bezañs laeron-vor e Bro-Iwerzhon, *Fomoreed* o anv. Ur skrid iwerzhonnek eus ar Grennamzer a gont penaos e voe kaset en trede kantved kent H. S. ul lestraz a dri c'hant lestr, warno daou vil daou c'hant brezelour, da Iwerzhon gant roue ar Venaped (annezidi an tachennad douar a ya eus aber ar Roen da Raz Calais).

Diwezhatoc'h e roio Kezar da c'houzout dimp penaos e kasas Gwenediz ul lestraz a zaou c'hant ugent lestr outañ.

Ouzhpenn ar bigi-brezel avat, e oa ivez ul lestraz a gargerioù, o tezougen marc'hadourezhioù a bep seurt.

202

1) Eus Enez-Vreizh e tegemere Kelted ar c'hevandir staen, aour, argant, houarn, ed, chatal. En eskemm e kasent dezhi arem, bragerizoù... A-bouez bras e voe kenwerzh ar staen en Henamzer. Ret-ret e oa ar metal-se evit ober arem. Eztennet eus ar mengleuzioù e korn mervent Enez-Vreizh, e veze kaset un darn eus an tolzennoù pleusket war an dachenn d' an inizi Sorling, d' o reiñ eno d' ar verdeidi deut eus Bro-Spagn ; an dilerc'h a gased war girri betek an aod, a-dal an Enez Wight, hag ac'hano d' en enezenn-se war-eeun dre vagoù ler. Karget e

vezent neuze war listri ar varc'hadourion deut eus Galia.

2) Eus Spagn e tegemere Kelted ar c'hevandir argant, eoul, kezeg, gwin. Diouzh o zu, e kasent di goularz, staen, blev meleganezed (!), mel...

N' eo ket hepken a-hed aodoù Mor Breizh hag an Atlantel avat, e verdee ar Gelted.

« Ligured Galia en em ro da genwerzhañ, - eme an danevellour Diodoros, - a laka gant herder o buhez er gwashañ arvar o verdeiñ morioù Sardinia hag Afrika ; savet war vagoùigoù bresk, ha ganto pourvezioù gwall-zister, e taeont ar barradoù-amzer skrijusañ. »

Gwelomp bremañ pegeit e pade ar beajoù e gre ar Gelted kozh.

Titouroù resis hon eus bennozh da zanevell ar merdead gresian Putheas.

Dek devezh a voe ret dezhañ evit mont eus Marsilha da gKadiz. Tri devezh eus beg Ortegual da veg ar Raz o troc'hañ war-eeun pleg-mor Gwaskogn. Eus Eusa e tizhas en un devezh Land's End, e Kernev-Veur.

Emaomp o vont d' ober ul lamm a-dreuz ar c'hantvedoù ha komz bremañ eus dilestradeg ar Vrezhoned en Arvorig.

Hon hendadoù a zilestras en Arvorig a vagadoù bihan, gant o fennoù-brezel hag o menec'h (etre 450 ha 600 goude H. S.). An holl venec'h-se - sent diazeourion Vreizh e vez graet anezho - a verdee, hervez ar vojenn, war vourzh un nev-vaen. Iskiset skaf ! Penaos displegañ hevelep kredenn ?

Kent respont d' ar goulenn-se, keñveriompe bigi an Normaned gant re ar Vrezhoned.

203

Bigi skañv e oa eus drakkaroù an Normaned, en desped d' o ment : tri warn-ugent metrad hed ha pemp metrad led savet evit bezañ douget gant ar vartoloded hervez an degouezh. N' o doa ket a gein. N' o doa ket a lastr : evel-se, hep kein na lastr, ne c'halle dougen nemet ur wern verr-tre ha livardiñ a raent kalz.

Bigi ar Vrezhoned, e gin, a oa ponner, lastret ma oant, keinet, pezh a roe tu dezho da vont gant an avel a-benn, hep livardiñ betek re. Dezho ur wern vras, ugent pe pemp warn-ugent metrad hirder, ur ouel vras karrezek, ugent metrad he c'hostez. Hogen, pezh a zo pouezus, ur wern vihan a-blaen o doa en diaraog, stag outi ur ouel vihan a harpe da sturiañ al lestr.

Diwezhatoc'h e teuas ar wern vihan-se da vezañ a-blaen mui-ouzh-mui, betek bezañ un adwern-valouin wirion.

Petra en deus kement-se da welout gant nevioù-maen hor Sent kozh ? Lavaret hon eus c'hoazh e oa lastret ponner ar bigi breizhat. Penaos lastrañ ur vag en amzer-se gant un danvez ponner ha marc'had-mat war un dro ? Gant maen evel just. (Hiziv an deiz e vez alies lastret ar bigi-pesketa gant simant...)

Evit an dreizhadenn ez eo ret kas bitailh, dour dreist-holl. Petra a rae hon hendadoù ? Kleuziañ a raent ar mein a yae d' ober al lastr : ur goulc'her war-c'horre, ha setu ijinet ar water-tanks hag al logoù kentañ. Meur a vloaz goude an dilestradeg, ur wech brein-puzuilh ar c'houc'h, ne chome war ar jimbl nemet al lastr : bloc'hoù maen, gwech kleuziet evel un nev, - kompren a rit bremañ orin ar vojenn - gwech benet hervez stumm ar goadenn (hini kavet e pleg-mor ar Mor-Bihan nevez 'zo da skouer), gwech toullet zoken evit degemer troad ar wern. A-drugarez d' ar c'havadennoù-se, e c'hallomp kaout ur meizad resis a-walc'h eus stumm kouc'h bigi hon hendadoù.

Hag e tremen ar c'hantvedoù...

Komz a rin bremañ eus *imram* Henamzeriz a-dreuz an Atlantel. Desket hoc'h eus evel nep piv bennak e oa bet dizoloet Amerika gant Kristof Kolomb. E gwirionez, pemp kantved araozañ o doa ar Vikinged diazezet trevadennoù er Greunland. Kontet eo bet o merdeadennoù er sagaoù skrivet a-dal mil kant pevar-ugent. Miret eo ar re bouezusañ e Keubenhaven : displeget ez eus bet, etre traoù all, e pade pemp devezh an dreizhadenn eus Iwerzhon da Island, seizh devezh eus Bergen (Norvegia) da Reykjavik (Island), gant avel a-du. En ur saga all, e kaver resisadurioù war badelezh ar verdeadenn eus Island da Amerika : c'hwec'h sizhunvezh evit mont, teir sizhunvezh hepken evit dont en-dro, bennozh da froudoù ar Gulf Stream.

204

E dielloù ar Vatikan, e c'haller lenn un teul savet gant Inosant III e mil c'hwec'h warn-ugent : envel a ra un den nevez da eskob e Norvegia, Island ha Greunland, imor ennañ o verzout n' o doa ket ar broioù-se talet ar pezh a veze anvet *diner Sant Per*. Prientiñ a ra un ergerzhadeg a-benn goulenn groñs an truaj-se digant ar seizh mil Viking diazezet er Greunland. Bez' e kaver ouzhpenn e dielloù ar Vatikan anv seitek eskob ar Greunland.

A zo gwelloc'h. E 1921, e tizoloe an hendraour Paul Nordlund ur vered e Greunland, enni meur a relegenn, en o zouez, hini un eskob gant e gammell hag e walenn : prouet eo bet gantañ e oa relegoù ur viking.

Kement-se zo anavezet ha degemeret gant an holl arbennigourion hiziv an deiz, kement ha ken bihan ma vez skignet bremañ dornlevrioù skolel e lec'h ma kaver damveneget an istor-se.

Pezh a zo un nevezinti, avat, eo goulakadur an Ao. Loeiz Kervran. Evitañ, a-raok ar Vikinged, e oa trevadennoù breizhat diazezet war ar c'hevandir amerikan.

Harpañ a ra e dezenn war daou seurt prouennoù :

- an dielloù : en o zouez ar sagaoù, teulioù levraoueg ar Vatikan, hag ivez ul levr eñvorennoù skrivet gant mab Kristof Kolomb e-unan ;

- savadurioù en Amerika hag e Keltia.

Re hir e vefe sellout pizh ouzh an holl vunudoù a ro an Ao. Kervran diwar-benn al lizheradur-se. Notennomp koulskoude e teuas Christoforo Colombo e Breizh a-raok loc'hañ war-du ar C'hornog a-benn kaout titouroù diwar-benn ar verdeadurezh en Atlantel (e vab e-unan eo a gont kement-se en e levr eñvorennoù).

205

Pezh a zo pouezusoc'h d'hor meno, eo savadurioù en tu-mañ hag en tu-hont d' an Atlantel.

Da gentañ, tour Newport er Stadoù-Unanet zo heñvel-poch ouzh neved Lanlev (30 kilometrad eus Sant-Brieg). Hervez an arbennigourion e vefe bet savet neved Lanlev e dibenn an navet kantved, tour Newport e derou an unnekvet kantved. An hevelep stumm ront o deus, an hevelep bolzioù-gwareg, an hevelep porzh-pazeal ; kenstrollet eo ar mein a ya d' ober ar mogerioù gant an hevelep pri-raz, ennañ kalz a gregin.

N' o deus forzh penaos netra da welout gant ar savadurioù norsat.

Ken heverk eo ar savadur a gaver e North Salem, er Stadoù-Unanet, e-kichen Boston, hag an hini a weler er C'hozh-Varc'had e Breizh. An hendraour amerikan Frederick Pohl an hini kentañ eo en deus lakaet war wel an dam-heñvelderioù etre

an daou savadur-se.

Bez' e c'haller menegiñ c'hoazh fornioù kelt (dezho ur stumm arbennik disheñvel diouzh hini ar fornioù norsat), tammoù gougleze, h.a.

Hentennoù arveret gant ar verdeidi gent.

N' eo ket a-walc'h kaout bigi, ret eo mestroniañ ar merdeerezh ivez. Dre forzh merdeñ e prene hon hendadoù skiant diwar-benn ar froudoù, an avelioù... N' eus ket pell c'hoazh, ne rae ket ar gabitened vorutaerion e mod all, hag ar gabitened aocherion kennebeut. Betek an triwec'hvet kantved, ne ouezas ket ar voraerion jediñ an hed. Ne ouient jediñ nemet al led, dre vuzuliañ uhelder an heol a-us d' an dremmwel. An hed a veze prizet o tennañ kont eus tizh ar vag, tuadur ar froudoù, an avelioù... Henamzeriz a ouie, int ivez, jediñ al led bennozh d' ur benveg a-ratozh.

Ur meni pladenn dalc'het a-blaen hag a-ispilh ouzh teir neudenn e oa, treset warni kelc'hioù kengreizennek, un nadoz plantet en he c'hreiz : hirder skeud an nadoz a roe uhelder an heol, ur wech stalonet ar benveg.

A zo muioc'h. Hep anavezout an nadoz-vor eo deut merdeidi gent ar C'huzh-Heol a-benn da redek ar morioù. O tennañ kont eus lec'h an heol e-pad an deiz, hag ar stered e-pad an noz. Pa veze lug an amzer, avat, penaos e raent ? War ar c'hraf-se e klot ivez ar vojenn gant ar ouezoniezh evel emaomp o vont d' henn gwelout :

206

Gouez d' ar sagaoù e c'halle ar Vikinged spisaat lec'h an heol, zoken pa veze lug an amzer, bennozh d' ur « maenhud ». Nevez 'zo e Lec'h-lenn en deus ur mailh danek dizoloet ar maen-se : ur strinkenn anezhi, dezhi perzhioù dibar. Melen eo, war a hañval. Hogen, troet war-du bannoù an heol, zoken dihewel e vefent, e teu da vezañ glas. Kaset ez eus bet da benn taolioù-arnod war vourzh n' eo ket ur vag, un nijerez ne lavaran ket. Klotañ a rae an disoc'hoù roet gant ar maen, gant re ar binvioù arnevesañ.

Marteze ez anaveze hon hendadoù ar maen-hud-se...

E dalc'h ar chañs edo ar peurrest...

Rak re hael e vez ar mor en desped d' e vrud fall, pa soñjer en doare ma verde meur a hini en hor c'hantved.

Evit klozañ e roin deoc'h un nebeut skouerioù :

Lennet em eus en doa ur merdead digenvez kuitaet Bro-C'hall evit mont da Amerika war-dro mil nav c'hant hanter kant, hep gouzout jediñ e lec'hiadur. E arguzenn ? « Mont a ran da Amerika, eme hor paotr fin, ha n' eus forzh penaos ne dremenin ket e-biou d' ar c'hevandir amerikan ! » Kejet em eus va-unan ouzh ur merdead digenvez all a soñje heñvel. Ha n' eus ket pell hoc'h eus lennet tro vrav ar verdeadez alaman Edith Baumann, peñseet en Atlantel, e-pad ar Redadeg Vras Treuzatlantel e miz Mezheven hevlene. Hi ivez ne ouie ket jediñ he lec'hiadur...

Displegadenn graet e Gourin d' an 20 Eost 1968, da geñver Devezhioù-Studi an Deskadurezh Vroadel.

Diskleriadur a-berzh al Labourien-spered e Tchec'hosloviakia

Setu amañ testenn an diskleriadur embannet gant Talbenn Sevenadurel Tchec'hoslovakia, ennañ skrivagnerien, tisavourien, livourien, kazetennerien, sonaozourien, skiantourien. D' an 22 a viz Mae eo bet graet. Abeg a-walc'h a zo da gaout aon na ve an destenn-se an hini diwezhañ evit pell amzer. Un testamant kement hag un diskleriadur ez eo. Met un testamant hag a gase d' un adsav nevez, a vo mat deomp, Bretoned, prederiañ warnañ ha reiñ an dorn dezhañ.

Deomp-ni hon-unan da gentañ eo e lavaromp war betra emañ diazezet hor skiantoù, hon arzoù, hor c'hazetennerzh, hag hep petra ne c'hell ket bezañ diouto ; deomp-ni hon-unan eo e verkomp resis ar pezh a fell deomp difenn. Ni a zo lodenn eus ur vroad sevenet, omp stag outi gant hor yezh, gant hol labour a-gevret, gant hon istor. Ha setu perak e troomp war-du hor c'henvroiz evit lavarout dezho omp chalet evelto gant dazont ar frankiz, gant tonkadur ha ster ar socialistiezh.

Kefridi ar sevenadur a zo dizoleiñ ha krouiñ traoù, degas gounid ha levez. Prest omp da seveniñ ar seurt kefridi, e forzh peseurt endro, pe 've aes, pe 've diaes. Desket hon eus diwar an darvoudoù bevet ganeomp ez eo ar sevenadur gwad ar vroad. Ha mervel a ra ur c'horf goude m' eo bet troc'het ennañ e wazhied.

208

Servijout ar wirionez ha klask ar frankiz, setu hon dlead kentañ. Evidomp emañ kenstag gwirionez ha frankiz, ha ne c'heller ket kaout an eil hep eben. Ne c'hell ar frankiz bezañ nag ur prof nag un donezon : ne vez morse ingalet e-touez an dud, ne vez morse aotreet d' an dud. E mare ebet ne vez roet tra ebet dibaeamant da zen ebet. Atav ez eo bet ret stourm evit kaout ar frankiz da grouiñ, ar frankiz da ober enklaskoù skiantel, ar frankiz da soñjal. Trec'hiñ war ar sparloù savet ouzhomp gant ezhommoù mac'hom ar vistri, setu petra eo bet, petra eo ha petra vo atav hor c'hefridi. Seul uheloc'h ar sparloù, seul vrasoc'h ar redi menoziel d' an emzalc'h hon eus kemeret.

Krennet e vez er mare-mañ war ar gwirioù a zo anezho diazez ar sevenadurezh. Tennañ 'reer digant ar sevenadur frankizoù hag a oa bet gounezet pell zo, distreiñ a reer ar sevenadur diouzh e bal gwirion. Testoù omp d' an doare ma tistummer darvoudoù 'zo c'hoarvezet dec'h pe o c'hoarvezout hiziv. Bez e weler bremañ oc'h adsevel, en un doare divezh, tud hag o devez diskouezet en amzer-dremenet n' eo ket ur spered a fealded met ur spered a dreuzvarc'hata, n' eo ket o gouestoni met o divarregezh, tud hag o devez servijet n' eo ket ar wirionez, met c'hoantoù an dud a oa ganto ar galloud.

Ouzhpenn ar sevenadur a zo hiziv en arvar. An holl wirioù denel, an holl frankizoù keodedel, setu ar pezh a zo taget gant ar c'hrennoù graet da frankiz an emzispiegañ. Ma kouezh adarre melestradurezh ar madoù foran etre daouarn ar re-se ha n' o deus ket gouezet, a-hed bloavezhioù, diskoulmañ kudennoù politikel ha sevenadurel ar vro, neuze ne gredomp tamm ebet e c'hellfe ar remziadoù da zont kaout ur vuhez dereat ha diogel.

Lavaret e vez deomp ez eo ar skiantoù, ar sevenadur, an embannerezh traoù ar Stad hag e rank ar Stad bezañ mestr warno. Met en hevelep doare ma vez perc'hennet an douar gant ar gouerien, al labouradegoù gant al labourerien, e vez perc'hennet ivez ar c'hazetennoù gant al lennerien, ar skingomz gant ar selaouerien, ar filmoù hag ar skinwel gant an arvesterien, ar skiantoù hag an arz gant an neb en deus ezhomm anezho. N' eo ket ar sevenadur tra ar Stad, tra ar Bobl an hini eo. Emaomp bremañ o tremen a-dreuz ur mare poanius-meurbet. Hon empennoù, hor youl, hor c'halonegezh eo a vez aprouet.

Ni a fell deomp dont er-maez eus ar mare-se gant enor, evit bezañ reizh dirak hor c'houstiañs, dirak hor c'henvroiz, ha dirak sell didruez hor bugale.

Niverusoc'h-niverusañ e teuio da vezañ an tagadennoù a-enep d' ar sevenadur : stourm a raimp kement ha ma c'hellimp. Hor strolladoù, gant ma vo ouzh o ren tud anvet dre vouezhiadeg hervez al lezenn, n' en em laoskint biken mui da zianzav an talvoudegezhioù int karget da zifenn. Hini ebet ac'hanomp ne vo treitour d' e genlabourerien na dezhañ e-unan. Marteze e vimp lakaet da devel, met biken ne vimp kaset da lavarout ar pezh na gredomp ket. Marteze e vo tennet diganeomp ar frankiz da zisplegañ hor menozioù, met den ebet ne c'helle tennañ diganeomp ar frankiz da gaout menozioù, da chom gant ur c'houstiañs sklaer, da vevañ dellezek ac'hanomp hon-unan. Diouzh ar poell e vez muzuliet an ober, diouzh an enor hag ar fealded e vez muzuliet an dud. Feal e chom labourerien ar sevenadurezh tchec'hoslovakiat d' o menozioù, ha da gement o deus dizoloet war dachenn ar wirionez hag ar ouiziegezh - d' o yezh, d' o hengounioù broadel, d' o fobl. Difenn a raint o c'hefridi, kreskiñ a raint teñzor an talvoudegezhioù sevenadurel daoust d' an diesterioù a anavezont bremañ.

Kement-se a embannomp dirak an holl, ha gant hon holl nerzh.

(troidigezh gant Per Denez)

AL LEVRIOU

FARMING THE EDGE OF THE SEA gant E. S. IVERSEN, Fishing Books Ltd, 110 Fleet Street, Londrez EC 4. - Priz : £ 4 5s.

Ne vez ket boaz " Al Liamm " da gomz d' he lennerien eus seurt levrioù a denn d' ar ouiziegezh kentoc'h eget d' al lennegezh. Koulskoude, me ' gav din n' eo ket fall, ur wech an amzer, tennañ evezh ar Vretoned war gudennoù meur ar bed a-vremañ dreist-holl pa ziskouezont bezañ a-bouez bras evito.

El levr-mañ ez eus kaoz eus an doareoù nevez, ha zoken nevez-flamm, da eostiñ ar mor ha da dennañ dioutañ ar muiañ ar gwellañ a vadoù. Betek-hen, al loened pe ar plantoù tennet eus ar morioù a zo bet pesketaet pe dastumet dres evel ma veze gwechall hemolc'het loened gouez pe gutuilhet plantoù zo pe frouezh ar c'hoadoù. Bremañ, avat, ur blijadur pe un diverr-amzer n' eo ken ar chase ha ne dalvez mui ar c'hutuilherezh da galz a dra e-keñver an ekonomiezh zoken evit plantennoù zo evel ar c'hebell-touseg. An holl loened a zebromp o c'hig, hiziv an deiz, a vez savet gant an dud hag an holl blantenoù a dalvez d' hor magañ a vez gonezet. Emeur o soñjal muioc'h-mui e c'hellfe c'hoarvezout an hevelep kemm evit pesked ha plant ar morioù ha doareoù ar cheñchamant meur-se an hini eo a zo meret gant E. S. Iversen en e levr evit pezh a sell, da nebeutañ, ouzh an aberioù, genaouioù ar stêrioù, ribl ar morioù hag antachennoù dizon a zo tost dezhañ.

Da lavaret gwir, kroget eo bet, pellik zo dija, gant al labour meur-se. A-benn bremañ, an istr a vez debret e Bro-C'hall, da skouer, an holl anezho, war-dro 80 000 tonellad pep bloaz, da lavaret eo c'hoazh war-dro 2 viliard a istrenn, a zo bet savet e parkoù an istrourien, abaoe o yaouankiz tenerañ pa ne vezont ket bet ganet enno. Kemend-all a c'hell bezañ lavaret evit ar meskl. Ha ma kaver, abaoe un dek bloavezh bennak, dluzhed da zebriñ evit ur priz dereat e kement magadi a-zoare a zo, a-drugarez da labour ar besksaverien an hini eo ha neket, evel gwechall, a-drugarez d' ar besketaerien. Kement-se a ziskouez e c'heller tremen tamm-ha-tamm eus ar pesketaerezh d' ar pesksaverezh.

Ar c'hammedoù kentañ a zo bet graet eta ha reoù all a vezo graet sur a-walc'h er bloavezhioù da zont rak emeur o labourat a-zevri ha muioc'h-mui war an dachenn-se.

211

Bremañ, ar Japaned eo a zo ar baotred a-raok evit ar sevel-pesked ha krestenneged. Aes eo da gompren perak. Bihan eo o bro ha stankoc'h-stankañ ar boblañs a zo o vevañ enni. Ouzhpenn se n' eo o bro nemet un enezeg ha neuze n' eo ket souezh o dije Japaniz klasket da dennañ eus ar mor ar muiañ a voued ar gwellañ evit magañ o foblañs. Ar re gentañ emaint evit ar pesketaerezh er bed a-bezh hag ar re gentañ emaint ivez evit ar sevel-pesked hag all. Lennet am eus en ur gelaouenn e save ur bloavezh bennak a zo da 800 000 a donelladoù pouez ar pesked, krogennek pe get, savet ganto.

N' eo ket bihan eta an oberiantiz-se hag a ziskouez kreskiñ buan a-walc'h daoust d' an diaesterioù a bep seurt a gav war he hent, rak n' eo ket a-walc'h bezañ barrek da sevel pesked 'zo, ret eo ne vefe ket re goustus. Gouest e vezer, da skouer, da lakaat ligistri da greskiñ a-ziwar vioù betek ar vent ma c'hellont bezañ gwerzhet nemet eo ret evit-se magañ anezho hag evezhiañ outo e-pad 4 pe 5 bloavezh. Hag evit-se eo, end-eeun, eo bet dilezet o arnadoù war an dachenn-mañ gant Kanadianiz, ha re all moarvat, dre ma oant re goustus, re ziaes ha re ziasur en holl. Kendalc'het o deus an Amerikaned gant an hent-se ha, nevez zo, unan anezho, John T. Hughes, hag eñ rener Saverezhlec'h ar Massachusetts, en deus embannet ur pennad-skrid diwar-benn e labourioù ma lavare e penn diwezhañ anezhañ e oa arc'hant da c'honit hiziviken evit ar re a grogfe da sevel an « homarus americanus », da lavaret eo legestr an Amerik (" Ocean Industry ", 12-

1968).

En ul levr-dorn savet gant un toullad kelennerien japanat diwar-benn ar Pesketaerezh hag a zo bet embannet ar 6-vet mouladur anezhañ e 1967 ez eo gouestlet an 3-vet pennad (pp. 157-234) ma kaver ennañ roll ar pesked a zo savet dija e Bro-Japan. Setu int amañ war-lerc'h : ar garpenn (ken evit ar magañ, ken evit ar c'hinklañ), ar pesk ruz (goldfish), an dluzhenn, 'ar silienn-zour, ar morleanez, ar braog, ar meilh roudennet, an aouredenn zu hag an hini ruz, ar ran mat da zebriñ, ar chevretez, morgazh ar Mor Habask, an ourmel, an istr-perlez, ar rigadell, ar meskl hep menegiñ meur a besked all n' int ket anavezet du-mañ ha meur a vezhinenn mat da zebriñ. Souezhus ha ma 'z eo ne vez kavet tra, war a seblant, diwar-benn al legestr.

Gwelout a rit dre-se pebezh tachennad-labour a vefe digor d'ar Vretoned ma oufent kerzhout ha pa ne ve ken war roudoù Japaniz. Sed ar pezh a ra, war a gredan, an Ao. Herter e kostez an Alre pa glask sevel givri-mor hag an Ao. Quiger ha re all pa savint skoselloù nevez, hevlene, en un tu bennak war an aod etre Konk-Kernev ha Douelan. Rak tennet eo bet hon evezh, n' eus ket gwall-bell, gant ar pezh a vez graet gant lod « tiez-annez evit ar pesked » hag « artificial reefs » gant lod-all. Souezhus a-walc'b eo an dra nemet e tiskouez an tiez-se bezañ gouest da annezhañ kalz muioc'h a besked hag a gresteneged eget ar c'herreg ordinal. Evel just ez eo Japaniz o deus kavet an doare-se da lakaat ar mor da vezañ peskedusoc'h (1). Nemet ma koust ker sevel tiez evit an dud e koust ken ker-all sevel tiez evit ar pesked ha neuze n' eus ket da grediñ e vo savet kalz « skoselloù nevez » a-raok ma vo bet gwelet ma 'z int ken peskedus ha ma vez lavaret. Setu perak eo bet soñjet lakaat war foñs ar mor kozh-vigi, kozh-girri-tan pe bagonioù kozh nemet ouzhpenn ma koust ker a-walc'h o c'has er mor ne vezer ket tuet-tre d' hen ober rak ne vezont ket pell a-raok bezañ dispennet gant an tonnoù ha neuze e c'hellont dont da vezañ skoilhoù evit ar pesketaerezh.

212

D' ar mare m' emeur o sevel e Brest ur **Greizenn a Voroniezh**, ma vo 400 den o labourat enni, hag a c'hellfe bezañ ken talvoudus evit hor bro, e vefe mat, a gav din, d' ul lod eus hor yaouankiz en em dreiñ ouzh skiantoù ar mor hag, en o zouez, ouzh ar pesksaverezh. Levr Iversen a zo gouest, d' am meno, d' o skoazellañ war an hent-se.

L. ANDOUARD.

(1) Sellout ouzh " Housing Scheme for Fishes " gant Yasuo Oshima. Troidigezh c'hallek gant ar CCPM, Pariz.

A-hend-all, kavet e vo e levr Iversen ur 25 a bajennadoù levrlennadurezh ha c'hoazh houmañ n' eo ket klok rak ne vez meneget labour gallek ebet daoust dezho bezañ stank diwar-benn an istrouriezh, da skouer, ha pa ne ve ken.

*

« THE STORY OF THE CORNISH LANGUAGE »

N' eo nemet istor yezh Bro-Gerne-Veur bet embannet endeo gant A. S. D. Smith (Caradar), adreizhet hag echuet gant hor mignon E. G. Retallack Hooper (Talek). Al levrig-se a vo ur « handbook » evit kalz keltiegourien eus an eil tu hag egile eus ar mor.

Div loden a zo dre vras en oberenn :

1°) « How Cornish came to die out » : buhez ha gwalieurioù ar C'herneveg kozh aet da get war-dro 1800.

213

2°) « The Revival of Cornish » e-lec'h e vez gwelet ar yezh oc'h adsevel diwar he ludu, un dasorc'hidigezh damheñvel ouzh hini ar judeveg modern, bennozh da oberennoù evel " Beunans Meriasek " (buhez sant Meriadeg) ha bennozh ivez d' un dornad tud ez eo dereat gouzout o anvioù : Edwin Norris a studia drama kozh

Kernow ; an doktor Jago a savas ar c'hentañ geriadur saozneg-kerneveg ; Henry Jenner (Gwas Myghal), « first Grand Bard of the revived Gorsedd of Cornwall », a gemeras perzh e labour Kendalc'h 1903 an U. R. B. e Lesneven, a embannas ar bloaz war-lerc'h e " Handbook of the Cornish Language " hag a voe dileuriad e vroig en Emvod etrekeltiek Kaernavon. Pa varvas Jenner e 1934, e ziskibl R. Morton Nance (Mordon) a zalc'has gant e erv. Ar " Barth Mur " all-se a voe " Abherve " hor breudeur tramor. « No word escaped his note-book », a lavar ar skrivagner. E G- " Cornish for all " a zo anavezet mat. Ur c'henlabourer a zoare en doe Morton Nance : ar C'hembread A. S. D. Smith (Caradar), oberour ar " Welsh made easy " hag ivez " Lessons in Spoken Cornish ", kentelioù graet gantañ e-unan d' un toullad brav a skolidi. Diaes e vefe lavarout dre ar munud an holl oberoù sevenet gant an daou varzh Mordon ha Caradar. D' ober am eus c'hoazh menegiñ ar gwerzonier Edwin Chirgwin (Map Melyn), unan eus kenlabourerien aketus " Kernow " ha " Lef Kerneveg ", bet ur pennad brav sekretour ar C'horsedd, hag ivez izili all eus ar genvreuriezh oberiant-se, anavezet gant meur a hini ac'hanomp : N. J. A. Williams (Golvan), D. H. Watkins, ur C'hembread lies-yezhek, Gendall, Inglis Gundry, D. R. Evans, an dimezell Petchey, mamm ar " Scol haf ", Pawley-White, a zo bremañ Barzh Meur. An oberour eñ e-unan a zo bet e penn " Gorseth Kernow " eus 1959 da 1965. Hor c'henvreur Hooper-Talek (drouiz eus hor Skol-Veur eo abaoe 1965) a zo rener " An Lef Kerneweg ", kelaouenn e yezh ar vro war he hed e vez gwelet enni e ampartiz. Digeriñ a reas en e di ar c'hentañ skol kelennet enni ar c'herneveg gant kement a don hag an traoù all ; bremañ e ra war-dro ar yezh e Truro. En e V- " Mount Pleasant House " e c'heller kejañ an aliesañ - pezh am eus graet me va-unan - gant ar pennoù bras a labour evit ar c'herneveg, hag e wreg hag eñ a vez laouen ordinal o tegemer Bretoned.

Hastit buan goulenn digantañ ho skouerenn (E. G. R. Hooper, Mount Pleasant House, Trevu-Road, Camborne, Cornwall) evit « 5 International Reply coupons » (gwelout en ti-post) ha bennozh Doue deoc'h eus e berzh.

ROC'H-VUR.

ADNOTENNOU YEZH

Kentañ tra a lennan e-barzh Al Liamm, war bouez nebeut, eo « Notennoù Yezh, war zigarez lenn », F. Kervella. Ur mennoz mat e hini, rak an holl ac'hanomp, ha pa vijemp bet gant er brezhonegva ha desket ar yezh a-vihanik, a chom deserion : n' omp ket aet e-pad dek vloaz er skol vrezhonek en hor bugaleaj ha meur a dra hon eus desket ha disoñjet, gant na vijemp ket chomet hep e zeskiñ. Talvoudek bras eo enta evezhiadennoù ur gramadegour evel an Ao. Kervella. A-wechoù avat e kav din e fazi eñ e-unan, hag emañ a-du gant an evezhiadennoù lakaet gant R. Hemon en ABK, rak an Ao. Kervella, a oar ervat hon teodyezhoù eus ar gwalarn, ne hañval ket bezañ ken ampart war hor yezh krenn, ha homañ hepken, meur a wech, a c'hell dirouestlañ ar c'hudennoù a sav. Setu perak e rin amañ ur re adevezhiadennoù diwar-benn e bennad embannet gant LLMM 133/140-143.

§ 1. « Ne welan ket mat, emezañ, p. 141, penaos e c'heller komz eus boz va dorn peogwir e ranker kaout daou zorn a-barzh kaout ur voz ». Roparz Hemon, GIB 141, ne ro nemet ur skouerenn eus arver **boz**, tennet eus Instructionou var () ar Rosera Ch. Bris, p. 6 : « *sevel a rezont o divos en neñv* ». An ober amañ gant an daouder a ziskouez, da nebeutañ, e tle bezañ un diforc'h etre boz ha divoz. Pa seller ouzh Glossaire moyen-breton Ernault, p. 78, e weler " bôz " « f: le creux de la main » hervez Gonideg, " boçz " hervez Gregor, " poze " (distaget /poz/) gant L'Armerie (a ro ivez ur ger « "pod ", disheñvel moarvat) ; sl. ivez Dict. Vannes " pod " ha " poz " pp. 186 ha 189, roet evel gourel bremañ. Un etimologiezh (kKt. *bosta) a roer RC 8, 33, adkemeret GMB 78 ; tostaat a reer eno ivez an hIw. **boss, bass** (hiziv **bos**) « palm of the hand », ger benel evel e brezhoneg, hag ar c'hembraeg **bas**, benel ivez, « palm of the hand, fist » (GPC 302). En hengembraeg e oa spisc'heriet **bos** gant al latin « palma ». Anat eo neuze e c'hallan komz eus **boz va dorn** kenkoulz hag eus va divoz. Ne welan meneg eus ar ster roet gant Kervella nemet en e oberenn dezhañ e-unan **Evezhiadennoù war c'heriadur Roparz Hemon (Skol 1962)** p. 18 : **boz** « f. creux des deux mains réunies ensemble ». Pennok eo an Ao. Kervella, evel a weler, ha marteze a-walc'h emañ ar gwir gantañ evit a sell ouzh e deodyezh c'henidik, met n' eo ket un digarez evit tamall da Youenn Olier bezañ implijet ar ger **boz** gant ar ster nemetañ testeniekat betek bremañ e brezhoneg koulz hag er c'heltiegezh tramor...

215

§ 2. « Kement hag a ouzon () e talvezje **puñsañ** kement ha « lakaat er puñs », pe marteze diouzh ret « toullañ ur puñs », n' eo ket tennañ eus ur puñs eo avat ». Digarez. Ne anavezan puñsañ nemet dre krBr. puncaff /pyçav/ eus ar Catholicon m'emañ troet « puiser » (sl. DEBM 359). Mard emañ Youenn o faziañ enta, e kompagnunez vat emañ... Ne c'hallan met lavarout : reizh-kenan eo « puñsañ da zour e boz va dorn », nemet em dije graet gant un araogenn all moarvat, met n' eus ket ur barzh ac'hanon... (Ernault a skriv ivez, Dict. Van. 191 : " punsein " « puiser », adveneget Gériadurig 493).

§ 3. **am** hag **em**. Ur fazi e ve skrivañ, evel Youenn Olier, « Amañ em gortoz ti va zadoù » : « Degas a ran da soñj hepken ez eo **am** eo a ranker lakaat amañ, rak an **am**-se n' en deus netra da ober gant ar rannig-verb **a**. Ur raganv-gour eo hepken, renadenn eeun ar verb ». Biskoazh kemend-all ! Ra daolo an Ao. Kervella ur sellig ouzh studienn Roparz Hemon e Celtica 2 pp. 229hh, ouzh **Llawlyfr Llydaweg Canol** Lewis-Piette pp. 24-26, ouzh **Historical Phonology of Breton** K. Jackson, pp. 323, 352, hag all. Ar raganv eo **m** ha dirazañ ar rannigoù **a** pe **e**, netra ken, daoust ma vez skrivet en ur ger **am, em** hiziv, hag ivez ma reer ur c'hemmesk spontus etre **a** hag **ez** en teodyezhoù. Kavout a ra dezhañ e prou ar c'hontrol pa stag : « Gant un araogenn all e vije heñvel : deus amañ d'am gortoz ». Touellet eo amañ c'hoazh gant ar skritur : lenn a ranker **da'm** evel **da'z** (e-lec'h ar

skrivadur boaz **d'az**) ; sl. Jackson p. 334 a skriv : « It is the general custom in B. grammars to treat it (ar z) as if this were an independent word az, and hence to write e.g. **d'az**, not **da'z** () which is historically quite incorrect », gant an notenn : « The **a** could not be accounted for historically if it were really part of the pronoun ». Gwelout ivez notenn Roparz Hemon, GIB 654.

*

Ha p' emañ ganti e taolin ur sellad ouzh dilerc'h Nn. 133 LLMM.

Ur peanv **a** leugn ar pajennadoù 144-48 a vije bet gwell gantañ skrivañ (p. 145, I. -15) : « ur frazenn gant e vignon... » kentoc'h eget *eus*, ha p. 146, I. 13 : « tamall **da** » ha neket **ouzh**... Kervella a c'houlenn ma vo savet ur studien diwar-benn arver **ouzh** ha **diouzh** ; diwar-benn an holl araogennoù e ve ret, a gav din ; en tu all da labourioù Vallée n' eus bet nemet Mordrel, en devije boulc'het gant an erv (Hor Yezh, Nn. 16/17 r.n. pp. 3-56) ha diglok e oa e roll, dre ret ; sl. ivez « Troioù laver poblet » R. Hemon, adembannet en HY 34/35. Prizius e vo er feur-se ar Geriadur Istorel pa vo bet kaset da benn (hogen ne vo ket a-raok 1999, hervez am eus jedet... Doue da roy buhez hir da Roparz Hemon !).

216

En e **vBarzhonegoù** e ra Youenn Gwernig (evel Kervella ha Didrouz a-du-rall) gant displegadur ar verb **gallout** war ar bennrann **gell-** : damziazezet eo en teodyezhoù, m' henn goar, met a bep seurt e vez kavet er parlant-mañ-'r parlant, ha gwell e vije bep tro heuliañ ar reolennoù roet e GIB 892-898 : met piv a studi GIB e-touez ar « Vrezhoned emskiantek » pe **so genante** ?

p. 85 : kened **vezellus** ; kasausoc'h eo arver **eo** gant **un** : meur a wech ez eus bet evezhiet ouzh un hevelep fazi, gant Kervella pergen er gazetenn-mañ. Ret e vije skrivañ : « p' eus un den o krouiñ, memes p' eus un den o c'hoari. Droug ebet p' eus un den oc'h ober... » E-lec'h : « Moloch () ne vez ken rostet... » em bije skrivet : *na vez ket ken*, pe gentoc'h : *na vez ket rostet ken*.

p. 86 : « mil, daou vil bloaz » eme an aozer. Emañ yezhadur Kervella (p. 98) a-du gantañ, ha Gregor ivez a skriv mil bloaz, evel ma lavarer, gouez da Ernault, " mil bla " e Bro-Dreger vihan (sl. GMB 416) met peurliesañ e vez blotaet war-lerc'h **mil** : " mil dentationou " e Buez ar Sent 1841 p. 624, " mil vlai " = mil vlez e Buhé er Saent 1839, p. 312, " mil vlae " c'hoazh e Voy. 27, evel " mil zeen" , " mil goms" , " mil galon " , " mil bec'het " hag all (sl. GMB 417). Mat e ve studiañ ar c'hemmadurioù war-lerc'h **mil**, hogen kavout a ra din e kemmer peurliesañ. Kavout a reer betek " mil-zoull " gant c'hwezhadur...

« Den ne oar ken » c'hoazh, evit « ne oar ket ken ». Ha souezhusoc'h : « n' eus amzer ken » evit « n' eus ket amzer ken ».

Gant danevell Didrouz ez eus ur fazi bennak ivez :

p. 87 : « kentañ tro m'e welin » evit « m' en gwelin » : ne rankjed ober gant **e** nemet dirak an anv-verb (Celtica 2, 232 : ar pennad-mañ, ken pouezus, a c'houlennin digant Roparz Hemon e aozañ e brezhoneg, rak hor c'henvroiz ne hañvalont ket anavezout ar saozneg).

p. 88 « reveulzi », me 'm eus aon, n' eo nemet un adstumm da **reverzhi** (hBr. rebirthi) bet kontammet gant Gl. **révolution** ; ne welan diforc'h ebet a ster etreze, ha neuze abeg ebet evit implijout reveulzi.

p. 89 : « e veze an eil re e ti ar re all » ha neket « e vezent ».

p. 90 : « mar karfer » : ne ouzon ket ha ken reizh-se eo arverañ ar bonragor war-lerc'h **mar** : skouerioù a gaver (sl. RC 11 485 da skouer) e gwenedeg, met, dre vras, e kav din ez eo gwell ha brezhonekoc'h ober gant ar bongevor.

Gant skrid abEnnez on nec'het a-wechioù ; anat eo e voe skrivet e gwenedeg, met an aozer a c'hwit gwech a vez war genyezhekaat e bezh-c'hoari : n' eo ket a fazioù a fell din komz rak henhen a oar mat e yezh, hogen kentoc'h eus ur meni amparfalder. Un hevelep doug a gaver gant romant Roperzh ar Mason **Evit ket ha netra** : implij **war**, da skouer, pa lavare **âr**, a zo kenkoulz, hogen faltaziennoù evel " magoer ", " istoer ", gante brizh « couleur locale » ar gwenedeg, a ra eus e romant un oberenn broviñsek er ster gwashañ. Plijet on oc'h adkavout e skrid abEnnez troiennoù un tamm dic'hizet, met ken glan hag er (p. 97 : er me 'venn) e-lec'h « rak, peogwir », anavezet c'hoazh e meur a lec'h e Breizh met disoñjet peurliesañ er yezh lennegel. Gerioù ankounac'haet all a gaver c'hoazh, evel **kevan** (krBr. coffan « integra », Kb. cyfan), adarveret abaoe (EMSA), **ri** « roue » (evidon ar « ri » zo da 'r « riez » ar pezh zo ar « roue » da 'r « rouantelezh »...). Perak avat ober gant " sada me " : petra a zesk dimp en tu-rall da « sede me » ? N' on ket a-enep da **rezet** « dieubet » peogwir e reomp gant **rezid** (a rankje bezañ *redid a-du-rall, met un afer all eo !), met arvar eus e ve kamm-gemeret evit meur a c'her all o peuz seniñ /rez/ (p. 98). Diaes eo din avat kompren " Karl de C'hrot " (sic !) : pe Karl Veur, Karl der Cross pe Karel De Groot am bije komprenet... Ent-istorel em bije lavaret « e kêrbenn Wereg » kentoc'h eget « e k. Ereg ». Goude **pa** e vez gwell lavarout **pa na** eget **pa ne**, da 'm soñj (sl. DEBM 348).

p. 99 : « meur a vrientin hag a ledvrientin », well, well ! Da 'm soñj e ro abEnnez da 'r ger diwezhañ ar ster a « vrientin izelloc'h e zere », hogen, an hBr. **let brientin** zo spisc'heriet « spurius », da lavarout eo « ex matre nobili et ignobili patre (natus) », sl. DGVB 241. N' eo ket heñvel ! (Evit ar ster, sl. Ledemsav...).

p. 100 : plijus eo gwelout ur Gwenedour (ha re-all ivez !) ober un diforc'h etre **fenoz** ha **henozh** ! Ne ouzon ket avat ha talvout a ra ar boan brezhonekaat krKn. **arluth**, Kb. **arglwydd** en anBr. **arloz**. Reizh eo ar brezhonekadur, met aotrou a vije bet e gengoulz, rak an aozer ne ziouere ket un enklotadenn amañ. Ret eo sevel gerioù nevez evit bastañ da ezhommoù nevez, met ar gerioù eeun a chom ar gwellañ re. Da skouer e virfen **arloz** evit « Ti an Arlozed », « House of Lords » Breizh-Veur.

p. 102.: " dez " : perak chom hep skrivañ **deiz** ? Pelloc'h e lennan **azrec'h**, ken-startaet gant un enklotenn. Ret e vije gouzout, 'benn ar fin, n 'eus anezhañ nemet ur ger tasmant, evitañ da vezañ meneget e DGIB 203 : ar c'hrennvrezhoneg **azrec** eo, a vije deut *aereg bremañ gant m' en devije treuzvevet er brezhonegoù (evel krBr. **cazr** zo aet da **kaer**, h.a.). E gavout a reer M. 446, skrivet **aredec**, M. 2022 ivez ; e C. **azrec**, N. 150 **azrec**, Nl. 207 **aezrec**, hag all. Pelletier eo, na anaveze ar ger nemet digant Roussel, en skrivas *azrec'h, peogwir e roe tu dezhañ da sevel un etimologiezh « skedus » gant az + rec'h ; sellout ouzh notennoù Ernault, Mir. Mort p. 181 ha Destruction de Jérusalem §§ 205, 261. An hevelep ger a gaver e kerneveg krenn : **ty a feth edrek** (Bewnans Meryasek 409) « thon wilt have repentance » - « *te a 'z pez aereg ». Ken diboell eo *azrec'h ha *Bro-Erec'h a gaver c'hoazh a vare da vare gant hon « barzhed vrudet » hag Olier Mordrel.

p. 103 : « an Awen Glan » : benel eo Kb. awen a zo mammenn hon ger **awen** (a vije bet skrivet *aven ganimp gant ma vije bet orinel), ha roet evel benel ivez gant DGIB 192 : **awen c'hlan** neuze, nemet ne gemmer ket ken alies e gwenedeg.

p. 105 : **an aourc'heotenn** : milliget er ger-mañ gant F. Gourvil ; padal e gavout a reer pell a-raok " **aour-ieoten** " Barzhaz Breizh, sl. Abeozen, Preder 7-8/68, 17-18/156, ha bremañ " **our gueuten** " e Destruction de Jérusalem § 495 (tennet eus Confessional).

p. 106 : « E Dol an abostol bagol Salakon » : ur gudenn a yezh n' eus ket amañ ; ne gave din e oa Salkon, eskob Aled, bet diskaret da c'houde gant Nevenou evel simoniak ha sodomat... ken em boa graet « Salcunnus » anezhañ en ul lizher

am boa kaset da arc'heskob Roazhon ma en roen da ziaragad dezhañ. Marteze em
boa faziet neuze...

Plijout a ra din yezh abEnnez. Ne vo ket kavet e grad marteze gant paotred
ar parlant, met war an hent-se hon eus da gerzhout, a gav din, mar fell dimp
adsevel da vat hon yezh evel yezh hon pobl a-bezh. Kemend-all a livirin eus yezh
SADED, ha ra skrigno dent va mignon Kervella kement ha ma plijo dezhañ...

Ne gredan ket barn yezh Youenn Olier... Kervella en gray gwell egedon : un
ispisialour war an oliereg eo deut da vezañ...

* * *

219

Les Fragments de LA DESTRUCTION DE JÉRUSALEM et des AMOURS DU VIEILLARD (texte
en moyen-breton). Traduits et annotés par Roparz HEMON et SUPPLÉMENT établi avec
la collaboration de Gwennole LE MENN. - Institiuid ArdLéinn, Dublin 969. L. 3 -
6 s.

Goude bezañ roet dimp e 1956 **Christmas Hymns in the Vannes Dialect of
Breton**, e 1962 **Trois Poèmes en Moyen-Breton**, setu m' emañ Roparz Hemon oc'h
embann an darnoù eus **Destruction de Jérusalem** hag **Amouroustet eun den coz** a
gaver e dibenn dornskrid **Dictionnaire de la Langue bretonne** Dom Louis Le
Pelletier. Moulet e oa bet ar geriadur-mañ (krennet) e 1752 diwar goust Stadoù
Breizh, hag an dornskrid anezhañ, kalz klokoc'h, a voe adkavet gant an Ao. Fañch
Gourvil e 1926, e maner Keromnes, nepell diouzh Montroulez. E giz stagadenn da
'r Geriadur e oa an **Dialog etre Arzur Roe d' an Bretounet ha Guynglaff** (embannet
en AB 38) hag **An Buhez Sant Gwenôlé Abat Ar Kentaf eus a Lantevennec** (embannet
AB 40 ha 41). Darnennoù a oa ivez d' o heul, ar re dres kinniget dimp hiziv gant
an Ao. Hemon, met evite da vezañ aes da gavout e Levr-di-kêr Roazhon, den n' en
doa klasket o embann.

E gompren a reer gwelloc'h pa studier levr an Ao. R. Hemon : distaget
diouzh o c'henarroud e teu diaes da intent, gwall alies, an darnennoù-se.
Dister eo a zalvoudegezh lennegel, hogen, a bouez bras int evit istor ar yezh.
Meur a c'her pe a droienn a greded bout nevez a-walc'h a gaver enne, ha n' eus
arvar ebet e vo frouezhus o studi evit ar re a gemer preder gant hor yezh.

Ur wech ouzhpenn ez adkrogan gant va diskan : ne ouzer ket hor yezh war
zigarez ez eur bet eürus a-walc'h evit he deskiñ a-vihanik gwashoc'h kent eget
gwelloc'h peurliesañ. N' eo ket dre zegouezh e tesker Shakespeare e Bro-Saoz,
Goethe en Alamagn pe Racine ha Voltaire en Bro-C'hall : o yezh klasel eo, diazez
ar yezh seven a-vremañ. N' eo ket disheñvel evidomp : er brezhoneg krenn e
kavomp hor yezh klasel, ur yezh unvan pe-dost, a c'hell hi hec'h-unan diskleriañ
distresadurioù ar parlantachoù a-vremañ ; pell zo eo bet komprenet n' eus nemet
un tu da adsevel ar brezhonee evel yezh hor pobl a-bezh (ha neket evel strobad
al luc'hajoù lec'hel) ha dre zerc'hel ar brasañ kont eus hor yezh klasel eo.

*

Amañ pe ahont e c'hallfer ober un evezhiadenn bennak.

§ 1. **feudou**. Lavarout a ra R. Hemon hon eus amañ, war a hañval, ur ger
feud (anat B. 371, 568, evel m' en diskler), da geñveriañ gant Kb. **ffawd** « fate,
destiny, fortune » (GPC 1279), o tont eus La. **fata** pe **fatum** (sl. Yr Elfen Ladin
yn yr Iaith Gymraeg, 38). Aesoc'h eo din-me avat gwelout amañ **fetou** « darvoudoù
» skrivet fall, anavezet mat e krennvrezhoneg (sl. GIB 764). Gwir eo avat e
c'hell bezañ bet kemmesk etre **fed**, **feud** ha zoken **faot**, sl. Map Prodic 28 : **pa
glefet a-m fautou** a c'hallfe bezañ ivez evit **fedoù** pe **feudoù**.

220

§ 2. **en hy**. « " Elle " peut être Jérusalem, eme an aozer. Si ce passage
cependant suit immédiatement le passage précédent, **en hy** peut encore se
comprendre, le pron. pers. fém. 3sg. s'employant parfois de façon indéterminée »

hag e ra dave d' e TPMB 152. Da 'm soñj, en hy = « e Jeruzalem », rak ar skouerioù all me ziskouezont ket ur « raganv diresis ». Lavaret e vez « noz anezhi » &a. bremañ, met e brezhoneg krenn e kaver, el lec'hioù meneget gant R. Hemon un dave d'un anv benel : **Tom e-n bro man () herdre beuy enhy** = tra ma vevi er vro-mañ P. 258 ; zoken e G. 572, ma lenner

Lest Ys en e jolystet, ha n-on gourdrouset muy
Ouz hoz hol dyouganou me remedo outy

daoust da notenn Ernault, « fém. au sens neutre », ez eo anat din e tave **outy** da Ys. Evit kadarnaat soñj un adverb **enhy** avat ez eus § 5, ma tave **enhy** war a hañval, da Ierusalem ha Bezlem.

§ 5. **marr**. Peurliesañ ne blij ket da Roparz Hemon sevel etimologiezhioù ; amañ e ra anv eus « un préroman *marr " pierre " » : gwall arvarus eo atav diskleriañ obscurum per obscurius, ha daoust da 'r « ragindezeuropeg » bezañ deut deus ex machina hiziv an deiz evit meur a yezhoniour (romanegourion anezhe peurliesañ n' o deus ket an disterañ anaoudegezh eus ar yezhoù keltiek), ne gav ket din e ve fur e zec'hervel evit diskleriañ hor yezh. Gwell - e vije bet lezel ar ger hep troidigezh, me 'm eus aon. Kavout a reer e galianeg anvioù-lec'h gant **marso-** (sl. Holder, ACS 2, 445-6), met dianav eo ar ster anezhe. Hag evit a ouzomp, ne **manas barr, Na ty na marr na ru** a c'hallje bezañ ar « gwez mar », degaset amañ evit ar glotenn ziabarzh /a r/, hep mui (sl. GMB 392). (1)

§ 6. **quen**. (sl. ivez § 8). E P. 230, **mar cazr na quen oas a quenet**, ne grede ket R. Hemon kompren **quen** evel « kenedus ». Testeniekaet eo ar ster-se en hBr. **cain, kin**, &a, sl. DGVB 94, ha n' eus arvar ebet e ranker kompren amañ « ken kaer pe genedus e oas a gened », hogen e Jér. 6 ha 8 e kaver **an neff quen scler**, hag **he specz quen dreczet**, ha neuze gant krBr. **quen** heuliet gant un anv-gwan pe un anv-gwan-verb, ne welan ket penaos e c'halljed kompren estr eget « ken sklaer », « ken aozet », ha R. Hemon a glask pemp troad da 'r maout pa hañval kinnig skouerennoù nevez eus ken = kenedus.

(1) An Ao. Létard-Morliguen a'm laka da soñjal e oa marteze er skrid orin : « **na ty, hep mar, na ru** », ha seul vui ez adlennañ ar skrid, seul vui e kav din emañ ar gwir gantañ : petra na raje unan eus hor barzhed evit kavout un enklotenn ?

221

§ 9. **dyvoe**. Ret eo, da 'm soñj, diforc'hañ groñs **divoe** ha **dinoe**, sl. va notenn en HY 43, 12-15 ; touellet eo bet ar grennvrezhonegourion meur a wech gant embannadurioù La Villemarqué. § 10 **dyvoe**, da skouer, **o toareañ Doe**, a hañval din da vezañ komprenet « Doue braouac'hus », sl. Kb. difwng (RC 38, 155, Canu Llywarch Hen 153). Heñveldra evit §§ 11, 12, 13.

§ 23. **dyantraou**. Diwirhañval eo ur furm *di-an-tnou gant ar ger-mell. Kavout a raed amañ moarvat *dyatnou = diadrañ er skrid orin, nemet e vije bet ul levezon eus ar rakger (?) **dian-** a gaver e " dianéaust " (GMB 160) eus (?) *do-ande-.

§ 41. A-zivout M. 954, lenn **é mesur**, gant **z** (sl. Kb. maethu).

§ 46. Evel ma skriv R. Hemon, e c'hortozer /adid/ e-lec'h sit. Kavout a reer krBr. **adit** e M. 1780, Nl. 340 : n' eo ket sklaer e ster, « ouzhpenn » war a hañval (sl. Mirouer p. 159, n. 7, ha DGIB 53). Soñjal a c'haller ivez en droienn **a-did** « hervez e youl », e c'hoant « divizout e-maez a bep redi hag a bep reolenn » (sl. VALL. 790, GBG 629, DAFA 01 p. 7).

§ 52-53. **Guyff**. Diaes eo spisaat ar ger-mañ a c'hell bezañ /giv/ pe /gwiv/. Bez' e c'hallfed soñjal en anv-gwan gwiv, met hemañ a ziskouez bezañ /gwiv/ ha souezhus e vije implij -ff (sl. GIB 1201) daoust ma kaver, keñver ha keñver, **gwyw** ha **gwyf** e kerneveg (Nance, CED 47) ; diouzh un tu all arver ar ger-mell a ziskouez en hon eus un anv-kadarn. Anavezout a reer **gwif** e brezhoneg : « fourche à pied long » arveret e Lanrodeg, hervez Ernault, RC 4, 155 (sl. GIB

1179) ; meneget eo ivez gant Trépos, AB 68, 643 : « *La paille, entassée à la sortie de la secoueuse par une équipe de femmes armées de fourches, est portée jusqu'au pailler par des hommes en général choisis parmi les plus vigoureux. Presque partout, ils se servent d'une fourche à deux ou trois doigts : les doigts et le manche sont plus longs que ceux d'une fourche ordinaire.* () Dans une partie du Trégor et dans le Goelo, cette fourche est connue sous le nom de **gwif, ar wif** ». Ar ger-mañ a adkaver ivez e Kb. **gwif** (roet gant Davies), e Bangor [gwi:v], ger benel, « *a large crowbar used esp. in slate quarries to move a block after blasting* » (Fynes-Clinton, Welsh Voc. of the Bangor Distr. 186) ; « **gwif (gwifla)** : " *Trosol " mawr a ddefnyddir i symud 'plyg ar ôl saethu* » (R. Emrys Jones, BBCS 20, 119) ; da dostaat eo marteze ouzh kriw. **fiam** « chadenn » (sl. DIL F-117), sl. Pokorny, IEW 1121. Ar ster avat n' eo ket sklaeroc'h amañ.

§ 54. **Ezur** a dle, da 'm soñj, bezañ tostaet ouzh krKb. **aeth** « pain pang, grief ; fear » a gaver e Br. **hiraezh**, Kb. **hiraeth** (GPC 39) ; evit an dibenn, sl. **mezhur**, Kb. **maethu** ; skrivet e vije *aezhur bremañ, ken e keñver e orin, ken evit derc'hel koun eus **hiraezh**.

222

Evel R. Hemon e kav din e ranker lenn **piryent** (evel e M. 1734) e-lec'h **pryent**. Ar ster « command, order » eus Kb. **peiriant** a glot mat, evel ma lavar, hag an diforc'h etre -ent / -ant n' eo ket diremed, sl. **hoent** ha **hoant**, **squyent** ha **squyant**, &a. Evit ar ster e klot ivez e M. 1734 : **ne diese** () **heul an stir é piryent** « ne zleje ket heuliañ ar soñj eus e urzh ». (Evit **stir**, sl. Mirouer p. 118, n. 7).

§ 61. A-zivout **synchat**, ne gav ket din e ve « promptement » ar ster ; spisc'heriet eo hKn. **sinsiat** gant La. **tenax** (hSz. **faesthafol odde uncystig**, OCV 181) ; gwelloc'h e vije kompren « start, hep fellel », ar pezh a glot gant G. 483, **an marou synchat a hast** troet « la mort constamment se hâte » gant Ernault, hag a vije gwell « hep fellel ». Evit an etimologiezh, sl. GCV, l.m.

§ 66. E-lec'h **extraneal** e ven tuet da lenn a tra ryal « ent wir » a rofe un enklotenn.

§ 78. Tostaat a c'hallfed marteze krEr. **serzyat** ouzh Kb. syrthiedig « kouezhet » ?

§ 116. Ar c'hlotennoù zo : pyu/ hyz(yu)/ a ryv/ ryfyer/ da lavarout eo /iw/ evit an div gentañ hag /iv/ evit an div all. E krennvrezhoneg klasel ne lakaer ket /w/ ha /v/ da genglottenañ, ha marteze, aozer Jér. a zistage /piv/, /hiziv/. Hervez an ALBB 326 ha 528 ne gaver un distagadur /iv/ bremañ nemet en enklaskvaoù 23 ha 24, da lavarout eo en Enez-Vriad hag e Plouvanaleg (« Pleraneg ») e Bro-Ouelou. Talvout a rafe da resisañ lec'h genidik aozer Jér. gant ma ve kavet azonoù all : (sl. Gwif § 52).

§ 130. Kentoc'h eget ar galleg encombrer e welfen e **compret** ur ger da geñveriañ gant krKb. **kymrwt** « fierce, angry, wrathful » (GPC 771), ar sonenn dibouez a c'hallje bezañ aet da /e/ ; savet e ve **a-gompret** evel **a-grenn**, **a-skañv**, h.a., sl. § 127 ; klotañ a rafe gant ster ar werzenn : **mezequeat omny hac a compret** « mezhekaet omp ha kounnaret ».

§ 144. A-zivout /rx/ > /r/, sl. Jackson, HPB 554-55, hag ivez RC 28, 43-44, diwar-benn **seregenn** eus ***serc'hegenn**.

§ 175. Mar ranker lenn **gouhaluas** e c'haller soñjal e **gouc'halvas** eus ***gouc'hervel** : da glevout a reas evitañ da chom hep da c'hervel.

§ 185. « Doe tat () so mat e autren » ; an Ao. Hemon a dro « Pour l'amour de Dieu le Père () il est bon de le permettre » hag a-zivout **so** e verk : « on attendrait **eo** » ; reizh eo ar skrid, da 'm soñj, pa gomprenner « Doue ha zo mat e aotren » = « mat eo aotren Doue ».

§ 193. A-zivout **ribinad**, reizhañ GMB 574 e-lec'h 376.

§ 199. « **Vyhoc'h** ne peut guère être que le prét. 2 pl. du verbe " être ". On attendrait **vyoch** ». Hervez Le Roux, VE 168, e kaver **vioc'h** en Emgann Kergidu, evit 2.l.s. ar bonragor. Gwir eo n' eus nemet **bizhyt, bezot, bihet** evit ar furmse e krBr., met ar Kb. a ziskouez **boch, bydoch** hag ar Kn. **byugh, beugh** ; VB 93 e lavarar « une finale **-oc'h** est courante en Léon, et en Basse K. maritime ». Hervez Le Roux e ve nevez a-walc'h « puisqu'elle appartient au dialecte dominant en m. br. ». Hep ar gendestenn eo diaes gouzout pe ar bonator pe ar bonragor hon eus amañ, met un droidigezh « me oar e viot kreñv en e geñver » ne ve ket dic'hallus.

§ 230. En abeg da 'n enklotenn e kav din e talv **breu** kement ha /brew/, da dostaat neuze ouzh krKb. **bryv, briw** (= **bryw**) « lively, strong, mighty ». Un droidigezh « deus kadarn er geoded » zo degemeradus. Termal a ra R. Hemon da zegemer ar ger dre n' en gweler e lec'h all ebet e brezhoneg, met ar skrid-mañ a ro da anaout dimp meur a c'her dianav : hemañ a vije aet da ***brev** hiziv.

§ 504. Kompren a ran « en devezh arc'hoazh » evel kinniget gant mar gant R. Hemon, met en dibenn **he meudou poazet** e welfen **ema 'n dou** « emañ an daou ».

§ 506. Daoust ha ne ve ket **costiff** da geñveriañ gant Gl. **Cotir** « bloñsañ », sl. Dottin-Languouët, Gloss. Pléch. 97, gallaoueg **koti** « éclater » (« ça qu'a coti comme un coup d'fouet »), « saillir » (« il a reçu un coup de baton su la tête et i y a coti une bosse au front » - skrivadur aozet en abeg da 'r moulañ) : « tarzhet (pe bloñset) eo dija e gozh penefi » a rofe ur ster dereat. (Pe c'hoazh « savet » a rofe ur ster... dizereatoc'h).

§ 551. Tostaat a rafen krBr. **mourouign** = ***mourogn** ouzh gallaoueg /murenn/ « maouez gwan-tre » (Dottin-Languouët, 119).

§ 568. A-zivout ar vetatezenn amañ, sl. Go. /tarpina/ = Gl. trépigner (Dottin-Languouët, 168).

§ 576. Ar ger **ment** a c'hell bezañ dezhañ amañ ster « mentadur, mentad », ment serz = mentad laouen, el. Rev. Bret. & Vendée 16, 56, meneget GMB 624. Klotañ a rafe gant § 577 : **canit** () **em** (= un) **toun gueonny**.

§ 584. Ar ger **lerot** a hañval din bezañ da dostaat ouzh Ga. **loriot** « glazaour », gant ar ster « glorieux, vaniteux » meneget evit Go. /lorjö/ gant Dottin-Languouët, 108.

§ 613. Aes e ve kompren « te lop » evel ur furm eus ar verb **lopañ**.

§ 679. Ar ger **compil** a hañval daveiñ d' un dra a lakaer e-barzh panerioù : daoust ha ne ve ket un adstumm da Ga. Rannyezhel **crompire** « aval-douar », arveret e lec'hioù zo e Breizh-Uhel ? (sl. HY 2, 31 ha 3, 21).

Nebeutoc'h ez eus da lavarout a-zivout an arroudoù tennet diouzh ar geriadur. Aesoc'h int da zisplegañ. Meur a wech e klokaont hag e spisaont ar skridoù bet studiet en a-raok.

*

Marteze e vo kavet hon eus graet meur a evezhiadenn war al levr-se. Evit gwir, hevelep levrioù a zegas dimp kement ha kement a anaoudegezhioù nevez war hor yezh n' eo ket an nebeut pajennadoù-mañ evit o barn evel ma vijent dellezek. Ul labour kaer zo bet savet amañ gant Roparz Hemon, ha ret e vo e studial ervat. N' eus den bremañ e Breizh hag a anavezfe gwelloc'h hor yezh egetañ, ha n' eus den kennebeut en defe labouret muioc'h warni abaoe marv Emile Ernault. Keuzius eo ne vije ket anavezet atav gant tud zo a gred barn hemañ pe henhont war zigarez ez anavezont mat ar rannyezhe-mañ pe ar rannyezhe-hont, hag i, avat, o chom pout dirak kement tra aet da get e skeud tour o iliz. Souezhet e choman pa

verzan pegen pell eo aet hor yezh war-raok abaoe ur pemzek vloaz bennak, a-
drugarez da dud evel Kenneth Jackson, Léon Fleuriot ha Roparz Hemon, hep
disoñjal al lakaat da dalvezout evit hon amzer-vremañ kaset da benn gant Skourr
an Deskadurezh Vroadel.

NOTENNOU

Hor Mignoned

Brieg ha Riwall ar MENN a zo levezet enno o kas kannad deoc'h eus ganedigezh o breur Tangi e Sant-Brieg, d' an 8 a viz Mae 1969.

Erwan ar MENN ha Mari-Elen MAZE e bried a zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh ur menn bihan Brendan Cheun e Roazhon, d' ar 25 a viz Mae 1969.

Profoù

Degouezhet eo ganeomp ar profoù-mañ e-korf an daou viz diwezhañ :

MIZ EBREL :

Dr ar Gall, 10 lur ; M. ar Fur, 5 lur ; Dll Salmon, 3 lur ; K. Faou, 5 lur ; K. Delalande, 20 lur.

- War un dro : 43 lur.

MIZ MAE :

Fañch Kemener, 5 lur ; Y. an Heveder, 5 lur ; M. ar Gov, 5 lur ; Y. Libouban, 4 lur ; Y. Koailh, 20 lur ; Y. Bonvallet, 10 lur.

- War un dro : 49 lur.

942,45 lur profoù hon eus degemeret abaoe derou ar bloaz.
Bennozh Doue d' an hol brofourion !

Priz " Al Liamm "

Niverenn 133 Al Liamm he deus koustet 2.447,80 lur hep ar mizou-kas ha 2.529,42 lur gant an holl vizoù.

Lizhiri

« Degemeret em eus niverennoù diwezhañ Al Liamm ur pennad 'zo bremañ, ha poent eo din marteze kas deoc'h un nebeut soñjoù a zo deuet din a-zivout an div niverenn-se, soñjoù a zo war un dro frouezh breutadennoù hir gant lennerion all.

E-touez meur a dra plijus on bet dedennet dreist-holl gant ar c'hontadennoù embannet en niverennoù-se, ha muioc'h gant **Tonkad Harki** eget gant **Kleier an Trec'h** pe **Al lizher meur**. Ret eo lakaat an danevell diwezhañ-mañ en ur rummad a-ziforc'h ; rak e gwirionez Didrouz en em gav en un degouezh arbennik e-keñver an daou skrivagner all : skrivañ a ra mat, met ne ziskouez ket anavezout pervezh micher an daneveller ; elfennoù diseurt a glask eren re alies hep dont a-benn bepred. Kement-se ne dalvez ket evel just ne vo ket barrek da sevel skridoù a dalvoudegezh. Met evit ar mare e chom e zanevell an hini wanañ eus an teir am eus meneget, d' am meno.

226

Ne verker ket an hevelep si en div gontadenn all, o div plijus da lenn, deurus, frammet ha skrivet mat (zoken ma n' on ket a-du atav gant frazenn pe frazenn - met nebeut a dra eo).

Padal ez eus etre an div un diforc'h bras : unan a zo e gwirionez el lennegezh vrezhon, eben un tammig er marzh. E gerioù all e kemer **Tonkad Harki** adal bremañ ul lec'h en hol lennegezh, o kenderc'hel, a gav din, gant linenn **An Irin Glas** ; **Kleier an Trec'h** n' emañ ket tamm ebet war an hent-se. Youenn Gwernig ne ziskouez ket anavezout istor hag emdroadur hol lennegezh ; goude donedigezh **An**

Irin Glas, a sellan evel un darvoud lennegel, ne c'haller ket skrivañ evel a-raok. Setu koulskoude pezh a ra Youenn Gwernig. Ha setu perak ez eo, daoust d'an danvez, danevell Youenn Gwernig troet war-du an tremened, pa 'z eo hini Yann Mikael troet war-du an dazont. Kement-se n' en deus ket miret ouzhin a vezañ plijet o lenn **Kleier an Trec'h**, zoken ma ne dizh ket d' am meno live **Tonkad Harki**. Ur perzh heverk all eus kontadenn Yann Mikael zo he gwirionder, ha souezhet e c'haller bezañ ouzh e gavout e danevell gentañ ur skrivagner yaouank.

Setu e berr ar pezh am eus soñjet goude bezañ lennet hag adlennet an teir c'hontadenn-se, ha gortoz a ran gant mall lenn traoù all gant o aozourion. » - P. M.

Respont da notennoù F. Kervella

A-zivout Kann ha Kant.

Skrivet am eus : « al loar **gant** e c'hant ». Goulennet oa bet diganin kemm an araogadenn **gant** ha skrivañ « **EN** e c'hann » kenkoulz all. Nac'het am eus. Peogwir, kavout a ra din dres, emañ en araogadenn gant ster resis va frazenn.

Setu bremañ abeg an dibab-se.

« Al loar GANT e c'hant » da lavarout eo al loar en e brasañ holl, ar c'hant o tiskouez ar c'helc'h klok. « Loar vras 'zo. Warc'hoazh 'mañ ar c'hant. »

Klevet em eus va zad, hag a gomze Brezhoneg kaer-tre, o tistagañ kement-mañ : « Al loar ? Ne weler c'hoazh nemet ur c'hartourenn « eus outi » (= anezhi).

Kartourenn kemeret amañ evit ar c'hard eus kant. Ha va zad ' oa gouest ivez, va c'hredit, da gomz eus karter kentañ al loar !

Buhez ha labour ar vartoloded 'oa sichennet war kresk pe digresk al loar. Renerez veur ar besketerez. Da skouer ? An teon. Pouezus kenañ oa gouzout jediñ pegoulz e vije. Jedan 'rae ar vartoloded hervez kresk al loar ha kresk ar mare mor. Evidon n' eus douetañs ebet al loar GANT e c'hant 'zo disheñvel eus al loar EN e c'hann.

227

Kann.

Dianav pe dost ganeomp. Ne vez implijet nemet evit kreñvaat ster ar ger gwenn. « Al linselioù o sec'hañ gwenn kann ». Kannañ dilhad 'zo dianav ivez.

Lavaret 'vo din marteze emañ o klask pemp troad d' ar maout... Krediñ a ran koulskoude emañ aze, en diforc'h-se, ijin gwirion ha skeudennaüs ar Brezhoneg. Al loar EN e c'hann o talvezout en e splannañ, en e skedusañ. Al loar GANT e c'hant, da lavarout en e frañkañ. Ha pa studier aketus ar Brezhoneg komzet e komprener peseurt teñzor **a** zo bet disprizet ha lezet a-gostez. Ar geriadurioù, kaer o devo klask bezañ klok, ne c'hellint morse reiñ santadurioù don ar yezh vev.

Euc'hto.

Diskouez a ra va frazenn, anat eo, e koueze goulou ar fanell war an ekipaj eus an uhel staget ma oa euc'hto (= a-us dezho). Emichañs en deus ar mouler lennet da red notennig va zornskrid gant ar mall da echuiñ. Va fennad oa diwezhat er wech-se.

A-us. N' eo ket anavezet amañ. Soñj a zeu din bezañ bet goapaet rust ha garv gant Herle Blomarc'h peogwir e raen implij eus seurt ger.

« - Dassoniñ a ra bemdez c'houlou war ho tro ar gerioù : Euc'h, euc'htañ, euc'hti, euc'htomp, hag all. N' int ket mui mat evitoc'h ? » emezañ din.

Heuliañ a ran e guzul ar gwellañ m' hellan... Dre adkemer gerioù kouezet e krabanoù an ankounac'h ha klask reiñ dezho ur vuhez nevez. Setu holl !
F. KERVENDAL.

" Emsav ", niverenn 28, Ebrel 1968.

A rann An Emsav hag ar Vro a ya d' ober an niverenn-mañ en he fezh. An abeg eo ez eus degouezhet gant ar gelaouenn lizheroù a-bouez o tennañ da gudennoù a-vremañ an Emsav. Embann a ra gant al lizheroù an evezhiadennoù a zo frouezh ar studi bet renet warno.

Peder lodenn a ya d' ober al lizher kentañ. Ar genskriverion a glask resisaat saviad F. L. B. en Emsav. Er respont e vez termenet roll an Emsav a zo « reiñ da bobl Vreizh perc'hentiezh en-dro war he c'hevala istorek ». Ar genskriverion a vurutell an doare da varn istor Breizh diouzh savboentoù nevez ar gelaouenn ha da skouer ster an diempradur en istor ar vro. An evezhiadennoù da heul a zispleg penaos ez eo an Emsav an diazez da gemer evit kompren istor Breizh, hag an diempradur un « devoud kevredigezhel, sevenadurel, politikel hag amberzhel tro ha tro ».

228

An trede lodenn a zo gouestlet da ster ar Chouanerezh e Breizh, ar pevare da istor an Emsav a gav e ziazez « e kevala istorek ar bobl vrezhon ».

Danvez ul lizher all zo saviad ar studieron vrezhon er skolioù-meur gall hag ar pouez a zo da reiñ d' ar stummadur emsavel a-benn stourm en un doare efedus er skol-veur a zo « kalon ar framm gall » e Breizh.

Gant danevelloù obererezh ez echu an niverenn-mañ, danevelloù gouestlet da Vodadeg Vloaz Skourr an Deskadurezh Vroadel ha da labour Kelc'h Debauvais. EMSAV, 30, place des Lices, 35 - Rennes - C.C.P. 2 460 10

An niverenn : 2 F. Ar c'houmanant bloaziek (o teraouiñ e miz Genver) : 20 F.

" Emsav ", niverenn 29, Mae 1969

Setu ar pezh a gaver en niverenn-mañ :

Penaos meizañ kevredigezh an Emsav ?

Evel just, an Emsav ned eo ket ur manati, nag un tu evit Brezhoned chañsus da dec'hout diouzh enkadenn o bro. E bal n' eo ket tennañ Breizhiz a-unanoù eus an arallekadur, met digeriñ da bobl Vreizh hent an diennañ.

Kevredigezh an Emsav zo nebeutoc'h ha muioc'h eget ur gevredigezh er ster boutin. Nebeutoc'h eget ur gevredigezh, rak n'emañ ket soliet war ar barregezhioù armerzhel ha kevredadel ret d' ur vuhez vroadel a hirdermen. Muioc'h eget ur gevredigezh eo, rak ren a ra ur c'henderc'hañ a urzh uheloc'h ha gwrizienneloc'h : dre ziarallekaat Breizhiz e kenderc'h ur bobl nevez en e rezid.

An Emsav hag ar Vro :

Ouzhpenn lizheroù ha danevelloù-oberezh diwar-benn labour kreizenn Kelc'h Debauvais Paris hag Emvod Hollek S.A.D.E.D. E kavot el lodenn-mañ ur pennad diwar-benn " Birvilh Broadel e Broioù. ar Reter " : stadet e vez ennañ pouez ha lec'h an emsavioù broadel a-vremañ en Unaniezh Soviedel.

Notennoù Politikel :

Gouestlet eo an notennoù-mañ d' ur studiadenn berverzh, 20 pajenn enni, war an doare da zibab al levierion. Da gentañ e vez studiet an argerzh gwerinek dre ar

munud : an dilenn, ster an dilennadur, istor an dilennadur, ar reizhiadoù dilennel ; da c'houde e vez taolet ur sell ouzh an argerzhioù aotrouniek evit dibab al al levierion : an argerzhioù unpennel ha kemmesk (ledwerinek, brizhwerinek, damwerinek).

229

Skourr an Deskadurezh Vroadel

Dalc'h Kentañ 1969 Arnodennoù an Eil Derez.

D' an 18 Mae e voe aozet e Roazhon Dalc'h Kentañ 1969 Arnodennoù an Eil Derez. An Douaroniezh hag ar Vevoniezh oa an danvezioù arnodennañ.

E diwezh pep bloavezh-skol e c'hell skolidi S.A.D.E.D. tremen arnodennoù war zanvezioù ar rummadoù studi o deus heuliet e-kerz ar bloavezh. Bep bloaz e vez aozet tri dalc'h-arnodennañ, e Mae, Eost ha Du. Ar studier a ra berzh en un arnodenn a zegemer un Testeni studi. Gounit a ra **Graz ar Sevoiriezh** p' en deus graet berzh war c'hwec'h danvez dibabet hervez reolennoù 'zo, - dre ret emañ an Istor, al Lennegezh hag an Douaroniezh e-touez ar c'hwec'h danvez-se.

Da heul Dalc'h Kentañ 1969 en deus an Ao. **Gab CHEREL** degemeret Graz ar Sevoiriezh.

Setu roll ar goulennoù lakaet en amprouennoù :

- Douaroniezh.

1) Armerzh Kanada (brastresañ ur gartenn). Doareoù pennañ : ar barregezhioù naturel ; roll ar poblador hag ar c'hehenterezh e trevekaerezh ar barregezhioù ; ar gounezerezh ; ar greanterezh ; al liammoù gant an nevidoù etrevroadel hag ar Stadoù-Unanet.

2) Poblanañ an Unaniezh Soviedel. Doareoù pennañ ; emfennañ Rusiz ; dasparzh ar boblanañ ; ar broadelezhioù hag aozadur ar Stad.

- Bevoniezh.

1) Deskrivit ar c'hemmoù pennañ etre bevion hag anvevion, n' eo ket ent difetis hogen en ur gemer skouerioù resis.

2) Deskrivit (gant skoazell skeudennoù) enbarzhennoù bevel hag anvevel ar gellig, en ur bouezañ war ar c'hemmoù a zo er feur-se etre kellig al Loened ha hini ar Plant.

3) Displegit penaos e vez strollet an elfennoù er protid.

4) Deskrivit anadenn an treleizhiñ.

5) Spisait an diforc'h a zo etre doare emvoueta ar Foue ha hini ar Plant gwer.

6) Deskrivit anadennoù kimiek an analat.

7) Termenit arboelladoù ar bevedeg, ha displegit penaos e vezont lakaet da dalvezout (menegiñ skouerioù resis).

8) Deskrivit disveveladoù ar Plant.

9) Termenit ha dasparzhit an treluskerioù bevedel.

10) Displegit pe dre hentennoù e c'haller dizoleiñ perzhioù an hormonoù en Anevaled hag e Mab-den.

230

Emvod hollek S.A.D.E.D. e Roazhon d' ar 4 Mae 1969

Gouestlet e voe an emvod hogos en e bezh da labourioù prientiñ an Eizhvet Bloavezh-Skol (sl. Al Liamm 133/161). Studiet e voe dreist-holl an div gudenn-mañ : Penaos skoazellañ ar skolidi a-hed ar bloavezh-skol ? Penaos aozañ ar bruderezh evit kelennadurezh S.A.D.E.D. ?

Divizet e voe stankaat an darempredoù etre ar skolidi hag o c'helennerion hag o reizherion. Skolidi 'zo a gav abeg en dibab a vez graet eus testenn ar poelladennoù, eus ar skridoù lennegel roet dezho da blaenaat da skouer. Mat e ve dezho kejañ ouzh ar gelennerion ha breutaat ganto war ar c'henteliezh. Abaoe derou ar Strollad o deus ar gelennerion dalc'het kont aketus eus an evezhiadennoù a vez graet dezho ken gant ar skolidi ken gant burutellerion all.

Aliet e vo ar c'helligoù da skoazellañ ar re eus o izili a enrollo e S.A.D.E.D., da gentañ dre dalañ evito un darn eus ar gwirioù-enrollañ, da c'houde dre aozañ dalc'hioù kenlabour da studiañ ar c'hentelioù etre skolidi an hevelep kellig pe a-gevret gant izili all. E kreizennoù evel Roazhon e ve tu da vodañ holl skolidi un danvez en-dro d' ur c'helenner ur wech bep teir sizhun.

Evel er bloavezhioù tremenet, e vo aozet bruderezh evit ar bloavezh-skol-mañ. Savet ez eus bet ur roll arguzennoù da arverañ.

Arguzennoù hollek : kement Brezhon a venn labourat evit e vro e rank bezañ stummet. Nerzh an Emsav zo e stummadur e E.S.B. en deus ezhomm eus kalz tud stummet. Re skort eo c'hoazh niver an dud barrek da aozañ un displegadenn dre gomz pe dre skrid war un danvez politikel pe all en ur yezh reizh ha resis.

Arguzennoù dre rummad.

Lennegezh. Al Lennegezh zo andon ar vuhez kevredigezhel. Ne c'hell den lavarout e oar mat ar yezh ; zoken ar re zesketañ a denn frouezh eus ar c'hentelioù Lennegezh. An holl o deus d' en em zizober diouzh ar c'hroc'hen estren peget outo gant ar skolioù gall ; studi al Lennegezh vrezhon zo an doare efedusañ da lakaat ur c'hroc'hen brezhon da greskiñ ha da zisteurel ar plusk estren.

Istor. Andon ar vuhez politikel eo an Istor. Aliet eo ar vruderion d' ober dave d' an Notennoù evit kelenn an Istor (" Al Liamm " 133/108). Adc'hraet eo bet kentelioù Istor S.A.D.E.D. hervez diazezoù an Emsav.

Douaroniezh. An ober politikel ne c'hell ket bezañ renet hep un anaoudegezh eus an armerzhouriezh, hag unan eus diazezoù an armerzhouriezh eo an douaroniezh. Ouzhpenn-se, dre ar c'hentelioù Douaroniezh e tesk ar skoliad un niver mat eus an termenou resis a gavo arveret stank da c'houde er skridoù politikel hag armerzhel.

Yezhadur ha Krennvrezhoneg. An danvez skrivagnerion, lennegourion, kelennerion a rank gounit un deskadurezh donoc'h eus yezhadur hag istor ar brezhoneg.

231

Bevoniezh, Jedoniezh, Fizik, Kimiezh. Breizh, evel pep bro o tiorren, he devo ezhomm a ouezoniourion, a imbourc'herion, a galvezourion hag a gelennerion war ar skiantoù. N' eo ket re abred evit prientiñ ar rann bouezus-se eus buhez kefredel ar vro.

Breuriezh Sant Erwan

Breuriezh Sant Erwan a aozo ur c'hamp-studi e-pad daou zevezh, eus ar gwener 5 a viz Gwengolo, goude merenn, betek ar sul 7 a viz Gwengolo, goude merenn, e bourg BULAD, 22.

D' ar sul 7 a viz Gwengolo, da 11 eur, e vo kanet un oferenn vrezhonek e chapel Burtuled, e Sant-Servez.

Priz ar c'hamp : 10 lur evit ar studierien hag 20 lur evit an dud en oad.

Skrivañ da Breuriez Sant Erwan, Crec'h-Avel, B. P. 70, Lannion, 22.

" Perceval " gant X. de Langlais

Emañ trede levrenn romant ar Roue Arzhur e galleg o paouez dont er-maez (Editions d'Art H. Piazza). An hini kentañ a oa " Merlin " hag an eil " Lancelot ". Pep levrenn a goust 25 lur.

Evel an daou all al levr-mañ zo plijus da lenn ha moulet war baper kaer. N' eo ket hepken en abeg d' al lizherennoù bras avat ez eo aes da lenn met ivez abalamour d' ar skritur. Dont a ra ivez Langleiz a-benn da zedennañ al lenner modern gant un danvez kozh leun a varzhoniezh.

" Prestiges du Finistère " gant Yann Brekilien

Hemañ zo ul levr a gaver ennañ un tammig a bep seurt diwar-benn an departamant a vez graet Finistère anezhañ. Un damsell a ra evit kregiñ war ar mojennoù brudetañ evel Gradlon pe Tristan hag Izold, ar sent, martoloded pe brezelourien vrudet, merc'hed, stourmerien evel ar Balp, ar medisin Laenneg. An dibab zo liesseurt, deskiñ a raio deomp, tud an emsav, un nebeut traoù war ar « petite histoire ». Graet eo kentoc'h avat evit tud n' anavezont netra diwar-benn hor bro ha Yann Brekilien a ziskouez e pep pennad ar garantez a vag eviti.

Ul levr 150 pajenn embannet gant Editions France-Empire.

232

Kamp ar Vrezhonegerien

Dalc'het e vo Kamp ar Vrezhonegerien e Lesneven er bloaz-mañ (ar Retred, straed ar Marne) eus ar 14 d'an 30 a viz Gouere.

Priz : 13,00 lur an devezh. Distaol evit ar vugale. Ar studierien a c'hell goulenn un distaol ivez. En tu-hont d' ar c'hentelioù boas e vo kentelioù iwerzhoneg graet gant an Ao. Hamilton, Iwerzhonad eus Beilfeirste.

Evit en em enskrivañ ha kaout diskleriadurioù all skrivañ d' an Itron de Bellaing, 28, rue des 3 Frères Le Goff, St-Brieuc. Pellgomz 33.22.66.

Kuzul ar Brezhoneg

Ur vodadeg ispisial eus Kuzul ar Brezhoneg zo bet dalc'het e Maerdi Karaez d' an 29 a viz Mezheven.

Studiet eo bet darempredoù K. A. B. gant kevredigezhioù all eus an Emsav hag adstummadur ar C'huzul.

Armor

Pedet omp bet da reiñ kelou eus krouidigezh ar gelc'hgelaouenn vizek e galleg Armor. Renet eo gant Yann Poilvet. Kemer a ra, war a seblant, lec'h " La Vie Bretonne ". Karout a rafemp gwelout enni pennadoù ha talbennoù e brezhoneg unvan ar pezh a vije reizhoc'h eget ar pezh a welomp e-barzh.

ARMOR, 1, rue La Chalotais, Rennes. - Koumanant-bloaz : 20 lur. CCP Armor 2 691 70 Rennes.

" The Creed of the Celtic Revolution " by P. Berresford Ellis

En tri fennad a ya d' ober al levr-mañ e kinnig P. Berresford Ellis ar pezh a sell evel poentoù politikel, sevenadurel ha kevredigezhel pennañ un nevezadur

eus ar vroadelouriezh keltiek a-vremañ evit 16 milion a Gelted, pe war-dro, e 6 bro : Iwerzhon, Kembre, Bro Skoz, Kernev-Veur, Breizh hag Enez Manav. Eus ar c'hwec'h bro-se, ul lodenn hepken eus Iwerzhon he deus he frankiz politikel. Ar re all a zo bepred rannvroioù, dindan impalaerouriezh Bro-C'hall evit pezh a sell Breizh hag hini Bro-Saoz evit ar pevar all.

E berr gomzoù, Ellis ar erbed ur c'hevredad keltiek - Celtica, ar c'hwec'h vroad o vezañ kenstaget dre o yezhoù hag o sevenadurezhioù, heñvel ouzh kevredad ar broioù skandinaviat.

Ar studiadennoù pouezus-mañ a zeu er-maez dres p' emañ kudenn ar vroadelezh keltiek o n' em c'hadarnaat buan e Kembre, Bro-Skos, Kernev-Veur, Iwerzhon, Enez Manav ha Breizh.

Priz : 5 shilling (1 shilling evit ar mizoù). - Medusa Press. 356 Northampton Buildings London, E.C. 1.

AL LIAMM 135

TAOLENN

Barzhaz Breizh	237
Ar maskl satin gant ROPARZ HEMON	243
P' eus soñj Blaza ? gant STEN KIDNA	258
Biafra gant STEN KIDNA	259
Dic'hoanag gant GOTTFRIED BENN	261
Roazhon, 8 eur 05 gant PIERRETTE KERMOAL	264
Ar Falc'h gant RAY BRADBURRY (troet gant J. Habask)	269
Torfed kentañ gant HERVE AR MENN	278
Lennegezh ha Dispac'h gant G. ETIENNE ha L. LEMOINE	281
Gwirioù Breizh ha kelennadur ar Babed gant J. LEC'HVIEN	288
Notennoù.	296

Barzhaz Breizh

AN AOTROU NANN HAG AR GORRIGANEZ

An aotrou Nann hag e bried
Yaouankik-flamm oa dimezet,
Yaouankik-flamm dispartiet.

An itron he deus ganet dec'h
Daou vugel ken kaer hag an erc'h,
Unan ur mab, an all ur verc'h.

- Petra c'houl ho kalon a vat,
P' hoc'h eus roet ur mab d' e dad ?
Lavarit, m' hen roy deoc'h timat.

Kig kefeleg stank an diaz,
Pe gig karo ar forest c'hlas ? -

- Kig karo eo a gavfen mat.
Hogen poan vezo mont d' ar c'hoad. -

An aotrou Nann, pa he c'hlevas,
En e c'hoaf dero a grogas.

Ha war e varc'h du e lammas,
Ha d' ar forest c'hlas ez eas.

War lez ar c'hoad p' oa degouezhet,
Un heizez wenn en deus gwelet.

Hag eñ mont buan war he zro,
Ma krene 'n douar dindano.

238

Hag eñ mont war he lerc'h raktal,
An dour o redek diouzh e dal.

Hag e varc'h beuzet en e c'hwez,
Ken na zeuas an abardaez.

Kavout a reas ur wazh vihan
E-kichen un ti-korrigan,

Ha tro-war-dro un dachenn flour.
Hag eñ da ziskenn d'evañ dour.

Ar voudig oa 'tal he feunten,
O kribañ he blev hir melen,

Hag o c'hribe gant ur grib aour.
('N itronezed-se n' int ket paour).

- Te zo un den dibalamour,
Da zont da strafuilhañ va dour !

Dimeziñ din-me bremañ 'ri
Pe 'pad seizh vloaz e tisec'hi,

Pe a-benn tri deiz e varvi. -

- Dimeziñ deoc'h me ne rin ket,
Rak ur bloaz 'zo on dimezet.

Da 'zisec'hiñ ne chomin ket.
A-benn tri deiz na varvin ket.

Ne varvin ket a-benn tri de,
Nemet pa vezo youl Doue.

Met gwell ve din mervel eget
Kaout ur gorrigez da bried ! -

- Va mammig kaezh, mar em c'heret,
Aozit va gwele ma n' eo ket.
Gant ar c'hleñved ez on dalc'het.

239

Na lavarit tra d' am pried.
A-benn tri deiz e vin beziet.
Gant ur voudig on bet skoet. -

Hag a-benn tri devezh goude,
Ar wreg yaouank a c'houlenne :

- Lavarit din-me, va gamm-gaer,
Na perak e son ar c'hleier ?

Perak e kan ar veleien
E traoñ an ti, gwisket e gwenn ? -

- Ur paour-kaezh hor boa kemeret,
En nozvezh-mañ a zo marvet. -

- Va mamm-gaer, din-me leveret,
Va aotrou Nann, pelec'h eo aet ? -

- E kêr, va merc'hig, ez eo aet.
Emberr e teuio d' ho kwelet. -

- Va mamm-gaezh gaezh, lavarit din,
Ruz pe c'hlas d' an iliz ez in ? -

- Va merc'hig, deuet eo ar c'hiz
Da vont gwisket du d' an iliz.

Pazenn ar vered pa dreuzas,
Bez he fried paour a welas.

- P' hini eus hon tud zo marvet,
Pa 'z eo hon douar-ni fresket ? -

- Siwazh, va merc'h, ne c'hallan-me
Hen nac'h ken : ho kwaz zo aze. -

War he daoulin en em strinkas,
Ha biken goude ne savas.

240

Un dra vurzhdus voe gwelet
En noz goude ma voe lakaet
An itron e bez he fried :

Div wezenn-dero o sevel
Diouzh o bez nevez d'an uhel,

Ha war ur brank div goulmig wenn,
Hag i ken drev ha ken laouen,

Eno ' kanañ da c'houlou-de,
Hag o nijal d' an neñv goude.

AR BUGEL LAERET

Mari goant a zo glac'haret.
He Loig ker he deus kollet.
Gant ar Gorriganes eo aet.

- Pa 'z is davit dour d'ar stivell,
'Lezis va Loig er c'havell.
Pa zeuis d' ar gêr e oa pell,

Al loen-mañ en e lec'h lakaet,
E veg ken ruz hag un touseg,
A grav, a beg, hep ger ebet.

Ha bronn bepred 'mañ 'klask kavet,
Hag en e seizh vloaz ez eo aet,
Ha ne deo ket c'hoazh dizonet.

241

Gwerc'hez vat, war ho tron ouzh krec'h,
Ho krouadur war ho tivrec'h,
'Maoc'h el levenez, me en nec'h.

Ho mabig sakr hoc'h eus miret.
Va mabig-me zo dianket.
Truez ouzhin, mamm, me ho ped ! -

Va merc'h, na vezit ket nec'het.
Ho Loig ne deo ket kollet.
Ho Loig ker a vo kavet.

« An neb a ra van da virviñ
Boued 'vit dek en ur glorenn vi,
'Lak ar c'horrig da brezegiñ.

Pa brezego, ra vo fustet.
Fustit eñ, ma vezo klevet,
Ha neuze diganeoc'h lamet. » -

- Petra rit-hu aze, va mamm ? -
Eme ar c'horrig gant estlamm.
- Petra rit-hu aze, va mamm ? -

- Petra ran ? Emaon o virviñ,
Va mabig, en ur bluskenn vi,
Boued evit dek den eus an ti. -

- Evit dek, mamm, en ur bluskenn !
Gwelout ar vi kent ar yar wenn,
Gwelout ar mez kent ar wezenn

A ris, ha gwelout ar gwial,
An derv en ur c'hoad er Vreizh all.
Biskoazh ne welis kemend-all ! -

- Re a draoù a weljout, va mab !
Dao flip ! dao flip ! dao flip ! dao flap !
Dao flip, paotr kozh ! Ha me az krap ! -

242

- Lez eñ ganin-me, na sko mui.
Ne ran ket a zroug d' az hini.
Emañ roue en hor bro-ni. -

Mari, d' ar gêr pa zistroas,
He bugelig koant a welas,
Kousket en e gavell, sioul-bras.

Hag outañ, bamet, pa sellas,
Da boket dezhañ pa stouas,
E zaoulagad a zigoras.

Hag eñ mont en e goazezig,
Astenn dezhi e zivrec'hig :
- Gwall bell on bet kousket, mammig ! -

(Kempennet gant Roparz HEMON.)

Ar Maskl Satin

KENTLAVAR

Daou rumm a reer peurliesañ en oberoù lennegezh : an oberoù orinel diouzh un tu, an troidigezhioù diouzh an tu all. Aozer un oberenn orinel a glask hogozik atav bezañ eus e amzer. Setu perak e welomp e brezhoneg skridoù awenet pe levezonet gant gizioù ar c'hantved-mañ : barzhonegoù, kontadennoù, romantoù damheñvel mui pe vui ouzh ar re a embanner er broioù all, ken dre ar stumm, ken dre an danvez.

An troidigezhioù er c'hontrol a zoug merk an amzer, zoken gwisket e dilhad ar brezhoneg a vremañ. En ur vro evel Breizh, hep lennegezh vras er c'hantvedoù tremenet, e talc'hont lec'h an oberoù a vije bet savet ma vije chomet hor yezh benveg-spered an dud desket.

Ober a c'haller avat ar goulenn-mañ : petra vije bet an oberoù-se ?

Hep mar, he dije bet Breizh ul lennegezh evel broioù bihan all; eürusoc'h o flanedenn, Danmark pe an Izelvroioù, da skouer.

Dres evel ma heuilh hor skrivagnerien hiziv gizioù an deiz, o dije heuliet hor skrivagnerien gizioù lennegezh kornog Europa, eus an deket betek an naontekvet kantved. Kemmet o dije stumm ha danvez o skridoù a vare da vare, evel m' o deus kemmet e pep kreizenn sevenadur.

Soñjet em eus a-wechoù e vije talvoudus krouiñ, e-kichen al lennegezh vrezhonek orinel a vremañ, e-kichen an troidigezhioù, un nebeut oberoù e doare an amzer dremenet.

Diot-nay e seblant bezañ diouzh ar sell kentañ. Ken diot ha ma vefe sevel, e-kreiz an ugentvet kantved, un iliz romanek, un daolenn e-giz ar re a lived en amzer Rembrandt, ur pezh-sonerezh e-giz ar re a aozed en amzer Haydn ha Mozart.

244

Ar menoz-se a zo deuet e penn tud evelkent ha na oa ket dioded anezho : reiñ da lennegezh o bro an oberoù eus an amzer dremenet a vanke.

Da vare ar glaselezh e kaved e vanke dreist-holl d' al lennegezhioù arnevez meurzanvelloù da lakaat e-skoaz an Ilias, an Odiseia hag an Eneid. Ha setu barzhed oc'h ober o seizh gwellañ da gevezañ gant Homeros ha Vergilius : c'hwitadennoù mantrus peurvuañ. Hogen den ne gredo lavarout e oa ar varzhed-se dioded.

Ne oa ket dioded kennebeut ar re a ijinias oberoù doare kozh, o reiñ da grediñ e oant henoberoù gwirion dizoloet ganto. Ar Gelted o deus bet o lod : Jafrez Menoe, Macpherson, Iolo Morgannwg a zo brudet a-walc'h, - hag e c'hellomp lakaat ouzhpenn Kervarker e Breizh.

E gwirionez, " Barzhaz Breizh " a zo un oberenn eus ar rummad-se a venegen bremaik : klask sevel al lennegezh kozh n' eus ket bet anezhi. Marteze e kave da Gervarker yaouank e oa bet anezhi, ha ne rae nemet takonañ ar gwerzioù dastumet gantañ pe gant re all e-touez ar bobl, evel ma adaozer ur c'hastell bet diskaret gant an amzer. Ne oa ket faziet a-grenn. Rak al lennegezh-pobl, daoust d' ar gredenn voutin, ne vez ket krouet gant ar bobl ; un displeberadur eo gant tud dizesk ha dizampart eus oberoù savet gant tud desket hag ampart.

* * *

E-lec'h bevañ er c'hantved-mañ, lakait ho pije bevet en ur c'hantved tremenet. Peseurt skridoù ho pije savet ?

Ur meni c'hoari eo, ur meni diduell. C'hoariet em eus ar c'hoari-se avat, hag aozet pezhioù-barzhoniezh, pep unan anezho ur standilhon eus luskad pe luskad en istor al lennegezh europek. Strollet e vint, mar plij gant Doue, en ul levr, dindan an titl " Ar Barzhaz Dianav ".

Setu amañ ur skouer.

Ar barzhoneg da heul a vije bet skrivet e dibenn an triwec'hvet pe e derou an naontekvet kantved, e prantad ar romantelezh, pa oa e Bro-Saoz ar romant « gotek » hag ar gwerzioù krennamzerel, en Alamagn ar « Kunstballade » en o bleuñv.

Ur werz eo, o kontañ un istor skrijus, beuzet en ur aergelc'h dreistnatur, kalz eeunoc'h, kalz eeunekoc'h dreist-holl eget ar « romant du » a hiziv.

245

Ar stumm-skrivañ a zo eeun ivez, tost d' ar lavar-plaen, graet evit kompren diouzhtu, hep poan ebet. Mar deus barzhoniezh enni, e tarzh kentoc'h eus ar pezh a lezer al lenner da zivinout, rak, - nemet er pozioù diwezhañ, - e taneveller an darvoudoù « sotto voce. », hag hep reiñ ar munudoù hag an taolennadoù klok a rofed en ur gontadeenn, pezh a zo dic'hallus, ne vern penaos, en un oberenn ken berr : 368 gwerzenn eizhsilabennek hepken.

* * *

AR MASKL SATIN

KEVRENN I

1

Aet en douribell da gantren,
Merc'hig-vihan mestr ar maner
A sellas pizh ouzh ur skeudenn.
Tachet er skeud 'tal ur piler.
Warni, dindan ur gwiskad stank
A boultrenn gozh, liv al ludu,
E verzed dremm un den yaouank,
Hanter guzhet gant ur maskl du.

2

« Magerez, din-me lavarit :
Petore den a zo aze ? »
- « Tavit, Leonarda, tavit !
Da gomz anezhañ n' eus aotre. »
Hag en ur ober sin ar groaz,
Strafuilhet-iskis, ar vaouez
E dorn ar plac'hig a grogas,
Ha raktal he c'hasas er-maez.

246

3

Hogen ar plac'hig meur a wech
A rae ar goulenn goude se.
Hag ar vagerez da rebech,
Ha bep tro da douiñ he le
Ne rannje ger ; bep tro, avat,
('Vel ma ouie ar plac'hig fin)
Klañv gant ar c hoant da varvailhat.

Hag un deiz e komzas erfin.

4

« Ar poltred-hont hoc'h eus gwelet
En douribell a zo hini
Un den am eus anavezet,
Anvet Eozen a Gerili.
En amzer-se, va flac'hig kaezh,
Oan bihan. Ne gomprenen tamm.
Nemet an istor alies
'Zo bet kontet din gant va mamm.

5

« Eozen a oa uhel a wad,
D' ho tad-kozh oa kenderv-kompez.
Abred oa chomet emzivad,
E-unan-penn, en dienez.
Dezhañ e voe roet goudor
Gant tad ho tad-kozh. Dre zevel,
Ha dre vadelezh, ar minor
A gemeras en e vaner.

6

« Ar paotrig Eozen a greskas,
Kreñv a gorf, leun a goantiri,
Hep morse da zen reiñ trabas,
Moumounet gant an holl en ti.
Ho tad-kozh a oa eus e oad.
C'hoari a raent, mont da vale,
Farsal evel daou gamalad,
Atav an eil gant egile.

247

7

« Siwazh, un deiz e teuas kemm,
Da heul an eurvad an enkrez,
Ha, gwashat tra, kuzhet e zremm
Dindan mantell al levezet.
An daou baotr o doa triwec'h vloaz.
Er goañv e oa, e miz Genver.
En deiz-se e oa gouel bras
Ha kan ha koroll er maner.

8

« D' ar gouel e oa bet pedet
An dudjentil a-ziwar-dro.
Konted, markizien, baroned,
Gant o c'herent a oa eno,
Holl anavezet. Bez' e oa
Unan dianav, evelkent :
An dimezell Ermelina,
Nevez distro eus ar gouent.

9

« He'zud a oa bet er c'hanton
E-pad bloaz pe zaou marteze.
Hi oa chomet e pañsion
Gant leanezed Kemperle.
Pa voe gwelet o tont er sal,
An holl a vanas sebezet,
Gounezet o c'halon raktal
Gant he neuz-vat hag he c'hened.

10

« Ha kalon Eozen muioc'h c'hoazh,
Hag eñ mantret, hep rannañ ger,
Dirak ar plac'hig seitek vloaz
A vousec'hoarzhe dezhañ seder.
En un taol krenn e voe broudet
Dont gant flamm ar wir garantez.
Ermelina goant oa savet
Evel an heol en e vuhez.

248

11

« Ur vatezh on-me, va bugel,
Ha ne gomprenan ket bepred
Doare-ober an dud uhel,
Ha barn a zo din difennet.
Kement a gontan deoc'h ivez
Am eus klevet, ho pet soñj mat.
Gevier a gresk er wirionez,
'Vel en ur bod-roz al linad.

12

« Eozen, a lavaran eta,
E karantez a oa kouezhet.
Ha d' e dro, gant Ermelina
E teuas da vezañ karet.
Ne oa ket diaes, va merc'hig,
Divinout pezh a c'hoarvezas.
Ermelina oa pinvidik.
Eozen, avat, a oa paour-razh.

13

« He zud, me ' gred, ne oant ket kriz.
Mes soñjal a raent marteze
N' eus er froudennoù yaouankiz
Nemet follentez hag huñvre.
Se zo furnez, hervez ar bed.
Kemennet-pizh e voe dezhi
Ne vije biken dimezet
D' ar paotr Eozen a Gerili.

14

« Kemennet e oa bet graet choaz
Gant he c'herent, a bell amzer,
Eus un all da vezañ he gwaz,
Denjentil ivez, ha pennhêr.
Va merc'hig, me ' lenn en ho sell
E komprenit. Setu penaos
E timezas an dimezell
Ermelina gant ho tad-kozh.

249

15

« Bez' e voe, war-dro fin ar bloaz,
Lidet an eured, a gredan.
Kouviet oa bet d'ar fest vras
Holl dud ar vro, nemet unan.
Eozen n' edo mui er maner.
Gant ho kerent oa bet prenet
Dezhañ ur breou ofiser,
Ha d' an arme oa bet kaset.

16

« Adarre, ar peoc'h, evel boaz,
A renas e-pad meur a viz.

Ha neuze, setu ma redas
A di da di, ur brud iskis.
Gwelet e veze er c'hornad,
Dre ar maeziou, o vont didrouz,
Un den, a-wechoù war e droad,
Aliesoc'h war ur marc'h rous.

17

« 'Vel ur spes ez ae da gantren,
Da serr-noz hogozik atav,
E kreiz an deiz, er gorventenn,
Pe c'hoazh el latar hag er glav
Piv oa hennezh ? Ne ouied ket.
A belec'h oa deut ? Ne oa tu
Da welout e zremm, rak kuzhet
'Veze dalc'hmat gant ur maskl du.

18

« A dra sur oa un den yaouank,
Sonn e vruched ha korfet-kaer,
Marc'heger ampart, gwevn ha lank.
Darn a lavare oa ul laer.
Ne rae droug ebet evelkent
Da waz na maouez na bugel.
Bep tro, pa wele war e hent
Un den o tostaat, ez ae pell.

250

19

« Den ne oar penaos e veve,
Na pelec'h e rae e annez.
Tud ' zo a lavar e chome
Peder lev ac'han, er menez,
E-barzh ur vengleuz dilezet
Ha toullet gant meur a riboul,
Ul lec'h gouez, didud, milliget,
Lesanvet Kastell an Diaoul.

20

« Evitañ da vezañ dinoaz,
Razañ mui-ouzh-mui e oa spont.
Tud ar bobl a rae sin ar groaz,
O krenañ, p' hen gwelent o tont.
An dudjantil o doa disfiz,
Ha lod anezho a oa prest
Da c'hervel an dud a justis
Da zont d' ober enklask eus Brest.

21

« Netra ne oa bet graet, avat,
Pa gavas suward ho tad-kozh,
Oc'h ober e dro dre ar c'hoad,
E oa bet an estren en noz
En dachennad, war ribl al lenn,
Ma kresk ar gwez tost d' ar maner.
War al leton hag er vouilhenn,
Roudoù ar marc'h rous a oa sklaer.

22

« Div wech, teir gwech e c'hoarvezas
Heñvel. Zoken e voe merzet
Roudoù treid el liorzh. Ar chas
Koulskoude n' o doa ket harzet.
Ho tad-kozh, o kemer ali

E dad, a zivizas menel
E-pad an noz war e api
Gant ar suward ha daou vevel.

251

23

« Al loar a-zioc'h ar maner
A save en oabl digoumoul,
Ne oa banne avel en aer,
Al lenn, ar c'hoad a oa sioul,
Pa glevjont, en deñvalijenn.
A-bell, ar strouezh o sourral
Evel pa vije bet ul loen
Dindan ar gwez bras o fiñval.

24

« A-benn ur pennad e weljont,
Sklaeroc'h ha spisoc'h tamm-ha-tamm,
A-hed al lenn, ur marc'h o vont
Dre ar c'hlaenn, a-zoug e gamm.
Un den war droad en e gichen
O kerzhout, stouet e ziskoaz,
Evel o soñjal. A-daol-krenn,
Ur galv dre an noz a skiltras.

25

« Paouezit aze ! » Ken buan,
An den a lammas war e jav.
« Paouezit 'ta ! » Hep ober van
E krogas er rañjenn, ha dao !
D' ar c'haloup, e benn izelaet
Da dremen dindan ar brankoù.
Strakadennoù ! Diskarget-naet,
Holl a-gevret, ar fuzuilhoù !

26

« War ribl al lenn, en ur poullig,
E kavjont an den astennet,
Kouezhet war e gein, maro-mik,
Toullet e gorf gant ur voled.
E sevel a rejont. A-boan
Lamet ar maskl diwar e benn,
E skrijjont holl gant ar saouzan,
Oc'h anavezout dremm Eozen.

252

27

« N' o doa ket klasket e lazhañ,
E spontañ hepken. Digarez
A-walc'h o doa bet da dennañ,
Ha ne voe ket graet a brosez.
Bez' ez eus, e korn ar vered,
Ur maen krignet gant ar c'hinvi.
Warnañ, gwechall, e c'halled lenn
Ano Eozen a Gerili.

28

« Livet ez eo bet ar poltred
Hoc'h eus gwelet gant ur c'hloareg,
Diwar eñvor, hag ispilhet
En tour, n' ouzon dre be abeg.
Ur ger c'hoazh, va merc'hig : ho tad
A voe ganet d' ar mare-se.
Ermelina, e vamm, avat,

A varvas teir sizhun goude. »

KEVRENN II

29

D' an ampoent e oa bet fromet
Ar plac'h vihan gant an istor,
Ha pep darvoud a oa manet
Garanet-don en hec'h eñvor.
Kalzik amzer oa aet e-biou, H
ag etretant he magerez
Oa bet sammet gant an ankou,
Hag he zad hag he mamm ivez.

253

30

Padal, he zad-kozh oa chomet
bev c'hoazh, intañv, hep mab na kar
Na nikun da garout nemet
E verc'h-vihan war an douar.
He chas d' ar gouent da skoliañ
Oa bet ret e-pad ur mare.
Hogen ar plac'h a oa bremañ
Da vat er maner adarre.

31

Leonarda, da driwec'h vloaz,
Bepred hec'h-unan, pe hogos,
Hep tra d' ober er maner bras
Eus ar mintin betek an noz,
A gave gwall hir an amzer.
An den kozh, aet klañv ha kabac'h,
Skuizh gant ar bed, leun a breder,
A rene buhez ur manac'h.

32

Ne weled ken, evel gwechall,
Dirak an nor ar c'harroñsoù,
Ha ne dregerne ken ar sal
Gant trouz ha safar ar festoù.
A-greiz he c'halon koulskoude
E kare ar plac'h ar c'hozhiad.
Mes he c'halon a hirvoude
Da gompagnuned eus he oad.

33

Miz Genver oa, hag amzer fall
A rae, koumoul du, erc'h ha sklask.
En deiz-se, ar maner teñval
A oa teñvaloc'h eget boaz.
Ar plac'h, a-hed an endervezh,
A oa bet o klask diduell
A gambr da gambr, hag en diwezh
En em gavas en douribell.

254

34

Ar poltred kozh ouzh ar piler
A chome tached en e blas,
Bremañ skalfet gant an amzer,
Ar boultrenn warnañ tevoc'h c'hoazh.
Ar sal izel oa tost goullou,
Hep arrebeuri na pallenn.
'Tal ur preneustr, evelato,

E verzas un arc'hig velen.

35

Warni ne oa na toull-alc'houez,
Na kadranas, na korreenn,
Ar c'hoad oa lampr a bep kostez,
Evel graet en ur pezh hepken.
E-pad pell, ar plac'h ijinus,
Hep koll kalon, a dastornas,
Hag erfin ur winterell guzh
A lammas, hag e tigoras.

36

C'hwez ar c'hanfr ha c'hwez al loued
En em skignas en douribell.
Dilhad en arc'h oa bet miret :
Un tog tric'hornek, ur vantell,
Ur gouriz ler hag ur porpant ;
Armoù ivez : ur bistolenn,
Ur gontell he zroad olifant,
Ur c'hleze... hag un dra ouzhpenn.

37

Ur pakad oa. E zistrobañ
A reas, ha meizañ diouzhtu
Sekred an arc'hig : anezhañ
E kouezhas ur maskl satin du.
Neuze, buan, a-dreñv he skoaz,
E taolas ur sell d' ar poltred.
Eus e gorn teñval e kredas
En devoa souden mousc'hoarzhet.

255

38

Leonarda n' oa ket aonik.
Disoursi-kaer oa da gustum,
Hag en he spered berrboellik
E tarzhas ur soñj a-daol-trumm :
Setu ar plac'h fichet-kempenn,
Gant ar vantell en-dro dezhi,
An tog tric'hornek war he fenn,
Hag ar maskl satin war he fri.

39

Hervez ur gredenn, a bell 'zo
A rumm da rumm miret gant tud
Desket ha dizesk e pep bro,
Ez eus gant ur maskl perzhioù hud :
Neb a wisk ur maskl war e zremm
A goll e ene 'vit ur pred,
Hag a samm ene en eskemm
An hini en deus e zouget.

40

Ha gwir ? ha faos ? tamm ne ouzon.
Hogen raktal ar plac'h a voe
Aloubet-iskis he c'halon
Gant euzh ha doñjer hag esmae,
Kounnar, erez ha kasoni,
A wagennoù don o sevel.
He bizied, hep rat dezhi,
A serras war droad ar gontell.

41

Hag evel unan trelatet
En un huñvre, e tiskennas
Eus an tour, hep bezañ gwelet
Gant nikun, dre veur a drepas,
Ken na dizhas ar pondalez
A gase d' ar gambrig vihan
Ma laboure en endervezh
He zad-kozh, bepred e-unan.

256

42
Didrouz e tigoras an nor.
Tan a zeve war an oaled.
Ur c'houlouenn er c'hantolor,
War ar siminal, gant he sked
A floure blev gwenn ar c'hozhiad,
Harpet e elgez war e zorn,
Difiñv, klozet e zaoulagad,
War e gador-vrec'h, en ur c'horn.

43

Dek kammed oa d' ober hepken
Da vont dezhañ. Evel ur c'hazh
O sailhañ war ul logodenn,
Ar plac'h war an den a lammas.
Al laonenn noazh, ganti savet,
A lugernas ouzh skleur an tan.
En e zaoulagad digoret
E tarzhas ur sell a saouzan,

44

O welout tasmant e genderv,
Evel ma krede, dirazañ,
Deut d' e vete, hakr, feuls ha ferv,
Eus ar bed all d'e gastizañ.
Pe from a druez a savas
Enni ? den ne ouezo biken.
Hogen, o treiñ trumm, e sankas
Ar gonteli en he c'horzailhenn.

45

Ur vatezhig, en abardaez,
A gavas er gambr ar c'hozhiad
War e gador-vrec'h, divuhez,
Bet diskaret gant un taol-gwad,
En e gichen, ar plac'h yaouank,
Semplet, ar maskl du war he fenn,
War he zro, pouloudennoù stank
Ruz-teñval e gloan ar pallenn.

257

46
Leonarda ne varvas ket.
Gouli he c'horf a bareas.
Ar gouli graet en he spered
Koulskoude ne serras biskoazh.
Bevañ 'rae, don er velkoni,
Skoelf he sell, hag e kañv dalc'hmat,
Evel ur skeud e-barzh an ti,
Aet da wrac'h kozh a-raok an oad.

P'eus soñj Blaza ?

P' eus soñj Blaza
 P' eus soñj Blaza
 Eus an nevez-hañv-se e Praha,
 Pa valeemp hon daou balc'h ha seder
 O tivizout a vouezh uhel ?
 Pep hini a sante divaskell ar Frankiz
 O kreskiñ war e zivskoaz.
 E kozh stalioù ar stad, e vleunie botoù-ler mist o tont eus Italia
 Na koant an dra !
 Frondusoc'h ar bleunioù er gwez
 Ha splannoc'h ar bokedoù glas gwenn ruz
 War lein an tiez hag ar Palez.
 Dremmoù nevez er straedoù,
 - Tec'het an astuz dindan douar -
 Soñjoù nevez er speredoù
 Goanag divent er c'halonoù
 nag a ganoù a vo d' hon dimeziñ tost, Blaza !

P' hon eus dimezet e kreiz miz Eost,
 Dija 'oa erru ar goañv trist ha du.
 Hini ebet
 E-mesk ar gouvidi
 N' en deus kredet kanañ
 Rak trouz pounner an tankirri-brezel
 A c'holoe stirlink kristal hor gwerennoù.
 Avel reter, avel biz a skube delioù gwer hor goanag nevez.
 Ha bremañ, bemdeiz, bemdeiz,
 Difonn ha disehan,
 Barradoù glav a gouezh
 Rag a veuz
 Ez-sur,
 Unan goude an all
 Hol levenezioù nevez c'hanet.

BIAFRA

BIAFRA BIAFRA BIAFRA

Evel ur vandennad bleizi o yudal en ur redek war-lerc'h o freizh,
 Evel ar barradoù avel o stokal ouzh ar stalafioù e-pad ur gorventenn a viz
 Meurzh,
 Evel fraoñvadenn dizehan ar c'hirri-nij e-pad ar brezelioù,
 Evel mouezh ar c'heuz o nec'hamantiñ noz-deiz ene an torfedour,
 Ar gerioù-se a voud em skouarn.
 Ho skeudenoù du a goroll war ur skramm e pep koulz eus an devezh ;
 D' ar mintin pa welan war va zaol bolennadoù te tomm en-dro dezhe amanenn ho mel
 gell,
 Pe bugaligoù dremmoù roz o vont d' ar skol dorn ouzh dorn gant o mamm.
 Ha pa welan avaloù-douar ha brokoli taolet war ar pavez.
 Pa welan ur mezeg ampart o saveteiñ un den hanter vrein,
 Pe ur c'hi maget-mat astennet flour war balennoù ur gwele blot.

Neuze ar skeudennoù du :
Ar vugale treut,
Ar merc'hed gwallet,
Ar c'hrouadur divamm,
An divronn aet da hesk,
Ar gozhidi dic'higet,
Ar glañvourion dilezet,
Ar re c'houliet o vervel,
Ar poreadoù o redek,
An nannsoudarded mouget er bac'hioù,
Ar brizonidi troc'het a dammoù,
Ar re galonekañ armet a vizhier,
Hag ur bobl a-bezh o kreviñ a vizer.

260

Neuze ar skeudennoù du
A doull ar skramm,
Hag en em fard warnon
 En ur grial,
 En ur c'harmiñ,
 En ur huatat,
 En ur huerniñ,
 En ur ziouganañ
D' an den gwenn dirak e dele o
prezeg ar mad hag a lez ober.
D' an den gwenn gant daoulagad dall.
D' an den gwenn gant divskouarn bouzar.
D' an den gwenn azeulour an ivl-douar.
D' an gomunourien, d' ar sosialisted pilpous, re a Rusi, re a Vro Saoz ha d' o
mevelion.
En ur ziouganañ
Evel an ankou a weled gwechall en ilizoù Breizh livet e gwenn war an trikedoù-du
:
" Hiziv hon tro, warc'hoazh da hini ".

DIC'HOANAG

- I -

Ar pezh a lavarjout e ti an drammour
 en ur breñañ al louzeier,
 pe gant da gemener,
 er-maez eus ar muzuliadurioù,
 pebezh anster seurt truilhoù kaozeadur -
 ha te, e gwir, a oa eno ?

Diouzh ar beure, - ha te divi c'hoazh
 da heul embregatadennoù an dihun -
 e chomez da glakennañ, - a-benn na vont er-maez diouzhtu -
 war an dra-mañ hag an dra-se, war donkad an amzer-mañ,
 war ar bennaenn-diazez, pep tra mesk-ha-mesk -
 ar bennaenn-diazez, goude-holl, kaerat taol !
 Pelec'h emañ o chom ennout ? Er stomok ? Pell 'zo ?
 Ha petra eo a-benn ar fin ? Ur glad a vondoug, simant ar goanag, ar riñverezh
 armerzhel ?
 N' eus forzh penaos, un dra gwall vresk !

Goude lakaat e kont kement a zo
 en eurvezhioù ar beure - hag en eurvezhioù an deiz,
 e dilhad-kêr hag e dilhad-lu,
 e teu war c'horre, pa sellez war da giz, an dreistfroud,
 al lavaredoù marv, an heklevioù toull,
 ha dreist pep tra ar genunvanedigezh gant an netra -
 hag amañ emam kumuniezh mab-den o teraouiñ ?

262

- II -

An holl gorvigelloù,
 an ismodoù, ar gwilc'hadennoù a rez
 ouzh an hini a vennez mirout a-du ganez,
 met hep lavarout dezhañ ar wirionez warnout,
 hep reiñ dezhañ da glevout ar garv, al loagr, an trais,
 dreist-holl pa na ouzout ket da-unan
 petra zo loagr, ha petra zo trais,
 ar wiadennad-se a-bezh a douelloù, a louvigezh, a glemmicherezh -

Kürten - er mare-se e Düsseldorf -
 etre seizh ha nav eur muntre dre zudi,
 hag a-hend-all c'hoarier kilhoù ha tad a familh,
 ha ne oa ket se leun a ster ?
 ha n' edo ket aze ar Pithekanthropos erectus ?

Sevenadurezhioù dirak, a-dreñv,
 Reter, Kreisteiz - ha broioù ar C'hornog,
 tresadurioù mougev, madonezed tev,
 kenembriataerezh hermafrodited
 hag ar sodomiezh evel sport war al leton -
 kement-se amañ hag ahont ha den n' henn meiz
 betek an doueoù,
 betek an diwezh.

Mousc'hoarzh, kemer da soavon c'hwez-vat,
 kent difraeañ war-du da vuiañ-karet

ha lak koavon a-raok lemel da varv,
kaeroc'h a se ' vez ar c'hroc'hen.

263

- III -

Komz ouzhit da-unan, neuze e komzi ouzh an traoù,
hag ivez eus an traoù a zo ken c'hwerv,
biken ne ray berzh kendiviz all ebet,
an daou a gas an ankou, dall ez echuont o-daou.

Amañ e kan ar Reter hag amañ ez ev ar C'hornog.
Se a ziver eus ar frouezh digor hag eus kefioù
palmez ha gomwez, ha goustadik
e strilh ivez an orkideenn he seim iskis.

Te e pep lec'h, te da bep tra c'hoazh ur wech digor,
setu an eur diwezhañ, hag e savez, e savez,
neuze c'hoazh ur c'han, ha tizhet burzhudus,
e kouezhez, ez anavezez ar boud hag e tavez.

Gottfried BENN, 1886-1956, a voe bras e levezon en Alamagn-Gornog er bloavezhioù
pemont. Titl alamanek ar varzhoneg zo : *Verzweiflung*. Tennet eo eus an dastumad
Trunkene, Flut, Destillationen, 1949. Ur varzhoneg all gant Gottfried Benn,
Kevreadur, a voe embannet gant Al Liamm e 1962, 90/5.

Dic'hoanag zo bet lakaet e brezhoneg gant G. ETIENNE ; displeget eo bet evit ar
wech kentañ gant A. E. An BERR d' an 20 Eost 1968 e Gourin da geñver Devezhioù
Studi an Deskadurezh Vroadel.

ROAZHON, 8 eur 05

« Pe oberennoù gant SENECA a anavezit ? »

An didrouz a respont.

Ar sal-se eo, ne 'm eus ket faziet. Skeiñ a ran ouzh an nor, hag he damzigeriñ goustadig, o tiskouez da gentañ va fenn ; en em bladañ a ran etre an nor hag ar voger en ur vont tre, evit bezañ gwelet nebeutoc'h, gant ur mousc'hoarzh da Andrev Kergoad a zo o prezeg. E seurt degouezh em eus bet c'hoant meur a wech da vont tre war va farlochoù.

Simone, ar gelennerez kefridiet evit reiñ deomp sklerijenn hec'h alioù a-hed an eil trimiziad, zo e foñs ar sal gant an danvez-kelennerezed all. Tostaat a ran outi :

« Va digarezit, me ho ped, n' ouzon ket...

- Met nann, met nann, met nann, n' hoc'h eus ket dale ! » (8 eur 05 eo koulskoude.) « Ar c'hloc'h-mañ a son atav en a-raok. »

Azezañ a ran en he c'hichen. Perak an diaoul ne gemm ket c'hwez-vat ? « Pajenn 916, » emezi e pleg va skouarn. Digeriñ a ran va levr hep mall. Ur gentel latin eo, e klas ar vachelouriezh. Sioulder dibar kentel gentañ an devezh a ren er sal, ma tassion mouezh hegaset Andrev ; kousket mik eo c'hoazh ar skoliadezed, ha n' eo ket an *De vita beata* evit o dihuniñ. Forzh penaos, ar gentel latin a dremen atav, gorrek ha kañvaouüs, en un aergelc'h pounner. Dizeurus eo evit an holl, nemet Simone hec'h-unan. Intret eo gant al latin ; testenn ebet, testenn glasel ebet, n' eo kevrinus eviti ; ha bep an amzer e teu ganti bommoù latin, a zistag deomp gant ur vlinkadell hag ur mousc'hoarzh a dalvez « etrezomp-ni tud desket ». Hini ebet ac'hanomp ne gompren.

Digor eo va levr war an daol dirazon ; bep ar mare e sellan ouzh hini Simone, evit gouzout pelec'h ez omp degouezhet : heuliañ a ra gant he biz, oc'h hejañ he fenn d' ur c'hammster graet gant ur skoliadez, pe da droidigezh arlivus Andrev. Gwelout a ran kein stouet ar skoliadezed. Evezh bras a daolont da gemer klenkelloù a zo dres eus o ledander, evit un den o gwel eus a-dreñv. Daoust da se e spurmantan alies neuz ataladoù, lunioù fizik pe vevoniezh.

265

« Nerzhus meurbet ar frazenn-se. Petra ' soñjit ? » a c'houlenn Simone a-greiz-holl.

- « Ya, kenañ, » emezon.

- « Ha gwidreus : ar preder lakaet da dalvezout a gemm dremm. Fin eo. »

Ha setu kroget ur breut etrezi ha me diwar-benn prederouriezh SENECA. Ret eo din diskouez deur ouzh an danvez dre zereadegezh en he c'heñver. Peurliesañ forzh penaos ne bad ar brederouriezh latin nemet 10 munutenn d' ar muiañ, amzer d' ober un evezhiadenn skedus ha diwar-c'horre.

Simone a veuz adarre en destenn. An danvez-kelennerezed all, Jani ha Mikaela, a gomz etrezo. Andrev a gendalc'h, o klask hejañ e dropelad morgousket.

Tennañ ' ran ar vantell am eus miret war va divskoaz, rak da 8 eur ez adkrog a-boan an dommerez-kreiz da vont en-dro. Ar fiñvadenn a zesach evezh Simone.

« O ! Feiz, va Doue ! Ur sapre sae vrav hoc'h eus aze ! E petra eo graet ? N' eo ket bet sammet ganeoc'h ? »

- Nann, dantelezh jersey eo.

- O ! Brav eo. Na brav eo, e gwirionez. Ha cheurc'h ! Hag e lakait se bemdez ? »

Kompren a ran he souezh, pa zeu hi d' al lise gant ur vrozha takonet hag ur vantell uzet en-dro dezhi. Pa zegemer tud avat ez eo gwisket dereat.

Hag an du a ya mat deoc'h ! » a gendalc'h Simone.

Tostaet he deus ouzhin, rak berrwel spontus eo, ha kroget he deus, en ur gomz, da dennañ diwar va sae ur vlevenn amañ, ur boultrennig wenn aze. Ne 'm eus ket bet amzer da respont nemet gant ur mousc'hoarzh, pa adkrog :

« Daoust hag ez afe din, d' ho meno ? » Ha diouzhtu goude : « Nann, ret eo bezañ moan ».

Un tammig diaezet en em santan, rak tevik eo an dimezell. Met kenderc'hel a ra :

« Iskis eo, ne glevit ket un trouz abaoe ur pennad, un doare rouzmouz ? Piv zo o komz ? » Hag e sell tro ha tro ouzh pep skoliadez, o tamserriñ he daoulagad.

266

« A ! setu ! Soñjal a raen a-walc'h ; c'hwi 'wel, du-hont, an div-se eo, » emezi o tiskouez din div blac'h n' o deus ket paouezet a gomz abaoe derou ar gentel, koulz lavaret. « Spontus int, a adkrog Simone. Hag an dra-se a bad abaoe derou ar bloaz ! ret e vo din o dispartiañ, a-benn ar fin ! »

Ha gant ur vouezh c'hourdrouzus :

« Met erfin, dimezelled, tavit un tammig, dic'houzañvus e teu da vezañ. Ne 'n em glever ket ken, ganeoc'h ! Skuizhus eo evit ar c'helenner, gallout a rafec'h soñjal ! »

Ne gredomp ket c'hoarzhin re, Jani, Mikaela ha me, ouzh he c'hlevout.

« Gwir eo, a zispleg Simone o treiñ davedon, n' int ket fur. Met n' int ket dedennet, petra fell deoc'h ; bremañ eo e varv al latin, hag al lizhiri war un dro gantañ. Ne reont nemet jedoniezh. » He daouarn hag he malvennoù a verk he c'hwervoni. Ne lavaran ket dezhi ne gavan ket studi al latin ret-holl evit ober lennegezh ; ne dalv ket ar boan he feukañ.

Forzh penaos e tistro, a-benn ur pennad, d' ar pezh a ra peurliesañ danvez he c'haozeadennoù hag he farsadennoù :

« Hag ho tanvez pried, emezi, amañ emañ bremañ ? »

Ha setu un arridennad hir a c'houlennnoù o kouezhañ warnon : « Ha penaos hoc'h eus graet anaoudegezh gantañ ? Ha romantel eo bet ? Pet lizher ar sizhun a skrivit dezhañ ? pe marteze n' hoc'h eus ket ezhomm skrivañ, rak pep hini ac'hanoc'h a oar kement a c'hoarvez gant egile dre bellsanterezh ? Ne gredit ket er pellsanterezh ? »

- Nebeut a-walc'h, a anzavan.

- Nann ? eme Simone, dispitet ha diskredik. Krediñ a ran, me. Traoù souezhus a c'hoarvez, c'hwi 'oar. Souezhus kenañ. Da skouer, - nebeut a dra eo e gwirionez, met arouezius e kavan se koulskoude. Alies-tre, ar sul goude merenn e

pellgomzan - bevañ a ran gant va mamm, c'hwi oar - ha pa emañ oc'h ober war-dro al laboused pe al liorz, ez on laouen da gomz gant mignoned. Neuze e pellgomzan alies-tre d' ur vignonez din, gwreg ur c'hargiad uhel er prefeti, a anavezan mat-tre. Kompren a rit, hi n' he deus netra da ober a-hed an deiz, ha laouen meurbet eo da gomz ganin ur pennad. He gervel a ran neuze ar sul goude merenn, disul diwezhañ c'hoazh. Hag alies-tre e klevan ne son ket dieub er penn all. Neuze, - bremañ e ouzon, ar wech kentañ ne 'm boa ket komprenet - ez azkrogan, hag e c'hortozan. Ur vunutenn war-lerc'h - a-boan - e son ; hi eo, a oa ouzh va gervel pa oan me dres ouzh he gervel ivez. C'hwi 'wel ; hag hogos bewech e c'hoarvez evel-se : ne c'hell ket bezañ un degouezh. Alies-tre em eus merzet traoù heñvel, alies-tre. »

267

« Mat, met... pelec'h eo degouezhet, hennezh ? » a c'houlenn trumm, chalet un disterañ.

« Ret eo din selaou un tammig, evit gallout burutellañ bremaik. »

Hag e stou he fenn war-du al levr, krizet he zal, o klask al linenn. Divalav-tre eo d' ar mare-se. Kroc'hen he divjod, re laosk, a gouezh ; he daoulagad heizez a zo kuzhet, ha ne verzan mui nemet ar poultr re wenn berniet er roufennoù, hag ar ruz-muzelloù lakaet tro-dro d' he genou. He dremm vadelezhus a zeu da vezañ ken lu ma 'z eo poanius. Lavaret e vefe ez eo gouestlet da c'hwitañ pep tra. He skoliadezed n' he selaouont ket ; goapaet e vez en abeg d' he neuz iskis. En un doare anat e klask en em fichañ ; met pep striv zo aner. War he c'horfenn e lak atav ur skerba-liv ganti, hogen n' em eus ket soñj bezañ gwelet warni ur skerb feret, pa ne oa ket lous ; hag e stagañ a ra war he bruched gant ur spilhenn dev.

Ne lavar netra betek dibenn ar gentel. Mikaela ha Jani a c'hoarzh etrezo : an div blac'h a zo bet gourdrouzet a gomz muioc'h eget biskoazh ; Andrev a gendalc'h da dreiñ SENECA, met Simone ne ra evezhiadenn ebet ken, na war an danvez, na war ar stumm.

Pa son ar c'hloc'h e tihun, hag ez a, habask, war-du Andrev, d' e gennerzhañ.

« He neuze, Itronezed, a c'houlenn diganeomp, petra soñjit eus kentel an Ao. Kergoad ? »

Jani ha Mikaela a gav evel boas meuleudioù ha rebechoù kempouezet mat.

« Ya, eme Simone. Setu ivez ar pezh en deus hañvalet din : me 'gav din int bet dedennet - eo, eo ! » a zigel evit Andrev na ziskouez ket bezañ kendrec'het eus an dra. Komzet o deus un tammig etrezo, met se zo reizh. Heñvel eo ganin, c'hwi ' oar. Buhezek em eus kavet ho kentel zoken. Evit an danvez avat, ne oufen ket re lavarout deoc'h. N' hon eus ket selaouet kalz, hon div, emezi en ur vouc'hoarzhin.

268

Forzh penaos e fizian warnoc'h, Ao. Kergoad. Ha graet hoc'h eus ar gentel em lec'h, pezh am lak anaoudek-bras en ho keñver, ken skuizh on, c'hwi ' oar... Mat, bremañ, it buan. Ne fell ket din ho terc'hel pelloc'h amañ. Gouzout a ran ez oc'h gortozet holl. Kenavo warc'hoazh eta, ha devezh mat deoc'h. »

Hag ez a kuit. E penn an trepas e tro davedomp, ha, sammet gant he mantell, he sac'h-dorn, he sac'h-skol, o kemer ledander an trepas en e bezh, en hor c'hevarc'h adarre gant he mousc'hoarzh leun a vignoniezh.

troet ha kempennet gant J. HABASK

Ar Falc'h

Un hent treuz a droe a zehou, a guzhe e-touez ar gwez, hag a veze gwelet o pignat pelloc'h dreist lein ar menez.

An den a droas penn e gazeg war zehou, evit troc'hañ berroc'h. En tu all d' ar menez e pakfe an hent bras. Ne voe ket dihunet ar vaouez en e gichen nag e vugale en a-dreñv gant storlok ar c'harr war ar straed distroñs. Penn an den a gouezhas da horjellañ adarre, gant ar skuizhder hag an tommder.

Sachet e voe diouzh e vorgousk gant ar gazeg o chom a-sav. Ne oa hent ebet ken. Edont e-kreiz douaroù noazh ha meinek. Stanket oa gant un draf o tigeriñ war ul leur hag un ti gwenn e korn ur parkad ed, e-kichen un toulladig gwez derv.

« Me m' eus naon, pa ! » eme ar verc'h.

Tal an ozhac'h a grizas.

Bizied gwan ar vaouez a flouras e arzorn.

« Kae da welout betek an ti, Dreo. »

Moustrañ a reas ar gwaz war un dra bennak edo o vont da lavarout dezhi. Diskenn a reas diouzh talbenn ar c'harr ha kerzhout davet an ti.

Dinerzh, evel hini un den klañv pe damzall edo e gerzhed.

« Doue bennigo ! » emezañ. Met ne c'hortoze respont ebet. Ur sioulder tomm a oa e-barzh an ti. Anaout a rae ar sioulder-se.

Sioulder ar marv.

An den marv a oa e-barzh ar gegin, astennet war an daol en e zilhad da sul, skleur ar peoc'h c'hoazh war e zremm.

270

Ur falc'h a oa harpet ouzh ar voger e-kichen ar gwele. Etre daouarn an hini kozh e welas ur penn-ed bev. Ur penn-ed alaouret ha pounner.

Ur baperenn a oa displeget e-tal penn an hini marv. Dreo a lennas :

« Me, Yann Moulleg, a ro ar vereuri-mañ, ar falc'h hag ar madoù hag al labour da ober, d' an hini a zo en e sav e-tal va c'horf. Dezhañ d' o c'hemerout hep goulenn hag hep aon. Graet ganin d' an dri a viz Mae 1938.»

« Yann Moulleg. Kyrie Eleison. »

Redek a reas betek dor an ti. E dud a oa o c'hortoz en heol flamm :

« Rozenn. »

Sellout a rejont o daou ouzh an hini marv, ar falc'h, ar parkad ed o taskrenañ en avel domm.

« Aon am eus ez eus ur fallagriezha bennak kuzhet amañ, » eme Rozenn.

« Nann, hor planedenn o treiñ war an tu mat. »

Var ar falc'h e oa gerioù garanet en dir :
Va Mestr a zo Mestr ar Bed.

« Perak emañ ar penn-ed etre e zaouarn ? » a c'houlennas Rozenn.

Stlak botoù koad ar vugale war al leur vein o dihunas diouzh o hud.

*

Douarañ a rejont an den kozh war an dorgenn, gant ur bedenn hag ur groaz koad.

E-pad tri devezh ne rejont netra nemet kempenn an ti ha renkañ an traoù ha debriñ ha kousket ha sellout ouzh an douaroù hag an eil ouzh egile gant marzh hag enkrez.

Saout o doa er c'hraou, ur pemoc'h, yer, hag e korn an ti ul lab hag ur gambr laez. Hag ur parkad ed divent.

Er pevare devezh, pa santas kentañ frond fresk ar beure, e tiskrogas Dreo ar falc'h diouzh ar voger, hag a yeas d' ar park en ur zougen anezhi uhel dirazañ evel un arouez.

271

Re vras oa ar park evit un den e-unan. Ha koulskoude un den e-unan en doa labouret anezhañ.

An deiz kentañ, diouzh an abardaez, e tistroas d' ar gêr gant ar falc'h war e skoaz, ur vrumenn nec'het en e zaoulagad. N' en doa c'hoazh gwelet parkad ed ebet evel hemañ. Dareviñ a rae an dachadoù, pep tachad pell diouzh ar re all. Hag un dra all : ar gwinizh a vreine un nebeut eurioù goude ma oa bet troc'het.

Ma ! Boued a oa de zebriñ er gêr. Ne lavaras ket da Rozenn.

Antronoz, ar gwinizh en doa lezet da vreinañ war an douar a oa diwanet anezhañ, geotenoù bihan glas o rezediñ e-touez ar c'holo louet.

Ar gwaz a skrabas e vlev, o klask gouzout petra a dalvezfe an ed-se dezhañ. Ne c'hellfe ket o gwerzhañ.

Pignat a reas war an dorgenn evit kaout komz gant an hini kozh. Gwelout a reas en traoñ ar parkad ed hir ha ledan en doa da falc'hat, darn anezhañ o tiwanañ, darn alaouret, darn nevez troc'het gantañ, darn all glas. Met an den kozh a chomas mut dindan an douar hag ar vein. Nemet Dreo en ur ziskenn d' ar vereuri a soñje en doa ur garg a-bouez da gas da benn.

Ret e oa kenderc'hel da falc'hat. Bemdez e kave un tachad ed darev. Komz a rae outañ e-unan a vouezh uhel : « Goude troc'hañ an ed dre ma sav e-pad dek vloaz, ne dremenin ket div wech er memes lec'h. Ur park ken bras ! »

War-lerc'h e labour ne chome nemet glasvezh.

Da benn ar sizhun e fallgalonas hag e lezas e labour. Chom a reas pell en e wele, o selaou sioulder an ti, sioulder seder ar vuhez. Goude lein ez eas er-maez evit goro ar saout. Goude ur pennad e tistroas da c'houlenn digant Rozenn petra he doa mennet ober.

« Goro ar saout, » emezi.

« Ha ya ! » Ar saout a c'hortoze, leun o zezhioù. Goro a reas anezho, met

o soñjal e traoù all. Ar gwinizh. Ar falc'h.

Chom a reas azezet er porzh, o vutuniñ. Ur vagig a gizellas gant e gontell evit Dreo bihan, un all evit Suzig. Met an heol a oa e-barzh e benn, ar gwinizh en e zaoulagad, ar falc'h en e zaouarn. E zivrec'h a gromme, e vizied a starde war an aer goullo.

272

Klevout a reas an avel o sourral er park, dre douez an ed ken darev, ken flour, klañv da vezañ medet.

« Dav din mont, neuze. »

Tapout a reas ar falc'h diouzh hec'h ibil. Ha diouzhtu e oa dinec'het e spered, ar peoc'h en em silas dre e izili.

Ne oa ket da enebiñ. Bemdez e ranke an ed bezañ medet. Perak ur youl don gwriziennet ennañ. C'hoarzhin a reas d' ar falc'h etre e zaouarn nerzhus.

*

An deizioù a zarlamme a-hed an amzer, evel kezeg doñv. Ne vanke devezh ebet da falc'hat.

Ah ! Sevel ar falc'h.

Soñj en den kozh gant ar penn-ed en e zaouarn.

Ah ! Troc'hañ.

Soñj en douar marv, gwinizh o vevañ warnañ.

Ah ! Sevel ar falc'h.

Soñj en tachadoù direizh ar gwinizh darev, ar gwinizh glas.

Ah ! Troc'hañ.

An ed a dorimellas evel ur wagenn-vor en-dro d' e dreid. An neñv a deñvalaas. Dreo a lezas e falc'h da gouezhañ hag a blegas e daou, e zaouarn war e vruched, an dour o redek en e zaoulagad dallet. Divarc'het oa ar bed.

« Un den am eus lazhet, » a huanadas, o kouezhañ war e zaoulin e-kichen al laonenn. « Lazhet em eus ur bern tud... »

Koumoul gwenn an neñv a droas evel kezeg koad ar pardon. Met ne gleve muzig ebet, nemet tourloumpi ar spont en e askre.

Rozenn a oa azezet ouzh an daol c'hlas, o kignat avaloù douar, pe zeuas e-barzh ar gegin, ar falc'h o ruzañ war an douar.

« Rozenn ! »

273

Gwelout a rae anezhi o neuñv e dour e zaoulagad.

« Rozenn ! Deomp kuit ac'halenn ! »

« Mont kuit ? »

« An den kozh eo, Rozenn. Hag ar gwinizh. Bep taol falc'h e kouezh mil den. »

Rozenn a vountas an avaloù douar a-gostez.

« Ur veaj hir hon eus graet, Dreo, ha labouret az peus kalz, hag ez out skuizh. »

« Klevout a ran mouezhioù doanius, o klemm. E-touez an ed. O pediñ ac'hanon da ehanañ. »

« Dreo ! »

Ne glevas ket anezhi.

« Rozenn ! ur park kamm, gouez, milliget eo ! »

Hi a selle outañ gant daoulagad difiñv, kaledet.

« Rozenn ! lazhet em eus va mamm ! »

« A-walc'h ! » emezi, taer he mouezh.

« Troc'het em eus he edenn. Santet em eus anezhi o vervel. »

Ar falc'h a gouezhas diouzh e zorn, a dregernas war al leur vein.

« Deomp kuit, Rozenn ! »

He c'homzoù rust a zeuas da skeiñ, da regiñ ezremm :

« Dek vloaz on bet ganez. Alies n' hon eus bet nemet poultrenn ha pedennoù da chaokat. Ha bremañ, p' eo deuet hor planedenn war an tu mat, ne c'hellez ket harpañ ! »

*

Menel a rejont.

Rozenn a deneraas outañ. Goude koan, e lenne dezhañ diwar Buhez ar Sent, hag e selle bep an amzer da welout a sederaat a ra e spered.

Eizh deiz goude, e klevas e oa marv e vamm. Ar galon.

Kemerout a reas e falc'h, freuzet e nerzh. Ar gerioù skrivet war an dir a lamme gant lufur lemm : Va Mestr a zo Mestr ar Bed.

274

Pignat a reas betek bez an den kozh. Ur c'heotenn winizh a ziwane diouzh ar bez. Komz a reas gant an den kozh.

« Te ac'h eus labouret er park a-hed da vuhez, abalamour ma oa ret, hag un deiz ac'h eus kavet da vuhez o tiwanañ, hag ac'h eus he zroc'het ; ha da galon a zo bet torret, hag ez out marvet. Ha ganin-me ac'h eus lezet an douar, ha pa varvin, me e lezo gant unan all. »

Mouezh Dreo a oa goloet a spont.

« Abaoe pegeit e pad an dra-mañ ? Den n' hen goar, nemet douger ar falc'h. »

A-daol-trumm ec'h en em gavas kozh-Noe. An draonienn a seblante bezañ kozh, disec'het, kevrinus, touellek ha kreñv. P' edo ar Gelted war-dro, edo ar park amañ. An hevelep oabl, an hevelep avel, an hevelep gwinizh. Hag a-raok ar Gelted ? Ur C'hromagnon bennak, kordennek ha blevek, o ruzañ dre-douez ar gwinizh birvidik gant e falc'h koad.

Adkregiñ a reas gant e labour. Gant lorc'h hag euzh e soñje e oa mestr ar

falc'h ha mestr ar bed. Pep edenn a oa ur vuhez den, troc'het brav ha kempenn, e daou damm.

Ma taolfe evezh mat eñ ha Rozenn hag ar vugale a c'hellfe bevañ da viken. Ur wech kavet pelec'h e tiwane edennoù Rozenn ha Suzig ha Dreo bihan.

*

Setu m' edont aze, dres dirazañ !

Un taol falc'h all, hag e voent troc'het gantañ.

Daoulinañ a reas en ur grenañ evit sellout ouzh ar vozadig ed. Tommañ a rejont dindan e zorn o flourañ anezho.

Rozenn a oa souezhet o welout anezhañ o tistreiñ ken abred d' ar gêr, hag o kaout ur pok war he jod, evit netra.

« Daoust ha fall eo ar park atav ? » a c'houlenas.

Met Dreo ne respontas ket. Sanailhañ a reas ar falc'h, mont da sellout ouzh e vugale. Klask a reas istorioù fentus da gontañ dezho, evit o lakaat da c'hoarzhin. Met ne c'hoarzhent ket kalz, evel ma vijent skuizh gant ur c'hleñved bennak.

275

Rozenn ivez a glemmas gant ar boan benn. Ruzañ a reas dre an ti e-pad an abardaez, hag ez eas d' he gwele diouzhtu goude koan.

An ed a zaskrene flour evel ar mor dindan ar c'hann-loar.

Ret e oa o mediñ. Tachadoù anezho a ranke bezañ troc'het diouzhtu. Met Dreo a vane azezet war ar skaoñ e-tal an nor, o klask distagañ e sell diouzh ar park.

Alan Rozenn a oa skañv ha plaen p' en em astennas en he c'hichen. Dreo ne c'helle ket kousket. Klevout a rae an avel o redek e-touez an ed, ha birviñ a rae e zivrec'h hag e vizied gant ar c'hoant falc'hat.

E-kreiz an noz ec'h en em gavas o kerzhout dre ar park, ar falc'h etre e zaouarn. O vale evel un den foll, spontet, hanter gousket, dindan ar c'hann-loar, e-touez an ed.

Ar falc'h eo a zalc'he krog ennañ, a sanke e palv e zaouarn, a sache anezhañ d'he heul.

Gellout a reas dont kuit diouti, he stlepel war an douar. Tec'hout a reas dre greiz an ed, hag e kouezhas war e zaoulin.

« Ne lazhin ket ken ! Pe e rankfen lazhañ Rozenn hag ar vugale. Kement-se zo goulenn re ! »

Ar stered a gendalc'h da strinkellikat seder en oabl. A-dreñv e gein e klevas ur strakadenn bonner.

Un dra bennak a darzhas dreist an dorgenn betek an oabl. Un dra vev, gant divrec'h ruz-gwad, o lipat ar stered. C'hwezh tomm an dev a zeuas betek ennañ.

An ti ! An ti bihan gwenn e-tal ar gwez derv glas a oa o trouzal e-kreiz ur vleunienn dan. Splujañ a reas er wrez ha sankañ enni dreist e benn.

Traoù a darzhe, a strake, a c'hwitelle. Ne gleve mouezh den ebet o krial.

Youc'hal a reas er porzh : « Rozenn ! Dreo ! Suzig ! »

Redek a reas tost d'an tan, betek ma tevas e valvennoù hag e krazas e groc'henn :

« Rozenn ! Suzig ! »

Dek gwech e reas tro an ti, o klask un hent da vont e-barzh. Ar voger dan a oa klozet mat outañ. Azezañ a reas war ur maen, da c'hortoz.

276

An tan en em lakaas da zebriñ, dibreder.

Pa savas an deiz yaouank e oa peurgouezet ha peurzevet pep tra dindan e zaoulagad. Mont a reas e-barzh, evel en ur vro hanter zianav. Ar gegin, ar sal, ar gambr...

Ar gambr lec'h ma oa Rozenn c'hoazh bev.

Kousket e oa e-touez ar plenk ha tammoù orjal hag houarn ruz-tan.

Evel ma ne vije bet degouezhet netra. He daouarn bihan gwenn a oa astennet ouzh he c'hostez, dindan ar glaou ruz. Seder e kouske gant ur planken o teviñ a-dreuz he jod.

« Rozenn ! »

Stouiñ a reas daveti. Ne fiñvas ket, ne glevas ket, ne gomzas ket. N' oa ket bev. N' oa ket marv. N' oa nemet astennet aze, e-kreiz an tan ha ne rae droug ebet dezhi.

He jod a oa yen, yen e-kreiz an ifern.

Ar vugale ivez. A-dreuz ur vorenn voged e welas daou gorf bihan dambleget war ur gwele ludu.

Dougen a reas anezho o-zri war lezenn ar parkad ed.

« Rozenn ! Bugale ! Dihunit ! »

Hejañ a reas anezho. Edont war-dro o huñvreoù, o alan skañv o c'hournijal war o diweuz. Menel a reas stouet en o c'hichen, roufennoù don o sankañ en e zremm.

Gouzout a rae petra 'oa.

O buhez, a oa da vezañ echuet dec'h, d'an dregont a viz Mezheven 1938, e kreiz an tangwall, a oa bet astennet abalamour ne fellas ket dezhañ ober e labour war o zro. Chomet e oant etre daou, na bev, na marv, o c'hortoz. Ha tud all a vilieroù, tapet dindan gwallzarvoudoù, tanioù gwall, kleñvedoù, emlazhioù, a oa o kousket dres evel Rozenn hag ar vugale. Abalamour en doa eñ aon da ober e labour gant e falc'h.

« Mat, emezañ, deomp neuze. »

Kuitaat a reas e dud hep lavarout kenavo dezho. Gant ur gounnar a greske en e askre e kerzhas, e redas da gemerout e falc'h, dre douez an ed, betek ar c'horn en doa lezet a gostez.

277

« Rozenn ! » a youc'has. Hag e savas ar falc'h, hag e skoas ganti.

« Suzig ! Dreo ! »

Unan bennak a grias war-du an ti. Ne sellas ket.

O tifronkal, diboell, e savas a-us d' an ed, ur wech hag ur wech all, hag e troc'has a-gleiz hag a-zehou hag a-gleiz hag a-zehou. C'hoazh, c'hoazh, c'hoazh. O tiskolpañ troc'hadennoù bras en ed glas hag en ed darev, hep dibab, hep damant, o taoniñ, troc'hañ, o touiñ, troc'hañ, o c'hoarzhin d' ar falc'h a nije en aer hag a gouezhe gant ur c'hwitelladenn skiltrus.

Un taol falc'h.

Bombezennoù a strakas war Londrez, Moskow, Tokyo.

Un taol falc'h.

Fornioù Belsen ha Buchenwald a grogas an tan enno.

Ar falc'h a gane, ruz-gwad.

Togoù-tousegi a vreugeudas heolioù dallus war Hiroshima, hag e oabl doarou divent Siberia.

Ar greun a ouele e barroù glav glas.

Korea a grenas ; Afrika a zihunas en noz.

Troc'hañ.

An douar a faoutas dindan Mor Brest.

Hag ar falc'h a gendalc'has da sevel, da gouezhañ, da droc'hañ, dindan nerzh, imor ha kounnar un den hag en deus kollet kement ha kement ma ne ra van ebet eus ar pezh a ra d' ar bed.

Ha Dreo a gerzh atav gant e falc'h, sklerijennet gant an heolioù dallus, un tan gwenn o teviñ e zaoulagad digousk.

Torfed kentañ

Mizioù hir, hir a boanioù, a c'hlac'har hag a gañvoù a oa tremenet, abaoe ma oa kroget brezel ar bloaz pevarzek. Em edo an holl o c'hortoz diwezh al lazhadeg veur, a zeiz da zeiz, evel ma c'hoarvez ar burzhudoù. Aet e oa va breudeur d' an emgann an eil war-lerc'h egile. Em edon gant va zad hag ur c'hoar din, hon tri da gas an tiegezh en-dro. Ne oan c'hoazh nemet ur c'hrenn baotr, pemzek vloaz din.

Bez' e oa er gêr ur marc'h-houarn hag ur fuzuilh e oan da vezañ mestr warno betek ma teufe va breudeur en-dro ; kent, int n' o defe ket lezet ar fri lous ma oan, da zornata ardivinkoù ken prizet ha dañjerus war un dro. Bremañ em edont o vrezelaat e reter Bro-C'hall ha me er gêr.

Un abardaez em edon o kerc'hat al loened eus menez Bodellek, lann-c'houzer bloaz a oa eno. Ar saout o doa graet gwenodennoù strizh a-dreuz park da vont d' an ode. Hopal a raen war va loened da gerzhout buanoc'h, lost-ha-lost e kerzhent dre ur wenodennig, ar saout en a-raok, an deñved d' o heul ha me war-lerc'h holl.

Na pebezh souezh ha strafuilh evidon o welout, daou droatad eus ar wenodenn, e-touez al lann-c'houzer, ur pezh mell gad rouz gourvezet war he gwele. Ur pemzek bennak a loened o doa tremenet e-biou dezhi, o tremen e welis ur gridienn war he c'hein, ne dec'has ket evelato.

Daoust hag-eñ ez eo eus pellder ar milvedoù eo e savas d' am fenn ar youl taer da lazhañ al loenig ken brav gourvezet en e di ? Biskoazh n' em boa tennet gant ar fuzuilh, hiziv avat e rafen. Mall a oa warnon kas al loened d' ar gêr bremañ, kraouiet holl ganin, setu me d' ar solier lec'h em edo ar fuzuilh ispilhet ouzh un treust, kemerout daou denn en ur voest ha yao dre laer maez ar gêr, tizh warnon o vont da lazhañ ar c'had, da venez Bodellek.

279

Kent mont d' ar gêr gant va saout em boa sellet pizh pelec'h em edo loch ar c'had rouz he diskouarn hir.

Gwelout a raen bremañ ar bod lann brasoc'h a oa e-kichen ar gwele. Mont a raen sioul ha goustadik war-du al lec'h, difiñv va malvennoù, va c'halon o taoulammat, ar fuzuilh em daouarn war sav, ar biz-yod war ar bluenn prest da skoaziañ ha da dennañ. A-sav e chomen alies, douetañs em spered, daoust ha du-hont emañ ar skouarnegezh, pe aet eo kuit ac'hano abaoe ? Forzh da sellout e trelle va daoulagad, va divrec'h a skuizhe o tougen ar benveg pounner, va c'halon bepred o taoulammat em bruched. Re uhel e oa ar gouzer da welout ar c'had war he gourvez. Erruet e oan bremañ un dek paz bennak ouzh al lec'h ma gave din em edo al loenig. A-greiz-holl setu ar bodoù lann o fiñval, ar c'had o lammat da sachañ he garr ganti.

Che ! tud kaezh, setu va c'halon o skeiñ kreñvoc'h c'hoazh. Lavarout penaos em boa graet da lezel an tenn, n' ouzon ket. War-lerc'h an taol, a-dreuz ar moged e welis ar c'had oc'h ober un nebeut lammoù treuz, kent kouezhañ a-stok he c'horf war ar gouzer, marv-mik. Lazhet ar c'had ganin, nag a lorc'h a oa ennon bremañ, nag e oa bras ho pounner va freizh, digor frank he daoulagad kromm, ar gwad o tiverañ ouzh he fri ! Na pebezh brud am befe me dre ar vro abalamour d' am mestr-taol !

Ne oan ket daletoc'h o troc'hañ hag o weañ ur bod balan d'ereañ pevar droad al loen a-gevret. Beg ar fuzuilh lakaet etre divesker ar skouarnegezh, ar fuzuilh war va skoaz, ar c'had a-ispilh war va c'hein, setu ur pezh troc'h em

reor o vont d' ar gêr gant va samm.

Dre ma kerzhen e teue a bep seurt soñjoù d' am spered, darn d' am nec'hiñ : daoust ha n' emañ ket an archerien dre aze ? N' em boa goulennet aotre ebet da gas ar fuzuilh ganin, ha ma vefe c'hoarvezet un droug bennak, klevet am boa anv a bep seurt gwallzarvoudoù c'hoarvezet diwar goust fuzuilhoù. Petra lavaro va zad bremaik p' am gwelo, ha va c'hoar, ken kizidik a galon, pa welo ar c'had varv ? Emañ va breudeur o vrezelaat pell ac'han, daoust pere vo o menozioù, pa glevint ar c'heloù, marteze e vezint souezhet gant kur o breur bidoc'h ?

280

Em edo an noz o tont pa teuis d' ar gêr. Peget am boa ar c'had a bouez he div c'har a-dreñv un treust en ti, d' he diwall ouzh dent ar c'hi ha krabanoù ar c'hizhier ; kaset ar fuzuilh d' ar solier en-dro. Va c'hoar a c'horroe ar buoc'hed, va zad a vouete ar saout, war-dro ar c'hezeg am boa me d' ober, kent mont da goan. Deut d' an ti gant al laezh, o welout ar c'had e pign, va c'hoar a lavaras din kounnaret-holl : te zo diwar an diaoul hag a yelo d' an ifern dre lazhañ ul loen ken dinoaz, n' ac'h eus kalon ebet, ha traoù ken dichek all c'hoazh, klevout a ris va fegement ganti.

Bremañ e kleven trouz botoù va zad o tont d' e goan, un tammig bihan e oa aet va c'halon, gant aon rak gourdrouzoù va zad, petra bennak e lavaro din bremaik ?

Kerkent deuet en ti e welas va zad al loen marv ha gwadek. Ne chomas ket pelloc'h d' arvestiñ ar c'had, treiñ a reas warnon e zaoulagad o teviñ, gant ur vouezh rec'het ha kounnaret war un dro e lavaras din : « Perak ac'h eus lammet e vuhez gant al loen-se, ne gav ket dit ez eus lazhadeg a-walc'h dre ar bed ? » Moarvat pa gomze din evel-se e wele va zad e vibien gwadek ha marv war an dachenn vrezel. Dibaot a wech em boa klevet e vouezh ken garv, rak bez e oa an habaskañ den anezhañ. Evel biroù e sankas komzoù va zad em c'halon. Bremaik e oan lorc'hus karget a venozioù kaer, bremañ e karfen mont da vigorn, anat e oa din em boa graet va zorfed kentañ.

Lennegezh ha Dispac'h

Displegadenn ar Gendael aozet dindan an hevelep talbenn d' ar Yaou 22 Eost 1968 e Gourin da geñver Devezhioù Studi an Deskadurezh Vroadel

Evel a ouzer, e c'hoarvez ar Gendael eus un pe lies displegadenn heuliet gant ur vreutadeg war an danvezioù displeget. Diglok e chom an destenn a embannomp amañ, pa vank skrid ar breud a voe d' he heul.

En devezhioù studi-mañ e vez komzet kalz eus al lennegezh, eus ar varzhoniezh. Komzet e vez anezho evel eus danvezioù politikel. Ha reizh eo se ? Al lennegezh n' eo ket politikerezh. Koulskoude, daoust ha n'he deus ket da welout, en un doare, gant ar politikerezh ? Gant an Emsav he deus al lennegezh vrezhon da welout, rak hep Emsav ne vije ket a lennegezh vrezhon. Perak ? Ur respont, un derou a respont, a fell dimp reiñ.

Petra eo al lennegezh ? Ur goulenn hemañ hon eus klevet meur a wech abaoe derou an devezhioù-mañ. Padal, gant ar respontoù roet dezho ne hañval ket an aterserion bezañ bet o gwalc'h. War a gredomp, ez eus aze ur goulenn ne gav nepred respont bastus ebet, ur goulenn heñvel ouzh un nor a zleer treuziñ ha n' eo ket serriñ. Treuzomp an nor enta, ha klaskomp ergerzhout an dachenn a spurmantomp en tu all, - ergerzhout, n' eo ket bevennañ ha nebeutoc'h c'hoazh termenañ.

282

Kement a vez lennet n' eo ket lennegezh. Al lennegourion o-unan a laka an diforc'h-se. Kement tra skrivet a renkont dindan ar skritell *lizheradur*. Lizheradur eo ar barzhonegoù, hag ivez pennadoù ar c'hazetennoù micherel, ar c'hontadennoù berr, hag ivez modoù-arver ar binvioù kegin. Strishoc'h eo kelc'h al lennegezh. Perzhioù diouto o-unan o deus ar skridoù degemeret er rann-se eus al lizheradur. Petore perzhioù ? Aze emañ an dalc'h. Aes a-walc'h e ve c'hoazh digemmañ ar pezh a zo lennegezh diouzh ar pezh n' eo ket. Pell avat emañ an holl a en em glevout war ar perzhioù a zo re al lennegezh.

A-benn gwelout sklaeroc'h, roomp digor d' an daou zen gouest da zougen an testeni klokañ : an hini a sav al lennegezh, an aozer, hag an hini a vez savet al lennegezh evitañ, al lenner, ha pledomp da gentañ gant hemañ.

Ouzh dor ar skol-mañ ez eus staget ur skritell o reiñ da c'houzout emañ dalc'het amañ Devezhioù Studi an Deskadurezh Vroadel. An tamm skrid-se n' eo ket lennegezh. Talvout a ra da lakaat an dud war an hent, an hent mat hon eus spi. Aze, war an astell, ez eus niverennoù eus *Emsav*. Evit ur gwel, ez eo heñvel ar pennadoù enno ouzh skridoù lennegel, ha koulskoude hon lennegourion a lavaro dimp n' int ket lennegezh. Talvout a reont da lakaat an dud war an hent ivez, war hent an ober emsavel.

Setu bremañ ur varzhoneg. Daoust hag ez eer dezhi evel ma 'z eer d' ar skritell ouzh an nor ? Daoust ha merkañ a ra un hent da gemer ? Nann, aze n' emañ ket an emzalc'h da gaout dirak ur varzhoneg. Ar barzhonegoù n'eo ket o roll lakaat war hent an ober. Ar barzhonegoù ne c'houlennont ket un ober, met un arvestiñ. Evel ma ranker tennañ ar botoù evit mont tre er voskeenn e ranker ivez dibourc'hañ galloudoù an ober kent mont er varzhoniezh.

D' an deiz m' oc'h degouezhet amañ, ez oc'h deuet dirak ar skritell, ha gouezet drezi e oac'h e dibenn ho peaj : tremenet oc'h neuze e-biou dezhi hag en

em gavet er skol-mañ. Heñveldra, lenn a rit Emsav ha tremen e-biou dezhi evit tennañ ho mad anezhi, dre an ober-politikel a renit. Tremen a rit e-biou, eskern, kroc'hen hag all, hep lezel netra war ho lerc'h. N' eo ket tre evel-se e rit gant al lennegezh. Azezañ a rit dirak Al Liamm ha stagañ gant ur varzhoneg pe ur gontadenn. Ha setu c'hwi o vont e-biou ivez, strinket en tu all d' ar skrid, er bed nevez digoret deoc'h gant galloud-krouiñ an aozer. N'oc'h ket strinket avat hep lezel netra war ho lerc'h : azezet oc'h chomet dirak Al Liamm, pe kentoc'h mard oc'h aet tre er voskeenn, emañ ho potoù, ho korf gant galloudoù an ober, manet aze war an treuzoù. Oberer n' oc'h ket, met arvester.

283

Gant an arvestiñ enta ez eo al lenner rannet e daou : emañ war un dro en tu-mañ, er bed boutin, hag en tu all d' an oberenn, er bed digoret ganti. Pa lennomp lennegezh, e chomomp en arsav, en epokhê : faoutet eo hon buhez e daou.

E meur a zoare e c'hellomp meizañ ar faoutadur-se eus hon buhez :

- pe evel un tec'hadur : klask el lennegezh ur repu, un opiom, da « dougnañ broud an amzer », da ziwelout c'hwitadenn ar vuhez-ober ;

- pe evel un diduadur, un diskuizh, ul louzoù-habaskaat : goude un nozvezh tremenet o pegañ skritelloù, gant a og ma 'z oc'h n' oc'h mat da netra nemet da lenn ur romant-polis;

- pe evel un digoradur : dre ar faout-se en ho puhez e tennit enni danvez ha nerzh a vo da c'houde danvez ha nerzh ho puhez ; lenn a rit ar Bibl, pe ar varzhed, pe eñvorennoù Youenn Olier ;

- pe neuze evel un arvestadur glan ; aze marteze e vo sevenet en he leunañ kefridi al lennegezh, e-maez a bep mennad ampur. Arvestiñ evit arvestiñ, hep finvez all nemet an unaniñ gant ar gwirvoud arvestet, ha kement-se ve pal uhelañ al lennegezh ? Hag a-du emañ an aozourion lennegezh gant hevelep lakadenn ? Dezhho da respont. Forzh pehini e ve o respont avat e c'hellomp ober div evezhiadenn :

An hini gentañ a denn da zoare gwirion an arvesterezh. Mar greomp eus al lennegezh un hantererezh etrezomp ha danvez un arvestiñ, e rank gouzañv tonkad an hantererioù, da lavarout eo bezañ kaset da get. Mard eo an arvestiñ kefridi al lennegezh, ne c'hell ar gefridi-se bezañ sevenet nemet dre nac'h ha disteurel al lennegezh en he zermen. Met tud fur e tle bezañ ar skrivagnerion, rak ned eont ket betek penn o hent, a ve tizhout an arvestiñ hep hantererezh, ha teurel al lennegezh d' ar blotoù.

284

An eil evezhiadenn zo e gwir un adevezhiadenn o reiñ hepken un dro hollekoc'h d' an hini gentañ. Pa imbourc'her anien al lennegezh, en em gaver a-greiz-holl e-maez anezhi, ha se hep bezañ kejet ouzh harzoù, ouzh bevonn ebet. Dav degemerout ur wech da vat seurt forc'hellegezh eus an danvez-mañ, ha tremen hep klask an diharz pa n' eus harz ebet da derriñ.

Setu brastreset stuz al lenner a lennegezh. Ar splannañ merk anezhañ eo ar bout en etredaou : al lennegezh a laka he lenner etre daou ved, ar bed boutin hag ar bed all ez eo-hi an nor warnañ ; ned eo ket barrek da ziframañ he lenner penn-da-benn eus ar bed boutin, - diarc'hen, dic'halloud e vezer degemeret en he bed dezhi. Merk an etredaou zo ivez war an hent kinniget gant al lennegezh d' he lenner : da arvestiñ en en ped, met mar fell d' an arvester mont betek penn e hent, en em gav buan er-maez eus domani al lennegezh. Mar kav gwell chom e-barzh e rank ivez chom hanter hent.

Iskisat tra eo enta al lennegezh. Iskisat tud e tle bezañ ar saverion a lennegezh. Daoust ma 'z eus un niver anezho er sal-mañ, e vimp her a-walc'h evit lakaat ar gudenn warno.

Perak e skriver ? Un debron eo ? Ur c'hoant divoustradus ? Evel ma vleugn

ar plant, evel ma kan al laboused, evel ma venn ar merc'hed diskouez kened ?
Moarvat emañ aze lusk kentañ ar barzhoniañ, ar sevel lennegezh.

Met n' eo ket ken didro. Ar c'hoantoù divoustradus-se, emdarzhok, n'int morse c'hoantoù eeun. A dra sur, gant klod an nevez-amzer, gant kened ar merc'hed emañ hon levez, ul levez n' eo ket re lavarout diwar he fenn ez eo peurbadel. Met na gouezhomp ket en aelelouriezh : ur benveg-gouennañ eo ivez ar vleunienn, un arhent e sell ar gouennañ eo ivez kan al laboused, hag a-fet kened ar merc'hed, ha hi un diougan eus ar beurbadelezh, e ve diwir diogeliñ ez eer dezhi dre hent an arvestiñ nemetken : forzh pegen laouen e ve hor c'heneilezed o vezañ danvez hon estlamm, e kavont ral a wech o gwalc'h gant arvesterion a c'hiz lennegel. Forc'hellek eo ar bleunioù, kan al laboused, kened ar merc'hed, rak ouzhpenn an dave d' ar peurbad ez int, ez eus ganto un tu benveg, bevedel, armerzhel a denn en holl da drepetoù ar bed-mañ. Mar engalvont d' an arvestiñ, ez enluskont an arvester d' an ober, ha seul greñvoc'h ma vez boemetoc'h gant an arvest. A-gostez e lezimp an daeladur brudet war c'houzout pehini eo poell ar vleunienn, bezañ kened pe benveg-gouennañ. A-walc'h eo ganimp lakaat a-wel forc'hellegezh an danvez arvestiñ a gavomp er bed.

285

Rak hini al lennegezh eo ivez ar forc'hellegezh-se. Mar skriv ar barzh evel ma vleugn ar blantenn, ez eus er pezh a ra lec'h evit meur a finvez all. Barzhed an Emsav a grou kened, ha war un dro e tiazont ur vuhez vrezhon e Breizh. Braswelout a reomp raktal an deguezhioù niverus a c'hell bezañ, hervez ar finvezioù diseurt a zo da labour ar skrivagnerion, hervez an urzh a laka pep hini etre e finvezioù, hervez ivez ma pouez youl emouiziek ar skrivagner war ur finvez kentoc'h eget war unan all. Skrivet e voe barzhonegoù Fañch Vallée war an amboaz reiñ luf d' ar brezhoneg, rak-se int didalvoud a-walc'h e-keñver lennegezh. Oberennoù all a vez savet evit diskouez ampartiz an aozer ; el lennegezh c'hall kempredel e paota seurt poelladennoù kelennerion, leun a berzhioù mat a-fet kalvezerezh, a zo lennegezh dister evelkent, rak ne ziwanont ket evel ma tigor ar bleunioù, dre un nerzh diharzus o tont eus donderioù ar vuhez : pennaenn « an arz evit an arz » eo, c'hoar d' ar bennaenn a gemere Vallée, « ar varzhoniezh evit ar brezhoneg », ha da bennaenn skrivagnerion all, « al lennegezh evit an Emsav ».

Mat eo lavarout amañ ur ger eus ar pezh a anver « lennegezh engouestlet », hini an aozer a ziviz skrivañ a-du gant ur stourm bennak, politikel, relijiel pe all ; o vevennañ neuze e arz en un tared strizh a vennozioù hag o krennañ war ar re all ; o lakaat harzoù, en ur ger o tilezel e rezid evit difenn ha brudañ un uhelbal. An teir fennaenn emamp o paouez menegiñ zo pennaennoù evit lennegezhioù engouestlet, ha n' eo nemet evit ur gwel ez eus enebadur etre « an arz evit an arz » hag « an arz evit an Emsav » : adalek ma roer ur pal d' an arz, ha pa ve ar pal-se un Emsav, ur relijion pe an arz e-unan, e kouezher e sujidigezh an « arz engouestlet ».

286

Evit meizañ ar gudenn-mañ e rankomp dilezel hor c'heñveradennoù gant ar plant hag al loened. E bed mab-den emamp amañ, da lavarout eo hini ar rezid. Ar plant a vleugn, met n' o deus tamm rezid. Al laboused a gan, hogen dalc'het strizh emaint e rediegezh an natur. Mab-den hepken a vleugn, a gan, a ziskouez kened en e rezid. N' eus ket evit ar Brezhon un doare d' ober arz evel ma 'z eus evit ur bod-roz un doare hepken d' ober bleunioù. Ar barzh eus an Emsav, pa grog da skrivañ, a zistaol diwar e choug kement kabestr a zo, ha kabestr an Emsav. Mar klaskfe ober lennegezh emsavel en doare ma ra ar bod-roz e roz, ne ve ar skridoù o tisoc'hañ na lennegel nag emsavel. Mar deu an Emsav da anadiñ en hon skridoù, mar sav buhez an Emsav dre hent hon lennegezh, n' hor bez nepred graet a-ratozh. Emdarzhok eo an oberenn arz ; mard oc'h emsaver betek don ho puhez e savo blaz an Emsav gant an dourioù a strinko eus don ho puhez. Ne dremenimp ket hep kounañ gwerzenn ar barzh gall Paul Valéry :

Le premier vers est le don du dieu.

Mard eo ho toue un doue emsaver e vo emsavel e zonezon. Ma n' eo ket,

kemerit e zonezonou evelkent, met n' it ket d' o mastarañ gant un neuz emsavel: ho rezid ha frouezhioù ho rezid a dalvez muioc'h eget an Emsav. Ken feal d' e rezid e tle ar skrivagner bezañ ha ma 'z eo ar blantenn « feal » da rediegezh he natur.

Da welout he deus enta al lennegezh war-eeun gant ar rezid. Da welout he deus neuze gant an dispac'h. Hag e gwir, an hevelep hini eo emzalc'h ar barzh hag emzalc'h an dispac'her, anezhañ en em zistagañ diouzh kement tra krouet evit en em reiñ d' ar galloud-krouiñ nemetken. Enebet-krenn eo emzalc'h ar mirelour, dizertour an dispac'h, an den marvet d' ar varzhoniezh : stag eo ouzh an traoù krouet muioc'h eget ouzh e c'halloud-krouiñ ; den an tremened eo, sachet a-rekin etrezek an dazont. Tra ma 'z eo an dispac'h hag al lennegezh wirion ur sankañ diastal en dazont hag un trec'h war an tremened.

An dispac'h hag al lennegezh wirion zo un adlec'hiañ eus mab-den en e geñver reizh gant an amzer ha dre-se en e zarempred reizh gant an tonkad hag an Istor. Setu perak emañ a-genlusk dre o donder an emsaverzh hag al lennegezh. Lennegezh an emsaverion a c'hell dougen merk an Emsav, met zoken ma ne lenner ket warni merk an Emsav, ez eus anezhi ul lennegezh dispac'hel.

287

An emsaver zo ur Breizhad oc'h adkavout e rezid, n' eo ket hepken e rezid a Vreizhad, met e rezid a zen. Ar skrivagner gwirion zo ivez un den en e rezid. Setu perak n' he deus al lennegezh vrezhon poan ebet o vezañ un hent d' ar rezid e Breizh.

Ha lavaret hon eus petra eo al lennegezh ? Moarvat nann. A-benn ar fin e kredomp ez eo ur gudenn faos klask he zermenañ. Ur gudenn ken faos ha ma 'z eo evit pep den klask termenañ e vuhez. Un anien dispac'hel eo hini al lennegezh. E pep bro, da bep remziad e kemer al lennegezh un dremm nevez, savet eus donderioù ar vuhez. Mar gellomp-ni reiñ un alberz eus al lennegezh o tiwanañ e Breizh hiziv e lavarimp ez eo al lennegezh vrezhon naoz an dispac'h emsavel brezhon.

Gwirioù Breizh ha Kelennadur ar Babed

Prezegenn graet en Iliz-veur Landreger, evit oferenn an Unvaniezh speredel d' ar 1-añ a viz Mae 1969

Va breudeur ker,

Pediñ evit ar Vro, setu ar pezh a c'houlenn da gentañ digant hec'h izili an Unvaniezh Speredel. Evel ma lavar ar Salmour : « Mar ne sav ket an Aotrou an ti, ar re en sav a labour en aner ». Ha setu perak, da glozañ hor bodadeg, ni, kristenion an Emsav, omp deuet amañ, en Iliz-veur, da unaniñ hor pedennoù gant Pedenn-veur hor Salver Jezuz Krist, ha da c'houlenn digantañ e skoazell evit adsevel an ti « Breizh ». Ar c'hristen a wel dorn Doue e kement tra o c'hoarvezout er bed, hag hiziv muioc'h eget biskoazh, e santomp eo ret pediñ, hag e lakomp muioc'h-mui hor fiziañs en e hollc'halloud hag en hanterouriezh Sent hor Bro evit diazezañ amzer da zont pobl ar Vrezhoned. Sant Erwan, skoazeller an dud wan hag a boan, enor hor Pobl hag hor Bro, a bedomp da vezañ c'hoazh hiziv hag arc'hoazh, alvokad ar Vretoned.

289

D' al Lun Fask e oa pemp kant a dud deredet war vez ur sant all, Yann Vari Perrot, da bediñ Itron Varia Koad Kev, Rouanez Vreizh, ha da gemer kentel ha nerzh-kalon diwar vuhez hag uhelskouer ar merzher bet aberzhet evit adsavidigezh e bobl. Gwad ar verzhion, had kristenion. Hag-eñ ned eo ket o gwad a red bremañ e gwazhied hor c'henvroiz toullbac'het, tud entanet hag a verv enno sec'hed ha naon eus ar Justis, tud sammet ganto war o divskoaz ar stourm evit reiñ da Vreizh he fersonelezh en-dro, ma vo bara d' an dud e dienez, frankiz d' ar re wasket, sklerijenn d' ar re dall, ha reizhded d' an holl ? Daoust hag e kaver er bed kaeroc'h uhelvennad eget ar striv da lakaat an ingalded da ren etre bugale an holl vroioù ? Evit se eo deuet ar C'hrist war an douar, hor gervel d' ar garantez. « Souezhet e oa an dud ouzh e selaou, » (1) eme an Aviel a lennomp en oferenn sant Jozef. Ne lavar ket sant Mazhev peseurt kelennadurezh en devoa roet Jezuz d' e genvroiz an deiz-se. Met, evel kustum, Sant Lukaz a ziskouez un destenn kalz resisoc'h : « Dont a reas, emezañ, da Nazared, e-lec'h ma oa bet savet, hag ez eas d' ar sinagogenn, ha sevel a reas en e sav d' ober al lennadenn. Roet e voe dezhañ levr Izahia an diouganer, hag o vezañ dirollet al levr e lennas an arroud-mañ : Spered an Aotrou a zo warnon. Va c'haset en deus evit degas ar C'heloù-mat d' ar beorion, evit kemenn o dieubidigezh d' ar brizonidi, d' ar re dall o distro d' ar gweled, da reiñ d' ar re wasket o frankiz » (2). Setu labour ar Mesiaz, kemennet gant ar Profed, kemeret war e gont gant Jezuz, ha fiziet en e ziskibion da genderc'hel anezhañ betek e zistro e dibenn an amzer, pa vezo eeunet ha reizhet pep tra ha bodet en unan pobl ar re salvet.

Evit sturiañ hon Imram, bleniañ hor strivadennoù ha sklerijennañ hon hent a-hed hor pirc'hirinded war an douar, en deus an Aotrou diazezet e Iliz, lakat en he fenn ur Pastor ha roet dezhañ ar garg da embann ar C'heloù-mat dre ar bed a-bezh en ur virout e gelennadurezh. Ni holl kristenion hag a fell dimp stummañ hor buhez hervez youl hor Mestr, ni hag a glask silvidigezh hor c'henvroiz, ni dreist-holl, ar re enrollet en Unvaniezh Speredel evit plediñ gant santelidigezh tud an Emsav, a venn mont d' ar pal dre an hentoù reizh diskouezet dimp gant an Iliz. Ha setu perak va menoz eo degas bremañ d' ho soñj, un nebeut arroudoù, o tisplegañ fraez ha sklaer petra dalvez ar C'heloù-mat evit bugale Vreizh, en amzer a ren. Rebechet eo bet d' an Iliz, er c'hantved diwezhañ, bezañ dilezet ar re baour, ar vicherourion. Gallout a rafed c'hoazh hiziv tamall d' an dud a Iliz chom diseblant dirak stad mantrus hor Bro. Ha koulskoude, evel en Aviel, ar pred a zo bet aozet ha kempennet, komzoù pouezus ar Babed diwar-benn personelezh an

den hag e wirioù, diorroadur ar pobloù hag ar peoc'h etre ar broadoù : *Pacem in terris, Populorum progressio, Gaudium et spes*, ha testennoù e-leizh n' heller ket dioueriñ pa gomzer diwar-benn seurt kudennoù.

*

290

Da gentañ-holl e fell d' an Iliz skoazellañ an dud hag ar pobloù d' ober o c'hresk e kement stumm a zo, pourchas o mad korfel hag o mad speredel. Setu ar pezh a lavar Paol VI e *Populorum progressio* : « Dre ma vez (an Iliz) o kemer perzh e gwellañ c'hoantoù an den, hag hi poaniet bras pa wel ne gav ket an dud o gwalc'h, a fell dezhi bezañ war an dachenn, evit o skoazellañ da dizhout o bleuniadur-barr » (3).

Korf hag ene a zo daou dra unanet gant ar C'hrouer ha n' heller ket, anez muntrañ an den, o dispartiañ. Arabat neuze disrannañ an diorroadur, kresk danvezel ar pobloù, diouzh o sevenadur, o feadra speredel, graet evit kreskiñ atav ivez, hag a zo talvoudusoc'h c'hoazh eget o c'hresk danvezel. An Tad Lebret, meneget gant ar Pab en e lizher-meur, a lavar : « N' omp ket evit gouzañv e vefe disrannet an armerzherezh diouzh an deniezh, nag an diorroadur diouzh ar sevenadur... Ar pep pouezusañ evidon eo an den, kement den ha kement stroll-tud a zo, betek an denelezh en he fezh » (4).

Da bep den, dre hini, eo avat d' ober e soñj, ha da boanial e-unan evit kreskiñ war bep tachenn : « ... strivañ dre e veizerezh hag e youlerezh, d' ober e gresk e park an Denelezh, da gaout brasoc'h talvoudegezh, amploc'h buhez » (5),

Meur a gristen, hag o zouez kalz a veleion, ne welont kudenn ebet war gement-se, en hor Bro. Stummet gant an aergelc'h estren, arallekaet maz int gant studioù ha lennadurioù gall, n' o deus tamm emskiant ebet ken eus o fersonelezh, tamm kizidigezh ebet ken ouzh ar pezh a anvont folklorajoù. Evito n' eus broioù isdiorroet nemet tramor, en Afrika, e Sud-Amerika pe Azia. Gallout a ra Breizh gouzañv mac'homerezh sevenadurel e-keñver yezh hag anaoudegezh hec'h istor, ne reont van ebet, hag iskis e kavont an dud a glask degas dezho un tamm sklerijenn.

291

Pobl ebet koulskoude n' he deus ar gwir da zistrujañ he sevenadur, ha ma tegouezhfe d' unan bennak en ober, ne rafe, gouez d' ar Pab, « ... nemet aberzhiñ war aoter he buhez danvezel he gwir abegoù da vevañ. D' ar pobloù ivez e ra dave kentel ar C'hrist : Petra dalv d' an den gonit an hollved, ma deu da goll e ene ? » (6).

« Ar gudenn, eme c'hoazh ar Pab, ned eo ket bezañ trec'h war an naonegezh hepmuiken, na zoken lakaat ar baourentez da gilañ. Rak stourm ouzh an dienez n' eo ket a-walc'h, daoust pegen mallus ha ret ez eo. Ar gudenn eo diazezañ ur Gevredigezh-tud ma c'hello ganti n' eus forzh piv, hep diforc'h e-keñver gouenn, kredenn pe vroadelezh, ren ur vuhez-den anterin, distrob diouzh pep chadenn... ur gevredigezh eta ma ne vo ket ar ger frankiz ganti unan goullo » (7).

Mar n' eus ket a gresk speredel anez frankiz, ez eo un hevelep kaoz difenn ar spered hag ar bersonelezh, ha difenn ar Frankiz. Setu perak e *Pacem in terris*, e pouez ar Pab Yann war c'hoant ar pobloù hag ar broadoù da vezañ doujet hiziv an deiz. Echu eo mare ar stadoù marlonk oc'h aloubiñ broadoù all, korf hag ene : « En hon deizioù, emezañ, e verzomp he deus graet an Denelezh ul lamm war-raok da reiñ ur frammadur nevez d' an traoù kevredigezhel ha politikel. Hag evit gwir, dre maz eo bet gonezet o frankiz gant an holl bobloù, pe maz int war-nes d' he gonit, en abeg da se e c'hoarvezo prestik na vo mui hiviziken pobloù o kabestrañ reoù all pe o soublañ dirak ur galloud estren... Diwar vremañ ne fell mui da nep broad sujañ d' ur galloud estren » (8).

E miz Du 1953, vikeled abostolek Madagaskar a zisklerie ivez kement-mañ :

« C'hoant an Iliz eo a-grenn ma teuio an dud evel ar pobloù da sevel, da gaout muioc'h a aezamant-buhez, ha ma teuint da gemer muioc'h-mui war o c'hont ar pezh a sell ouzh o doare. Braster an den eo gallout en em ren gant kiriegezh ha frankiz : ar frankiz er vuhez politikel a zo unan eus ar frankizoù ret. Chom hep kaout anezhi a ziskouez n' eo ket deuet c'hoazh ur bobl da gaout he stumm hag hec'h oad-den » (9).

Hag en ul lizher all eo eskob Antsirabe a lavar d' e dud : « Ar gwir hoc'h eus, hag an dever zoken, da garout ho pro, da c'hoantaat he frankiz. Enskrivet eo ar gwir hag an dever-se e kalon pep den, ha n' eus hini ebet a c'hellfe en nac'hañ deoc'h... Evel ma ra ar Gwir naturel, an Iliz a ziskler o deus ar pobloù ar gwir d' en em ren en o frankiz, hag ez eo reizh pep striv evit tizhout anezhi » (10).

292

Plijout a rafe da dud an Emsav klevout seurt komzoù war vuzelloù eskibion Breizh, hag ivez, ur wech an amzer, e kadorioù-prezeg hor parrezioù...

Reizh eta eo ar c'hoant d' ar frankiz ha direizh dianzav ur gwir ken ret-holl. « Piv bennak, eme ar Pab Yann, a ve oc'h ankouazh e zleadoù pe oc'h ober diouto dreist penn-biz a vez hañval ouzh unan a vefe o kempenn gant un dorn hag o tispenn gant egile » (11).

Evel just, dever ar c'hristen eo doujañ d' al lezennoù, gwelout hag-eñ n' eo ket a-walc'h ober ganto evit dont a-benn, hag implijout ar muiañ ma c'hall an tuioù an dousañ. Met ar gwir kentañ eo hini ar frankiz, hini ar bersonelezh hag ar spered, hag al lezenn n' eus dezhi talvoudegezh ebet, pa ne zalc'h kont ebet eus gwirioù an den.

Setu c'hoazh Pacem in terris : « Mar bez lod eus ar pennadurezhioù o tianzav pe o wallañ gwirioù an den, n' eo ket treiñ kein hepken d' o dleadoù an hini a reont, hogen, kement tra a vez gourc'hemennet ganto, a vez ouzhpenn-se o koll pep gwir da rediañ an dud da sentiñ outañ » (12).

Mont a-du gant ar beorion, pezh a zo dever ar c'hristen, a zo ivez un dra ret evit ar broadoù. Dlead ar re vras eo skoazellañ ar re zisteroc'h, n' eo ket teurel o c'hrabanoù warno evit o lonkañ pe ober sklaved ganto. Kendalc'homp gant lizher ar Pab :

« Bez' e c'hall degouezhout e ve broadoù 'zo trec'h d' ar re all e-keñver kresk ar skiantoù, lañs ar sevenadurezh hag enraokadur an arboellerezh. Pell avat diouzh kaout aotre da gabestrañ ar re all, e skeud o dreistelezh, e tleont kentoc'h lakaat brasoc'h aked da ziorren ar pobloù all e pep keñver... » ha pec'hed eo d' ur vroad gwaskañ war un all, « ... rak, eme ar Pab, evel ma ne c'hell ket an dud dre hini, en o darempredoù prevez, klask o mad-int diwar goust ar re all, en hevelep doare, ne c'hall ket ar stadoù, anez pec'hiñ, c'hoantaat evito emastenn war-bouez ober gaou ouzh broadoù all, pe war-bouez ren warno gant gwaskerezh diroll. Ha kement-se a glot da vat gant komz sant Eosten pa lavar : Ar rouantelezhioù o deus dilezet ar reizhded, petra n' int ken nemet skraperezed bras ? » (13).

293

Hogen digastiz e chom bepred ar broioù bras ha goude m' emaint a-wel d' an holl o lazhañ broioù gwanoc'h. Kouezhañ a reont dindan barnedigezh an Iliz : « E seurt keñver, a lavar ar Pab Yann, e tleer diskleriañ fraezh e vez kement a reer evit sparlañ nerzh ha kreskidigezh seurt broioù bihan, mont grevus enep dlead ar reizhded, ha tra washoc'h eo c'hoazh klask an tu, gant strivoù ken fallakr, da vougañ ar vroad hi hec'h-unan » (14).

Seurt gwirionezioù a rank bezañ adlavaret, ken techet maz eo an dud da c'houzañv n' eus forzh petra hep enebañ, pe da chom diseblant ouzh stad Vreizh.

Mar chom ar gwasker aheurtet en e youl fall, kaer 'zo d' ober, neuze e c'hell ivez an hini gwasket mont pelloc'h-pellañ. An Iliz a anzav ez eus kudennoù o sevel hiziv ha ne c'haller ket evel gwechall, kondaoniñ kement taol-strap ha kement brezelekadenn a vez embreget, pa dennont da wellaat stad ar pobloù mac'het. Setu soñj Paol VI e *Populorum Progressio* diwar-benn an nerzh hag an dispac'h :

« Moarvat ez eus degouezhioù a c'halver dial an neñv war o direizhded. Rak pa vez poblañsoù en o fezh o vankout dezho ar pep retañ, danvezel pe sevenadurel, hag int ken strizh o doare ma chom serret outo kemer perzh er vuhez kevredigezhel ha politikel, neuze, ec'h ouzon vat, pegen taer ne sav ket en o c'hreiz, ar c'hoant da skarzhañ, dre an nerzh, an dismegañs a skoer outo, evit adkavout an doujañs dleet dezho evel tud » (15).

294

Reizh eo an dispac'h a-wechoù, ha dreist-holl pa vez anat e vez « ... mac'homerezh fetis ha padus o skeiñ taolioù grevus gant gwirioù-diazez an den, hag o lakaat en argoll mad boutin ar vroad » (16) ; hag evel ma lavare ar Pab Pi XII en e Gemennadur evit gouel Nedeleg 1956 : « Sklaer eo e c'hell ur vro, en degouezhioù a-vremañ, en em gaout e seurt doare, maz eo just eviti ober brezel-emzifenn a-enep un argad direizh, gant ma vo esper a zibenn-mat ha p' eo bet implijet en aner pep tra evit mirout na savfe seurt brezel ». Implij an nerzh-enebiñ n' eo eta da gondaoniñ nemet pa ziskouez dispriz ouzh personelezh an den.

*

Ha bremañ, digarez a c'houlennan diganeoc'h, va breudeur ker, en abeg da hirder va frezegenn. Bennozh Doue a zlean da v-Maodez Glanndour ha d' ar Bedenn evit ar Vro, am eus preizhet didruez evit kempenn an tezennoù-mañ, hag ivez da Bêr Even en deus prientet evidon troidigezh an arroudennoù eus *Populorum Progressio* ha *Pacem in terris*, a-zivout kresk danvezel ha speredel ar broadoù, ar frankiz hag an doujañs dleet dezho, hag o gwir d' en em zifenn.

Met gwell eo un oberour eget kant lavarour, hag ur vro, en gouzout a rit, ne vev nemet e kement ha maz eus tud o vervel eviti, pe e sioulder o burev dre seveniñ o labour pemdeziek, pe e toullbac'hioù an estren dre c'houzañv anken hag hirnez. Setu perak, eomp bremañ etrezek hor breudeur ; diskouezomp d' ar bed, dre hor buhez, ar gelennadurezh degemeret, rak ar c'hristen a zle bezañ ar gêll e-barzh an toaz. Unanet dre an hevelep feiz hag an hevelep karantez, renet gant gras Doue, skoazellet gant ar Werc'hez Vari, rouanez Vreizh, gant Santez Anna, mamm ar Vrezhoned, sant Erwan, difennour ar gwir, ha sant Josef, an den just, chomomp stag kenetreomp dre ar bedenn hag al labour evit sovetaat korf hag ene Breizh, leuniet hor c'halon gant ar Goanag mezvus e teuo enni « ar Peoc'h hag ar Justis d' en em vriata, evel ma lavar ar Salmour, hag ar Wirionez da gejañ gant ar Garantez ». Amen.

295

- (1) Mazh. 13, 54.
- (2) Luk. 4, 16-19.
- (3) *Populorum Progressio*, niv. 13.
- (4) *Idem*,. niv. 14.
- (5) *Idem*, niv. 15.
- (6) *Idem*, niv. 40.
- (7) *Idem*, niv. 47.
- (8) *Pacem in terris*, niv. 42 ha 43.
- (9) Diskleriadur miz Du 1953.
- (10) Lizher pastorel an ao. Klaoda Rolland.
- (12) *Idem*, niv. 61.
- (13) *Idem*, niv. 88.
- (14) *Idem*, niv. 95.
- (15) *Populorum progressio*, niv. 30.
- (16) *Idem*, niv. 31.

NOTENNOU

Hor Mignoned

Nolwenn, Gweltaz, Gwenn ha Yann-Vari KONAN zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh o breurig Erwan-Gwennole, e Duvernay, Bro Gebek, d' an 23 a viz Mezheven.

Alan CACHET hag e wreg zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh o merc'h Gwenola-Annaig, d' ar 24 a viz Mezheven.

Hor gwellañ gourc'hemennoù dezho holl.

Yann RENAULT ha Mari AR BAILH, e bried zo laouen da gemenn deoc'h eured o mab Herve gant Andrée Fauchon e Sant-Ke-porz-Trev, d' an 12 a viz Eost.

Joelle KERMOAL ha Yann-Fañch FURIG zo bet euredet en iliz parrez Sant-Kouli d' ar 14 a viz Eost.

Laouen eo Ronan CHEREL da gemenn deoc'h ganedigezh e c'hoarig Anna-Katell, e Roazhon, d' ar 5 a viz Eost 1969.

Hor gwellañ gourc'hemennoù hag hor hetoù a eurusted a gasomp d' hor mignoned.

Profoù

Degouezhet eo ganeomp ar profoù-mañ e-korf an daou viz diwezhañ :

Miz MEZHEVEN : J. Queinnec, 15 lur ; Y.-L. Dinel, 100 lur ; J. Le Guern, 5 lur ; F. Nedelec, 50 lur ; A. Rousseau, 15 lur ; B. Prudor, 20 lur ; An Ao. Turoche, beleg, 20 lur.

- War un dro : 225 lur.

Miz GOUERE : A. Gachet, 5 lur ; Per Penneg, 70 lur ; A. Daniel, 5 lur ; T. Pabu, 5 lur ; Y. Bouessel, 30 lur ; L. Bihannic, 120 lur ; R. Radenne, 15 lur.

- War un dro : 250 lur.

1.417,45 lur profoù hon eus degemeret abaoe derou ar bloaz. Bennozh Doue d'ar brofourien.

Lizhiri

Sed amañ ul lizher bet kaset deomp gant hor c'henlabourer feal Didrouz :

« Karout a rafen respont da evezhiadennoù Goulc'hen Pennaod. N' eo ket etre ar vrezhonegerien nevez hag ar vrezhonegerien a-vihanik emañ an diforc'h (ar re-mañ, reuzeudigoù, ne savont ket uhel o mouezh, n' eus forzh penaos). An diforc'h zo etre brezhoneg mat ha brezhoneg fall. Met pelec'h e kaver brezhoneg mat ?

297

Goulc'hen Pennaod, levezonet ma 'z eo en desped dezhañ gant grammadegourien c'hall o studiañ reolennoù difiñv ur yezh varv (latineg), a gav skouer ar brezhoneg mat e dielloù an amzer dremenet. Se a zo klask skornañ ar yezh - ha lazhañ anezhi.

Ar brezhoneg mat a zo an hini a zo kemeret evit se gant ar Vretoned emskiantek pe **so-genannte**. Daoust ma kavjer er c'hramadeg skrivet, ur reolenn « reizh » ha ne vije ket implijet gant den ebet, en amzer-vremañ, ez eo ur fazi delc'her dezhi kousto pe gousto.

Evit pezh a sell ouzh va fazioù va-unan, kalz anezho a ran, hag a vez kempennet din gant renerezh madelezes " Al Liamm ", evel ma vez adstummet va doare-skrivañ (un istor all !) evit ma ne dagfe ket ar vouterezh. Fazioù all avat, rebechet din, ne c'hellan ket o anzav. Setu amañ perak ; pa skrivan e klevan va mouezh o tistagañ ar gerioù hag oc'h inkaniñ ar pozioù, hag ar vouezh-se zo un dason eus ar brezhoneg bet klevet ganin gwechall pe bremañ, bep ar mare ha ne c'hellan ket disentiñ ouzh ar vouezh-se hep en em gaout divarc'het. Setu perak e lavaran « kentañ tro m' e welin », « ma(r) karfer » ; hag e tifennan zoken ; « e vezent an eil re e ti ar re all », abalamour ma chom ar vouezh a-sav ur pennadig war « e vezent... » a-raok kenderc'hel.

Ar pezh a laver P. M. diwar-benn va danevell a zo gwir : n' eo ket frammet mat ganin. N' eo ket avat abalamour ma 'z eus re a elfennoù diseurt e-barzh : an dra-se just 'oa va fal : klask kompren penaos dispac'h Miz Mae hag Humanae Vitae a c'hell en em doueziañ e spered, kalon ha korf ur vourc'hizez. Mat, c'hwitet am eus. Ar c'herse-se a chom doanuis ; donoc'h kerse, avat, dre ma n' he deus an destenn hec'h-unan degaset evezhiadenn ebet : daoust hag ar Vrezhoneg emskiantek a zo ken klozet en o c'hudennoùigoù ma ne santont ket o tremen drezo c'houlennoù buhez ar bed ? » -

DIDROUZ.

P. S. - Karout a rafen gwelout al lizher-mañ el " Liamm ". Brav am eus kavet daou bennad ar c'hoarezed (?) Kermoal.

Ar Brezhoneg e Nederland

Un embanner nederlandad zo o vont da embann ur strollad danevelloù gant skrivagnerien eus pep bro bihan. Ar strollad kentañ a vefe ennañ ur Breizhad, un Euskarad, ur C'hembread hag ur Flandrezad.

Ar radio flandrezat (B.R.T. - trede roll) a aozo ur skingasadenn eus un dibab barzhonegoù gant Ronan Huon troet e neerlandeg e miz Here a zeu.

Ur skingasadenn all emeur e soñj ober diwezhatoc'h gant barzh- onegoù Maodez Glanndour.

298

Ur C'hendalc'h skrivagnerien gelt

Eus ar 15 d' an 20 a viz Gwengolo e vo dalc'het ur c'hendalc'h o vodañ skrivagnerien eus an holl vroioù keltiek e Kerdiz, Bro Gembre. Skrivagnerien vreizhat zo bet pedet d' an emvod-se, en o zouez Maodez Glanndour, Roparz Hemon, Per Denez, Youenn Olier, Ronan Huon.

Kamp ar Vrezhonegerien

Dalc'het eo bet Kamp Etrekeltiek ar Vrezhonegerien e Lesneven, etre ar 14 hag an 30 a viz Gouere.

110 den a zo deuet ; en niver-se : 25 dindan 14 vloaz, 47 etre 15 ha 30 vloaz.

Kentelioù :

- Derezh kentañ,
- Skol an Trec'h Kentañ,
- Skol etre (a-us d' an Trec'h Kentañ),
- Skol gembraeg (kel. Rita Morgan),
- Skol iwerzhoneg (kel. an Ao. Hamilton),
- Skol evit ar vugale, eus 9 eur da 10 eur 30, bep heure ivez,
- Kentelioù war an istor hag an douaroniezh (kel. an Ao. Souffes-Despre hag an Ao. P. Peneg).

Prezegennoù :

- An Ao. Ar Barzig : Andersen, e vuhez, e oberennou.
- Rivanon Kervella : Paotr Juluen, e oberennou.
- Gwenola Rossinyol : Ar bezhin, e implij er boued, hag er vezegiezh.
- Alan Chauvel : kêr Istanbul.
- Kervella-Kongar : Implij al lizherennoù e skritur ar brezhoneg.
- Taoliadoù-digor (2) diwar-benn talvoudegezh ar yezh en Emsav hag er politikerezh, renet gant Youenn Olier hag Erwan Olier.

Baleadennoù da gastell Geryann, maner Kerouartz, ha koulz lavarout bemdez war an aod da dommheoliañ, rak an amzer a voe a-du gant K.E.A.V. Penn-da-benn.

Rann ar vugale, bleniet gant A. Al Louarn a voe buhezek-tre. Savet ez eus bet ur gelaouenn bemdeziek " Ya " skeudennaouet-kaer, a zanevelle an darvoudoù bras ha bihan degouezhet er c'hamp pe er bed.

Evel just e voe kerkent savet ur gelaouenn all " Nann " gant an arguzerien !
299

Roet eo bet un abadenn kan ha koroll en ospital evit ar re gozh, eürus da glevout tud yaouank o vrezhonegañ ganto.

Ar vugale - hag ar re vras ivez - o deus bet kalz darempredoù gant tud ar c'horn-bro, ken da geñver preadennoù e kêr, ken da geñver ar baleadennoù.

An degemer a voe eus ar gwellañ. Lojet brav eo bet ar berzhidi, e-barzh kambrou klet hag aes da bep hini, maget mat int bet, ha d' o servijañ mitizhien brezhonegerien.

Trec'h Kentañ e Kamp ar Vrezhonegerien

Setu amañ roll an dud degemeret en arnodenn an Trec'h kentañ bet dalc'het e Kamp ar Vrezhonegerien e Lesneven, d' an 29 a viz Gouhere 1969:

- Gwenaël Huon, 17 vloaz, gant ar meneg " mat-tre ha meuleudi ar varnerien ".
- Ivon Gag, 19 vloaz, gant ar meneg " mat-tre ".
- Anna Kervella, 15 vloaz, gant ar meneg " mat-tre ".
- Jalm Plouard, 19 vloaz, gant ar meneg " mat-tre ".
- Tudual Huon, 16 vloaz, gant ar meneg " mat ".
- Yann Facon, 24 bloaz, gant ar meneg " mat-awalc'h ".
- Nolwenn Louarn, 17 vloaz.

Hor gwellañ gourc'hemennou dezho holl.

Emvod meur Emglev an Tiegezhioù

Devezh meur " Emglev an Tiegezhioù " zo bet dalc'het e Lesneven d' ar Sul 20 a viz Gouhere 1969.

Sed amañ roll an devezh :

10 eur : oferenn e penniliz ar Folgoad.

11 eur 30 : digoradur : rentañ-kont buhez E. A. T. abaoe bloaz.

12 eur : pred a-gevret.

14 eur : mennadoù ha kinnigoù evit ar bloaz a zeu : obererezh hag emled an Emglev, embannerezh levrioù, pladennoù, bandennoù, bandennoù magnetek evit ar re yaouank.

16 eur : kenstudi : gwir ar gerent da zibab desavadurezh ha kelennadurezh o bugale.

" Emsav "

Pennad-digeriñ an niverenn 30 a zo e ditl **Poellelezh an Emsav**. N' eus ket da geñveriañ galloud an den en un emsav dispac'hel evel an Emsav brezhon gant hini ar geodedourion en ur Stad diazezet. Galloud an emsaver zo ur galloud-krouiñ : da ziazezañ en deus traoù nevez en doare ma vefent unanet en hevelep poellelezh gant an traoù kozh, gant Istor Breizh. Evit se e c'hellomp lavarout eo poellelezh an Emsav ur boellelezh-krouiñ. Roll ar gelennadurezh zo diazezañ ur c'heñver a boellelezh etre ar pezh a zo hag ar pezh a zo da vezañ. Hag an holl emsaverion a zle kemer perzh en e savidigezh dre ma 'z int atebek war ar gelennadurezh evel m' int atebek war gresk ha nerzh an Emsav. E berr e c'heller lavarout bezañ en Emsav n' eo ket sentiñ d' ul levrierezh met bezañ engouestlet en e labour-krouiñ.

300

Da heul ar pennad-mañ e kaver lizheroù ha danevelloù-obererezh tennañ da gudennoù-bremañ an Emsav. Unan eus al lizheroù a zispleg perak ez eo bac'het an Emsav alies ha penaos e teu a-benn da derriñ ar c'helc'hioù-bac'h. Dispac'h a dalvez mont er-maez eus ar c'helc'h-bac'h. War-lerc'h eo skrivet testenn vrezhonek an trakt skignet gant E. S. B. e Skol-Veur Roazhon o tisplegañ emañ lec'h ar brezhoneg er framm brezhon ha n' eo ket er framm gall.

En Notennoù Politikel e kroger gant studi « Framm al Levrierezh ». En niverenn-mañ e vez studiet organoù al levrierezh a zo unan eus elfennoù ar Framm : ar Gouarnamant, an Dael, hag an darempredoù etrezo.

* *

Pennad-digeriñ an niverenn 31 zo e ditl : « Lec'h al ledemsav en daelerezh-dieubiñ ». An daelerezh renet etre an Emsav hag ar galloud sujer a rank bezañ komprenet evel un emgann etre ar framm brezhon hag ar framm gall. Al ledemsavioù lusket dre levezon an ober emsavel a nac'h savidigezh ar framm brezhon peogwir ez int diazezet er framm gall zoken ma ne glot ket tuadur oberoù gant tuadur an oberoù gall. Perzh mat nemetañ al ledemsavioù zo bezañ ar poent gwan, ar c'horn brein eus ar reizhiad sujer.

Danvez lizheroù an niverenn-mañ a zo liesseurt :

- kudenn al labour-brudañ diavaez ha frammet,
- emzalc'h an dud a zo en E. S. B.

Embannet eo ivez ar gemennadenn graet gant Kengor an Dael evit Breudoù mezheven a zanevell stad an traoù en E. S. B. hag a zegas an dezrann emsavel a oa ret.

En Notennoù Politikel e vez studiet arc'hwelioù al levrierezh : Urzhaz al levrierezh hag ar meizadurioù diseurt eus arc'hwelioù al levrierezh.

Emsav, 30 place des Lices, 35 - Rennes

An niverenn : 2 F.

Ar c'houmanant bloaziek (o teraouiñ e miz Genver) : 20 F.

301

Ar Gorsedd 1969

Dalc'het eo bet ar Gorsedd d' an 23 ha d' ar 24 a viz Eost e Pennpont. Aozet eo bet eno Breudoù-Meur Sevenadurezh Breizh. Ar c'hemenn da heul zo bet kaset deomp, re ziwezhat avat :

« Poellgor ar C'hoursez en deus graet e venoz sevel an diazezoù kentañ o neveziñ ar « Framm keltiek » kozh, e-kerz e vodadenn d' an 9 a viz Meurzh.

Evit tizhout ar pal-se e vo aozet ur c'hendalc'h, anvet « Breujoù-Meur Sevenadurezh Vreizh », d' ar 27 ha d' an 28 a viz Gwengolo, e Gwidel, e-kichen An Oriant.

Un enor a vefe d' hor Breuriez mar gellfec'h kas 3 dileuriad eus ho Kevredigezh

pe 2 zileuriad eus ho kelaouenn.

Ar c'hendalc'h-se a heulio linennoù bras ar raktres-mañ :

- d' ar sadorn d' an endervezh : abadenn-digeriñ gant an holl,
- d' ar sadorn da noz ha d' ar sul da vintin : labour ar c'hevrennoù-studi,
- d' ar sul goude kreisteiz : abadenn-glozañ gant an holl.

Keit ha ne vo ket gwellaet an traoù e ledanaimp kevrennoù ar C'hoursez hag e kemerimp pep Kadoriad da rener. Kavout a reor neuze :

Kevrenn ar Yezh,
Kevrenn ar Geltiegezh,
Kevrenn an Arzoù hag ar Folklor,
Kevrenn an Istor,
Kevrenn eus Kudennoù ar Merc'hed,
Kevrenn ar Reizh,
Kevrenn an Armerzh hag ar Vuhez gevredadel.

Bez' e c'hellimp evel just dispartiañ kevrennoù 'zo ha krouiñ kevrennoù all goude emglev an dileuridi bodet.

O labour a vo :

- kempenn pep tra enno,
- klask o oberioù retañ,
- reiñ o ali war ar « Framm » da urzhiañ.

Chom a ra feal ar C'hoursez d' hec'h uhelvennad o kinnig an hent, ar c'hempouez hag an unvaniezh. Strollad a Furien, ne fell ket dezhañ bezañ e penn ar Framm. D' an dileuridi o-unan eo, dre mouezhiadegoù hag hervez o c'hefridi, da c'houzout petra a vo mat.

Goulennet eo diganeoc'h :

- kas hoc'h asant a-raok ar 15 a viz Eost,
- prientiñ ar Breujoù-meur,
- lakaat hoc'h izili hag ho kevrennoù da ziskouez o frederiadennoù dre hanterouriezh o dileuridi.

Sekretourva ar C'hoursez ne gavo ket amzer evit respont d' un niver bras a lizhiri. Na roit nemet an diskleriadur a welot amañ ha soñjit kaout resisadurioù e-pad ar Bodadegoù.

Ne vo ket peurvat an embregerezh-se, sur a-walc'h. Ho pezit ar vadelezh d' hon digareziñ. Da bep hini ac'hanomp eo gwiadriñ danvez ur frammadur divrall a ziskulio ur wech c'hoazh, youl ar Vretoned da vevañ evel Bretoned.

En anv ar Poellgor : A. RUSSON. »

302

" Ogam "

2, rue Léonard-de-Vinci, 35 - Rennes
P. Le Roux, ccp 293 68 Rennes. - Kt : 50 lur.

Krog eo Kristian Guionvarc'h da embann war " Ogam " unan eus testennoù Catholicon Jehan Lagadeuc. Dibabet en deus testenn Jehan Corre. Er rakskrid e tispleg an embanner talvoudegezh an destenn-se hag a zo an hini binvidikañ. N' eus ket un notenn hir hep un displegadenn pe vuioc'h e brezhoneg. Kement-se a ra war-dro daouzek pe drizek kant frazenn e brezhoneg ar pemzekvet kantved.

Kement-se a ziskouez talvoudegezh an embannadur-mañ. El levrenn XX eus " Ogam " ez eus 40 pajenn gouestlet d' ar geriadur, al lizherennoù a, b, c, betek ar ger « cornel ». Moulet brav eo hag aes da lenn.

War ar memes niverenn e c'heller lenn gant ar memes oberour notennoù etimologiezh ha geriadurezh galianek ha keltiek.

" Hor Yezh "

Mlle Queillé, 47, rue Notre-Dame, 22 - Guingamp
cep 1240 22 Rennes. - Kt : 20 lur

Niverenn 56-57 " Hor Yezh " zo ur geriaoueg, embannet gant Gwennole ar Menn. Al levrenn gentañ eo eus ur strollad. Kavout a reer ar wech-mañ displegadenn gerioù evel : « Krug » hag ar gerioù deveret, « Ardamez », « Arc'hme », « Quehez-Ke », « Keze », « Kezout », e Goezreu », « Enebrez », «Gouher », «Dol ».

E gwirionez kalz eus ar gerioù-se zo diimplij ha dianav pe c'hoazh ez int gerioù kalvezel hag a zedenno dreist-holl klaskerien ha keltiegourien. Unan bennak eus ar gerioù studiet avat a c'heller implij er vuhez pemdeziek ha spi hon eus e vo studiet diwezhatoc'h kalz a c'herioù a ra diouer deomp ha ma c'hellimp ober hor mad anezho er vuhez a-vremañ.

" Armor "

Kt : 20 lur - ccp Armor Rennes 2691 70

" Armor " zo ur gelaouenn e galleg gant ur pennad e brezhoneg. Etre " Bretagne-Magazine " ha " La Vie Bretonne " emañ. Ar spered zo breizhek. Ur pennad dedennus en hor yezh « Dazoned ar brezhoneg » sinet gant Jil Ewan a gaver en niverenn 3.

303

Kartenn Vreizh

Kartenn Vreizh (ar vro en he fezh) a zo bet embannet gant " Institut Géographique National ", 107, rue La Boétie, Paris (8e)

Moulet kaer eo ar gartenn-mañ gant ar menezioù, an torgennoù, ar c'hoadoù, ar savadurioù hag al lec'hioù brudetañ, da vezañ gweladennet e kement korn ar Vro.

7 lur ar gartenn 120 X 90 cm (1 cm o skeudenniñ 2,5 km war ar gartenn).

Gourc'hemenoù d' an I.G.N. evit al labour-mañ.

AL LIAMM 136

TAOLENN

Gwerzhioù Kozh Breizh gant FANCH UHEL	309
An Aotrou ar C'hont	
Janed ar Wern	
Janedig ar Sorserez	
An Intanvez paour	
Ha setu penaos Breizh 'voe salvet da viken gant HENRI JOSSE	331
Lazhet 'm eus va zad gant FRANK O'CONNOR (tr. F. Favereau)	338
Notennoù Yezh gant F. KERVELLA	350
Al Levrioù	360
Notennoù	364

Gwerzioù Kozh Breizh

Dibab kempennet gant Per Denez, Anna Ar Beg ha Morwena Denez

DIWAR-BENN FANCH AN UHEL

An hini en deus gouzañvet ar muiañ diwar an tagadennoù a-enep da Gervarker a zo, en un doare souezhus a-walc'h, Fañch An Uhel. Gwerzioù Barzhaz Breizh a vez enskrivet gant hon arzourien, kanet gant hon tud yaouank : dastumadennoù An Uhel a chom, koulz lavaret, dianav. Ur pemp kant skouerenn bennak a voe embannet, kant vloaz zo, ha setu holl : abaoe e vezont meneget gant doujañs, met ne vezont na lennet, na studiet, na - nebeutoc'h c'hoazh - kanet. Hag un dra gwall-drist ez eo : rak bez' ez int e-touez an traoù bravañ e lennegezh hor pobl.

310

Fañch An Uhel a zo unan n' en deus bet morse chañs : e-pad e yaouankiz, hepken, er maezioù tro-dro da Gerarborn, setu pegoulz eo bet evurus. Pa skriv barzhonegoù, n' eus ken pa vez awenet gant e vugaleaj ha gant e vroig c'henidik e teu dindan e bluenn gwerzennoù plijus - hag a c'heller o lenn. Met buan e tremen ar yaouankiz, ha ken buan-all e tremenas, evit an Uhel, an evurusted. An eontr en dije gallet e skoazellañ, An Huerou, kelenner e Roazhon, a varvas - en em lazhas - p' edo c'hoazh An Uhel en ezhomm da gaout sikour ha diwar neuze en em gavas hor barzh - c'hoant dezhañ, e gwirionez, bezañ barzh, hag e galleg - evel ur vag distur war ar mor ; Doue ' oar na pet micher a reas : tammig kelenner bihan, kazetenner, barner-a-beoc'h, den dilabour - ma n' eo ket an dra-se ur vicher, ez eo da nebeutañ un doare da dremen an amzer - e ti e dud pe e c'hoar e veze neuze o vevañ, a-benn ar fin, met a-benn ar fin hepken, pa oa 60 vloaz hag ouzhpenn, ar pezh a zeree outañ, levraoueger. E vuhez, ur c'hwitadenn. Souezh ebet e vije bet Fañch An Uhel trenk ha tagnous : abeg mat en doa. Al labour a rae ervat, al labour a oa e blijadur, an dastum kanaouennoù ha kontadennoù pobl, n' en doe yalc'hadoù evit hen ober nemet e-pad daou vloaz hag un nebeut mizioù - dister a dra en e vuhez-den. Gant skoazell Renan e tapas kaout ar yalc'hadoù-se, ha gant skoazell Kervarker e tapas kaout e blas levraoueger e Kemper. Met re nebeut a oa eus ar yalc'hadoù, ha re ziwezhat e teuas ar garg el levraoueg : diwar nebeutoc'h ez afe unan sot. Trubuilhoù en doe en e vicher kelenner - peogwir e roe d' e ziskibien da skrivañ troidigezhioù diwar gwerzioù-pobl alaman, peogwir ne yae ket d' an oferenn, peogwir e veze re zedennet gant traoù Breizh - hag evit al labour kazetenner, er mare-se, ne veze ken un emzrailh dibaouez : e ziaoul dezhañ, An Uhel, a oa person ar Pontoù, n' ouzon evit pe abeg, hag an daou anezho en em gunujenne, e gwerzennoù brezhonek mar plij, a sizhun da sizhun, kazetenn ar re c'hlas oc'h hekleviañ ken taer-all da gazetenn ar re wenn. N' eo ket, siwazh, dre fent e voe anvet Fañch An Uhel da varner-a-beoc'h goude ar c'hrogad-se : ha ne gavas ket eno nemeur a beoc'h ivez.

Evel an holl dud trevadennet hag estrenaet, ne veze Fañch An Uhel mat e neplec'h. Breizhad e oa, sur, a galon, trivliadiñ a rae gant soñj ar yezh kozh, peogwir e skrivas ur varzhoneg ken brav dezhi, met war vordo e veze er politikerezh, ur sebez : sevel a reas ur varzhoneg en enor d' an impalaer, rak napoleongarour e voe a-raok treiñ da republikan. Daoust ha ne oa ket ar politikerezh-se, evitañ, un dilhad hepken da wiskañ ha da ziwiskañ diouzh ar mare : a, hep gouzout re vat, me ' gred. E wir gredenn bolitikel a oa e garantez evit Breizh : tra ar galon, na savas morse da venoz. Setu holl.

311

Nag e pebezh doare kaer e servijas e vro. N' on ket tuet, tamm ebet, da enebiañ labour An Uhel ouzh hini Kervarker. E mareoù disheñvel e labourent, ha diwar savboentoù disheñvel : lenn a ran ar gwerzioù embannet gant an daou-se,

kentoc'h, gant an hevelep esmae. Tamall a c'heller ouzh An Uhel bezañ chomet betek re war dachenn an div pe deir barrez vihan dregeriat a anaveze mat, ha ne c'heller ket lavarout, nann biken, e oa skiantel e zoare da zastum ar c'hontadennoù pobl : kemer un nebeut notennoù gant ar c'hreion, hag adkountañ an istor, goude, war e benn e-un, pa veze distro d' ar gêr. Met ne veze ket klasket neuze, gant an dastumer, ober labour ur sonenskriver. E ganaouennoù, embannet gantañ un niver vat anezho, kollet ar re all ; e gontadennoù, moulet gantañ un dousennad hepken e brezhoneg, un dornad all diwallet e kaieroù, ar peurrest, ur c'hant ugent bennak, anav deomp hepken en un addisplegadur gallek ; e visterioù kozh, kavet gantañ tost kant anezho, o louediñ hiziv e Levraoueg Broadel Pariz, embannet gantañ daou hepken anezho - ha, pegen souezhus, skrid an hini kentañ bet kempennet gant an den end-eeun a gempennas skrid Barzhaz Breizh, an Aotrou Herri - : pebezh eostad ! ha pebezh trevad a vije bet c'hoazh, m' en dije gallet An Uhel reiñ e holl amzer da zastum, da enklask, da embann, e-lec'h lezel, koulz lavarout, ar gwerzioù da zont betek ennañ, gant Garandel Dall ha Marcharid Fulup. Un nebeut bloavezhioù zo e c'helle Maodez Glanndour dastum ur werz all c'hoazh en ti e-kichen an hini a oa bet An Uhel o chom ennañ ur c'hantved a-raok.

Ret eo menegiñ, evel just, eo bet ganet Fañch An Uhel e 1821, hag ez eo marv e 1895 - an hevelep bloavezh ha Kervarker -, e vevas e Roazhon, e Paris, e Dinan, en Oriant, e Treger, e Kemper, - met petra 'vern kement-se ? An Uhel a zo, da gentañ-holl, ar gwerzioù kaer-se en deus saveteet evidomp, hag a gavomp enno un adsked eus buhez hor pobl er mareoù dianav.

312

Studiet e c'hell bezañ ar gwerzioù e-keñver yezh : nag a dalvoudegezh. Bez e c'hellont bezañ studiet e-keñver kened lennegel : ha diamantoù a zo enno. Me avat - va menoz-me eo - me, avat, o c'har gwelloc'h evel danvez istor, evel un testeni diwar-benn buhez ar bobl, hor pobl. Kontet o deus deomp hon istorourien doare an emgannoù hag ar feurioù-emglev, taolioù-kaer ar soudarded, ha mat eo bet ; displeget o deus deomp doare buhez an noblañsoù hag ar c'hloer uhel, ha mat eo bet c'hoazh : ret eo gouzout. Met buhez ar bobl vunut, o levenezioù, o ankenioù, o soñjoù dirak ar vuhez ha dirak ar marv, o souezh dirak ar bed bras, pehini eus hon istorourien en deus pledet gant se ? Lezet hon eus da vont da get an holl zanevelloù a veze gant hon dud-kozh diwar-benn o c'hornad-bro, diwar-benn istor o ziegezh, diwar o fenn o-unan, un dra a blij sur d' ar Gelted, peogwir e vez ar buhezskridoù, hiziv an an deiz, ar seurt levrioù o devez skrivagnerien Geltia ar muiañ berzh ganto - gwelit Jarl Priel e Breizh, D. J. Williams e Kembre, Tomas an Enezour en Iwerzhon, ha pet hini all c'hoazh ? Pelec'h e c'hellomp eta kavout un dra bennak, un tammig eus hon istor kuzh : er gwerzioù pobl. Lennit Gwerzioù An Uhel. Lennit " An Intanvez Yaouank ", ar spont dirak an naon, n' eus diskoulm ebet nemet er bed all, dre ar bed all atav ; lennit " Mari Derrienig ", enkrez an dud taget gant al lorgnez, ar pezh hor c'has betek ar Grenn-Amzer, a lavar An Uhel e-unan en un notenn ; lennit istor Janedig Riou, n' asant ket ar gevredigezh kemer en-dro ar plac'h bet o kousket gant ur paotr, n' eus dibab eviti nemet etre an dimeziñ hag ar marv. Hag, ouzhpenn-se, kudennoù peurbadel ar garantez, ar warizi, ar binvidigezh, al lezenn o waskañ ar re baour. Er gwerzioù-se e vez gwelet hor pobl o vevañ, hag o vervel.

Henrik Wergeland, o komz eus levr ar Saga, a lavare e tlefe bezañ ar skrid anezho e ti pep broadelour norvegiat e-kichen ar Bibl. Lavarout a rin : lennit, studiit, ha kanit ivez, gwerzioù An Uhel. Enno, evel e re Kervarker, ez eus kened ha karantez. Enno e kan - e vev, e stourm, e poagn - pobl hor bro.

313

NOTENN

Ar gwerzioù-mañ a zo tennet eus an div levrenn embannet gant An Uhel dindan an talbenn " Gwerzioù Breiz-Izel, *Chants Populaires de la Basse-Bretagne, recueillis et traduits par F. M. Luzel* ", moulet en Oriant, unan e 1868, eben e 1874.

Nevezet eo bet an doare-skrivañ. A-wechoù ez eus bet kemmet gerioù zo en destenn, da skouer e-lec'h « zelvrfefe » ez eus bet lakaet « zieubfe », e-lec'h « interrojet », « goulennataet », ha traoù bihan all a-seurt-se. Nebeut a dra, a-hend-all, rak glan eo yezh ar gwerzioù. N' eo ket bet merket ar c'hemmoù, dre ma n' eo ket an embannadur-se un embannadur gouiziek. A-hend-all ez eo bet doujet, aketus-tre, yezh ar ganerien-bobl hag An Uhel.

Roet eo ar gwerzioù en embannadur-mañ en urzh m' o c'haver e-barzh levrioù An Uhel.

Tonioù ar c'hanaouennoù-se n' int ket bet embannet gant An Uhel : o c'havout a reer el levr " Musiques Bretonnes ", gant Maurice Duhamel, 1913. N' hon eus ket kavet, siwazh, e oa tu d' o lakaat amañ, da heul an destenn.

PER DENEZ.

314

AN AOTROU AR C'HONT

1

An Aotrou 'r C'hont hag e bried
Yaouankik mat zo dimezet ;

Unan daouzek, un all trizek,
A-benn nav miz gwilioudet.

'N Aotrou ar C'hont a c'houlenne
Ouzh e bried, un deiz a voe :

« Ma fried din-me lavaret
Petra diganin c'hoantaet ? »

« Un tamm kig glujar pe kig gad
A c'houlennan, dimeus ar c'hoad. »

An Aotrou 'r C'hont, p' en deus klevet
En e fuzuilh ez eo kroget.

En e fuzuilh ez eo kroget
Da ober ur bale eo aet.

E-barzh ar c'hoad p' eo antreet
Kornandonez gantañ digoueeet :

« Deiz mat deoc'h c'hwi, Aotrou ar C'hont,
Me oa pell 'zo 'klask ho rankontr

Bremañ p' am eus ho rankontret,
Eureujiñ din-me a rankfet. »

« Eureujiñ deoc'h-c'hwi na rin ket
Rak me zo nevez dimezet

Rak me zo nevez dimezet,
Ma gwreg 'n noz mañ gwilioudet. »

315

« Daoust deoc'h pe vervel 'dan tri de
Pe chom seizh bloaz war ho kwele ;

Mervel endan an tri de-mañ
Pe chom seizh bloaz war h' kwele klañv. »

« Gwell ganin mervel 'dan tri de
'Vit chom seizh bloaz war ma gwele

Rak ma gwregig a zo yaouank
'Defe ganin kalz nec'hamant. »

2
An Aotrou ar C'hont a lare
D' e vamm, er gêr pa errue :

« Ma mammig paour, mar am c'haret,
Ma gwele din-me a aozfet

Rak ma c'halonig zo diaes
Mar hen aozet, hen aozet aes,

Me a ya 'barzh ma gwele klañv,
Birviken 'nezhañ na savan ;

Birviken 'nezhañ na savan,
Nemet ur wezh, d' am lienañ. »

« Tavet, ma mab, na ouelet ket,
Kement 've klañv na varvont ket. »

« O chaseal er c'hoad on bet
Ur Gornandonez 'zo digoueet,

Hag he deus din-me lavaret
Eureujiñ dezhi vije ret. »

« Ma mabig din-me lavaret
Petra dezhi 'c'h eus respontet ? »

316
Hag am eus dezhi respontet :
« Eureujiñ deoc'h me na rin ket ;

Rak me zo nevez dimezet,
Ma gwreg 'n noz-mañ gwilioudet.

'R Gornandonez p' he deus klevet
Din-me neuze 'deus lavaret :

- Daoust deoc'h pe vervel 'dan tri de
Pe seizh vloaz klañv war ho kwele.

- Gwell ganin mervel 'dan tri de
'Vit chom seizh bloaz war ma gwele,

Rak ma gwregig a zo yaouank
'Defe ganin kalz nec'hamant.

Ma mammig paour, mar am c'haret
Ouzh ma fried n' anzavfet ket ;

Ouzh ma fried n'anzavfe ket
Ken vo eus he gwele savet. »

3
Itron ar C'hont a c'houlenne

Digant he mamm-gaer en de-se :

« A zo gant va fried digoueet
Pa na deu hañ ket d' am gwelet ? »

« Da chaseal d' ar c'hoad eo aet,
Er gêr n' eo ket c'hoazh arruet ;

Aet eo da chaseal d' ar c'hoad
Da glask deoc'h un draig bennak. »

Itron ar C'hont a c'houlenne
Ouzh he mitizhien en deiz-se :

317

« Ma mitizhien, din-me laret
Gant ar mevelien 'zo digoueet,

Petra gante a zo digoueet
Na ma ouelont-i ken dourek ? »

« O tourañ ar c'hezeg int bet,
Ar marc'h gwellañ o deus beuzet. »

« Laret dezhe na ouelfont ket
Pa vin yac'h, re all vo prenet. »

Itron ar C'hont a c'houlenne
Ouzh he mitizhien en deiz-se :

« Ma mitizhien, din-me laret
Petra ganeoc'h zo c'hoarvezet ? »

« O kannañ 'r c'houez ez omp bet
Liñselioù gant an dour zo aet. »

Itron ar C'hont a c'houlenne
Ouzh he mitizhien en deiz-se :

« Petra zo nevez en ti-mañ
Ma 'mañ 'r veleien o kanañ ? »

« Ur paour a oa amañ lojet,
Hag a zo en noz-mañ marvet ;

Hag a zo en noz-mañ marvet,
Ha fete vezo douaret. »

Itron ar C'hont a c'houlenne
Digant he mamm-gaer en deiz-se :

« Pere dilhad a wiskin-me
'Vit monet d' an iliz, fete ? »

« 'mañ gant 'r gwraez yaouank ar c'hiz
Em wiskañ 'n du d' vont d' an iliz. »

318

Itron ar C'hont a c'houlenne
Barzh an iliz pa arrue :

« Piv zo 'dan ma skabell douaret,
An douar zo nevez mesket ? »

« Betek-hen em eus deoc'h kuzhet
Hen ober pelloc'h n'hellan ket

Hen ober pelloc'h n'hellan ket :
Ho pried zo aze douaret ! »

Itron ar C'hont p' he deus klevet
Raktal d' an douar zo semplet,

Raktal d' an douar 'z eo semplet
Ha war al lec'h ez eo marvet.

Plouaret 1844.

Kanet gant ar paour dall Garandel, lesanvet Kompagnon Dall.

319

JANED AR WERN

1

« Teir noz zo n'm eus kousket banne
Henoz na rin ket adarre ;

Nag o klevet an aer-wiber
'C'hwibanat war vordig ar stêr.

Ha ma lare dre he c'hwiban :
Na eus dimiñ nemet unan.

'N hini dimez gant e c'hrad-vad,
Hag a dispenn dre wall-bennad,

Hag a dispenn dre wall-bennad,
Ouzh an diaoul a ra kontrad

A vez eus Doue distag-krenn.
Evel ar brank eus ar wezenn ;

Eus ar baradoz distag-naet
Evel eus ar blouzenn an ed. »

2

Pa 'z ye Janed 'r Wern da Wengamp.
Da disanzav ar sakramant,

Da zañsal ouzh ur groaz arc'hant,
Hi rankontr 'n denjentil yaouank,

Hi rankontr 'n denjentil yaouank,
Met ' oa gwisket 'vel peizant ;

Un denjentil oa brav a-walc'h
Met ' oa e dreid 'vel treid ur marc'h.

320

« Janed ar Wern din-me laret,
D' bet den yaouank 'c'h eus prometet ? »

« Da driwec'h am eus prometet
Met eus hini n' am eus dalc'het ;

Met eus hini n' am eus dalc'het,
C'hwi vo ma hini, mar karet.

Triwec'h kemener 'zo em zi,
Oc'h ober dilhad nevez din ;

Oc'h ober dilhad nevez din,
Da vont warc'hoazh da dimeziñ. »

Pa oa an dilhad nevez graet,
Da Janed 'r Wern na blijent ket ;

Da Janed 'r Wern na blijent ket,
Edan he zreid o deus mac'het.

3
An Aerouant a lavare,
'N ti ar Wern kozh pa arrue :

« Roet din skabell d' azezañ
Mar ben me mab-kaer en ti-mañ. »

« Mab-kaer en ti-mañ n' vefet ket,
Gwennoù daoulagad n' hoc'h eus ket

Gwennoù daoulagad n' hoc'h eus ket
Ho treid a zo 'vel re kezeg ! »

« Drouk ha mat gant neb a garo,
Mab-kaer en ti-mañ me vezo ;

Pa ve ma zreid 'vel re ur c'hi
Ho merc'h Janedig a zo din. »

321
«Ma merc'h Janedig n' ho po ket,
Rak ma c'hoñje vo ret kavet. »

« Gant ul lom gwad ma biz bihen,
'M eus graet kontrad outi d' viken ! »

4
Kriz 'vije 'r galon na ouelje
'N ti ar Wern kozh neb a vije,

'Welet 'n dud a eured douget
Hag ar wreg yaouank o kerzhet ;

Hag ar wreg yaouank o kerzhet
He inkane n' he gouzañv ket.

« Taolet hi din war lost ma marc'h,
Hemañ he gouzañvo a-walc'h ! »

Ac'hane neuze n'voe gwelet
Ken voe oc'h antren er vered.

Dre ma tostae d' an iliz
Hi oa ken kaer ha fourdeliz.

Pa dro he bizaj d' an aoter

Hi zo ken kaer hag ar bleuñv per.

Pa droe he c'hein d' an aoter,
Ez ye du evel Lusifer.

'N Aotrou ar Person a lare
Da Janed 'r Wern eno neuze :

« Janed ar Wern, din-me laret
Ur pec'hed bennak 'c'h eus nac'het ? »

« Me n' am eus nac'het nep pec'het.
Met seizh promesa am eus graet

322

Ya, seizh promesa, siwazh din,
Hep eureujiñ da neb hini ! »

« Janed ar Wern din-me laret,
Da biv kentañ 'c'h eus prometet ? »

« D' Erwanig 'r Bailh, a Vourbrieg,
Oa 'r c'hentañ am eus prometet. »

Ar beleg, 'vel m' en deus klevet,
War e hinkane zo pignet ;

War e hinkane eo pignet,
Ha da Vourbrieg ez eo aet.

« Erwanig 'r Bailh din me laret,
C'hwi zieubfe 'n ene daonet ;

C'hwi zieubfe 'n ene daonet,
O kemer Janed 'r Wern da bried ? »

« Me yel' ganeoc'h lec'h ma karfet,
Hag a ray 'vel ma lavarfet

Hag a ray 'vel ma lavarfet,
Kemer Janed 'r Wern da bried. »

Janed ar Wern a lavare
Penaos an den-se n'anvee ;

Penaos an den-se n'anvee
Oa ganti an neb a gare.

.

« Lammet m' mantell diwar ma chouk
Ma loskiñ ra 'vel an tan-broud !

Lammet din ivez ma seizenn,
Ma seizenn eured, ma gwalenn,

Ma seizenn eured, ma gwalenn,
Ma deviñ reont 'vel tan 'n ifern ! »

323

5

An Aerouant a lavare,
Ouzh sonerien 'n eured neuze :

« Sonerien 'n eured, din laret,
C'hoari-gaer 'zo bet er banked ? »

« C'hoari-gaer 'r banked n' eus ket bet
Janedig ar Wern 'zo kollet. »

« Sonerien 'n eured, din laret,
A c'hwi c'hoantae he gwelet ? »

« Ya 'walc'h, me c'houlenn he gwelet
Met gant n'am bezo droug ebet.

Met gant n' am bezo droug ebet,
Ha ma vin er porched rentet. »

Hag eñ o kregiñ barzh e benn,
Hen kas dreist an tier uhel.

6
En ifern pa 'z eo erruet,
Janed ar Wern en deus gwelet ;

Janed ar Wern en deus gwelet,
'N ur gador ardant azezet

'N ur gador ardant azezet,
Dirazi ur gaoter plom bervet !

Janed ar Wern a lavare,
Da soner an eured neuze :

Dalet ma chapeled bihan,
Ma losk amañ evel an tan !

Laret d' an Nikolas, ma zad
Emañ en ifern e gontrad !

324
Laret da Janedig ar Wern
Emañ he c'hador en ifern !

Dalet ma chapeled eured,
Roet-han d' an hini vo 'r porched. »

.

He chapeled p' eo diskroget
E puñs an ifern eo fontet,

Hi o krial : Ah ! yaou ! allas !
Poanioù an ifern a zo bras.

Kanet gant Mari Klec'h, Logivi-Plougras, 1867.

325

JANEDIG AR SORSEREZ

I

« Eomp-ni hon daou Janedig d' ar pardon d' ar Yeoded,
Pell-bras dimeus a amzer 'm eus prometet monet. »

Janedig a lavare, p' oa dremm-tost d' ar Yeoded :
« Amañ avat, emezi, 'zo 'r parkad kaer a ed !

Amañ avat, emezi, 'zo 'r parkad kaer segal,
Hag a-benn ma tistrofomp, na vo nemet pigal ;

A zo bet aet d'hen hadañ triwech poezellad had,
'Benn vo daro da droc'hañ, na vo met ur rennad !

'Benn vo daro da droc'hañ, na vo met ur rennad,
Hag a-benn ma vo gwentet, n' vo ket ur skudellad ! »

« Na gwallet din ledander ul liñsel-wenterez,
Ha me a welo neuze ha c'hwi 'zo sorserez. »

« Salv-ho-kras, ma zad, 'mezi, n' hallan ket hen ober,
Dont rafen da rivinañ ar vro-mañ penn-traoñ-krec'h. »

« Eomp-ni d' ar gêr, Janedig, eomp-ni d' ar gêr hon daou,
Ha laromp a wir galon adieu d' ar pardonioù. »

II

An ozhac'h Yann a lare barzh ar gêr, d' e bried :
« Ni hon eus maget ur verc'h a oar gwallañ an ed ;

Me a ya d' he diskleriañ d' ar prokuror iskar. »
An ozhac'h Yann a lare d' ar prokuror iskar :

« Ni hon eus ganet ur verc'h a oar gwallañ an ed,
Grit ho posubl 'n he andret, 'vidomp-ni hon eus graet. »

326

« Degaset ho merc'h amañ, ma vo goulennataet,
Kaset dirak al lez-varn, mar deus-hi dellezet. »

III

« Laret-c'hwi din, Janedig, bremañ pa 'z oc'h barnet,
Penaos 'c'h eus desket 'r sekred evit gwallañ an ed ? »

« Gant ur mesaer deñved a oa en ti ma zad,
Ma c'hase bep noz gantañ da welet ar sabad,

Lec'h ma vije 'r sorserien hag ar sorserezed ;
Hag a deskas din 'r sekred evit gwallañ an ed.

Pa oa arruet hennezh e-barzh en ti ma zad,
Na ouien tra en douar nemet ma chapeled :

Bremañ me oar al latin, me oar skrivañ ha lenn,
Mirout ouzh ar beleg d'laret an oferenn ;

Mirout outañ da laret, d' ar sul, e ofern-bred,
Ha kensakrañ an hostiv, mar ve din permetet ! »

« Laret-c'hwi din, Janedig, bremañ pa 'z oc'h barnet,
Petra 'zo ret da gavet evit gwallañ an ed ? »

« Ret kaout kalon un touseg, lagad-kleiz ur mal bran,
An had dimeus ar raden, en noz tantad Sant Yann.

Gant ur plad arc'hant am boa 'tastumen leizh ma boz,
Oh ! ya, etre unneg eur hag an taol hanter-noz.

Ul louzaouenn all 'zo c'hoazh, honnezh ne anvin ket,
Hogen anez he c'havet, n'o deus vertuz ebet.

Me 'm eus ur c'houfig-bahud er gêr, en ti ma zad,
Hag an neb hen digoro en devo kalonad !

An hini hen digoro renko kaout kalon frank,
'Zo ennañ teir naer-wiber o c'horiñ ur sarpant.

327

Mar deu ma zeir naerig da ober bloavezh-mat,
A renkont bezañ bevet gant ur boued saouret-mat ;

A renkont bezañ bevet gant ur boued kaer vlazet,
Ma eo gant kig glujar ha kig kefeleged;

Hag ivez ar gwad roial eus an inosañted,
Pa 'z aint 'vit bezañ badet, da doull dor ar porched ;

Ha kent ma vankfen-me d' ober dezhe ervat,
Me deufe da reiñ dezhe gwad ma mamm ha ma zad ! »

« Laret-c'hwi din, Janedig, bremañ pa 'z oc'h barnet,
Petra 'zo ret da ober 'vit na kolenfont ket ? »

« Lakaat 'nezhe 'n un dachenn, ober tan 'n dro dezhe,
An douar a zigoro, a lonko anezhe !

Met me ho ped, mar gret tan, gret ma vezo tan foll,
Mar deu hini da dec'hout, 'vo devet ar bed holl !

Na mar vijen-me bet c'hoazh ur bloavezh en buhez,
Em bije lakaet er bed da vont war e gostez ! »

Kanet gant Dall-Kompagnon, Kerarborn, 1849.

328

AN INTANVEZ PAOUR

Mar plij ganeoc'h a selaoufet
Ur werz a zo nevez savet ;
D' un intanvez yaouank eo graet,
A zo nevez marv he fried,

He fried paour nevez maro,
M' ya 'n intanvez da vale bro ;
M' ya er bloaz-mañ da glask he boued ;
Da di he aotrou ez eo aet.

« En an' Doue un tamm bara
N' am eus bet elfenn en de-mañ,
Hag am eus tri a vugale,
N' am eus bruzun da reiñ dezhe ! »

« Na mar teus tri a vugale,

Kerzh d'ar gêr, lazh un anezhe ;
Kerzh d'ar gêr, lazh unan a dri,
'Vit reiñ d' ar re all da zebriñ ! »

An intanvez paour 'z ya d' ar gêr,
Evel un den en dizesper ;
An intanvez paour 'z ya d' ar gêr,
En avis lazhañ he bugel.

« 'N an' Doue, mamm, un tamm bara !
N' hon eus bet elfenn en de-mañ ;
N' hon eus bet elfenn en de-mañ,
Prest eo hor c'halon da failhañ ! »

« A belec'h ' rofen deoc'h bara ?
Ha na eus tamm 'barzh an ti-mañ !
Na eus tamm e-barzh an ti-mañ,
Me ya gant m' c'hontell d' ho lazhañ ! »

Ur bugel bihan oa en ti,
Oajet a daou viz, n' oa ket tri,
E-maez e gavell eo lammet,
'N kichen e vamm eo daoulinet.

329

Burzhud ! hag en deus bet komzet :
« 'N an' Doue ! mamm, n' hon lazh ket,
Me yel 'vit ar bloaz da glask boued,
Lec'h biken james n' am gwelfet. »

'N intanvez paour ya 'n he gwele,
O klevet 'vel ma prezege ;
Aet 'n he gwele, manet kousket,
'R Werc'hez en ti zo antreet :

Antren ra ar Werc'hez en ti,
Ha seizh goulou-koar dirazi :
War an daol o deus hi pozet,
Da gichen ar c'havell eo aet.

'N intanvez paour a c'houlenne
Diwar hec'h ilin, 'n he gwele
« Petra 'zo d' ar c'houlz-mañ an noz,
P' on aet em gwele da renoz ! »

« M' eo, intanvez, ar Werc'hez sakr,
'Zo deut a-berzh Doue he mab,
'Vit 'n lazhfet ket ho pugale,
Rak bezañ 'po bara dezhe ;

Rak bezañ 'po bara dezhe
Ha deoc'h ho unan 'po ivez :
An ed hadas 'n aotrou 'r heure,
A vezo daro kent an deiz. »

« Segal daro d' an Nedeleg,
Pezh biskoazh den n' en deus gwelet ! »
« It-c'hwi d' ar park ha medet-hañ,
Digaset d' al leur, dornet hañ.

Kaset-hañ d' ar forn, poazhet-hañ
Ha pa vezo poazh ar bara,
Kaset 'n tamm dezhañ da dañva
Met n' gaset ket nemeur dezhañ ;

Met n' gaset ket nemeur dezhañ,
 Hennezh vo e damm diwezhañ ! »
 « Dalet m' aotrou, un tamm bara,
 Segal nevez 'vit ar bloaz-mañ ! »

« Pa ves biken hen laret din,
 Eo bara nevez roez din !
 Eo bara nevez roez din,
 Ne oufen biken da grediñ. »

Floc'hig, floc'hig, ma floc'h bihan,
 Te 'zo difraeüs ha buan,
 Prient din-me ma hinkane
 Ma 'z din da c'hout ar wirionez. »

En leur 'n intanvez p' eo arruet,
 An ed 'n deus gwelet goustellet :
 An douar endanañ 'zo rannet,
 'N kreiz puñs an ifern 'z eo kouezhet !

Kriz vije kalon nep vije
 'N leur 'n intanvez, mar na ouelje,
 O welet c'hoazh an den digar
 'Sevel e benn war-c'horre 'n douar ;

'Sevel e benn war-c'horre 'n douar,
 Hag o lavaret gant glac'har :
 « Ma zudoù kaezh, mar am sentet,
 'N aluzon d' ar paour a rofet ! »

Kanet gant ur baourez kozh a Blonevez-Moedeg, 1854.

« Ha setu penaos Breizh 'voe salvet da viken. »

- Allo, Herve ? Ha mont a rez da dTi-Breizh disadorn a zeu ?

- Meu... Ne ouzon ket. Ne vo tra ispisial ebet, emichañs.

- Evel boas. Ac'h, eo, emañ Yann Caouennec o prezegenniñ, war am eus klevet.

- E brezhoneg ?

- Foei ! Un aotrou eveltañ ! E galleg flour, sur a-walc'h. Mont a rin avat evit gwelout ar vignoned. Me ' blijfe din da welout ivez.

- Mat, mont a rin ivez da 'z kwelout.

*

Ha Herve da sakreal e sakre mil c'hastidie, dre ma kollo e amzer ur wech ouzhpenn. Heñveldra eo bep sizhun. Atav un digarezig bennak evit mont da dTi-Breizh. Traoù plijusoc'h ez eus d' ober memestra. Pa na vije nemet mont da welout ar film japanat-se a hañval bezañ ur bennoberenn, pe verc'heta amañ pe ahont er C'harter Latin. E-lec'h-se ez ay da enoeiñ en ur sal deñval na zeu rouez ar gouloù enni nemet a-dreuz prenester lous e rez-douar ur porzh-adreñv. Amañ emañ avat uhelva Breizh e Paris, sañset, ma tiwanas dioutañ ar pep skedusañ hag ar pep gwellañ eus an emsav kozh. Ya 'vat ! Aes eo bezañ an tenin pa n' eus nemet geun en tro-war-droioù. Hogen diaes e ve ober ur gern lugernus anezhañ.

Piv vo eno ? Ar memes re, moarvat : kozh emsaverion gozh o verlobiñ war amzeriad kaer Breizh Atao pe SBB (1) ; an hini a zesk brezhoneg abaoe pemzek vloaz hep bezañ gouest da vont pelloc'h eget pempet kentel ar c'hCours Élémentaire ; un dek beulke bennak achapet diouzh sirkuz ar c'helc'hioù keltiek hag a gentelio meurdezus war an doare da sevel o reor en ur zañsal evit Breizh ; ar c'helenner Abiven, marteze, brasañ gouiziege an hollved, a leverer, war an elameg, ur yezh komzet pemp mil vloaz zo, den ne oar re pelec'h na gant piv, nemet ar c'helenner, evel just ; ur paotr all bet soudard gant ar C'hallaoued ha medalennet kaer ganto, met na hañval bezañ prederiet nemet gant an iskisañ yezhoù pa n'emañ ket o kunujenniñ Frañs ; ar beskont Le Jaune de Brignogan - na vije nemet Le Jaune, hep mui ma maes, ha beskont e Santelezh ar Pab, ouzhpenn, hervez a lavar teodoù binimus -, desket meurbet war ar yezhoù keltiek tramor : o distagañ a oar eus ar c'hwekañ hag ar resisañ, hep o c'homz, evel reizh ; ammerdiñ a ray an holl gant e brederiadennoù nay war nevezintioù espar ar chaloni Bultur, evel pa vije ar re-se eus an disterañ dihued evit den ; bez' e vo...

(1) SBB : Strollad Broadel Breizh.

332

A, ya, dre chañs e teuy ivez moarvat ur merc'hed bennak. Ha mar deufe Lena, da nebeutañ, ne ve ket peurgollet an abardaevezh. Ur sakre flourenn anezhi, mentet kaer, hir he disvesker, he minibrozhen ken berr... Gudulus ha tout. Trist eo hepken en gouezfe betek re. Un enaouidenn, na petra 'ta, oc'h entanañ ar baotred ken na ra. Hag o kavout an tu da dec'hout kuit pa grogfe an dra da vezañ plijus. Betek aze. Ket pelloc'h. Chomomp fur. Kasaus hevelep merc'hed. Gwerc'hez e tle bezañ hounnezh c'hoazh. Damwerc'h, lakomp.

Kavout a ray an tu da lakaat Gwilherm da baeañ dezhi da zebriñ, moarvat. Rak Gwilherm a zeu, hep douetañs n' en devo ket savet ar pennad bet goulennet

digantañ, evel boas...

Me ne 'm eus ket graet kennebeut. Prometet em boa da vBegaod un dra bennak evit e gazetenn. Disoñjet em eus eñ ur wech c'hoazh ; met dre e faot eo, forzh penaos. Perak an diaoul e c'houlenn diganin « div bajennad bennak war forzh petra, evit leuniañ an niverenn a zeu » ? Un tamm dichek eo. N' on ket ur skrivagner bras hag enorus evel an Olier pe an Huon : m' en goar ervat ; n' on ket bet ganet avat evit stouvañ toulloù gwenn e gelaouenn. Traoù all am eus d' ober. Mar bijen bet paeet evit kement pennad am eus skrivet evel-se... Met ar Vrezhoned zo moc'h an holl anezho : dek pajennad am eus er gelaouenn-mañ ; trugarez ebet, *natürlich*, nemet ur skritellig peget evit degas da 'm soñj ez eo echu va c'houmanant. Ha Begaod a fellfe dezhañ kaout « un dra bennak » ?

333

Gast, n' en devo tra ar sizhun-mañ. N' on ket e vevel, a-benn ar fin. Ha petra a skrivfen ouzhpenn ? N' on ket ur mekanik skrivañ. Ret eo din santout. Degas traoù nevez.

Gouzout a ran mat ar pezh a blijfe dezhañ : ur meni litorienn pe ur goñchenn wrac'h evit ober plijadur da 'r vrezhonegerion a c'hiz kozh. Met ar Gurlanchennec he savfe kalz gwelloc'h egedon ha da 'r Begaod ar blijadur da reizhañ e fazioù yezh ha skritur...

Ur studiadenn war an emsav broadel e Kembre ? Marteze a-walc'h, met lavaret e vo din ne ran nemet eilskrivañ traoù anavezet mat gant an holl. Ha gwir eo ne ouzon ket ar c'hembraeg hag e lennan fall ar saozneg.

Ur pennad war ar politikerezh ? Kavet e vo kouilhoned evit klemm, rak « arabat ober politikerezh e Ti Breizh », nemet ar c'hulturel, c'hwi oar, ar sevenadurel hepken, pe tud zo a ve feuket. Anaout a ran ton ha kanaouenn...

Ha ne vije ket « tonn » daoust da bep tra ? « Klemmvanus-tonn he c'hanaouenn » a glotfe mat, evel ma soñje Abeozen. Gwelloc'h e vije bet din chom ur sizhunvezh ouzhpenn da c'houronkañ e tonnoù pleg-mor Sant-Luner. Pe anv oa dija ar plac'h-se, ar veleganez, Wenda ? Wonda ? A, nann, Vinka, Vinka Voukmanovich. Souezhus eo pegen buan e tisoñjer anvioù ar merc'hed. Ur Slovenadez. Ne zle ket bezañ yuzev. Feiz ! Pebezh menez-tan ! Ar Slavezoù-se zo kalz plijusoc'h eget merc'hed Lec'hlen, evel Katrine : houmañ a ra ar serc'h ken eeun ha m' en dije he blev da gribañ. Blev kaer, memestra, ha pegen mistr he c'horf hir. Echu eo ar vakañsoù, siwazh. Marteze e welin Vinka adarre e-pad ar goañv peogwir emañ oc'h echuiñ hec'h aotreegezh er Sorbonne. Da ziwall e vo avat : arabat mont re bell, rak pegus e tle bezañ. Ur wech an amzer, e-giz merenn-enderv. Buan e teu da vezañ skuizhus. Perak emañ atav o filozofiañ war-lerc'h an abadenn ? Enkreiz, anken, pec'hed, boud, hanvoud, bezoud ha tout an dezvoudoù dirvoudel gwirvouddek pa em santer ken frealzet, ken mat, ha pa na ran tan foeltr ebet eus ademprañ an diempradur...

334

Ma ! Ha mar skrivfen ur pennad sirius e-giz Emsav ? Ne ve ket ken diaese, ur wech komprenet sekredoù ar geginerez : « Istoregezh hor c'hevala istorek a c'hoarvez eus enframman divoud emsavel poellegezh ergorek ar poellframm goude bout kemeret e meur savlec'hiadur an dezrannañ, a-getep, eus siegezh hanezelour hag anistorel al ledemsav hag eus erzerc'hegezh istorek hag azas an Emsav ». Ha ne vije ket brav ? Den ne gompreno grik - nemet abVari e ve -, na me kennebeut, met pe laz ? Evel pa skrivjed brezhoneg evit bezañ komprenet ! Mat e oa da vare Tata Vallée. Finoc'h omp deut da vezañ. Pa soñjan e Camille Bryen a skrive barzhonegoù soniadoniel en ur yezh dianav ! Gwelloc'h a reomp bremañ, rak hor c'homz-plaen eo a zo skrivet en ur yezh dianav. Un doare kuzh eo, evit ar re bet maget er sarailh ; ha piv zo kouilhonet pa n' eo ket ar paour kaezh polis a ra war-dro embannadurioù an Emsav ? Ne veiz tra ebet, ha plijet e ven da welout an danevellskridoù a gas d' e renerion. An emsaverion ne gomprenont ket gwelloc'h, me 'm eus aon, met ne vern, rak un emsaver ne oufe gwerediñ nemet ent-emsavel, evel a oar an holl, ha gant ma viro ur feiz virvidant e poellegezh poellus ha poellidik e renerion... Ya, un hevelep pennad a savin... Ha Mordrel a vo fulor,

pa glasko en aner kompren un dra bennak ma n' eus tra da gompren... Ijinañ a rin gerioù nevez tennet diouzh L'Armerye ha gwaret o ster gant skoazell an hengerneveg...

Ken kenedus e vo hag ur varzhoneg gant an Drouiz Bongorz.

*

- Monntaramat ganeor ? Mon cher, je suis si heureux de vous rencontrer à Ti-Breizh ! J'ai un problème qui me tracasse. Pensez-vous que le a de l'irlandais *cathair* soit le même que celui de kador ?

- Meu... meu...

- A, Aotrou Le Naour ! Setu ma 'm eus skrivet traoù nevez : ur varzhoneg kant gwerzenn enni, e bourouchaskeg, gant klotennoù diabarzh evel e brezhoneg krenn. Sellit 'ta : *Hait guntânulo huyes hânumân mûn...*

- Hag e kav dit e teuy ar Mob a-benn da drec'hiñ war gleñved-bugeliezh e zemokrat-kristeniezh ? Te oar, en e levr *Chto Delat'* emañ o paouez treiñ evit Preder, e lavar Lenin...

- Ya, evel just, met Mao Zedong en lavar ken eeun ha tra : « Setu hor pennaenn : Urzhioù a ro ar Strollad da 'r fuzuilhoù, ha n' eur ket evit gouzañv e vije roet urzhioù da 'r Strollad gant ar fuzuilhoù », ha setu perak an FLB...

335

- Mon maeri, quand les Anglais l'ont toué, désait : Aollez voâr Lénine...

- Peutra soñjeut ag eun treù a veurmeun ? Meu gaù tein...

- C'est pas tout ça, faut que j' me casse, pasque la bourgeoise...

- Sell 'ta ! Gouzout a rez piv eo hounnezh ?

- Ar wech kentañ dezhi dont. Gant ma vije an holl emsaverazed evelti, me vije emsaveroc'h c'hoazh. Kae 'ta da welout piv eo, ha degas hi dre amañ. Ret eo sankañ don ar gwirionezioù keltiek...

- Alors, j'ai dit à Fouéré : Pas question...

- Ha n' emañ ket e levraoueg Ti-Breizh " Ar Buddha hag ar voudaadegezh " ?

- Nom de Dieu ! J'aime pas les p'tits cons qui viennent ici et sont pas foutus d'apprendre le breton... C'est not' langue. Y'a pas à sortir de là...

- Barzhonegoù diwezhañ Roparz Hemon ne dalvezont ket toull va reor.

- A, eo, eo ! n' on ket a-du : doareoù en deus da adsevel evidomp ul lennegezh tremenet n' hon eus ket bet...

- Evel just, e varzhonegoù n' int ket ken diaes da intent ha re vMorlignen, met hemañ, da nebeutañ...

- Forzh penaos, al lennegezh...

- Hag an techoù a-vremañ da lubaniñ ha flourikat pep livastred, pep hiron, pep morian pe yuzev, hag ober fae war ar ouenn...

- Tud zo n' o deus ket meizet mat c'hoazh ne oa nemet an Emsav evit adreiñ da genel Vreizh hec'h emskiant a Vrezhoned. Mar dezrannan an diempradur a gedvevomp diwar isdiorridigezh hor pobl...

- « N' eo ket « hor pobl » ; bremañ e lavarar « hon fobl » ; evel-se e

vezo skoueriekaet da vat ar c'hemmadurioù.

- A, ne ouien ket ; n' eus ket pell eo bet didermenet an disentez-se gant KIS ? (1)

- Teir zihun zo, war am eus klevet.

- Berlitzerezh eo, memestra : berlitzañ a raimp kenkoulz ha Monsieur Hémon, 'benn ar fin !

(1) Kreizenn Imbourc'h Sturvezhouriezh.

336

- N' eo ket « benn ar fin » : « erziwezh » zo gwelloc'h ha brezhonekoc'h...

- Qu'est-ce qui dit ? Il en fait exprès pasque j' sais pas encore bien le breton.

- Que t'es aussi emmerdante que belle. Komprenet 'peus ?

- Teus kie guelet 'noñ ? Hem zo kat, me lar dit...

- Mais, croyez-moi, les Français sont foutus...

- Me ne kred, euh, ne kredan, ne gredan ket an dud-se a zo Bretoned gwir...

- Meu sad eu lare dein eu oe deit Bleimor d'i ùeleut, ha chetu ma...

- En tout cas, à Breiz Atao, on avait un peu plus de c... au c...

- Te ouie e oa dimezet gant Soazig Kerduff ? Dogan vo a-raok pell, ar paour kaezh paotr...

- Si, si, la démonstration du chanoine Bultur me parait sans reproche : le breton descend bien du galate occidental...

*

Ha va reor, boulc'hurun, a soñj Herve. Setu peder eurvezh ma pad an abadenn. Ha tregont gwech div sizhun hag hanter-kant ma kendalc'h ar c'hoari-gerioù-se. Kaozeal, kaozeal, tagañ hemañ, goapaat henhont, ha Breizh amañ, hag ar C'hallaoued ahont. Kaoc'h, kaoc'h, kaoc'h. Rak tri zo un niver bardik. Dre chañs n' eo ket deut Yann Caouennec da vobinat e vobusted. A ! Setu ar gramadegour meur, bremañ. O feadra a lavaro da baotred SADED. Hep touch re, evel just ; un tamm pilpous evel ma tere d' unan en deus savet ar pikolañ yezhadur brezhonek, hag a sell gant truez ouzh ar re o deus desket o gouiziegezh a-bezh en e levr hag a ra van bremañ da c'houzout muioc'h egetañ. A-vec'h ma tigor e ziweuz moan ha lezel kouezhañ e vouezh-doue evel Yahve gwechall diouzh barr Menez Sinai. Ar pep gwashañ eo emañ ar gwir gantañ alies a-walc'h. Kavet em eus : doujet eo en abeg da 'n doare ma hej e vlev gwenn-erc'h hep komz kalz, hag atav ken izel m' eo ret teurel aketus e skouarn da 'n neb a fell dezhañ e glevout. A, ur sotoni en deus lavaret, ar wech-mañ. Evel-reizh, emañ Fulupod o sevel a-du gantañ : n' en deus komprenet tra moarvat, met egile zo al Lezenn hag ar Brofoeded evitañ. Dao, dao, Loeiz zo kontrol, en anv difaziusted KIS-SADED : a-belec'h e teuje gwirionez trehontel an Emsav en e bezh pa na vije eus KIS ?

337

Va ammerdiñ a reont.

Erziwezh ! evel ma lavar egile. Setu Iñaki e-unanik en e gorn. Gant an Euskarad-mañ, da nebeutañ, e c'haller brezhonegañ hep em santout sklerijennet gant an Uhel-Meurbet.

- Penaos 'mañ ar bed ganit, Herve ?

- Evel a welez, Iñaki. Emaint o saveteiñ Breizh ur wech ouzhpenn !

- Debrua sar eta sor. ! Nann... didroüs eo... Ken aner all eo ar vroadelourion euskarat. Me zo skuizh diwar o c'hlevout. Soñjomp en traoù sirius.

- A la disposicidn de usted. Vamos a beber en nesañ chapel.

- Dal ! Da 'n doueoù a azeulomp, ha, dreist-holl, da 'r re na azeulomp ket...

*

- Allo, Herve ? Ha mont a rez da dTi-Breizh disadorn a zeu ?

Siwazh.

Krummweg, 15/09/1969.

troet diwar ar saozneg gant Fransez FAVEREAU

LAZHET 'M EUS VA ZAD

En arme e oa bet va zad a-hed ar brezel - ar brezel kentañ, evel just - ha betek an oad a bemp bloaz, morse n'en gwelen kalz, ha pezh a welen dioutañ n' am chale ket. A-wechoù e tihunen hag aze oa ur pezh mell den e kaki, paret e selloù warnon dindan c'houlou ar c'hantolor. Abred diouzh ar mintin a-wechoù e kleven an nor-dal o flapañ ha botoù tachet o stlakañ ouzh mein-pavez an alez. Et mod-se e teue va zad en ti hag ez ae er-maez. Evel Santa Claus e oa kevrinus e vonedone.

E gwir e plije din a-walc'h e weladennoù, daoust ma vezen gwall stardet etrezañ ha mammig pa 'z aen er gwele bras abred diouzh ar mintin. Butuniñ a rae ha dre-se e oa gantañ c'hwez bourrus al loued, ha troc'hañ a rae e varv, ar pezh am dudie ur souezh. Bep tro e leze war e lerc'h ur stlejad eñvorennoù - tankouigoù, kontilli Gurka gant troadoù graet gant seier-tennoù, tokarnoù, arouezioù ha nozelennoù alaman, hag a bep seurt paramantadurioù-soudard - lakaet aketus a-gostez en ur voest hir war benn ar pres kenkas e vefe ezhommm diouto. Tad a oa un tammig doare ar big gantañ ; gortoz a rae digant pep tra e vefe ezhommm anezhañ. Pa veze troet e gein, mammig e va leze da gemer ur gador ha da furgutañ e-touez e deñzorioù. Evit doare n' o frizie ket kement hag eñ.

Amzer didrabasañ va buhez eo bet ar brezel. War c'hevred e skoe va frenestr. Stignoù he doa lakaet va mamm outañ, hogen ne dalvezent ket da galz tra. Dalc'hmat e vezen dihonet gant gouloù-deiz, ha steuziet kuit ennon kiriegezhioù an devezh kent, en em santen sart evel an heol, dare da sklerijennañ ha da laouenaat. Biskoazh ne hañvalas ar vuhez ken eeun, ker splann ha ker grataus evel neuze. Tennañ a raen va zreid a-zindan al liñserioù - It. Kleiz hag It. Dehoù a raen anezho - hag ec'h ijinen evito plegennoù fall ma taelent a-zivout kudennoù an deiz. An It. Dehoù a rae da vihanañ ; lavariant kenañ e oa, padal n' em boa ket kemend-all a c'halloud war an It. Kleiz hag e-se e veze kontant da asantiñ war-bouez he fenn.

339

Daeniñ a raent war ar pezh a dlefemp ober, mamm ha me, war an devezh, war ar pezh a dlefe kaout un den d' an Nedeleg ha war an doareoù da laouenaat an ti. Bez' e oa kudennig ar babig da skouer. Morse ne c'hellemp, mamm ha me, en em glevout war se. N' oa nemet hon ti er vali na oa ennañ babig nevez ebet, ha mamm a lavare n' hor befe ket gwenneion a-walc'h evit-se a-raok ma tistrofe va zad eus ar brezel, rak koustañ a raent daou lur hanter. Kement-se a ziskouez pegen eeunik e oa-hi. Ar C'heneyed e penn ar straed a oa ur babig ganto hag an holl a ouie n' o doa ket kemend-all a wenneion. Ur babig marc'had-mat e oa, sur a-walc'h, ha mamm a c'hoantae un dra vat, padal e kave din e oa re figus holl. Mat e vefe bet ganeomp babig ar C'heneyed.

Graet va soñj ganin evit an devezh, e saven, e lakaen ur gador dindan ar groazell hag e c'horroen ar framm uhel a-walc'h evit dispakañ va fenn. Skeiñ a rae ar prenestr war liorzhoù ar straed a-drek hon hini, hag en tu all dezho e skoe, dreist un draonienn zon, war an tiez bras brikennoù ruz pintet war an uhel enep, hag a veze holl c'hoazh en disheol pa oa goulaouet kaer ar re en tu-mañ eus an draonienn, gant melloù skeudoù iskis avat a roe dezho un neuz divoas, serzh ha livet.

Goude-se ez aen da gambr mammig hag e pignen er gwele bras. Dihuniñ a rae ha me ha kregiñ da gontañ dezhi va dezoioù. A-benn neuze, petra bennak ma ne hañval ket din em be henn merzet kammed, e vezen erru reut em hiviz-noz, hag e

tiskornen en ur gomz ken na vanen kousket en he c'hichen, ur wech teuzet an tamm rev diwezhañ, ha ken na zihunen en-dro pa gleven anezhi en traoñ, er gegin, o fichañ lein.

Goude lein ez aemp e kêr ; d' an oferenn en Iliz St-Aoustin, da bediñ evit va zad ha da ober ar marc'had. Pa veze brav anezhi en enderv ez aemp pe da bourmen war ar maez pe da weladenniñ mignonez vras mamm er gouent, Seurez Dominig. Mamm o lakae holl da bediñ evit va zad, ha bemnoz, en ur vont da gousket, e c'houlennen digant Doue e gas deomp dic'hloaz diouzh ar brezel. Gwall nebeut e ouien avat pe evit tra e peden !

Ur mintinvezh ez is e-barzh ar gwele bras, hag eno, sur-mat, edo va zad en e c'hiz Santa-Claus ; diwezhatoc'hik avat e wiskas, e-lec'h e lifre, e wellañ gwiskamant glas, ha mamm a voe ken plijet ha tra. Ne gaven-me tra da vezañ plijet, rak, dilifre, ne oa ket tad ken dedennus ; bamañ a rae-hi avat hag e tisplege e oa bet klevet hor pedennoù, ha ni kuit d' an oferenn da drugarekaat an Ao. Doue da vezañ kaset tad d' ar gêr.

340

Farsusat tra ! An devezh-se end-eeun pa zeuas da goan, e tennas e votoù, e wiskas e gofignonoù, e tennas ar gozh kasketenn lous a veze gantañ er gêr da ziwall diouzh ar yenijenn, e kroazas e zivesker hag e krogas da gomz dic'hoarzh ouzh mammig hag a ziskoueze bezañ nec'het. Evel just e oa kasaus din he gwelout nec'het peogwir e tenne he neuz vrav diganti, ha setu ma ris dezhañ tevel.

« Gortoz un tammig, Larry, » emezi koant.

An dra-se end-eeun a zeue ganti pa veze emwelerion vorodus, ha ne ris van ebet ha padout da gomz.

« Chom fur, Larry ! » emezi dihabask. « Ne glevet ket emañ o kaozeal gant tadig ? »

Ar wech kentañ oa din klevout ar gerioù reuzius-se, « kaozeal gant tadig », ha ne oan ket evit mirout a soñjal, mar oa er mod-se e klevet Doue ouzh hor pedennoù, ne dlee ket o selaou gant kalz aked.

« Perak emañ oc'h o komz ouzh tad ? » emezon oc'h en em ziskouez ken diseblant ha ma c'hellen.

« Peogwir hon eus da gomz diwar-benn traoù. Gra peoc'h bremañ. »

En endervezh, va zad am c'hasas da bourmen, war c'houlenn mamm. Ar wech-se ez ejomp e kêr e-lec'h war ar maez ha da gentañ e soñjas din, gwellaour ha ma 'z on, e vefe gwelloc'h a-se. Ne voe ket tamm ebet. Mennozioù disheñvel hor boa, va zad ha me, war ar bale e kêr. Ne gave tamm dudi en tram-girri, er bigi, er c'hezeg, hag an dra nemetañ a ziskoueze e ziduellañ a oa komz gant paotred ken kozh hag eñ. Pa felle din chom a-sav ez ae gant e hent ouzh va stlejañ war e lerc'h war-bouez va dorn ; pa felle dezhañ chom a-sav ne c'hellen ken nemet ober heñvel. Merzañ a ris un dra : bewech m' en em harpe ouzh ar voger e tlee bezañ ar sin en doa c'hoant chom a-sav evit pell. Drouk a savas ennon an eil gwech m' en gwelis oc'h ober se. E doare edo o 'n em ziazezañ evit mat. Sachet a ris warnañ war-bouez e borpant hag e vragez, met en enep da vamm a yae en egar hag a lavare : « Larry, ma ne chomez ket fur ez po ur skouarnad, » pa veze dalc'het re, va zad n' en doa ket e bar evit chom dievezh hag hegarat.

341

Sellout a ris outañ hag en em c'houlenn ha gouelañ a rafen, hogen un aer re zichal en doa evit taeriñ ouzh an dra-se zoken. E gwirionez e oa evel mont da bourmen gant ur menez ! Pe ne rae seurt ebet eus va gwadennoù hag eus va flac'hadoù, pe e selle a-uhel, ur minc'hoarzh a fent war e ziweuz. Biskoazh ne 'm boa en em gavet gant unan ken dalc'het gantañ e-unan ha ma seblante-eñ.

Da goan ez adkrogas ar « c'haozeal gant tadig », luzietoc'h ar wech-mañ

dre ma oa ur gazetenn gantañ, ha bep an amzer he gouzize hag e lavare da vamm un dra bennak a nevez diouti. Santout a raen e oa displeal eus e berzh. Den ouzh den, e oan dare da gevezañ outañ forzh pe da vare evit evezh mamm, hogen pa veze graet evitañ gant tud all ne oa mui chañs ebet ganin. Meur a wech e klaskis kemmañ ar gaoz hep don a-benn.

« Ret dit chom fur p' emañ tadig o lenn, Larry, » eme vamm dihabask.

Splann e oa e kave gwell, evit gwir, komz gant va zad eget komz ganin, pe neuze en doa kalz krog warni, ha se he lakae en aon da anzav ar wirionez.

« Mammig, emezon en noz-se, p' edo o vordañ ac'hanon, c'hwi ' gav deoc'h Doue a gasfe va zad d' ar brezel en-dro mar pedfen start ? »

Diskouez a reas prederiañ ur predig war an dra-se.

« Nann, va faotrig, emezi gant ur mousc'hoarzh, ne gav ket din e rafe. »

« Perak ne rafe ket ? »

« Peogwir n' eus ket ken a vrezel. »

« Met mammig, ha ne c'hellfe ket Doue ober ur brezel all mar karfe ? »

« Ne garfe ket avat. N' eo ket an Ao. Doue a ra ar brezelioù, an dud fallakr an hini eo. »

« O ! » emezon.

Kerseet e oan bet gant an dra-se. Ha me da soñjal ne oa ket tre Doue kerkoulz ha ma veze fougeet.

Antronoz vintin e tihunis d' an eur gustum, seder evel pemp gwenneg. Diskoachañ a ris va zreid hag ec'h ijinis un divizadenn hir ma komze an It. Dehou eus an trubuilhoù he doa bet gant he zad ken n' en lakaas e ti ar re baour. Ne ouien ket kaer petra oa ti ar re baour, met diouzh an anv anezhañ e vefe al lec'h azas evit tad. Neuze e krogis em c'hador hag e c'hennis va fenn er-maez eus ar prenestr. Edo an deiz o tarzhañ, hag e neuz kablus am lakaas da soñjal em boa e baket war an taol. Leun-kouch va fenn gant istorioù ha dezoioù, e tifraeis betek ar gambr e-kichen hag e pignis er gwele bras en amc'houlou. Na oa ket plas diouzh tu mamm hag e voe ret din mont etrezi ha va zad. Evit neuze em boa disoñjet anezhañ, hag e-pad un nebeut munutennoù e vanis sonn em c'hoazez, o klask em fenn petra a c'hellfen ober dioutañ. Kemer a rae ouzhpenn e lodenn eus ar gwele, ha ne oan ket evit bezañ em aez ; setu ma tarc'havis gantañ meur a daol-troad, pezh en lakaas da oc'hal ha d' en em astenn. Plas a lezas ganin evelato. Mamm a zihunas hag am c'haskas a-dastorn. Astenn a ris gant aez e gwrez ar gwele, va biz-meud em genou.

342

« Mammig, » a voubouis, uhel ha lirazhin.

« Cht ! » a hiboudas-hi. « Na zihun ket tadig ! »

Aze oa un afer nevez a ginnige bezañ grevusoc'h c'hoazh eget « kaozeal gant tadig ». Diveizadus oa va buhez hep an divizadennoù mintin.

« Perak ? » emezon strizh.

« Peogwir eo skuizh paour kaezh tadig. »

Hañval oa din ez oa un abeg kamm hag heuget e voen gant trivliadelezh he « faour kaezh tadig ». Morse n' en deus plijet din seurt brizh-trivli ; atav em eus en kavet diwirion.

« O ! » emezon difoultre. Ha neuze war va zon hoalusañ : « c'hwi ' oar da belec'h em eus c'hoant mont ganeoc'h hiziv, mamm ? »

« Nann, va mabig, » emezi oc'h huanadiñ.

« C'hoant am eus mont d' ar Glen da besketa gant va avanell nevez, ha goude em eus c'hoant da vont d' ar Fox and Hounds, ha... »

« Na-zihun-ket-tadig ! » a fuc'has e fulor ; o plakañ he dorn a-dreuz va genou.

Re ziwezhat e oa avat. Dihun e oa, pe dost. Soroc'hal a reas hag e klaskas an alumetez. Neuze e sellas gant saouzan ouzh e eurier.

« Un tasad te ' po, » a c'houlennas mamm en ur vouezh izel ha kuñv na 'm boa morse klevet diganti. Lavaret e vije bet he doa aon.

« Te ? » emezañ gant imor. « Gouzout a rit pet eur eo ? »

« Ha da c'houde em eus c'hoant mont da Hent Rathcooney, » emezon uhel gant aon na zisoñjfen tra pe dra gant an holl ehanou-se.

« Kerzh da gousket diouzhtu, Larry, » emezi krak.

343

Stagañ a ris da leñvañ. Ne oan ket evit en em soñjal, pa oa an traoù er c'hiz-se ganto, ha mougañ va dezoioù mintin oa evel douarañ un tiegezh diwar ar gavell.

Grik ne lavare tad, hogen tanañ a reas e gorn-butun hag e sachas warnañ en ur sellout ouzh ar skeudoù hep ober van ac'hanon pe eus mamm. Bez' e ouien e oa fulor ruz. Bep taol ma raen un evezhiadenn em lakae mamm da devel krenn ha krak. Mezhekaet e oan. Santout a raen ne oa ket reizh : un tammig euzhus e oa zoken. Bep taol ma 'm beze merket dezhi e oa aner ober daou wele, pa c'hellemp-ni hon-daou kousket en unan, he devoa lavaret din e oa yac'hoc'h er c'hiz-mañ, ha bremañ edo ar paotr-se aze, an divroad-se, o kousket ganti dizamant-kaer d' he yec'hed.

Sevel a reas-eñ abred hag e fardas te, met daoust ma tegasas un tasad te da vamm ne zegasas ket evidon.

« Mammig, a youc'his, un tasad te a fell din ivez. »

« Ya, va faotrig, emezi. Evañ a c'hellez diouzh pladennig mammig. »

Renket an traoù. Pe tad pe me a guitafe ar gêr. Ne c'houlenn ket evañ diouzh pladennig mamm ; me felle din ma ve graet ouzhin par d' ar re all en ti, ha, dres evit hec'h anoazañ, ec'h evis pep tra ha ne lezis banne ebet dezhi. Ne reas van ebet kennebeut.

Padal pa 'm lakaas em gwele en noz-se e lavaras c'hwek :

« Larry, c'hoant 'm eus e ouestlfes un dra din. »

« Petra eo ? » emezon.

« Chom hep dont da ziaezañ paour kaezh tadig diouzh ar mintin. Gouestlañ a rafes ? »

Paour kaezh tadig adarre ! Diskredik e oan deut war gement a denne d' an den dic'houzañvus-se.

« Perak ? » emezon.

« Peogwir eo chalet ha skuizh paour kaezh tadig, ha ne gousk ket mat ! »

« Perak 'ta ? »

« Ma, te oar, pa edo er brezel he deveze mammig gwenneion digant an ti-post. »

« Digant an Dim. MacCarthy. »

« Setu. Bremañ avat, n' eus ket a wenneion ken gant an Dim. MacCarthy, ha ret eo da dadig mont da glask un nebeut. Gouzout a rez ar pezh a c'hoarvezfe ma ne c'hellfe ket. »

« Nann, emezon, lavarit din. »

« Soñjal a ra din e rankfemp marteze mont da glask an aluzen evel ar paour kaezh plac'h kozh d' ar gwener. Ne blijfe ket deomp, 'keta ? »

344

« Nann, emezon, ne blijfe ket deomp. »

« Neuze e ouestlez ne zeui ket d' e zihunañ. »

« Ya. »

A-zevri-kaer e oan, c'hwi oar. Gouzout a ouien e oa a-bouez ar gwenneion hag edon a-enep-krenn mont da gloc'hañ evel ar wrac'h kozh diouzh ar gwener. Mamm a lakaas va holl c'hoarielloù da ober ur c'helc'h klok en-dro d' am gwele, ken e oa ranket din strebotiñ ouzh unan anezho, forzh pe du ez afen.

Pa zihunis em boe soñj mat eus va gouestl. Sevel a ris, azezañ a ris war al leur ha c'hoari e-pad eurvezhioù, a gave din. Neuze e kemeris va c'hador hag e sellis diouzh ar groazell e-pad eurvezhioù ouzhpenn. C'hoant em boa ma teufe poent da 'm zad dihuniñ ; c'hoant em boa e fichfe unan bennak un tasad te din. N' en em santen ket tamm evel an heol; en eskemm e oan inoet ha yen, gwall yen. Keuz am boa da wrez ha da zonder ar gwele bras.

En diwezh ne c'hellis ket mirout ken. Mont a ris er gambr e-kichen. Evel na oa ket ichou c'hoazh diouzh tu mamm e krapis dreisti hag e tihunas-hi gant ur gourlamm.

« Larry, a hiboudas en ur gregiñ start em brec'h, petra peus gouestlet ? »

« Graet 'm eus 'vat, emezon o ouelañ, paket war an taol, didrouz on bet keid-all. »

« O, skornet out, paotrig, emezi trist, ouzh va favañ penn-kil-ha-troad. Sell, mar lezan ac'hanout da chom, gouestlañ a rez e chomi digomz ? »

« C'hoant komz am eus avat, mammig, » emezon o leñvañ.

« Kement-se ne ra forzh ebet, emezi gant un nerzh-youl a oa nevez evidon. Tadig a fell dezhañ kousket. Kompren a rez neuze ? »

« Mammig, emezon gant kemend-all a youl, soñjal a ran e vefe yac'hoc'h da 'm zad kousket en e wele dezhañ. »

An dra-se hec'h abafas, hañval, rak ne lavaras seurt e-pad ur predig.

« Sell, a-benn ar fin, emezi, pe e vezi peoc'h da vat, pe ez i d' az kwele en-dro. Petra 'vo ? »

Seurt direizhded am lezas bout. Tamallet em boa outi, diwar-bouez he gerioù end-eeun, bezañ digendalc'h ha digempoell, ha n' he doa ket klasket

eilgeriañ zoken. Kas ennon e tarç'havis gant va zad un taol-troad na verkas ket, met en lakaas da oc'hal ha da zigeriñ e zaoulagad gant trechal.

345

« Pet eur eo, » emezañ, spouronet e vouezh, nann o sellout ouzh mamm, met ouzh an nor, evel pa welje unan bennak eno.

« Abred eo anezhi evit c'hoazh, a eilgerias kuñv. Ar paotrig n' eo ken. Kerzh da gousket... Sell, Larry, emezi o sevel diouzh ar gwele, dihunet 'peus tadig, rankout a rez distreiñ. »

Ar wech-mañ, evit sioul ma oa hec'h aer, e ouien e oa koll tost da vat va brientoù ha va gwirioù pennañ nemet o embregañ raktal a rafen. Evel m' am gorroe e laoskis ur griadenn, peadra da zihunañ ar re varv, hep komz eus tad. Oc'hal a reas.

« Ar c'hozh krouadur-se ! Daoust ha ne gousk morse ? »

« Ur boaz n' eo ken, » emezi douzik, daoust ma welen e oa feuket.

« Mat, erru eo poent en em dennfe kuit, » a huchas tad, o stagañ da goazezañ er gwele. A-daol e tastumas an holl zilhad-gwele en-dro dezhañ, e troas penn ouzh ar voger hag e sellas en-dro dreist e skoaz hep diskouez netra nemet daoulagad bihan du ront. Un neuz vlech a oa dezhañ.

Dav e voe da vamm va lakaat war al leur da zigeriñ dor ar gambr, ha me en em zigabestrañ ha fougasiñ war-du ar c'hogn pellañ en ur vlejal. Sevel sonn en e sav a reas tad war ar gwele.

« Tav da c'henou, kozh mic'hieg ! » emezañ, bouk e vouezh.

Ken souezh e oan ma paouezis a vlejal. Biskoazh-kammed n' en devoa den komzet er c'hiz-se ouzhin. Sellout a ris outañ, amgredik an tamm ac'hanon, hag e welis e fas o c'hliziennañ gant ar gounnar. Neuze hepken e vezis da vat penaos en doa Doue graet ar sod ganin, o selaou va fedenoù evit ma tistrofe va zad dic'hloaz.

« Serr da c'henou 'ta ! » a vlejis, e kounnar ruz.

« Petra 'peus lavaret ? » a huchas va zad en ur ober ur pikol lamm er-maez eus e wele.

« Mick, Mick ! eme va mamm. Ne welez ket n' eo ket boazet ar paotrig ouzhit ? »

« Gwel' a ran eo maget gwelloc'h eget n' eo desket, » a c'hrumuzas va zad en ur wintal gouez e zivrec'h. « Ur feskennad en deus ezhomm. »

346

Ne oa e holl youc'hadennoù diagent netra e-skoaz ar gerioù hudur-se war va divout. Lakaat a rejont va gwad da virviñ.

« Ur feskennad deoc'h-c'hwi ! emezon gouez. Ur feskennad. Serrit ho kenou ! Serrit ho kenou ! »

War se e kollas pasianted hag e skoas ganin. Henn ober a reas gant an diouer a feiz a c'helled gortoz digant un den dindan selloù saouzanet mamm, hag erfin ur skouarnad ne voe ken : padal em lakaas sot-mik an divalaverezh a vezañ bet skoet gant un estren, un estren penn-da-benn, en em silet en hor gwele bras war-bouez koulouchal, goude distreiñ diouzh ar brezel, war va erbedadur diskiant. Blejal ha blejal a raen, hag e tañsen war va zreid noazh, ha tad, amparfal ha blevek en e grez-arme berr louet, a selle ouzhin e-giz ur menez war-nes lazhañ. Neuze eo e vezis, a gav din, ez oa-eñ gwarizius ivez. Edo mamm aze en hec'h hiviz-noz, evel pa vije bet rannet he c'halon etrezomp hon-daou. Spi am

boa e sante ar pezh a seblante. Hañvalout a rae din e telleze kement-se.

Adal ar beure-se, va buhez a voe un ifern. Enebourion e oamp, tad ha me, en un doare digor hag anzavet. Ren a raemp un toullad krogadoù an eil a-enep d' egile : klask a rae laerezh an amzer a dremenet gant mamm, ha me e hini. Pa veze azezet war va gwele o kontañ un istor din ez ae, emezañ, da gerc'hat ur re votoù kozh en doa lezet war e lerc'h e derou ar brezel. Tra ma komze gant mammig em beze ebat gant va c'hoarielloù evit diskouez e oan dizamant kaer. Un nozvezh e voe ur gwall arvest pa zistroas eus e labour ha pa 'm c'havas war-dro e voest, o c'hoari gant arouezioù e gadred, e gontilli Gurkha hag e nozelennoù. Mammig a savas hag a dennas ar voest diganin.

« Arabat ebatal gant c'hoarioù tadig, nemet e lezfe ac'hanout da ober, Larry, » emezi glas. « Ne c'hoari ket gant da re. »

Evit abeg pe abeg e sellas tad outi evel p' he devije skoet gantañ hag e troas kein en ur vouseklenniñ.

« Ar re-se n' int ket c'hoarielloù, » a oc'has en ur gemer e voest en-dro da welout hag em boa flipet tra pe dra. « Rouez ha priziuz kenañ eo lod eus an traoùigoù-se. »

Bep ma 'z ae an amzer e-biou avat e welen gwelloc'h-gwell penaos en em renke evit estrenaat mamm diouzhin. Ar pezh a oa gwashoc'h oa ne oan ket evit kompren e zoare pe evit gwelout pe hoalerezh en doa war va mamm. E nep keñver ne oa ket koulz ha me. Boutin oa e zoare-distagañ ha trouz a rae en ur zebriñ. Soñjal a ris ur pennad e oa ar c'hazetennoù a zedenne anezhi, hag e fardis tammoù keleier da lenn dezhi. Neuze e kavas din e tlee bezañ ar butun ma vourren va-unan outañ, hag e kemeris e gornioù ha mont dre an ti o c'hlaourenniñ enno ken na dapas ac'hanon. Trouz a ris en ur zebriñ zoken, met mamm a lavaras din e oan heugus. Hervez kont e oa soliet pep tra war ar c'hozh boazadur da gousket a-gevret, hag e ris va soñj mont d' o c'hambr hag ober ar fri-furch, en ur gomz ouzhin-me evit na oufent ket edon o sellout outo, mes morse ne raent traoù a c'helljen da welout. A-benn ar fin e voe trec'h din. War a seblante ez oa pep tra diouzh ma oant tud deut ha diouzh reiñ gwalennoù an eil d' egile, hag e komprenis e vefe dav din gortoz.

347

War un dro avat e felle din ma welfe-eñ edon o c'hortoz, nann o vont da zilezel ar stourm. Un nozvezh ma oa bet heugus-tre, o varvailhat hep ober van ac'hanon, e laoskis an tamm :

« Mammig, emezon, gouzout a rit petra ' rin pa vin deut em oad ? »

« Nann, va faotr, emezi. Petra ? »

« Dimeziñ a rin ganeoc'h. »

Tad a zirollas da c'hoarzhin, met ne voen ket paket. Ha mamm, daoust da bep tra, a oa plijet. Santout a raen e oa disammet emichañs o c'houzout e vefe, un deiz, dilaosket krog tad diouti.

« Na koant e vefe, » emezi o wenc'hoarzhin.

« Koant-tre e vezo, emezon o kuzutal. Peogwir emamp o vont da gaout ur bern bugale. »

« Gwir eo, va faotr kaezh, emezi seder, me gav din hor bezo unan hep dale pell, ha neuze ez po kompagnunezh e-leizh. »

Ne oan ket displijet gant se, rak diskouez a rae e talc'he kont eus va rekedoù petra bennak ma plege da 'm zad.

Ne echuas ket er mod-se evelato. Da gentañ-penn e oa gwall brederiet - o

klask e pelec'h e kavfe daou lur, a soñj din - hag evit da dad en em voazañ da chom diwezhat diouzh an noz, ne reas vad ebet din. Paouez a reas a gas ac'hanon da bourmen, dont a reas da vezañ ken taeridik ha tra hag e palvatae ac'hanon evit netra ebet. A-wechoù em beze keuz da vezañ graet anv eus ar c'hozh babig - e doare e oa donezonet evit degas reuz warnon.

348

Hag ur gwall reuz e voe ! En un dourni spontus er erruas Sonny - ne c'helle ket ober an dra-se hep neuzioù zoken - hag adal an derou en kasais. Ur bugel amjestr oa anezhañ - evidon-me e voe atav amjestr - hag e c'houlenne kalz re a evezh. Mamm a oa sot gantañ ha ne wele ket pa veze oc'h ober ar farouell. A-fet kompagnunezh e oa gwashoc'h eget netra. Kousket a rae a-hed an devezh, ha dav oa din mont war begoù va zreid dre an ti evit mirout d' e zihunañ. Ne oa ket anv a zihunañ tad ken. Al lugan a oa bremañ : « Na zihun ket Sonny ». Ne oan ket evit kompren pe evit tra ne gouskfe ket ar c'hrouadur d'an amzer dik, ha bewech ma troe mamm he c'hein en dihun. A-wechoù e piñsen anezhañ evit ma chomfe war zihun. Ur wech em zapas mamm war an taol hag e roas din ur roustad didruez kenañ.

Un nozvezh ma tistroe va zad eus e labour edon-me o c'hoari trenioù el liorz. Ne ris van ebet anezhañ ; en enep e ris an asvan da gomz ouzhin-me hag e lavarais en ur vouezh izel : « mar deu ul lastez babig all en ti-mañ ez an kuit ».

Tad a chomas trumm a-sav hag e sellas ouzhin dreist e skoaz.

« Petra 'peus lavaret aze ? » emezañ krenn.

« Edon o komz ouzhin va-unan, » emezon o kas skoachañ va spouron. « Prevez eo. »

Treiñ kein a reas ha mont tre hep rannañ ger. Tao ! Va soñj oa bet ober ur c'hemenn meur, met disheñvel bras e voe an disoc'h. Kregiñ a reas tad da vezañ koant em c'heñver. Her c'hompren a c'hellen, evel just. Heugus oa mamm gant Sonny. Diouzh taol a save zoken hag e rae ardoù outañ en e gavell, gant ur minc'hoarzh diot, ha lavarout da dad ober kemend-all. Seven e veze atav er c'heñver-se, hogen ken ouezh e oa an neuz anezhañ ma c'helled gwelout ne ouie dare diwar-benn petra e komze-hi. Klemmañ a rae penaos e leñve Sonny e-pad an noz, hogen fulor ez ae-hi hag e lavare ne leñve morse Sonny, nemet pa c'hoarie un dra bennak gantañ - pezh a oa ur gaou ruz, rak morse ne veze traoù o c'hoari gant Sonny, ha ne ouele nemet evit tennañ an evezh. E gwir e oa trist gwelout pegen eeunik a spered e oa-hi. Tad n' oa ket hoalus ; padal e oa lemm e spered. Entent a rae doare-ober Sonny ha bremañ e ouie en ententen ivez.

Un noz e tihunis en ur gourlamm. Bez' e oa unan bennak em c'hichen em gwele. E-pad ur predig e voen sur e oa mamm an hini oa, he doa adkavet he skiant ha dilezet va zad evit mat ; neuze avat e klevis Sonny o c'hliziennañ er gambr e-kichen, ha mamm o lavarout : « Sell ! Sell ! Sell ! » hag e ouezis ne oa ket hi. Tad an hini oa. Edo en e c'hourvez em c'hichen, dihun mat, o tennañ start war e alan, ha foll evel pep tra, evit doare.

349

Ur reuziadig goude e teuas em fenn pe evit tra e oa foll. E dro oa bremañ. Goude va zeurel er-maez eus ar gwele bras e oa bet taolet er-maez ivez. N' he doa mamm bremañ ken preder nemet ar c'hozh krouadur-se, Sonny. Ne oan ket evit mirout a drueziñ dezhañ. Anavezet em boa kement-se, ha d' an oad-se zoken e oan madelezhus. Deraouiñ a ris e flourañ ha lavarout : « Sell ! Sell ! » Ne voe ket gwall gizidik ouzh an dra-se.

« Ha n' oc'h ket kousket kennebeut ? »

« A, tao ! laka da vrec'h en-dro din 'ta, » emezon, hag a reas en un doare. War e bouezig-kaer, sed aze penaos e c'haller henn deskrivañ, a gav din. Gwall askornek e oa, met gwelloc'h eget tra ebet.

D' an Nedeleg e kemmas penn d' ar vazh hag e prenas din un tren bihan brav
kenañ.

Galv Skourr Breizh ar C'hevre Keltiek skoazellit an Norziwerzhoniz o
deus kollet o zi hag a rank bevañ e kampoù repuidi
Kasit ho prof da :
Jacques Derouet, 2, place du Martray, 44 Nantes
CCP 3264 47 Nantes

NOTENNOÙ LENN, WAR ZIGAREZ LENN

XIII. - Barr-Heol, niv. 60, Mezheven 1969.

Ar gelaouenn-se a chom ar pezh ma 'z eo, da lavarout eo an hini vevañ a zo tu da gavout bremañ e Breizh. Gant kalz a zudi eo em eus lennet en niverenn-mañ Eñvorennoù Brezel Anjela Duval, ken bev ha ma 'z int. D' ar re a fell dezho gouzout petra eo brezhoneg kempenn ec'h alian start eta lenn ha studiañ ar pennadoù-se. Da ziwall a zo hepken eus un toullad fazioù a zo chomet strewet amañ hag ahont. Ma kredan evel-se ar pezh a gaver merket er bajenn 30, e vije bet diaes kaout holen a-walc'h evit dont a-benn da sallañ ur « pezh loen » evel ma oa ar pemoc'h ennañ « pevar pe bemp lu bouez ». Evel ma n' anavezan ket c'hoazh ar ger lu-se e rankan krediñ ez eus bet c'hoant skrivañ lur, ar pezh a roje da grediñ koulskoude e oa ar pemoc'h-se a vent gant ur c'honikl !

POULL ha « diboullañ. - Er bajenn 36 em eus kavet ar frazennig-mañ : « Ha me da ziboullañ koad da veg ar c'hraev kerkent ». Ur ger a anavezan mat eo henezh ; nag a wech em eus bet keuneud da ziboullañ pa oan yaouank ! Ha setu bremañ testeni skrivet ez eo anavezet ar ger e Treger, evel ma 'z eo e Goueled Kerne. Hag abaoe em eus bet tu va-unan d' e glevout implijet ivez e Goueled Treger. Edod o komz diwar-benn gwez a oa bet diskaret ha lezet ar bleñchoù a-stlabez dre ma « ne oa ket bet kemeret ar boan d' o diboullañ », da lavarout eo o degas d' ul lec'h ma vije bet graet neuze war o zro. Daou zevezh a-raok lenn pennad BARR-HEOL em boa meneget ar ger diboullañ-se evit respont da unan hag am goulennatae diwar-benn al lavarenn *kouezhañ en e boull* (evit un ti da skouer). Hervezañ ne zlejed ket lavarout e kouezh an tiez « en o foull », nag ur vogerenn « en he foull », rak kavout a rae dezhañ e teue ar ger diwar ar galleg *ébouler* hag e oa eta e gwirionez « kouezhañ en eboul ». Ha me respont dezhañ em boa bet lennet kement-se ivez e lec'h pe lec'h, met e kave din e oa da zisfiziout kaer diouzh kement-se hag e oan tuet da grediñ e teue diwar ar ger *poull* anavezet-mat.

351

Rak implij poull a zo evelato ledanoc'h eget hini « poull-dour », rak diaes e vije neuze displegañ talvoudegezh poull-glaou, pa na ve ken. Hag aze eo em boa meneget an « diboullañ keuneud »... C'hoant am eus bet neuze da welout un dra bennak diwar-benn an tri ger a gaver e galleg : «ébouler », « débouler » hag « abouler ». Hervez ar Petit Robert e teuje an daou c'her-mañ diwar *boule*, an hini kentañ avat a ve disheñvel bras e orin, o tont diwar ur ger kozh *bouel* kar d' ar brezhoneg « bouzell(où) », hag ar ger gallek a dalvezje eta « divouzellañ », met a vije troet reishoc'h gant ar ger *disac'hañ*. Kouezhañ en e boull ha disac'hañ n' eo ket heñvel avat. Moarvat ez eo mat soñjal e vez graet ur « poull » a-raok sevel un ti, ha ma teu an ti da gouezhañ en e boull ez eo er poull-se eo e kouezh.

Keleier diwar-benn buhez an dud. - War ar bajenn 18 e kaver tro-ha-tro « Ganedigezh », « Eured » ha « Marvioù ». Netra da lavarout nemet ez eo un tamm goular pe sec'h. Evit an hini kentañ e vije bet dereatoc'h moarvat lakaat « Kresk en dud », « Kresket an dud » pe « An dud o kreskiñ ». Evit an trede dreist-holl eo e ve bet sevenoc'h an doare kozh « Aet da anaon ».

Lenn a reer ivez er pennad-se : « D' an ... ez eo bet marvet an Itron Rolland, ganet Goualc'h ». Souezhus eo da nebeutañ ar *bet* bet lakaet aze rak, er c'hontrol eus genel, ne vez ket graet gant mervel evel verb-tre. Lavarout ez eo « bet marvet » unan bennak a roje da grediñ ne deo mui marv an hini a gomzer diwar e benn. Ganet a zo bet lakaet moarvat diwar skouer ar galleg « née » a vez implijet en degouezh-se. E brezhoneg e tlejed neuze avat lakaat ginidik ha neket

« ganet », met kalz gwell e ve moarvat kendelc'her da ober gant an doare kozh en ur envel bepred ar wreg gant hec'h anv plac'h yaouank (hep lakaat Itron neuze, anat eo) ha lakaat da heul « pried Henhahen » pe « intañvez H. ».

En tu-hont da se e reer ivez kentoc'h gant *tremenet* eget gant *marvet* pa vez aet unan bennak gant an Ankou.

352

XIV. - Al Liamm, niv. 134, Mae-Mezheven 1969.

En niverenn-mañ e kaver peder eus gwerzioù Barzhaz Breizh. Evit teir anezho e lavarer ez int bet « kempennet ha reizhet gant Roparz Hemon », evit Diougan Gwenc'hlan ne lavarer netra. Alies ez eus bet anv eus « neveziñ » dilhad ar Barzhaz. Hogen ne deo ket un dra aes da gas da benn hag amañ evel bep tro ez eus peadra da abegiñ. Un toulladig skouerioù a roin hepken.

Ar Rannoù, trede gwerzenn. « Petra diganin dit-te » a vez kavet amañ, tra ma vez kavet el levr (da vihanañ abaoe 1867) : « Petra ganinn-me d'id-de » hag a zo sklaer ha leun a lusk. Ne welan ket mat petra eo *diganin* amañ, pe ez eo an araogenn « digant » gant ar gour kentañ, pe neuze ar verb « diganañ », met hep kemmadur ? - Bremañ diwar-benn *d'id-de*, a skrivjen-me *dide*. Ne deo ket ur furm bet degemeret er yezh lennek, hogen anavezet mat eo er yezh komzet. Ha kemm a zo etre *dide* ha *dit-te*. Goulenn a c'hellan ouzh ur paotrig : « Dide eo ar gontell ? » Hogen mar gwelan ar gontell gant e vreur bihan e c'houlennin, un tamm souezhet : « Dit-te en deus roet e gontell ? »

Pempet gwerzenn : « Kan na oufen bremañ ». Er skrid-orin e lenner « Ken a oufenn breman ». Disheñvel-krenn eta. N'eus forzh penaos e vije bet mat lezel *breman* en abeg d' ar glotenn, met en tu-hont da se ne deo ket un doare dianav er yezh komzet, tamm ebet. E keñver talvoudegezh ez eo aesoc'h ivez kompren ar skrid-orin. Ur gudenn all a zo koulskoude evit a sell ar skrivadur : *ken* a pe *ken na* ? Techet e vijen-me da ober gant an eil. Hogen klevout a ran alies distagañ *kenavo*, gant un *n* hepken, hogen en em c'houlenn a c'heller ha bez' eo bet atav evel-se. Er c'hornbro m' on bet savet ne gleven gwech ebet ar ger-se implijet e-unan ; bepred e lavared neuz *ken na vezo* (ar rann-mañ distaget « vô »), ar stumm all a veze bepred klokaet gant ur renadenn bennak, *ken na vo ar c'hentañ gweled*, da skouer. Ha c'hoazh eur techet da lezel neuze ar verb da gouezhañ : *ken* ar wech all.

353

P. 173, trede gwerzenn : « Daou ejen ouzh ur gibig ». Er skrid e kaved « Daou ejen dioc'h eur gibi ». Fellout a ra din merkañ e klot amañ mat-tre skrid ar Barzhaz gant ar pezh a lavaren en unan eus va notennoù diwezhañ (" Liamm " 133, p. 138) : stagañ a c'heller daou ejen ouzh ur c'harr ; ur wech lakaet eno avat emaint diouzh ar c'harr.

P. 180, gw. 28 : « Bleuñvek o blev, gwisket e gloan », gant un troatad muioc'h eget er Barzhaz ma kaver : « Bleunvek ho bleo, gwisket gloan ». Gwerzennoù seizh troatad eo a gaver er skrid hag hemañ ne deo ket fall tamm ebet, a gav din. N' eus forzh penaos ne deo ket e *gloan*, met *gant gloan* eo a vije bet da lakaat. Unan bennak a c'hell bezañ gwisket e gwenn pe e du, met gant dilhad eo e vez gwisket hag an dilhad-se a vez graet gant un danvez bennak.

P. 181, gw. 15 : « Dek lestr tu gin a weled - o tonet eus a Naoned » a zo bet lakaet da gempenn « dek lestr tud gin a welet... ». N' ouzon ket hag-eñ ez eo al lizherenner eo en deus lezet an *d* da gouezhañ, hogen tud eo sur-mat ar ger da vezañ lakaet aze, tud hag a zo **da** ziwall diouto dre ma 'z int gin.

Pevare gwerzenn adalek an traoñ : « Kan din a unnek rann » hervez ar reizher, « kan din euz unnek rann » eme Gervarker. Er c'houbladoù a-raok e kaved bepred, gant niverennoù unsilabennek, *eus a*. « Euza zaouzek rann » a gaver zoken pelloc'h. A o vezañ ur gerig gwall zisliv e vije bet sur-mat gwell lezel hepken *eus* ma oa da reizhañ aze.

E levr Kervarker e kaved el linenn war-lerc'h : « Unnek beleg houarneset - o tont euz a Wened », ar pezh a zo bet reizhet gant « unnek beleg harnezet ». Ne deo ket houarnezet ken reizh marteze, na livusoc'h eo avat.

Pa vezer o kempenn gwerzioù evel ar re-se ez eo ret diwall da derriñ al lusk a zo enno. " Diougan Gwenc'hlan " a grog evel-hen er skrid reizhet : « Pa guzh an heol, pa goeñv ar mor - E kanan war dreuzoù va dor » tra ma kaved kent : « ... me oar kana war dreuz ma dor ». Ha ne gav ket deoc'h ez eo hemañ kalz dreist d' ar skouarn da glevout ?

354

En trede koublad e oa skrivet : « Me gan enn noz, me gan enn de - Ha me keuziet koulskoude ». Deuet eo da vezañ : « ... ha me leun a geuz koulskoude ». Gwir eo e vanke un troatad er wech-mañ er werzenn, met daoust da se eo adarre kollet ar c'hengan. Gwell e vije bet hep mar : « Ha me ken keuziet koulskoude ».

Ar pempet hag ar c'hwec'hvet koublad a zo bet lakaet da vezañ : « Evit aon, n' em eus tamm ebet. - N' em eus ket aon da vout lazhet... Evit aon, n' em eus tamm ebet - Amzer a-walc'h em eus bevet ». N' eus forzh penaos e ve bet ret lakaat : *Amzer a-walc'h am eus bevet*, peogwir ez eo « bevañ » ur verb-tre amañ. Evidon-me am bije lezet an traoù evel-hen, tostik-tost ouzh skrid Kervarker :

Evit aon, me n' am eus ket,
N' am eus ket aon da vout lazhet.

Evit aon, me n' am eus ket,
Amzer a-walc'h ez on-me bet.

Amañ e kouezher neuze war ur gudenn all. **Am** eo a oa e skrid ar Barzhaz ha n' ouzon ket ha n' eur ket aet a-dreuz pa 'z eus bet c'hoant lakaat *em* dirak eus.

Diwar-benn implij Am hag ar rannig A. - En niverenn-se eus " Al Liamm " e kaver ivez « Adnotennoù yezh » gant G. Pennaod. Ne deo ket avat an aozer gwall vadelezhus e-keñver al lennerien hag a rank bezañ sur-mat divinourien a-barzh lenn e bennadoù. Petra eo LLMM, DEBM, DGIB, TPMB, IEW, hag ur bern berradurioù all stlabezet en e skrid ? N' eo bet merket neblec'h. Anat eo e oa aze danvez da vezañ miret evit ur gelaouenn « skiantel », hag a oar marteze he lennerien tra pe dra diwar-benn ar sinadoù-se, ha n' eo ket da vezañ bet moulet en ur gelaouenn lennegel.

Distroomp da gentañ, mar kirit, war un tamall graet din gant G. P. diwar-benn va fennad el " Liamm " (133, p. 141), evit ar pezh a sell : *Amañ am gortoz ti va zadoù*. Gwir eo ez on aet un tamm buanik o lavarout n'he devoa ar rannig-verb a netra da ober gant *am* hag e gwirionez ez eo dre zievezhded eo ez eo bet lakaet a e-lec'h ma oa dleet lakaat e. Ha se ne gemm netra er wirionez ez eo *am* er frazenn « Amañ am gortoz ti va zadoù » renadenn eeun ar verb gortoz (ti va zadoù a c'hortoz piv ?) ha war-lerc'h ur seurt renadenn e tleer bepred lakaat ar rannig a en ur frazenn reizh. Met amañ e vije neuze ar renadenn-eeun etre ar rannig hag ar verb. Ha komz a c'heller c'hoazh neuze a « rannig-verb » ? Muioch a zo : ar frazenn bet meneget a zo da vezañ komprenet moarvat evel frazenn pennlammet lakaet e gwirionez evit : *amañ, ti va zadoù am gortoz*, ha peogwir e komzer a reizhder, an doare dereat da skrivañ a vije bet : *amañ va gortoz ti va zadoù*. Diwallomp koulskoude ; arabat eo ankounac'haat e c'hell bezañ *am* lakaet aes-tre e penn ar frazenn hag e klever aliesoc'h moarvat « Am c'has a reas d' e heul » eget : « Va c'has a reas d' e heul ». Ha dre-se eo ne deo ket direizh frazenn Y. Olier, ur wech lakaet *am* enni. Adkavout a reomp *am* pelloc'h :

355

P. 220 e lennan kement-mañ : « Gwell e vije bet lezel ar ger hep troidigezh, *me 'm eus aon* ». Ar *me* a zo a re aze, d' am meno. Ha bez' e tleed skrivañ : ... *lezel ar ger hep troidigezh, 'm eus aon*, pe welloc'h : *gwell e*

vije bet, 'm eus aon, lezel ar ger hep troidigezh. Evel ma vije bet tu, kenkoulz all, da skrivañ : gwell e vije bet, **a gav din**, lezel ar ger... Ar 'm eus aon a zo ul lavarenn fosilaet, koulz hag avat, koulskoude, evelato, evelkent. Lakaet me dirak am eus, setu m'eo ret sevel ar frazenn en un doare all.

EUS ha GANT. - Er bajenn 215 en deus G. P. klasket trabas outañ e-unan. Ma ! evit doare eo gwall ziaes dont a-benn eus ar brezhoneg ! Ma skriv : « Ur peanv... a vije bet gwell gantañ skrivañ « ur frazenn gant e vignon, kentoc'h eget eus ». Mar boa gwell gantañ perak n' en deus ket hen graet 'ta neuze ? « Gwell e vije bet dezhañ » eo moarvat ar pezh a felle dezhañ reiñ da gompren. Met e reizhadenn a zo a-dreuz ivez. Rak ar frazenn : « Da enskruid en deus lakaet ur frazenn eus e vignon F. B. » a zere eus ar c'hentañ en degouezh-se ; rak moarvat n' en deus ket F. B. savet e frazenn evit bezañ lakaet el levr meneget, ar pezh a oa da gompren ma vije bet skrivet « gant e vignon ». Digant a vije bet gwelloc'hik, hogen ne vije ket bet tre se c'hoazh.

Brezhoneg yac'h pe brezhoneg gwar ? - Ha setu ma rankan difenn bremañ ar re a zo bet taget gant G. P. (p. 216).

Ha da gentañ e lennan kement-mañ : « Damziazezet eo en teodyezhoù ». Petra e c'hell teodyezhoù bezañ ? Evel ma vije yezhoù ha na vefent ket distaget gant an teod ! Daoust ha bez' ez eo evit lavarout « yezhoù komzet » evit o enebiañ ouzh ar yezh skrivet ? Pe daoust ha ne vije ket un doare fentus da gemer lec'h ur ger all, rannyezhoù, hag a zere mat-tre ?

356

Hopala ! gwech ebet n' em eus tamallet da zen arver eo gant un, pell ac'hano. Ar pezh am eus bet alies da damall eo implij eo e-lec'h eus, dreist-holl goude un anv-gwan-verb, da skouer pa gavan skrivet : « degouezhet eo un den dec'h » tra ma tlee bezañ : « degouezhet ez eus ». Ur fazi war ar verb eo, tra ken. Gwerzennoù Y. Gwernig « Droug ebet p' eo un den o krouiñ - memes p' eo un den o c'hoari - droug ebet el labour p' eo un den... » a zo reizh e pep keñver. Ar pezh n' en deus ket doare da vezañ avat eo ar p' eus souezhus kinniget gant G. P. Anat eo e c'heller ober gant pa 'z euz (ha neket p' eus !) : pa 'z eus un den o c'hoari... Met petra en deus se da ober gant danvez ar varzhoneg ?

Ha pelloc'h, ar gwerzennoù : Moloch, Moloch an ugentvet kantved - ne vez ken rostet dezhañ korfoù bugale - met eneoù tud deut », ne dint ket marteze ar re hesonañ eus ar varzhoneg, met evit ar pezh a sell ar yezh ne welan netra da damall dezho. Lakaat na e plas ne eo a ve bet ur fazi. A-barzh lakaat na e ve bet ezhomm da lakaat ar verb en tu-gra ha neket en tu-gouzañv : na roster ken dezhañ... Souezhus eo ne ouije ket ivez G. P. e vez lezet alies ket a-gostez pa vez ken (pe mui) er frazenn.

Pelloch e tamall da z-Didrouz : « Alies e vezent an eil re e ti ar re all ». Ne welan ket penaos e c'heller gwelout ur mank aze. Evit ma vije fall e rankje « an eil re » bezañ ger-rener ar verb, ar pezh ne deo ket. Ma 'c'h eilpenner ar frazenn e kaver atav : an eil re e ti ar re all e vezent alies, ha tamm ebet « an eil re a veze alies e ti ar re all ». Evit lakaat aze ur verb en unander e ve ret ivez moarvat lakaat ur verb all estreget bezañ, da skouer : « Alies en em gave an eil re... » Met disheñvel-bras e teu neuze da vezañ.

Kavout a ra din ivez en deus Didrouz skoet mat war an tach pa skrivas : Aesoc'h e vije d' an dud gwelout sklaer... ma karfer bezañ frankoc'h war pezh a sell traoù ar reizh ». Tu a vefe da skrivañ ivez : « Aesoc'h e vefe d' an dud gwelout sklaer... ma karjed bezañ frankoc'h... » Un enebiezh ret a zo da vezañ amañ etre ur rann-lavar gant - J - hag unan gant - F -. Gwir eo e kaver karfer tra ma vez roet hepken karfed er yezhadurioù ; kement-se avat a ziskouez hepken ne vez ket kavet pep tra el levrioù-se !

357

Evit ar pezh a sell kentañ tro m' e welin, pe ... m' hen gwelin ez eo

marteze gwir hervez istor ar yezh ne zleje bezañ graet gant ar stumm gant *E* nemet dirak an anv-verb. Pell 'zo avat n' eo mui gwir hag un abeg mat a zo evit se : penaos lakaat kemm etre ur gour hag un dra mar bez kavet en koulz dirak an eil ha dirak egile ? Peogwir emañ *hen* ar skritur evit *en*. Hag ac'hano, an dud, hag a fell dezho komz ar fraeshañ ar gwellañ, o deus lakaet da dalvezout un triad : **e** evit ur paotr pe ur par, **he** evit ur plac'h pe ur barez, **hen** evit ur boud pe un dra ziheverz bennak.

Peadra a oa koulskoude da abegañ meur a wech e yezh Didrouz. Lenn a ran kement-mañ, da skouer (" Liamm " 133, p. 92) : « ... hag ispilhañ ouzh he divskouarn bizoù a rae d' he dremm splannañ muioc'h ». Ha pemp linenn pelloc'h, hag a zo gwashoc'h moarvat : « Mona a chomas diwisket evit mont d' he gwele ». Kement hag a ouzon e tiwisk an holl o dilhad evit mont d' o gwele. Chom *diwisk* eo moarvat eo a reas Mona, da lavarout eo kentoc'h *chom en noazh*.

E pennad G. Pennad diwar-benn embannadur nevez R. Hemon e kavan ar frazenn-mañ (p. 219) : « meur a c'her pe a droienn a greded bout nevez a-walc'h a gaver enne, ha n' eus arvar ebet e vo frouezhus o studi evit ar re a gemer preder gant ar yezh ». Perak avat e weler an oberour, er pennad war-lerc'h o vont a-enep d'ar pezh en deus lakaet aze war-wel. A-du emañ gantañ pa lavar ne c'houvezer ket hor yezh (ne gredan ket koulskoude adlavarout « ne ouzer ket ») war-zigarez ez eur bet eürus a-walc'h evit he deskiñ a-vihanik (er-vihanik a vije bet resisoc'h moarvat). Koulskoude unan desket gantañ ar brezhoneg er-vihanik ne zeuje ket gantañ moarvat ur frazenn evel houmañ : « gwashoc'h kent eget gwelloc'h peurliesañ ». Unan bet savet e brezhoneg en devije kavet gwell ober gant *fall kentoc'h eget mat* pe *kentoc'h fall eget mat*. Ha keñveriañ hor paour kaezh oberennoù krennvrezhonek, hag int koulskoude un teñzor evidomp evel m' emaint, ouzh oberoù Shakespeare, pe zoken ouzh re Racine pe Voltaire, a zo kemer sklerijenn ur preñv-lugernus evit hini an heol ! Nann, hol lennegezh, « klasel » evel ma lavarer, n' emañ ket er skridoù-se, daoust da bennadoù 'zo. Hol lennegezh klasel a zo dreist pep tra Barzhaz Breizh, Ar an daoulin, Bilzig, Gurvan, hag ivez evel just skridoù Jakez Riou, Roparz Hemon, Youenn Drezen, Efflam Koed Skau..., hag ivez re Y. V. Perrot ha L. Herrieu pa na ve ken. Hep ankounac'haat ar c'hontadennoù bet embannet gant G. Milin, K. Jezegou, Y. Krog, Yann ar Floc'h. Mar fell deoc'h lenn brezhoneg yac'h lennit hag adlennit " Kontadennoù eus Bro ar stêr-Aon ". Ha moarvat ez eo ken gwir evit oberoù 'zo gant Y. V. Heneu evit ar pezh a sell Bro-Wened. Perak e rafed fae war an dastumadennoù kontadennoù ? Evit an hini a zeska alamaneg ez eo pouezusoc'h moarvat studiañ kontadennoù ar vreudeur Grimm eget kalz eus oberoù Goethe, daoust ma 'z eo hemañ, anat eo, uheloc'h evel skrivagner.

358

Kalz muioc'h a wirionez a zo moarvat er pezh a skriv C. J. Guyonvarc'h en e rakskrid da adembannadur ar c'h- Catholicon (" Ogam ", XX, 3-6, 1968, p. 413).

An holl a oar ivez e kaver a-greiz-holl er skridoù krenn vrezhoneg pennadoù kalz bevoc'h, kalz « brezhonekoc'h » eget ar re all, kement-se pa c'hoarvez un diskuizh etre pennadoù re « lidel », pa vez c'hoant da lakaat ar selaouerien da c'hoarzhin un tamm. Anat eo ne deo ket dre ma ouezer brezhoneg a-vihanik eo ez eo reizh kement tra a lavarer hag en em gaver holl ouiziek. Ouzhpenn daou-ugent vloaz 'zo bremañ e teskan hag e selaouan a bep tu, ha moarvat emañ pell c'hoazh eus gouzout pep tra. Un dra a zo avat hag am eus desket : e pep lec'h e kaver tud hag a gomz « mat », tud all a zo hag a gomz « fall ». Gwashañ pezh a zo, seul vui eo en em ledet levezon ar skolioù gall war ar vro, seul vui ez eus tud o « trailhañ » brezhoneg ha neket o komz ur yezh seven ha rouez e teu moarvat da vezañ ar re a zo nebeutoc'h eget daou-ugent vloaz hag a oar c'hoazh komz en un doare dereat ; mont pelloc'h ha lavarout n' eus mui hini ebet, a vije avat mont re bell. N' eus forzh penaos n' eo ket gant lorc'h (« me 'zo bet er skol, me ») eo e vo gwellaet an traoù. Re dechet e vezer atav da blegañ d' ar c'hiz, bremañ koulz hag er c'hantvedoù tremenet. Ne gav ket din e ve ar brezhoneg krenn, nemet dre ar gozhni a ve (ar pezh a gont koulskoude !) trec'h da yezh an Aotrou Briz en 18-vet kantved. E skridoù hemañ e kaver brezhoneg hag a vije eus ar c'hentañ ma ne vije ket bet mastaret gant troiennoù ar « brezhoneg beleg », stummoù evel : « ... d' e dreinañ er stad

pitoiabl-se er pretouer eus a balez Pilat, evit servichout da dremen-amzer ha da zivertisamant d' ar vandenn soudarded pere a oa eno... ». Amañ hon eus un testeni mat o vezañ ma ne chom liv ebet er yezh komzet a-vremañ eus ur seurt ger pere-stagañ (ha koulskoude ez eo ledet-tre ar penaos-stagañ e yezh komzet Treger !) - Arabat eta krediñ e ve eus ar c'hentañ pep tra a vez kavet er skridoù kozh, arabat krediñ e ve tre kennebeut yezh ar skridoù heñvel-mik ouzh ar yezh komzet gant ar skrivagnerien d' an amzer-se. Levezon al latin ha levezon ar galleg, pa ne ve ken, a gaver tro-ha-tro war hor skridoù kozh. Ha levezon kreñv an diavaez a gouezh warnomp bepred ha muioc'h-mui ; ha moarvat e vezer techet da gemer skouer war an traoù disterañ hag ar re ar muiañ dibad o tont eus an diavaez.

359

Amañ hag ahont e klever c'hoazh evelato tud hag a gomz mat. Er mizioù tremen hon eus bet ar blijadur da glevout ur wechig bennak war wagennoù ar radio unan eus an dud-se, Per Bezoc eus Irvilhag. Daoust d' e oad (84 bloaz) e oa un dudi e glevout. P' e gleven e ranken soñjal : evel-se eo e tleer distagañ ar brezhoneg.

DEIZIADUR GODELL 1970

An dek 6 lur

Ne vez ket gwerzhet a-unanoù

Distaol 1/3 azalek 200 skouerenn

Kasit ho chekenn gant ho koulenn da R. HUON, 2, Venelle Poulbriquen, Brest - C.C.P. Rennes 1629-14

AL LEVRIOÙ

A-zivout embannadur ar c'hCatholicon

Emañ Christian-J. GUYGNVARC'H oc'h adembann, e-giz stagadenn da'r gelaouenn **Ogam, Catholicon** Jehan LEGADEUC, hor c'hentañ geriadur brezhoneg, a zo ivez ar c'hentañ geriadur galleg. Meneget eo bet endeo an embannadur-se gant Al Liamm, met kavout a ra din n' eo ket fall pouezañ adarre war dalvoudegezh an oberenn.

Evel m' en lavar an Embanner en e rakskrid, ne anavezer ar geriadur brudet nemet dre hantererezh un embannadur diglok ha faziek gant Le Men (1867) hag ar menegadurioù graet gant Emile Ernault en e **zDictionnaire étymologique du breton moyen** hag en e c'h**Glossaire moyen-breton**.

Kriz eo, a gav din, an Ao. Gyonvarc'h pa skriv e ranker « constater que GMB et DEBM sont inutilisables pour tout ce qui concerne le Catholicon ». A dra sur ez eus amañ pe ahont ul lennadenn fall gant Ernault, aliesoc'h n' en deus ket kredet eilskrivañ an holl stummoù. Met e soñj ne oa ket adembann ar geriadur, ha geriadurour brezhoneg ebet ne vije evit reiñ, en ul labour hollek, kement stumm pe adstumm bet kavet en ur skrid bennak : pedanterezh ne vije ken. Evit a sell ouzh ar fazioù, mantrusoc'h eo, anat, rak ar geltiegourion a ra gant e oberennoù n' int ket atav evit gwiriekaat pep trawar ar skrid orin ha degaset e c'hellont bezañ da sevel teoriennoù farouellek hep diazez ebet. Anataet e c'hellont bezañ pegen fazius eo bet Ernault pa vo bet adembannet ar skrid gant Guyonvarc'h, met an holl re o deus bet da bleidiñ gant labourioù Ernault a oar pegen aketus e oa, ha da grediñ eo ne vo ket kavet alies o faziañ.

Rebechiñ a ra Guyonvarc'h ouzhin bezañ chomet hep ober anv eus ar c'h**Catholicon** em **Dornlevr krennvrezhoneg** (« pas même mentionné pour mémoire »). Da gentañ, diwir eo (sl. p. 5, 6...), met va fal en ur sevel an dornlevr a oa hepken bastañ da 'r studierion ur benveg elfennel ha neket sevel ul labour a yezhoniezh ; ouzhpenn-se, war ar yezhadur e felle din pouezañ, ha liesaet em eus an arroudoù tennet eus ar skridoù lennegel : er feur-se, ar c'h**Catholicon** ne ro nemet un niver bihan a frazennoù arouezius. Evit a sell ouzh furmidigezh al liester (pp. 7-8) em eus tennet meur a dra diouzh ar geriadur-se, hag ivez evit ar verb : petore gounid a vije bet evit al lenner avat mar em bije meneget « Ca. » pe « Cms. » war-lerc'h ar furmoù ? Ne vije ket aet da furchal. Hag ouzhpenn : ne anavezen ar furmoù-se nemet digant Ernault, na ro ket lec'hiadur resis an arrouden. Kemend-all a livirin a-zivout **Llawlyfr Llydaweg Canol** H. Lewis ha J. Piette, anezhañ ar gwellañ levr bet skrivet war ar c'hrennvrezhoneg ha taget diezhomm gant Guyonvarc'h.

361

Mar em eus meneget an dra-se, n' eo ket evit ar blijadur da ober anv eus ul labour am eus savet, met, dres, evit lakaat da gompren pegen prizius eo embannadur G. : en ur reiñ dimp skrid klok ar peder zestenn eus ar c'h**Catholicon** en hon lakay gouest da dennañ kalz muioc'h a gorvo diouzh al labour-se. Hiviziken e ouezimp penaos ha pelec'h e vez kavet ar stumm-mañ-stumm. A zo muioc'h, troiennoù skedus a lennomp. Ne gemerin nemet ur skouerenn. E DEBM 220 e kaver meneg eus ar gerioù *azrouant*, *azrouantelez*, *azrouantus* « aerouant, -lezh, -us », hep skouerenn. Pa seller ouzh an embannadur eus Cb., p. 20, e kaver ar skouezennoù-mañ : *nep a quemer e azrouant* « celui ou celle qui prend son ennemy », *nep a laz e azrouant* « celui ou celle qui tue son ennemy », *ober azrouant* « faire ennemy », *bezaff azrouant* « estre ennemy ». Anat eo ez ay war-raok hon anaoudegezh eus ar yezh pa c'hellimp keñveriañ ar skouerioù-se gant an troiennoù eus ar yezh a-vremañ.

Un tammig souezhet on bet avat o welout an Embanner, en e rakskrid, oc'h adkemer faltaziennoù an Ao. Falc'hun war ar rannyezhoù (p. 5-6, n. 9) : da'm soñj an huñvreoù-se zo bet reizhet fur gant ar C'hel. Jackson en HPB, p. 35-56

dreist-holl. Ken souezhet all pa en gwelan oc'h adkemer tezenn an Ao. Gagnepain (« cet argot de clerics qu'on nomme le moyen-breton » AB 67, 377) a-zivout artifiکیelder ar yezh er skridoù krennvrezhonek : Kenneth Jackson en deus respontet reizh-tre da 'n tamall-mañ : « The nature of the performances (eus ar misterioù krennvrezhonek) makes it most improbable that the language of the miracle plays can have been very far removed in essentials, however stilted its style, from that of the common people who attended them and presumably understood them » (ZCP 28, 287-8). Ha pa skriv Guyonvarc'h (p. 6, dibenn an n. 9), « Le Catholicon constitue, à la différence des textes moyen-bretons classiques, le seul document réellement valable pour l'étude du breton parlé au moyen âge », e c'haller em c'houlenn ha farsal a ra. Anat eo en deus klasket Jehan Lagadeuc aozañ evit ar vrezhonegerion desket (i.e. latineger) oberenn Jean de Gênes, hag e kaver en e c'heriadur, aozet well-wazh diwar ar galleg, ur bern gerioù skolastek na oant ket en implij gant ar bobl vunut, hep komz eus gerioù « uhel » n' int bet biskoazh re ar bobl (sl. *aniuerser, appellatiff, argument a conclusion hastiff, argument insolubl, outrecuidance, h.a.*). Levezon ar galleg a hañval din anat a-wechoù, da skouer : *a deyz en deyz* (p. 11), *o bloaz en bloaz* (p. 9) o treiñ « de iour en iour » e-lec'h « a zeiz da zeiz » ; pa ro (p. 15) *appareill da bresel* evel troidigezh « appareil de bataille », n' eo ket ar ger Gl. *appareill* hepken a zo troet, hogen ivez an araogenn *de* ; *appellaf a emgann* (p. 15), ken souezhus e araogenn *a*, n' eo nemet « appeller... aux combateurs », hag all. Mont re bell eo neuze ober eus ar c'hCatholicon melezour feal yezh ar bobl.

362

Aon am eus em bize roet ur skeudenn faos eus oberenn Jehan Lagadeuc gant an arroudennoù-mañ : estr eget gallegach ez eus enni, ha bewech m' en deus an aozer d' ober gant traoù ar vuhez eeun e kaver gantañ gerioù ha troiennoù brezhonek frammet mat.

N' on ket bet evit gwiriekat ar skrid kinniget dimp, hogen, anavezout a ran a-walc'h aketusted an Ao. Guyonvarc'h hag hini e wreg, he deus, war a gredan, skoet ar skrid, evit krediñ ne vo ket niverus ar fazioù : e-barzh un oberenn ken hir, anat e chomo, dre ret, ur mank bennak daoust da bep evezh mab-den. Hag houmañ ne oa ket aes da gas da benn. Da skouer, p. 9 e lennan *intre*, ma c'hortozed *entre*, p. 16 *beza* e-lec'h *bezaff*, met ne doufen ket n' eus ket amañ skrid diles Lagadeuc pe e embanner : seurt adstummoù n' int ket rouez en oberennoù krennvrezhonek. Mar gallfen kinnig ur gwelladur, hemañ e ve : moulañ ar brezhoneg gant lizherennoù disheñvel. Gouzout a ran e kaver an hevelep lizherennoù, er skrid orin, evit al latin, ar galleg hag ar brezhoneg, hag an embanner a ra gant lizherennoù islinennet evit merkañ ar berradurioù ; kemmañ ar reizhiad lizherennoù a rofe dezhañ kalz muioc'h a labour, met, da 'm soñj, aesaat a rafe labour ar re a ray gant e embannadur. Evidon-me, ranket em eus islinennañ e ruz ar brezhoneg em skouerenn ; difrouezh n' eo ket bet peogwir on bet rediet evel-se da lenn ar skrid penn-da-benn, met... lennadurioù plijusoc'h ez eus eget hini ur geriadur !

Ur spi hepken evit echuiñ : ma c'hello an Ao. Guyonvarc'h kas da benn e embannadur an abretañ ar gwellañ evit brasañ mad ar studioù brezhonek.

G. P.

*

Hor Yezh

Ne zeu ket Hor YEZH er-maez ken ingal ha ma c'helifed hetiñ : un druez eo, rak kenderc'hel a ra da embann pennadoù ha dihelloù ken talvoudus ha biskoazh. An niverennoù 52-53 (eil ha trede trim. 1967) ha 55 (kentañ trim. 1968) a zo anezho eil ha trede rann **Danvez Geriadur** Gaston Esnault. Tamallet eo bet ouzh rener Hor YEZH hag ouzh Gwennole Ar Menn, embanner an oberenn-se, bezañ kollet poan hag amzer o kempenn hag oc'h embann ur seurt dastumad gerioù poblek, distreset, rannyezhekaet, trefoet, ha gallek o orin alies. Met ret-mat eo anavezout an holl c'herioù brezhonek a c'hellomp kaout krog warno, ha mat pe

fall e vefent. D' ar vrezhonegourien ampart neuze e vo al labour kroueriañ an eostad kemmesk-se ha tennañ dioutañ un nebeut dornadoù priziüs. Ma vije bet graet al labour-se gant G. Ar Menn hepken, pe unan bennak all hepken, e vije bet graet mat, a-dra-sur, met n' hell ket un den gouzout pep tra ; dibabet en dije gerioù zo ha lezet a-gostez gerioù all, ken talvoudus marteze, hag a vije bet dibabet gant ur gouzieg all en dije pleustret war an hevelep danvez ; pe c'hoazh en dije roet diskleriadurioù diwar-benn gerioù zo hag a vije bet kavet fazius gant tud all. Kavet eo bet gwelloc'h reiñ labour Esnault evel m' emañ (hep komz eus an doujañs dleet d' an oberour, hag a zo bev c'hoazh, a-drugarez Doue).

363

Evit respont d' an tamalloù, koulskoude, en deus kroget G. Ar Menn gant ur rummad nevez, **Geriaoueg**, gouestlet an niv. 56-57 d' al lodenn gentañ anezhañ. Pal ar rummad-se a vo studiañ gerioù ar yezh vev pe ar yezh kozh, ar gerioù dastumet diwar genou ar bobl pe pennaouet er skridoù poblek hag el levrioù kozh. Ur skouer dispar eus ar studiadennoù a c'hellfed ober a ro Gw. Ar Menn en ur studiañ en niverenn-se ar gerioù **krug, ardamez, arc'hme**, quehez (kr.br.), ***goezreu / gwerenn, enebrezh, gouher** ; ur c'henlabourer all, an Tad Le Carre, a laver e soñj diwar-benn ar ger **dol**. Kalz a draoù a vo desket gant ar re a lenno aketus an niverenn-se. Met un dra all c'hoazh a gavor enni, hag e pep unan eus an niverennoù a zeuio war he lec'h dindan an hevelep talbenn : un **Dafar evit ur geriadur bras brezhonek-gallek**, war baper liv disheñvel. Klaoustre e vo huchet adarre ; tremenet eo mare ar geriadurioù brezhonek-gallek, nemet evit an deskarded e vefe, a lavaror a bep tu. Ha gwir eo emichañs ; a-raok barn Gw. Ar Menn re griz, avat, lenn da gentañ ar rakskrid ken onest en deus lakaet d' e labour : « ...Tud zo a gavo abeg. Dezh e lavaran : savit ur geriadur brezhonek-brezhonek ma 'z oc'h gouest. Me n' on ket, hag evit ar mare ne gredan ket displegañ gerioù brezhonek gant gerioù brezhonek all, gerioù testeniet fall hag implijet a-dreuz a-wechoù. Gwelloc'h eo ganin ober gant ar galleg evit reiñ da gompren ster ar gerioù brezhonek. Ar galleg zo ur yezh diazezet ha d' am soñj n' eo ket ar brezhoneg ken diazezet all : kalz gerioù ha doareoù-lavar zo c'hoazh distabil ha ne gredan ket e vefe fur din klask displegañ pizh dre ar brezhoneg ». Un dlead e vefe d' an holl vrezhonegerien vat, zoken ma n' int ket a-du penna-da-benn gant doareoù-ober Gw. Ar Menn, kenlabourat gantañ da ober eus Hor Yezh-Geriaoueg ur greizenn-studi ; alioù pleustrek-kenañ a ro evit kement-se.

An niv. 54 (pevare trim. 1967) a zo enni pennadoù liesdoare diwar-benn **Enskrivadur henvrezhonek Les Aulnays** e Goñvenec'h (Per Denez) ; **Geriaoueg brezhoneg Sant-Ivi** (Alan Heussaff) ; **Notennoù diwar-benn an niver** (Gw. Ar Menn) ; **Notennoù predeneg** (G. Pennaod) ; **Gerioù rouez** (G. Pennaod) ; **Kerneveureg agan, agas, aga** (Yann Plerger) ; ouzhpenn lizheroù digant lennerien (G. Etienne, A. Heussaff, C. Laurent).

Burutellet eo levrioù ha pennadoù nevez gant Arzel Even en niv. 52-53 ha 55, en o zouez **A historical phonology of Breton**, levr hollbouezus K. Jackson, hag ar « manifesto » souezhus skrivet gant O. Mordrel hag embannet ur pennad zo gant *La Bretagne Réelle* dindan an talbenn **Pour une nouvelle politique linguistique**.

NOTENNOU

Hor Mignoned

Armelle hag Euriel DONVAL zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh o breur, d' ar 7 a viz Mezheven e Gagny.

Yann-Gamilh ha Klaodeta HANUS zo laouen-bras da gemenn deoc'h ginivelezh o merc'h Katell bet gant d' ar 26 a viz Gwengolo e Nancy.

Tugdual KALVEZ hag e wreg zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh o merc'h Arzela, d' an 9 a viz Here e Gwened.

Gwenaël hag Erwan ROPERS zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh o c'hoarig Armelle, e Loudieg d' an 30 a viz Eost.

Hor gwellañ, gourc'hemennoù d' an holl.

An Itron Jord AR ME hag an Itron hag an Aotrou Yann CHEREL zo laouen da gemenn deoc'h eo bet euredet o bugale Nannig ha Gabriel, e Louc'htehel d' ar 26 a viz Eost 1969.

Laouen omp bet ivez o c'houzout e oa bet euredet hor c'houmananterien Linaig BOURDIER ha Yeun GOURVES, d' ar 27 a viz Gwengolo, e iliz Itron Varia Gwerc'hez Vreizh.

Setu ar pevare dimeziñ etre broadelourien e-kerz un nebeut mizioù ha ne c'hellomp nemet bezañ laouen a gement-se ha hetiñ e talc'ho ar vrezhonegerien emskiantek da zimeziñ kenetrezo.

Hor gwellañ gourc'hemennoù hag hor hetoù a eürusted dezho holl.

Kañv

Kerseet bras omp bet o c'houzout e oa aet da anaon hor c'houmananter Erwan TANGUY, e Le Portel, ha gwreg hor c'houmananter J. J. Kerdiles, bet lazhet en ur gwallzarvoud d' ar 24 a viz Eost.

Hor gourc'hemennoù a gengañv a gasomp d' o zud ha d' o mignoned.

Priz " Al Liamm "

Tennet ez eus bet 705 skouerenn eus niverenn 135 " Al Liamm ". Koustet he deus an niverenn-se 2 348,30 hep kontañ ar mizoù-kas, ha 2 419,87 ganto.

Profoù

Degouezhet eo ganeomp ar profoù-mañ e-korf an daou viz diwezhañ.

Miz EOST :

M. Piron, 4 lur ; A. Cornic, 5 lur ; H. Konan, 10 lur ; R. Brisson, 10 lur ; P. ar Meur, 5 lur ; R. Tassel, 70 lur ; A. Ar Floc'h, 5 lur ; Y. Thomas, 20 lur ; Y. Bizien, 4 lur.

- War un dro : 113 lur.

Miz GWENGOLO :

R. Le Sclotour, 5 lur ; F. Kervella, 85 lur ; P. Le Guilloux, 4 lur ; M. J. Marot, 20 lur ; A. Audic, 10 lur ; G. Mahe, 5 lur.
- War un dro : 129 lur.

1 659,45 lur profoù ho eus bet abaoe derou ar bloaz. Trugarez d' ar brofourien.

Deiziadur " Al Liamm "

Deut eo er-maez deiziadur godell Al Liamm. Lod a gaver warno bruderezh evit hol levrioù, lod eo gwenn o c'hehin ha lod all a gaver warno ar meneg " Bloavezh mat ". Ar re-mañ a c'hellit kas d' ho mignoned da geñver deiz kentañ ar bloaz. 6,00 an dek. Kasit ho chekenn da R. Huon. CCP 1629 14 Rennes.

Lizhiri

Degouezhet eo ganeomp al lizher-mañ :

« Lennet em eus gant plijadur ha dudi an nav niverenn diwezhañ eus Al Liamm, darn anezho kaset din ganeoc'h hag ar re all prenet ganin e kêr-Vreizh. Setu ma ne bardonan ket ouzhin va-unan bezañ chomet hep koumanantiñ d' ur gelaouenn a anavezen he zalvoudegezh abaoe 4 bloaz... ha c'hoant am eus bremañ kaout un dastumad klok a-walc'h eus Al Liamm. »
L. M.

Setu amañ arroudennoù ul lizher gant hor c'houmananter P. P. :

« Lennet em eus gant plijadur istorioù berr P. ha J. Kermoal ; mat-tre em eus kavet " Roazhon, 8 eur 05 ". Plijout a ra din ivez istorioù berr Didrouz, gantañ ur vouezh disheñvel diouzh hini ar skrivagnerien all. Gwir eo ne oa ket frammet mat " Al lizher meur ", met ne gavan ket kennebeut ez eus re a elfennoù e-barzh, ha ne gav ket din e vefe ur c'hwitadenn. " Etiam Peccata " a oa savet mat-tre ha fromus ; danevelloù Didrouz zo merket gant ur « reuz kristen » o tont eus emgav etre ar feiz hag ar vuhez.

Va gourc'hemennoù evit troidigezh "Ar pevar Aviel " a gavan kaer ha plijus da lenn. Hetiñ a ran e c'hello " An Testament kozh " bezañ embannet a-raok pell. Ur rebech hepken : ar golo gwenn n' eo ket dedennus (evel hini barzhonegoù Roparz Hemon !), ne oa ket posubl evel just ober ur golo diouzh doare " An Irin Glas " pe " Pirc'hirin Kala-goañv " met un dresadenn eeun (ar pesk pe unan eus arouezioù ar C'hrist) gant livioù a vije bet kaeroc'h. »

366

Oferenn Nedeleg e Pleiben

Da geñver Nedeleg e vo skingaset dre Eurovision oferenn ar Pellgent azalek kloz kaer parrez Pleiben.

Dastumadenn " Dihunamb "

An neb a c'hoantafe prenañ un dastumadenn " Dihunamb " (diglok) a rank skrivañ 'r proutañ 'r gwellañ d' an Ao. Meriadeg Herrieu, 56 - Lokoal-Mendon.

Bugale Loeiz Herrieu a vefe laouen da brenañ (1,00 lur an niverenn pe muioc'h) niverennoù 'zo eus " Dihunamb " digant an neb a c'hellfe dioueriñ eus e re.

Niverennoù rouez : 44, 66, 69, 79, 80, 117, 118, 131, 147, 161, 162, 166, 168, 169, 170, 172, 173, 186, 211, 289, 395.

Galv ha Kuzul ar Brezhoneg

Sekretour Galv, F. Broudig, B. P. 7 Brest, en deus kaset deomp evel d' an holl gelaouennoù all al levrig Gwenn ha Du, war un dro gant ur bedadenn da reiñ da anavezout da lennerien Al Liamm hag ur c'hemennadur a-berzh Galv. Hemañ zo hir a-walc'h hag a-benn bremañ e oar an holl petra eo **Galv** : ur gevredigezh savet gant « Stourmerien ar brezhoneg » eus an tu kleiz (Ar Falz, J.E.B. hag U.D.B.). Setu amañ un nebeut arroudennoù eus ar c'hemennadur :

« Fellet en deus eta da stourmerien c'h/**Galv** e vefe bodet a-gevret holl araokaourien Vreizh mignoned ar brezhoneg, evit ma vefe kaset war raok un emgann nevez ha poblek a-du gant ar brezhoneg ha didrevadenniñ Breizh.

Setu perak, adalek penn kentañ miz Meurzh, 'z eus bet savet gant stourmerien c'h/**Galv** un 22 bennak a strolladoù-lec'h, o tegemer evel diazez kemennadurioù Galv hag evel palioù ar 6 poent dibabet gantañ evit ma krogfe didrevadennerezh sevenadurel Breizh.

D' an 18 a viz Mae, e voe dalc'het kentañ Kendalc'h **Galv**, e Brest eta. Dileuridi ar strolladoù-lec'h en em gavas eno, ha d' o heul araokaourien all a-du gant obererezh **Galv** deuet a-hiniennoù. Berzh a reas ar C'hendalc'h, pa deuas 450 a dud en holl. Biskoazh ne oa bet bodet kemend-all a dud o c'houlenn kelennadurezh ar brezhoneg. Diskouez splann a ra kement-se e fell da renkadoù pobl Vreizh, ha d' ar re yaouank dreist-holl, enebañ ouzh an torfed sevenet a-enep d' ar brezhoneg.

367

Prezegennoù, kement e brezhoneg hag e galleg, a voe gant kargidi ar strolladoù bodet e Galv ha gant un dileuriad eus pep strollad-lec'h. Displeget e voe ganto ster nevez stourm **Galv** : tremenet eo amzer ar goulennadegoù damheñvel an eil ouzh eben abaoe 100 vloaz, fellout a ra deomp hiviziken ar pezh a zo hon dlead, ar gwir da vezañ ni-hon-unan evel ma fell deomp. Renk ar brezhoneg hirie, hini ur yezh en ur vro trevadennet eo ; hogen, pa vez trevadennet ar sevenadur, e vez war an dro mac'homet an ekonomiezh, hag ezhomm o deus bet hag o devo dalc'hmat ar vourc'hizion e vefe eus ar Vrezhoned ur bobl sentus ha kollet ganti anaoudegezh he bro hag he yezh evit ober anezho ur bagad labourerien sioul.

Klasket o deus neuze ar gendalc'hidi an doare ma c'hellfent kenderc'hel gant o stourm. Abaoe e klask stourmerien c'h/**Galv** seveniñ ar palioù merket :

- sevel strolladoù-lec'h nevez : emeur o sevel meur a hini e Breizh a-bezh, er parrezioù, el labouradegoù, er c'hêriadennoù, er skolioù... ;
- bodañ araokaourien Vreizh mignoned ar brezhoneg dre lakaat anezho d'emezeliañ da c'h/**Galv**, en ur sinañ a-du gant an Diskuliadur degemeret deiz ar C'hendalc'h ;
- brudañ anv ha menozioù **Galv**, e-kerz bodadegoù ha dre livadurioù. Brudañ ivez lavarenn c'h/**Galv** : HAG OR YEZ ? (Hag hor Yezh ?) ;
- skignañ **Leor Gwenn ha Du ar brezoneg** embannet gant **Galv** ;
- ober bruderezh evit ar c'hentelioù brezhoneg, kas an dud d' o heuilh, ha pa vezo ret aozañ kentelioù. »

Kuzul ar Brezhoneg nac'het outañ kenlabourat

- E miz C'hwevrer 1969 e voe pedet kadoriad Kuzul ar Brezhoneg Y. Talbot, da gemer perzh en obererezh ar gevredigezh nevez. - E miz Ebrel e voe divizet gant ar C'huzul kaout un emgav gant sekretour CALB. Respont : n' helle ket dont d' an emgav divizet.
- Bodadeg an 8 a viz Mae : kadoriad ar C'huzul n' eo ket pedet.
- D' an 19 a viz Mae e c'houlenn ar C'huzul bezañ degemeret e Galv.
- D' ar 16 a viz Gouere e teu ar respont : ne c'hell ket ar Chuzul bezañ degemeret.

Kuzul ar Brezhoneg ha Galv

Setu amañ en he hed danevell kadoriad Kuzul ar Brezhoneg :

« Kadoriad K. A. B. a resevas e miz C'hwevrer 69 ur bedadenn a-berzh F. Broudig, sekretour «Kuzul stourmerien ar Brezoneg » (kevredigezh savet gant tud an U.D.B., Ar Falz hag ar J.E.B.), evit kemer perzh en obererezh ar gevredigezh nevez-se, he fal difenn start hor yezh. Kadoriad K.A.B. a respontas d' ar 6 a viz Meurzh 69 e vefe studiet ar bedadenn-se gant bodadeg ar C'huzul da vare Pask, hag e vefe kaset ur respont dezhañ diouzhtu goude.

368

Bodadeg Pask ar C'huzul e Karaez a zivizas goulenn digant K.S.B. (anvet ivez CALB : Comité d'action de la langue bretonne), un emgav evit studiañ penaos e c'hellfemp kenlabourat er gevredigezh sevenadurel nevez-se. Kement-se a skrivas da F. Broudig ar c'hadoriad en e lizher eus ar 17 a viz Ebrel 69. Un emgav gant sekretour Kuzul stourmerien ar Brezoneg, a voe divizet e Roazhon d' an 8 a viz Mae 69. An deiz a-raok e resevas ur pellskrid eus Brest, ennañ ar frazenn-mañ : « N' hellan ket beza Roazon warhoaz. Broudic ». Ne voe ket kaset dezhañ ur bedadenn da vont en anv ar C'huzul da vodadeg Vrest, d' an 18 a viz Mae. Mont a reas evelkent en e anv personel hag e komzas gant F. Broudig a lavaras dezhañ ober ur goulenn ofisiel bezañ degemeret e Galv. R. Leprohon, unan eus renerien an U.D.B. a lavaras dezhañ diouzh e du e oa mat dezhañ pouezañ evit ma vefe degemeret ar C'huzul, ha lakaet da dalvezout an daou zoare-skrivañ.

Kas a reas eta d'an 19 a viz Mae 69 ur goulenn da sekretour Galv o c'houlenn ma vefe degemeret ar C'huzul war an hevelep renk hag an teir c'hevredigezh all. D' ar 7 a viz Mezheven e kase F. Broudig ur respont dezhañ lavarout e vefe ret d'an teir c'hevredigezh divizout pep hini diouzh he zu, ha da c'houde o zeir a-gevret evit ober o mennad hon degemer pe get. Ar respont a vefe kaset dezhañ a-raok diwezh miz Mezheven 69. O vezañ ma ne zeue netra, hag e oa ur vodadeg ispisial eus ar C'huzul diwar-benn hon darempredoù gant Galv, d' an 29 a viz Mezheven e Karaez, e c'houlennas adarre digant F. Broudig penaos e oa kont gant hor goulenn. Respont a reas d' ar 26 a viz Mezheven e vefe dilerc'hiet o mennad abalamour d' an darvoudoù politikel e Bro-C'hall. Goulenn a rae digant ar c'hadoriad lavarout dezhañ ar pezh a vije divizet ganimp e Karaez a-zivout hor goulenn, rak kement-se a vefe, emezañ, pouezus evito, evit gouzout petra da respont dimp. War-lerc'h bodadeg K. A. B. e Karaez e skrivas adarre da F. Broudig evit reiñ dezhañ da c'houzout e talc'he start ar C'huzul gant e c'houlenn bezañ degemeret e Galv hag e felle dezhañ kenlabourat en un doare efedus gant ar re a zifenn ar yezh e gwirionez.

D' ar 16 a viz Gouere 1969 e kasas F. Broudig, sekretour Galv, da gadoriad Kuzul ar Brezhoneg, al lizher-mañ, o nac'h ouzh K. A. B. bezañ degemeret e Galv, war an digarez ez omp ur gengevredigezh, hag ez eus en hon touez « tud ha n' emaint ket pell ouzh bezañ fachisted ».

(Danevell savet gant Y. TALBOT, Kadoriad ar C'huzul.)

Brest, d' ar 16/7/69.

« Kenvroad ker,

Bennozh bras dit-te evit al lizher ac'h eus kaset din war-lerc'h bodadeg Kuzul ar Brezhoneg, d' ar c'hentañ eus ar miz-mañ, a-zivout goulenn ar C'huzul bezañ degemeret e Galv evel ken-gevredigezh, evit ma vefe diazezet da vat sevenadurezh Vreizh war yezh ha sevenadurezh ar bobl.

369

Kemenn a ran dit eta eo bet en em vodet ar c'hevredigezhioù bodet e Galv, hag o deus divizet diwar-benn ho koulenn. En gwirionez, ne welont ket penaos e vefe tu da Guzul ar Brezhoneg kemer perzh war-eeun en obererezh kaset war-raok gant **Galv** ha setu perak.

Ur gengevredigezh eo Kuzul ar Brezhoneg, ha soñjal a ra d' ar c'hevredigezhioù bodet betek-hen e **Galv**, ne c'hell bezañ degemeret en hemañ nemet kevredigezhioù. Sed a c'hell eta ar c'hevredigezhioù bodet e Kuzul ar Brezhoneg ober hini ha hini ar goulenn bezañ degemeret e diabarzh Galv.

D' an eil, kaout a ra da **C'halv** hag a zo un emsav araokaour, ne c'hell degemer nemet strolladoù hag en em lavar hag a zo araokaourien. Hag anat eo ez eus e Kuzul ar Brezhoneg, er c'hontrol, tud hag a zo anavezet evel kilstourmerien, pe zoken ha n' emaint ket pell ouzh bezañ fachisted.

Daoust da se, evit ar mare, e c'hell, evel just, izili Kuzul ar Brezhoneg kemer perzh en obererezh araokaour Galv m' emaint a-du gantañ. D' hor meno eta, eo gant ober dibaboù araokaour e c'hell bezañ kaset da vat da benn an emgann evit didrevadenniñ Breizh ha reiñ d' ar yezh ha d' hor sevenadur ar renk a dlefe bezañ o re.

Da bediñ a ran da zegemer va gwellañ ha kalonekañ gourc'hemenoù.
Sekretour Galv,
F. BROUDIC.

Notenn. - Brezhoneg unvan ganeomp. »

Setu amañ roll ar c'hevredigezhioù bodet e Kuzul ar Brezhoneg : Al Liamm. Embannadurloù Al Liamm. Barr-Heol. Ar C'hendalc'h Etrekeltiek. Skol Ober. Ar Bed Keltiek. Emglev an Tiegezhioù. Kevredigezh Selaouerlen ar Radio. Kevredigezh ar Skrivagnerien. Kelaouenn Skol. Kamp ar Vrezhonegerien. Wanig ha Wenig (kelaouenn evit ar vugale). Unvaniezh Speredel Vreizh. Embannadurioù ar Bibl. Hor Yezh. Breuriezh Sant Erwan.

Diwar-se e c'heller kompren e felle da **C'halv** en derou (C'hwevrer 1969) kaout skoazell Kuzul ar Brezhoneg o pediñ ar c'hadoriad d'ar vodadeg kentañ. Hogen diwezhatoc'h e kemmas renerien **C'halv** o menoz, ar sekretour o chom hep dont d' an emgav divizet da gantañ, o chom hep pediñ ar c'hadoriad goude hag en diwezh o reiñ digarezhioù dic'hortoz evit ma n' afe ket ar c'huzul er stourm war un dro gant Galv.

Keloù eus Frizia

Emañ atav ar gouarnamant nederlandat o nac'h respont da c'houlennoù Friziz ; anzavet en deus ar frizeg evel yezh kefridiel met hep reiñ dezhañ ul lec'h gwirion er vuhez foran. Nac'het en deus da skouer ar gouarnamant reiñ arc'hant evit programoù frizek er skingomz hag evit Mirdi Lennegel Frizek. Peter Van der Mark, ar c'hargiad fiziet ennañ aferioù sevenadurel Frizia, en deus lavaret : « Roet eo deomp ur wech c'hoazh an digarez e oa ret kaout amzer evit studiañ ar c'hudennoù... ».

370

Merzet o deus Friziz ivez e oa diefedus ar skol divyezhek aotreet dezho abaoe 1955 ; goulenn a reont ma vefe desket ar frizeg dre ret dres evel an nederlandeg, met betek-hen Ministr an Deskadurezh a nac'h rein muioc'h a lec'h d' ar frizeg er skolioù. Setu perak e laver ar vrogarourien d' o c'henvroiz e kemer ar gouarnamant izelvroat hent ar genellazhadeg (génocide) didrouz. Setu pezh a skriv ar c'helenner Juw van Wearinga (" An hent izelvroat : ar genellazhadeg didrouz ") : « Padout a ra stourm an Emsav frizat evit lakaat ar yezh er skolioù abaoe ouzhpenn 40 vloaz, ha betek-hen n' eus diskoulm ebet... Divizet eo pep tra gant un nebeut kargidi uhelrenk e Den Haag (kêrbenn en Izelvroioù) ; ar re-se n' o deus kiriegezh ebet e-keñver ar bobl frizat hag a seblant kaout da bal herzel ouzh strivoù Friziz da zeskiñ o yezh d' ar vugale ».

P. Kramer a skriv er *Frijbutser*, kelaouenn ar Strollad Broadel Frizat : « Ne c'hellomp ket c'hoazh dilenn hor gouarnour nag hor maered zoken, n' hon eus netra da lavarout evit pezh a sell an deskadurezh, an abadennoù skingomz ha skinwel, krouidigezh labouradegoù nevez... Ret eo deomp goulenn ma vefe adroet deomp ul lodennig eus an tailhoù a baeomp hag a sav bremañ da 500 milion pep bloaz. Ret eo d' ar Strollad Broadel diskouez an hent ha diskleriañ fraez ar pezh ne deurvez ket ar re all lavarout... Ret eo d' ar Stadoù (= Kuzul Rannvroel Friza) goulenn groñs an emrenerezh ; ma ne vez ket roet dezho ar pezh a c'houlennont, e tleo Stadoù Frizia kemerout war-eeun en o daouarn renerezh an

deskadurezh, ar skinwel, ar skingomz, melestradur an tailhoù... Petra a c'hellfe ober neuze ar gouarnamant izelvroat ? Divodañ ar Stadoù ; met ur seurt disentez hag implij an nerzh a zigorfe daoulagad Friziz hag o lakafe da sevel a enep... ». Pyt Kramer a skriv ivez : «Da betra e talv goulenn hag azpediñ ? En Izelvroioù n' omp nemet ur bihanniver na vez ket sellet ez-sirius ; mar demañ an traoù e Kembre evel m' emaint amañ, n' eo ket souezhus o defe tud 'zo dibabet hent an nerzh ».

Ar gouarnamant izelvroat a grou ur C'huzul evit studiañ kudenn ar frizeg.

Krouet en deus ar gouarnamant izelvroat ur C'huzul evit kenaozañ ur politikerezh e-keñver ar frizeg ; dalc'het o deus izili ar C'huzul-mañ ur vodadeg e Ljouwert, kêrbenn Frizia, gant dileuridi frizat, d' ar 25 a viz Mezheven.

Kaset e oa bet dileuridi gant an ensavadurioù hag urzhiadurioù-mañ : an Akademiezh Frizat, an Ofis sevenadurel, ar C'huzul evit an Deskadurezh, Kuzul an Emsav Frizat, Stadoù Frizia. Daou ziskleriadur zo bet graet, unan gant ar Stadoù, an eil gant Kuzul an Emsav Frizat ; hemañ en doa bet asant an holl strolladoù politikel e Frizia. An daou ziskleriadur o deus talvezet da ziazez evit ar vreuradeg etre Friziz hag ar gargidi izelvroat. Setu ar goulennoù pennañ graet gant Friziz :

1. - Ma vefe lakaet ar frizeg da yezh nemeti e skolioù-babiged hag e klasoù kentañ ar c'hentañ derez ; er c'hlasoù all hag en eil derez darn eus an danveziou a dle bezañ kenteliet e frizeg ; desket e vo ar frizeg dre ret ha bez' e vo ivez ur benveg-deskiñ.

371

2. - An holl ensavadurioù hag urzhiadurioù sevenadurel frizek a dle kaout harp hag arc'hant digant ar gouarnamant izelvroat koulz hag an ensavadurioù izelvroek.

3. - Ur greizenn skinwel ha skingomz a dle bezañ krouet e Ljouwert evit prientiñ ha skignañ abadennoù e frizeg.

4. - Ar frizeg a dle kaout an hevelep gwirioù hag an izelvroeg er vuhez foran, da skouer en tiez-post, en tiez-bank, en tiez-kêr ; an holl ziskleriadurioù ofisiel a c'hello bezañ graet e frizeg, hag an holl baperennoù a-berzh-Stad a dleo bezañ embannet e frizeg. Holl gargidi ar gouarnamant e Frizia a dle bezañ gouest da gompren ha da lenn ar frizeg da nebeutañ, ha pep gwech ma vo tu, da gomz ha da skrivañ ivez. Ar frizeg a c'hello bezañ implijet dirak al lezioù-barn hep ma c'hello ar varnerien nac'h ober gantañ.

Izili ar C'huzul o deus selaouet gant aked ha sevended diskleriadurioù an dileuridi frizat ; n' o deus lavaret netra a-enep ar goulennoù met diskleriet e vefe ret studiañ anezho a-raok kinnig un disentez.

C'hoariva margodennoù.

Mor Lauwers, a ranne Kornog-Frizia diouzh provins Groningen, a zo deuet da vezañ Lenn Lauwers d' an 23 a viz Mae 1969 ; ur stankell vras zo bet savet hag evel-se e vo gounezet 7.000 ha war ar mor. Gouelioù zo bet aozet evit lidañ an darvoud ha c'hoariet e pep kêriadenn eus ar rannvro ur pezh-c'hoari e frizeg savet diwar romant brudet Teodor Storm, " Der Schimmelreiter ", a gont planedenn fromus ar saver-stankelloù norz-frizat Hauke Haien ; c'hoariet eo bet gant margodennoù Feike Boschma.

Notenn. - Div oberenn skrivet gant Storm zo bet troet e brezhoneg : **Aquis Submersus** troet gant Per Denez hag embannet e stumm ul levr gant " Al Liamm " e 1950 ; **Immensee**, troet gant Kongar hag embannet war niverenn 101 " Al Liamm ".

Pladennoù da zeskiñ frizeg.

Embannet e vo e Miz Here 1969 ur rumm c'hwec'h pladenn ; aozet int bet gant an Itron Banning-Bosma, he deus graet berzh er skingomz gant he c'hentelioù war ar

frizeg. Ne vez graet nemet gant ar frizeg war ar pladennoù, met gwerzhet e vo ganto un dornlevr a zispleg ar c'hentelioù - 24 anezho, 6 war pep pladenn - e frizeg, nederlandeg ha saozneg.

Abadennoù skinwel.

Skignet e vo e-doug an diskar-amzer tri film diwar-benn Frizia, unan gant skinlec'h Bratislava e Slovakia, an eil gant ar skinwel alaman hag an trede a vo skignet e galleg gant ar skinwel belgiat e-touez ur rummad diwar-benn Europa ar rannvroioù.

60vet Bloavezh ar Kristlik Frysk Selskip (Kevredigezh frizat ha kristen).

Ar gevredigezh protestant-mañ zo an hini goshañ eus an urzhiadurioù frizek hag emañ c'hoazh e-touez ar re oberiantañ.

Krouet eo bet e 1908, d' ur mare ne veze ket graet gant ar frizeg en ilizoù. Ar pastor G. A. Wunkes, unan eus krouerien ar gevredigezh, a voe an hini kentañ o prezeg e frizeg e 1915 ; heuilhet e vo e skouer tamm-ha-tamm. Levrioù salmoù ha kantikoù a voe embannet e 1923 ha 1947. Ar Bibl Santel, troet gant G. A. Wunkes, a voe embannet e 1943 evit ar wech kentañ. Gounit a reas ar frizeg evel-se al lec'h a dlee bezañ e hini er vuhez relijiel.

372

" Trotwaer " a gemer lec'h " De Tsjerne " .

Ar gelaouenn lennegel viziek " De Tsjerne " (Ar ribod), krouet e 1946 hag en doa bet ur roll heñvel a-walc'h ouzh hini " Al Liamm ", ne vo mui embannet. Kemeret eo he lec'h gant " Trotwaer (riblenn-straed ; ar ger galleg eo), a vo renet gant skrivagnerien an « araok-gward » lennegel ; kemmet eo bet stumm ar gelaouenn hag e lizherennerezh ; plediñ a raio ivez gant ar politikerezh.

Keleier Norz-Frizia.

Fall a-walc'h eo stad ar yezh hag ar vroadelezh e Norz-Frizia ; kilet o deus dirak ar politikerezh-germanekaet ar Stad prusiat : « Pal pennañ ar skolioù er Schleswig a oa ober eus hor bugale Prusiz mat ha Germaned vat ». Kavout a reer gwasourien e-touez Norz-Friziz hag a lavar : « N' eus mui a bobl norz-frizat, an dachenn e-lec'h ma vez komzet ar yezh a zeu da vezañ bihanoc'h-bihanañ, hag ouzhpenn meur a rannyezh a zo, pep hini gant he doare-skrivañ. Dic'hallus eo dihun ar spered broadel amañ, ne c'hellomp ket treiñ red an istor hag adkrouiñ Frizia evel ma oa gwechall-gozh. Ne c'hellomp ket stabilaat ar frizegva hag adsevel ac'hanomp evel un unvez sevenadurel ha politikel ».

Met bez' ez eus Norz-Friziz n' o deus ket kollet spi ha savet o deus ur gelaouenn broadelour " Das Freie Nordfriesland " (Norz-Frizia dieub) ; respont a reont : « Gwir eo m' o deus hor gwaskerien graet eus o gwellañ abaoe kantvedoù evit distrujañ hor yezh hag hon emskiant vroadel, met, daoust da se, ar vroad frizat he deus dreistbevet ha bez' ez eus fedoù a brou e c'hell bremañ ar gumuniezh frizat mont war-raok adarre. Unvanet eo bet an doare-skrivañ evit mat ; krouet ez eus bet skolioù kentañ derez ne vez graet enno nemet gant ar frizeg ; er skolioù all e vez roet kentelioù frizek d' ar vugale. Embannet e vez pep bloaz levrioù e frizeg. An Ensavadur Norz-Frizek e Braist (Bredsted en alamaneg) zo ur greizenn sevenadurel oberiant. Bez ez eus un emskiant nevez a gumuniezh o c'henel e rannvroioù Südtondern, Husum hag Eiderstedt ; diazezet eo war ar menoz ez eo hon tremened broadel ur sichenn evit ma c'hell bleuniañ hor sevenadurezh hag hon armerzh ».

Da lenn diwar-benn Frizia :

AL LIAMM, niv. 27 : un niverenn a-bezh gouestlet da Frizia, savet gant harp kenlabourerien " De Tsjerne "

SKOL, niv. 2, gouestlet da Kelennadurezh ar Frizeg.

SKOL, niv. 6, gouestlet da Kudennoù ar Skolioù er Slesvig (meneget eo kudenn an

norz-frizeg).

373

Kembre : Ar stourm evit ar yezh er skolioù

Desket e vez ar c'hembraeg dre ret e meur a gontelezh e Kembre ; divizet eo bet gant Kuzulioù an Deskadurezh. E kontelezh Ceredigion (Cardiganshire) kerent 'zo o deus savet a-enep an disentez-se hag o deus douget klemm da c'houarnamant London. Departamant an Deskadurezh hag ar Skiantoù en deus respontet e tlee pep Kuzul Kembre an Deskadurezh aotren ar vugale da chom hep deskiñ kembraeg er skol.

Kembreiz a anzav n' eo ket posubl lakaat diouzhtu an deskadurezh dre ret ar c'hembraeg e kontelezhioù e-lec'h ne vez ket komzet mui ar yezh ; ret eo kendrec'hiñ ar gerent eus talvoudegezh ar c'hembraeg evit dazont o bugale. Emañ stad-spered an tud e-keñver ar yezh oc'h endreiñ buanoc'h-buanañ ; ret eo merkañ da skouer n' eus bet klemm ebet e kontelezh Morgannwg (Glamorgan), ur gontelezh saoznekaet e-lec'h ma kaver kêrioù bras evel Caerdydd (Cardiff) hag Abertawe (Swansea) hag e-lec'h ma vez desket ar c'hembraeg dre ret, tra ma sav eneberezh e kontelezh Ceredigion, e-lec'h ma chom ar c'hembraeg ar yezh pennañ. Aotren bugale 'zo da chom hep deskiñ kembraeg a vefe krouiñ un bihanniver saozneger troc'het diouzh buhez ar vro. Ma vefent o chom e Frañs hag en Alamagn, an hevelep kerent ne sonjferent ket goulenn ma vefe aotreet o bugale chom hep deskiñ ar galleg pe an alamaneg er skol.

Setu perak e lenner e pennad-digeriñ " The Welsh Nation " «N' eus redi ebet o lakaat ar vugale da zeskiñ kembraeg e-pad o bloavezhioù-stummadur eget lakaat anezho da zeskiñ saozneg pe jederezh ; hogen pouezusoc'h eo evit ar bugel e-keñver ar gevredigezh kembreat. An deskadurezh a dle bezañ aozet evit ezhommoù ar gevredigezh kembreat hag an denelezh. Skolioù Kembre ne c'hellont ket kenderc'hel da stummañ bugale evit Bro-Saoz. Ar re a zo a-enep deskadurezh dre ret ar c'hembraeg a glemm en anv ar « gouzañvusted », hogen n' eus keal ebet eus « gouzañvusted » evit Kembre, « gouzañvusted » kentoc'h evit mestroniadur Bro-Saoz hag holl traoù saoznek e Kembre, ar pezh a dalvez distrujidigezh Kembre » (Welsh Nation, Miz Here 1969).

Ar gouarnamant gall : Nann d' ar brezhoneg er skol

Kuzul Meur an " Education Nationale " zo o paouez nac'h ur raktres evit reiñ muioc'h a dalvoudegezh d' ar yezhoù « rannvroel » dibabet er vachelouriezh. Evel ma ouzer, ar poentoù gounezet e brezhoneg, da skouer, ne c'hellont servijañ nemet evit kaout ur meneg ha nann evit bezañ degemeret tra m' o deus an danvezioù dibabet all (tresañ, sonerezh pe yezhoù « estren ») ar galloud-se.

Ar raktres nac'het a oa e bal lakaat war ar memes live an holl yezhoù (ar brezhoneg o vezañ ur yezh estren, evel just).

Nac'het eo bet gant 17 mouezh a-enep ha 14 a-du, en desped da skoazell dileuridi ar sindikadoù ha kevredigezhioù kerent ar vugale.

374

Dileuridi ministrerezh an «Education Nationale », kelennerien Skol Veur, ha « tud uhel » o deus mouezhiet a-enep, 2 n' o deus ket mouezhiet hag ur vouezh a oa didalvoud.

Kent-se e oa bet degemeret ar raktres a-unvouezh gant Kuzul an Deskadurezh hollek ha nac'het gant Kuzul ar Skol Veur

Marv Jack Kerouac

Kerseet omp bet o c'houzout e oa aet da anaon ar skrivagner amerikan Jack Kerouac. E anv a oa Le Bris de Kerouac ha lorc'h a oa ennañ bezañ breizhat.

Mignon bras e oa deut da vezañ gant hor c'henlabourer Youenn Gwernig p' edo o chom e New York (betek an hañv diwezhañ).

Jack Kerouac a oa brudet evit bezañ bet ar beatnick kentañ. e oa e Breizh dija hag e soñj a oa dont en-dro hep dale, siwazh ez eo bet falc'het a-raok gallout kas e venoz da benn. Ne oa nemet 47 vloaz.

E oberennoù brudetañ zo : « War an Hent », « The Subterraneans », « Klaskerien vara an Neñv », « Big Sur ».

Ul levr nevez embannet gant Al Liamm

Hep dale e teuio er-maez ul levr nevez " Merc'hed " gant Reun- Menez Keldreg. El levr-mañ e vo kavet ur gontadenn hir " Elena " diembann ha " Lili " bet embannet gwechall war " Al Liamm ". Ar golo vo graet gant Yann Vaze.

Rakpren 10,00 lur war baper c'hwezhet, hep mizoù kas e-lec'h 12,00 lur, ha 20,00 lur war " Johannot " niverennet e-lec'h 25,00 lur. J. Queillé, 47, rue Notre-Dame, 22 Guingamp - c.c.p. 1136 82 Rennes.

Kalz eus hol levrioù zo peurwerzhet bremañ, en o zouez : « Lennegezh Abeozen » gant Abeozen ; « Kontadennoù an amzer-vremañ » hag « An ti a drizek siminal » gant R. Hemon ; « Mari Vorgan » hag an « Irin glas » gant Ronan Huon. Ret eo deomp eta lakaat moulañ re all, ha d' hor skrivagnerien kemer o fluenn evit stouvañ an toulloù a vo er roll.

Levrioù ha kelaouennoù nevez

La Bretagne contre Paris zo talbenn levr Jean Bothorel, unan eus ar brizonidi FLB. En e levr e ro Jean Bothorel abegoù e emgann. Displegañ a ra n' hon eus netra da c'hortoz digant Pariz hag e vo ret d' ar vro kaout hec'h emrenezh evit kas hec'h aferioù war-raok hec'h-unan. Embannet gant " La Table Ronde de Combat ", 120 pajenn, 10,00 lur.

Degouezhet eo ganeomp ivez niverenn gentañ ar gelaouenn **Sav Breizh** (19, rue du Frou, Kemper) enni ur pennad-stur e brezhoneg. En em ziskleriañ a ra «Sav Breizh» evel strollad breizhat.

375

War un niverenn eus **Etudes Celtiques** (Vol. XII) en deus Alan Ar Berr embannet un enklask war levezon anvioù ar bezhin war lec'hañvadurezh aodoù Bro Leon.

Kendalc'h Taliesin e Kerdiz

Etre ar 15 hag an 20 a viz Gwengolo ez eo bet dalc'het e Kerdiz kentañ Kendalc'h ar Skrivagnerien gelt, aozet gant *Yr Academi Gymreig*. Evit ar wech kentañ eta, skrivagnerien, barzhed ha gouizieien eus an holl vroioù keltiek o deus eskemmet menozioù war o istor, o labour hag diaesterioù. Deut e oant eus Bro-Skos, Iwerzhon ha Breizh, pedet gant Kembre. Ar gendalc'hidi a oa lojet holl e Neuadd Traherne, ur geoded studierien nevez-flamm. Eno e veze debret ivez ha dalc'het ar bodadegoù war un dorgenn a-us d' ar gêrbenn.

Degemeret eo bet an dud d' ar sul da noz e kembraeg gant D. J. Williams, e saozneg gant Jack Jones, en iwerzhoneg hag e brezhoneg gant J. E. Caerwyn Williams.

Bemdez e veze div brezegenn gant ur vreuradeg war-lerc'h hag ur banne kafe etrezo evel just.

Sed amañ roll an devezhioù

Lun :

10.00 eur : Rachel Bromwich, eus Gambridge University College (Bro-Saoz) : Lennegezhioù ar Gelted.
2.30 eur : Pennar Davies, skrivagner kembreat : Lennegezh Kembre en 20vet kantved.
8.00 eur : Degemer gant Teledi Harlech (Skinwel).

Meurzh :

10.00 eur : Ruairaidh MacThomas, kelenner keltiek e Skol Veur Glasgow : Lennegezh ar Ouezeled.
2.30 eur : Alexander Scott, lenner lennegezh skosat e Skol Veur Glasgow : Barzhoniezh Bro-Skos.
8.00 eur : Degemer gant Kuzul Kontelezh Morgannwg (Glamorgan).

Merc'her :

10.00 eur : Per Denez : Lennegezh Breizh a-vremañ.
2.30 eur : Ronan Huon : Kudennoù Sevenadurel e Breizh.
8.00 eur : Degemer gant ar British Council.

Yaou :

10.00 eur : Mairtin O Cadhain, skrivagner, kelenner iwerzhoneg e Trinity College : Lennegezh komzplaen en iwerzhoneg en 20vet kantved.
2.30 eur : Austin Clarke, skrivagner iwerzhonat e saozneg : Barzhoniezh saozneg a-vremañ en Iwerzhon.
7.30 eur : Degemer gant Kuzul Arzoù Kembre.

Gwener :

10.00 eur : Davies Glyn Jones, eus Skol Veur Bangor, buruteller : Luskoù nevez e Lennegezh Kembre.
2.30 eur : Raymond Garlick, barzh kembreat e saozneg . Daoust hag-eñ ez eus ul Lennegezh saoz-kembreat.
6.00 eur : Degemer gant al Lord-Maer e ti-kêr Kerdiz.

376

War-lerc'h an degemer an ti-kêr e voe un abadenn varzhoniezh ha sonerezh. Barzhed eus pep bro a zisplegas o barzhonegoù ha re o c'henvroidi er yezh ma oa bet skrivet ha war-lerc'h e voe roet an droidigezh e saozneg. Evit Breizh Maodez Glanndour a zisplegas un nebeut eus e varzhonegoù. An dileuridi all evit Breizh a oa : Per Denez, Arzel Even, Youenn Olier ha Ronan Huon.

Ur C'hendalc'h eus ar re blijusañ ha kenteliusañ eo bet ha trugarekaat a reomp an aozerien : Glyn Jones, ar c'hadoriad, Meic Stephens, Prys Morgan hor blenias en Rhondda Valley, ar sekretourez Sally Roberts hag o mignoned eus Yr Academi Gymreig hag ar Walsh Arts Council.

Emziskouezhioù ar Werc'hez e Breizh

" Emziskouezhioù ar Werc'hez e Breizh " a zo e gwerzh e ti : Yvon Eleouet, EWB, N 29 - Guimaec. Priz an oberenn : 20,00 lur ha 1,70 mizoù-kas. C.C.P. Y. Eleouet, 27 1500 Rennes.

Skol dre Lizher V. Seite

An Aotrou Seite a gemenn deomp ez eus bet 504 skoliad o heuliañ e skol e-doug ar bloaz-skol 1968-69. En o zouez 253 plac'h ha 251 paotr. Setu amañ micher ar re o deus heuliet ar skol (evit ar re o deus lavaret o micher) : 240 studier, 51 kelenner, 65 implijad, 19 micherour, 9 den war o leve, 9 soudard, 5 beleg. Levrioù gwerzhet e-kerz ar bloaz (geriadurig ha levrioù kelenn) : 3 271.

Arrebeuri evit S.A.D.E.D.

Strollad an Deskadurezh Eil Derez a glask evit e zDiellva Kreiz, e Roazhon,

taolioù, kadorioù, irc'hier hag armelioù prenn. Ar c'hinnigoù zo da ober d' an Ao. Gab Cherel, Penn ar C'hengoun, S.A.D.E.D., 30, Place des Lices, 35 Rennes.

Ur plac'h " au pair " evit Bro-Skos

Un tiegezh skosat broadelour a garfe kaout ur vreizhadez yaouank «au pair » evit 6 pe 12 miz. Lech : Edinburgh. Skrivañ da Ch. Le Goff, 1, rue Jules-Renard, Brest.

377

Devezh studi

Kuzul ar Brezhoneg a ra un devezh-studi e Kemper, e Ti ar Vro, d' ar meurzh 11 a viz Du. Renet e vo gant Per Denez. Diwar-benn an doare da gelenn ar yezh e vo.

Emvod hollek S.A.D.E.D. e Mur d' an 3 Eost 1969

Danevell zo roet eus labour ar skolidi er Seizhvet Bloavezh-Skol e stumm sifroù : a) ar skolidi nevez (oc'h enrollañ evit ar wech kentañ er 7^t B-S) zo kement hag an 33 % eus niver hollek an enrollidi, tra ma ne raent nemet an 8,5 % anezhañ er bloavezh a-raok ; b) oc'h echuiñ o bloavezh-studi ez eus bet 88 % eus ar skolidi nevez, ha 42 % hepken eus ar skolidi bet enrollet c'hoazh un pe lies gwech er bloavezhioù tremenet.

Kinniget ez eus sevel pevar rummad studi nevez : ur rummad Armerzhouriezh-I hag ur rummad Politikouriezh-I da vezañ lakaet war roll an 9^t Bloavezh-Skol (1970-71) ; ur rummad Armerzhouriezh-II hag ur rummad Politikouriezh-II da vezañ lakaet war roll an 10^t Bloavezh-Skol (1971-72). Degemeret eo ar c'hinnig. En doare-se e savo niver ar rummadoù studi da c'hwezek a-benn an 10^t Bloavezh-Skol.

Degaset eo en-dro dirak Izili S.A.D.E.D. kudenn an darempredoù etre ar skolidi hag o reizherion. Meur a dezenn a zifenner lerc'h-ouzh-lerc'h : un daelerezh gwirion a zle bezañ etre ar skoliad hag e gelennerion ; ar skoliad a rank kaout an tu da vurutellañ an doare ma vez barnet e labour, - d' ar Strollad neuze da gemmañ e zoareoù kelenn ha da wellaat e reizherezh ; ar skolidi a zle kaout ar gwir da zibab o reizherion. Degemeret eo da reolenn-stur : ar gwir o deus ar skolidi da abegiñ labour ar gelennerion ; ar Strollad a gemer an disentezioù a zere da heul.

Divizet eo kenderc'hel gant reizhiad an notennoù dre sifroù. An notenn a dalvez d' ar skoliad d' en em savlec'hiañ en e araokadennoù.

Renet ez eus ur vreuradeg a-zivout ar poelladennoù Lennegezh. Ha spletusoc'h eo d' ar skolidi plaenaat un destenn pe sevel un displegadenn war un oberenn, ur skrivagner, ur prantad eus al Lennegezh ? Er stad a-vremañ eus stummadur ar skolidi, ar pezh o deus ezhomm da zeskiñ dreist-holl eo lenn ar skridoù ; anat eo kement-se war bep tachenn, ha pa ve politikerezh, lennegezh pe skridoù gouezoniel, an dud ne ouzont ket lenn, Setu perak ez eo talvoudusoc'h dezho plaenaat testennoù evit ar mare. A-hend-all, pal ar c'hentelioù Lennegezh n' eo ket kement stummañ skrivagnerion pe skridvarnourion ha ma 'z eo deskiñ d' an emsaverion meizañ mat ar pezh a lennont ha dre-se perc'hennañ kevala speredel an Emsav. O vezañ ma chom dizingal liveoù deskadurezh ar skolidi ha diseurt o arbennikadurioù, e ve tu da reiñ dezho da zibab bep tro etre div boelladenn, unan aesoc'h o klotañ gant ezhommoù an deraouidi, unan diaesoc'h, arbennikoc'h, evit al lennegourion a vicher.

378

Emvod Kelc'h Debauvais e Mur d'an 10 Eost 1969

Danevell Gwazva ar C'helenn. - En teir c'hreizenn eus Kelc'h Debauvais ez eus bet digoret hevlene 11 klas, 8 klas Kentañ Bloavezh ha 3 c'hlas Eil Bloavezh.

Ar skolidi o deus diskouezet bezañ aketusoc'h eget er bloavezhioù tremenet. Daoust da se ez eo re niverus c'hoazh ar re na gasont ket da benn o bloavezh-studi.

Un niver a gelennerion nevez zo bet anvet e-kerz ar bloaz. Kudenn a sav gant darn anezho na anavezont ket mat an doareoù kelenn hag a-wechoù zoken na anavezont ket a-walc'h ar yezh.

Daou rummad kentelioù zo bet aozet evel er bloavezhioù tremenet. Ar rummad Kentañ Bloavezh a oa anezho kentelioù **Brezhoneg Eeun R.** Hemon ha kentelioù war an danvezioù emsavel pennañ. Koulskoude, ar c'hentelioù **Brezhoneg Eeun** zo re niverus : daoust ma vez studiet div gentel bep sizhun n' eus ket tu da echuiñ al levr e pevar pe pemp miz. Ouzhpenn-se, ar c'heriaoueg ne glot ket mui gant an ezhommoù. Un niver a c'herioù zo dispredet. Un niver brasoc'h ne vezont ket kavet enni, gerioù ar vuhez arnevez ha geriaoueg ar politikerezh dreist-holl.

Ar rummad Eil Bloavezh e oa anezho kentelioù war ar yezh ha kentelioù war an danvezioù emsavel pennañ. Ar c'hentelioù brezhoneg Eil Bloavezh zo bet adc'hraet penn-da-benn hevlene diouzh hentennoù arnevez ar gelennouriezh. Frouezh kenlabour Kelc'h Debauvais hag ar gKreizenn Imbourc'h Sturyezhouriezh ez int. Reiñ a reont d' ar skolidi an anaoudegezhioù yezhadurel ha geriadurel retañ evit ar vuhez emsavel kempred. Prientiñ a reont ivez ar skolidi da heuliañ kentelioù S.A.D.E.D. gant berzh.

Da heul breutadeg Danevell Gwazva ar C'helenn e voe divizet aozañ diouzh an ezhommm devezhioù-studi evit kelennerion nevez Kelc'h Debauvais. Digant ar gelennerion nevez ne vo ket goulennet hepken bezañ barrek da gelenn, hogen ivez anaout mat ar yezh, ouzhpenn anavezout an Emsav en e gelennadurezh hag en e ober. Er bloaz a zeu e vo prientet ar c'hentelioù Eil Bloavezh evit o embann e stumm un dornlevr. Prientet e vo ivez dafar ur rummad nevez a gentelioù brezhoneg Kentañ Bloavezh.

" Emsav " niverenn 32 (Eost 1969)

Roll ar pennadoù a gaver en niverenn-mañ :

Unvanadur an Istoregezh. Demokrategezh ha frankiz-dezeviñ. An Emsav hag ar Vro, pennad ma kaver ennañ lizheroù o tennañ da gudenn tiegezhioù an emsav ha da anien an dispac'h. Echuiñ a ra an niverenn gant notennoù politikel war al levrierezh.

Emsav, 30, place des Lices, 35 - Rennes, c.c.p. 2460 10. -
Ar c'houmanant-bloaz (o kregiñ e miz Genver) : 20 lur.

379

Skourr an Deskadurezh Vroadel

DANEVELL DEVEZHIOU STUDI MUR
(28 Gouere - 13 Eost 1969)

Pal an Devezhioù Studi.

Pal an Devezhioù Studi zo reiñ d' an emsaverion yaouank an tu da vuanaat o stummidigezh.

Rannet e oa hevlene an Devezhioù Studi e daou brantad :

- ar prantad kentañ, eus an 28 07 d' an 03 08, a oa gouestlet da stummadur an deraouidi : kentelioù Brezhoneg, Istor ha Douaroniezh, bodadoù-studi war diazezoù politikel an Emsav ;

- an eil prantad, eus ar 04 08 d' an 13 08, a oa gouestlet d' ar stummadur emsavel hollek : kentelioù ha kendaeloù politikel, displegadennoù, bodadoù-studi, h.a.

Ar rummadoù kelennadurezh.

Tri rummad kelennadurezh a oa :

- a) Ur rummad Kentañ Derez kentañ bloavezh.
- b) Ur rummad Kentañ Derez eil bloavezh.
- k) Ur rummad Eil Derez.

Danevelloù pemdeziek.

Lun 28 07 69

Rummad. a

09.00 Skrivadenn (Mari-Vorgan) ha goulennoù war destenn ar skrivadenn.

10.30 Yezhadurezh : An orioù. Kadarnaat ha nac'hañ.

14.00 Bodadoù-studi : Petra eo an dispac'h ?

Dispac'h a dalvez : mont er-maez eus ar c'helc'h-bac'h. Lavarout a reomp : « Un dispac'h zo da ober e Breizh ». Ar frazenn-se a dalvez : bac'het eo ar bobl vrezhon ha ret eo he divac'hañ.

Ar bobl vrezhon zo bac'het gant : 1) ar Stad C'hall ; 2) ar gevredigezh vreizhat. Evit divac'hañ ar bobl vrezhon eo ret : 1) diskar ar Stad C'hall e Breizh ha sevel ar Stad Vrezhon ; 2) diskar ar gevredigezh vreizhat ha krouiñ ar gevredigezh vrezhon nevez.

Kroget eo an dispac'h e Breizh. An Emsav zo kroget da sevel ar framm brezhon hag ar gevredigezh vrezhon nevez. Kroget eo an dispac'h evit an emsaver en e vuhez. Buhez an emsaver zo er framm hag er gevredigezh vrezhon nevez.

Goulennoù : Petra eo un dispac'h ? Petra eo an dispac'h brezhon ? Petra eo an dispac'h evit un emsaver ? Petra eo an dispac'h evidoc'h ? Perak ober un dispac'h e Breizh ?

17.00 Poelladennoù war ar yezh.

Rummad b

09.00 Skrivadenn ha goulennoù war destenn ar skrivadenn.

10.30 Yezhadurezh : Framm ar frazenn.

380

14.00 Bodadoù-studi, a-gevret gant ar rummad a.

17.00 Poelladennoù war ar yezh.

MEURZH 29 07 69

Rummad a

09.00 Skrivadenn (An Irin glas) ha goulennoù.

10.30 Yezhadurezh : Kemmadurioù war-lerc'h ar ger-mell hag ar rannigoù-verb.

11.00 Douaroniezh : An Torosennadur.

14.00 Bodadoù-studi : Istor an Emsav.

Ar bobl vrezhon a vev hiziv e Breizh. An hevelep pobl a veve e Breizh kant pe mil bloaz 'zo. Un Emsav zo hiziv e Breizh. An hevelep Emsav a oa en amzer KERVARKER, Gwalarn pe Breiz Atao.

An Emsav a ra an dispac'h brezhon. An Emsav a zistruj ar Stad C'hall e Breizh hag ar gevredigezh vreizhat. An Emsav a sav ar Stag hag ar gevredigezh vrezhon. Istor an Emsav zo Istor an dispac'h brezhon.

Istor an dispac'h brezhon zo Istor ar bobl vrezhon. Speredel eo da gentañ an dispac'h. Speredoù Breizhiz zo bac'het. Kentañ labour an Emsav zo divac'hañ speredoù Breizhiz. Kentañ labour an emsaver zo divac'hañ e spered.

Istor an Emsav zo da gentañ istor an dispac'h speredel. Ar bobl vrezhon ne oar

ket ez eo bac'het. Kentañ labour an Emsav zo diskouez d' ar bobl vrezhon ez eo bac'het. An emsaver zo ur Brezhon a oar ez eo bac'het. An emsaver a oar perak ez eo bac'het.

Goulennoù : Petra eo un dispac'h speredel ? Perak ez eo speredel da gendañ un dispac'h ? Pe ziforc'h zo etre un emsaver hag ur Breizhad all ? Istor an dispac'h brezhon zo Istor ar bobl vrezhon, perak ?

17.00 Poelladennoù war ar yezh.

Rummad b

09.00 Skrivadenn (Enkadenn ar bloavezhioù pemont) ha displegadenn war destenn ar skrivadenn.

10.30 Yezhadurezh : Framm ar frazenn.

14.00 Bodadoù-studi, a-gevret gant ar rummad a.

17.00 Poelladennoù war ar yezh.

MERC'HER 30 07 69

Rummad a

09.00 Skrivadenn (Diamantoù Keroulaz) ha goulennoù.

10.30 Yezhadurezh : Kemmadurioù. Framm ar frazenn.

11.00 Istor : Gwel hollek war Istor Breizh.

14.00 Bodadoù-studi : Ar Chouanerezh (1793-1815).

Ar Chouaned a oa noblañsoù pe kouerion. En em gannañ raent evit ar Roue (breur Louis 16) hag evit ar veleion. Kalz Chouaned a voe lazhet. Anavezet eo Kadoudal, Bois-hardi, h.a.

Ar Chouaned o deus stourmet a-enep d' an Dispac'h gall (1789-1804). An Dispac'h-se a zistruje o bed relijiel. Lazhet e veze ar veleion, lazhet e voe ar Roue Louis 16. Evit ar Chouaned e oa ar Roue hanterour etre Doue hag an dud. Lazhañ Louis 16 hag ar veleion a oa lezel an dud o-unan dirak Doue. Lazhañ Louis 16 a oa lakaat an dud en ur bed nevez ha spontus. Marvet eo ar Chouaned evit ar bed relijiel ma veve Breizhiz.

381

Goulennoù : Ha klevet hoc'h eus anv eus ar Chouanerezh ? A-raok anavezout an Emsav, petra e oa evidoc'h ar Chouanerezh ? Ha kavet e vez emzalc'hioù relijiel e Breizh hiziv ? Pere ? Hag e talvez ar boan anavezout ar Chouanerezh ? Perak ?

17.00 Poelladennoù war ar yezh.

Rummad b

09.00 Skrivadenn (Pirc'hirin Kala Goañv) ha goulennoù.

10.30 Yezhadurezh : Ar c'hevorioù kediel.

14.00 Bodadoù-studi, a-gevret gant ar rummad a.

17.00 Poelladennoù war ar yezh.

YAOU 31 07 69

Rummad a

09.00 Skrivadenn (Mari-Vorgan) ha goulennoù.

10.30 Yezhadurezh : Kevorioù ar verb bout.

14.00 Bodadoù-studi : Ar framm brezhon.

Ar framm brezhon zo, etre daouarn pobl Vreizh, ur benveg-distrujañ hag ur benveg-krouiñ war un dro.

Ur benveg da zistrujañ ar framm gall eo ar framm brezhon. Gant ar framm gall eo dalc'het pobl Vreizh e sujidigezh. Gant ar framm brezhon e labour pobl Vreizh d' he dieubidigezh. Renet e vez an emgann-dieubiñ, n' eo ket gant pobl Vreizh er-maez eus ar framm brezhon, n' eo ket a-enep da bobl Frañs, met gant ar framm brezhon a-enep d' ar framm gall. Benveg an dieubidigezh a zistruj benveg ar

sujidigezh.

Pep Breizhad a rank dibab etre benveg ar sujidigezh ez eo ar framm gall ha benveg an dieubidigezh ez eo ar framm brezhon.

Pep Gall a rank dibab etre derc'hel pelloc'h e vro evel ur benveg a sujidigezh, ha skoazellañ pobl Vreizh da zieubiñ he hini.

Ur benveg-krouiñ eo ar framm brezhon. Gantañ e krou pobl Vreizh ar vuhez rez a vleunio dre an dieubidigezh.

Goulennou : Penaos emañ dalc'het pobl Vreizh e sujidigezh gant ar framm gall ? Penaos ez eo ar framm brezhon ar benveg nemetañ da zieubiñ pobl Breizh ? Petore darempredoù ez eus etre un emsaver hag ur Gall ? Penaos ez eo ar framm brezhon ur benveg-krouiñ diwar vremañ ?

17.00 Poelladennoù war ar yezh.

Rummad b

09.00 Studiaden : Pelec'h gwriziennañ ? (Emsav 6/129).

10.30 Yezhadurezh : Ragorioù ar verb bout.

11.00 Douaroniezh : Sell hollek war an termenoù a Zouaroniezh.

14.00 Bodadoù-studi, a-gevret gant ar rummad a.

17.00 Poelladennoù war ar yezh.

382

GWENER 01 08 69

Rummad a

09.00 Skrivadenn (Mari-Vorgan) ha goulennou.

10.30 Yezhadurezh : Verboù direizh. Kemmadurioù war-lerc'h da, o.

11.00 Douaroniezh : Stêrioù ha hin Breizh.

14.00 Bodadoù-studi : Ar stummadur.

Dispac'h zo e Breizh. E anv zo an Emsav. Graet e vez an dispac'h gant dispac'herion. An dispac'herion zo micherourion an dieubidigezh. Evel pep micherour e rank an dispac'her deskiñ e vicher. Daou brantad zo e stummadur an dispac'her. Ar prantad kentañ zo an dieubidigezh hiniennel. An eil prantad zo dieubidigezh ar vro.

An dieubidigezh hiniennel zo :

- dezrannañ ha distrujañ an den sujet a zo stummet ennañ dre ar framm gall,
- dezrannañ ha krouiñ ennañ an den brezhon nevez a zo frouezh an Emsav.

Dieubidigezh ar vro zo :

- dezrannañ ha distrujañ ar framm sujer,
- dezrannañ ha krouiñ ar framm brezhon.

Ar stummadur n' eo ket anaout mennozioù an Emsav, n' eo ket sevel a-du gant an Emsav, n' eo ket ur ouiziegezh dastumet er-maez eus an Emsav. Ar stummadur zo treuzfurmadur an den : eus den sujet e teu da vezañ den rez. Ar stummadur zo un ober. Dre ar stummadur e vez : 1) dieubet an den ; 2) graet anezhañ ur micherour eus an dieubidigezh.

Goulennou : Perak ez eo an dispac'h ur vicher ? Penaos e vezit an dieubidigezh hiniennel ? Penaos kompren : ar stummadur zo un ober ?

17.00 Poelladennoù war ar yezh.

Rummad b

09.00 Skrivadenn (An Irin glas) ha goulennou.

10.30 Yezhadurezh : Ar c'hedoriadur. An odoù.

11.00 Istor Breizh : Ar Rouantelezh. An Dugelezh.

14.00 Bodadoù-studi, a-gevret gant ar rummad a.

17.00 Poelladennoù war ar yezh.

SADORN 02 08 69

Rummad a

09.00 Skrivadenn (Mari-Vorgan) ha goulennoù.
10.30 Yezhadurezh : An araogennoù.
14.00 Bodadoù-studi : Al ledemsavioù.

Hent pobl Vreizh eo an Emsav. Ne c'hell ket ar galloud sujer herzel ouzh pobl Vreizh a vont war-du an Emsav. Met klask a ra lakaat dirazi emsavioù faos evit he dihentañ. An emsavioù-se a anver emsavioù-margodenn pe ledemsavioù. Al ledemsavioù zo : 1) pe luskadoù diwanet er framm gall dindan levezon an Emsav ; 2) pe aozadurioù savet gant ar framm gall e-unan.

383

Dre al ledemsavioù en em laka ar galloud sujer en ur c'helc'h-bac'h. Rak binvioù-dihentañ ha breinañ ez int el lec'h m' emaint : dihentañ ha breinañ a reont ar framm gall. Dezrannañ ha distrujañ al ledemsavioù zo tagañ poentoù gwan eus ar framm gall : rankout a ra ar galloud sujer en em zifenn dre reiñ nerzh dezho ha dre-se kreskiñ an dihentadur hag ar breinadur ez int evitañ. Sul vui m' en em zifenn, seul vui en em zihent hag en em vreïn. Roll an Emsav zo derc'hel ar galloud sujer er c'helc'h-bac'h-se betek ma vo distrujet

Goulennoù : Roit skouerioù : a) eus ledemsavioù diwanet dindan levezon an Emsav ; b) eus ledemsavioù savet war-eeun gant ar framm gall e-unan. Kemerit skouer ul ledemsav. Dezrannit eñ ha dezrannit ober an Emsav en e geñver. Roit skouerioù eus ledemsavioù en dispac'hioù all.
17.00 Poelladennoù war ar yezh.

Rummad b

09.00 Skrivadenn (Nedeleg) ha goulennoù.
10.30 Yezhadurezh : Ar mozioù.
14.00 Bodadoù-studi, a-gevret gant ar rummad a.
17.00 Poelladennoù war ar yezh.
Arnodennoù an Eil Derez
16.00 Yezhadur.

LUN 04 08 69

Rummad a

09.00 Skrivadenn (Mari-Vorgan) ha goulennoù.
10.30 Yezhadurezh : Framm ar frazenn ; arver **rak, hogen, ma**.
11.00 Douaroniezh Breizh.
14.00 Kendael, a-gevret gant ar rummadoù b ha k.
17.00 Poelladennoù war ar yezh.

Rummad b

09.00 Skrivadenn (Dremm dispac'hel ar brezhoneg) ha displegadennoù dre gomz war geriadur ha yezhadur an destenn.
10.30 Yezhadurezh : Arverioù ar bongevor spiskediell.
14.00 Kendael, a-gevret gant ar rummadoù a ha k.
17.00 Poelladennoù war ar yezh.

Rummad k

09.00 Skrivadenn (An emgann dispac'hel) ha displegadennoù dre gomz war geriadur ha yezhadur an destenn.
10.00 Bodadoù-studi : Petra a dalvez evit an Emsav er mare-mañ ar frazenn : «ne c'haller ket meizañ ar c'heñverioù etre an Emsav hag ar galloud gall e termenoù a emglev nag a beoc'h, hogen e termenoù a enebouriezh hag a vrezel » ?

11.00 Kentel : Penaos dezrannañ U.D.B. ?
14.00 Kendael : Ar bruderezh.

MEURZH 05 08 69

Rummad a

09.00 Skrivadenn (Mari-Vorgan) ha goulennou.
10.30 Yezhadurezh : An araogennoù. Bongeavorioù bout.

385

11.00 Istor Breizh : An Emrenerezh.
14.00 Kendael, a-gevret gant ar rummadoù b ha k.
17.00 Poelladennoù war ar yezh.

Rummad b

09.00 Skrivadenn (An emgann dispac'hel) ha displegadennoù dre gomz.
10.30 Yezhadurezh : Ar raganvioù-stagañ.
14.00 Kendael, a-gevret gant ar rummadoù a ha k.
17.00 Poelladennoù war ar yezh.

Rummad k

09.00 Skrivadenn (An Emsav eo ar bobl) ha displegadennoù dre gomz.
10.00 Bodadoù-studi : Pere eo ar mennozioù faos a zo bet hag a zo war ar
c'heñverioù etre an Emsav hag ar bobl ? Dezrannit ar faosted anezho.

11.00 Kentel : Amkan, pal, finvez (I).
14.00 Kendael : Dezrann ar mennozioù faos e-keñver ar bobl.

Arnodennoù an Eil Derezh

09.00 Douaroniezh-I.
10.00 Douaroniezh-II.

MERC'HER 06 08 69

Rummad a

09.00 Skrivadenn (Mari-Vorgan) ha goulennou.
10.30 Yezhadurezh : Framm ar frazenn (**ma, a, na, mar, pa, peogwir**).
11.30 Jedoniezh : an niveriñ.
14.00 Prezegenn, a-gevret gant ar rummadoù b ha k.
17.00 Poelladennoù war ar yezh.

Rummad b

09.00 Skrivadenn (Emsav) ha goulennou.
10.30 Yezhadurezh : Ar raganvioù-stagañ.
11.00 Douaroniezh : Hin, struzh, poblañs Breizh.
14.00 Prezegenn, a-gevret gant ar rummadoù a ha k.
17.00 Kendael, a-gevret gant ar rummad k.

Rummad k

09.00 Skrivadenn (Ar gazetennerion estren) ha displegadennoù dre gomz.
10.00 Bodadoù-studi : Keñveriiit emzalc'h Breizhiz hag emzalc'h estrenion dirak
un darvoud c'hoarvezet e Breizh ha diskouezet ar spletoù a zo da dennañ eus
emzalc'h an estrenion.
11.00 Kentel : Amkan, pal, finvez (II).
14.00 Prezegenn : An emsav sionour.
17.00 Kendael war stummadur an emsaverion.

Arnodennoù an Eil Derezh

16.00 Istor.

YAOU: 07 08 69

385

Rummad a

09.00 Skrivadenn (Mari-Vorgan) ha goulennou.
10.30 Yezhadurezh : Ar raganv-gour renadenn eeun.
11.00 Douaroniezh : Poblañs Vreizh.
14.00 Prezegenn, a-gevret gant ar rummadoù b ha k.

17.00 Poelladennoù war ar yezh.

Rummad b

09.00 Skrivadenn (Mari-Vorgan) ha goulennoù.

10.30 Yezhadurezh : Ar raganvioù-gour.

11.00 Istor Breizh : An Emrenerezh, an Emsav.

14.00 Prezegenn, a-gevret gant ar rummadoù a ha k.

17.00 Kendael, a-gevret gant ar rummad k.

20.30 id (eil lodenn ar Gendael).

Rummad k

09.00 Skrivadenn (Diempradur kevredigezh vrezhon an 12t kantved) ha displegadennoù dre gomz.

10.00 Bodadoù-studi : Taolennit diempradur ar gevredigezh vrezhon en 20t kantved.

11.00 Kentel : Dezrann armerzh Breizh.

14.00 Prezegenn : Saviad Kembre.

16.00 Kentel-skouer evit an danvez kelennerion war ar brezhoneg.

17.00 Kendael : Penaos dezrannañ labour ar c'helligoù.

20.30 id (eil lodenn ar Gendael).

Arnodennoù an Eil Derez

16.00 Brezhoneg-I.

GWENER 08 08 69

Rummad a

09.00 Skrivadenn (Mari-Vorgan) ha goulennoù.

10.30 Yezhadurezh : Adwel ar c'hentelioù hag ar poelladennoù kent.

11.00 Istor Breizh : An Emsav.

14.00 Prezegenn, a-gevret gant ar rummadoù b ha k.

17.00 Poelladennoù war ar yezh.

Rummad b

09.00 Skrivadenn (Stad ha broad) ha goulennoù.

10.30 Yezhadurezh : Adwel ar c'hentelioù hag ar poelladennoù kent.

11.00 Douaroniezh : Diazezoù armerzh Breizh.

14.00 Prezegenn, a-gevret gant ar rummadoù a ha k.

17.00 Kendael, a-gevret gant ar rummad k.

Rummad k

09.00 Skrivadenn (Sevenadur ha kevredadelezh) ha displegadennoù dre gomz.

10.00 Bodadoù-studi : Termenit lec'h al lennegezh en Emsav. Diwar ar pennaennoù hoc'h eus savelet, dezrannit lennegezh an Emsav a-vremañ.

11.00 Kentel yezhadurezh : Yezh " Emgann Kergidu ".

14.00 Prezegenn : Istor " Breiz Atao "

17.00 Kendael war al Lennegezh Vrezhon.

Arnodennoù an Eil Derez

16.00 Bevoniezh.

386

SADORN 09 08 69

Rummadoù a ha b

09.00 Arnodennoù dre skrid ar C'hentañ Derez, Kentañ Bloavezh hag Eil Bloavezh.

14.00 Arnodennoù dre gomz ar C'hentañ Derez, Kentañ Bloavezh hag Eil Bloavezh.

Rummad k

09.00 Skrivadenn (Unneuziekadur an armerzhioù) ha displegadennoù dre gomz.

10.00 Bodadoù-studi : Perak emañ an armerzhioù kevalaour hag an armerzhioù sokialour o tostaat er mare-mañ ? Pe heuliadoù a c'hallfe bezañ diwar an tostadur-se evit ar broioù bihan ?

11.00 Kentel : Emdroadur an armerzhioù er bed a-vremañ.
14.00 Prezegenn : Ar broadelezhioù er riezoù komunour.
17.30 Kendael : Adaoz ar c'helligoù.

LUN 11 08 69

Rummad a

09.00 Skrivadenn (Mari-Vorgan) ha goulennoù.
10.30 Yezhadurezh : Adwel ar c'hemmadurioù.
14.00 Prezegenn, a-gevret gant ar rummadoù b ha k.
17.00 Poelladennoù war ar yezh.

Rummadoù b ha k

09.00 Skrivadenn (Paotadur al ledemsavioù) ha displegadennoù dre gomz.
10.00 Bodadoù-studi : Dezrannit un nebeut devoudoù pe darvoudoù o tiskouez : a) ez eo kizidikaet ar boblañs e Breizh ouzh an Emsav ; b) e striv ar galloud gall da zihentañ diouzh an Emsav an dud kizidikaet outañ.
11.00 Kentel : Petra eo an daelerezh ?
14.00 Prezegenn : Lec'h an arz en Emsav.
17.00 Kendael : An daelerezh en Istor an Emsav.

MEURZH 12 08 69

Rummadoù a, b, k

09.00 Skrivadenn (An eil Emsav) ha displegadennoù dre gomz.
10.00 Bodadoù-studi : Diskouezit penaos e kendalc'h an trede Emsav labour an eil Emsav.
11.00 Kentel : Yezhouriezh ha geriadurouriezh.
17.30 Pleustradeg displegañ.

MERC'HER 13 08 69

Rummadoù a, b, k

09.30 Kendael war Devezhioù Studi an hañv 1969.

Eizh dalc'h-pleustriñ war ar c'hoariva a voe aozet e ren an Devezhioù Studi.
D' ar Sul 03 08 69 e voe roet un abadenn delennañ ha kanañ gant Alan STIVELL.
D' ar Merc'her 06 08 69 e voe aozet un Nozvezh Laouen.

AL LIAMM 137

TAOLENN

Skeudenn gant TUDUAL HUON	389
Joa d'hon Anaon gant SOAZ KERVAHE	391
Toutouik lalla gant EVEN GWALEREG	393
Mona gant TUGDUAL KALVEZ	395
Diwezhañ Pantekost Arzhur gant ROPARZ HEMON	396
Gwerzioù kozh Breizh gant FANCH AN UHEL	401
Garan ar Briz	
Dom Yann Derrien	
Matelina Troadeg	
Bosenn Elliant	
Fransoazig ha Pierig	
Gwall dapet gant LIAM O'FLAHERTY (tr. Kenan Kongar)	419
Ar C'hab-Sizhun gant ROJE GARGADENNEG	427
Marvailhoù Andersen gant E. AR BARZIG	439
Samuel Beckett gant VEFA DE BELLAING	446
Raktres kempennadur ar studioù brezhonek gant Y. OLIER	451
Notennoù	455
Roll ar Pennadoù (bloavezh 1969)	465

JOA D'HON ANAON

Soaz KERVAHE

" Touraine, douceur de vivre. "

Peogwir e vevont en un endro klouar
 Hep brouez na kounnar
 E lavaront
 O deus kavet an douster bevañ.

Petra ' vern deomp an douster-se,
 Pa n' eus tamm ennañ trivliad un ene ?

N' hon eus ket ezhomm ni,
 Eus sklaerder mouk ha mougus
 O stêrioù difiñv,
 P' hon eus ar mor o yudal,
 O ruilhal, o veuziñ,
 Frehel ha Beg ar Raz,
 Ha blaz an holen glas war hor muzelloù !

O c'hestell gwenn lorc'hus
 A zo evel skrinouù goullo ;
 Hon tiez deomp-ni, e greunvaen
 A zo leun gant c'hoarzh hor bugale !

O bannelioù giz kozh n' int mui nemet
 Roudoù un amzer dremenet ;
 Hini Breizh 'zo gantañ livioù kañv ha klod,
 Klod d' hor stourmerien fuzuilhet
 Ugent vloaz 'zo,
 En o daoulagad diougan ar frankiz !

392

Ne fell ket deomp bezañ stag ouzh an douster-se.
 Ezhomm hon eus eus krizder ha feulsder,
 Eus gwad ruz, eus dispac'h.
 Ha joa d' hon Anaon,
 D' ar re a varvo
 'Vit dieubiñ ar Vro !

Chenonceaux, Gwengolo 1969.

393

Even GWALEREG

TOUTOUIK LALLA

D'am merc'hig kollet Gwenola.

A-vec'h m' ac'h eus bevet,
 Da gorfig treut gweet
 Gant an droug dianv,
 Warnañ merkoù lous an Ankou.
 A-vec'h m' am eus da welet

Ha n' em eus ket da stardet war va bruched
Ha n' em eus ket poket dit ;
Tommder bev va c'horf,
'Meus ket bet tu d' her reiñ dit.
Ha c'hwec'h miz zo tremenet
'Baoe ma 'z ejout a gavell da liñser.
Ma ! a gavell n' az poe ket,
Nemet ur voest plastik kent mont er voest derv
Ha da liñser az poe
Un dornad dilhadoù gwenn
Am boa prenet evidout.
Diwezhat e oa !

C'hwec'h miz zo tremenet
Ha me va-unan-penn !

Va-un-penn gant da zremm.
Da zremm ! Pet den her gwelas ?
Eus va zud, pevar, pemp marteze.
Pet den her c'haras ?
Echu oa ganit dija pa zeujont davedout.
Ha war va diweuz,
Hed an deiz, hed an noz,
E vleugn ar pok ne roin ket dit.

394

Va-un-penn gant da anv
Roet dit pa voes badezet
Dre laer, e sal glas an ospital.
Da anv cheriset a-holl-viskoazh,
A-holl-viskoazh dibabet
N' hellan ken e zistagañ zoken.
Biken ne vo, plac'h koant, plac'h drant
Heol ar garantez ez sell,
Biken ne zimezi,
Biken ne vo flouret da anv.

Va-un-penn gant an eñvor ac'hanout
Ha den evit va selaou
Pa n' on evit komz ouzh den.
Va-un-penn gant va daeroù,
Pa azezan ouzh taol,
N' int ket evit redek,
Ha chom a ran,
Va fenn stouet 'us d' am skudell,
Mut.

Va-un-penn gant va barzhoneg
Tu nemetañ am eus kavet da gomz ac'hanout,
Da gomz ouzhit, dousig koant.
Piv a gomzo ouzhit ma ne ran ?
Piv az luskello ?
Setu an noz o tont,
Toutouik lalla, plac'hig.

MONA

Va c'halon ' oa un douar-fraost
chomet da gozhañ war vord ar vuhez,
frouezhenn c'hoanvek,
un avalenn deut hep bleunioù
en he oad gour.

Va c'halon ' oa ul lec'h didud,
ur wezenn sec'h
dilezet gant al laboused,
ar maez hep dasson nag ene.

Va c'halon ' oa un douar-distuz
ha lakaet ' peus anezhi
da beuri druz
ma teu da beuriñ
deñved da garantez.

1968.

Diwezhañ Pantekost Arzhur

KENTLAVAR

Ar barzhoneg-mañ, evel " Ar Maskl Satin ", moulet e niverenn 135 AL LIAMM, a zo tennet diouzh " Ar Barzhaz Dianav ".

Savet e vije bet e kreiz an 19-vet kantved, pa glasked advuhezekaat marvailhoù ar Grennamzer, en o zouez marvailhoù Arzhur.

* * *

Deuet e oa ren Arzhur tost d'an dibenn. An darn vuiañ eus Marc'heien an Daol Grenn a oa marv. E niz, ha lod eus e sujidi, a oa savet en e enep. Dizale e teuje an emgann bras ma tlee ar roue koll ennañ e vuhez.

Ur wech ouzhpenn e oa Sul Pantekost.

D' ur c'hastell meur a save 'tal ar mor,
War lein ur grec'hienn 'mesk ar geunioù noazh,
E oa deut Arzhur gant e lez da lidañ
Ar Gouel bras, - evel en amzer gent.

397

Evel en amzer gent, peogwir oa ret,
Zoken e-kreiz ar rivin hag ar reuz,
Derc'hel d' ar reol ha d' an dereadegezh,
Ha mirout mat an urzh. - Ha skeud ar marv
Astennet, treut ha rankles, war bep tra.

Kalz a oa kouezhet eus ar rummad kent
A lede brud ar Brezhon dre ar bed,
Lazhet e trouz ha tousmac'h an emgannoù,
Pe c'hoazh o-unan-penn, er c'hoadoù teñval,
O virout kuzh o c'hevren da virviken.

Ha gwashoc'h, siwazh, kalz, hep enor ken,
Oa aet da greskiñ nerzh an niz enebour.

Padal, en oabl e savas splann an heol,
O regiñ trumm al lusenn, oc'h alaouriñ
Prevester kozh ar chapel ; 'vel gwechall
O stlepel teodoù tan war bennoù stouet
An dud daoulinet holl en deñvalijenn,
Hag an arc'heskob kozh o c'horren, krenus,
An Hostiv Sakr.

War se, kalonoù skuizh
Ar re a chome feal, daoust d' an diskred,
A fromas gant ur flammig lent a spi.
Doue n' en doa ket 'ta dilezet Arzhur !

Tud yaouank oant ! Re all, o spered yen,
N' oant bet sebezet tamm. An teodoù tan ?
Froudenn al luc'h dre ar gwerenoù livet !

Hejañ o fenn a raent gant furnez c'hwerv.

Pa zeuas eur ar banvez, an embanner
A c'hwezhaz dre ar c'hastell en e gorn.
Ha tud al lez, deredet a bep tu,
A gerzhas lidus, gorrek, dre ar sal,
Hervez ar boaz bepred, gant lorc'h ha pompad,
Pep unan gwisket-kran, itron hag aotrou.
Ar seiz, an aour, an arc'hant oa dre-holl
Mesket o lufroù mut gant lugern skiltr
An arem hag an dir. Eus bolz an doenn,
An heol a-serzh a strinke saezhioù tan,
A lamme war al leur hag ar pileroù,
O tarzhañ trumm en aer evel an eon.

398

Neoazh, en aer-se, sklaer ha skedus-holl,
Dindan ar volz, e verzed ur vezañs,
Hec'h eskell teñval, ledet-bras, o tremen,
O sklasañ pep levez gant he skeud.

Ha ne oa ket a drouz er sal. An dud,
Pleget o fenn, a chome gant o freder,
Gant koun kileed karet a oa bet
Gwechall azezet aze en o zouez
O mousc'hoarzh drant ne vije gwelet mui.

E-mesk ar re 'oa bodet 'vit ar banvez,
Kalz a oa kozh ha kabac'h, brevet, faezh,
O dremmoù skuizh roufennet liv al ludu,
Ha kalz oa yaouank-flamm, krennarded flour,
Glas c'hoazh ar spi en o daoulagad glan.
A-boan ma weled gour e barr an oad.

Goude ur pennad, an trompilhò arc'hant
A sonas taer er rakleur, hag ar roue,
E wreg, d'o heul o c'hoskor enorusañ,
A grezhas dre ar sal war-zu o sezioù
Dindan an daez e stignò ruz banniet.
A-gevret holl e rejont sin ar Groaz.

Ha 'vel ma oar pep unan, kent ar banvez,
Bep bloaz, hep mank ebet, e veze gwelet
Ur burzhud bras da Sul ar Pantekost :
Ur galez garv pe un dimezell goant,
Ur c'horrig tort pe c'hoazh ul lovreg treut,
O tont da glemm, da c'hourdrouz, d' ober goap,
Da c'houlenn skor ha skoazell, pe da zaeañ.
Derou darvoudoù espar, danvez fonnus
Marvailhoù hir a veze danevellet
Gant barzhed ha janglerien dre ar bed.

Ha morse war an daol ne zouged meuz
A-raok ar marzh. Ar reolenn strizh e oa.

399

Daoulagad lemm ar gedour en e were,
E beg an tour uhelañ, start, hep ehan,
Oa paret war an dremmwel tro-war-dro,
An douar louet hag ar mor gwelevus.
Ne fiñve tra. A-hed an traezh hepken,
E trese gwagoù ledan o dantelezh.
Sioul ar bed evel ur vered vras.

Dre volz ar sal e save son un delenn,
Mistrik ha moan, da c'hervel, a c'hell bezañ,
Mistri an hud a ren e glad an huñvre,
Etre an tir ha 'n neñvoù, tu bennak
A-hont e-harz dorojoù ar Baradoz,
E lusenn beurbad an inizi laouen.
En aner ! Hag an delenn, gant un hirvoud,
A davas, faezh.

« Digoret 'vo ar fest ! »
Eme ar roue.

Ret e anzav, tud
'Zo tud bepred, e palez pe e lochenn.
Ha frond ar gwin 'zo c'hwek d' ur galon bounner.
Ma teuzas tamm-ha-tamm an dristidigezh.
Da gentañ kuzulikat, goude komz,
Farsal ha fic'hañ, c'hoarzhin 'benn ar fin.
E-giz-se 'mañ ar bed. N' eus doan a bad,
Na nec'h, pa stok an hanaf ouzh an hanaf.
En dudi e tremenas an endervezh.
Ur banvez bras evel mil banvez all.

Arzhur hepken a vanas mut, a-vec'h
O fiñval, hag e sell a-boan o sevel,
Parfet e zremm ha difrom 'vel un delwenn,
A vir he c'halon dreist da bep levenez
Ha da bep enkrez, distag-krenn diouzh keflusk,
Birvilh ha bourbl an engroez 'harz he zreid.

D' ar poent, avat, ma ruzas ar sklerijenn
A-rez ar volz, o ledañ war al leur
Skeudoù hiraet ar peulioù bras, ar roue
A savas sonn, ha goustad 'vel an den
A vale dre e hun, a dreuzas, disell,
Tolpad ar vanvezerien

400

Hag ez eas,
Dre an trepasoù hir, e-unan-penn,
Ha dre an diri strizh e don ar murioù,
Betek an tour e krap ouzh tor an tevenn,
Ar fru dalc'hmat o fuiñ ouzh e sichenn.

Dirak an heol o tiskenn war an tonnoù,
E vanas pell, e vlev en avel vras,
O lenn en oabl, er rizennadoù koabr,
Un diougan, 'vel pa vije dorn an Ankou
O sevel hag o serriñ e vizied
D'e vougañ.

Hag e veizas e oa deut,
Hep arvar ken, disentez an Tonkadur :
Strafulh ha stourm ha striv ur pennad c'hoazh,
Ha neuze freuz, dizalbad ha drouziwezh.

Ha war an taol e tarzhas en e greiz
Ur froud a beoc'h ken divent hag ar bed.
Sevenet e gefridi ! Bec'h e vrud
Savet diwar e choug, da sankañ don
E strad ar mor, en islonk an ankounac'h,
Pe c'hoazh da vont da skediñ da virviken
E Karr ar Sterenn aour en neñv, o sturiañ
E bobl a zeiz da zeiz dre an amzerioù.

Dieub an den, e ene aet en noazh,
En tour digenvez gronnet gant an noz,
Ha skleur an deiz a-bell o koazhañ sioul,
Hep keuz na chal e welas oc'h echuiñ
E Bantekost diwezhañ, oa diskennet
E bez al lidoù marv, hep marzh ebet.

Difaziadennoù. - Er " Maskl Satin " :

- poz 35, eil linenn, e tleer lenn : « Na kadranas, na korreenn ».
- er poz 45, kentañ linenn, e tleer lenn : « Ur vatezhig ».

Gwerziou Kozh Breizh

(Kendalc'h)

402

GARAN AR BRIZ

I

Mar plij ganeoc'h e selaoufet
Ur werz a zo nevez savet ;

Ur werz a zo nevez savet,
Da C'haran ar Briz ez eo graet.

Erru eo an urzh a nevez,
Rust ha kriz a-berzh ar roue,

Da lakaat tennañ d' ar bilhed,
Choaz 'r c'horfoù gwellañ ar wazed,

'Dalek an oad a driwec'h vloaz,
Betek 'n oad a dri-ugent vloaz.

Person Kavan a lavare
En e gador pa sermone :

« Orsa eta holl, Kavaniz,
Ur c'heloù trist en ho iliz !

Korf ha madoù 'z omp d' ar roue,
Hag hon ene 'zo da Doue.

Warc'hoazh amañ c'hwi em gavo,
'Vidoc'h holl me oferenco

'Vidoc'h holl me oferenco,
Ganeoc'h d' Lannuon me 'yelo. »

II

Kriz vije 'r galon na ouelje
En Lannuon neb a vije,

403

O welet Kavan ha Plouber
Asamblez o tiskenn en kêr.

An taol a dek eur 'zo skoet,
Parrez Plouber a zo galvet ;

Parrez Plouber a zo galvet,
Gant hini na eo degouezhet.

Parrez Kavan he deus tennet,

Gant Garan ar Briz eo degouet.

Garanig ar Briz a ouele,
Ne gave den hen frealzje ;

Ne gave den hen frealzje,
Met e baeron, hennezh a ree.

« Tavet, Garan, na ouelet ket,
Ur re bennak a renk monet. »

« Me n' rajen forzh 'vit partiañ
Penamet ma mamm baour 'zo klañv ;

'Mañ seizh miz 'zo war he gwele,
N' he deus kristen nemedon-me.

III

Garan ar Briz a lavare
Er gêr d' e vamm, pa arrue :

« Savet, mamm baour, eus al lec'h-se,
Ma rin ur wech c'hoazh ho kwele. »

« Pe c'hwi 'zo skuizh eus ma c'hleñved,
Pe c'hwi 'zo skuizh eus ma gwelet ? »

« O tennañ d' ar bilhed on bet,
Soudard 'vit Kavan 'z on degouet ! »

404

Ar wregig paour a lavare
D' he mab Garan eno neuze :

« Ma mabig paour, em frealzset,
Ur re bennak a renk monet. »

Pa oant o daou o hirvoudiñ,
'Teuas e gabiten en ti :

« Hastet, Garan, em brientet,
D' Wengamp fenez vo ret monet. »

Garan ar Briz, pa 'n deus klevet,
E-maez an ti 'zo sortiet

'N nor war e vamm 'n deus alc'houezet,
Da di ar person ez eo aet :

« Dalet, gouarnerez, alc'houez ma mamm,
M' ho ped da gaout outi damant,

Ha laret d' an aotrou person
He rekomandiñ en e bron

He rekomandiñ 'n ofern-bred,
Ma yelo an dud d' he gwelet. »

« Lakit ho alc'houez lec'h m' karfet,
Lec'h m' hen po laket hen kavfet. »

Eus 'r presbitor 'n deus kimiadet,
D' an iliz kerkent ez eo aet.

« Aotrou sant Garan, ma faeron,
Grit evidon un donezon :

Lakit ho kleier d' son kañvo
D' am mammig paour, pa vo maro.

Kañvo d' an noz ha d' ar beure,
Ha karilhon war ar c'hreisteiz !

405

Ha grit ma klevin anezhe
Hag a ven pemp kant lev oute ! »

IV

Garan ar Briz a lavare
En kreiz an arme, un deiz oa :

Gortozet, kabiten, 'r panned,
Kleier Kavan am eus klevet ! »

« Penaos a klevfes anezhe,
Ha te pemp kant lev dioute ? »

« Laket ho troad war ma hini.
Hag o c'hlevfet kenkoulz ha me. »

E droad war 'hini 'n deus laket,
Kleier Kavan en deus klevet.

E gabiten a lavare
Da C'haran 'r Briz eno neuze :

« Me 'skriv dit, Garan, da gonje.
Da vonet d' ar gêr da vale. »

V

Garan ar Briz a lavare,
Tal feunteunioù Kavan p' arrue :

« Petra 'zo a-nevez amañ,
Ma son ar c'hleier er giz-mañ ? »

« Tri deiz ha teir nozvezh a zo
Emaint noz-deiz o son kañvo ;

Emaint noz-de o son kañvo ;
Hep kristen ganet war o zro !

406

Kañvo d' an noz ha d' ar beure,
Ha karilhon war ar c'hreisteiz ! »

Garan ar Briz a lavare,
Prenestr gwele e vamm pa dremene :

« O Doue ! marv eo ma mamm-me,
Pa n' 'mañ he fenn 'n prenestr he gwele ;

Pa n' he gwelan 'n prenestr he gwele,
'Welet a be du arrujen-me. »

Garan ar Briz a lavare,
'N presbitor Kavan p' arrue :

« Roet din-me ma alc'houezo. »
« Lec'h poa o laket c'hwi o c'havo. »

Garan ar Briz, pa 'n deus klevet,
'N e alc'houezoù a zo kroget :

'N e alc'houezoù ez eo kroget,
'N nor war e vamm 'n deus digoret.

Oa e vamm baour war leur an ti,
Peder gwerc'hez he lienñ ;

Peder gwerc'hez he lienñ,
Peder sierj koar dirazi.

Daou bok d' e vamm en deus roet,
Ha war ar plas ez eo marvet.

Emaint o daou war ar varv-skaoñv,
Doue d' bardono an anaon !

Emaint en palez an Dreinded,
Gras dimp da vont di d' o gwelet !

Kanet gant Mari-Job Kerival, matezh en Kerarborn, 1848.

407

DOM YANN DERRIEN

I
« Dom Yann Derrien, kousket a ret,
War ar pluñv dous, me na ran ket ! »

« Petra 'zo d' ar c'houlz-mañ an noz
E toull ma dor oc'h ober trouz ? »

« Me eo ho mamm, Dom Yann Derrien,
'Zo amañ 'c'h ober pinijenn ;

'Zo 'c'h ober pinijenn garo,
Dom Yann, 'baoe ma 'z on maro. »

« Ma mammig paour, din lavaret
Petra 'zo defaot 'n ho andret ? »

Gwechall, pa oan war ar bed-se,
Me am boa graet ur bromese,

Da vont da Sant Jakez 'n Turki ;
Hir eo an hent, ha pell mont di ! »

« Ma mammig paour, din lavaret,
Servijout 'rae din monet ? »

« Servijout rae deoc'h monet,
Evel ma unan, ma veen bet. »

Dom Yann Derrien a lavare
D' e dad ha d' e c'hoar, en deiz-se :

« Ma zad, ma c'hoar, mar am c'haret,
Roit din daou pe dri c'hant skoed ;

Roit din daou pe dri c'hant skoed,
'N ur veaj pell 'm eus da vonet. »

408

« Bremañ 'ta, pa 'z oc'h beleget,
Bremañ, ma breur, hon c'huitafet ? »

« Me ya d' Sant Jakez an Turki,
Evit ma mamm, hag ho hini. »

II

Pa oa gant an hent o vonet,
Un Turkian en deus kavet :

« Daoust dit pe guitaat da lezenn
Pe vont er mor bras war da benn ! »

« Me n' guitain ket ma lezenn,
Pa yafen er mor war ma fenn ! »

Dom Yann Derrien a lavare,
'N kreiz ar mor bras, war e gostez :

« Aotrou sant Jakez benniget,
D' ho ti em boa c'hoant da vonet :

Me a roy deoc'h un donezon,
A vezo kaer deiz ho pardon :

Me a roy deoc'h ur c'houriz koar,
A ray an dro d' ho holl douar,

An dro d' ho ti ha d' ho pered,
Ha d' ho holl douar benniget ;

A ray un dro pe div d' ho ti,
'Yel da skoulmañ d' ar grusifi ! »

N' oa ket e c'her peurlavaret,
Barzh an iliz eo antreet.

409

III

Dom Yann Derrien a lavare,
En sant Jakez pa 'z arrue :

« M' am bije gwin ha platinenn,
Ur re d' respont an oferenn ! »

N' oa ket ar ger peurlavaret,
Gwin ha platinenn 'zo rentet ;

'Zo rentet gwin ha platinenn,
Un ael da respont 'n oferenn !

N' oa ket e ofern achuet,
E vamm dezhañ em diskouezet :

« Kendalc'h, ma mab, kendalc'h bepred,
Ene da vamm t'eus dieubet !

Ene da vamm t'eus dieubet,
Da ene da unan salvet ! »

Dom Yann Derrien a lavare
En sant Jakez hag en deiz-se :

« Aotrou sant Jakez benniget,
Grit c'hoazh ur burzhud em andret :

Plijit ganeoc'h ma 'z in d' ar gêr,
Me roy deoc'h un donezon gaer :

Me roy deoc'h ur banier gwenn,
Vo seizh kloc'h arc'hant ouzh e benn,

Vo seizh kloc'h arc'hant ouzh e benn,
Hag un troad balan d' hen dougen

Me a roy deoc'h ul lamp aour-fin,
Bravañ hini vo 'n foar Kintin,

Ha gwiskamant d' ho seizh aoter,
Hag un oferenn bep gwener ! »

410

N' oa ket ar ger peurlavaret,
War dreuzoù e dad eo rentet ;

Rentet er gêr, en ti e dad,
O c'hwezañ an dour hag ar gwad !

E c'hoar, 'vel m' he deus hañ gwelet,
'Vit hen torchañ hi a zo aet

M' he deus tapet ul lien gwenn,
Evit hen torchañ penn-da-benn.

« Ma c'hoarig paour, n' am torchet ket,
Ken em bo ma c'hwezenn eured ;

Ene ma mamm 'm eus dieubet,
Ha ma hini am eus salvet ! »

Doue d' bardono 'n holl anaon,
'Mañ e gorf paour war ar varvskaoñ ;

Bremañ emañ dirak Doue,
Gras dimp holl da vonet ivez !

Kanet gant Mari-Anna An Noan, paourez kozh, parrez Duod.

411

MATELINA TROADEG

Matelina Troadeg 'lare,
D' he zad, d' he mamm, un deiz a voe :

« Ma zad, ma mamm, mar am c'haret,
D' bardon sant Yann n' am c'hasfet ket ;

Ma spered 'ro da grediñ din
Mar 'z an war ar mor, beuzet vin ! »

« Bezet droug gant neb a garo,
Da bardon sant Yann c'hwi yelo ;

C'hwi yel d'bardon sant Yann ar Biz,
D' ziskouez e vugel d' ar Markiz. »

« Deus amañ m' bugel, m' az gwiskin,
Rak biken mui n' az diwiskin !

Ez an d' lakaat ma c'horf-balan,
D' lakaat d' hen prenañ ur ruban ;

Ez an d' wiskañ ma dilhad gwenn,
Ma davañjer taftaz melen,

Ma davañjer taftaz melen,
Birviken n' o diwiskan ken !

Adieu ma fried, holl dud ma zi,
Rak birviken n' ho kwelan mui ! »

412
II

Matelina Troadeg 'lare,
Pa lake he zroad el lestr nevez :

« Adieu deoc'h-c'hwi, holl dud ma bro,
Me ya da antren em anko. »

Matelina Troadeg 'lare,
Pa droe 'r vag war he c'hostez :

« Laret holl ho chapeledoù,
Me lavaro ma gousperoù :

Me lavaro ma gousperoù,
'Z ya 'r vag da dreiñ war he genou !

Me a wel el liorzh ma mamm,
O troc'hañ kaol da ober koan

Mar selaou Doue ma fedenn,
Birviken na droc'hfe kaolenn ;

Birviken kaolenn na droc'hfe,
P' eo kiriek din d' goll ma buhez !

Aotrou sant Matelin Monkontour.
C'hwi zo mestr an avel hag an dour

Aotrou sant Matelin Monkontour,

Dalc'het ma bugel war an dour ;

Diwallet d' am bugel e vuhez,
Kaset-hañ d' ar bordig du-se ! »

III

Kriz 'vije 'r galon ne ouelje,
En aod sant Yann neb a vije,

'Welet ur bugel triwec'h miz
War 'r plankenn 'n aod sant Yann ar Biz

413

Dindanañ ur sae satin gris,
Da ziskouez oa mab ur markiz...

IV

Matelina Troadeg 'zo kavet,
En foñs ar mor, triwec'h gourhed,

En he dorn ur bod bezhin glas,
Rekour he buhez felle dei c'hoazh !...

Kanet gant un nezerez, en bourk Gwerand, Miz Mae, 1863.

414

BOSENN ELLIANT

I

Hanter-kant nozvezh ez on bet
'N ur parkig bihan balanek ;

'N ur parkig bihan balanek,
O klask laerezh kleier 'n Dreinded.

Ar c'hleier a sone o zri,
- Olier baour, krouget a vi !

Mañ 'r Vosenn-wenn e penn da di,
Pa garo Doue, yal en ti.

Pa deuy en ti, me yal e-maez.
Meur da galon a gra diaes !

Kalon intañv hag intañvez.
Kalon minor ha minorez !...

II

Aet eo ar vosenn a Elliant,
Aet zo ganti seizh mil ha kant !

Kriz 'vije 'r galon ne ouelje,
E bourc'h Elliant neb a vije,

O welet seizh mab 'n un tiad
O vont d' an douar 'n ur c'harrad !

Ar vamm baour ouzh o charreat,
An tad war-lerc'h o c'hwibanat ;

An tad war-lerc'h o c'hwibanat,
Kollet gantañ e skiant-vat !...

415

.

Ret voe paouez gant 'n oferenn-bred,
Gant trouz ar c'hirri houarnet...

.

- Aotrou sant Jili, emezi.
Lojet ma bugale 'n ho ti !

- Penaos hallfen-me o lojo,
Karget m' iliz bet' an treuzoù ;

Karget m' iliz bet' an treuzoù,
Ha ma bered, bet' ar murioù !

Dav eo bennigañ ar parkoù,
'Vit lakat lod eus ar c'horfoù :

Dav eo bennigañ ar c'hroazioù,
Evit herzel ouzh an Ankou !

III

E bourc'h Gourin, war un daol wenn,
E oa skrivet gwerz ar vosenn ;

'N dimezell yaouank he c'hane,
Ur c'hloareg yaouank a skrive.

Kanet gant Gaid, maouez a 70 vloaz, en parrez Ploveur, en miz Even 1868.

416

FRANSOAZIG HA PIERIG

1

Disul ar beure, beure-mat,
Pierig ma mignon !
Disul ar beure, beure-mat,
Me eas d' ar prizon war ma zroad.

« Laret-c'hwi din-me, plac'h yaouank,
Fransoazig, ma Fransoazig !
Laret-c'hwi din-me, plac'h yaouank,
Da b' hini 'n tri-se hoc'h eus c'hoant ? »

« Hennezh 'zo 'n houarn-bras warnañ,
Pierig ma mignon !
Hennezh 'zo 'n houarn-bras warnañ
Eo 'n hini 'n garan ar muiañ. »

« Choazet un all 'vo d' ho souhet,
 Fransoazig, ma Fransoazig !
Choazet un all 'vo d' ho souhet,
Rak hennezh a vo dibennet. »

« Mar dle hennezh mont d' ar maro,
 Pierig, ma mignon !
Mar dle hennezh mont d' ar maro
Me na chomin ken war ho tro.

Me na chomin 'barzh ho ti ken,
 Pierig, ma mignon !
Me na chomin 'barzh ho ti ken,
Me ay d' ar maro koulz hag heñ. »

Pa oe aet an holl da gousket,
 Fransoazig, ma Fransoazig !
Pa oe aet an holl da gousket,
An alc'houezioù he deus laeret.

417

« Deuet, prim, er-maez ar prizon,
 Pierig, ma mignon !
Deuet, prim, er-maez ar prizon ! »
Emañ 'r perzhier en abandon ! »

« Er-maez ar prizon ne n' in ket,
 Fransoazig, ma Fransoazig !
Er-maez ar prizon ne n' in ket,
Ken 'vo ma frosez achuet.

Azeet amañ war benn ma glin,
 Fransoazig, ma Fransoazig !
Azeet amañ war benn ma glin,
Da gaozeal ha da c'hoarzhin. »

« N' azein ket war benn ho klin,
 Pierig, ma mignon !
N' azein ket war benn ho klin,
Da gaozeal ha da c'hoarzhin. »

« Lamet ma gwalenn diwar ma biz.
 Fransoazig, ma Fransoazig !
Lamet ma gwalenn diwar ma biz,
Ha choazet un all 'n ho tiviz. »

« Na lamin gwalenn diwar ho piz,
 Pierig, ma mignon !
Na lamin gwalenn diwar ho piz,
N' choazin ket un all d' am diviz. »

2

N' oa ket he ger peurlavaret,
 Fransoazig, ma Fransoazig !
N' oa ket he ger peurlavaret,
Ar bourev 'r prizon 'zo antreet.

Bez he devoa 'r pennad blev-melen,
 Fransoazig, ma Fransoazig !
Bez he devoa 'r pennad blev-melen,
'Tenne dornadoù eus he fenn !

418

He botoù-ler 'oa rubanet,
Fransoazig, ma Fransoazig !
He botoù-ler 'oa rubanet,
Hag holl o deus-hi diroget !...

Kanet gant Marc'harit Fulup.

troet diwar ar saozneg gant Kenan KONGAR

GWALL DAPET

Diskenn a rae an heol. Edo an heol o sankañ e-barzh ar mor en ur deuler ur pezh gwareg ruz a sklerijenn war-c'horre difiñv an dour. An tornaodoù, hag a oa bet griz da welout e-pad an deiz, a oa du bremañ hag o fasoù o devoa doare da c'hlizhenniñ un doare c'hwezenn hag a ziruilh diwarno e-pad an noz. Dindano, ar mor a oa glas teñval-teñval, evel du, hag ar gwagennoùigoù ne darzhent ket an disterañ, met c'hwezhañ ha dic'hwezhañ en ur hiboudiñ. Kaer-tre e oa, sioul hag huñvreek.

Bartly Hernon, an evnetaer, a oa diskennet dre ar wenodenn war-ziribin adalek Clogher Mor ha tizhet an dirienenn ledan a zeu er-maez eus an tornaod war-dro hanter-kant troatad a-zioc'h ar mor. War an tu kleiz e rae an tornaodoù ur pleg war an diabarzh en ur stummañ un hanterkelc'h. Teurkañ a raent pell war an araog a-us d' o diazezenn gleuz. Pezhioù faoutoù ledan a oa enno, re-bar da gleizennoù o redek etre pep gwelead maen tolzennek a rae harp d' an douar a-us dezho. Ken uhel eo an tornaodoù ma oa ar frailhoù-se bihan da welout diwar an dirienenn, met un den a c'hell chom en e sav en hiniennoù anezho. Hag ar vein vihan hag a c'helled gwelout gennet en o genaouiou amañ hag ahont a oa e gwirionez pezhioù kerreg o sintañ rezadoù uhelañ an tornaod.

Un troc'had mat a zen e oa Hernon, izili start dezhañ hag ur penn ledan ha nerzhus. Kramennet rous e oa e fas gant an amzer ha blevennoù hir sklaer a c'holoe tu diavaez e zaouarn. Blevet brun e oa hag e zremm a oa warni an neuz-se seder ha gouzañvus a zo hini an den ha ne soñj e netra nemet e traoù fetis e ve. Anezhañ un den difaezhus ha dizaon, e oa ken boazet da grapat war an tornaodoù ken ne oa ken assur e droad hag hini ur c'havr. Ur sac'h a oa gantañ, ur vazh verr bonner hag ur banerig. Ar sac'h a oa evit dougen al laboused, ar vazh a oa evit darc'hav ganto. Ha dastum a rae ar vioù er baner.

420

Evit tizhout antre ar frailh izelañ, unan hag en devoa c'hoant mont da furchal ennañ en noz-se, e ranke pignat gant torr an aod, a-hed ur rizenn strizh ha tenn war-dreuz ugent metr bennak. An tremen-se a oa anezhañ ul lodenn eus an tornaod krog da zispenn hag o vegañ er-maez eus an tornaod e-unan gant un dinaou a war-dro dek derez. Heñvel e oa ouzh ur bern kozh boestoù bet taolet an eil war eben a-dreuz hag a-hed. Lavaret e vije n' en devoa unan nemet reiñ dezhañ ur vountadennig evit ma tisac'hje e-barzh ar mor. Ur pemp kant tonellad bennak a vein anezhañ. Etre an torr hag ar bern mein war zinaou-se e oa bet kouezhet tammoù kerreg. Dreist ar c'herreg-se eo en devoa Hernon da dremen. Meur a wech e oa aet e-biou dre an tremen-se ha biskoazh n' en devoa bet diskred e c'helle bezañ ur riskl bennak ouzh hen ober. Ar bern mein dorr-se a oa eno a-geit ma c'helle nep piv bennak er vro kaout soñj. Un anv a zouge hag ul lod eus ar c'horniad e oa. Hag a se e oa da vezañ eno da viken. Ma teuje dezhañ kouezhañ ne vije mui tu ebet da dizhout ar gwaskoù-hont m' emañ enno an evned-mor o chom pe, ur wech eno, da zont war e giz d' an dirienenn. E-touez hon tud diwar ar maez avat ne oa ket dereat zoken kaout arvar e c'helle bezañ dañjerus pignat dre eno.

Tennañ e votoù a reas Hernon hag o lezel war e lerc'h war ar garreg. Tennañ a reas ivez e chupenn hag he lezel gant e votoù. Eno e chomfent ken na vije distro diouzh ar mintin. Kemer a reas un tamm eus ar bara a oa deut gantañ en ur mouchouer ruz ha debriñ anezhañ. Ar peurrest a lakaas gant e chupenn. Ma teuje dezhañ kaout naon e-pad an noz, naon bras, e c'hellfe atav sunañ ur vi kriz labous-aod. Kreñv e oa, met mat-tre evit enebañ ouzh ar seurt droug-naon o deveze a-wechoù tud 'zo war an tornaodoù, n' eo ket kement diwar-goust an naon

ha diwar an digenvez spontus ha teñvalijenn ar mougevioù. Ya, debriñ a rafe ar peurrest eus ar bara ur wech distro diouzh ar mintin, a-barzh pignat war an tevenn.

421

Stardañ a reas e c'houriz ha kregiñ da grapat. Ar pezhioù reier-se a oa holl laosk ha levn-tre. Rankout a rae lammat eus an eil d' eben, tapout krog war-bouez e zaouarn hag e dreid, en em zastum evel un dañser ha lammat neuze, gweet evel ur bellenn, e doare kouezhañ war e grabanoù. Treuzet e oa tost da vat ar riboul gantañ pa vankas e droad. Dispac'hañ a reas e-pad ur pennad a-us d' ar mor. Trelonkañ a reas neuze hag en em stlepel diouzh tu ar garregenn, en ur dapout krog en ur beg-roc'h a vanne er-maez. Ar roc'h a zalc'has e bouez ken na dapas ur c'hrog all e genou ar wask. Neuze, hag eñ oc'h en em stigmañ outi pelloc'h evit gellout sevel hag en em stlejañ pelloc'h e vankas houmañ gant un drouz krouz. Spontet en ur santout ar roc'h o tont da heul e zaouarn, ec'h en em strinkas war-raok a-stok e gorf ha pegañ e leur c'hleb ar frailh. Astennet e oa difiñv.

Ar wech kentañ e oa dezhañ mankout war e daol en ur dremen ar riboul-se, ha sonnet e oa gant an euzh. Kement-se a c'hoarvez atav gant un den dizaon en deus graet taolioù-kaer hep darvoud fall ebet. Selaou a rae hep krediñ treiñ e benn.

Ur freuzh boud a voe tra ma plaoufas ar pezh-roc'h disac'het ouzh ar bern war-zinaou. Ur predig tav a voe neuze. Ha neuze e voe roget ar sioulder gant ar strakadennig skañv, un dra bennak o tennañ da benn diwezhañ ur vazailhadenn gi. Treiñ a reas an trouz-se en unan all hag a oa kreñvoc'h, evel hini un dosenn wak o tarzhañ. Netra n' en devoa doare da fiñval koulskoude ; ken na voe en un taol ur safar spontus. Ur goumoulenn boultr a savas en aer hag ur bern bras a gerreg dispennet a ziruilhas etrezek ar mor, en ur stlepel tammoù maen pell en dour teñval ma kouezhent gant trouz ur barr kazarc'h, tra ma ruze ar pep brasañ ouzh troad an tornaod en ur zont da vezañ didrouz tost da vat war an taol. Ur wech sklaeraet ar vogedenn boultr e oa adarre ar vri flour ha divoulc'h da welout. Ne oa ket zoken ur riboul kazh eus genou ar wask ma oa astennet Hernon enni betek an dirienenn du-hont. Treuz ugent metr a oa, dreist ar gwar er garregenn. Tapet e oa Hernon en trap.

C'hweziñ a rae. Treiñ a reas e benn ha sellout war an adreñv. Pa welas fas levn an tornaod e-lec'h ma oa ur pennad kent ur strobad mein laosk e tic'henaouas hag e sell a chomas bannet. « Jezuz, Mari ha Jozef, » emezañ. Difiñv e chomas e-pad ouzhpenn ur munut da ziswennañ ouzh tal bolzet, levn ha grisdu an tornaod a oa o troc'hañ outañ hent an distro. Kendelc'her a rae da sellout outañ a-bann evel un amboubal, evel ma vije bet o c'hortoz gwelout ar bern mein o sevel en-dro evit hen golo. An dra nemetañ a c'hoarvezas eo e krogas gwazhennadoùigoù dour da ziverañ dioutañ, o tiskenn goustad hag o vont da dakennaouiñ er mor, just evel diwar ar peurrest eus an tornaod.

422

« Diaoul korniek, » a c'hrozmolas Hernon, spontet en un taol gant kement-se, hag eñ o ruzañ kuit war grec'h er wask diwar-bouez e zaouarn hag e zaoulin. Enk-tre e oa genou ar wask-se. Met buan e ledanae, ken ne oa tu d' un den, goude un dek metrad bennak, da gerzhout enni war-bouez stouiñ da ziwall ouzh ur bos maen bennak o vegañ er-maez eus al lein. Ken trevariet e oa Hernon avat ma kendalc'he da vont war e grabanoù, pell goude bezañ tremenet gantañ ar pennad strizh, ken n' eas e benn da dourtañ ouzh ur maen a oa oc'h harpañ ar volz.

Peurziskennet e oa an noz e-barzh ar mougevioù. Teñval-du-pod e oa. Met en ur sellout war-zug ar mor dreist rizenn an tornaod e c'helle c'hoazh gwelout an dour hag an obl goulaouet gant ar ruzell-noz. Azezañ a reas war ur maen evit diskuizhañ eus e wall daol ha prederiañ war un doare bennak da dec'hout. E-lec'h lakaat e spered avat da labourat war benaos e raje evit en em dennañ ac'hano, ne rae nemet soñjal en dud eus an ardremez hag a oa bet lazhet en tornaodoù : Brian Derrane hag a gouezhas diwar an tevenn en ur redek ur c'honikl ; John Halloran hag a zeuas dezhañ bezañ luziet en ul linenn-besketa edo o vannañ ha sachet kuit

ganti : ha meur a hini all. Tamm-ha-tamm e krogas ennañ ur c'hoant iskis da vont da sellout dreist ar riblenn ha d' en em stlepel e-unan en traoñ.

Ne oa ket e disfi eus e c'hoant d' en em skeiñ d' an traoñ ken na stouas dreist ha sellout en-traoñ. Ur c'hant troatad bennak a-us d' ar mor en em gave. Merzout a c'helle neuz pezhioù karregennoù el lanv ha reier plat gant bezhin o kreskiñ warno. Ha tra ma selle outo, setu ma santas trumm ur c'hoant d' en em stlepel en-traoñ. Ma spontas. Lammat a reas a-dreñv ha mont a-ruzou da stardañ e gorf ouzh foñs ar c'hev. Diharp-krenn e oa bremañ gant an aon.

423

Chom a reas eno e-pad ur pennad mat, tost da vat difiñv. Teñval-sac'h e oa deut da vezañ. A bep seurt evned-mor a oa o tont e-barzh hag o vont er-maez. Ha flapadeg o divaskell en deñvalijenn a oa un trouz d' ho spontañ dre ma n' o gweled ket ha dre ma ne c'harment ket. Edont holl o tistreiñ evit an noz d' o neizhioù e toullou distrad ar wask. Hernon ne reas van ebet ouzh an trouz-se, boazet ma oa outañ. Diwezhatoc'h, ur wech savet al loar ha sklerijennet al lec'h gant ur skleur melen, e oa bet en e soñj troiata dre ar mougevioù ha bazhata an evned o kousket. Bremañ avat n' edo ket e soñj gant an evned, met gant an Ankou.

Ur souezh eo e koll atav o fenn an dud dizaon a gorf evel Hernon bep tro m' en em gavont gant un dra bennak ha ne dint ket evit meizañ. Mall a vez warno bepred treiñ ouzh an dañjer pa c'hellont hen gwelout ha kompren a natur anezhañ, ha stokañ outañ. Bep gwech avat em eus taolet evezh e-touez tud hor bro e vez bepred ar re c'harv, kreñv, dibreder evel Hernon tre en dizesper en un degouezh hag a c'houlenn preder, ma n' o deus ket unan bennak d' o ren. Padal ar maeziad bihan, gwan, fin, a dec'h bepred dirak an dañjer, en em gav bepred soutil ha leun a ijin ur wech lakaet en un degouezh arvarus.

Moarvat avat, dañjer ar stad m' en em gave enni, a oa bet komzet diwar he fenn a-ziagent en-dro d'an oaledoù, evel ma 'z eur kustum en abardaevezhioù goañv ; ha gouzout a rae e oa koll. Ne oa tu ebet da grapat betek gorre an tornaod. Daou c'hant troatad a oa betek eno, ha bolzañ a rae war an diavaez ; a-se, ma teuje tud gant ur gordenn, ec'h istribilhfe houmañ ugent troatad dirazañ, tu ebet d' he zizhout. Ha ken aner all e oa klask teuler ur gordenn adalek ar mor, kant troatad war laez.

Sevel a reas al loar a-benn ar fin. Tamm-ha-tamm e teuas ar sked melen da sklerijenniñ ar mor, an tornaodoù hag ar mougevioù. Skrijus e oa, met addegas a reas buhez en Hernon. Boas-kaer e oa ouzh sklerijenn al loar en tevenn. Un dra zanvezel e oa, hag a c'helle Hernon entent. An holl laboused a oa kousket bremañ ha peursioul e oa an traoù.

Sevel a reas ha kregiñ da gerzhout a-hed ribl an islonk, en ur sellout war-draoñ hag o furikat ar vri, o klask ur riboul evit diskenn. Ha zoken ma teuje dezhañ gellout mont betek an traoñ, en devije da neuial war-hed ur c'hilometr hanter en noz a-raok kavout ur plas da zouarañ ; ha bez' e oa morvleizi en dour. Met ne c'helle ket gortoz betek ar mintin, ken na zeufe marteze ur vag da glask anezhañ. Re spontet e oa evit gortoz.

424

Ar wask a oa enni a droielle a-hed an tornaod war eizh kant metr bennak. Amañ hag ahont avat e teue ken strizh ma ne chome nemet ur rizennig dister, un nebeut meutadoù a led dezhi ; o kas eus ur c'hev don d' egile. An treuzioù-se a oa arvarus-bras, zoken ouzh ar gouloù-deiz. Hernon avat ne oa ket nec'het gant se. Echu e oa gantañ mont a-ruzou bremañ. Kas a rae war-raok, a lammoù bras dreist an toullou, o krabanata fas ar garregenn hag oc'h en em stlepel en diavaez eus bevonn an tornaod evit tizhout ur rizenn all. Ar skeud anezhañ, o plegañ hag o lammat, a oa gwevn sebezus, ha kaer da welout en hanter teñvalijenn al loar vlin ; skeud lammus ur marzh den an tornaodoù. Skoet en devoa e baner, e vazh hag e sac'h. Kollet e oa gantañ e voned. E vlev melen a luc'he ouzh sklerijenn al loar.

Petra bennak ma oa bet skoet gant ar spont p' edo o ruzañ dindan ar

c'herreg, e oa bremañ disaouzan-krenn. E izili a vaneure anezho o-unan daoust ma oa un tu bennak e diadrefñv e spered skeudenn ur c'horf-marv hag a oa bet kavet gwechall er c'hevioù-se. Un den bennak, bloavezhioù 'oa, a oa bet gennet e gwask pezhioù mein e tu-drefñv ar vougev ha chomet eno da vervel. Ur goñchenn e oa. Hen argas a reas. E gorf avat a oa distan hag e izili a laboure pervezh, en ur fiñval gwevn ha plaen, o kas da vat troioù eskuit souezhus.

Mont a reas koulskoude war-hed meur a gant metr hep gwelout pa na ve nemet an disterañ alberz eus ur voulc'henn da ziskenn d' ar mor. A-benn ar fin ez eas e-biou ur blegenn ha degouezhout en ur plas anvet Gwele ar Morfaouted. Ur pikol mougev a oa amañ. Ac'hano betek ar mor e oa ur faout bras du er roc'h. Fas an tornaod a oa ken levn ha n' eus forzh e pe lec'h all, met bez' e oa ur maen hir eeun, lemm evel ur c'henn, o kas war-eeun d' an traoñ. Sellout a reas Hernon outañ hag en em c'houlenn hag-eñ ne c'hellje ket lakaat e zaoulin da stardañ a bep tu dezhañ hag en em lezel da vont d' an traoñ goustadik. Krizañ a reas e dal hag e skrijas en ur soñjal e se. Kerreg e oa er foñs. Brevet e vije a dammoù ma teufe da goll krog. Koulskoude, hep harpañ ez eas etramek ar vougev. Treuzet gantañ ur rizenn strizh-tre e strobas e dreid en ur poull-dour en antre ar vougev. Kerkent e voe garmadeg gouez ha kantoù a skeudoù du bras o troiellat endro d' e benn, gant o divaskell o flapañ. Stouñ a reas evit diwall outo, rak al laboused-se en ur dremen a-denn-askell a c'hellfe e skeiñ dreist ribl an islonk. Ha neuze pa voent aet e-biou e reas hent a-dastorn betek ar roc'h neuze genn dezhi a gase d' an traoñ. Ober a reas sin ar groaz war e dal, stardañ palvoù e zaouarn an eil ouzh egile, diskrognal ha reudiñ. Neuze e tapas krog er roc'h en un doare gouez, stlepel e gorf en-dro dezhi ha pegañ gant e bennoù-glin. E-pign e chomas ur pennadig, evel un aneval kluchet war e breiz. Ha neuze kregiñ da ziskenn.

425

Kerkent ha krog da fiñval war-draoñ e krogas da vadinelliñ. E izili a grene ha darbet e voe dezhañ diskregiñ. Ur flemmadenn a yeas a-dreuz e gorf betek e galon, evel broud un nadoz. En un taol avat ec'h en em stignas hag e talc'has war e alan. Mont a reas kuit ar barr hag e paouezas da deuler evezh. E izili a fiñve evel mekanikoù hag e zaoulagad a bare, hep he gwelout, war ar roc'h stumm genn a oa krog enni. War-draoñ ez ae meutad dre veutad, reudet pep kigenn, o fiñval gant fiñv gorrek un arzh, pleget e gein ledan, kigennoù e c'houzoug o traskal gant ar vec'h war e livenn-gein. Peursec'h e oa e groc'hen, evel ma vije bet sunet kuit an dour-c'hwez.

Ha neuze a-benn ar fin en em gavas en e goazez war ur roc'h ouzh traoñ an tornaod. Peg e chome bepred er garregenn, o skrabat anezhi, e-pad meur a bennad a-barzh ma taolas evezh en devoa tizhet an traoñ. Pa voe anat an dra dezhañ ec'h hopas ul le-douet kreñv, « Diaoul korniek ac'hanout », ha neuze e teuas adarre ar c'hwezenn war e dal.

Tra souezhus a-walc'h, n' eo ket gant an aon eo edo o c'hweziñ, met gant al lorc'h. Un taol-kaer eo en devoa graet. Diskennet en devoa-eñ dre ul lec'h ma ne oa diskennet gour betek neuze. Entanet gant levnez ha lorc'h e lakaas e zorn da hejañ en-dro d' e benn hag eñ leuskel ur youc'hadenn c'houez. Tregerniñ hag adtregerniñ a reas an heklez anezhi e gwask mougevioù an tornaod, hag a-raok dezhi tevel, miliadoù a evned-mor a skaras diwar o c'hlud en ur c'harmiñ. Leun e oa an aer gant ur safar spontus. Hernon a reas ul lamm diwar ar garreg m' edo c'hoazh azezet hag, hep gortoz muioc'h, en em daolas er mor, spontet ur wech ouzhpenn, gant an trouzioù hud er mougevioù diaoulek a oa tec'het diouto.

426

Sioul mik e oa ar mor, o lugerniñ dindan gouloù al loar o kouezhañ warnañ hag a rae ur roudenn arc'hant ledan bevannet a aour, hag o vont da goll er pellder en duder dindan un oabl blin steredennet. A-rezad an dour e oa evel ma 'z aje an tornaodoù da stekiñ ouzh an neñv. Doare en devoa ar mor da vezañ muret etreze, evel dour en ur vasin zon. Pell war-gleiz e oa ur beg-douar lemm ma paoueze an tornaodoù. Pelloch e oa un aod veinek dindan ar geriadenn. Eno eo e c'hellfe Hernon douarañ. Ouzhpenn ur c'hilometr hanter a oa da vont di.

Hag eñ o kregiñ da neuñviñ gant e holl nerzh, o neuial war e gostez, o regiñ an dour gant un trouz flistr evel un alarc'h. Un neuñver kaer a oa anezhañ. E zivskoaz kaer kigennek a save eus an dour, e vrec'h hir a skoe a-dro, bannañ a rae e vrec'h all war-raok evel ur bann-kleze ha neuze e tibrade war-raok, en ur ribotat gant e dreid tra ma heje e benn ha ma skope an hal er-maez eus e c'henou o tic'hwezañ. Hag eñ en dour, ne rae van ouzh dañjer ebet. E holl gigennoù a oa o labourat ha gwelout a rae ar mor digor dirazañ da dreuziñ. Daoust d' ar vec'h spontus a oa bet warnañ en tornaod hag en ur ziskenn, e oa difaezh-mat ha gwech ebet ne dorras war e dizh ken na dremenas e-biou d' ar beg-douar. Neuze e troas war e gein hag en em lezas da vezañ douget gant ar pezhioù gwagennoù rodellek a gase war-du an aod veinek. Neuze e troas adarre war e gof hag e neuñvas d' ar garregenn blat ma 'z ae warni er sec'h ar bagoù dre roeñv. Sevel a reas war ar roc'h ha pazata betek ar sec'h. Savete e oa. Hag eñ ober tizh da c'horre an aod ha daoulinañ war ar bili. En ur ober sin ar groaz e krogas da bediñ kreñv, o trugarekaat an Aotrou Doue. E-keit ha ma pede avat e talc'he da soñjal er pezh a lavarfe tud kêr diwar-benn e dro-gaer.

AR C'HAB-SIZHUN

Goulennet eo bet diganin ober ur gaozeadenn diwar-benn ar C'hab-Sizhun, pe ar C'hab kentoc'h, e-giz ma lavaromp du-mañ... (1) Kredet em eus hen ober, abalamour ma anavezan mat a-walc'h ar vro-se, dre m' on bet ganet e Pont-Kroaz, da lavarout eo er Pont, tri bloaz ha daou-ugent 'zo, e-kreiz an tamm douar tric'hornek-se bountet gant e reier hag e gerreg war benn-a-raok Breizh, e-barzh ar mor bras. Kredet em eus hen ober ivez peogwir moarvat on chomet stag, eo chomet stag va spered, ouzh rannvroig va yaouankiz, ha n' am eus paouezet morse da labourat war dachenn hon istor, ha da gentañ-holl, war dachenn istor ar c'horn-douar anvet Ar C'hab.

Penaos e komzin deoc'h, penaos e prechin deoc'h, evel m' eo ret lavar' e brezhoneg Ar C'hab, eus ur vro ken plijus ? N' eo ket ken aes-se ! Re a draoù a vije da zisplegañ en un taol, ha n' hon eus ket amzer a-walc'h d' o c'hlevout, hag ouzhpenn n' on ket barrek a-walc'h, siwazh, evit ober deoc'h ur brezegenn dalvoudus war an hendraouriezh pe an douaroniezh e-giz ma karfen ober, pe c'hoazh, war stummoù ar rannyezhoù implijet du-se war harzoù Breizh. Ober a rin koulskoude va seizh gwellañ evit reiñ deoc'h un tañva eus va bro-c'henidik.

Gwelomp neuze penaos en em ziskouez Ar C'hab, diwezhañ douar Europa, poentenn izelañ beg Breizh war ar gartenn. Dirazañ n' eus nemet un enezenn vihan : Enez Sun - pa dostaer ouzh Beg ar Raz - ha goude an enezenn-se, pa 'z eer war-eeun, ne gaver mui douar all ebet nemet Amerika...

Ar beg-douar-se, penn pellañ Breizh ha Kernev-Izel, a chom an dud ennañ feal c'hoazh d' o gizioù ha d' o brezhoneg, kalz muioc'h eget el lec'hioù all. Klotañ a ra dre vras gant bevennoù ar c'hanton, hini ar Pont. Lavarout a c'hellomp ez eo ar Pont, e gwirionez, kêrbenn ar C'hab.

(1) Ar skrid-mañ a zo danvez ur brezegenn distaget gant an Ao. Gargadennek dirak Brezhonegerien kêr-Vreizh, e Paris, d' an 23 a viz Meurzh 1968.

428

Mar taolomp ur sell war ur gartenn, e welomp amañ ar pezh a vez anvet ar C'hab gant an dud a-ziavaez. En traoñ, emañ ar C'hab-Kaval, pe bro ar Vigouterien hag ar Bigoudenned - tud disheñvel-krenn diouzh ar Gaperien hag ar C'hapenned, ar C'haperien kentoc'h eget ar Gaperien. Troc'het eo ar vro-mañ diouzh ar C'hab-Sizhun gant ar stêr a reer anezhi ar Gwaien, hag en em daol e porzh-mor Gwaien. Penn ar stêr a gaver e Ploneis e-kichen Kemper, tregont kilometr bennak ac'han. Ar Gwaien : da lavaret eo « ar gwazhioù », ha n' eo ket « ar wazh », rak ne vez morse distaget an anv-se « Gwaz-i-enn ». Ul liester eus Gwaz e tle bezañ. Eus un tu all, ne gav ket din en defe Sant Gouzien, pe Gouyen, un dra bennak da welout amañ. Daoust ha ma 'z eus ur porzh-mor e Kernev-Veur, anvet Wythian, hag a denn e anv, hervez ar mod, diwar anv ur Sant kozh.

Evit resisaat an traoù e rankan lavarout ne grog Bro ar Vigouterien nemet paseet Ploeneg (Plouhineg, un anv a zeu diwar Ploethineuc, mar kredomp an Aotrou Loth - da lavarout eo parrez an askol-pikoù. Lakaet eo bet bremañ Sant Vinog da batron ar barrez. Ha Vinog a zo ur rag-anv douget gant kalz a dud e Ploeneg).

N' eus ket pell c'hoazh, etre Ploeneg ha Plouzevet (Plozevet pe Plodemet mar kirit) ez eo bet savet ur monumant tost da Borzh Poulc'han, ur Vigoudennvaen, hag e c'hellit lenn war-c'horre « Amañ echu Bro-Bigoudenn ». Diouzhtu pa 'z eer eus Ploeneg trema Plouzevet e weler ur bern maouezed o tougen koefoù bigoudenn ganto war o fenn.

Uheloc'h war ar gartenn, war-laez, war an dorn dehou, emañ Bro-Douarnenez.

Echuiñ a ra ar C'hab etre Beuzeg ha Poullan. Poullan a zo un anv a zeu diwar Ploe-lann, ha Beuzeg a c'hellfe dont diwar Sant Beuzeg, pe Budog. Budog a zo deut ivez da vezañ un anv-badez douget gant kalz a Veuzegerien. Dont a rafe marteze anv Beuzeg diwar anv ar Beuz, ur blantenn bet degaset gant ar Romaned. Hent bras Beuzeg a gas da Veg-ar-Van, hag a lavarer dioutañ Hent Ahez, a zo bet fardet gant ar Romaned. Kaout a reer ivez e-kichen Beuzeg kêriadennoù anvet Treveuzeg, Kinnig-beuzeg, Lesveuzeg ha Kerbeuzeg.

429

Met distroomp d' an dilhad, d' ar gwiskamantou, peogwir em eus meneget deoc'h tuchantik ar c'hofoù bigoudenn... Parrez Beuzeg a zo bro ar Vrugerien. Ar bruger gwechall a zouge brageier ledan ha plisaet, anvet bragoù bras. Ar maouezed a zouge kofoù ar C'hab pe c'hoazh kofoù ridet « brugerezed » ; hogen ar c'hofoù-se ne weler ket mui kalz anezho, nemet war benn ur vaouez kozh amañ hag aze. Bremañ e vez douget ar « Penn-sardin » peurliesañ e Beuzeg. Pochoù-keñed a vez graet eus ar c'hofoù-se a-wechoù ; an tal-blev da nebeutañ a vez anvet « Poch-Keñed ». Kofoù kozh ar C'hab, a oa kalz ledanoc'h eget ar re nevez. Tost a-walc'h e oant eus kofoù ar seurezed. Livet int bet e du gant maouezed Enez Sun, war-lerc'h ar c'holera er c'hantved tremenet. Evit al lidoù e veze douget kofoù uhel, anvet kofoù troñset. Koef ar Pont ivez a oa ispisial. Koef adaleg a oa e anv, pe c'hoazh ar « Pomponne » pe e galleg « coiffe d'artisans » heñvel-tre ouzh ar re a vez douget e Loktudi. Aet da get eo kofoù ar Pont, goude ar brezel. Aet int gant ' ael !

Daouzek kumun ez eus e kanton ar Pont, ar pezh a ra war-dro pemp mil warn-ugent a dud a chom ennañ. Kumun ar Pont da gentañ, penn ar c'hanton. Ur gêr hag a zo bet brudet forzh pegement gwechall, hag he doa ur c'hastell bet dirazet ken abred hag an trizekvet kantved. Bez' ez eus bet kalz a noblañsoù, bourc'hizien ha kenwerzhourien binvidik a veve e kêr pe tro-war-dro, a-raok an Dispac'h nav ha pevar ugent. An dud-se a rae aferioù gant ar broioù pell, ken pell hag ar Spagn da skouer. Ar batimañtoù-kenwerzh a zeue el laez penn-da-benn gant ar c'han, ar glanol ma kavit gwelloc'h betek Pont Keridreu, traoñ kêr. Ul lec'h anvet neuze « Porzh al Listri » gant an dud. Dour sal ar mor a zeu betek amañ bep gwech ma teu ar mor d' al laez. E tu a-dreñv d' ar Pont n' eus nemet dour dous. Eno e pesketer glunied - dluzhed e brezhoneg mat - koulz hag eoged. Eus ar c'hostez all e vez paket meilhed, silioù, soaled (ar re-mañ gant an treid pe gant an drinenn), doraded, pironed, kastreged, gwrac'hed, kloianed hag evel just mor-dousegi ha pennoù-youud. Brili zoken am eus paket ur wech pa oan yaouank : un taol-kaer ha ne c'hoarvez ket meur a wech ! pa zeu ar mor en traoñ e c'heller pakañ cheored ha kranked bihan, ha talareged en traezh, ha dastum kouchoù, rigodelled, pavioù-kontilli ha kouioù-kezeg (ar re-mañ a zo heñvel ouzh an istr, nemet kalz brasoc'h int). Ret eo din menegiñ ez eus ur park istr e-kichen Gwaien, hag istr mat a vez dastumet eno ha gwerzhed-mat int e Pariz dre m' emaint prizet gant an dud.

430

Bremañ ne zeu mui batimant bras ebet betek ar Pont. Re a leiteg a zo er c'han. Ken pinvidik e oa tud ar Pont gwechall-gozh mar deo bet savet ganto un iliz kaer, hini Itron Varia Roskudon, a zo bet meur a wech graet heñvel outi gant kalz a saverien ilizoù all e Breizh. Tourioù Iliz-Veur Kemper a zo bet graet er c'hantved diwezhañ gant an Aotrou Bigot, hervez patrom tourioù ar Pont. Anavezout a rit sur-a-walc'h istor Fontanella, an torfedour milliget lesanvet c'hoazh Bleiz Kernev gant an dud da vare an Unvaniezh, hag a lakae an holl da zilammat kuit dirazañ. Aloubet en doa an iliz ha plantet tan enni gant lann ha banal evit mogediñ ar vourc'hizien a oa aet da guzhat e-barzh an tour gant o madoù. Setu e oa deut a-benn, a-barzh ar fin, da lakaat an dorn warno. Ken fall e oa ar Fontanella ma 'z eo chomet bev ar c'houn eus e dorfedoù e spered an dud. Va zad-kozh din-me, pa oa kounnaret-ruz, pa yae sot dre benn d'unan bennak, pa chikane gant ar railh traoñ-kêr, a ouie lakaat e enebourien da dennañ kuit, en ur chouañ warno a-bouez-penn : « Ale, troc'het ! markez rañs ar Fontanellet ! »

Siwazh bremañ n' eo mui ar Pont nemet ur gêr hanter-gousket... Bep ar mare koulskoude e tihun ar Bontiz. Pa vez devezh-foar, e teu neuze marc'hadourien loened ha danvez a bep seurt war ar blasenn. Gwelet 'm eus ar Gapenned,

gwechall, o tont d' ar foar da heul o loened, war o zreid noazh a-wechoù, o botoù-ler ganto en o dorn ! Bremañ e teuont gant o zraktourien, ar c'hasedoù moc'h berniet en a-dreñv war ar remork...

Brudet-tre eo foarioù ar Pont. Arabat disoñjal ez eo ar C'hab dreist-holl ur vro a labourerien-douar. N' eus nemet war ribl ar mor, war-zu bae Gwaien, e vez kavet tud o vevañ diwar ar pesketaerezh. Arabat disoñjal ivez e oa ar Pont gwechall alc'houez ar c'henwerzh etre ar C'hab-Sizhun hag ar C'hab-Kaval. An dud a ranke tremen dre ar Pont. Ne oa nemet an hent-se hag a gase eus bro ar Gaperien da vro ar Vigouterien. Er c'hantved diwezhañ ez eo bet savet ur pont all e Gwaien, ur mell hini, a gas war-eeun da Boullgoazeg. Ha diwar-neuze, abaoe m' eo bet graet ar pont nevez, ne zeu ket mui kement a dremenidi evel just da gemer hent pont Keridreu.

431

Ret eo din ivez, peogwir e komzan eus foarioù ar Pont, lavarout ez eo bet a-viskoazh loened ar C'hab loened eus ar c'haerañ, loened a feson. Moc'h koulz ha deñved ha roñsed ar C'hab a oa istimet en amzer gozh. Dreist-holl, ar saout : ar vuoc'h vriz, pe « Pie-Noire », a zo ganet ar ouenn distinget-se e-kreiz ar C'hab.

Met gwelomp kumunoù all ar c'hanton. Ne larin ket kalz a dra diwar-benn Gwaien : ur porzh-mor anavezet-mat eo a ra war-dro ar grilhed hag an ton, ur porzh leun a douristed ivez e-doug an hañv. Anv Gwaien a zeu da vezañ Audierne e galleg. An anv-se n' eo ket sklaer anezhañ, iskis ne lavaran ket. Lavaret eo bet e talvezfe evit an « aod-tiern » pe an « aod di-arnev » pe an « aod kernev » ha me ' oar-me. Dre ma 'z eus ul lec'h war vord ar stêr hag a zo anvet « an aod irin », bremañ c'hoazh, me ' soñj din e vefe kalz aesoech ha kalz gwelloc'h tostaat an anv-lec'h-se ouzh Audierne hep mont da glask pelloc'h. Meneget eo anv Audierne war an dielloù kozh ken abred hag ar pevarzek kantved. Tost da Waien e kaver ur maner Kerdiern, ha Keraudiern a zo un anv-familh kozh bet douget er C'hab. Dirak Gwaien, en tu all d' ar stêr, emañ Poullgoazeg, ur porzh kalz koshoc'h eget hini Gwaien, bet perc'hennet gwechall gant Beskonted a Vro-Leon ha markized ar Pont. Poullgoazeg a zo ur rann eus kumun Ploeneg. Amañ ne glever, koulz lavaret, nemet brezhoneg gant ar vartoloded. Brezhoneg ar Pont, hini Gwaien hag hini Ploeneg n' int ket heñvel-mik. Bez 'z eus diforc'hoù etrezo. Da skouer ar verboù a echu gant un « i » dre Bloeneg, gant un « a » eus kostez ar Pont pe kostez Gwaien. Pesketi-pesketa, kani-kana. Bezhin a vez distaget « begin » en tu-mañ, ha « bein » e Ploeneg en tu all d' ar stêr. Setu ma c'hellit anavezout diouzhtu martoloded Poullgoazeg diouzh re Waien. Hag i ken tost koulskoude an eil ouzh egile. Ne vez ket goulennet « penaos m'or vont », pe « penaos m'oc'h ganti ? » e Ploeneg, met kentoc'h : « Penaos 'ma'n ton ganoc'h ! »

En tu all da Waien, war an dorn dehou, e kavomp « an Eskevien » pe « an Eskeien » ha neket Eskibien e vez lavaret, nemet marteze pa reer gant ar galleg. An Eskibien, pe an « eizh ki bihan » n' o deus netra d'ober amañ. Dont a ra an anv diwar Feunteunioù sec'h « hesk eien » pe c'hoazh diwar ul liester eus eskaff (esquif). Goude se e kavomp Preveilh - diwar Sant Primel - gant kêriadenn Sant Tujen e-lec'h ma weler un iliz vrav. Paour kaezh Sant Tujen a ziwall an dud ouzh ar chas-klañv (da lavarout eo ar chas kounnaret). Kontet eo bet en ul levr bennak penaos en doa klasket an den paour beilhañ war vertuz e c'hoar. Hogen ne oa ket deut a-benn da herzel ouzh ur paotr yaouank da zont da frikotañ ganti. Setu ar sant a ouie lavarout war-lerc'h : « Aesoc'h e vefe din dont a-benn eus ur vandenn chas-klañv eget beilhañ war ar merc'hed ! » Ur pardon hag ur brosesion gaer a vez dalc'het bep bloaz e Sant Tujen. Eno e vez gwerzhet alc'houezioù bihan, graet gant staen... ha n' hoc'h eus nemet teurel un alc'houez dirak fri ur c'hi klañv evit lakaat anezhañ da chom a-sav hag e viot gwarezet er mod-se. Setu perak e anver paotred Preveilh : paotred an alc'houez.

432

Tost da Sant Tujen e welomp maner kaer Nahureg, pe Lezureg. Aotrounez vras a zo bet amañ. Anvet e oant « Rouaned ar C'hab ».

Un tammig pelloc'h e kavomp Plogo, « Plougon » (Plogoff e galleg) hag e-

kichen Leskon, distaget c'hoazh Liskon (Leskoff) war staon ar Raz, ar gêriadenn diwezhañ war an douar bras. Moarvat ez eo kozh-Noe ster an anvioù-se. Marteze e teuont diwar ar « Gobaeum pe Govaeum Promontorium » bet implijet gant Pomponius Mela da vare an Osismed. Rak n' eus bet biskoazh sant Koff pe sant Kon enoret amañ.

Talvezout a ra ar boan bremañ, a gav din, menegiñ ez eus e Leskon ur ganaouenn vrudet, anavezet gant an holl hag a zo bet savet diwar-benn ur plac'h yaouank bet paket gant martoloded estren ha kaset ganto da vro Holland. C'hoarvezet eo bet er seitekvet kantved. Gwelout a reer c'hoazh e Leskon ti ar plac'h yaouank-se, a oa Chanig an Ormant hec'h anv. Lavaret ' vez an ti bras anezhañ. Un devezh ma oa Chanig an Ormant o tiwall an deñved war staon beg ar Raz gant ur gamaladez dezhi, Mari Bourdon, e teuas ur vatimant da zouarañ e porzh Bestre, e traoñ an tarroz. Skrapet e oa Chanig gant ar vartoloded, ha kaset ganto dre heg war vourzh ar vatimant. Kerkent ha ma oant erru e-kreiz ar mor frank, e oa goulennet ganti dibab he c'hoant. Setu m' he doa dibabet ar c'habiten. Dimezet e voent o-daou ha dont a reas goude-se Chanig an Ormant da vezañ un itron binvidik-mor o chom gant he gwaz e Bro-Holland.

433

Ar Gaperien a zo bet douget a-viskoazh war ar c'hanaouennoù ha gouzout a ouient dañsal ar gavotenn. Nemet ar sonerien a ranke atav bezañ kerc'het war gostez Plozeved pe Bont-'n-Abad. Ne oa ket diouto er C'hab.

Goude Plogo e kavomp kumun an Enez. Distaget Enez Sün amañ ha neket Sun e-giz ma vez graet er Pont, dre ar fri. War beg ar Raz koulz hag en Enez ez eo paour a-walc'h an douar. Gwelet 'm eus, a-raok ar brezel, tud Beg ar Raz oc'h ober tan gant boullou beuzel sec'h. Da lavaret eo gant kaoc'h saout disec'het.

En tu all da Blogo e kavomp Kleden (e galleg Cleden-Cap-Sizun), gant maner Keran (pe Kerazan). Tost da Gleden, e Trougennour, ez eus ur chapelig hag a dalv ar boan mont da welout anezhi. Bez' ez eus evel just chapelioù e pep lec'h dre ar C'hab, gant o meinhir hag o feunteun en o c'hichen, Sant Duel, Sant Laorañs, Santez Berc'hed, Sant Onno, Sant Kriziant, Sant Spe hag ur bern re all, nemet houmañ a zo da vezañ remerket. Gouestlet eo da Sant Tremel (pe Tremeur) hag er-maez anezhi, war ar voger e c'heller lenn skrivet e brezhoneg kozh gant lizherennoù gotek ar frazenn-mañ : « En enor da Doe on croeas da Sant Tremeur, da Sant Veltas e oa fountet an chapel-man, an sul ken fest ar Spered glan. Ouzit breman an dat dre gont, mil pemp kant eis ha tregont ».

Pelloc'h e kavomp Goulien, ur gumun all, hag ur maner brav ivez : hini Lezoualc'h - distaget Lezouac'h amañ, ha Lezoular-er-Pont, dre-benn d' ar vetatezenn. Er maner-se e veve gwechall un denjentil anvet Gi Aotred a Visirien, hag a zo bet ar c'helaouenner kentañ a zo bet e Breizh. Skrivañ a rae war gazetenn Théophraste Renaudot, hag ober a rae furchadennoù war linennoù an Noblañs - nested - evit an Aotrou D'Hozier a oa e Pariz o labourat war an dachenn-se evit ar Roue Loeiz Pevarzek. Filhor 'oa Gi Aotred da Fontanella. Iskis e gwirionez, dre m' en doa an torfedour-mañ saket an tan ha laeret maner Lezouac'h, a-barzh ma oa ganet ar Gi Aotred paour. Mervel a reas an denjentil e Pariz er seitekvet kantved ha douaret eo bet dindan iliz Sant-Sulpis.

Goude Goulien e tegouezhomp gant kentañ tiez Beuzeg. Ur gumun war ar maez ma ne vez graet, koulz lavarout, nemet gant ar brezhoneg gant an dud, a zo an holl anezho labourerien-douar. Bep bloaz e vez dalc'het tost d' an aod, e kastell kozh, ur gouel a dalv ar boan da vezañ gwelet hag e pelec'h na glever galleg nemet gant ar « speaker » dirak e vikro, ha gant an douristed. Kannaded Kêr-Vreizh a zo bet du-se, ar bloaz tremenet, gant o stal levrioù-da-werzhañ ha gant o banniel Breizh. E Beuzeg e kaver ur bern tud anvet « Serjent ». Iskiz eo ! Dres e-giz Kervella e Plougastell !

434

Beuzeg a zo bet gwechall penn ur barrez a oa ar Pont ur stagadenn anezhi. Iliz ar Pont a oa an iliz trev. Chomet eo e mod-se betek an Dispac'h.

A-dreñv ar Pont e kavomp Mahalon, un anv hag a zeu diwar anv Sant Val, pe Mahal. Bez' ez eus bet ur chapel Sant Val gwechall e traoñ ar Pont. Bez e oa ivez ur chapel all er Pont, gouestlet da Sant Gignole, rak bez' e oa douaroù perc'hennet gant Abati Landevenneg dre ar vro. Unan all a oa bet savet ivez e Lokrist e-kichen ar Pont, gant ar venec'h ruz. Ne chom mui er Pont bremañ nemet chapel ar skolaj, ha n' eo ket gwall gozh anezhi. Bet savet e plas ur chapel kalz koshoc'h a oa chapel kouent an Ursulined, deut da vezañ ar skolaj.

Tremenet Mahalon, e-kreiz ar parkeier hag an douaroù, e kavomp kumon Meilhar, gant kêriadenn Konforz stag outi, ha ledet war vord an hent bras. Marteze hoc'h eus klevet war Europe No 1 un abadenn diwar-benn Konforz, n' eus ket pell, diwar-benn ar c'halvar hag an iliz kaer a zo du-se, gant ur rod e-barzh an iliz, ur rod staget leun a gleier bihan en-dro dezhi, a lakaer da dreiñ evit lakaat ar vugale vihan da brechañ buanoc'h !

Setu holl ganton ar Pont... ar C'hab, evit an darn vrasañ eus an dud. Hogen e gwirionez, evit tud ar Pont, pe re Veuzeg, pe re Bloeneg ha re Waien, ne grog Ar C'hab, moarvat, nemet goude Gwaien war-zu ar C'hornog. Lakaomp en tu all d' ul linenn a yafe eus an Eskevienn da bakañ Goulien. Marteze e c'hellfen komz deoc'h bremañ eus an aodoù, penn-da-benn gant an tarroziou hag an traezh war ribl ar mor.

Sellomp neuze ouzh ar gartenn. Setu penaos ez eo treset ar Vro : war-zu an Norz - pe an Hanternoz mar kirit - emañ bae Douarnenez, gant un nebeut traezhennoù bihan, ar Milier, Porzhperon, Lesven, Porlodeg (pe porzh Louedeg), ha Teolen, kaer-tre evit ar vakañsoù, nemet ar mor azo gouez a-walc'h hag e ranker diwall ouzh an tarzhou, dreist-holl ouzh ar c'hwec'hvet hag an navet ! Bevennet eo an aodoù gant tarroziou uhel ha kerreg spontus, gant an tonnoù o skeiñ warno noz-deiz, ken a grenont... N' eus ket kalz a besketaerien na kalz tiez war an tu-se. Diaes e vefe da vartoloded kaout ur porzh sioul a-walc'h evit lojañ o bagoù. Bez' ez eus koulskoude daou pe dri forzh bihan, evel hini Lanvers, pe re Trouereneg ha Theolen, hag e-kichen beg ar Van, er Vorlenn, e kaver pesketaerien a sav o bagoù bihan war ar sec'h a-stok ouzh an tarroz, pe ouzh ar c'herreg, e-lec'h ma chomont en-istribilh douget gant kerdin hir. Dirak Goulien, e Kastell-ar-Roc'h, ez eus bremañ ur « Réserve ornithologique ». Talvezout a ra ar boan mont da welout anezhi. Eno e weler a-wechoù lapoused iskis, pennoù-gwenn da skouer. Ne gaver ket diouto e lec'hioù all e Bro-C'hall.

435

War-zu ar C'huzh-Heol, ar beg douar en em faout etre daou : Beg ar Van er « gwarlan » pe « gwalarn », uhel-tre war ar mor, ma 'z eus bet ur c'hreñvlec'h savet gant ar Romaned, e Trouger ha ma weler bremañ ur chapelig kaer, hini Sant Tei ar Raz, ken tost war ribl an dour ma c'hoarvezo dezhi kouezhañ e-barzh un devezh bennak... Kalz kaeroc'h eget Beg ar Raz eo Beg ar Van ha n' eo ket bet c'hoazh foutret ha diframblec'het gant an douristed. Met tost eo bet deomp gwelet tud ar vro sevel un ostaliri vodern hag ur parking, pezh a zo sotoc'h c'hoazh, e-kreiz ar « site classé »-se sko d' ar chapel ! Dre eurvad n' eo ket bet aotreet gant ar Prefed ober an taol fall-se...

E traoñ Beg ar Van e kaver un draezhenn vras, kaer-meurbet : Bae an Anaon. Diskenn a ran du-se bep bloaz gant va familh, bemdez e-doug ar vakañsoù. Plijus eo, me lavar deoc'h, mont da neuñ e Bae an Anaon, ha da bakañ talareged gant ur falz en traezh, pe da zastum meskl ha dreist-holl poch-bez (anvet anatiffes e galleg) war ar c'herreg hag er c'hougonoù... Lavaret e vez ivez « ar c'hougou » pe « ar c'hougiñvi »...

Dre c'hras Doue ha dre ma toug an Traezh-se anv an anaon baour, ar pezh a laka an Douristed da gaout spont, ne zeu ket ar Barisianed da zaremprediñ al lec'h-se, na da noz, na war an deiz ! Koulskoude n' eus riskl ebet nag evit ar vugale nag evit o c'herent da vont da c'hoari e-barzh an tarzh. Ne vez ket muioc'h a dud veuzet amañ eget el lec'hioù all. Hag ouzhpenn, prouet eo bet pell 'zo ne zeu ket anv Bae an Anaon diwar ar ger Anaon. Gouzout a rit penaos ez eo bet kemeret al lec'h-mañ gant meur a skrivagner romantou, evit al lec'h ma teue ar re varv da lestrañ evit Tir n'a n'og... Koñchennoù... Nemet, evit bezañ

frank, e rankan anzav em eus klevet ur frazenn iskis a-walc'h war ar poent-se. Er Pont, an dud a lavar eus un den hag a zo tremenet : « Ronet (Roeñvet) en deus d' ar meas (maez) ! » Un hengoun marteze ? Piv ' oar !

436

Ster an Anaon amañ a vefe kentoc'h (hogen n' eo ket sur c'hoazh...) anv ar stêr a zeue amañ gwechall d' en em deurel er mor. An Avon. An dra-se d' ur mare kozh Noe evel just. Ne chom mui e-kichen Bae an Anaon nemet ur stêrig dister hag ul lenn anvet Loc'h Laoual. Ar stêr a zo kaoz anezhi, hag a zeue betek amañ, a oa ar Waien, hag en em daol bremañ e Bae Gwaien, bet kemmet ganti he c'han, milieroù a vloavezhioù ' zo. Chom a ra c'hoazh un draonienn, ur stankenn hag a droc'h ar C'hab etre daou, ha n' eus ket kalz a zarempred, nag a hentoù, etre an Hanternoz hag ar Su.

Evit tud ar vro, e kreiz Bae an Anaon eo emañ al lec'h ma 'z eo bet gwechall Kêr-Is. N' hellan ket lavarout deoc'h mar deo gwir e kaver maen-dailh war strad Loc'h Laoual. Koulskoude, gwelet em eus al lec'h ma save gwechall, tost da c'hêriadenn Laoual, ur chapel Sant Gignole (Gwenole), kouezhet en he foull abaoe nouspet kantvedoù 'zo. Eno e teue tud Is, Aotrounez Kêr-Is, d' an oferinier-sul, ma kredomp al lavarenn gozh : « Daou ugent mantell skarlet, hep kontañ ar re all a zeue bep sul d' an oferenn da Laoual »... Ar Roue Gleren (Gralon) a zeue ivez marteze ! Piv ' ouio morse ? Gwaieniz ha Ploenegiz d' o zro a asur e oa Kêr-Is dirak Gwaien, war ur garregenn hir anvet ar Gambro (e galleg la Gamelle). Hag eno ivez e fell dezho gwelout mein-benerezh war-c'horre, pezh n' on ket bet gouest c'hoazh da c'houzout hag-eñ eo gwir ! N' eus eno emichañs nemet ormel da welout !

Savomp bremañ etrezek Beg ar Raz : petra a lavarinn ? Anavezet-mat eo ar Beg-mañ gant an holl. Bez' e oa anvet gwechall « Raz de Fontenoy » (diwar « Beg Feunteun Aod »). Ar pezh a garfen lavarout koulskoude eo e tenn bremañ an « haut-lieu »-se muioc'h d' un dachenn kirri-nij (gant e barking teret) pe da blasenn ur marc'had eget eus ur vro c'houez ! Siwazh, kollet eo gant Beg ar Raz e liv-natur. Forzh penaos, arabat eo tremen ar C'hab hep mont d' ober un dro da weladenniñ Ifern Plogo ha Kador Sarah Bernhard ! Mat, baleomp trema ar Su goude graet ur sell ouzh kostez ar Wrac'h hag he zour-tan ken brudet. Etre ar Raz hag ar Wrac'h, etre ar Gorle greiz hag ar Gorle bellañ, ar mor a verv e-touez ar c'herreg. Anvet eo an toull-se gant ar vartoloded an « toull bihan ». Ret eo lakaat keflusker ar vag d' an tiz ruz evit dont a-benn da dremen drezañ. Ma ne zeu ket a-benn ar vag da drec'hiñ war ar c'has a zo kreñv-spontus, neuze emañ kollet... Gouzout a rit : Biskoazh den na dremen ar Raz hep kaout aon pe c'hlaz », ha « mar ne sent ket ar vag ouzh ar stur, ouzh ar garreg e raio sur ! »

437

Taolomp ur sell ivez war an Enezenn, douar ar vilinerien, Foukeded ha Gwilcherien, ledet war ar mor bravig gant he ziez gwenn... En tu all anezhi e kaver « Ar Men » gant un tour-tan a zo bet lakaet bloavezhioù da sevel anezhañ (pevarzek) en abeg d' ar mor dirollet.

Pakomp bremañ kostez Bae Gwaien. Amañ e kaver porzhioù ha traezhennoù hir hag e weler tiez e-leizh. Niverus eo ar besketaerien war an tu-mañ. Menegiñ a rin porzh Bestre da gentañ, e-kichen Beg ar Raz, ma lestrer evit mont d' an enezenn. Porzhioù bihan all a gaver a-dreñv Plogo. Ur ger evit menegiñ ez eus amañ ur gêriadenn anvet Penneac'h ma 'z eus ur groaz-vaen pesketaet e-kreiz ar Raz, paket er rouedoù er c'hantved tremenet ! Savet eo bremañ war ar blasennig dirak an tiez.

E traoñ Plogo emañ al Loc'h, gant un draezhenn vrav hag ur porzh. War ar menez, ez eus ur chapel anvet ar Veaj Vat. Ar vartoloded gwechall pa dremenent war ar mor dirak ar chapel-se a denne o c'hasketenn hag a lavare : « Ma Doue ma sikourit evit tremen ar Raz, rak ar vag a zo bihan hag ar mor a zo bras »... Ne reont mui an dra-se.

Ar brezhoneg a vez distaget amañ iskis a-walc'h. An R a vez ruilhet. Ne

vez ket lavaret « eus pelec'h emoc'h ' tont » met « oc'h a bléa ». Ne vez ket lavaret hirio, nag hiou, met « Erwoa ». Hag e-lec'h « ya » pe « iha » e vez lavaret « êo » ! An dud dre amañ a vez dreist-holl pesketaerien. Gwenn-kann o ziez dindan o zoennoù mein glas. Izelaat a ra an tarroz goude al Loc'h. Ne weler mui nemet reier ha traezennoù hir. War draezhenn Sant Tujen ez eus ur c'hav-kreñv savet gant an Alamaned hag en deus klasket ur mezeg alaman feurmiñ evit an hañv. Hennezh a oa un den gwasket e galon gant an droug-hirnezh sur a-walc'h !

438

Ha setu e tegouezhomp e porzh bras Gwaien. Traezhenn Waien a zo kaer ken ha ken. Goude Gwaien e kavomp ul linenn a draezennoù brav dindan Ploeneg ha Plozeved : Sant Dreier, Kersini, Mesperleug. Amañ, pa zeue ar batimantoù d' an aod gwechall-gozh, eo bet lavaret e troe an dud da wallgasourien : prest e oant d' ober n' eus forzh petra evit pakañ ar pase (peñse) gant ar vac'h hag ar vazh-krog. Dastumet em eus kanaouennoù war ar poent-se. Evel just, evit tud ar c'hostez-se, n' eus netra da rebech outo, emañ gwenn-kann o c'houstiañs ganto. Evito, ar re a rankfe bezañ tamallet evit seurt taolioù fall a vije kentoc'h paotred ar C'hab, tud Beg ar Raz a stage sañset, letern ouzh kerniel ar saout evit feukañ ar batimantoù ! E Plozeved emamp er Vro-Vigoudenn, hag er-maez eus kanton ar Pont. Setu ma c'hellomp echuiñ hor pourmenadenn e-kostez an aod. Tennañ a rin hoc'h evezh koulskoude war anv ul lec'h anvet Penn-ar-c'horzh, hag a zo distaget re alies Penhors, e-lec'h ma 'z eus ur pardon kaer bep bloaz.

Diskouezet em eus deoc'h, me 'gav din, penaos e tenn ar C'hab ul lodenn vat eus e vuhez hag eus e gaerded eus ar mor. Met arabat deoc'h krediñ e vefe hepken pesketaerien war ar c'horn douar-se. Emañ pinvidigezh kentañ ar C'hab en e barkeier, e diez-furm, e labourerien-douar. Ha dre reuz, yaouankiz ar C'hab, evel yaouankiz Vreizh, a rank bremañ kuitaat ar vro evit mont da c'hounit he bara er c'hêrioù bras, lod e Pariz, lod all er C'hanada. Forzh pegement a draoù all a vefe c'hoazh da zibunañ diwar-benn ar C'hab... Hogen skuizh oc'h aet kasi-sur. Ar pezh a lavarinn evit echuiñ eo : kalz gwelloc'h e vije deoc'h mont da dremen ho vakañsoù du-se evit kaout an diskleriadurioù a faot deoc'h kaout war ar C'hab-Sizhun, eget selaou prezegennoù e Pariz, forzh pegen « distiñget » e vefent !

Kernevez ar Roue 3-3-68.

Marvailhoù Andersen

« ... Ma oa koant-koant an holl c'hoarezed, an hini yaouankañ anezhe a oa koantoc'h c'hoazh : he c'hroc'hen a oa dous, tanav ha treuzwelus evel bleuñzelienn ur rozenn, he daoulagad a oa warne liv doureier ul lenn don. Met, siwazh, rann izelañ he c'horf ne oa nemet ul lost-pesk, evel m'eo kont gant an holl vorganezed. A-hed an devezhioù, ar c'hwec'h priñsez a c'hoarie e salioù meur o c'hastell a oa goloet e vogerioù gant bleunioù bev. Evel ma ra ar gwennilied en hon tiez, ar pesked a zeue tre adalek ma veze digoret ar prenestroù goularz melen. Dont a raent da zebriñ e daouarn ar priñsez a rae dezhe flouradennoù dous ha karantezus. Ul liorzha divent ha kaer meurbet a c'hoarie an dro d'ar c'hastell. Ur bern gwez a vounte ennañ darn anezhe glaz-mouk, darn all ken ruz hag an tan gant frouezh alaouret ha bleunioù marzhus. Ur gwiskad traezh gwenn a c'holoe an douar ha doureier ar mor a oa glas-sklaer evel bolz an neñv en devezhioù bravañ miz Mae, gellet e veze damwelout an heol heñvel ouzh ur vleuniennig ruz kalon aour... »

Anavezet hoc'h eus ar bajennad-mañ. Sur on he deus troet penn meur a hini ac'hanoc'h da huñvreal pa oac'h bugel... Ya, anavezet hoc'h eus derou unan eus koantañ kaozioù an Danad Anderson, " Ar vorganez vihan ".

« Gant an amzer o tremen, ne d-ae ket an traoù war wellaat, er c'hontrol. Ar paour kaezh houadig a veze bepred bountet ha sachet ha kaset kuit, e c'hoarezed zoken ne oant ket evit gouzañv anezhañ hag a lavare alies : « Na posubl e vefez te debret gant ar c'hazh 'vat, pezh vil a zo ac'hanout ! »

Ne dalvez ket ar boan din lenn hiroc'h, n' eus hini ebet ac'hanoc'h a gement n' en defe ket lennet ur wech bennak kontadenn, an houadig paour deut da vezañ hep gouzout dezhañ ur c'haer a alarc'h ! Ac'hanta, hounnezh a zo ivez unan eus danevelloù Andersen, bet troet ne oar den e pet yezh hag anavezet e pevar c'horn ar bed.

440

Setu amañ unan all a vez kavet alies gant taolennoù kaer e levrioù evit ar vugale :

« Spontus e oa yen. Krog an erc'h hag an noz da gouezhañ war un dro, nozvezh diwezhañ ar bloaz. Daoust d' ar yenijenn ha d' an deñvalijenn, ur plac'hig vihan a hede ar straed, diarc'hen ha diskabell... Ruz ha glas e oa treid an hini vihan gant ar riv. Sammet he doa en ur c'hozh tavañjer ur bern alumetez da werzhañ. Den n' en doa prenet diganti an deiz-se, n' he doa ket tapet kaout zoken ur gwenneg hag he doa naon, hag he doa riv... »

Gellout a rafen derc'hel evel-se, ur pennad mat, da dreiñ deoc'h pajennoù a anavezit mat, pajennoù o deus laouenaet deoc'h ho tal meur a wech, a zo bet evidoc'h, evel evit kant mil a re all, gwir varzhoniezh ho pugaleaj. Met daoust hag anavezout a rit kerkoulz an oberour ? N' eo ket lavaret.

Hañs-Kristian Andersen a zo bet ganet en Odense, e bro-Zanmark, e 1805. E dad a oa ur paour kaezh kereer yaouank, strizh a-walc'h, digor bras e spered avat, evurusoc'h gant ul levr bennak eget o kalfichat tammoù ler. E vrasañ plijadur a veze lakaat e vab da lenn ar Bibl, an Nozvezhioù arabiat pe zoken oberoù Shakespeare.

Ur gelennadurezh all, pell diouzh bezañ divalav, a resevas ar paotrig : marvailhoù poblek e amezeien ha pratikoù e dad. Ha setu eñ levezonet evit e vuhez-pad.

Ar c'hontrol bev eus he gwaz, mamm Hans vihan o oa ur vaouez frammet-start, plac'h al labourioù gros, na ouie lenn nemet al lizherennoù moulet ha ne oa ket chalet gant ken nebeut-se a dra.

Ar c'hereer a skuizhas da vat gant e vicher hag evel ma oa entanet e spered gant emgannoù Napoleon, ez eas d' e heul da vrezeliñ d' ar mare ma oa krog steredenn an impalaer da goll he luf. Pa zistroas ar paour kaezh soudard, e oa kollet gantañ e yec'hed ha ne zaleas ket da vervel, paour evel ur razhiliz. Ar wreg a yeas d' he devezh, e-keit ma veze he bugel o lenn pe o faltaziañ pezhioù-c'hoari evit e bompinelloù. Tapout a reas kaout ur roll e c'hoariva e gêr c'henidik ha setu, emezañ, kavet gantañ pal e vuhez. Pa addimezas e vamm ha pa voe c'hoantaet lakaat anezhañ da zeskiñ ar vicher kemener, setu eñ kuit e-unanik d'ar gêrbenn, Kopenhag (pe Keubeuhaven), e-pad ma tiougane ul lennerez pladennoù d' e vamm e teufe da vezañ enor e vro.

441

Hans a oa d' ar c'houlz-se, ur c'hrennard pevarzek vloaz, hir-hir, moan, ha vil daonet war ar marc'had, nebeut a yec'hed dezhañ ha ken kizidik ha m' eo posubl bezañ. Met ur wech lakaet un dra en e benn, ne veze ket e lec'h all. En tu-hont da se, ne anaveze den er gêr vras ha ne oa ket pounner tamm ebet e yalc'h, se ' zo sklaer ; gant piv va Doue en defe bet arc'hant ! Trawalc'h en doe d' ober ar paourkaezhig chom hep mervel gant an naon ha maleürus e oa evel an houadig a gomzo outañ diwezhatoc'h, rak, e gwirionez, eñ eo an houadig paour a zeuio da vezañ un alarc'h dispar.

Ac'hanta, dont a ra a-benn ar paour kaezh paotr da dennañ e damm spilhenn, bourc'hizien ha dreist-holl bourc'hizezed a soursi tamm pe damm outañ, tapout a ra zoken kaout kentelioù war ar reizhskrivadur hag an alamaneg ha kavout a ra amzer da lenn. Goude bezañ fritet e-pad tri bloaz mizer gant paourentez, e skrivas un drajedien - e gwirionez, ne oa ket an hini gentañ. Ne voe ket degemeret ar pezh, met galvet e voe an oberour gant unan eus renerien ar c'hoariva, Jonas Kollin. Dorn Doue a oa an deiz-se war Hañs-Kristian. Kollin a zeuas a-benn da gaout ur yalc'h-studi evit ar paotr yaouank hag e lakaas e skolaj Slagelsee.

A-raok komz eus studioù Andersen, gwelomp petra a oa deut da vezañ e vamm. Ac'hanta, intañvez evit an eil gwech, en em daolas d' ar boeson ha n' he doe pare ebet, ne d-eas nemet war wasaat. Hogen he mab a chomas doujus en he c'heñver hag adalek ma voe krog da c'hounit, e voe mat eviti.

Setu eta hor pezh jelkenn a baotr en eil diwezhañ klas er skolaj gant bugale daouzek vloaz ha mezh dezhañ da vountañ. Pa lavarín deoc'h ouzhpenn ne rae nemet krenañ dirak ar rener Meisling. Hanter-kant vloaz goude, e welo anezhañ c'hoazh en e huñvreoù. « Ar prantad-se eus va buhez, emezañ, a zo bet an hini startañ, an hini c'hwervañ. » Petra, a gav deoc'h, a reas neuze e gulator, lezel anezhañ da c'houzañv pe gas anezhañ da dreiñ bili d' an aod ? Nag an eil nag egile, ec'h addegas da Gopenhag e-lec'h e voe roet dezhañ kentelioù prevez ac'han en doe tremenet e vachelouriezh ha neuze ez eas da studier d' ar Skol-Veur.

442

Kavout a reas eta Andersen, e ti Kollin, an tañva eus ar garantez a rae diouer dezhañ, eñ ken kizidik. Ne vez ket kavet alies dre ar bed madoberourien evel izili an tiegezh-se. Ma klasko ar skrivagner, a-hed e vuhez, bezañ enoret e vo un tammig evit degas bri d' ar re a voe ken mat evitañ. Diouzhtu goude e vachelouriezh, e oa en em lakaet Andersen da skrivañ, a bep seurt : pezhioù-c'hoari, barzhonegoù, an opera " Priedig Lammermoor ". E gontadenn gentañ a voe " An teuz " a anvas goude " Ar c'heneil beaj ". Poan en doe da gentañ o kleuzañ e doull ha goapaet e voe alies, ne voe ket tener skrivagnerien e vro evitañ. A-hend-all, pa glasko dimeziñ, e tapo pep gwech ur c'hravazh ; mignoniezh start a gavo a-berzh div pe deir blac'h, met nann karantez, ha chom a ray dizimez.

E 1831, e voe roet dezhañ gant ar roue peadra da veajiñ ha derc'hel a ray e-pad ugent vloaz da vont ha da zont. Deut e oa ar c'hiz, evel ma ouzoc'h, da

estlammiñ dirak kaerderioù an Natur hag eñ a vo unan eus he gwellañ mignoned. En Italia eo en em blijas ar muiañ ha kregiñ a reas gant istor e vuhez e Roma, met labourat a reas dreist-holl e Sorrento ha miret eo bet e dresadenn eus ti an Taso, rak dornet mat e oa ivez hag ober a rae tresadennoù plijus-tre. Beajiñ a reas ivez en Alamagn, er Suis, e Bro-C'hall, e Sveden, en Norvegia, er Gres, e Turkia, er Spagn ha Portugal, e Bro-Saoz ha mont a reas zoken d' an Afrika tostañ. E Pariz, e reas anaoudegezh gant Viktor Hugo, Heine ha Cherubini. Met c'hoazh ur wech, bro ebet ne blije dezhañ evel Italia. « E broioù an Hanternoz hag en Alamagn, emezañ, e vez kavet danvez evit ar galon, e Bro-C'hall evit ar spered, met en Italia evit ar faltazi. »

Ya, danvez a zastum puilh, ha, pa zistro da Gopenhagen e laka anezhañ war ar stern. E 1835, ec'h embann e romant " Ar primawenad " a zo degemeret mat zoken gant e enebourien hag e voe kavet heñvelidigezh etrezañ ha " Corinne " an Itron de Staël. Troidigezhioù a voe graet raktal en Alamagn hag e Bro-Saoz. Ur miz goude, ec'h embanne e levrenn gentañ mojennoù a zlee degas dezhañ muioc'h c'hoazh a vri. Difluket e oa da vat ar gwir Andersen, deut e oa an houad da vezañ un alarc'h meurdeus.

443

Adalek 1838, e resevas a-berzh ar Stad ul leve bloavezhiek, degemeret e voe gant pennoù bras Europa a-bezh hag enorioù a bep seurt a zeuas davetañ. Met ar pep gwellañ a voe c'hoazh an degemeridigezh lorc'hus a voe aozet evitañ, e 1867, en e gêr c'henidik Odense, holl sklerijennet evit e enoriñ. Deut e oa da wir diougan al lennerezh planedennoù, deut e oa da vezañ an Danad ar muiañ anavezet. Adalek neuze, e chomas Andersen en e vro a oa tost-tost d' e galon. « An alarc'h beajour, emezañ, daoust dezhañ da nijal pell-pell, a zistro atav d' e neizh war ribl al lenn, hag ober a ran eveltañ. »

Marvet eo an den meur ar 4vet a viz Eost 1875.

*

Ar Mojennoù.

Gant e vojennoù eo en deus Andersen kemeret ul lec'h ken bras el lennegezh e amzer hag an holl amzerioù. Dre e dammoù kontadennoù ez eo deut an houadig vil ha disneuz da vezañ un alarc'h gwenn-kann ha kenedus. Perak ? Ac'hanta an danevelloù-se gant o stumm bugelel a zo barzhoniezh rik hag uhel n' eus enne kemm ebet tre ar spered hag an Natur, ar pezh a zo gwir hag ar burzhud. Spered Doue eo lezenn an Natur, ha dre-se an Natur a zo speredel hag ar gwirvoud ur burzhud. Doue a zeu da reiñ skoazell d' ar re zellezek. Soñjet en deus alies ar barzh ennañ e-unan, met hep lorc'h, o klask hepken seveniñ e vennad. Pephini war an douar-mañ en deus e gefridi da gas da benn, met nann hep poan, gouzañv a zo d' ober hag asantiñ degemer ar poanioù evel un dra ret.

N' eus ket kalz a oberoù enne kement a wirionez hag ar mojennoù-se. Bez' ez int ul livadur strizh ha garv eus planedenn an den, eus buhez holl rummoù tud kantved ar skrivagner hag e derouer, evel just, met ivez re an holl amzerioù hag an holl vroioù. Kontadennoù Andersen a vez bepred ur melezour en em wel pephini ennañ hep bezañ distreset. Kavet e vez ivez enne dremm meurdeus ar Grouadelezh gant ar morioù divent, al lagennoù kenedus, ar c'hoadeier don, met kerkoulz all al loened bihanañ hag ar bleunioù disterañ. A ! ar bleunioù... En em blijout a ra Hans-Kristian o komz eus ar bleunioù ha, 'zo kaeroc'h, o lakaat anezhe da gomz.

444

An ijinañ.

Setu penaos e tiwane danevelloù Andersen. Emañ o paouez gwelout un draig bennak pe c'hoarvezet ez eus un darvoudig a-hed e hent, soñjal a ra diouzhtu er rak hag ar perak ha klask a ra faltaziañ an efedoù da zont. Kavet e vez er marvailhoù-se prantadoù damguzhet eus buhez ar skrivagner, met ivez danevelloù kozh-kozh pobloù an Hanternoz klevet gant e dad hag e bratikoù hag a oa kalz a

elerc'h, da skouer, ha santet e vez enne, c'hoazh ur wech, ar pep gwirañ eus ar vuhez, evel karantez ur vamm, an dra muiañ boutin, met ivez ar pezh a zo an uhelañ tout, ar burzhud brasañ a c'heller kavout. Pa lavaran deoc'h, kemm ebet etre traoù an douar-mañ ha spered Doue. N' ho po nemet lenn " Buheziad ur vamm ".

Evit Andersen, n' eus ket fonnusoc'h ha liesseurt doare barzhoniezh eget ar mojennoù, mont a ra diouzh bezhioù meurdezus ar rouanez betek c'hoariell dister ur bugel. Enne e laka pep son ha pep gwerz, ar re zrant hag ar re fromus, ar c'hoarzh hag an daeloù hep ankounac'haat ar fent subtil, traoù marzhus evit ar vugale, met ivez taolennoù reizh ul livour evit ar re vras.

An displegañ.

Penaos e skriv pe gentoc'h penaos e tispleg Andersen. Hen lavaret em eus dimp eñ e-unan : « Dibab a ran ur menoz a zo ur wirionez evit ar re vras ha displegañ a ran anezhañ evit ar vugale, met n' ankouaan morse emañ an tad hag ar vamm o selaou en ur ober o labour, ret eo reiñ dezhe ivez peadra da brederiañ ».

Setu aze e nebeut a gomzoù doareoù ijinañ ha skrivañ ar barzh ha, d' am soñj, n' eus netra da lavarout en tu-hont. Aze emañ e gevrin. N' ho po nemet digeriñ al levr hag e kavot, dindan ur stumm bugelel a-ratozh kaer, prederadennoù ledan ha don. C'hwi a gavo ivez ur gomz plaen, fetis, berr, met mistr ha koant, kinklet brav-tre, sklaer ha pinvidik war-eeun.

Er c'hontadennoù-se ez eus barzhoniezh evit an holl, dleout a rafent plijout d' ar Vretoned, rak n' omp ket speredoù latinek, met tud faltazius eus an Hanternoz hag evite, dreist-holl, en deus skrivet Andersen. « Tud an Hanternoz a blij dezhe barzhoniezh ar serr-noz, fellout a ra dezhe kavout enni traoù damguzh, un dra bennak a chom da ziskleriañ hag a zo alies dreistlavar. »

445

*

Hag evit echuiñ, komzoù fraezh ha sklaer : lennit pe adlennit da vihanañ darn eus kontadennoù Andersen evit ho prasañ didu ha plijadur ho vugale.

Setu amañ ar re a vefe mat treiñ e brezhoneg :

- " Ar c'heneil beaj ". Evel m' em eus lavaret, bez ez eo kentañ kontadenn ar skrivagner. Kavet em eus ganti blaz marvailhoù Erwan ar Moal Dir-na-Dor, dreist-holl an hini a embannas e Buhez Breiz, Eost 1924, " Sac'h an ardoù ".

- " An houad bihan " hag " Ar vorganez vihan " (an teir c'hontadenn-se en em gav a-gevret en ul levrig evit ar skolioù eus ti-embann Robert, e Lion). " Ar vorganez vihan ", pe gentoc'h " Plac'hig vihan ar Mor ", ha kontadennoù an houadig a zo bet embannet war Walarn pe dindan stumm ul levrig distag.

- " Plac'hig an alumetez " (1).

- " Buheziad ur vamm ".

- " Rouanez an erc'h ".

- " An elerc'h gwenn ".

- " An avel a zispleg buhez Valdemar Daae hag e verc'hed " a zo, hervez, unan eus gwellañ oberennoù al lennegezh danat.

- " Diwezhañ huñvre an dervenn gozh ", kaerañ pezh barzhoniezh ar marvailher meur, Hans-Kristian Andersen. Lennit eta hag evel don e kavot didu ha dudi.

(1) An darn-vuiañ eus ar c'hontadennoù-se zo bet troet gant R. Hemon dindan an anv : Marvailhoù Anderson (" Gwalarn " niverenn 106-107). Setu ar roll klok anezho : An Houadig Divoal, An Eostig, Dilhad Nevez an Impalaer, Ar Briñsez hag ar Bizenn, Ar Soudard Ploum Kalonek, Eun Delenn eus an Neñv, Plac'hig an Alumetez, Ar Plac'h a gerzas war un Dorz Vara, Istor eur Vamm, Plac'hig Vihan ar Mor.

SAMUEL BECKETT

Ar bloaz-mañ eo aet ar Priz Nobel al Lennegezh gant Samuel BECKETT, iwerzhonat a orin, deut da vezañ ur skrivagner e galleg.

Ganet e 1906 e Foxrock e-kichen Dulenn, S. Beckett a oa mab da vourc'hizien protestant. Ur seurt « muzulier-douar » (quantity surveyor) e oa e dad. Kaset e voe ar bugel d' ar skol e Dulenn, e Eoarlford House renet gant ur Gall, ha goude-se e Enniskillen e kontelezh Fermanagh.

En div skol-se e voe diouzhtu dedennet gant ar galleg, moarvat dre c'hras an daou gelenner e gentelias war ar yezh-se. Ur skoliad plijus e oa, ken ampart war ar studioù ha war ar sportoù, abaf, tavedek a-walc'h hogen deuet-mat gant an holl.

Degemeret eo en Trinity College e 1923. Eno e kendalc'h gant e studioù war ar galleg hag an italianeg, betek kaout an aotreegezh war an div yezh-se, ar pezh ne vir ket outañ da vezañ ezel oberiant eus ar Cricket-Club.

Kaset e 1928 da Bariz evel lenner saozneg en Ecole Normale Supérieure, e reas eno anaoudegezh gant e genvroad James Joyce. Dont a rejont da vezañ keneiled vras ha diwezhatoc'h kenlabourerien.

Kregiñ a ra S. Beckett da skrivañ, da gentañ barzhonegoù, evel **Whoroscope** e 1930, a c'hounezas ur priz a 10 lur saoz.

Distreiñ a ra da Dulenn evit bezañ is-kelenner en Trinity College, gant ur c'hontrad a dri bloaz, hogen, skuizh gant an aergelc'h strizh a ren en Iwerzhon, e ro e zilez a-benn ur bloaz.

Deuet un tamm yalc'had dezhañ diwar marv e dad hag un nebeut labourioù lennegel, e tiviz beajiñ e Bro-Italia, e Bro-Alamagn, ha distro e Paris e 1937 e ra e venoz chom da vevañ e kêrbenn Bro-C'hall.

447

Eno e c'hoarvezas gentañ un darvoud iskis : un noz ma oa o pourmen e karter Montparnasse, e voe kontellatet gant un truant. Gloazet a-walc'h e voe kaset d' an ospital. Ur wech pareet, ez eas d' ar bac'h evit komz gant an hini en doa e daget, ha goulenn outañ perak en doa graet se. An truant a respontas : « N' ouzon dare ! ». Er respont-se e welas Beckett marteze arouez an ober diabeg a seblant ren buhez mab-den.

Pa grog ar brezel 1939-45, emañ e Dulenn e-kichen e vamm. Hogen ne fell ket dezhañ chom en e vro c'henidik, ha distreiñ a ra da Bariz hag eno e kemer perzh er « Resistañs », n' eo ket dre m' en em sant gall, hogen dre gasoni ouzh an nazied. Pa voe harzet e vignoned-stourm gant an Alamaned, e tec'has en « dachenn dieub » er Vaucluse, hag en em c'hoprañ a reas evel mevel en ur vereuri.

Echu ar brezel ez a adarre da Vro-Iwerzhon. Servijañ a ra er Groaz-Ruz hag er feur-se e teu evel jubennour en un ospital e Sant-Lo, Normandi. Adalek ar mare-se e chomo Beckett e Bro-C'hall, e yezh pemdeziek a zeu da vezañ ar galleg. Dimezet eo gant ur c'hallez, bevañ a ra e Paris, pe en un ti war ar maez e Seine-et-Marne, paet gant an arc'hant gounezet diwar wirioù e oberenn vrudet : **En attendant Godot**.

*

Ar pezh-c'hoari-se, **En attendant Godot** (1), a zo, a gav dimp, an hini

aroueziusañ eus oberennoù Beckett.

Ul lec'h dizanv, digenvez, disliv. Kinkladur ebet koulz lavaret, nemet e-kreiz al leurenn, ur wezenn dizeliet. Noziñ a ra. War al leur, daou gorker pilhennek, truilhennek, flaerius, bep a dog meloñs war e benn Vladimir hag Estragon, a zo o c'hortoz un den (?) anvet Godot. E gwirionez, ne vo gouezet morse piv eo ar Godot-se, a zle degas al levenez dezho : « Fenz e kouskimp marteze en e di, ar c'hof leun, war ar plouz ! ». Ne zeuio ket fenoz, ne zeuio ket warc'hoazh, ne zeuio morse marteze, ha koulskoude emañ an daou reuzeudig ouzh e c'hortoz dalc'hmat, peogwir e tle Godot bezañ o « salver », danvezekadur o huñvreoù ha n' eo ket hepken an hini a bourchaso dezho « kof leun ha plouz » !

(1) En ur c'hortoz Godot.

448

Padout a ra ar c'hortozadenn daou zevezh, gallout a rafe padout devezhioù ha devezhioù ; n' eo ket he disentez a zo talvoudus, hogen ar c'hortozadenn hec'h-unan an hini eo.

Beckett a lavar : Ger-alc'houez va oberennoù a zo : « marteze ». Amañ e kejom gant gwriziennoù an ijin keltiek, adalek hor marvailhoù kozh : « Ur wech e oa, ur wech ne oa ket, hag ur wech e oa bepred », betek pennderou oberennoù arnevezañ ar Gellied war bep tachenn eus an arz hag eus ar reiz.

Savet e 1947, embannet e 1952, **En attendant Godot** a voe c'hoariet evit ar wech kentañ d' an 3 a viz Genver 1953, e Théâtre de Babylone e Paris.

A-raok, e oa bet nac'het (evel ar romantoù skrivet endeo gant Beckett) gant meur a embanner hag a reizher-c'hoari.

Er c'hoariva Babylone, den ne grede e rafe berzh an oberenn. Unan eus ar c'hoarierien a lavare a-barzh an abadenn gentañ : « Bezet pe vezet, plijadur hon eus bet memestra gant ar pleustriñ ». Bremañ ez eo anavezet ar pezh-se er bed a-bezh, troet eo bet e ouzhpenn ugent yezh.

Setu pezhioù all Beckett : **Tous ceux qui tombent** (1) ha **Fin de partie** (2), o daou skrivet e 1956, **La Dernière bande** (3) e 1959, **Oh ! les beaux jours** (4) savet e 1961 ha c'hoariet en hevelep bloaz evit ar wech kentañ e New-York (ar pezh-se skrivet e saozneg da gentañ a voe troet gant an oberour e-unan, ar bloaz war-lerc'h), ha **Comédie** (5).

Setu diskouezadur an arvest diwezhañ-mañ : 3 jarl war al leur. E-barzh pep hini anezho, un den, a vez gwelet e zremm hepken, o tont er-maez eus ar jarl. An teir dremm, heñvel-mik an eil ouzh eben, a zo difiñv, dioad, dineuz, dizanv zoken, peogwir ne vez graet eus an tudennoù-se nemet : F 1, F 2, H. (Femme 1, Femme 2, Homme) (6).

Peurliesañ, evel amañ, ne vez resisaet gant an oberour, nag al lec'h, nag an amzer, nag an oad. Peurliesañ ivez, ar c'hinkladur n' eus ket anezhañ, nemet un dra, dic'hortoz a-walc'h : ur wezenn, ur broud, ur sonenroller, e-kreiz ul lec'h digenvez. Doare arouezius-tre eus menoz Beckett, a fell dezhañ prouiñ n' eus talvoudegezh ebet e neuzioù diavaez an dud.

(1) An holl re a gouezh. -

(2) Diwezh un abadenn. -

(3) Ar vandenn diwezhañ. -

(4) Kaerat devezhioù ! -

(5) Komedien. -

(6) F 1= Plac'h 1; F2 = Plac'h 2; H= Gwaz.

449

*

Daoust m' hon eus komzet dreist-holl eus e bezhioù-c'hoari ne fell ket deomp ankounac'haat en deus ar skrivagner kroget gant skrivañ barzhonegoù e saozneg hag e galleg. Met n' eo nemet diwar embannidigezh e romantoù ma krog e vrud, ha c'hoazh, ket diouzhtu...

Murphy e romant kentañ, chomet diwerzh, a voe distrujet hogos an holl skouerennoù anezhañ, e Londrez, gant ur vombezenn e-pad ar brezel. Troet e galleg gant an oberour, e voe embannet e Paris e 1947.

Tri romant all : **Molly, Malone meurt, L'Innommable**, hep kontañ meur a oberenn all diechu ha dinac'het bremañ gant ar skrivagner.

Re hir e vefe studiañ an holl oberennoù-se e framm ar pennad-mañ.

*

Ur goulenn a sav diouzhtu d'hor spered : Perak en deus Beckett kavet gwelloc'h skrivañ e galleg ?

A. Rivoallan a skriv en e levr **Littérature irlandaise contemporaine** (1) o komz diwar-benn Beckett ha Joyce dedennet o-daou gant Bro-C'hall hag ar galleg : « Ha ret eo lakaat se war gont an degouezh ? Daoust ha n' hon eus ket amañ tro d' en em c'houlenn hag-eñ n' eus ket, etre stummoù gall hag iwerzhonat ar spered hag ar gizidigezh, kerentiezhoù don, a vefe aes kompren ma soñjfemp - e-lec'h larout hag adlarout ez omp latined - er pezh keltiek bras a zo e poblañs Bro-C'hall ? »

Gwir pe get ar vartezeadenn, saozneg pe c'halleg, ne gont ket kalz ar yezh implijet gant S. Beckett, goude-holl, daoust d' ar seurt c'hoari a ra alies gant ar gerioù (ar pezh en lakaas nec'het a-wechoù pa glaskas treiñ e oberennoù eus ur yezh d' eben). Rak, fellout a ra dezhañ hepken bezañ un test eus anken mab-den er bed-mañ, e pe ouenn pe ouenn.

(1) Hachette, 1939.

450

Maget e spered gant ar Bibl en e yaouankiz, n' eo ket eñ sur koulskoude ez eus un diskoulm eürus en ur bed all. Chom a ra en arvar eus bezañs Doue, hogen en arvar dalc'hmat. N' eo ket hollwashaer. Ne nac'h ket ul levenez peurbadus. Marteze e teuo al levenez-se, disoc'hidigezh eus pep anken, eus pep dienez. N' eus ket war e oberennoù merk ar peur-zizesper, rak, « e-lec'h m' hon eus teñvalder ha sklaerder war un dro, hon eus ivez diziskleriusder », emezañ.

Marteze..

DEIZIADUR GODELL 1970

An dek 6 lur

Ne vez ket gwerzhet a-unanoù

Distaol 1/3 evit un niver bras

Kasit ho chekenn gant ho koulenn da R. HUON, 2, Venelle Poulbriquen, Brest - C.C.P. Rennes 1629-14

Raktres kempennadur ar studioù brezhonek

E Breizh, betek-hen, ret eo anzav n' eus bet sevenet netra a bouez war dachenn an deskadurezh vroadel. Taolioù-arnod a zo bet kaset da benn hepken ; diouganerion hon eus bet kentoc'h eget krouerion ha sevenerion. Meneg a c'heller ober, da skouer, eus Skol Sant Erwan a gelennas bugale ar vrogarourion etre ar bloavezhioù 1958 ha 1962. O vezañ ma ranke ar skol-mañ avat derc'hel kont - evel kement skol zo e Breizh - eus an Deskadurezh c'hall a zo o ren er vro-mañ ne c'hellas ket rein d' ar stummadur broadel al lec'h a zlee degouezhout dezhañ. A-du ganti e ranker notañ e reas eus ar brezhoneg yezh an darempredoù kefridiel er skol. Re verr e voe a-hend-all hoal ar skol evit pourchas deomp an dornlevrioù a zeskadurezh kentañ derez a rae diouer deomp ma lakaer a-gostez ul levr poelladennoù hag un teskad skridoù brezhonek aozet gant Abeozen (1). An arnod-mañ a zisoc'has d' ur c'hwitadenn dre ma ne ziwanas framm kelenn ebet diouzh ar skol vamm. Kiriek e voe da se, evel just, gwanded an Emsav d' an ampoent hogen ivez dic'halloud an diazezer da vodañ en-dro dezhañ ur stroll a genlabourerion emroet d' o c'hefridi, an daou abeg a-hend-all o vezañ ereet strizh an eil gant egile.

Ne zalein ket gant ar c'hentelioù brezhoneg dieub a vez roet un tammig e pep lec'h e Breizh. Lavarout ez int didalvez krenn a vefe moarvat mont re bell. Dre zegouezh e c'hellont degas hini pe hini d' an Emsav. Evelato e ranker gwiriañ e chom difrouezh labour ar skolioù-se peurvuiañ evit abegoù liesseurt : da skouer, embreget int gant hiniennoù eus o ferzh o unan, hep kenurzh na kelennadurezh ebet (ha ne venegan ket kudenn ar skritur rak c'hoarvezout a ra c'hoazh e 1969 e ve desket d' ar skolidi ur skritur dic'hizet evel ar skritur « skolveuriek » ma ne vez embannet enni skrid ebet ken koulz lavaret) ; hogen pezh a vank d' ar skolioù-se - hag a ziskleir ivez perak e chomont difrouezh - ez eo an diouer a spered hag a frammadur broadel. Ne vo lavaret biken a-walc'h ez eo didalvez deskiñ ar yezh d' ar Vrezhoned hep klask war un dro ober anezho brogarourion ha broadelourion. Re alies ez eo bet desket - fall a-walc'h - ar yezh er c'helc'hioù keltiek er vro-mañ, en aner a-grenn dre ma ne oa ket ar gelennerion broadelourion wirion pe dre m' o doa gwallaget lodañ o broadelouriezh gant o skolidi.

Ur wellaenn a zeuas en deskadurezh kentañ devez e Breizh pa voe savet ar c'helc'hioù Debauvais adal 1965. Goude bezañ graet fazi ar yezhelourion e-pad ur pennad - o krediñ e oa a-walc'h deskiñ ar yezh d' ar skolidi evit ober anezho broadelourion - e akedas ar c'helc'hioù-se da zeskiñ dezho Istor Breizh hag elfennoù kentañ ar vroadelouriezh vrezhon.

(1) Armañs ar C'halvez en deus savet ivez d'ar mare-se ur levr skol anvet " Kontadennoù kozh ha nevez ".

Dudius e vije bet gellout kas ar strivad-mañ da benn. Abaoe daou vloaz ez ae endro gant reizh rummadoù kentelioù e Roazhon dreist-holl. Siwazh, a-benn bremañ - e dibenn 1969 - ez eo gwall-skoilhet labour an aozadur kelenn-mañ da heul an dibaboù politikel kemeret e-kerz hañv 1969 gant Emsav Stadel Breizh ma oa ar skolioù-mañ enframmet ennañ, dibaboù politikel, ret eo lavarout, ha na glotont ket gant re ur c'halz eus an Emsaverion. Dre se end-eeun ez eo dic'hallus d' an emsaverion-mañ kemer perzh e labour K. D. a zle bezañ miret d' ar re a zegemer pennaennoù ha kelennadurezh E. S. B.

Rak-se ivez ez eus bet soñjet ivez e oa dav diwar vremañ ledañ dre ar vro ur rouedad skolioù kentañ derez a sammfe da gefridi deskiñ da bobl Vreizh he yezh en ur reiñ dezhi war un dro elfennoù kentañ ar vroadelouriezh vrezhon.

Seurt labour ne c'hell bezañ kaset da benn nemet dindan kiriegezh ur Framm Broadel a vefe dileuriad holl Skourroù an Emsav. O c'hortoz ma vo urzhiet ar Framm-se en deus divizet Emsav ar Bobl Vrezhon krouet en hañv-mañ kemer war e choug al labour kelenn-mañ. Boulc'het eo bet ar gourc'hwel e peder c'hreizenn ha moarvat e vo gwelet ar frouezh anezhañ a-barzh pell. A-benn ar fin e c'hell Breizh en em vataat eus ur reizhiad kelenn broadel evit ar c'hentañ derez.

Ken ret all eo avat - hag evit an hevelep abegoù hon eus meneget uheloc'h - neveziañ ar studioù eil derez. Ar re-mañ a zo bet aozet betek-hen ivez gant SADED. Abaoe maz eo bet enframmet an aozadur-mañ e-barzh E. S. B. ha na leuriad ket mennozioù an holl emsaverion - e ser meizadur ar Stad vrezhon pergen - e ranker, d' hor soñj, mirout SADED da izili E. S. B. Ar vroadelourion all a rank kaout un aozadur nep-tu, dindan kiriegezh ur Framm broadel en amzer-da-zont - evit pourchas d' ar Vrezhoned a fell dezho gouestlañ o buhez d' an Emsav ha d' ar Vro ar stummadur o deus ezhomm anezhañ.

Ne gav ket deomp avat e c'hell an aozadur nevez-mañ bezañ kempennet evel SADED e-unan. Rak, e-tal e berzhioù mat anat en devoa SADED meur a si fall. Unan anezho e oa ar « skolegezh ». Savet e oa ar studioù brezhonek eil derez diwar batrom ar studioù eil derez gall : ar roll-studi, da skouer, e-keñver skiantoù a oa hini ar skolioù eil derez gall (peogwir emamp ganti e c'hellomp notañ amañ ne denne ar studioù skiantel-se nemet da zeskiñ ur geriadur arbennik d' ar skolidi : ne oa netra emsavel enno evel just). Al lennegezh hec'h-unan a oa studiet ivez diouzh ur savboent skolek rik : goulenn a raed digant ar skolidi plaenaat skridoù lennegel e-keñver yezh ha stumm evel ma reer er skolioù gall. Ar re a save ar poelladennoù-se, peurvuiañ, n' o devoa ket lennet an oberenn ma oa tennet diouti an arroudenn o devoa da blaenaat ; diwar-benn ar skrivagner n' anavezent ket kalz tra zoken na diwar-benn e oberenn hag ar ster emsavel anezhi dre vras.

Arbennoù all a zo da gempenn ar studioù eil derez. Re hir, da skouer, e pade ar studioù eil derez gant SADED. Neb en dije karet tremen ar « sebouriezh » a rankje bezañ labouret e-pad 5 pe 6 vloaz. E devoud, diouzh a ouzomp abaoe m' eo bet savet SADED - seizh vloaz a zo - n' eus bet skoliad ebet o tizhout an derez-se.

Kempenn a ranker eta ar studioù eil derez brezhonek diouzh div sturienn bennañ : emsavelezh ha pleustregezh.

453

Kavout a ra deomp ez eo ret dreist-holl lakaat an danvez emsaver da berc'hennañ kevala broadel hol lennegezh hag intrañ e spered gant an oberennoù pennañ anezhi. Testennoù ar poelladennoù eta a zleo tennañ d' an oberennoù o unan, d' ar mennozioù ha d'an awenadur dre vras kentoc'h eget d' ar stumm ; bez e tleo an testennoù-se ivez, da gentañ, broudañ ar studier da brederiañ diwar-benn degouezh hag istor an Emsav. Lavaromp diouzhtu a-hend-all e vo seurt testennoù aesoc'h da verat d' ar skolidi moarvat eget ar re lennegel rik a veze kinniget dezho betek-hen hag a c'houlenne digant ar studier anaoudegezhioù kalvezel - gwerzaouerezh h.a. - ha n' oant ket en e gerz atav. Kentañ tra a ranker goulenn eta digant ar skoliad eo bezañ lennet an oberennoù lennegel a vo enskrivet war roll ar studioù eil derez.

Seul retoc'h eo hevelep kempennadur eus ar studioù lennegel brezhonek m' emañ an nevez vrezhonegerion war var da chom dic'houzvez a-grenn eus hor skridoù lennegel klasel. Skridoù Tangi Malmanche, da skouer, a zo digavadus adal bremañ koulz ha re Daldir ; dre chañs e c'heller prenañ c'hoazh un embannadur nevez a-walc'h eus barzhonegoù Kalloc'h. A-drugarez Doue ivez ez eo bet nevez advoulet barzhonegoù Roparz Hemon. Hogen nag a skridoù pouezus ha na c'heller ken pourchas e neb lec'h hag a zo koulskoude e-touez pennañ skridoù an eil emsav : " Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh ", " Prederiadennoù diwar-benn ar yezhoù hag ar brezhoneg ", " Nevenoe Oe ", h.a.

Gwelout a reer diouzhtu al labour pounner a zo o c'hortoz ar re a sammo kempennadur ar studioù eil derez e Breizh : adembann ar skridoù a ra diouer d'

ar skolidi pe aozañ levraouegoù a c'hello prestañ d' ar studierion an oberennoù o devo ezhomme anezho evit o studioù. Rak hep skridoù - hag hemañ eo hon emgav a hiziv - ne oufe bezañ a studioù lennegel.

Roet em eus pouez d' ar studioù lennegel en abeg d' ar roll bras o deus e diorreadur hag e stummadur an emkiant vroadel en ur bobl hogen ken pouezus all, ma n' eo ket pouezusoc'h, ez eo anaoudegezh an istor evit dihuniñ ha broudañ an emskiant-se. Rak-se e vo ret d' ar studier brezhon gouestlañ ur bloavezh a-bezh da studi an istor koulz ha da hini al lennegezh. Amañ avat e rankomp ober un nebeut evezhiadennoù. Un tu ez eo an istor da unan d' en em lec'hiañ ha da gemer perzh e buhez ar gevredigezh ez eo ezel anezhi ha da gengrouiñ ur sevenadur e framm e vroad. Rak-se e rankor reiñ al lañs er studioù istorel-se da studi istor an Emsav e-unan a aotreo d' an danvez emsaver meizañ ster ha talvoudegezh an Emsav ez eo galvet da stourm ennañ evit Breizh.

War un dro e kav deomp ivez e vefe un dra vat reiñ dezhañ un damgeal eus Istor ar broioù keltiek all ha kement-se war zaou arbenn : lec'hiañ istor Breizh en ur Framm ledanoc'h eget hini an darempredoù gall-brezhon untu ; arvar a vefe a-hend-all e ve douget ar Brezhon d' en em dermenañ e-keñver Bro-C'hall hepken ; d' an eil, pinvidikaat kevala sevenadurel istorel an emsaver dre e berzhiekaat en ur glad a zo bet hini an Emsav abaoe maz eus anezhañ rak ganet eo an Emsav kentañ diwar an darempredoù etrekeltiek e derou ar c'hantved.

Ar c'hentelioù-mañ a vefe roet dre lizher pe dre gomz, evit ar poent e kreizennoù lec'hel Emsav ar Bobl Vrezhon oc'h ober e-lec'h ar Framm Broadel.

454

Hag an danvezioù all, a c'houlennot, douaroniezh, istor hollvedel, armerzh, kimiezh, fizik, yezhadur, brezhoneg krenn ha yezhoù keltiek all ? Kavout a ra deomp e tlefe an danvezioù-mañ bezañ studiet war-eeun gant ar skolidi ; diouzh ret avat e c'hellfe ar c'hreizennoù lec'hel aozañ rummoù kentelioù evit ar re a garfe - hogen seurt danvezioù a chomfe danvezioù diret a vefe miret d' an emsaverion a garje en emouestlañ d' ar studi kentoc'h eget d' an ober pe zont tre da vat e gwazerezh an deskadurezh vroadel. Ne vern penaos e vo tu bepred da aozañ dornlevrioù evit ar re a vefe dedennet gant ar studioù-mañ.

N'omp ket eus ar re a gred ez eo didalvez krenn an arnodennoù ha soñjal a ra deomp er c'hontrol ez eo un dra vat gwiriañ anaoudegezhioù ar studierion pa ne ve nemet evit o broudañ da labourat. Seurt rediezh da dremen an arnodenn a c'hellfe bezañ kempouezet gant ur frankiz vrasoc'h roet d' ar studier da urzhiañ e-unan e labour hervez e c'halloud hag e ezhommoù. Empennañ a c'heller eta un arnodenn a vefe anezhañ studiadennoù da sevel diwar-benn lennegezh hag istor, eus goulennadennoù dre gomz war an hevelep danvezioù ha war zanvezioù all diuzet gant ar studier, skiantel ha lennegel, hervez un niver a vefe da zivizout.

Seurt arnodenn a eil derez, d' hor soñj, a rankfe bezañ tremenet gant an darn vuiañ eus ar stourmerion voutin a rafe o soñj en em ouestlañ d' an Emsav ha ren ur vuhez vrezhon ; en deiz a hiziv ma ra an darn vuiañ eus ar re yaouank studioù a eil derez ne gav ket din e vefe seurt arnodenn dreist d' o galloud. Rakwelout a c'heller avat, evit ar re a vefe troet d' ar studi kentoc'h eget d' ar stourm politikel un arnodenn a drede derez a vefe ur dezrevelladenn hir da sevel war un danvez lennegel pe skiantel **ha** poelladennoù o tennañ da zanvezioù all e diuz an danvez arnodennad. Bezet pe vezet, ne vo tu da ensevel hevelep arnodenn nemet en deiz m' o devo tremenet un niver bras a-walc'h a dud an arnodenn a eil derez.

A-raok klozañ ar pennad-mañ e karfemp pouezañ war un implij eus an deskadurezh a zo disoñjet gant darn alies : an deskadurezh a zo roet da gentañ dre gomz ; ar skol dre gomz eta a chom bepred ar skol skouerel, hag ar pal a rankomp bukañ bepred ivez, koulz an eil hag er c'hentañ pe en trede derez. Ret e vo eta, bewech ma vo tu, e pep kreizenn eus E. B. V., krouiñ ur skol a eil derez e-tal ar skol a gentañ derez. Netra ne dalv ar Gomz evit krouiñ etre ar

c'helenner hag ar studier an darempred personel n'eus ket a stummadur gwirion heptañ.

Evelato, adal bremañ, evit an danvez skolidi en em gav digenvezet ha pell diouzh kreizennoù E.B.V. hon eus divizet krouiñ ur skol eil derez dre lizher evit al lennegezh hag an istor. An Emsaverion a garfe eta en em stummañ e sell d' ar stourm a fell dezho ren en Emsav end-eeun a c'hell skrivañ da Emsav ar Bobl Vrezhon, 30, pl. des Lices, Rennes. Roet e vo dezho an titouroù o deus ezhomm evit heuliañ ar skol eil derez-se.

NOTENNOU

Hor Mignoned

Klaodina HEMERY hag Herve JAOUEN a zo laouen da gemenn deoc'h ez int bet euredet e chapel Santez-Anna Fouenant, d'ar 27 a viz Kerzu.

Hor gwellañ gourc'hemennoù d' ar priedoù nevez.

Kañv

Gant kerse hon eus gouezet e oa aet da anaon Louis AN DRED e Landreger, d' an 12 a viz Du.

An Aotrou An Dred, tad hor c'henlabourerez Ivetig Kervella, a zo bet a-viskoazh eus an Emsav. Evel brogarour ez eo bet toullbac'het goude ar brezel. Brezhoneger dispar en doa skrivet ur c'haierad eñvorennoù bugaleaj evit dudiañ e vugale vihan.

Pediñ a reomp e familh da zegemer hor gourc'hemennoù a gengañv.

Profoù

Degouezhet eo ganeomp ar profoù-mañ e-korf an daou viz diwezhañ .

Miz HERE :

P. Lemoine, 20 lur ; J. L. Badoual, 5 lur ; A. Cochevelou, 5 lur ; A. Guilcher, 25 lur.

- War un dro : 65 lur.

Miz DU : " Sturier ", 110,68 lur ; dizanv, 22 lur.

- War un dro : 132,68 lur.

1 857,13 lur profoù hon eus bet abaoe derou ar bloaz.

Bennozh Doue d' an holl.

Spi hon eus e vo c'hoazh un nebeut profoù e miz Kerzu, peadra da dizhout, da vihanañ, 2 000,00 lur. Warlene hor boa bet 5 913,31 lur a brofoù hag e 1967, 3131,63 lur.

457

" Al Liamm " : 591 koumananter

E derou miz Du e konte " Al Liamm " 591 koumananter lodennet evel-hen :

Aodoù an Hanternoz, 84 (75) ; Penn ar Bed, 125 (120) ; Il ha Gwinum, 72 (61) ; Lijer Atlantek, 33 (28) ; Mor Bihan, 40 (43) ; Rannvro Bariz, 107 (105) ; Departamantoù all, 65 (54) ; Afrika an Hanternoz, 3 (5) ; Afrika Du, 3 (1) ; Iwerzhon, 11 (11) ; Kembre, 11 (9) ; Skos, 2 (1) ; Bro-Saoz, 6 (4) ; Bro-Alamagn, 9 (7) ; Helvetia, 1 (2) ; Izelvroioù, 5 (4) ; Belgia, 1 (2) ; Monako, 1 (1) ; Spagn, 1 (0) ; Stadoù Uhanet, 2 (2) ; Kanada, 6 (5) ; Arc'hantina, 2 (2) ; Perou, 1 (1).

Biskoazh n' eo bet tizhet un niver ken uhel a goumananterien. Sur omp bremañ da gaout dizale 600 koumananter. Ar sifrenn uhelañ betek-hen a oa hini Genver 1965 (559).

Lakaet eo bet etre klochedoù ar sifrennoù evit Mae 1967. En holl departamantoù

ez eus bet kresk abaoe 1967, nemet er Mor Bihan. E Breizh a-bez e jedomp 354 (Mae 1967, 327). Mar kresk an niver e Breizh, e kresk ivez er rannvroioù a Vro-C'hall, nemet e Rannvro Bariz (Genver 1965, 118). Darn eus lennerien " Al Liamm " o deus kuitaet Pariz evit distreiñ da Vreizh pe mont da rannvroioù all.

Kontañ a reer 65 koumananter en estrenvro, 48 anezho en Europa (an hanter, 24, er Broioù keltiek), 11 en Amerika, 6 en Afrika.

Menegomp e-touez hor c'houmananterien :

Skolioù-Meur :

- University Coilege of North Wales, BANGOR.
- University College of Wales, SWANSEA.
- University College of South Wales, CARDIFF.
- University College, CoRK, Eire.
- Rurh Universität, BOCHUM.
- Université de RENNES, Section de Celtique.
- Collège Littéraire Universitaire, BREST.

Levraouegoù :

- Bibliothèque Municipale, BREST.
- Bibliothèque Municipale, KEMPER.
- National Library of Scotland, EDINBURG.
- Zentrabibliothek, ZURICH.
- Musée Breton, DINARZ.

Kelc'hioù :

- Nevezadur, PARIZ.
- Kelc'h Keltiek GEMENE-PENFAV.

Skoazellit ar Gelaouenn

Skoazellit ar Gelaouenn en ur brenañ niverennoù kozh. Betek dibenn miz Ebrel a vo gwerzhet 25 lur rummadoù ar 5 bloaz diwezhañ : 1964 (102-107) ; 1965 (108-113) ; 1966 (114-119) ; 1967 (120-125) ; 1968 (126-131). - Skrivañ da P. Le Blhan, Résidence La Concorde, Esc. E 2, 35 Saint-Servan - c.c.p. 5349-06 Paris.

Lizhiri

Un nebeut lizhiri hon eus bet war-lerc'h niverenn diwezhañ AL LIAMM :
457

« Gant kalz a blijadur e welan kenlabourerien nevez o tont d' " Al Liamm ". Spi am eus e profo deoc'h ar re yaouank-se pennadoù niverus ha fetis. Ur meneg ispisial d' ar paotr Josse. Ra vezo debret hennezh diwezhat-tre gant ar moc'h bihan ! Evel-se hon devo ar blijadur da lenn meur a wech e fentigelloù disakr. Gantañ, ha gant istrogelled eus e wenn, e vo e gwirionez savetaet Breizh. »
R. M. G.

« Un tammig souezhet on bet o lenn " Al Liamm " diwezhañ. Da gentañ o lenn barnadenn Per Denez war Fanch an Uhel. Marteze en deus hemañ skrivet traoù a-zaore, hogen evidon, ar skouerioù roet zo pell da vezañ ur brouenn. N' eus nemet keñveriañ « An Aotrou Ar C'hont » gant « An Aotrou Nann hag ar Gorriganez ». Pegen flour eo peurliesañ homañ e-keñver honnezh. D'an eil, pennad Monsieur G. P. Kerse eo ganin lenn seurt pennad en ur gelaouenn ken sirius hag " Al Liamm ". Lec'h ur pennad evel-se a vije bet gwelloc'h e-barzh ur gelaouenn evel « La Bretagne Réelle »...
M. D.

Berr-ha-berr digant G. L. :

« Pennad Herri Josse a zo plijus-tre. »

Er fin digant L. M. :

« Degemeret em eus ivez an Nnn 136. Plijet-tre on bet gant pennad H. Josse. Tud

'zo a vezo feuket e Pariz, emichañs ! M' eus aon ez eo re wir an daolenn, siwazh...

Ken plijet all gant danevell F. O'Connor, hag an Notennoù, a vez bewech un dra bennak da zeskiñ enno. Mat-tre e kavan reiñ keleier eus Bro-Frizia ; bez' e oa gwechall war Ar Vro ur " c'h-Chronique des nations " a ra diouer bras deomp bremañ... Ne gredan ket, er c'hontrol, e ve dav reiñ en e bezh an danevelloù devezhioù-studi ; d' am meno ur rentañ-kont, div pe deir fajenn ennañ, a vije a-walc'h.

Dre vras e kavan kempouezet-mat ar gelaouenn etre al lennegezh, ar studiadennoù hag an notennoù. Lenn a ran pep tra, nemet ar barzhonegoù ; n' eo ket e kavan anezho fall, hogen n' ouzon ket o friziañ. »

Bruderezh

Un doare da skoazellañ ar gelaouenn eo reiñ d' ar sekretour chomlec'hioù tud a c'hell bezañ dedennet gant Al Liamm. Evel-se ivez e vo dalc'het a-ratre ar fichennaoueg vruderezh.

Diwar-benn ar Pevar Aviel

E-touez al lizheroù resevet ganimp, ar re-mañ, dreist ar re all, o deus seblantet dimp arouezius ha talvoudus.

Digant Ronan ar Glev, Brest, eus kelennerion Saded :

« Ur pennad meulus a zo bet war " Le Télégramme " o kinnig ho labour, **ar Pevar Aviel** ; hag e gwirionez ez eo un oberenn a ouiziegezh hag ur skouer a galonegezh ho peus roet aze d' ar Vrezhoned... Krediñ a ran ez eo ar skrid skoueriek eus ar brezhoneg peurunvan ; ar studierion a glask kaout dor zigor war ar brezhoneg, a raio mat loc'hañ eus ur skrid ken eeun ha ken splann e-keñver yezhadurezh ha geriadurezh. »

Digant Meriadeg Herrieu (Mab Loeiz Herrieu), person Lokoal-Mendon :

« Bennozh Doue deoc'h evit an dedi hoc'h eus laket war an Aviel a zo bet kaset din. Lennet hon eus tammoù eus ho pevar Aviel, ma mamm ha me, ha n' hon eus kavet diaezamant ebet o kompren. Talvoudus e vo eta ho labour evit Gwenediz ivez ; hag aesoc'h e vo dimp bremañ lakaat an Aviel el Liturgiezh. »

Digant Visant Seite, Bleuñ Brug, Kastellin :

« Deuet eo din hiziv ho Pevar Aviel. War an taol kentañ ar gwel anezhañ a zo bet plijet din kenañ. Kerkent em eus lennet pennadoù amañ, pennadoù a-hont eus ar pevar Aviel. Ha kement am eus lennet am eus kavet dudius. Ret eo din lavarout deoc'h em boa un tammig aon, rak kalzig pennadoù, en avieloù am boa lennet dija, ne blijent ket re din ; evit ar pezh a sell hepken, evel just, ouzh ar brezhoneg. En ho testenn diwezhañ avat, ez oc'h deuet a-benn d' ober ul labour dispar. Enor a rit da Vreizh, d' ar Brezhoneg hag d' an Iliz. Rak gouzout a rit, kenkoulz ha me, pegen fall emañ stad hor paour kaezh yezh en hon ilizoù, siwazh ! Ur vezh eo, hag ur rangalon, evit an holl wir Vretoned mont d' an ofisoù. Setu savet dimp bremañ ur benveg hag e c'hellimp implijout ha magañ gantañ hon eneoù disec'het gant avel but ar galleg. »

Bennozh Doue d' an holl o deus komprenet ster hor strivadenn.

Breudoù-Meur Sevenadurezh Vreizh

DISENTEZ.

Tri-ugent kannad eus ar C'hevredigezhioù hag ar C'helaouennoù breizhek o deus kemeret da vat an disentez da heul e dibenn Dalc'h kentañ ur vodadeg anvet " Breudoù-Meur Sevenadurezh Vreizh " ha savet e Gwidel d'ar 27 ha d' an 28 a viz Gwengolo 1969.

Kavout a reont ez eo a-bouez o c'hejadenn e sell da aozañ tamm-ha-tamm ur Framm o tiskouez dremm wirion Sevenadurezh o Bro.

Ober a reont o menoz kenderc'hel gant ar Breudoù-se. Prest int da respont da bep galv evit bezañ bodet ha de bediñ start ar C'hevredigezhioù hag ar C'helaouennoù chomet er-maez.

Degas a reont da soñj e vefe ur fazi lakaat da grediñ e vez pep dileuriad a-du gant an dileuridi all azezet en e gichen.

Krediñ a reont :

a) ez eo ret-mat asantiñ bezañ a-gevret en un emvod hollek ha bezañ hael a spered e-keñver kredennoù disheñvel diouzh o re ;

459

b) e tle reolennoù an demokratelezh bezañ doujet evel an un nemetañ da reiñ un diskoulm da bep kudenn ha da dennañ frouezh eus an diskoulm-se.

Merzout a reont ez eo bet ur boaz kenprezeg a-zivout pinvidigezh Sevenadurezh ar Vro. N' eo deut koulskoude netra digantañ o kreskiñ he fersonelezh betek ar penn. Dav eo neuze strivañ, gant pep strollad lec'hel, micherel hag all, war an dra. Evit tizhout ar pal-se, ez eo Dalc'h kentañ ar Breudoù-Meur a-c'hrad dastum, e-touez ar Bobl, Kaieroù o tougen o c'hlemmoù hag o goanag etrezek araokadennoù. Ar framm sevenadurel da vezañ savet, a gempenno ar respontoù degemeret hag a glasko da bep enkadenn dirouestladennoù mat da brientiñ en dazont.

Goulenn a reont digant ar C'huzul-aozañ anvet e-kerz ar Breudoù ober eus e wellañ hervez an hent dibabet ganto ha tolpañ anezho adarre e-pad nevez-amzer 1970 en ur Vodadeg digoret brasoc'h d' an holl vrogarourion.

Emsav, niverenn 33, Gwengolo 1969

Pennad talvoudusañ an niverenn-mañ zo e ditl : " Breiz Atao hag an daelerezh-dieubiñ ". En digoradur eo displeget perak e c'hell an Emsav anavezout Breiz Atao bremañ. « Anaout an Eil Emsav politikel zo da gentañ anaout ar stroñsadenne ez eo bet Breiz Atao evit ar gevredigezh he deus tizhet ». Breizhiz o deus dizoloet a-daol-trumm ar bed greantel hag ar gevredigezh c'hall. Ne oa buhez gallus ebet er-maez eus ar gevredigezh-se. Ar gudenn nemeti evito a oa penaos dont da vezañ Gallaoued ma felle dezho bevañ. « Dres pa stourm Breizhiz gant nerzh an dic'hoanag evit ober o zoull er bed gall e sav Breiz Atao he mouezh hoc'h embann ez eo ret distrujañ er vro-mañ betek an elfenn diwezhañ a c'hallelezh ». Levezon Breiz Atao a zo anatoc'h bremañ : Breizhiz a ziskouez ar youl da saveteiñ o bro ha da zifenn ar pezh ez int. An emdroadur-se zo un dra nevez e Breizh a rank bezañ meizet evel frouezh an daelerezh-dieubiñ lusket gant Breiz Atao.

Darn a venne ober un dispac'h daoust d' ar boblañs pe zoken a-enep dezhi. Darn all a glaske arverañ an nerzhoù diavaez, pe gounit fiziañs an dud en-dro dezho e-lec'h broudañ Breizhiz da lakaat o fiziañs en Emsav. Heklev an enkadenn-se a gaver ivez en Eil Emsav sevenadurel a zo bet dic'houest da gompren ersav pobl Vreizh outañ, hag e digalon an emsaverion, er bloavezhioù pemont, divarc'het gant enebiezh ar boblañs en o c'heñver.

« An Emsav, hiziv, emouiziek hag armet mat a adkemer an daelerezh el lec'h ma voe dilezet gant Breiz Atao, evit e gas da benn. »

Da heul ar pennad-mañ e kaver " Alioù hollek war an daelañ emsavel"

« Un trec'h daelerezhel hoc'h eus da c'hounit, da lavarout eo degas ho kendivizer da gemer perzh en daelerezh emsavel, n' eo ket dre e vez hepken met dre e vuhez. N' eo ket e zegas a-du gant an Emsav dre ret. A eil pouez eo evit berzh an daelerezh e savfe a-du pe a-enep. Adalek ar mare ma teu en daelerezh

emsavel, e ro nerzh d' an Emsav hag an Emsav a vo trec'h gantañ mar sav a-du, trec'h warnañ mar sav a-enep. »

460

En danevelloù obererezh eo brastreset al labour a zo bet kaset da benn e-ser Devezhioù Studi an Deskadurezh Vroadel dalc'het e Mur en hañv tremenet.

EMSAV, 30, Place des Lices, 35 - Rennes - C.C.P. 2 460 10. An niverenn : 2 F.
Ar c'houmanant bloaziek (o teraouiñ e miz Genver) : 20 F.

Da rakpreañ betek ar 15 a viz Genver 1970

Tezenn Armañs Ar C'halvez " Un cas de bilinguisme : Le Pays de Galles, histoire, littérature, enseignement ", rakskrid gant L. Fleuriot, embannet dindan stumm ul levr bras war-dro 200 pajenn ennañ Priz 14 lur franko evit ar rakprenerien, 18 lur goude. CCP Revue Skol, Crec'h-Avel, 22 Lannion, Rennes 1911 06.

Deiziadur Al Liamm

Chom a ra deiziadurioù godell Al Liamm 1970 da werzhañ, gant ul luc'hskeudenn eus Enez Eusa. Gwerzhet e vezont dre zek. Un distaol a vez graet pa brener kalz war un dro. - 6,00 lur an dek. R. Huon, ccp 1629-14 Roazhon.

Embannadurioù

Emañ Al Liamm oc'h adembann **Cours Élémentaire Roparz Hemon** (6vet mouladur), **Grammaire Bretonne** (6vet mouladur), **Méthode Rapide** (3de mouladur). Spi hon eus ne zaleo ket Geriadur nevez brezhonek-gallek Roparz Hemon da zont er-maez.

Emsav ar Bobl Vrezhon

Emsav ar Bobl Vrezhon a zo bet krouet gant ur bodad brogarourion yaouank d' ar 24 a viz Eost 1969.

Emañ mennet an aozadur-mañ da strollañ ar vrogarourion a fell dezho ren ur vuhez vrezhon hag ober eus ar brezhoneg yezh o labour politikel brezhon hag o darempredoù emsavel e diabarzh an aozadur.

Degemer a ra ar pennaennoù-mañ :

- 1) Breizh a zo ur vroad keltiek ;
- 2) Ar gwir he deus ar vroad-se da vezañ dishual ;
- 3) Hent ar frankiz a dremen dre grouidigezh ur gevredigezh hag ur framm broadel ;
- 4) Ar framm hag ar stad a zo e servij ar gevredigezh a chom andon ar reizhveliegezh.

461

Evit ar mare e pled **Emsav ar Bobl Vrezhon** gant al labour stummañ ha kelenn ar yezh. Bez ez eo ivez avat ur greizenn a studi politikel a gemer da bal krouiñ an nerzh politikel a vlenio ar Stad vrezhon a vo savet warc'hoazh.

Ar vrogarourion yaouank a zo dedennet gant mennadoù an aozadur-mañ a c'hell skrivañ da Emsav ar Bobl Vrezhon, 30, pl. des Lices, Rennes.

Ur gelaouenn bolitikel nevez

Ur gelaouenn bolitikel nevez a vo embannet adal miz Kerzu 1969. **Imbourc'h** eo hec'h anv. Ar gelaouenn-mañ a chom dieub hogen savet e vo ar pennadoù anezhañ gant izili eus an aozadur **Emsav ar Bobl Vrezhon**.

Miziek e vo ar gelaouenn. Ar c'houmanant a zo ugent lur da gas evit ar poent da

Y. Ollivier, K. R. 1 534 25 Rennes. Ar c'henskriverezh (pennadoù, lizhiri, h.a.) a ranko bezañ kaset da **Emsav ar Bobl Vrezhon** (" Imbourc'h "), 30, place des Lices, 35 - Rennes.

Ar c'houmanant kentañ a dalvezo eus miz Kerzu 1969 da viz Kerzu 1970.

Devezhioù-studi Emsav ar Bobl Vrezhon

Tri devezh-studi a zo bet gant Emsav ar Bobl Vrezhon e Plezidi (Bro-Dreger) d' ar sul 26, d' al lun 27 ha d' ar meurzh 28 a viz Here 1969. Pal an Devezhioù-studi-mañ a oa gwellaat anaoudegezh ar berzhidi war ar yezh, an istor, al lennegezh hag o lakaat da anavezout ha da vuhezañ an Emsav en un doare donoc'h.

Rannet eo bet ar skolidi e tri rummad hervez o live e-keñver yezh. Setu a-hend-all ar roll-labour.

Sul 26

9 eur Rummad I : Yezh : studiañ un destenn eus " Alanig an tri roue "
Rummad II : Yezh : " Bruderezh ha Reizhded ". Pennad tennet eus " Emsav ".
Rummad III : Skridaozerezh. Diorren an destenn-mañ : " E Breizh, hiziv, hon eus muioc'h da zistrujañ eget da sevel... " (Roparz Hemon).
14.30 Evit an tri rummad : Istor - An Emsav a-raok ar brezel-bed kentañ.
16.30 Istor : Eil ha trede Emsav.

Lun 27

9 eur Rummadoù I ha II : Yezh - " An isdiorreadur ", pennad tennet eus " Kendael war an isdiorreadur " (Preder).
Rummad III : Skridaozerezh. Diorren an arroudenn tennet eus " Eñvorennoù " Youenn Olier : " N' eus ket a wirioù er-maez eus an istor bev... ".
11.00 Evit an tri rummad : " Istor Breizh dishual ".

462

14.30 Kendael war an armerzh :
1) Kealioù armerzhel.
2) Azonoù hollek an isdiorreadur.
3) An isdiorreadur e Breizh.
16.30 Evit an tri rummad : " Hentennoù evit studiañ an Istor ".

Meurzh 28

9 eur Rummadoù I ha II : Yezh - Politikouriezh : un nebeut elfennoù ha geriadurezh.
Rummad III : Skridaozerezh - Diorren an arroudenn-mañ eus Roparz Hemon : " Rannvroelezh a gerzh a-unan gant divyezhezh ; broadelezh, a-unan gant unyezhegezh ".
11.00 Evit an tri rummad : Lennegezh - Plaenaat un destenn tennet eus " Enez ar Vertuz " gant Youenn Olier : Keralen e-touez ar ouezidi ".
14.30 Kendael : An devezhioù-studi - talvoudegezh, sioù, an deskadurezh vrezhon.

Menegiñ a c'heller ouzhpenn e voe lidet un oferenn vrezhonek en iliz parrez d' ar sul 26, da geñver chomadenn ar studierion vrezhon hag e skoulmas darn eus ar berzhidi darempred gant ar boblañs war-lec'h an oferenn-se. Merzet e voe pergen e oa speredoù an dud digor da gudenn Vreizh er c'horn-bro-se eus Bro-Dreger.

Eil kamp studi Emsav ar Bobl Vrezhon a vo dalc'het etre Nedeleg ha Deiz kentañ ar bloaz. Evit kaout diskleriadurioù, skrivañ da Emsav ar Bobl Vrezhon, 30, place des Lices, 35 - Rennes.

Suisiz ivez : " Ar gwir hon eus erfin da vezañ ac'hanomp... "

Setu amañ dindan, bommoù eus pezh en deus diskleriet nevez 'zo ar sinemaour Alan TANNER, hag eñ ur Suisad, d' ur c'helaouenner gall :

« Evidomp-ni, e korn romandat Suis, an diaez hon eus kavet war hon hent zo deuet eus Bro-C'hall. E-pad dekvloavezhiadoù ez eus bet ac'hanomp ur seurt rannvro c'hall, ur milion a dud enni, hag hi divarrek da grouiñ ar sevenadur a zeree outi. Kouerien an tri c'hard eus an dud-se. Rak-se n' oa enni marc'had sevenadurel ebet. Ar sevenadur romandat, an holl anezhañ, a dremene dre Paris. Dalc'hit soñj eus Ramuz, Albert Béguin, Honnegger, Le Corbusier, Giacometti. Keal ar sujidgezh a veze en hon touez n' eus mui anezhañ koulz lavarout. Emeur un tammig evel e Bro-Gebek. Ne hañval mui deomp n' eus nemet e Paris e c'hellomp tennañ hon alan. Ar gwir hon eus erfin da vezañ ac'hanomp drezomp hon-unan.. .

« Eus ar pouezusañ eo bet ar skinwel evit diskleriañ edomp disuj. Drezañ eo hon eus gallet ober hor micher. Ranket hon eus treiñ filmoù, hor benveg-skeudenniñ ganeomp en hon dorn, tapout rag-eeun ar sonioù, nebeut a arc'hant en hor godelloù. Savet hon eus ur strollad evit kensevel filmoù gant ar skinwel. Labourat a reomp, avat, gant ken nebeut a arc'hant ma 'z eo ur goap. Gopret e vez al leurennerien hag an dremmourien evel ma labourfent evit ar skinwel. Bewech ma c'hoarvez ganeomp an disterañ darvoudig e vez lakaet hol labour en arvar da chom war e gemend-all... »

463

Kreizenn-Vor Vreizh ar " CNEOX "

An anv-mañ a dalv, e galleg, kement ha " Kreizenn Vroadel evit talvoudekaat ar Meurvorioù ". Gouzout a reer eo bet krouet gant lezenn an 3 a viz Gouhere 1967 hag e voe unan eus e oberoù-skoazell kentañ sevel, e " Beg-an-Diaoul ", e-kichen Brest, ur " Greizenn Veurvorel Liesvicher ".

Lakaet eo bet en e lec'h maen kentañ ar Greizenn nevez d' ar 17 a viz Kerzu 1968 gant Ministr an Imbourc'h Skiantel. A-benn neuze edo o labourat war an dachenn ur strolladig bihan a glaskerien ouezoniel. War a greder e vo 200 o den labourat er Greizenn a-benn 1972 ha 400 a-benn 1975, an tri c'hard anezho o vezañ imbours'herien, ijinourien, arbennigourien.

Gouzout a reer eo kefridi ar Greizenn :

- a - talvoudekaat danvez bev ar mor,
- b - talvoudekaat ar mein a zo e strad ar mor,
- k - anaout hag anezhañ, kement ha ma c'hell bezañ, uhel-gompezenn an douar-bras,
- d - stourm a-enep ar c'hontammiñ,
- e - studiañ gwered ar mor war an amzer.

Hetomp ma kompreno kalz a Vretoned talvoudegezh labour ar Greizenn nevez evit Breizh ha ma vint niverus o labourat enni.

Marv Tad an disavouriezh a-vremañ

Mervel a reas, nevez 'zo, d' an oad a 83 bloaz, e kêr Chikago, en Amerika an Hanternoz, an tisavour brudet **Ludwig Mies Van der Rohe**. Ganet en Alamagn, er bloaz 1886 ha mab d' ur mañsoner, en deus bet Ludwig ul levezon ken bras war an disavouriezh a-vremañ ma c'heller lavarout ez eo eñ a zo da vezañ sellet evel an tad anezhi hep bihanaat, evit kelo, labour tisavourien vras all evel Walter Gropius, Le Corbusier ha Frank Lloyd Wright.

Levezonet e voe en e yaouankiz gant prederourien vras evel Tomaz Akwino ha Sant Aoustin. Lavarenn hemañ : « Ar Gened zo anezhi ar Wirionez en he splannañ, » a dlee sankañ don he gwriziennoù ennañ. Da Verlin ez eas da gas da benn e studi.

En em zieubiñ a reas buan, avat, eus levezon e vistri. E garantez virvidik evit an danvezioù ijinerezhel, e daerded pa veze kont da sevel tiez bras, e zoug d' ar ventoniezh rik ha, dreist-holl, e gasoni ouzh kement tra didalvoud en dougas da ijinañ, goude ar brezel-bed kentañ, un disavouriezh o klotañ gant an danvez a rae gantañ. An implij a reas eus an dir hag ar gwer a dalvezas dezhañ ar brud da vezañ un tisavour korfadurezhel.

Er bloaz 1937 ez eas da chom e Stadoù-Unanet Amerika hag e voe karget da ren eno Ensavadur ar Micherioù, e Chikago.

464

E-touez e savadurioù brasañ e ranker menegiñ : ti an Alamagn e Diskouezadeg etrevroadel Barselona e 1929 ma voe sevenet ennañ, evit ar wech kentañ, ar c'hemmesk etre gorread an diabarzh ha gorread an diavaez, ar skraber-oabl " Seagram " e Nevez-York, Ensavadur ar Micherioù e Chikago hag eñ ken mistr, graet ma 'z eo an holl savadurioù anezhañ gant ur c'horf dir oc'h en em ziskouez en diavaez, ar mogerioù anezho o vezañ gwer ha brikennoù nemetken, gorread an diabarzh o vezañ hep speurenn ebet.

An embann-levrioù en Izelvroioù

Ouzhpenn 400 embanner-levrioù zo en Izelvroioù. Eus ar gwellañ e vez peurliesañ al levrioù hollandat ken evit ar moulañ, ken evit ar paper ha ken evit ar c'heinañ, ha brudet ez int abalamour da se. O frizioù zo ivez e-touez ar re izelañ hag ez eo dleet kement-se, evit un darn da vihanañ, d' ar stumm dibabet evito gant an embannerien : 45 % anezho o vezañ a-vent gant al levrioù-godell.

Daou lusk zo anat, hiziv an deiz, e-touez an embannerien : klask a reont en em strollañ e-sell da greskiñ niver ar skouerennoù tennet eus ul levr. A-hend-all, gwerzh al levrioù zo aozet-mat, al levrierien o vezañ peurliesañ oberiant hag efedus. Bez' e roont, rak-se, ur bras a skoazell d' an embannerien.

Tra souezhus : gwerzhañ a ra Hollandiz 4 gwech muioc'h a levrioù d' ar C'hallaoued eget na brenont diganto.

Troet diwar ar brezhoneg

Un dastumad barzhonegoù brezhonek zo bet troet e nederlandeg hag embannet gant Jan Deloof. Anv a levr zo " **Maar Nog zingt Bretagne** ". En dastumad-mañ e kaver div varzhoneg gant Y. B. Kalloç'h, unan gant Abeozen ha Youenn Drezen, div gant Jakez Riou, seizh gant Roparz Hemon, unan gant R. ar Mason, trizek gant Maodez Glanndour, teir gant Divi-Kenan Kongar, div gant Reunan ar Mougñ, unan gant Per Denez, unnek gant Ronan Huon. Ul levr kaer, ennañ 60 pajenn.

De Bladen voor de Poezie, Kapucijnenvest 4, Lier. P. R. 1410.70

Geriadur Istorel

Deut eo er-maez rann 15 Geriadur Istorel Roparz Hemon (Izelaat-Kaouen). Dipitus eo e vefe ken diaes da lenn pajennoù a-bezh eus ar rann-mañ, dre ma 'z int re sklaer. Spi hon eus e vo gwellaet mouladur ar rannoù a zeu.

Pep rann, 100 pajenn roneoskrivet 9,00 lur

Div rann 15,00 lur

Pemp rann - 37,50 lur

Dr Etienne, c.c.p. 16 093 13 Paris.

ROLL AR PENNADOU

embannet war AL LIAMM
Bloavezh 1969 (niv. 132-137)

Anvioù an oberourien renket buvez urzh al lizherenneg (132/16 a dalvez niverenn
132 pajenn 16)

ABENNEZ	
Tad ar Vro	133/95
ANDOUARD (Loeiz)	
Bloaz hanter o kelenn ar yezh e Pariz	133/129
Al levrioù	134/210
AN UHEL (Fanch)	
Gwerzhioù kozh Breizh	136/309
An Aotrou ar C'hont	136/314
Janed ar Wern	136/319
Janedig ar Sorserez	136/325
An Intanvez paour	136/328
Garan ar Briz	137/401
Dom Yann Derrien	137/407
Matelina Troadeg	137/411
Bosenn Elliant	137/414
Fransoazig ha Pierig	137/416
AR BARZIG (E.)	
Marvailhoù Andersen	137/439
AR MENN (Herve)	
Torfed kentañ	135/278
466	
BENN (Gottfried)	
Dic'hoanag	135/261
BOURDELLES (Per)	
An Istor hag ar Vro	132/44
BRADBURRY (Ray)	
Ar Falc'h	135/269
CHAOVEL (R.)	
Gwerz-pobl eus Bro-Hellaz	134/169
CHEREL (Gab)	
Ar verdeadurezh vrezhon ha kelt	134/199
KALVEZ (Tugdual)	
Mona	137/395
KERMOAL (Pierrette)	
Er Stellac'h	134/186
Roazhon, 8 eur 05	135/264
KERMOAL (Joelle)	
Ar gwez el latar	134/189

KERVAHE (Soaz)	
Joa d'hon Anaon	137/391
KERVARKER	
Barzhaz Breizh	134/174
Barzhaz Breizh	135/237
KERVELLA (F.)	
Notennoù war zigarez lenn	132/52
Notennoù war zigarez lenn	133/136
Notennoù war zigarez lenn	133/350
KIDNA (Sten)	
P'eus soñj, Blaza	135/258
Biafra	135/259
467	
KONGAR (Kenan)	
Gwall dapet (tr.)	137/419
DE BELLAING (Vefa)	
Samuel Beckett	137/446
DENEZ (Per)	
Diskleriadur a-berzh al labourerien-spered e Tchec'hoslovakia	134/207
DHINGRA (Baldoon)	
Barzhoniezh Bro Indez	132/7
Kanenn-bobl a Vro Gambodj	132/8
DIDROUZ	
Al lizher meur	133/87
DIOP (Birago)	
Kan ar Roeñverien	134/170
DUVAL (Anjela)	
Barzhoniezh Bro Indez (tr.)	132/7
Kanenn-bobl a Vro Gambodj (tr.)	132/8
ETIENNE (G.)	
Dic'hoanag (tr.)	135/261
Lennegezh ha Dispac'h	135/281
FAVEREAU (F.)	
Lazhet 'm eus va zad (tr.)	136/338
GARGADENNEG (ROJE)	
Ar C'hab-Sizhun	137/427
GWALEREG (EVEN)	
Toutouik lalla	137/393
468	
GWERNIG (Youenn)	
Barzhonegoù	132/3
Kleier an Trec'h	132/16
Barzhonegoù	133/83
Barzhonegoù	134/167
HABASK (J.)	
Ar Falc'h (tr.)	135/269
HEMINGWAY (Ernest)	

Dek Indian	132/38
HEMON (Roparz)	
Ar Galver (tr.)	134/165
Ar Maskl satin	135/243
Diwezhañ Pantekost Arzhur	137/396
HUON (Ronan)	
Dek Indian (tr.)	132/38
JOSSE (Henri)	
Ha setu penaos Breizh a voe salvet da viken	136/331
LEC'HVIEN (J.)	
Gwirioù Breizh ha kelennadur ar Babed	135/288
LEMOINE (L.)	
Lennegezh ha Dispac'h	135/281
MADEG (Mikael)	
Ur veaj e Bro-Skos	134/195
MIKAEL (Yann)	
Tonkad Harki	132/28
O'CONNOR (Frank)	
Lazhet 'm eus va zad	136/338
O'FLAHERTY (Liam)	
Gwall dapet	137/419
469	
OLIER (Youenn)	
Abeozen : Pirc'hirin Kala-goañv	133/124
Raktres kempennadur ar studioù brezhonek	137/451
PENNAOD (Goulven)	
Al levrioù	133/144
Adnotennoù	134/214
ROC'H VUR	
Al levrioù	134/210
ROSSETTI (Christina)	
Ar Galver	134/165
SADED	
Notennoù evit kelenn an istor	133/108
TALBOT (Yann)	
Kan ar Roeñverien (tr.)	134/170
Ne fell ket din mont d' o skol (tr.)	134/172
TIROLIEN (Guy)	
Ne fell ket din mont d' o skol	134/172